Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/ithappenedsandor0000kars

6805

KARSAI ELEK

A BUDAI
SÁNDOR-PALOTÁBAN
TÖRTÉNT

KARSAI ELEK

A BUDAI SÁNDOR-PALOTÁBAN TÖRTÉNT

1919—1941

(Második kiadás)

TÁNCSICS KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1964

TN 211—G—6465

© *Karsai Elek, Budapest, 1964*

Felelős kiadó a Táncsics Könyvkiadó igazgatója. Felelős szerkesztő: Kőszegi Imre. Történelmi szaklektor: Pamlényi Ervin A borító és a kötésterv Varga Győző munkája. Műszaki vezető: Faragó Imre. Műszaki szerkesztő: Szekeres József. Készült 16 200 példányban, 35,5 (A/5) ív + 92 oldal mélynyomású melléklettel. MSZ 5601-59 Budapest 1964. A műben közölt képeket a Legújabbkori Történeti Múzeum, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „Budapest" gyűjteménye, egykori filmhíradók és újságok anyagából vettük

63.4936 Athenaeum Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Soproni Béla igazgató

NÉHÁNY SZÓ A „SÁNDOR-PALOTÁRÓL"

1806-ban épült, klasszicista stílusban, megelőzte azt a nagyszerű építészeti korszakot, amikor Pollack Mihály a Nemzeti Múzeumot, Hild József a Lloyd-palotát, Zitterbarth Mátyás pedig a régi Nemzeti Színházat és a Vármegyeházát építette.

A palota első lakói Sándor Vince gróf és felesége, Szapáry Anna grófnő voltak. József nádor velük rendeztette az udvari parádékat — miután 1801-ben meghalt a felesége; falai látták, a bécsi kongresszus után, Ferenc császárt és szövetségeseit, amikor Bihari húzta a magyar nótákat, s I. Sándor orosz cár is táncra perdült...

Sándor Vince gróf fia, a lovasbravúrjairól világhíres Sándor Móric gróf „az ördög lovászmestere" volt. Tőle vásárolta meg az állam a palotát a mindenkori miniszterelnök rezidenciájául.

Ez a könyv a Sándor-palota másfél évszázados történetéből mintegy két évtizedet, az 1919. augusztus 1-től 1941. június 27-ig terjedő időszakot öleli fel.

Tizenkét miniszterelnök — Peidl Gyula, Friedrich István, Huszár Károly, Simonyi-Semadam Sándor, Teleki Pál gróf, Bethlen István gróf, Károlyi Gyula gróf, Gömbös Gyula, Darányi Kálmán, Imrédy Béla, ismét Teleki Pál gróf, Bárdossy László — váltotta egymást e huszonkét esztendő alatt a Sándor-palotában. A leghosszabb ideig, több mint tíz éven át Bethlen István, a legrövidebb ideig, hat napig, Peidl Gyula volt a palota lakója. Általában megállapítható: e miniszterelnökök — híven az ellenforradalmi korszak jellegéhez — váratlanul lettek a Sándor-palota urai, de még rejtélyesebb körülmények között buktak meg.

Nemcsak a magyar világi és egyházi nagybirtokosok, a finánctőkések, az ellenforradalom méhében fogant titkos szövetségek és társaságok emelték miniszterelnöki székbe és taszították le, távo-

lították el onnan a nekik már nem megfelelő politikai figurákat, de időnként részt vettek ezekben a machinációkban az angol, francia, német, olasz diplomaták, a titkos szolgálat emberei is . . .

Az ellenforradalom uralomra jutásával kezdődik, a Szovjetunió ellen indított háború első napjával végződik a történeti események elbeszélése. Nem adja a kor teljes történetét, nem tűzte ki célul, hogy minden eseményt részletesen tárgyaljon. A Kossuth Rádióban részben 1954 és 1958, részben 1961 és 1963 között e palota lakóiról csaknem hetven előadásom hangzott el; ezen előadások alapján készült ez a kötet.

Tizenöt perces rádióelőadás keretében az eseményeket csak vázolni lehet, a bővebb illusztrálásra nem sok idő és hely marad — ezt lenne hivatva pótolni a könyv.

E könyv lapjain megelevenedő történeti események, személyek, sajnos, nem a képzelet szülöttei — bármennyire hihetetlennek tetszik is, mindez megtörtént.

Minisztertanácsi jegyzőkönyvek, miniszterelnökségi és külügyminisztériumi bizalmas iratok, családi levéltárak mélyén található levelek, feljegyzések, naplók, a korabeli sajtó, képviselőházi naplók, az egykorú képes folyóiratok és filmkockák szolgáltatják az illusztrációs, bizonyító anyagot.

Budapest, 1963 január havában.

A szerző

AZ ELLENFORRADALOM HATALOMRAJUTÁSA

Az ellenforradalom előestéjén (1919. augusztus 1—augusztus 6.) — A fehérterror — „Grófot nem akarnak...” — Az 1920 januári nemzetgyűlési választások — A fővezér a Gellért-szállóból a Királyi Várba költözik... — Képek az első nemzetgyűlésből

1919. augusztus 1-én a Népszavában, az Egyesült Szocialista-Kommunista Párt hivatalos lapjában a következő közlemény jelent meg: „Az 500-as budapesti központi Forradalmi Munkás- és Katonatanács e hó 1-én, pénteken délután 3 órakor az új városháza nagytermében ülést tart, amelyre meghívattak a szakszervezetek és pártszervezetek vezetőségei is egy-egy taggal. Napirend: A katonai és politikai helyzet.”

A Népszavának ugyanezen száma közölte a Hadseregfőparancsnokság hadijelentését, mely szerint *a Vörös Hadsereg ellentámadást indított a Tiszán átkelt román burzsoá csapatok ellen.*

De az újságolvasó figyelmét nem kerülhette el a Hadseregfőparancsnokság azon parancsa sem, mely felszólította a harcteret „igazolatlanul” elhagyott vöröskatonákat, hogy csapattestüknél haladéktalanul jelentkezzenek — „a harctérre való útbaindításuk végett”.

AZ 500-AS TANÁCS UTOLSÓ ÜLÉSE

Az új városháza nagytermét feszült várakozás ülte meg. Dönteni kell: folytatja-e a Magyar Tanácsköztársaság a harcot az intervenciós csapatok ellen, vagy leteszi a fegyvert?

Az ülés megnyitására várakozók egyik csoportjában heves vita alakult ki *Kun Bélának*, a Tanácsköztársaság külügyi népbiztosának *a világ népeihez intézett felhívásáról*. Ez — teljesen jogosan — szószegéssel vádolta a párizsi békekonferenciát, az angol, francia, olasz és amerikai képviselőket, hiszen a magyar Vörös Hadsereg kiürítette az elfoglalt felvidéki területet, ugyanakkor ők nem ad-

tak utasítást a román csapatok megállítására és visszavonására. Különösen a felhívás befejező részét olvasták nagy figyelemmel: *„Mi kitartunk forradalmi harcunkban és nem vagyunk hajlandók hitvány lencséért a kizsákmányolás alól való fölszabadulásunkat elcserélni!"*

Az általános hangulat azonban augusztus 1-én délután már inkább csüggedt, mint bizakodó. *Nem sikerült a július 21-ére hirdetett általános világsztrájk, az orosz Vörös Hadsereg a besszarábiai fronton nem tudta a román hadsereget oly mértékben lekötni,* hogy ez *enyhítette volna a Magyar Tanácsköztársaság Vörös Hadseregére nehezedő nyomást, súlyosan éreztette hatását az antant által elrendelt élelmiszer- és nyersanyagblokád is.*

Nem kevesen akadtak olyanok, akik kételkedtek abban, hogy a magyar proletariátus képes megismételni 1919 május első napjait, amikor a Forradalmi Kormányzótanács és a párt felhívására több mint százezren jelentkeztek *önként* a Vörös Hadseregbe.

Képes-e — kérdezték mások — a magyar munkásosztály az öt év óta tartó háborús nélkülözések, megpróbáltatások után még egyszer talpraállni és felvenni a harcot a túlerőben levő román és cseh intervenciós seregekkel szemben? Van-e kellő akarat és elszántság a tömegekben, hogy megvédjék a Tanácsköztársaságot?

Majdnem egy órás késéssel nyitotta meg az 500-as tanács elnöke az ülést. Az egyetlen napirendi pont előadója *Rónai Zoltán népbiztos* volt. Hosszú, közel két órás beszédben vázolta a Tanácsköztársaság belső és külső helyzetét. Dermedt csendben hallgatták az ülés résztvevői az előadó szavait, amikor leszögezte: „Egészen nyíltan és egészen őszintén: egy vesztett hadjáratról van szó, s arról van szó, hogyan lehet ezt a vesztett hadjáratot *aránylag legtisztességesebben, aránylag legokosabban befejezni,* s ezen a ponton összeesik a forradalom ügye, a magyar forradalom ügye a világforradalom ügyével, mert nem érdeke a világforradalomnak az, hogy a magyar forradalmat, hogy Magyarországot vérbe tiporják, *nem érdeke a világforradalomnak az, hogy Magyarországon felüsse fejét a fehérterror.* A Forradalmi Kormányzótanács és a pártvezetőség hosszas vita után *egyhangú döntésre jutott: elsősorban a kedvezőtlen nemzetközi szituáció és kilátástalan katonai helyzet,* de a tömegek hangulata következtében a *Forradalmi Kormányzótanács lemond* és *átadja a helyét egy, a szakszervezeti vezetőkből alakult kormánynak, mellyel hajlandó tárgyalni az antant, mely biztosítani tudja a szervezett visszavonulást."*

A Sándor-palota

Teleki, Bethlen, Gömbös, Darányi, Imrédy, Kállay kormánya

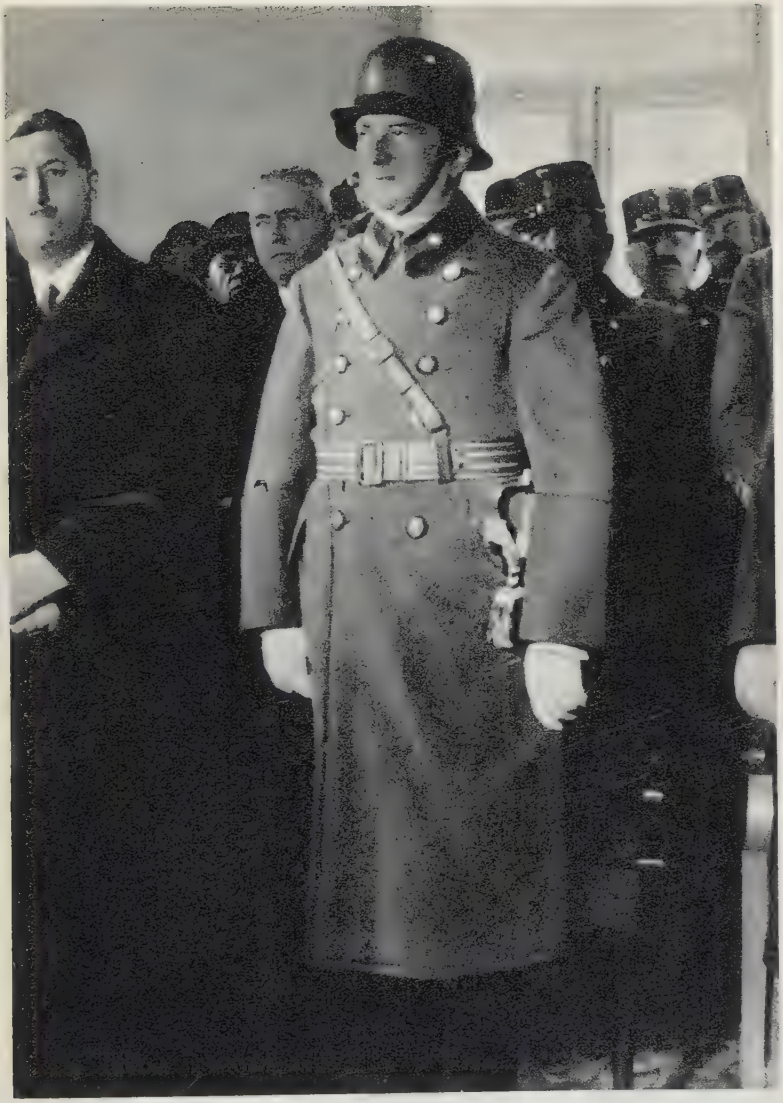

. . . és aki kinevezte őket: a „Legfőbb Hadúr"

De a grófok még Horthynál is nagyobb urak voltak. Magas lóháton: Andrássy Géza gróf, gyalogosan: vitéz nagybányai Horthy Miklós

És a mindenható nagytőke urai. Balról jobbra: Weiss Fülöp bankvezér, Korányi Frigyes báró pénzügyminiszter, Kornfeld Móric báró bankvezér, Teleszky János bankvezér, Chorin Ferenc nagyiparos

(A „hosszas vita", amire Rónai célzott, akörül forgott: lehet-e még tovább harcolni, vagy sem? A pártvezetőség és a Kormányzótanács volt szociáldemokrata tagjai, elsősorban Haubrich és Rónai, a harc feladása mellett, a kommunisták, élükön Kun Bélával, a harc folytatása mellett törtek lándzsát. Az antant ígéretei — a blokád megszüntetése, az új kormány elismerése és meghívása a párizsi békekonferenciára, valamennyi idegen katonai egység visszavonása a belgrádi fegyverszünetben megállapított ideiglenes határvonal mögé — a résztvevők többségére túl nagy vonzóerőt gyakoroltak: a vitát végül is az döntötte el, hogy Haubrich nyíltan megfenyegette a kommunista népbiztosokat: ha a harc folytatása mellett foglalnak állást, akkor kimennek a gyárakba és fellázítják a munkásságot . . .

Ezek után született meg az „egyhangú" határozat.)

De nagy felzúdulás támadt, amikor Rónai Zoltán közölte, hogy *az új kormány Peidl Gyula elnökletével alakul meg.* (Peidl ugyanis egyike volt azon három szociáldemokrata vezetőnek, aki 1919. március 21-én a Tanácsköztársaság kikiáltása ellen szavazott.) A zaj csak akkor állt el, amikor a kormány tagjainak névsorából kitűnt, hogy több volt népbiztos is helyet kapott az új kormányban mely — a szónok szavai szerint — *„alkalmas arra, hogy likvidálja a Tanácsköztársaságot,* azt a Tanácsköztársaságot, amely Tanácsköztársaság, elvtársak, mindannyiunknak igen kedves volt, amelyet tisztán szeretettel és erős érzelmekkel megmenteni nem lehetett".

Sem az előadói beszédet, sem Kun Béla tragikus hangú utolsó felszólalását nem követte vita, fél hatkor az elnök berekesztette az ülést. Röviddel utána összeült az új kormány első miniszertanácsa, melyen megszövegezték az ország népéhez intézett kiáltványt.

Ezzel egy időben a központi párttitkárság az alábbi szövegű táviratot küldte az ország összes pártszervezeteinek: *„Az antanttal kötött megállapodás alapján a szakszervezetek vezetőiből alakult munkáskormány vette át a kormányzást,* a fennálló munkás közigazgatási szervek végezzék munkájukat, a párt legfőbb feladata a rendfenntartás, és e végből a legszigorúbb statárium hirdetendő ki. E távirat szó szerint kiplakatírozandó."

Mi volt az országban a tényleges helyzet 1919. augusztus 1-én, a budapesti központi 500-as Forradalmi Munkás- és Katonatanács ülésének időpontjában?

A magyar Vörös Hadsereg frontja július utolsó napjaiban meg-

ingott. Az áruló vezérkari tisztek eljuttatták a támadás tervét a román főparancsnoksághoz, ennek következtében a Vörös Hadsereget vereségek érték. Egyes, ellenforradalmár tisztek befolyása alatt álló csapatok eldobták a vörös zászlót, mint például a székely hadosztályhoz tartozó csíki tüzérek és Miskolc felől Mezőkövesdre nemzeti színű zászlóval, dalolva vonultak vissza. A román burzsoázia intervenciós csapatai szinte ellenállás nélkül özönlötték el a Duna—Tisza közét, megkezdték Borsod és Heves megye megszállását és gyorsan közeledtek az ország szíve, Budapest felé.

AZ EMIGRÁCIÓ KÉSZÜLŐDIK

Szegeden a francia megszálló csapatok fegyvereinek védelme alatt tevékenykedett a P. Ábrahám Dezső vezetésével ügyködő ellenforradalmi kormány, mely azonban semmiféle hatalommal nem rendelkezett, befolyása nem terjedt túl Szeged városának határain. Itt próbált ellenforradalmi hadsereget szervezni *Horthy Miklós* tengernagy, Ferenc József volt szárnysegédje. Ameddig a magyar Vörös Hadsereg szilárdan állt a fronton, addig Horthy és a köréje gyülekezett, elfoglaltság hiányában naphosszat ténfergő, katonatisztekből, földjükről elkergetett arisztokratákból álló társaság a Kass-szálló éttermében bridzsezett és tivornyázott. *Csak a román hadsereg nyomában s a francia, szerb és a román főparancsnokság engedélyének elnyerése után mertek átvonulni a Dunántúlra*, hogy kimutassák „vitézségüket" — de korántsem a megszálló ellenséges csapatok, hanem a *fegyvertelen magyar nép ellen.*

Az országból kimenekült arisztokraták, nagybirtokosok, nagytőkések és hozzájuk csapódó sok szélhámos, kalandor létrehozta *Bécsben az ún. „Antibolsevista Comité"*-t. *Bethlen István gróf* vezetése alatt. Bethlen grófnak és társainak legfőbb tevékenysége az volt, hogy a bécsi antant missziónál a Tanácsköztársaság ellen indítandó katonai intervenciót sürgették . . . *Feldbachban* — közel Magyarország nyugati határához — ugyancsak az osztrák kormány jóakaratú elnézése mellett — *Lehár Antal báró* szervezte tiszti különítményeit. A Tanácsköztársaság bukásának hírére, mit sem törődve a megalakult szakszervezeti kormánnyal, csapataival betört Nyugat-Magyarországra.

Svájcban, a Genfi-tó partján töltötte napjait ebben az időben a Habsburg-család több tagja, Frigyes főherceg, felesége, Izabella főhercegasszony, fiuk, Albrecht főherceg, valamint Andrássy Gyula gróf volt külügyminiszter és felesége. Itt gyűlt össze a magyar iparbárók egy része, s várták izgatottan a Magyarországról érkező híreket. Andrássy Gyuláné grófnő 1919. augusztus első napjaiban ezekről az eseményekről a következőket jegyezte fel naplójában:

„Ma hosszabb kirándulás Flüelenbe. Reggel 10-kor indulunk. A főhercegi család teljes számban... Ebéd és tea a hajón. Hazajövet azzal a hírrel fogadnak, hogy Kun Béla megbukott, Bécsbe szökött, és *megalakult egy szocialista kormány Peidl elnökségével. Végre! Alig bírjuk realizálni.* És vannak sokan közülünk, akik kétkednek benne. Várjuk Lajost (Windischgraetz hercegről van szó — *KE),* aki jelezte jövetelét, de hiába — nem jön. A nagy izgalomban mindenki találgat, tervez, jósol. Izabelláék, akik boldogok, hogy sans scrupule et sans restrainte (skrupulus és megtartóztatás nélkül — *KE)* jókedvűek lehetnek, a villába rendelnek egy táncmestert, hogy a fiatalság gyakorolhassa a fox-trottot. Mint tapeur egy Grand Hotel-beli pincér szerepel...

... Izabella főhercegné egész napra Brunnenbe megy sógorát, az ott időző bajor királyt meglátogatni. Albrecht főherceg meghűléssel fél napig ágyban, de tovább nem bírja ki. Lajos délelőtt megjött Luzernből és beszéli, hogy a Peidl-kormány tegnap csakugyan megalakult. Délután meglátogatnak Goldberger és Wallner, a Pesti Hazai Takarékpénztár volt vezérigazgatója. Wallner sok érdekes részletet beszél elfogatásáról és a vele való hajmeresztő bánásmódról. Feljött még Blaskovics is. Este a Grand Hotelben megülik a schweizi nemzeti ünnepet, a Bundesfeier-t. — Dacára, hogy holtfáradt vagyok a sok strapától, házimunkák, kirándulások (komorna nélkül mindent magunknak kell végeznünk, nincs ki segítsen), ma is újra késő éjjelig kell talpon maradnom... Ebédlő és az asztalok virágguirlandokkal és lampionokkal vannak díszítve — egy plébános és az öreg hotelorvos pohárköszöntőket vágnak ki — utána pazar tűzijáték és bál a nagyteremben. Ha igazán jól fejlődnek a hazai események, akkor talán helyén van a nagy vigalom — de ha nem?..."

Budapesten pedig 1919. augusztus 2-án Minisztertanácsra ült össze a Peidl-kormány, hogy megkezdje a Tanácsköztársaság likvidálását. A kormány első rendeletével — az államforma tekintetében visszaállította az 1919. március 21-ike előtti állapotot: kimondta, hogy *Magyarország államformája nem tanácsköztársaság, hanem népköztársaság.*

A Minisztertanács rendeletet fogadott el a *forradalmi törvényszékek megszüntetéséről, a régi bírósági szervezet visszaállításáról,* és még ugyanezen a napon *amnesztiát adtak a Tanácsköztársaság alatt lefogott ellenforradalmároknak.*

Akcióba lépett a *budapesti antant misszió* is. Romanelli olasz alezredes kiáltványában, melyet a Népszava augusztus 2-iki száma közölt, kilátásba helyezte a blokád részleges vagy teljes megszüntetését, és felszólította a magyar népet, hogy az új kormány rendelkezéseit szigorúan tartsa meg.

Közben Romanellihez megérkezett a párizsi békekonferencia távirata, amely leszögezte, hogy a Peidl-kormánnyal csak azon az alapon tárgyalnak, ha az elismeri az 1918 novemberi fegyverszünetet és végrehajtja a hadsereg leszerelését.

A Peidl-kormány Romanelli ezredes közvetítésével válaszolt: készségesen teljesíti a megszabott feltételeket, de kéri „a szövetséges és társult hatalmakat, hogy segítsenek neki a fegyverszünet feltételeinek teljesítésében azzal, hogy *egy-egy ezredet küld minden antant nemzet, anélkül, hogy ez intervenciónak tűnjék, hanem inkább úgy, mintha az egy lépés lenne, amely lehetővé teszi az ország akaratának szabad kinyilvánítását".*

Budapesten ezalatt, augusztus 1-én és 2-án rend és nyugalom uralkodott. A Vörös Őrség és a munkászászlóaljak kivonultak az utcára, 25 000 fegyveres munkás vigyázott arra, hogy az ország fővárosában ne üthesse fel fejét az ellenforradalom.

Augusztus 3-án a Népszava közölte Ágoston külügyminiszter nyilatkozatát: „Első és legnagyobb fontosságú elhatározó lépésünk volt, hogy áttértünk a tanácsrendszerről a demokrácia útjára." Hogy ezt megmagyarázza, felsorolta a kormány első intézkedéseit, majd megnyugtatásul kijelentette: „A kormány határozottan a szocializálás elvének alapján áll, de a szocializálás méreteinek és határainak megállapítása tekintetében nem a Minisztertanács, hanem az alkotmányozó gyűlés hivatott dönteni."

A Peidl-kormány délután újra Minisztertanácsra ült össze, ahol a miniszterelnök bejelentette, hogy a kormány kiszélesítése, a koalíció megteremtése céljából táviratilag *Budapestre hívta Nagyatádi Szabó Istvánt, a Kisgazda Párt vezérét.* Ezen a Minisztertanácson határozták el, hogy haladéktalanul revízió alá veszik a Tanácsköztársaság összes rendeleteit, és a legközelebbi Minisztertanácson már kész javaslatokat kell e tárgyban a szakminiszteréknek előterjeszteniük. De már ezen a Minisztertanácson született egy mélyreható, súlyos következményekkel járó határozat: a *kormány feloszlatta a Vörös Őrséget és visszaállította a március 21-ike előtt működött rendőrséget.*

A szakszervezeti kormánynak ez a lépése rendkívül súlyos hiba volt. Lefegyverezte a proletariátust és fegyvert adott a régi rendszer erőszak-szervezetének kezébe. A Vörös Őrség feloszlatása nemcsak a megbújó ellenforradalmi elemeket bátorította fel, de eloszlatta a román főparancsnokság aggályait is Budapest megszállása kérdésében. Nem lehet teljesen véletlennek tekinteni, hogy a román csapatok csak egy nappal a Vörös Őrség feloszlatása után, augusztus 4-én merték megkezdeni a fővárosba való bevonulást.

A román intervenciós csapatok meghatározott feladattal jöttek az országba: leverni a Vörös Hadsereget és visszaállítani — nem az 1919. március 21-ikét, hanem — az 1918. november 1-ét megelőző állapotokat. Ezért fogadta oly készséggel a magyar ellenforradalom Horthy Miklóstól Teleki Pál grófon keresztül Friedrich Istvánig a román bojárok seregeit.

Ózdon például — amint a hivatalába visszahelyezett főjegyző később beszámolt róla — a románok „összefogdosták a munkásvezetőket, könyörtelenül és kérlelhetetlenül megbotozták őket, és egy részüket elhurcolták, ezzel befejeződött a kommunista uralom".

HORTHY ÉS PRÓNAY „MUNKÁHOZ" LÁT

Mi történt 1919 augusztus első napjaiban a Dunántúlon? Horthy Miklós átkelt a Dunán tiszti különítményeivel, Siófokon ütötte fel főhadiszállását, megkezdődött a Tanácsköztársaság híveinek, a direktóriumok tagjainak, továbbá az egyszerű kommunistáknak az üldözése.

Marcaliba Prónay Pál tiszti különítménye vonult be. A község vezetői díszmagyarba öltözve, ünnepélyesen fogadták őket. Az egész környékről összeszedték a kommunista vezetőket, majd törvényt ültek fölöttük. Egy szemtanú a következőképpen számolt be a történtekről: „A letartóztatásban volt kommunisták és egyéb foglyok legnagyobb része embertelen megkínzásban, megcsonkításban részesült. Volt, akinek a fejbőrét elevenen lenyúzták, volt, akit megégettek... A kínzások első része a hozzátartozók jelenlétében történt... Hat embert az Inkey-erdőben vertek agyon, egyiket-másikat a ló farkához kötve hurcolták a hosszú úton."

A Lehár-csapatok garázdálkodásáról egykorú jelentés a következőket mondja: „Amióta Lehár ezredes csapatai bevonultak Nyugat-Magyarországba, a soldatesca a legszörnyűbb módon uralkodik és dühöng. Sok ártatlan felet börtönbe vetettek azon ürügy alatt, hogy kommunisták, ott kegyetlenül bántak velük."

Egy szemtanú, később, 1920 elején levelet intézett a Szociáldemokrata Párt vezetőségéhez, és abban a Balaton-környékén végrehajtott terrorcselekményekről a következőket írja: „Tudatom az elvtársakkal az alábbi közleményt, ha még esetleg nem volna felőle tudomásuk, hogy Somogyban egyes helyeken mi történt. 1919 augusztus havában, Balatonföldváron Bunczi csendőrparancsnok a három pribékjével, Erdélyi, Nagy és valami Csaknya féle nevű csendőrökkel Fehér Imre ottani lakos elvtársunkat feleségével és 24 éves fiával együtt felakasztották. Azután Köröshegyen Libics Imre elvtársunkat akasztották fel minden bűncselekmény nélkül..."

VISSZAFELÉ

Térjünk vissza *Budapestre.* A szakszervezeti kormány *augusztus 4-én* délután, a román csapatok bevonulásával egy időben Minisztertanácsot tartott. Ellentétben az előző nyilatkozatokkal, melyek azt ígérték, hogy a szocializálások tekintetében az „alkotmányozó gyűlés" fog dönteni, e Minisztertanácson *megszüntették a bérházak, az ipari és kereskedelmi vállalatok, valamint a bankok szocializálását,* visszaadták őket régi tulajdonosaiknak, ugyanakkor *felemelték a lakbéreket,* rendeletben utasították a szakszervezeteket, hogy 1919. október 31-ig *ürítsék ki az általuk elfoglalt helyiségeket.* Elfogadta a Minisztertanács azt a tervezetet is, mely

a közalkalmazottak fizetésének az 1919. március 21-e előtti színvonalra való leszállítását irányozta elő.

Peidl Gyula miniszterelnök ezen a Minisztertanácson beszámolt arról is, hogy a koncentrációs kormány létrehozása ügyében folytatta tárgyalásait Nagyatádi Szabóval, de már érintkezést keresett a Keresztény Párt két vezetőjével, *Huszár Károllyal és Giesswein Sándorral* is. Közölte továbbá azt is, hogy megbízásából Bécsben is folynak tárgyalások — nyilvánvalóan az Antibolsevista Comitéval —, és *remény* van a „kibontakozásra", azaz *polgári politikusoknak a kormányban való részvételére.*

Peidl később, a Nemzetgyűlés 1922. augusztus 2-i ülésén ezekről a tárgyalásokról a következőket mondotta:

„Augusztus 2-án az volt a legelső miniszterelnöki teendőm, hogy amikor betettem a lábamat a miniszterelnökségre, táviratoztattam Nagyatádi Szabó István volt minisztertársamnak és kértem, hogy haladéktalanul jöjjön Budapestre, mert koncentrációs kormányt kívánok létesíteni.

Horváth Zoltán: Nagyatádi nélkül nem lehetett volna megcsinálni?

Peidl Gyula: Nagyatádi nélkül az én megítélésem szerint a dolgot nem lehetett volna megcsinálni. De nemcsak Nagyatádiról volt szó. Ugyanakkor kerestettem Budapesten ismertebb politikusokat, akiket névről ismertem. Kitűnt ugyanis később, hogy vannak itt Pesten politikusok, akik nem menekültek ki, de ezek nevét soha nem hallottam. Azok csak később váltak ismertekké. Kerestettem például Huszár Károly volt képviselő urat, de ő nem volt Pesten. Kerestettem — és ez egyúttal talán valamilyen irányát is jelenti annak, hogy milyen természetű kívánt lenni ez a koncentráció —, mondom, kerestettem és meg is találtam Giesswein Sándor prelátus urat. (Zaj a jobboldalon.)

Drózdy Győző: Mi kifogásuk van ellene? Van talán tisztességesebb ember ebben az országban?

Horváth Zoltán: Világhírű ember!

Pikler Emil: Büszke lehet rá minden magyar ember!

Peidl Gyula: Kerestettem ezután Popovics volt pénzügyminiszter urat, és ezek az urak bizonyára mindannyian emlékezhetnek arra, hogy komolyan, becsületesen, népbiztosmentesen törekedtem-e a koncentrációra, igen vagy nem. De hozzáteszem, hogy a dolog természeténél fogva nem lehetett más a felfogásom. Nem tudom, ismerik-e ezt megint az urak; a bolsevizmus előtt január-

ban volt egy egész éjszakán át tartó munkástanácsi ülés, mely azt a kérdést tárgyalta, hogy a szociáldemokrata párt átvegye-e kizárólagosan a kormányt, igen vagy nem? E kérdésben nagy ellentétek voltak. Garami és mások ellenezték, és én is elleneztem. Hát tisztelt uraim, ha januárban egy látszólag elég kedvező szituációban elleneztem egy egyoldalú szociáldemokrata kormányzást, akkor hasonlíthatatlanul rosszabb politikai és gazdasági viszonyok közt augusztusban a dolog természeténél fogva nem lehetett más a felfogásom, mint hogy minél előbb, minél gyorsabban létre kell hozni egy koalíciós kormányt." —

Az események haladásának irányát az újságolvasó felismerhette a *Népszava címlapján* is. Augusztus 3-án a Népszava még mint a „Szocialista-Kommunista Munkások Magyarországi Pártjának reggeli hivatalos lapja" jelent meg, tetején a felírás: „Világ proletárjai, egyesüljetek!" Másnap, augusztus 4-én a lap tulajdonosaként a „Magyarországi Szocialista Párt" volt feltüntetve — az augusztus 10-iki esti kiadás fejlécén ott díszelgett a román cenzor neve — és eltűnt a „Világ proletárjai, egyesüljetek!" jelszó.

A szakszervezeti kormány augusztus 5-én megállapodott a román megszálló csapatok parancsnokságával abban, hogy átszervezik a rendőrséget, visszaveszik az 1919. március 21-ike után elbocsátott rendőröket. A *Belügyminisztérium rendeletet készített elő a csendőrség visszaállítására,* augusztus 6-án pedig a *Hadügyminisztérium* két rendeletet adott ki: az első *megszüntette a hadseregben a politikai megbízottak intézményét,* a másik *jelentkezésre szólította fel a tényleges tiszteket és csendőrtiszteket.*

Még egy rendelettervezet található a Peidl-kormány működése során keletkezett iratok között: *előkészületeket tettek a földbirtokok szocializálásának megszüntetésére.*

1919. augusztus elsején a budapesti 500-as munkástanács tagjai aligha így képzelték el a proletárdiktatúra szervezett visszavonulását... Mindössze egy ponton látszott valamelyes eredmény. A Forradalmi Kormányzótanács és a pártvezetőség augusztus elsején egyebek között azért adta át a hatalmat a szakszervezeti kormánynak, mert azzal hajlandó lesz tárgyalni az antant; ez a feltételezés beigazolódott. A párizsi békekonferencia augusztus 5-én elhatározta — és ezt Clemenceau jegyzékben közölte a kormánnyal —, hogy *négy tábornokból álló katonai bizottságot küld Budapestre.* Ez biztosítja a fegyverszünet végrehajtását, meghatá-

rózza a román és a jugoszláv hadsereg által megszállandó területet. Augusztus 6-án már arról számolt be a Magyar Távirati Iroda párizsi jelentése, hogy a békekonferencia Ötös Tanácsa *megszüntette a Magyarország ellen elrendelt blokádot, és utasítást adott a magyar békeszerződés tervezetének elkészítésére.*

Ennyi eredményt ért el a szakszervezeti kormány, egyébként egész tevékenységével akarva-akaratlan az ellenforradalom számára készítette elő a talajt.

A Peidl-kormány tevékenységét olyan szociáldemokrata politikus is kénytelen volt bírálni, mint Böhm Vilmos. „Két forradalom tüzében" című művében a többi között a következőket írja: „A tisztviselők szabotálnak, a kormány közegeit inzultálják. A miniszterek egy része már hivatalába sem mer bejárni. A vidéken még nagyobb az anarchia, mint Budapesten. A polgárság ellenséges indulatú, az antant-államok csak papirossegítséget nyújtanak, de élelmiszereket és szenet nem küldenek. Az ellenforradalom mindenütt felüti fejét. A veszedelem kapkodásában, természetesen, csetlenek-botlanak, hibákat követnek el. A hangos ellenforradalom megtorlást hirdet, és Haubrich és Peyer ijedtükben[?!] lefogatják a Tanácsköztársaság menekülő funkcionáriusait, és ezzel példát és jogalapot nyújtanak a további üldözésekhez. Azonfelül Haubrich még a román bevonulás előtt leszerelteti a Vörös Őrséget és fölfegyverzi a rendőrséget. A fegyvertelen munkásosztály a kibontakozás pillanatában már nem egyenrangú fél. A kormány még kísérletezik, de fegyverek híján már kevés sikerrel."

1919. augusztus 5-én éjjel Friedrich István gépgyáros utasítására négy ellenforradalmár tiszt két autóval lement Alcsutra — *József főhercegért,* hogy az alkalmas pillanatban kéznél legyen mint *„jogforrás"*. 1918 október végén IV. Károly ugyanis őt bízta meg azzal, hogy mint homo regius — királyi megbízott — folytassa le a pártok vezetőivel a kormányalakítási tárgyalásokat, ezután jött az októberi forradalom, majd a Tanácsköztársaság, tehát tulajdonképpen József főherceg személyében ölt testet a „jogfolytonosság", ő lehet a „jogforrás" — találták ki az ellenforradalmárok...

A katonatisztek József főherceggel augusztus 6-án délelőtt 9 órakor érkeztek vissza Budapestre, és a főherceg a Bristol-szállóban, a számára előkészített lakosztályban „kihallgatáson fogadta" az ellenforradalmi szervezetek vezetőit.

Ugyanezen a napon délután $^1/_2$2-kor *a fővárosi ellenforradalmi*

tisztviselők akcióbizottsága felkereste Peidl miniszterelnököt és közölte vele: csak olyan kormánynak bocsátja rendelkezésére munkaerejét, amely kormányban nem foglalnak helyet olyanok, akik részt vettek a Tanácsköztársaság kormányzásában.

Peidl kijelentette: ő is ugyanezen irányban dolgozik, át akarja alakítani kormányát „a volt vörös exponensek kihagyásával", de számára „igen kínos lenne, ha ma kellene a személyi változást végrehajtani", és pár napi haladékot kért.

A bizottság ezt nem fogadta el.

Délután 4 órakor az ellenforradalmárok vezérkara, élén Friedrich Istvánnal elhatározta, hogy letartóztatják a Peidl-kormány tagjait.

A KORMÁNY ELFOGÁSA

A rendőrségen ekkor már minden fontosabb pozíció az ellenforradalmárok kezében volt. Öt óra tájban őrizetbe vették Dietz rendőrfőkapitányt, majd a véletlenül megérkező Peyer belügyminisztert is rövid időre letartóztatták. Tőle megtudták, hogy a kormány tagjai a Sándor-palotában éppen Minisztertanácsra ültek össze, ezért nem volt szükség az eredeti terv végrehajtására, hogy minden egyes szakminisztérium épületét 10—15 főnyi csapatokkal elfoglalják, hanem egyenesen a Miniszterelnökségre mentek — Csilléry András fogorvos és Schnetzer Ferenc tábornok vezetése alatt. A fegyveres csoport 10—12 gyalogos-, 50 lovasrendőrből, néhány detektívből és katonatisztekből állott.

A Miniszterelnökség előtt egy század román katona vigyázott a „rendre"...

A minisztertanácsi ülésről felvett jegyzőkönyv az ezután lefolyt eseményeket a következőképpen örökítette meg:

„Megjelenik Balla István kebelbeli miniszteri osztálytanácsos s jelenti a miniszterelnöknek, hogy a rendőrség és katonaság megszállta a miniszterelnökség épületét, a kapukat lezáratta, s parancsot adott ki, hogy senki az épületet el nem hagyhatja. Néhány perc múlva a minisztertanács tárgyalótermében megjelent dr. Csilléry András több detektív, rendőr és katonatiszt kíséretében, és a miniszterelnökhöz lépve közölte, hogy felsőbb parancsra az egyesült forradalmi (valójában: ellenforradalmi — KE) pártok nevében jöttek abból a célból, hogy a kormányt lemondásra szólít-

sák fel, és amennyiben a felszólításnak nem engedelmeskednének, a kormány tagjait kénytelenek volnának letartóztatni. Peidl Gyula miniszterelnök hivatkozván arra, hogy ő március 21-én azért mondott le a miniszteri tisztségéről, mert nem értett egyet a diktatúrával, és így ennek a diktatorikus eljárásnak sem veti alá magát, a kormány nevében kijelenti, hogy megbízatását a Munkástanácstól kapván, azt csak annak kezébe adhatja vissza.

Egyébként kijelenti, hogy éppen most kíván foglalkozni a kormány azzal, hogy miképpen lehetne megoldani azt a kérdést, amelyet a Minisztertanács megkezdése előtt a nála járt Beck Lajos vetett fel, aki a társadalmi béke megóvása érdekében azt a közvetítő javaslatot terjesztette elő, hogy a kormány mondjon le, s helyébe a szociáldemokraták részvételével átmeneti kormány alakíttassék.

Arra kérte ezután a megjelent rendőrségi közegeket és tiszteket, hogy rövid időre távozzanak a tanácskozóteremből, hogy a kormány a kérdés felett eszmecserét folytathasson, mire a megjelentek azt a kijelentést tették, hogy csak az ő jelenlétükben folytatható tovább a tanácskozás. A jelenlevő miniszterek erre egyértelműen a tanácskozás félbeszakítása mellett foglaltak állást. Majd később dr. Csilléry közli a miniszterelnökkel, hogy telefonbeszélgetés következtében nem emelnek kifogást az ellen, ha a kormány tagjai maguk között megbeszélést folytatnak, mire a teremből eltávoztak. Később megjelent a tanácskozóteremben Schnetzer Ferenc tábornok is, ki az egyesült forradalmi [!] pártok nevében kijelentette, hogy a kormány lemondása esetén a minisztériumok vezetését a rangban legidősebb hivatalnok veszi át ideiglenesen mindaddig, amíg néhány nap múlva koncentrációs kormány nem alakul, amelyben a polgárság, parasztság és munkásság is képviseltetést nyer. Mint a belügyminisztérium vezetésével megbízott felelős egyén kijelenti, hogy úgy ő, mint a megalakuló átmeneti kormány felel minden miniszter személyi biztonságáért. E célból célszerűnek tartja, ha a miniszterek ma még nem hagyják el a miniszterelnökségi épületet, mert bár személyi biztonságuk megóvása érdekében készséggel bocsát karhatalmat rendelkezésükre, de tart attól, hogy esetleg inzultusoknak tétetnek ki. A holnapi naptól kezdődőleg azonban a miniszterek lakásukon tartózkodhatnak, s mihelyt a szabad mozgást is biztosítani tudják, az elé sem fognak akadályokat gördíteni.

Kijelenti továbbá, hogy ez nem letartóztatás, hanem a miniszterek személyi biztonsága érdekében kívánatos intézkedés volna.

Peidl Gyula miniszterelnök a maga személyére vonatkozólag kijelenti, hogy lemondását csupán az erőszaknak engedve, kényszerhelyzetben adja be...

...A felelősség kérdésében összeülő Nemzetgyűlés lesz hivatva határozatot hozni.

A jelenlevő miniszterek a miniszterelnök e kijelentését magukévá téve és ahhoz csatlakozva, jelen jegyzőkönyvet aláírják.

Ágoston Péter s. k., Garbai Sándor s. k., Takács József s. k., Szabó Imre s. k., Haubrich s. k., Dovcsák Antal s. k., Peyer Károly s. k., Peidl Gyula s. k. miniszterelnök. Kalmár Jenő, a minisztertanács jegyzője."

Az ellenforradalmárok később körömszakadtáig tagadták, hogy a Peidl-kormány eltávolítását a román burzsoá csapatok segítségével hajtották volna végre. A tagadással szemben áll Clemenceau-nak, a párizsi Ötös Tanács elnökének 1919. augusztus 23-i távirata, amelyben azzal utasította el az új kormány elismerését, hogy *„ez a kormány nem a nép akaratából létesült, hanem egy idegen hatalom segítségével és egy rendőrcsoport által végrehajtott államcsínynek köszönheti létét".*

A sikeres puccs után Csilléryék a Bristol-szállóba siettek, és rövid tanácskozás után megszületett az a párját ritkító kiáltvány, amelyben *József főherceg bejelenti, hogy átvette az ország vezetését és miniszterelnökké Friedrich Istvánt nevezte ki.*

Tehát: Friedrich megtette József főherceget az ország kormányzójává, hogy az miniszterelnököt kreálhasson belőle!

(Metsző gúnnyal írta később egy választási röpirat Friedrich Istvánról: ő volt az első a világtörténelemben, aki „önnemzés" útján lett miniszterelnök...)

A Csilléry—Friedrich puccs híre nagy örömet keltett itthon és külföldön — a nagybirtokosok, nagytőkések és mindazok körében, akik gyűlölték a munkások és parasztok uralmát, annak bármely formáját.

Andrássy grófné jegyezte fel naplójában:

„Augusztus 7. Csütörtök. Villa Waldburg. Sürgöny Gyuritól. (Pallavicini György őrgróf — KE.) Kéri Ducit (Andrássy Gyula gróf, a férje — KE), siessen haza. Szegény Totel alig, hogy visszakerült Bernből, újra mozgósíthat. Nagy sietségben csomagolom össze holmijait, mert bejelenti, hogy ha Bernben kiadják útlevelét, nem jön többé ide vissza, de egyenesen siet haza. Délben indul el Feitschbergerrel és Rábával Bernbe. Cája lányom és én árván maradtan ebédelünk Lajossal és Feitschbergerrel, ki időközben

visszajött Luzernből, és megbeszéljük a hazai eseményeket. — Frigyes és Izabella délután újabb kirándulásra visznek el Kersittenbe és tovább csónakon a Kaplaneiba.

Hazafelé egy lassú evezősbárkában szeljük a hullámokat. A főhercegné százon felüli súlya erősen egyoldalra billenti a járművet. Kényelmetlen, fárasztó és végnélküli himbálódzás a vizeken.

Otthon újra sürgönyök várnak. Egy újabb Gyuritól, egy Pályitól (Pályi Ede ismert újságíró — KE) és egy az Agence-Centraletól. Pályi igen komikus németséggel az isten szerelmére kéri Ducit, jönne azonnal, József főherceg átvette a hatalmat és király akar lenni. A sürgöny így szól:

»Augusztus 7. — Einige Leute übergaben Macht an Erzherzog Josef der König will und werden wird auf diesem Wege, Peidl war nur für Durchgang von uns bestimmt, warte aber umsonst auf uns. Wir taten sogar garnichts gegen Einmarsch der Rumänen. Daher Peidl freute sich loszuwerden. Muss leider bemerken, dass Ihre Leute vollständig tatlos der grossen Aufgabe Land zu retten nicht gewachsen. Gottes Willen kommen Sie sofort! Pályi.«"

(Magyarul: Néhányan átadták a hatalmat József főhercegnek, aki király akar lenni és lesz ezen az úton. Peidlt mi átmenetnek tekintettük, azonban hiába várt ránk. Mi semmit nem tettünk a románok bevonulása ellen. Ezért Peidl örült, hogy megszabadult [hivatalától]. Sajnos, meg kell jegyezni, hogy emberei a nagy feladatra, az ország megmentésére, egyáltalán nem alkalmasak. Isten szerelmére, jöjjön azonnal! Pályi.) —

A Friedrich-kormány első rendelete, mely 1919. augusztus 9-én jelent meg a hivatalos lapban, megszüntette a földbirtok köztulajdonba vételét. Másnap, augusztus 10-én pedig a Budapesti Közlöny, mely akkor az egyetlen megjelenő lap volt, és amelyben a hivatalos rendeleteken kívül híreket is talált az olvasó, közölte azt a bécsi jelentést, mely szerint vasárnap reggel különvonat indult Bécsből Budapestre, amelyen *közel kétszáz budapesti iparos, kereskedő és bankember tér vissza a magyar fővárosba . . .*

Az ellenforradalmárok szorosan együttműködtek a román burzsoá csapatok parancsnokságával, hogy megszilárdíthassák gyenge lábon álló uralmukat. A román királyi főhadiszállás jelentette 1919. augusztus 9-én a „nyugati frontról" a következőket: „A budapesti és környéki gyárakban a lefegyverzés teljes rendben és sikeresen folyik." És mit csináltak a munkásságtól elvett fegyverekkel? A bevonuló román csapatok lefegyverezték a mun-

kásságot és *ezekkel a fegyverekkel az ellenforradalmi polgárőrséget fegyverezték fel.*

(A románokkal való együttműködésre később Friedrich, Horthy **és a többi hős** ellenforradalmár egyáltalán nem akart emlékezni . . .)

A lefegyverzett népre újra rárakták az igát: augusztus 12-én a Budapesti Közlöny hosszú cikket közölt a következő fő- és alcímmel: „*A birtokosok visszakapták földjeiket.* A munkások és cselédek megelégedetten fogadták a változást."

„RENDCSINÁLÁS"

Ezt a „megelégedettség"-et azonban leleplezi — nem más, mint Prónay Pál, aki a következőket írta naplójába:

„*Előszálláson*, de *Cecén* is több ízben kellett, úgy a községben magában, mint az uradalmi majorokban az *izgága cselédek között rendet teremteni*, néhány alaposan kimért botütéssel. Célom volt, hogy elsősorban az uradalmakban álljon helyre a *jóviszony* az uraság és a cselédek között."

Az enyingi „rendcsinálásról" így ír:

„Gróf Széchenyi József, aki még Szegeden jelentkezett nálam szolgálattételre, kért engem arra, hogy vegyem utamat Enyingnek, mert nagyatyja, az öreg Csekonics Endre kegyelmes ott lakott, és a kommunisták nem kímélték ezt a 80 év körüli aggastyánt sem. Sőt cselédsége is hálátlanul és gyalázatosan viselkedett. Tehát *ezeket és másokat megfenyíteni rándultam ebbe a községbe, mert volt munka elég. A korcsma udvarán az első félórában egy fára máris öt kommunista lett felakasztva.*"

Még alig telt el egy hét a Tanácsköztársaság bukása óta, és a tiszti különítmények „hadjárata" a magyar nép ellen már oly méreteket öltött, hogy Belitska Sándor, a Friedrich-kormány hadügyminisztere, 1919. augusztus 10-én kénytelen volt a következő szövegű táviratot küldeni Horthy főVezérnek: „A fehérterror-csapatok garázdálkodásai (akasztás, népítélet stb.) erélyesen beszüntetendők. Ezen osztagok felhívandók, hogy tettvágyuknak inkább az ország telepítésénél [?] és újraszervezésénél adhatnak közreműködésük által kifejezést."

Persze Horthyt, Prónayt, Salm grófot, Lehár bárót, Ostenbur-

got és a tiszti különítmények — vagy ahogyan Belitska nevezte: „fehérterror-csapatok" — vezetőit ilyesfajta utasítások nem térítették el a „rendcsinálástól", és semmi túlzás sincs abban, ha azt írjuk, hogy vér és könny jelezte mindenütt útjukat, amerre csak jártak: Tolna, Fejér, Somogy, Vas megyében és másutt.

A Somogyban, a nádasi erdőszélen megkínzott és kivégzett kommunistáknak állított emléket Hamburger Jenő, a Tanácsköztársaság volt földművelésügyi népbiztosa a „Latinka-balladá"-ban:

A nádasi erdőszélen
Tizenkét sír sorban, szépen,
Vörösöket temetnek.
A tiszt urak mulatoznak, nevetnek.

„Állj elő hát Szalma János,
Te is Farkas komisszáros
— Szól a báró Prónay. —
Mehettek már Marcaliba
Simon paphó' meggyónni."

Véres hajnal, hűvös szellő...
Meghal mind a tizenkettő,
Egy jajszót sem hallani,
Csak a kányák károgását,
A tiszt urak káromlását hallani.

A Latinka az utolsó,
Tust húz rá a muzsikaszó,
Nincs irgalom, kegyelem:
Várja már a magaásta sírverem.

„A szád széle jaj be véres...
Népbiztos úr ne légy kényes,
Meghagyom az életed,
Gyere hozzánk, jó leszel te
Mi közöttünk fehérnek!"

„A szám széle bizony véres,
Lássa is meg minden béres.

Öreg bojtár, számadó;
Igaz ember meghal inkább,
Sohasem lesz áruló.

Egy életem, egy halálom:
A kaposi megyeházon
Lesz még vörös lobogó!
Jól célozz hát a szívembe,
Te Prónay-naplopó!"

S állt egyenest, mint a nyárfa,
Gyászbaborul sok száz árva
Jó Latinka Sándorért,
Vezérünkért, az igazért, bátorért.

Holdvilággal hóttak járnak:
Somogyország még feltámad,
Lesz dáridó, ne-mulass!
Addig pedig Horthy-kutya,
Fehér kutya, csak ugass!"

A fehérterroristák vadállati gaztettei óriási felháborodást váltottak ki kül- és belföldön egyaránt. Beniczky belügyminiszter a különítmények megfékezése érdekében Horthyval folytatott megbeszélésről később, 1925. május 31-én vallomást tett a vizsgálóbíró előtt. Előadta, hogy 1919 szeptember első napjaiban megkérte Andrássy Gyula grófot, a nagy tekintélyű államférfiút, hogy kísérje el őt Siófokra, s a fővezérrel folytatandó kényes tárgyalásokon legyen segítségére. Röviddel ezután Bethlen István gróf, majd Polgárdiban Károlyi József gróf székesfehérvári kormánybiztos és Andrássy sógora: Batthyány Lajos gróf földbirtokos csatlakoztak hozzájuk. A Siófokon tartózkodó Pallavicini György őrgróf dunántúli kormánybiztos szintén részt vett a fővezérrel folytatott tárgyaláson.

„A megbeszélés tárgyát — a vallomásról készült jegyzőkönyv szerint — Andrássy Gyula gróf adta elő, vázolta a bel- és külpolitikai helyzetet. Felkérte a fővezért, hogy a tisztikar, különösen a tiszti századok önkényes garázdálkodásait szüntesse meg, nehogy az országnak ebből kára származzék. Horthy egyre növekvő izgatottsággal hallgatta az előadottakat, mikor azután Bethlen István gróf vette át a szót, kitörő idegességgel kiáltott rá:

Egy altengernagy hadsereget alakított

Es bevonult vele Budapestre

A gyalogság dunai uszályokon érkezett

Horthy fehér lovon ülve fogadta a főváros reszkető üdvöztetét

A csendőrök felesküdtek neki a Vérmezőn

Zadravetz szentelte fel a zászlókat

Az utcán is gyűjtöttek a hadseregnek

Aki Szegeden felesküdött, abból mindből lett valaki. A katonákból tábornok, honvédelmi miniszter . . .

És a civilekből? Íme, díszfelvonulás egy „szegedi" évfordulón. Az első sorban: Antal István, Zadravetz, Prónay, Teleki, Csáky

Prónay, Mecsér és Rajniss két kis asztal mellett

A fekete civilruha nagy karriervágyat takar: Gömbös szerényen üldögél egy utcai gyűlésen

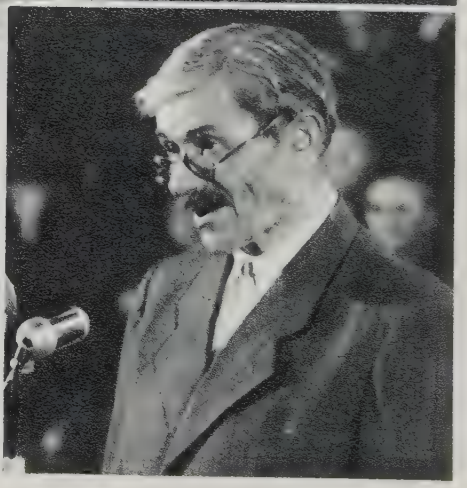

Csaknem negyven évvel később: a hírhedt tömeggyilkos — Francia Kis Mihály — a bíróság előtt

Reggeli kiadás. | Censurat: E. Mihai

Budapest, 1919. | 72. szám. | Szombat, április 9.

BUDAPESTI KÖZLÖNY

HIVATALOS LAP.

Szerkesztőség: VII. kerület, Rákóczi-út 54. szám. Telefon: József 20–21. | Előfizetési árak: Egész évre 120 korona, Negyedévre 30 korona, Félévre 60 korona. Egyes szám ára 1 korona | Kiadóhivatal [illegible]

HIVATALOS RÉSZ.

A magyar kormány 1. számu rendelete a földbirtokok köztulajdonba vételének megszüntetéséről.

1. §.

A Tanácskormány által kiadott összes rendeletek, amelyek alapján földbirtokok köztulajdonba vétettek, hatályon kívül helyeztetnek.

Ebből folyólag minden birtokon, haszonbérlő vagy ezek jogutódja, illetve meghatalmazottai tartoznak gazdaságaikat átvenni és azok vezetéséről és a termelés folytonosságának biztosításáról gondoskodni.

2. §.

Azon gazdaságokban, amelyekben a vezetést az 1. §-ban felsorolt vezetésre kötelezettek bármelyike bármely okból nem tudná átvenni és a Tanácskormány által odahelyezett gazdasági vezetőnek megmaradása bármely okból szintén nem volna lehetséges, ott a kerületi gazdasági [illegible]

A hadügyminisztérium közleményei.

Rendelet az egyenruhaviselésről.

A magyar hadügyminisztérium megtiltotta a nem tényleges tiszteknek a katonai egyenruha és a rendfokozati jelvények viselését. Ezen intézkedés részben azért vált szükségessé, mert a szövetséges és társult hatalmak is megtiltották a nem tényleges tiszteknek az egyenruha viselését, továbbá mert a katonai egyenruhával és rendfokozati jelvényekkel már is visszaélések történtek.

Ennek a rendelkezésnek természetesen nem csak éle a tartalékos tisztek zöme ellen, kik a háborúban oly kiválóan megfeleltek.

Amint a viszonyok annyira rendeződnek, hogy a nem tényleges tisztikar köreiből a kétes elemek eltávolíttatnak, az egyenruha viselése bizonyos alkalmakkor ismét meg fog engedtetni.

Hadügyminisztérium.

NEMHIVATALOS RÉSZ.

József királyi herceg Magyarország kormányzója.

Az uj kormány esküje.

Az uj magyar kormány ma este 6 órakor tartotta a miniszterelnöki palotában az első minisztertanácsot, amelyen abból a célból, hogy az ország súlyos, zűrzavaros helyzetében a mostani idő alatt egy megdönthetetlen szilárd legyen, elhatározta, hogy *József* királyi [herceget] Magyarország kormányzójának a nemzeti választásokig elismeri és előtte hivatalos esküt tesz.

[Há]rom [illegible] után *József* királyi herceg *Friedrich* miniszterelnök kérésére megjelent a minisztertanácson, hogy a kormánytól az esküt kivegye. [illegible] a miniszterelnök a következőket [illegible]

– Fenséges Ur! Méltóztassék megengedni, hogy mielőtt hivatali esküinket letennénk, [illegible] aktus alkalmából a kormány nevében néhány szót intézzek Fenségedhez. [illegible]

Mindaddig, amig a nemzet Magyarország államformáját alkotmányos uton meg nem állapítja, Magyarország kormányzójául József királyi herceget ismerem el. Hozzá hű leszek, titkait megőrzöm s Őt minden erőmmel támogatni fogom. Isten engem úgy segéljen.«

Az eskü elhangzása után József királyi herceg mélyen meghatott hangon a következőket mondotta:

– Ez a történeti napon, amikor szeretett, imádott hazánk a sír szélén állva [illegible] elébe, mondhatom mégis [illegible], hogy hazánk számára van remény, van jövő, mert találtam férfiakat, akikben van hit, van erő, akik vállvetve, fáradtságot nem ismerve dolgoznak és [illegible] építeni e szegény, sokat szenvedett Magyarországot.

– Uraim, egy kéréssel fordulok Önökhöz és ez az, hogy [illegible] bizalom, amelyet én [illegible]

József főherceg
(a román fegyverek árnyékában)
megtette magát kormányzónak

És Horthyt kinevezte fővezérnek.
(Figyelem! Sajtóhiba! A hivatalos
lap augusztusban áprilisi dátummal jelent meg!)

Esti kiadás. | Censurat: V. A. T. Antonescu.

Budapest, 1919. | 79. szám. | Kedd, augusztus 12.

BUDAPESTI KÖZLÖNY

HIVATALOS LAP.

Szerkesztőség: V. kerület, Váci-körút 78. sz. | Egyes szám ára 40 fillér. | Telefon: [illegible]

HIVATALOS RÉSZ.

Horthy Miklós altengernagy urnak

Siófok.

Értesítem altengernagy urat, hogy József herceg tábornagy ur kormányzó kinevezte Önt az összes magyar haderők fővezérévé.

Vezérkari főnökül Soós Károly tábornok urat nevezem ki.

Budapest, 1919 augusztus 12.

Schnetzer
hadügyminiszter.

Soós Károly tábornok urnak

Budapest.

Tábornok urat kinevezem az összes magyar haderők vezérkari főnökévé.

Budapest, 1919 augusztus 12.

Schnetzer
hadügyminiszter.

[illegible] rendeletem [illegible] kihirdetése [illegible] hatállyal [illegible]

Budapesten, 1919. évi augusztus hó 10-én.

[illegible]
hadügyminiszter

A magyar pénzügyminiszter 1919. évi 39.782. számu rendelete a 10 kataszteri holdat meg nem haladó szőlő és a 100 kataszteri holdat meg nem haladó egyeb földbirtok közadói tár. yában.

A volt forradalmi kormányzótanácsnak 1919. évi május 12-én kiadott és a „Tanácsköz-[illegible]

És hogy híveket szerezzen magának, fia kíséretében még az Ébredők gyűlésére is elment, darutollasan!

— Hát még te is ellenem fordulsz?!

Pedig Bethlen csak egy szerény észrevételt tett: kifogásolta, hogy a tisztek néhol népgyűléseket tartanak. Ennek megszüntetését kérte, mert — szerinte — ez a hadsereg tekintélyének árt.

Horthy Miklós ellenválaszát Beniczky Ödön helyes értelemben visszaadni nem tudja. Általában mentette a tisztek eljárását és igazolni igyekezett őket. Látva Beniczky jövetelük elégtelenségét, a következő kérdéssel szakította meg a fővezért:

— Ha a nemzeti hadsereg bevonul a fővárosba, lesz-e pogrom, igen vagy nem?

Horthy válasza:

— Pogrom nem lesz! De néhányan fürödni fognak!"

Horthy e tanácskozás után elrendelte, hogy „a propaganda járőrök ne foglalkozzanak rendőri, csendőri és bírói hatáskörbe vágó ügyekkel. Ilyen *járőr megjelenése örömnapja legyen a falunak, ne jelentsen bosszú és ítélkezési napot.* Csak egészen kivételes és sürgős esetekben lépjen fel a járőr mint karhatalom."

Foganatja, persze, egy ilyen utasításnak nem sok volt, hiszen nem is azért adták ki, hogy foganatja legyen! Horthy fővezérnek szüksége volt ilyesfajta írásbeli dokumentumokra ahhoz, hogy közeli és távolabbi céljait elérhesse... De még ezután, október—november hónapokban dühöngött a legvéresebben a terror, ekkor jött még Héjjas, Francia Kiss Mihály, ezután vált hírhedtté az orgoványi erdő, ezután „fürdött meg" a Dunában Somogyi Béla...

Az antant hatalmak 1919. október 23-án Sir Georg Clerk angol diplomatát Budapestre küldték, hogy teremtsen végre rendet: hasson mérséklőleg Horthyra, és a Friedrich-kormány helyébe, amelyet a párizsi békekonferencia nem akart elismerni, hozzon létre koncentrációs kormányt, amelyben Andrássy, Bethlen, Apponyi mellett részt vesznek Friedrichék, sőt még a szociáldemokraták is.

Ha létrejön egy ilyen koalíciós kormány, akkor Nyugaton arra lehet hivatkozni, hogy Magyarországon a Tanácsköztársaság leverését nem követte nyílt katonai diktatúra, hanem polgári demokrácia van a Dunántúlon, a Duna—Tisza közén és a Tiszántúlon...

Mindezt Clerk nem rejtette véka alá, és brutálisan őszinte nyilatkozatában el is mondotta 1919. október 28-án a Pester Lloydban, a kormány félhivatalos lapjában.

A koncentrációs kormány megalakítása érdekében folytatott tárgyalások nagyon lassan haladtak előre, de *Horthyval sikerült*

a megegyezés. 1919. november 5-én Clerk lakásán találkozott a „fővezér" *Vázsonyi Vilmossal,* a Demokrata Párt, *Lovászi Mártonnal,* a Nemzeti Párt, *Nagyatádi Szabó Istvánnal,* a Kisgazda Párt és *Garami Ernővel,* a Szociáldemokrata Párt vezetőjével. Hosszas vita után, amelynek során a pártok képviselői meglehetősen kellemetlen kérdéseket szegeztek Horthy fővezér mellének, végül is a tanácskozás részvevői a következő okmányt írták alá:

„Horthy Miklós fővezér ma délután Sir George Clerk lakásán tanácskozásokat folytatott a Nemzeti Párt, a Nemzeti Demokrata Polgári Párt, a Nagyatádi Szabó István vezetése alatt álló Kisgazda Párt és a Szociáldemokrata Párt vezetőivel. A fővezér feljogosította a résztvevőket a következő kijelentéseinek közzétételére:

A hadsereg Budapestre bevonulása katonai diktatúrát nem fog maga után vonni. A hadsereg alárendeli magát az antant megbízottjának közreműködésével létrejött kormánynak. Azt a kijelentést is tette a fővezér, hogy a hadsereg a polgári jogegyenlőség alapján áll, és kérlelhetetlenül elfojtja a bolsevizmusnak még a csíráit is, nem fogja eltűrni, hogy a hadsereg bármely tagja a polgári jogegyenlőség ellen izgasson.

A tanácskozáson részt vettek: Lovászi Márton, dr. Vázsonyi Vilmos, Nagyatádi Szabó István, Garami Ernő és Varjassy Lajos.

Lovászi Márton s. k. dr. Vázsonyi Vilmos s. k.

Garami Ernő s. k. Horthy s. k."

(Érdekes diskurzus zajlott le Horthy és Vázsonyi között a tanácskozás végén. A demokratapárti vezér odalépett Horthyhoz és a következőket mondta neki: Tulajdonképpen ebben a társaságban csak mi ketten vagyunk „elvtársak" . . .

A fővezér elképedten bámult Vázsonyira; nem értette meg, hogy Vázsonyi arra célzott: itt csak ők ketten legitimisták. Egyébként Vázsonyi tévedett, Horthy nem hű híve, hanem árulója volt IV. Károlynak.)

1919 novemberében a pártok képviselői folytatták tárgyalásaikat a kormány megalakítása ügyében. Folyt a marakodás a miniszteri tárcákért, de sehogy sem tudtak megegyezni a bársonyszékek elosztásában.

Közben november 16-án különítményei élén, melyeket „nemzeti" hadseregnek keresztelt át, bevonult Budapestre Horthy, de a terrorakciók továbbra sem szüneteltek, a fővezérnek esze ágában sem volt írásba foglalt kötelezettségét megtartani.

Persze, Horthy azért mert így viselkedni, mert hatalmas patró-

nusai voltak: Bandholtz tábornok, a budapesti amerikai misszió vezetője 1919. november 19-én, három nappal Horthy budapesti bevonulása után a többi között a következőket jelentette Párizsba: „Látogatást tettem Horthynál, és nagy bizalmam van képességeiben és megfontoltságában. Friedrich továbbra is nagyzási hóbortban szenved, de pozíciói gyengülnek, és kilátás van a megoldásra. A magyarok megszokták, hogy felhívásokat és más propagandaanyagot tegyenek közzé falragaszokon, és kétségtelenül számos vad bravurstiklit visznek majd véghez, de a perspektíva korántsem rossz."

De minden pártnak megvoltak a maga összeköttetései — a nagyhatalmak és a megszálló román csapatok budapesti képviselőihez, és a kulisszák mögött folyt az elkeseredett küzdelem. Az érdek azonos volt: de az angol, olasz, francia, amerikai és román tőkéseknek nem volt teljesen mindegy, ki kerül hatalomra: nem jelentéktelen pozíciót jelentett Magyarország birtoklása!

(Buchinger Manó, aki a Szociáldemokrata Párt képviseletében vett részt a koalíciós tárgyalásokon, írja könyvében:

„Beesteledett, és valaki felvetette azt a prózai dolgot, hogy éjjel majd nem tudunk hazamenni, mert az utcán román katonák cirkálnak és mindenkitől külön igazolványt követelnek. Mire az értekezlet megállapította, hogy *ezeket a szükséges igazolványokat a románoktól csak Bethlen István tudná megszerezni, mert ennyire terjedő összeköttetései csak neki vannak a románoknál* . . . Fölkérésre Bethlen azonnal el is távozott az értekezletről, rövidesen azzal jött vissza, hogy a dolog el van intézve . . .")

A tanácskozások utolsó szakaszáról Andrássy grófné a következőket írta naplójában:

„November 20. Csütörtök. Újság tegnap óta nincs. Huszár próbálkozik a koncentrációval, és mindenki lesi, fog-e ez neki sikerülni. Grófot nem akarnak . . . ezekre jár a rúd . . . de bizonyos pontig érthető is. Amikor kezdődött a szervezkedés, nem voltak sehol, most nehéz elhelyezkedniük a már kialakult helyzetben. Bethlen Istvánt, aki tárca nélküli miniszter (ez tévedés! — KE), állandóan támadja a kormánypárti sajtó. Horthy már veszíti türelmét. Ha ma estig nem jön létre a koncentráció, letartóztatja az egész társaságot és kinevez olyan kormányt, amellyel hajlandó tárgyalni az antant. Egészen komikus a mai niveau. Fogorvosok, patikusok, politikailag teljes analfabéták nyomultak az előtérbe és törtetnek feljebb, lehetőleg a legfelsőbb csúcsok felé. Fehér bolsevizmus, az előbbi vörös helyett.

Délután meghiúsultak a Huszár-féle koncentrációs kísérletek. Egymást megfenyegetve mentek széjjel a tárgyaló felek, részint pogromot, részint lázadást emlegetve.

Ma este az Országos Kaszinóban ebédeltünk Horthyék[kal] és Clerkékkel. Gyuri [Pallavicini őrgróf — KE] a házigazda. Az időjárás szörnyű hideg, mindenki didereg. A villamosok szénhiány miatt nem járnak. A drágaság is tűrhetetlen. Egy nagyobb darab szappan 50 korona. Hová jutunk!...

November 21. Péntek. Huszár Károly ma délelőtt berontott Ducihoz. Jól kihallatszott a mellékszobába éles, kiáltozó, izgatott hangja. Azt mondta, hogy a tárgyalások nem akadtak meg, de rosszul állnak. A szocialisták igen követelődzők. Két miniszterséget akarnak, és ha ez nem is volna a legnagyobb akadály, de a választások elhalasztását is kérik, ő ebbe pedig nem mehet bele, mert már igen hosszú idő óta halasztják a nemzetgyűlési választásokat, amin a külföld már eleget fennakadt.

A szocialisták azt is követelik, hogy a választandó nemzetgyűlés csak a választójog megalkotására és a béke ratifikálására szorítkozzék, amit ő szintén lehetetlennek tart, mert állandó izgalomban tartaná az országot, amelynek most nyugalomra van szüksége. Személyi követeléseik is elfogadhatatlanok: Bárczyt akarják közoktatásügyi miniszternek, ami abszolúte lehetetlen, mert sajnos úgyis hazafiatlan és internacionalista szellem van a fővárosi iskolákban, és ezt nagyrészt Bárczy okozta. Különben a katolikus publikum ezt semmi körülmények között nem venné be.

A többi párttal a tárgyalás jó mederben halad. A kisgazdák három tárcát követeltek. Most már szerényebbek és megelégednének avval, hogy Szabó közélelmezési miniszter legyen...

... Duci azt mondja, hogy meg van róla győződve, hogy mindezek a nehézségek könnyen elkerülhetők lettek volna, ha belemennek az Apponyi kombinációba. Butaság volt, és az lenne a jövőben is, ha a vezérférfiak helyett a politikában teljesen tapasztalatlan és éretlen emberek vezetnének, akiket olyan ügyes, ravasz taktikus, mint Friedrich, orruknál fogva rángathat. Apponyi kandidálását leginkább Friedrich nehezítette meg, mert Friedrich a katolikus nők gyűlésén azt mondta, hogy csak négy hétre áll félre, de addig is a miniszterelnökségen fog lakni és helyettesíteni fogja a miniszterelnököt. Most csak azért áll félre, mert őt az antant gyűlöli. Ugyanakkor mondta azt is, hogy ő Horthyval egy test egy lélek, őket egymástól csak ásó és kapa választhatja el... Horthynak, aki mellette ült, tátva maradt a szája,

mert a szó szoros értelmében gyűlöli Friedrichet. Előre látható volt, hogy a balpártok az ő tervezett koncentrációjába nem mehetnek bele tárgyi és személyi garanciák nélkül. Duci nem hiszi, hogy jó gondolat az ideiglenes kormány gondolata, mert máris ilyen taktikázások folytán növekedtek meg annyira a szociáldemokraták. Hogyha mindjárt eleinte helyet adunk nekik a kabinetben, akkor ők ma senkik, azáltal, hogy ezt nem tettük, és hogy az antant a Clerk-féle misszió küldésével melléjük állt, nagyon megnövesztettük a tarajukat. Ha legalább akkor mondott volna le Friedrich, amikor Clerk bizalmasan megmagyarázta neki az antant álláspontját, akkor elkerülhettük volna ezt a megszégyenítő leckét, ami azt eredményezte, hogy ma minden utolsó szocialista tudja, hogy Európa mögötte áll. Ő azon aggódik, hogy ha ideiglenes kormány alakul, tájékozódás céljából, vajon hajlandó lesz-e az antant a szocialisták követeléseitől eltekinteni, és ha a válasz az lesz: „nem hajlandó", hogy akkor mi magunk tennők meg Garamit Magyarország diktátorává, aki máskülönben a kereztény irány segédkezése nélkül nulla volna...

Ilyen esetben — folytatja Duci — Huszár vállalkozzon egy ideiglenes kormány alakítására. Tanácsolja neki, hogy kérje meg az antantot, hogy hosszabbítsák meg pár nappal az adott terminust a tárgyalások folytatására. Ezen időn belül tisztázni lehet — kéz alatt —, van-e esély az antant álláspontjának megváltoztatására. Ő nem hiszi, hogy megváltozzon a helyzet, mert a szociáldemokratákra sokkal kevesebb tekintettel van Clemenceau és Lloyd George, valamint Olaszország is. Kéri, hogy ne vegye rossznéven, ha őszintén bevallja, hogy az ő miniszterelnökségét nem tartja sikerültnek. Ő most is azt tartaná legjobbnak, ha Apponyi személyével lehetne megoldani a kérdést, és ha ez ma nem a szocialisták, hanem a keresztény blokk iniciatívájára történik, mert iszonyúan ártott az a tény, hogy *a keresztény Apponyit a szocialisták ajánlották, ellenben a keresztények elutasították.*"

Andrássy gróf kissé túlértékelte a szociáldemokratáknak nyújtott antant-támogatást, amikor nem vette észre, hogy itt, az adott helyzetben az Ötös Tanács nem tehetett mást, mint hogy ragaszkodott a szociáldemokratákat is magába foglaló koalíciós kormány megalakulásához, hiszen szükségük volt a demokratikus látszat megőrzésére...

Két hónappal később már nem álltak ki Peyerék mellett...

Visszatérve a koalíciós alkudozásokra: nem volt szükség arra, hogy Horthy erőszakkal, fegyveres erővel teremtsen „rendet",

Clerk is meghosszabbította itt-tartózkodását és türelmesen megvárta, míg Huszár Károly személyében megtalálták a koalíciós kormány elnökét. Huszár, aki nem utolsósorban azért került ki győztesen a marakodásból, mert a legszürkébb, legsúlytalanabb volt valamennyi miniszterelnök-önjelölt közül, és akit mindenki csak átmeneti megoldásnak tartott, 1919. november 23-án levélben közölte Clerkkel, hogy megalakult a kormány.

Sir George Clerk még aznap elismerte a kormányt:

„Kedves Huszár úr!

Éppen most kaptam meg hivatalos közlését, hogy az új, ideiglenes koalíciós kormány a következőképpen megalakult:

Miniszterelnök	Huszár Károly (Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja)
Belügyminiszter	Beniczky (Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja)
Közoktatásügyi miniszter	Haller (Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja)
Földművelésügyi miniszter	Rubinek (Agrárpárt)
Kereskedelmi miniszter	Heinrich (Nemzeti Liberális Párt)
Külügyminiszter	gróf Somssich (pártonkívüli)
Munkaügyi és népjóléti miniszter	Peyer (Nemzetközi Szociáldemokrata Párt)
Nemzeti kisebbségek minisztere	Bleyer (Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja)
Hadügyminiszter	Friedrich (Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja)
Pénzügyminiszter	báró Korányi (Kisgazda Párt)
Közélelmezési miniszter	Szabó (Nagyatádi) (Kisgazda Párt)
Kisgazdaminiszter	Szabó (Sokorópátkai) (Agrárpárt)
Igazságügyminiszter	dr. Bárczy (Demokrata Párt)

Van szerencsém közölni önnel, hogy amint tudomásomra jut, hogy ez a kormány átvette az ország ügyeinek vezetését, készségesen átadom önnek a békekonferencia Legfelsőbb Tanácsának elismerését, amelyben a kormányt, mint ideiglenes de facto kormányt elismeri, amellyel a Legfelsőbb Tanács hajlandó tárgyalni mindaddig, amíg a választások és azokból kialakuló nemzetgyűlés olyan kormányhoz nem vezettek, amely kifejezi az egész magyar nép törvényes akaratát . . .

Őszinte tisztelője

George R. Clerk s. k."

Ugyanezen a napon Wiedorn szolnoki főállamügyészhelyettes a következő jelentést intézte felettes hatóságához:

„Jelentem: mai nap délelőtt megjelent hivatalos helyiségemben három, a magyar nemzeti hadseregbez tartozó katonatiszt, kik bemutatkozva, egyik Thurzó főhadnagynak nevezte magát, a másik kettőnek nevét nem értettem (ha nem csalódom, az egyik Molnárnak mondta magát). Ezek felsőbb parancsra hivatkozva engedélyt kértek, hogy végigszemlélhessék a fogházban letartóztatott egyéneket abból a szempontból, nem ismernek-e fel valamelyikben különösen terhelt kommunistát, s eljárásuk eredményéről felsőbb hatóság útján »jelentést« fognak tenni hozzám.

Az engedélyt megadtam, és kérelmükre Szilágyi István fogházőrmestert mint fogházfelügyelő-helyettest kalauzolásukra kirendeltem.

Délután 2 óra tájban magánlakásomon megjelentek a szolnoki asszonyok sírva és panaszolták, hogy a tisztek fogva levő férjeiket véresre verték.

Erre azonnal a fogházba menve, Szilágyi István fogházőr jelentette, hogy a kapott rendelet értelmében zárkáról zárkára kalauzolta a három tisztet, de ezek a zárka ajtaja előtt őt és a kulcsost megállították, a zárka ajtaját maguk után betolták s a zárkában levő foglyok közül nagyon sokat puskatussal, ökölle tettleg bántalmaztak.

A zárkákat körüljárva sajnálattal kellett meggyőződnöm arról, hogy az asszonyok panasza és a fogházőrmester jelentése a valóságnak megfelelnek."

A 18 sérült felsorolása után a jelentés így folytatódik:

„Úgy a bántalmazottak, mint szobatársaik egyhangúan előadták, hogy a bántalmazásra okot nem adtak, a legtöbb esetben megkérdezték nevüket, a proletárdiktatúra alatt viselt tisztségüket, és erre minden különös bevezetés nélkül ütni, verni kezdték őket, hol egy, hol két tiszt. Megjegyzem, hogy a két tiszt lőfegyverrel (puskával) volt ellátva már akkor, amikor nálam bemutatkoztak.

A tisztek még kijelentették, hogy estére »külön tiszti őrség« fog a fogházban megjelenni, s »majd az fogja csak bajukat ellátni«.

Minthogy a testi bántalmazást, illetve a nyomokat magam is észleltem, nyomban intézkedtem, hogy a fogházorvos valamennyi bántalmazottat orvosi ápolás alá vegye és azonkívül látleletet állítson ki."

Négy nappal később a kecskeméti főkapitány jelentette Ráday

gróf kormánybiztosnak, hogy Kecskemét város lakosai közül az 1919. október 1-re virradó éjjelen hatan eltűntek. Október 16-án este kihallgatás ürügye alatt lakásaikról ismeretlen helyre szállított 2—2 katonaruhás egyén tizennégy kecskeméti lakost. Majd 19-ről 20-ra virradó éjjelen a kecskeméti ügyészségi fogházban megjelent 30 főnyi, ismeretlen karhatalmi csapat, a fogház őrszemélyzetét beszorította egy szobába, s a fogházból az ott letartóztatott s kommunista gyanú alatt álló harminchat embert ismeretlen helyre elhurcolta.

„Ugyanezen éjjel a rendőrség által a karhatalmi különítmény részére átadott fogdából két ismeretlen, karhatalmi szolgálatot teljesítő egyén ismeretlen helyre elvitt egy foglyot.

A felsoroltak nagy részét minden valószínűség szerint egy Francia Kiss Mihály nevű, a Héjjas Iván főhadnagy csoportjában karhatalmi szolgálatot teljesítő szakaszvezető és ismeretlen társa hurcolták el ismeretlen helyre . . .” — közli a jelentés, amely a következőkkel fejeződik be:

„Folyó hó 21-én délután a fentebb említett Francia Kiss Mihály és egy ismeretlen társa a helybeli Jeney-féle vendéglőből igazoltatás ürügye alatt elvitték *Harstein Ignác budapesti képkereskedőt, akit* másnap reggel a Halasi út mentén *agyonverve és kirabolva találtunk meg.*

Folyó hó 22-én hajnalban a Kecskemétről Budapest felé menő vonatról szintén igazoltatás ürügye alatt Pataki Nándor tartalékos főhadnagy (Héjjas Iván-féle csendőrkülönítmény), Francia Kiss Mihály és három ismeretlen, karhatalmi csoporthoz tartozó egyén a lajosmizsei vasúti állomáson leszállította Neubauer Izidor kecskeméti gyufagyári igazgatót, Wertheimer Jenő 17 éves kecskeméti tanulót, Fodor Zsigmond lajosmizsei kereskedőt és egy ismeretlen egyént, akiket kocsin a Benei út melletti egyik tanyára szállíttattak. Ezen egyének holléte ismeretlen.

Véleményem szerint az összes felsorolt egyének legnagyobb része elhurcolóik által ki lett végezve.

Tegnap délelőtt Pataki Nándort előzetes letartóztatásba helyeztem, Francia Kiss Mihály és társai kézrekerítése iránt a katonai állomásparancsnoksággal és a helybeli csendőr-szárnyparancsnoksággal egyetértőleg intézkedtem. A nyomozást felette megnehezíti, hogy a helybeli lakosság annyira meg van félemlítve, hogy a nyomozóhatóság részére adatokat szolgáltatni nem mer, másrészről pedig az amúgy is elég gyenge nyomozó közegeink a fentebbi esetekből is kitűnőleg erősen szervezett fehérterrortól való félel-

mükben erélyes és lelkiismeretes nyomozást aligha mernek eszközölni. Kecskemét, 1919. évi november hó 27. napján."

(És mi lett a gyilkosokkal?

A bel- és külföldi közvélemény megnyugtatására megindult a vizsgálat, a csendőrség ügyésze pontosan rögzítette a tényállást, felderítette a gyilkosságokat, sőt az is kiderült, hogy Héjjas emberei kifosztották áldozataikat, ennek ellenére az eljárást megszüntették. Az indokolás: „Kétségtelen, hogy a rendelkező részben körülírt cselekmények elkövetési indokául nem az önző nyereségvágy szolgált, hanem azokat az 1918. évi október hó 31. napja óta bűnösen felidézett haza- és társadalomellenes forradalmak idején a magyar faj és nemzeti eszme ellen elkövetett cselekmények által felkeltett közelkeseredés és menthető felháborodás hatása alatt abban a téves meggyőződésben követték el, hogy cselekményükkel a magyar faj és nemzeti eszme érdekeit szolgálják — ezek a cselekmények az 1921. évi november hó 3-án kelt magas kegyelmi elhatározás alá esnek, amiért gyanúsítottakat kegyelemben részesíteni s a bűnvádi eljárást abbahagyni kellett. Dr. Schmitz s. k. vezető ügyész."

De ez már évekkel később történt, amikor „rend és nyugalom" uralkodott az országban...)

A Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek egyszerű tagjai a koalíciós kormány megalakulása után azt remélték, Peyer és Miákits arra fogják felhasználni miniszteri, illetve államtitkári pozíciójukat, hogy csökkentsék a terrort, a pogromot, kiszabadítsák az ártatlanul internálótáborba zárt ezreket és ezreket — ha már egyszer hajlandók voltak az ellenforradalmi rendszernek segítséget nyújtani.

Mindezen reményekből semmi sem vált valóra. A különítmények háborítatlanul garázdálkodtak tovább, egyszerű besúgás alapján nap mint nap hurcoltak el párt- és szakszervezeti funkcionáriusokat, egyszerű párttagokat.

A Népszava 1919. december 9-i száma közölte: „*Peyer Károly* elvtárs, munkaügyi és népjóléti miniszter vasárnap ellátogatott Tatabányára, hogy egyrészt bányász elvtársainkat tájékoztassa a politikai helyzetről, másrészt hogy *fokozott termelésre hívja fel őket*..."

Ugyanezen a napon, amelyen ez a cikk megjelent a Szociáldemokrata Párt hivatalos lapjában, az ébredők és egyéb terrorista különítmények — a rendőrség asszisztenciája mellett — *szétrombolták a Népszava nyomdáját!*

Fékevesztett terror, rettegés, félelem és ijesztő létbizonytalanság uralkodott 1919 végén Magyarországon, amikor a koalíciós Huszár-kormány kiírta a *nemzetgyűlési választásokat.* Azért kellett választani, mert a demokratikus látszat megőrzéséhez hozzátartozott az is, hogy szabályosan, az egész nép részvételével megtartott szavazáson mandátumot nyert képviselők üljenek a parlamentben, hogy megindulhasson a rendes törvényhozói munka. A választójogi rendelet, amelyet nagy meggondolatlanul alkotott a Friedrich-kormány, meglehetősen *széles körű választójogot, titkos szavazást* írt elő, és ez komoly gondot okozott az uralmon levőknek.

A problémát a következőképpen oldották meg: a széles körű, nőkre is kiterjedő, titkos választójogot nem korlátozták, a kommunisták kivételével *felléphettek mindenfajta pártállású jelöltek — ha ebben a különítmények nem akadályozták meg őket.*

Papíron, elméletben „szabad" volt a választási hadjáratban mindenkinek részt venni, de a gyakorlatban az történt, hogy a különítmények a nekik nem tetsző jelölteket vagy szépszóval eltanácsolták, vagy ha ez nem kecsegtetett eredménnyel, akkor más eszközökkel — elhurcolással, letartóztatással, gyilkossággal — szereztek érvényt akaratuknak.

Az 1919. december 15-i Minisztertanács megtárgyalta a Szociáldemokrata Pártnak a választási hadjárat „visszásságai" miatt előterjesztett panaszait, és Beniczky belügyminiszter megígérte: a hatóságokat utasítani fogja, hogy a gyülekezési szabadságot a lehető legliberálisabban kezeljék, és a cenzúrát minden lappal szemben egyforma mértékkel alkalmazzák, végül arról is biztosította Peyert és Miákitsot, hogy „kormányhatósági intézkedéseket csak a bolsevista és a bolsevizmus gyanúja alatt levő egyének netáni agitációja ellen tesz a kormány".

De úgy látszik az illetékes szervekhez vagy nem jutott el Beniczky belügyminiszter utasítása, vagy valami más, külső ok miatt nem tudtak a fenti ígéreteknek érvényt szerezni, mert minden maradt úgy, ahogy annak előtte: terror, félelem, rettegés...

A Szociáldemokrata Párt 1919. december 18-i választmányi ülésén a választmány többsége emiatt követelte Peyer és Miákits visszahívását a kormányból. Több felszólaló kijelentette — írta az Új Barázda című lap —, ha Peyer miniszter nem válik ki a

kormányból, ők kénytelenek lennének a pártot elhagyni és új szociáldemokrata pártot alapítani."

Peyer iparkodott „higgadt és mérsékelt megfontolásra" bírni a választmány tagjait, és hangoztatta: a Szociáldemokrata Pártnak „az ellenőrzés szempontjából" érdeke, hogy a koncentrációban bennmaradjon. *A pártválasztmány december 20-án végül is úgy döntött,* hogy „tekintettel a külpolitikai helyzet kényszerítő voltára", feltétlenül megegyezésre kíván jutni, ezért *bennmarad a kormányban,* de várakozási álláspontra helyezkedik...

De nemcsak a szociáldemokrata jelölteket részesítették „különleges" bánásmódban a közigazgatási hatóságok és a velük szorosan együttműködő (vagy pontosabban: nekik parancsoló) különítmények. A nagybirtokosok egyre kevésbé bíztak Nagyatádi Szabó Istvánban, és attól tartottak, hogy a *Kisgazda Pártnak sikerül megszereznie a választásokon a mandátumok többségét,* s akkor esetleg *radikális földreformjavaslatot* terjeszt az új kormány a parlament elé, és a katolikus Habsburg-házból való uralkodót, *IV. Károlyt,* aki 1918 novemberében visszavonult a királyi hatalom gyakorlásától, *nem fogja visszaengedni a trónra.*

Az Új Barázda, a Kisgazda Párt hivatalos lapja 1919. december 23-án a Csigavér című cikkében keserűen panaszolta: „Pártunk vidéki szervezkedését, jelöltjeink szabad mozgását helyenként mesterségesen igyekeznek megszorítani. Nemhogy jóindulatot tapasztalnánk, de itt-ott erőszakkal is merészkednek fellépni ellenünk. Hivatalos és nemhivatalos tényezőktől már eddig is nem egy sebet szenvedtünk, és ezzel az alkotmányos harc tisztaságán is folt **támadt.**"

Közben, ezekben a hetekben, a különítmények terrorakciói mellett egyre sűrűbben hozták a halálos ítéleteket az ún. „gyorsított eljárással" működő bíróságok — a perbe fogott kommunisták ellen. Nem volt ez rendes bírósági eljárás, a vádlottaknak védekezésre úgyszólván nem volt módjuk, *intézményesített terror volt a „gyorsított eljárás".*

Így ítélték halálra *Korvin Ottót,* a Belügyi Népbiztosság nyomozó osztályának vezetőjét, a *13 Lenin-fiút* és sok hős kommunistát. Az egyik Lenin-fiú írta búcsúlevelében:

„Tartsd drága anyai szemed előtt, hogy a te egyetlen fiadat nem azért akasztották fel, mert rablógyilkos volt, hanem mert a dolgozók felszabadítása szent eszméjének volt a harcosa. Kelt Budapest, 1919. december 28-án. A Margit körúti kínzófogházban: Kerekes Árpád."

Visszatérve a választási hadjáratra: *Károlyi József* gróf, Fejér megye és Székesfehérvár kormánybiztosa még *december 14-én* utasította az alárendelt közigazgatási szerveket az *„internacionális szociáldemokrata párt" erélyes megfigyelésére,* mert a párt jelöltjei meg nem engedhető izgatást és lázítást folytatnak a „jogfolytonosság elve alapján visszaállított forradalom előtti berendezkedés, továbbá a jogbiztonság ez idő szerinti leghatékonyabb helyreállítója(?!), a nemzeti hadsereg ellen . . ." Mi tehát a főszolgabírák teendője? „Az ily irányú népgyűlések megtartását", vagy „az esetleges ez irányú felszólalásokat az illető *felszólalók egyidejű azonnali letartóztatásával(!)* feltétlenül akadályozzák meg."

Nemcsak egy ilyesfajta utasítás született, országszerte hasonló állapotok uralkodtak.

1920. január 15-én, miután a helyzet teljességgel tarthatatlanná vált, Peyer és Miákits, a Szociáldemokrata Pártnak a kormányban helyet foglaló két képviselője Huszár miniszterelnökhöz levelet intézett, melyben leszögezték:

„Kértük, és a koncentrációban való részvételünk egyik alapfeltétele volt az igazságtalan politikai üldözések beszüntetése és a közszabadságok biztosítása. E téren is kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy a helyzet lényegesen rosszabbodott. *Ma is ezrei az embereknek vannak letartóztatva, nagy része minden kihallgatás nélkül egy egyszerű feljelentés alapján. Sok ezer munkás van az ország különböző részeiben internálva,* kiknek az internálását nem a rendeletben megjelölt hatóságok, hanem egyes helyi egyének rendelték el, és ma még a központi hatóságnak az internáltak számáról sincs pontos tudomása. E tisztán politikai okokból letartóztatott és koncentrációs táborokban a legrosszabb egészségügyi viszonyok mellett összezsúfolt emberek szenvedéseit leírni nem lehet. Ha a szerencsétlenek szenvedései nyilvánosságra jutnak, az egész kultúrvilág felháborodását fogja kiváltani . . .

A Szociáldemokrata Párt jelöltjeit a hatósági közegek nemcsak megakadályozzák a programbeszéd elmondásában és választási nyomtatványok terjesztésében, hanem *egyeseket letartóztattak, sőt súlyosan bántalmaztak.* A választási előkészületekből kifolyólag több száz párttagunk van eddig letartóztatásban, kik közül számosakat már internáltak is. Naponta keresik fel pártunk választási irodáit olyan párttagok, akiken a súlyos bántalmazások nyomai megállapíthatók, és a legutóbbi napokban letartóztatott párttagok hozzátartozói felhozták hozzánk a bántalmazottak teljesen vértől borított fehérneműit.

A fenti előzmények *után pártunk választmánya a mai napon tartott ülésén elhatározta, hogy a párt megbízottait a koncentrációs kormányból való kilépésre felszólítja, és a nemzetgyűlési választásokban nem vesz részt.*"

A Huszár-kormány tudomásul vette Peyerék közlését, és mindezt nyilvánosságra is hozták. Arról azonban már mélyen hallgattak, hogy hét nap múlva, 1920. január 22-én a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP) és a Szociáldemokrata Párt megbízottai titkos megbeszélésre ültek össze. Miákits és Vanczák ezen a tárgyaláson több minden egyéb ígéret mellett biztosították Beniczkyt és társait arról, hogy „bekapcsolódnak a konszolidációba és a politikai életbe, *biztosítva a legközelebbi választásoknál a szavazások tényleges gyakorlását a keresztény blokk (KNEP és a Kisgazdapárt — KE) részére*".

A nyilvánosság előtt teljes passzivitással való fenyegetőzés, a kulisszák mögött teljes politikai támogatás!...

Bár a KNEP és a Kisgazda Párt tulajdonképpen választási szövetséget kötött, vidéken a közigazgatási szervek ezt sok helyen nem vették tudomásul. Az Új Barázda 1920. január 18-i számában a „Zabba a lovak!" című cikk panaszkodott a kormánybiztosok, a közigazgatási tisztviselők elfogultságáról, arról, hogy a KNEP mellett korteskednek, ugyanakkor hazug agitációt folytatnak a Kisgazda Párt ellen. „Bánffy (a kíméletlen választási terrorjáról hírhedt miniszterelnök, 1895—99 — KE) szelleme támadt föl sok helyen, ahol ki van adva a titkos utasítás, hogy a földmívespártot mindenáron le kell törni." — (1920. február 27-én, amikor a Nemzetgyűlés napirendjén az alkotmányosság helyreállításáról és az ideiglenes államfő hatáskörének megállapításáról szóló törvényjavaslat részletes vitája szerepelt, és a legitimista Andrássy Gyula gróf éppen azt akarta bizonyítani, hogy a Huszár-kormány tehetetlen, ezért szükség van egy erélyes központi hatalomra, a vita hevében szóba kerültek az 1920. januári választás visszaélései is. A nagy politikai múlttal és széles körű tapasztalatokkal rendelkező Andrássy gróf azzal óhajtotta minden további vitának elejét venni, hogy kijelentette: „Méltóztassanak meggyőződve lenni, hogy addig, amíg a magyar politikai habitus és lélektan meg nem változik, *a visszaélés elkerülhetetlen a választásokon.* (Nagy mozgás a Ház minden oldalán.)"

Andrássy gróf így folytatta: „Sajnos magam tapasztaltam, mint belügyminiszter, amikor a legbecsületesebben akartam a visszaéléseket korlátozni, hogy ez lehetetlen."

Sokorópátkai Szabó István közbeszólt: „A szolgabírónak vérében van." Derültség és taps követte a bölcs megjegyzést, s a gondolathoz csatlakozva Andrássy gróf leszögezte: „Igen, a *szolgabírónak vérében van, a magyar embernek vérében van, hogy a politikát úri huncutságnak tartja, amely feljogosítja, hogy eltérjen az egyenes úttól, hogy erőszakolja a lelkiismereteket.*")

A nemzetgyűlési választások első menete után — ekkor a Tiszántúl még román megszállás alatt volt, ott csak májusban tartották meg a választást — a megválasztott képviselők pártok szerinti megoszlása a következő képet mutatta:

Kisgazda Párt	79 mandátum.
KNEP	75 mandátum.
Demokrata Párt	6 mandátum.
Pártonkívüli	4 mandátum.

Abszolút többséget tehát sem a KNEP-nek, sem a Kisgazda Pártnak nem sikerült szerezni, koalíciós alapon kellett tovább kormányozni.

A Nemzetgyűlés megnyitó ülésén Huszár miniszterelnök ismertette a kormány programját.

„Itt vannak a mi legsürgősebb feladataink: a béke ügye, az államforma kérdése, az új alkotmány elkészítése, az új választói törvény megalkotása, közigazgatásunk reformja, a legnagyobb rendetlenségben és bajban levő élelmezési és termelési kérdések rendezése úgy a mezőgazdaságban, mint az iparban (Felkiáltások: Birtokreform! Halljuk! Halljuk!), a nemzetiségi kérdés rendezése (Helyeslés), a nemzeti hadsereg megszervezése (Felkiáltások: Éljen Horthy! Lelkes taps), egész mezőgazdaságunk és iparunk újjáépítése, s ezzel kapcsolatban, mint legsürgősebb s majdnem mindenekelőtt való kérdés, a földreform kérdése (Éljenzés és taps), az ipartörvény sürgős revíziója (Úgy van!), munkásjóléti intézmények megteremtése (Úgy van!), hogy a munkásosztályt meggyőzzük arról, hogy a magyar polgári osztály és a magyar Nemzetgyűlés nem ellensége a magyar munkásságnak. (Úgy van! Taps)."

Az államforma kérdésével kapcsolatban a Nemzetgyűlés jogkörébe tartozott az ideiglenes államfő megválasztása, Horthy és környezete azonban nem várta ölbetett kézzel a választás napját.

Kozma Miklós, a „nemzeti" hadsereg fővezérsége kémelhárító és hírszerző osztályának vezetője, még a választási hadjárat idején, *1919. december 1-én* a következő utasítást adta ki a „nemzetvédelmi" tiszteknek:

„Át kell menni a köztudatba, hogy *van egy ember*, aki mentes minden egyéni érdektől, tisztán hazánk javára dolgozva, *legalkalmasabb arra, hogy a legfelső vezetést kezében tartsa. Ez az ember Horthy Miklós...*

A nemzetgyűlés első kötelessége nádort választani. Nádor pedig nem lehet más, mint aki oly szeplőtlen politikai múlttal rendelkezik, annyira fajtiszta magyar és annyira kimagasló egyéniség, mint Horthy Miklós."

Nehezen képzelhető el, hogy Horthy ne értesült volna arról, hogy egyik alárendelt tisztje ilyen utasítást adott ki...

Továbbá: *1920. február 1-én Szombathelyen* népgyűlést rendeztek: az itt elfogadott határozati javaslat követelte a „királyság mielőbbi helyreállítását", azt, hogy a parlament alkossa meg az új alkotmányt, s végül, hogy „a királyválasztás eldöntéséig az *ideiglenes államfő teendőinek ellátásával* az országgyűlés a nemzet bizalmának letéteményesét, *Horthy Miklós vezért bízza meg*".

Hasonló határozatokat erőszakoltak ki az ország számos megyéjében és városában, részletesen ismertették ezeket a napilapok. Horthy mégis azt állítja — Bonnban, 1953-ban megjelent emlékirataiban —, hogy nagyon *meglepődött*, amikor arról értesült, hogy a Nemzetgyűlés március 1-én őt választotta kormányzóvá.

Rassay Károly, aki 1919 őszén mint fajvédő politikus kezdte pályafutását, de később a liberális ellenzék egyik vezére lett, 1959-ben — felkérésemre — készített feljegyzésében a kormányzóválasztási komédiáról a következőket írja:

„A történeti hűség kedvéért meg kell állapítanom, hogy a közvéleményben és a politikai világban fel sem merült jó ideig Horthy neve, mint kormányzójelölt. Beszéltek József főhercegről és Apponyi jelöltségéről. Amint azonban a nemzetgyűlési választások közeledtek, és Horthy bevonult Budapestre, megindult egy központilag irányított mozgalom, amely követelni kezdte Horthy kormányzóvá választását. Plakátok jelentek meg a fővárosban, amelyeken egy erős férfikéz tartja a kormánykereket. A Dunántúlról, eldugott kis községekből, naponta százával érkeztek a táviratok, amelyek Horthy kormányzóvá választását követelték. A politikai világ nem sokat adott ezekre a táviratokra, az Ébredő Magyarok Egyesületének plakátjaira, mert ismerték a mozgalom forrását. Propagandatisztek járták a vidéket és küldették a táviratokat. *Horthy személyével szemben állott a Keresztény Párt és a Kisgazda Párt is.* Az előbbi vallási szempontok által volt befolyásolva, a Kisgazda Párt pedig mint a legitimizmus képviselőjét ellenezte.

A különítmények garázdálkodása miatt is nagy volt ellene az ellenszenv. Amint azonban az idő előrehaladt, mind súlyosabbá lett a probléma. Az antant vétót mondott a Habsburg-ház bármely tagjának megválasztásával szemben.

Ilyen körülmények között ült össze a Nemzetgyűlés. Elsőnek az alkotmány helyreállításáról szóló törvényjavaslatot kellett letárgyalni. Közben folyt a Gellért-szállóból, a fővezér főhadiszállásáról irányított és Horthy megválasztását követelő propaganda. Az 1920 : I. tc. javaslatát a pártok megbízottjai több értekezleten tárgyalták. A munkálatokról állandóan informálni kellett a fővezérséget. Ezt a feladatot a kormány Beniczky belügyminiszterre bízta, aki Horthynak a belügyminisztériumban személyesen mutatta be a tervezeteket. Horthy ezeknél a tájékoztatásoknál már mint leendő kormányzó fejezte ki nemcsak véleményét, hanem kívánságait is. Mint a javaslat előkészítésével foglalkozó igazságügyminisztérium politikai államtitkára állandó érintkezésben állottam Beniczkyvel. Egy alkalommal mint mulatságos epizódot mesélte el, hogy a törvényjavaslat ismertetése közben Horthy fővezér hevesen tiltakozott az ellen, hogy a kormányzói jogkörből kivették a főkegyúri jog gyakorlását. »Hogyan — kiáltott fel — én nem adhatok kegyelmet?« — Csak akkor nyugodott meg, amikor Beniczky megmagyarázta neki a főkegyúri jog tartalmát (a püspökök kinevezésére vonatkozik — KE)."

Ám Horthy azt írja, hogy ő *csak az újságokból* ismerte a javaslatnak a kormányzói jogkörre vonatkozó rendelkezéseit. Pedig az újságokban megjelent például Haller Istvánnak, a KNEP egyik vezetőjének alábbi nyilatkozata is:

„Úgy látom, hogy a különféle szempontok egybevetése leginkább azt ajánlja, hogy Horthy Miklóst tegyük meg ideiglenes államfővé..."

FELELŐTLEN ELEMEK?

A különféle nyomatékos szempontokkal támogatott Horthy-propagandát 1920 februárjában egy kegyetlen gyilkosság zavarta meg, amely még gyűlöletesebbé tette az ország lakossága előtt a nemzetinek nevezett hadsereg vezetőit.

Február 20-án Huszár miniszterelnök napirend előtt „erkölcsi felháborodásának" hangoztatásával bejelentette:

„*Politikai gyilkosság történt: Somogyi Bélát, a Népszava szerkesztőjét meggyilkolták.* A kormány mindent el fog követni, hogy a legalaposabban és legenergikusabban kikutassa a tetteseket."

Ennek leszögezése után kénytelen volt — közvetett módon — beismerni, hogy az országban titkos társaságok garázdálkodnak. Persze, nem maradt el a nagyhangú ígéret sem: „Sem a kormány, sem a nemzeti hadsereg, sem a fővezér, sem a Nemzetgyűlés nem tűri, hogy ebben az országban titkos társaságok szerveződjenek (Úgy van! Úgy van!) felelőtlen elemekből, akik Budapesten és a vidéken garázdálkodnak, és minden jogbiztonság, minden állami rend és minden törvény ellenére ennek az országnak jó hírnevét, becsületét a külföld előtt bemocskolják."

Huszár végül megnyugtatásul közölte: „Fel vagyok hatalmazva annak a kijelentésére is, hogy a fővezér a maga részéről mindent elkövet, hogy ebben a dologban az egész katonaság segítségére legyen a közhatóságoknak, úgyhogy a nyomozás minél gyorsabban és minél eredményesebben menjen."

A belügyminiszter a gyilkosság elkövetésének időpontjában Beniczky Ödön volt. Öt évvel később, 1925. május 31-én tett tanúvallomást, a Margit körúti katonai ügyészségen arról, hogy mint egykori belügyminiszter, mit tud az akkori nyomozásról. Beniczky kijelentette (szó szerint idézzük Az Újság című lap kivonatos közlését):

„Nem volt kétség afelől, hogy a különítményes tiszteknek része volt a dologban. Ezért a rend és a »propter bonum pacis« (a békesség kedvéért — KE) érintkezésbe lépett a Szent Gellért-szállóban székelő fővezérséggel. A közreműködést és a legteljesebb együttműködést a tettesek kiderítésében megígérték.

A III—36 rendszámú gépkocsi (amelyik a későbbiek során még fontos szerephez jut) katonai jellege mindjárt nyilvánvalóvá vált: először a fővezérség autóosztályán, azután az Ostenburg-különítménynél használták. Az újpesti sorompónál szolgálatot teljesítő rendőrőrszem a gyilkosság estéjén feltartóztatta a gépkocsit, utasait igazoltatta, de azután sikerült a bennülőknek az autóval elrobogniuk, mire a rendőr utánuk lőtt. Nagy Károly detektívfőnök pedig azt jelentette, hogy a fővezérség a nyomozást szántszándékkal tereli hamis irányba. Ugyanis mikor az autó rendszámát megtudták, a fővezérségnél érdeklődtek, hiányzik-e egy katonai gépkocsi, mire az autóosztály határozott igennel felelt: egy gépkocsi hiányzik. Fél óra múlva pedig a fővezérség az előbbi nyilatkozatot telefonon megcáfolta: egy autó sem hiányzik.

Ezekben a napokban Beniczky Ödönt egy úr kereste fel, aki őfelségével sűrű érintkezésben állt, hogy összehozza őt egy feltétlenül megbízható, hűséges érzelmű emberrel: Ostenburg-Moravek Gyula különítményparancsnokkal. A találkozás titokban egy belvárosi zárda rendfőnöki szobájában folyt le. Hosszú ideig a királlyal kapcsolatos kérdésekről beszélgettek, azután Ostenburg hirtelen Somogyira terelve a szót, így szólt:

— Kénytelen vagyok megvallani, az én különítményem szolgáltatta a gépkocsit.

Majd figyelmeztette, hogy a saját érdekében ne feküdjék oly nagy erővel a nyomozásba. Itt egy katonai titkos társaság van, mely nem habozna szükség esetén magát a belügyminisztert is eltenni láb alól, sőt Ostenburgot is. Majd Ostenburg hozzátette, hogy neki semmi köze sincs a gyilkossághoz, noha a gépkocsi ellene szól.

Beniczky Ödönnek volt tudomása arról, hogy Szegeden egy szabadkőműves mintára alakult titkos társaság, az úgynevezett »Kettős Kereszt Vérszövetség« létesült.

Időközben azután a rendőrség megállapította a tényállást. A két tettes az Ostenburg-különítmény két autós tisztje: Kovarcz Emil főhadnagy és Megay László hadnagy. Az elveszett autót is megtalálták Sátoraljaújhelyen. Benzin hiányában vonaton hozták vissza, a két tiszttel együtt, akiket letartóztattak. Mivel katonákról van szó, a rendőrség az egész ügyet áttette a fővezérséghez. Beniczky Ödön ezután a továbbiakról semmi hivatalosat nem tud. mert nemsokára megvált miniszteri székétől."

A vallomás nyilvánosságra hozása miatt Az Újság-ot betiltották, Beniczkyt kormányzósértés miatt letartóztatták és elítélték.

(Végül: a pestvidéki királyi ügyészség megszerkesztette a név szerint megjelölt gyilkosok ellen a vádindítványt — 1929. július 28-án! *A budapesti királyi ítélőtábla 1930. november 22-én megszüntette az eljárást.* Az indok: „... a királyi ítélőtáblának az a jogi meggyőződése, hogy a *terheltek, ha tettüket el is követték(?!), azt abban a téves meggyőződésben, hogy cselekményükkel a magyar faj és nemzeti eszme érdekeit szolgálják, követték el.*")

A Nemzetgyűlés *1920. február 26-án* kezdte tárgyalni az *„alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről"* címet viselő törvényjavaslatot.

Az egyre erősödő Horthy-ellenes hangulatban a fővezérség igen erélyes lépésekre szánta el magát Horthy Miklós államfővé választásának biztosítása érdekében. A politikai fejleményekről Rassay Károly 1959-ben készített feljegyzésében így számolt be: „... A választás előtt mind a két párt értekezletet tartott. A *Kisgazda Pártban Rubinek szerelte le* a Horthy megválasztása elleni állásfoglalást. A *Keresztény Párt értekezletén maga Huszár Károly,* a miniszterelnök vállalta ezt a szerepet. Ezen az értekezleten magam is jelen voltam. A párt Apponyi jelöléséhez ragaszkodott. Huszár Károly felolvasta Apponyi hozzá intézett levelét, amelyben arra való hivatkozással hárította el megválasztását, hogy semmiféle karhatalom nem áll rendelkezésére, mert azzal Horthy rendelkezik. Ezen az alapon ajánlotta, hogy *a polgárháború elkerülése céljából* a párt fogadja el Horthyt mint kormányzót. De legyen tisztában azzal is, hogy mit jelent egy katonának államfővé választása. Csak viharos tiltakozás után döntött úgy a párt, hogy Horthyra szavaz a választáson. A vitát Huszár kijelentése döntötte el: »Megértem a felháborodástokat, de vegyétek tudomásul, hogy ha holnap nem Horthyt választjátok kormányzóvá, szét fogják verni a Nemzetgyűlést.« Ez döntötte el a kérdést. Ugyanez a jelenet ismétlődött meg a Kisgazda Pártban is.

Horthy tehát tudta, és nem jelenthetett neki meglepetést, hogy a Nemzetgyűlés őt fogja kormányzónak választani. Ennek legfőbb bizonyítéka, hogy a választás napján a különítmények körülzárták az egész országházat, megszállták a parlament folyosóját is azzal az indokolással, hogy Horthy személyes biztonságát kell megvédeni."

Március 1-én délelőtt 10 óra 25 perckor nyitotta meg Rakovszky István azt az ülést, melynek első napirendi pontja a *„Magyarország kormányzójának megválasztása"* megjelölést kapta.

Az 1920 : I. tc. titkos szavazást írt elő, és a jegyző hívására egymás után léptek a terem közepén felállított urnához a képviselők, hogy szavazatukat leadják.

A szavazás eredményéről az elnök a képviselőházi napló szerint ezt jelentette a Nemzetgyűlésnek:

„Beadatott összesen 141 szavazat, elnök nem szavazván. Horthy Miklósra 131 szavazat esett. (Hosszan tartó élénk éljenzés és megújuló taps. A Nemzetgyűlés tagjai felállanak.) Gróf Apponyi Albertre esett 7 szavazat (Élénk éljenzés), 1 szavazólap üres volt, és 2 szavazat megoszlott.

Így Horthy Miklóst Magyarország kormányzójául megválasztottnak jelentem ki. (Hosszan tartó élénk éljenzés és meg-megújuló taps. A Nemzetgyűlés tagjai felállanak.)

T. Nemzetgyűlés! Javaslom, hogy a t. Nemzetgyűlés a maga kebeléből küldjön ki egy küldöttséget, amely a megválasztott kormányzót a Nemzetgyűlésbe meghívja, hogy a törvényes esküt letegye.

Ha méltóztatnak megengedni, javaslom, hogy ezen küldöttségbe a következők választassanak meg: a küldöttség elnökévé dr. Prohászka Ottokár (Élénk éljenzés), tagjaiul pedig Gyömörey György, Patacsi Dénes, Szijj Bálint és Ugron Gábor képviselő urak. Méltóztatnak hozzájárulni? (Igen!) Ha igen, akkor ezeket az urakat megválasztott küldöttségi tagoknak jelentem ki, és felkérem őket, méltóztassanak a kormányzó úrhoz elfáradni, hogy őt a terembe kísérjék."

A nemzetgyűlési napló szerint öt perc híján három óra hosszat tartott a parlament ezen ülése, ami túl soknak tűnik, hiszen csak arról volt szó, hogy a küldöttség felkeresse Horthyt a Gellért-szállóban, és felkérje, hogy fáradjon el a parlamentbe a kormányzói eskü letételére.

Horthy azonban a csapataitól megszállt parlamentbe érkezve váratlanul kijelentette, hogy nem hajlandó letenni az esküt, mert nem teljesítették feltételeit és nem adtak neki teljes királyi hatalmat, sőt még a Nemzetgyűlés feloszlatásának jogát is megtagadták tőle.

Minderről azonban hallgat emlékirataiban, ellenben azt állítja, hogy a „meglepetésszerű" megválasztás után „lelkiismereti konfliktus" nehezítette meg döntését: mint katonatiszt felesküdött a királyra, de ha elfogadja a kormányzói tisztséget, akkor most új esküt kell tennie az alkotmányra és a nemzetre; nem áll ez ellentétben egymással?

Rakovszky, a Ház elnöke — írja Horthy — úgy igyekezett megmenteni a rendkívül kínos helyzetet, hogy a parlament egyik különszobájában rendkívüli értekezletre hívta össze a pártok vezetőit, és megkezdődött az alkudozás.

Végül — mint Horthy írja — Rakovszky leült az íróasztal mellé, tollat ragadott és így szólt:

„Kérem, diktálja a feltételeit. A nemzetgyűlés teljesíteni fogja."

Ennek az ígéretnek a birtokában, amelyet nyolc hónappal később a kormányzói jogkör kiterjesztésével a parlament részben be is váltott, végre hajlandó volt Horthy, hogy ellentengernagyi díszegyenruhában bevonuljon az ülésterembe és letegye az esküt...

„Horthy abban az időben — Rassay szerint — a legitimizmus vezetőinek befolyása alatt állott. A külföldi missziók tiszteletére adott miniszterelnöki fogadásokon órák hosszat félrevonulva tanácskozott Andrássyval, Rakovszkyval, Sigrayval, Pallavicinivel, Gratz Gusztávval. Ők benne látták a restauráció biztosítékát. Ők voltak politikai tanácsadói."

Rassay rámutatott arra, hogy a legitimisták jól ismerték az ország Habsburg-ellenes hangulatát, féltek a Habsburg-ellenes Nemzetgyűléstől, és ezért szerették volna Horthy számára biztosítani a Nemzetgyűlés feloszlatásának királyi jogkörét.

„Ők biztatták fel Horthyt — írja Rassay —, hogy az eskü letétele előtt erőszakolja ki a jogkör novella (kiegészítő törvény — KE) útján történő kiterjesztését. Ez a magyarázata az eskü letételét megelőző példátlan színjátéknak."

De olyan kellemetlen és a parlamenti „játékszabályokat" sértő jelenségek merültek fel a kormányzóválasztás alkalmával, hogy az 1920. március 2-i ülésen Rakovszky, a Ház elnöke, Huszár miniszterelnök és Lukovich, a Nemzetgyűlés háznagya kénytelen volt ez ügyben nyilatkozatot tenni.

A három nyilatkozat fontosabb részei:

Rakovszky: „Tegnap, amikor mi Magyarország kormányzójától az esküt kivettük, megtörtént az, hogy a *parlament épülete tudtom, beleegyezésem, engedelmem nélkül katonai kordonnal volt elzárva,* úgyhogy a képviselők szabad mozgása, a be- és kijárás lehetősége meg volt vonva tőlük. Képviselők, akik a Házba törekedtek, nem tudtak a Házba bejutni. Ez a mentelmi jognak oly súlyos megsértése (Igaz! Úgy van!), amelyet soha, de soha, s legkevésbé ilyen időkben a tisztelt Nemzetgyűlésnek tűrnie nem szabad (Élénk helyeslés és taps), s az elnök a legnagyobb mulasztást követné el, ha erről jelentést nem tenne és a Háztól utasítást nem kérne, hogyan, miként járjon el a mentelmi jog ezen súlyos megsértésével szemben. (Igaz! Úgy van. Élénk helyeslés és taps.)

Megtörtént az, hogy a Háznak egy képviselőtagja, egyszersmind miniszter, Korányi Frigyes miniszter úr nem tudott ide bejönni

és képviselői funkcióját nem tudta végezni, szavazatát nem tudta leadni. (Nyugtalanság a Ház minden oldalán. Felkiáltások: Hallatlan!) Mikor a képviselő urat a miniszteri bejáratnál nem engedték be, egy katonatisztet hívott elő és legitimálta magát mint miniszter; erre a felelet az volt, hogy a katonaság azt a parancsot kapta, hogy senkit, legyen az bár Magyarország miniszterelnöke is, ne bocsásson be. (Élénk mozgás. Zajos felkiáltások: Hallatlan! Mentelmi bizottsághoz.)"

Huszár: „T. Nemzetgyűlés! A magam részéről is a legkeményebben kell hogy elítéljem a tegnapi eseményeket, amelyekhez azt szeretném hozzáfűzni, hogy ezek mellett *megtörtént az is, hogy az ülésterembe felfegyverzett katonatisztek jöttek* be. *(Felkiáltások: Kézigránáttal!* Hallatlan!) Ez teljesen lehetetlen, tűrhetetlen dolog, és a jövőben ennek semmi körülmények között sem szabad megtörténnie. (Úgy van! helyeslés.) A kormány mindent el fog követni, hogy a Nemzetgyűlésnek teljes elégtételt adjon, és kötelessége lesz minden illetékes tényezőnek, hogy azokkal szemben, akik ezt a hibát elkövették, a legerélyesebben járjon el. A kormány ebben a tekintetben a Nemzetgyűléssel teljes egyetértésben van. (Általános élénk helyeslés és taps.)"

Lukovich: „T. Nemzetgyűlés! Tegnap ½11 órakor a palotaőrség parancsnoka nekem mint háznagynak jelentette, hogy a Ház körül van véve kordonnal. Én ez ellen nem tehettem semmit; a jelentést tudomásul vettem azzal, hogy az elnök úr ő excellenciájának jelentést fog tenni.

Elnök: Kérem, képviselő úr, a Nemzetgyűlésen nincs szokásban, hogy valakit címezzenek. (Helyeslés.)

Lukovich Aladár: A folyosókat ellepték katonatisztek. Körülbelül 150 katonatiszt jött fel a folyosókra és ott őrséget alkottak, s a többi helyiségeket és a melléklépcsőket is ellepték. Ez a mi tudtunk és beleegyezésünk nélkül történt. A háznagy hozzájárulásával mindössze csak annyi történt, hogy vasárnap 15 folyosói jegyet adtunk tiszteknek, akik felkívánkoztak ide azért, hogy amikor a kormányzó feljön az esküt letenni, itt legyenek a közelében azok, akik az ő közvetlen környezetéhez tartoznak. Arról azonban semmi intézkedés nem történt, és engedelem sem adatott arra, hogy körülbelül 150 katonatiszt lepje el a folyosókat. Ezt szintén a mentelmi jog megsértésének tartom. Méltóztassék ezt is tudomásul venni."

A parlamenti napló hivatalos szövege szerint más nem történt. A továbbiak a nyilvánosság kizárásával zajlottak le, mert Ernst

Sándor képviselő zárt ülés elrendelését kérte. Ernst indítványát 30 képviselő támogatta, az elnök elrendelte a zárt ülést.

A mentelmi bizottság 1920. március 3-án, 4-én, 11-én és 23-án tárgyalta az Ostenburg-különítmény tisztjeinek a parlament egyes tagjainak mentelmi joga ellen elkövetett cselekményeit. Megállapította, hogy *„a bejelentett tényállás a valóságnak megfelel* s ilyképp a *panaszolt mentelmi sérelmek fennforognak"*.

Az ügyet ezzel lezárták, természetesen Ostenburgnak és tisztjeinek a hajuk szála sem görbült meg...

Berzeviczy tábornok, a „nemzeti" hadsereg vezérkarának főnöke azzal próbálta magyarázni a felfegyverzett tisztek „megjelenését" a parlament üléstermében, hogy ezek a tisztek csak „kíváncsiak voltak fővezérük kormányzóvá választására"...

Horthy, mint ideiglenes államfő 1920. április 1-én vonult be különítményeinek díszsorfala között a budai Várba, s ott olyan jól berendezkedett, hogy semmi kedve nem volt átadni helyét felkent uralkodójának, IV. Károlynak, mikor az éppen egy esztendővel később váratlanul megjelent, hogy elfoglalja a trónt...

A T. HÁZ ÜLÉSEZIK

Ami pedig a Nemzetgyűlés további tevékenységét illeti:

A Ház elnöke az első Nemzetgyűlés működése alatt 22 ízben határozatképtelenség és 36 ízben tanácskozásképtelenség miatt kénytelen volt felfüggeszteni az ülést. Vagyis: a két esztendő alatt megtartott 315 ülés közül 58-at, minden negyedik ülést fel kellett függeszteni, mert a több mint kétszáz megválasztott képviselő közül negyven sem jelent meg.

Hogy csak egyetlen példát említsünk: 1921. december 30-án a Ház elnöke 10-kor nyitotta meg az ülést, és háromszor kellett felfüggesztenie, mert a t. Ház tanácskozásképtelen volt. Pedig a napirenden a többi között két lényeges pont szerepelt, éspedig az „Egyes külállamokkal való kereskedelmi és forgalmi viszonyaink rendezéséről" szóló törvényjavaslat harmadszori olvasása, valamint az 1921/22. költségvetési év második felére a rendkívüli felhatalmazás megadásáról szóló törvényjavaslat tárgyalása. Andaházy-Kasnya Béla ellenzéki képviselő joggal vetette szemére a kormánypártnak „... Igen fontos ügyeket tárgyalunk nap,

nap után, és nem tudjuk elérni azt, hogy a kormánypártnak legalább negyven tagja legyen itt."

Nem volt titok, hogy a távolmaradó képviselőket hivatali elfoglaltságuk, vagy a t. Ház ügyeinél fontosabb magánteendők akadályozták a megjelenésben. Tudnunk kell azt, hogy a „nemzeti" hadsereg *aktív részvételével* többek között nemcsak állami tisztviselőket, újságírókat, ügyvédeket, papokat, 50—60 holdas kisgazdákat, hanem *nagybirtokosokat, nagybérlőket, gyárigazgatókat és bankigazgatókat is megválasztottak.* Az utóbbi kategóriákhoz tartozó nemzetgyűlési képviselők arányszáma 22,1% volt, *azaz majdnem minden negyedik képviselő nagybirtokos vagy nagytőkés volt...*

De meg kell mondanunk, hogy ezek a képviselők *mindig ott voltak,* ha szavazatukra a kormánynak szüksége volt. Ennek köszönhető az 1920. évi XXXVI. törvénycikk, a *földreform-törvény* létrejötte.

Itt érdemes rövid visszapillantást vetni az előzményekre — és egy kicsit előretekinteni a következményekre is.

Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter 1919 szeptember végén a sajtó munkatársai előtt kijelentette: „... *Elsősorban is fölosztás alá kerülnek kivétel nélkül az összes kötött birtokok.* Megszüntetjük a hitbizományokat, holtkézi birtokokat, és elsősorban ez kerül a föld népéhez." Alig két héttel később, 1919 október 14-én a Világ című lap hasábjain ezt az ígéretét azzal erősítette meg Rubinek földművelésügyi miniszter, hogy *tavasszal megkezdik* a földbirtokreform végrehajtását.

Az Új Barázda 1919. november 7-én arról adott hírt, hogy a *legtekintélyesebb Somogy megyei nagybirtokosok,* többek között Somssich gróf, Széchenyi gróf, Hoyos gróf, Pallavicini őrgróf, Festetich herceg, Esterházy herceg értekezletet tartottak, amelyen *tiltakoztak „az ellen a gyanúsítás ellen, mintha a nagybirtokosok a nemzeti birtokreform törvényes megvalósításának útját akarnák állani".*

1919. december 6-án az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, a nagybirtokosok érdekképviseleti szerve, *nagygyűlésen foglalt állást a földbirtokreform mellett.* A sajtó beszámolt róla, hogy a nagybirtokosok között már csak arról folyik a vita, hogy birtokaiknak egyharmadát vagy csak 30%-át ajánlják-e fel a készülő földreform céljaira...

Az 1920 januári nemzetgyűlési választásokon megválasztott képviselők között nem találunk egyetlen olyan képviselőt sem,

aki kisebb vagy nagyobb mértékben ne kötötte volna le magát a földbirtokreform gondolata mellett. Ígéretekben nem volt hiány. Az uralomra jutott ellenforradalom minden rendű és rangú politikusa földet ígért a magyar parasztnak.

A magyar paraszt pedig várt türelmesen. Igaz ugyan, hogy — a földművelésügyi miniszter választási ígérete ellenére — a Nemzetgyűlés elé terjesztett első törvényjavaslatok között nem szerepelt a földbirtokreform, s így tavasszal, természetesen, nem kezdődhetett meg a parasztok földhöz juttatása, de a késedelmet meg lehetett magyarázni sok minden okkal, mint például azzal, hogy ilyen nagyszabású reform, mely alapvetően változtatja meg a földbirtokmegoszlást, gondos előkészítő munkát, nagy körültekintést igényel, és így tovább.

A földbirtokmegoszlásról itt, elöljáróban jegyezzünk meg annyit, hogy 1921-ben, a földreform végrehajtása előtt az ország összes szántó-, rét- és legelőterülete *12,6 millió* katasztrális holdat tett ki, ebből 6,37 millió katasztrális hold 100 holdon aluli és *6,23 millió katasztrális hold 100 holdon felüli birtok* [illegible] *1000 holdon felüli nagybirtok terjedelme* [illegible] *hold volt, azaz az ország termőterületén* [illegible] birtokmegoszlás semmiképpen ne[illegible] — 1920-ban — még a nagybirt[illegible] san kétségbe vonni. Az első [illegible] kor Rubinek földművelé[illegible] lat előadói tervezet[illegible] vott össze, amely[illegible] lági nagybirto[illegible] egy-két m[illegible] nagybirto[illegible] szüksé[illegible] köté[illegible] m[illegible]

Nem volt érdektelen Somssich László grófnak, az OMGE elnökének felszólalása sem. Somssich az OMGE 1919 decemberi, az azonnali földreformot támogató álláspontjával szemben most, 1920 májusában leszögezte: „A földreformot illetően az időpont megválasztását úgy pénzügyi szempontból, mint a termelés szempontjából határozottan aggályosnak kell mondanom."

Pedig akkor, 1920 májusában, tíz hónappal az ellenforradalmi rendszer uralomrajutása, három hónappal Horthy kormányzóvá választása után az OMGE elnökének aggályai túlzottak voltak. A szakértekezlet előtt fekvő törvényjavaslat bizonyította az uralkodó osztályok egyre jobban megszilárduló gazdasági és politikai hatalmát. Az 1920 májusában előterjesztett törvényjavaslattervezet már előrevetette a parasztság kisemmizésének árnyékát.

A tervezettel szemben aggályokra nem a nagybirtokosoknak, hanem a földigénylő parasztságnak volt oka. Ennek adott hangot a *Kisbirtokosok Szövetségének* küldötte, aki kifogásolta, hogy a törvényjavaslat semmiféle rendelkezést nem tartalmaz abban a

[redacted] hogy *ki, milyen feltételek mellett, hol és hogyan*

[redacted] döbbentő volt; leplezetlenül bevallotta,
[redacted] *natnak egyik principális része éppen*
[redacted] *djon konkrét útbaigazítást.*
[redacted] meg az 1920 : XXXVI. tör-
[redacted] oszlását szolgáló rendel-
[redacted] formról, a törvény
[redacted] megoszlását bizo-

[redacted] lokolás Ru-
[redacted] sztersége
[redacted] Gyu-
[redacted] ek,

ját. „Lex Nagyatádi" — valóban lett, de földreform nem. Az 1920-as Kisgazda Párt vezetői eladták a bennük bízó, nem jelentéktelen paraszti tömegeket, amelyek tőlük várták a földreform megvalósítását.

De lássuk a tényeket: a Nemzetgyűlés által elfogadott törvény alapelvként mondta ki, hogy a nagybirtok fennmaradása szükséges, ezért *nem állapítja meg a földbirtok terjedelmének felső határát,* ugyanakkor egyetlen, ártatlannak tűnő mondattal megsemmisítette azt az elképzelést, hogy a törvény alapján széles paraszti rétegek igényelhetnek és kaphatnak földet: a törvényjavaslat 2. §-a ugyanis kimondotta, hogy a „földbirtok helyesebb megoszlása közérdek lévén, *egyéni jogcímen senkinek sincs követelési joga arra, hogy neki földet juttassanak*".

A törvény alkotói messzemenően gondoskodtak a nagybirtok védelméről azzal is, hogy az államot illető kisajátítási jogot rendkívül szűk térre korlátozták. A 30. § értelmében ugyanis a nagybirtokból csak annyi földet lehet igénybe venni, amennyinek igénybevétele, megváltása a nagybirtok meg nem váltott részein az „okszerű gazdálkodást" nem gátolja. — Ez a paragrafus már így, önmagában is — a törvény betűjéhez szigorúan ragaszkodva — megfelelő biztosítékot jelentett a nagybirtok megbolygatását célzó minden kísérlet ellen, de valójában csak a végrehajtás során derült ki, milyen óriási „lehetőségek" rejlenek e rendelkezésben a nagybirtok állományának majdnem teljes megmentésére. Lényegében ez a paragrafus tette lehetővé a nagybirtokosoknak, hogy mindenütt földjük legértéktelenebb, leghasznavehetetlenebb részét ajánlják fel a földreform céljaira, mert a jó földek szükségesek voltak „az okszerű gazdálkodáshoz".

Már az 1920 májusi szakértekezleten fény derült a törvénytervezet alkotóinak arra a törekvésére, hogy éppen a legfontosabb kérdéseket hagyják nyitva; a további eljárásra bízva azok megoldását. De nem sok köszönet volt abban sem, ha valamit világosan, félreértést kizáró módon szabályoztak e törvényben. A juttatható föld nagysága a törvény szerint házhelyben 600 négyszögöl, törpebirtokban legfeljebb három kataszteri hold lehetett. — (Nehezen képzelhető el, hogy a törvénytervezet szövegezésében részt vevő szakemberek illúziókat tápláltak volna a háromholdas törpebirtokok életképessége tekintetében. Hogy mégis ezt a birtoktípust iktatták törvénybe, annak csak egyetlen, az ellenforradalmi rendszer szempontjából szükségesnek ítélt oka lehetett: a parasztság földéhségének csillapítása, mégpedig úgy, hogy lehető-

leg minél több embert kell földhöz juttatni, nem törődve azzal — vagy éppen arra számítva —, hogy az új birtokosok — ha szabad ezt a kategóriát ezzel a elnevezéssel felruházni — ekkora földön a család számára szükséges létminimumot sem tudják előteremteni.)

Az 1920 : XXXVI. törvénycikk kerettörvény volt: minden lényeges kérdésben az *Országos Földbirtokrendező Bíróságra* ruházta a döntést. Az Országos Földbirtokrendező Bíróság elnökét és tagjait a kormányzó nevezte ki, elnökét, másodelnökét és három tanácselnökét a kúriai bírákkal egyenlő rang, jelleg és javadalmazás illette meg. A három tanácsnak 36 tagja volt, közülük tizenhatot a Kúria és a Közigazgatási Bíróság, tízet az Országos Mezőgazdasági Kamara, tízet a minisztériumok és a földbirtokreform lebonyolításában érdekelt állami intézmények tagjai közül nevezett ki az államfő. Az OFB-nek tehát a törvény biztosított megfelelő rangot és tekintélyt, mellyel megfelelő módon élt is.

És a földigénylő parasztság?

A földreform-eljárás előkészítése, az igénylők összeírása, kiválogatása az alsóbbfokú közigazgatási szerveken, különböző bizottságokon nyugodott, amelyekben a földigénylő parasztság érdekei — mint ezt az 1924. évi földreform-novella általános indoklása is megállapította — „kellőképp nem érvényesülhettek".

1920. november 13-án fogadta el harmadszori olvasásban a Nemzetgyűlés a földbirtokreform-törvényjavaslatot; megkezdődhetett a kerettörvény kereteinek kitöltése. A törvény végrehajtása, helyesebben a végrehajtás körül tapasztalt huzavona, ennek folytán a kiosztott földek megdöbbentően csekély terjedelme azonban még a kételkedőket is meglepte.

1920 novemberétől 1923 májusáig az Országos Földbirtokrendező Bíróság a hozzá tartozó megváltási ügyeknek csak egyötödét zárta le érdemi ítélettel.

1923 májusáig a földbirtokreform céljaira igénybe vettek 136 000 holdat, az ország összes szántó-, rét- és legelőterületének alig 1%-át. Az 1000 holdon felüli nagybirtok „vesztesége" — ha ugyan a nagybirtok szempontjából egyáltalán veszteségnek nevezhető az igénybe vett területmennyiség — 3,3% volt.

A parasztság nyugtalansága és elégedetlensége nem csökkent, nagy volt az elkeseredés a falvakban a földreform végrehajtása, helyesebben végre nem hajtása miatt.

Néhány képviselő hangot is adott ennek a Nemzetgyűlésben.

Már alig fél évvel a törvény elfogadása után Griger Miklós képviselő felhívta a földművelésügyi miniszter figyelmét a tapasztalt visszásságokra: „Vannak vidékek — mondotta —, ahol rosszabb a helyzet, mint amilyen volt a földbirtokreform életbeléptetése előtt... Kérem az igen tisztelt földművelésügyi miniszter urat, álljon a sarkára, és ne tűrje azt, hogy egyes nagybirtokosok és azok gazdatisztjei úgy viselkedjenek, mintha ez a törvény soha napvilágot nem látott volna."

Egy másik képviselő a *földreform-törvényt* a következőképpen jellemezte: *„Ez szerintem tulajdonképpen nem más, mint garanciák felsorolása arra vonatkozólag, hogy a nagybirtokot hogyan ne lehessen bántani."* Majd leszögezte: „Tény, hogy a kormány nem veszi komolyan a földkérdést. A közigazgatást vádolom azzal, hogy tudatosan igyekszik megakadályozni a törvény végrehajtását, a földbirtokos osztályt meg azzal, hogy uzsoraárat kér akkor, mikor maga a végrehajtási rendelet is szigorú feltételeket szab meg."

Az 1920 : XXXVI. törvénycikkről a legsúlyosabb kritikát azzal mondták ki, hogy elismerték egy *új törvény* hozatalának szükségességét. Ez az új törvény lett volna hivatva arra, hogy az 1920-as törvény hibáit kiküszöbölje, megszüntesse.

Az 1923 augusztusában benyújtott törvényjavaslat általános indokolása részletesen ismerteti ezeket a hiányosságokat. Egy csokorra való belőlük: a földhözjuttatás személyi alapfeltételeit az 1920-as törvény nem kielégítő szabatossággal határozta meg, ezért „a földhözjuttathatók szempontjából, ideértve a gazdasági cselédeket is, *méltánytalanságok* fordulhatnak és fordulnak elő".

Továbbá: a nagybirtokosok elvették a kishaszonbérlőktől a földeket és azokat adták a földreform céljaira, így a kishaszonbérlők súlyosan károsodtak.

Általánosan elterjedt az a módszer is, hogy a nagybirtokosok a cselédek nagy részét elbocsátották, arra való hivatkozással, hogy birtokuk egy részét a földreformok során igénybe veszik. Az elbocsátott cselédeknek sehol nem adtak földet régi gazdáik. Ezzel az eljárással igyekeztek hangulatot kelteni a földreform ellen.

A földreform-törvény kijavítását célzó törvényjavaslat általában nem ment túl az alaptörvény keretein, kivéve a járadékbirtok létesítésére vonatkozó rendelkezést, mégis a földbirtokos osztály példátlan felháborodással utasította vissza, és mindent elkövetett, hogy a törvényjavaslatot eredeti formájában ne fogadja el a második Nemzetgyűlés. Hogy eszközökben a nagybirtokosok

mennyire nem voltak válogatósak, arra elegendő megemlíteni azt, hogy az *OMGE a Budapesten tárgyaló népszövetségi bizottsághoz fordult azzal a kéréssel, hogy a Népszövetség ne adjon kölcsönt pénzügyi talpraállásához Magyarországnak, ha törvénybe iktatják a földreform-novellát!*

A politikailag akkor már nagyon meggyengült Nagyatádi-csoport nem tudta álláspontját érvényesíteni, és az 1924 márciusában elfogadott törvényjavaslat nem sok változást ígért a földbirtokreform menetében.

Mi lett *a földbirtokreform végeredménye?*

Kiosztottak összesen *1 120 214 katasztrális hold földet, az összes terület 8%-át.* Ebből létrehoztak 427 059 törpe- és kisbirtokot, továbbá juttattak 259 733 házhelyet. Azonban mint fentebb is utaltunk rá: ezek a törpebirtokok már létrehozásuk pillanatában életképtelenek voltak.

Az újonnan földhözjuttatottak sok esetben nem tudták megfizetni a magas vételárat, eladósodtak és a végén örülhettek, ha simán megszabadultak a kapott földtől.

A nagybirtokosoknak nem volt rossz üzlet a földreform: legrosszabb földjeiket adták házhelyek és törpebirtokok létesítésére — és ezekért a földekért a forgalmi árnál jóval magasabb árat kaptak. Nem volt ritka az sem, hogy a földbirtokos visszavásárolta a földhözjuttatottól a földet — alacsony áron. A birtokmegoszlás alig változott, továbbra is rendkívül egészségtelen maradt. Ennek illusztrálására annyit, hogy 1935-ben a 100 katasztrális holdon felüli birtokok az összes területnek még mindig 48 százalékát foglalták el.

Magyarország a nagybirtok hazája maradt. —

Az első Nemzetgyűlés által alkotott törvények közül még két törvényt kell megemlítenünk: az egyik elrendelte, hogy bizonyos vétségek elkövetőit a középkorban szokásban volt *botbüntetésben* kell részesíteni, a másik, *elsőnek a világon, törvénybe iktatta az antiszemitizmust,* amikor az egyetemekre, főiskolákra felvehető zsidó vallású hallgatók számát korlátozta.

(Ez utóbbi törvényre annyira büszkék voltak az ellenforradalmi rendszer urai, hogy amikor 1942 őszén a náci diplomaták intézkedéseket sürgettek a zsidókérdés megoldására, Kállay Miklós miniszterelnök büszkén hivatkozott arra, hogy nekik nem kell tanácsot adni, ők tudják, mit kell a zsidókkal csinálni, hiszen íme itt van az 1920-ban alkotott első zsidóellenes törvény, a numerus clausus!)

Ha érdemleges, említésre méltó törvényhozói munkát keveset végzett is az első Nemzetgyűlés, politikai viharokban, elkeseredett személyi összecsapásokban nem volt hiány. Ez utóbbit szó szerint kell érteni. Andaházi Kasnya Béla ellenzéki képviselő 1921. június 11-én szót emelt az ellen, hogy a Club-kávéházban történt gyilkosságot egyes képviselők glorifikálják. Elég sokan találva érezték magukat, és Somogyi István felkiáltására, hogy *„ki kell pofozni ezt a mocskot"*, harminc szélsőjobboldali képviselő nagy bátran nekirohant az egy szál ellenzéki képviselőnek és sűrű ütlegek közepette kitaszigálta az ülésteremből.

Egy másik „sajnálatos", bár jóval enyhébb incidens Gömbös Gyula képviselő nevéhez fűződik. Gömbös Gyula, a Magyar Országos Véderő Egyesület nevű hírhedt terrortársaság elnöke, zokon vette Drózdy Győző képviselőnek az egyesület ellen intézett támadását és a felszólaló képviselőt a következő épületes fenyegetéssel igyekezett elhallgattatni: *„Egy házban lakunk, Drózdy, vigyázzunk!"*

Az is megtörtént, hogy egy képviselő interpelláció formájában szóvá tette: a *Héjjas-különítmény 10 000 koronát akart zsarolni tőle.* Néhány nappal később az ellenforradalmi sajtóban megjelent *Héjjas Iván főhadnagynak*, a különítmény vezérének nyilatkozata, amelyben félre nem érthető módon *megfenyegette a Nemzetgyűlés azon tagjait*, akik szót mertek emelni különítménye tényked̈ései miatt. „... Ne feledjék ezek az urak, hogy a Duna—Tisza közének Ébredő Magyarsága — amely az ország konszolidációjáért és Horthy Miklós őfőméltóságáért való rajongásában minden áldozatra kész, s amelyet nem érdekek, hanem a legszentebb nemzeti érzelmek közössége tart össze — az ilyen kisded politikai játékokon átlát, és ha egyszer ez a magyarság szörnyülködik el, könnyen megeshetik, hogy felháborodását minden kerülgetés nélkül nyíltan és súlyosan fogja kifejezésre juttatni."

Huszár Károly volt miniszterelnök ekkor egy patetikus hangú, drámai interpellációban *tiltakozott a Nemzetgyűlést ért támadás ellen.* Ez az ügy is lezáratott, Héjjas Iványnak nem lett semmi baja, Huszár Károly és társai belátták, hogy nekik nagyobb szükségük van a különítményekre, mint azoknak rájuk, és ettől kezdve sokkal óvatosabban nyúltak a darutollas tisztek érzékenységét érintő kérdésekhez, közöttük a Duna—Tisza közén elkövetett gyilkosságsorozathoz.

A liberális ellenzék megelégedett azzal, hogy a Nemzetgyűlés-

ben a szélsőjobboldali képviselőket piszkálják, sötét üzelmeiket leleplezzék. Egy ízben az egyik képviselő megtámadta Hegedűs Györgyöt, az Ébredő Magyarok Egyesületének elnökségi tagját, mert az beleavatkozott a helyi közigazgatás tevékenységébe. Hegedűs György ingerülten közbeszólt, hogy „nekünk — már tudniillik az Ébredő Magyaroknak — mindenhez közünk van!" Mire ellenzéki oldalról egy hang süvített feléje: „Tiszteltteti a Léderer, sokszor vett tőle kölcsön 100—200 koronát Hegedűs képviselő úr, pedig az is zsidó!" Mire Hegedűs képviselő úr a cáfolatnak legegyszerűbb módját választotta és a közbeszóló képviselőnek azt kiáltotta vissza: „Hazudik! Gyávaság és szemtelenség ilyet mondani!..."

De nem szabad azt hinnünk, hogy az ilyen épületes párbeszédek a Nemzetgyűlés egyszerűbb, kevésbé ismert tagjaira korlátozódtak. Hallgassuk csak meg a *Rakovszky István*, a Ház volt elnöke, Károly király volt puccs-miniszterelnöke, és *Nagyatádi Szabó István*, a Kisgazda Párt vezére között lezajlott párbeszédet:

„*Rakovszky István:* T. Nemzetgyűlés! Egy hihetetlen eset történt most e pillanatban. (Mozgás jobbfelől.) A kormány a terror útjára lép. Hegyeshalmy miniszter úr, amint értesültem, Schiessl képviselőtársunknak, aki velünk szavazott, azt mondotta, hogy »ha máskor kell valami, menj az ellenzékhez«. (Nagy zaj és felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Pfuj! Terror! Hallatlan!)... Ez csak olyan kormánynál lehetséges, amelyben az egyik miniszter többi minisztertársát meggyanúsítja azzal, hogy kiviteli panamákban részük volt. (Nagy zaj a jobboldalon.)

Szabó István (Nagyatádi): „Nem igaz! Hazudik! (Zajos felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: De igaz!) Nem igaz! Hazudik! Százszor is hazudik! (Nagy zaj bal felől. Felkiáltások: Rendre! Rendre!)

Rakovszky István: Panamista!

Szabó István (Nagyatádi): Gazember! (Nagy zaj a Ház minden oldalán.) Hazudik!"

(A szabadkirályválasztó kisgazdapártiak ekkor a második királypuccsra célozva azt kiáltják a IV. Károly fegyveres csapataival 1921 októberében Budapest ellen vonult legitimisták felé: „Hazaárulók! Hazudnak!")

Mint már említettük, igen kevés érdemleges munkát végzett az első Nemzetgyűlés. Két esztendei működése alatt éppen a leg-

fontosabb, a nép érdekében való törvényjavaslatokat nem tudta tető alá hozni. Így a többi között *nem alkotta meg az új választójogi törvényt, s a közigazgatás reformjáról szóló törvényjavaslat,* noha a belügyminiszter benyújtotta, *még bizottsági tárgyalás alá sem került.*

Terméketlen személyi torzsalkodások, marakodások élénkítették időnként a t. Házra nehezedő unalom légkörét, pedig a tennivaló tömérdek lett volna. Az ellenforradalom uralmának első két esztendejében *hihetetlenül megnőtt a tömegek nyomora.* 1921 decemberének utolsó napjaiban hangzott el a budapesti nyomorról az a megdöbbentő interpelláció, melynek során az interpelláló képviselő elmondta, hogy kezdeményezésére 2800 család életéről készítettek ő és barátai szociográfiai felvételt. Tapasztalatairól szó szerint a következőket mondotta: „Azok közül, akiknek én a nevét leteszem a Ház asztalára, *több mint százan nem élnek már.* Kénytelen vagyok itt nyíltan megmondani, hogy hitem és meggyőződésem szerint *éhen haltak,* mert az a segítség, amit tudtunk nyújtani nekik, nem volt annyi embernek elég. Budapesten több mint 140 000 embernek kellett élelem-, ruha- és pénzsegélyt adni, hogy ezen borzalmas, nyomorúságos állapotokban valahogyan tengethessék életüket... Itt égbekiáltó nagy ínség, nyomorúság és szegénység van" — fejezte be interpellációját a képviselő.

És a válasz: *Bernolák népjóléti miniszter elismerte,* hogy az *interpellációban felhozott adatok megfelelnek a valóságnak,* és ő maga is ismertetett hasonló tényeket. De — és a miniszter válasza jellemző az egész ellenforradalmi Nemzetgyűlés működésére — minden baj, nyomorúság okát abban látta, hogy a győztes nyugati hatalmak rákényszerítették az országra a trianoni békét.

Ha a paraszt sürgette a földreform végrehajtását, ha segítséget kért földje megműveléséhez, házépítéshez, ha a munkanélküli gyári munkás munkát kért, akkor rögtön kész volt a válasz: ha nem lett volna Trianon, akkor most nem lenne semmi baj.

A tízezerholdakról, a finánctőke mesés inflációs hasznáról szó sem esett. A nagy vagyonokhoz nem szabad nyúlni, ez rablás; aki a földet a parasztnak, a gyárat a munkásnak akarja adni — az kommunista. És a Nemzetgyűlés tagjai abban pártkülönbség nélkül egyetértettek: mindent el kell követni, hogy Magyarországon ne legyen újra proletárdiktatúra.

Az egyik ellenzéki képviselő mondotta röviddel az első Nemzet-

gyűlés berekesztése előtt: „Alkotmányellenes és imparlamentáris ez a kormány, amely előttem áll. Keletkezése, magatartása és megnyilatkozásai ezt bizonyítják ... A Nemzetgyűlés, amely csakhamar befejezi működését, a félmunka jegyében indult, de még rosszabb jegyben múlik ki."

Pufogó hazafias frázisok, elvtelenség, megalkuvás, undorító pozícióharc, marakodás a koncért, a hatalomért — ez volt az első Nemzetgyűlés.

„A KORMÁNYGYEPLŐ BETHLEN GRÓF KEZÉBE KERÜL...”

Teleki bukása — Bethlen kormányalakítása — A „bankgassei milliók” — Ami a kiviteli panamák mögött volt... — A Bethlen—Nagyatádi Szabó kézfogás — Az 1922-es választások — Az „ingyenrészvényesek” ügye

Teleki Pál gróf külügyminiszter volt Károlyi Gyula gróf szegedi operettkormányában és a Huszár-kormányt követő Simonyi-Semadam-kormányban. *1920. július 19-én Horthy bizalma a miniszterelnöki* székbe emelte. Közel kilenc hónapig lakozott a Sándor-palotában, és olyan törvénycikkek őrzik szellemének nyomait és hatását, mint a parasztságot kisemmiző földreform, a középkort felelevenítő botbüntetés, továbbá az első antiszemita törvény — hogy csak a „legkiemelkedőbbeket” említsük.

1921 tavaszán, pontosabban húsvét idején „véletlenül” éppen a nyugati határszélen, Sigray grófnál vendégeskedett, amikor IV. Károly „váratlanul”, inkognitóban betoppant a szombathelyi püspökvárba. Mikes püspök először nem ismerte fel a királyt, azt azonban „véletlenül” tudta, hogy Teleki ott van Szombathelytől nem messze, Sigray gróf ivánci kastélyában, s azonnal értesítette a miniszterelnököt a király megérkezéséről.

A király, a püspök és a miniszterelnök abban állapodtak meg: másnap reggel Teleki autón visszamegy Budára, hogy értesítse az örömteli hírről a kormányzót, két óra múlva követi a király, hogy a Várban kellően felkészülhessenek a fogadtatására...

Útközben, még ma sem tisztázott körülmények között, Teleki sofőrje eltévesztette a fővárosba vezető legrövidebb utat, úgyhogy a miniszterelnök csak a király után érkezett meg. Véletlenül...

(IV. Károly megérkezése a Királyi Várba így meglepetésszerűen érte a kormányzót, akit csak nehezen lehetett előkeríteni a palota kertjéből, ahol éppen „az elrejtett húsvéti tojásokat kereste fiaival”... Mindenesetre Horthy másfél óráig várakoztatta uralkodóját; egyesek szerint addig nem mert találkozni vele, míg Gömbös meg nem érkezett és el nem látta tanácsokkal.)

IV. Károly kísérlete, hogy visszakerüljön a trónra, nem sikerült. Horthy mély hódolattal fogadta felkent királyát, de megkérte, hogy külpolitikai bonyodalmak elkerülése végett egyelőre tegyen le uralkodói terveiről, menjen vissza Szombathelyre, és ő majd mindent megtesz az érdekében. IV. Károly értékelte alattvalója hűségét, ez alkalommal kitüntette a legnagyobb katonai kitüntetéssel, a *Mária Terézia-renddel.*

Érdemes megemlíteni, hogy Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia csak három nappal később, Anglia és Franciaország csak április 3-án tiltakozott IV. Károly visszatérési kísérlete ellen. Nehezen magyarázható meg, miért vártak ennyi ideig . . .

A sikertelen puccskísérlet kormányválságot idézett fel: előbb, április 4-én Gratz Gusztáv külügyminiszter, IV. Károly bizalmi embere mondott le, majd *április 8-án Teleki miniszterelnök felajánlotta Horthy kormányzónak a kormány lemondását.*

Már-már úgy látszott, hogy ismét Teleki alakít kormányt, amikor a Magyar Távirati Iroda teljes szövegében közzétette azt a kormányzói hadparancsot, amelyet március 30-án miniszterelnöki ellenjegyzés nélkül adott ki Horthy, és amely hadparancsban köszönetét fejezte ki a hadseregnek a március végi nehéz napokban tanúsított kormányzóhű magatartásáért.

Az MTI vezetője abban az időben Kozma Miklós volt; naplójegyzeteiben megemlíti ezt az affért, azzal a megjegyzéssel, hogy ez a hadparancs *„tévedések és félreértések sorozata folytán* látott napvilágot".

Mindenesetre feltűnő, hogy éppen a Habsburg-ellenes Kozma vezetése alatt működő, szinte katonai fegyelemmel dolgozó hírszolgálati irodánál megtörténhettek ilyen, miniszterelnököt buktató „tévedések és félreértések"!

TEKINTÉLY ÉS KONSZOLIDÁCIÓ

Teleki miniszterelnöki kinevezési okiratának fogalmazványa már éppen elkészült, amikor az említett hadparancs és különböző személyi problémák miatt visszaadta megbízatását.

Az új miniszterelnökjelölt *24 órán belül megalakította a kormányt.* A Miniszterelnökségen nem készítettek új fogalmazványt, egyszerűen áthúzták a „Teleki Pál" nevet és helyébe a „Bethlen

István" nevet írták. A „gróf" maradt. Ahogyan Bethlen egyik életrajzírója írta: „A kormánygyeplő Bethlen István gróf kezébe került..."

Bethlen másik életrajzírója, aki gyakran túlzásokra ragadtatja magát, e nevezetes napról így ír:

„Ma 1921. április 15-ike van, déli tizenkét óra, múlik az idő, már negyed egy, fél egy, az esti lapoknál mindjárt betördelik az utolsó kolumnát, s az új miniszterelnök még mindig nem áll rendelkezésükre a riportereknek, hogy megbeszélje velük a konszolidáció, a jogrend és a kormányzat programját.

A várudvar csendes volt és titokzatos, az eső szitálni kezdett, a grófi paloták ablakai becsukódtak, a riporterek bosszúsan nézegették zsebórájukat... ám e pillanatban szerencsére kirobogott az új miniszterelnök gépkocsija a királyi vár boltívei alól.

Végre! A hírlapírók kirántották zsebkönyvüket, hogy feljegyezzék Bethlen közléseit. Barátságos mosollyal várták az új kormányelnököt, hogy átsegítsék őt a lámpalázon. A gépkocsi megállt harminc lépésnyire a bejárat előtt. A várakozók felsorakoztak, a türelmetlenek s az esti lapok tudósítói elöl, hogy minél hamarább hozzájussanak a csemegéhez. Ma alaposan levizsgáztatják az új áldozatot.

Bethlen István gróf egyedül jött, kissé elgondolkodva, nyúlánk, törékeny, elegáns alakján fekete felöltő, de az öltözete tiszaistvánosan konzervatív, az arca, tömött bajusza, még kalapja alól is gyanítható kopaszsága az erdélyi patrióták primitív portréját juttatja az ember eszébe... az újságírók meglengetik a kalapjukat, és már úgy érzik, hogy no, ma hasábokra valót cseveg nekik ez a Bethlen István... Az új miniszterelnök pedig jön, nyájasan fogadja a köszöntéseket és megy a sorfalon keresztül, és az újságírók ajakán megfagy a mosoly. Bethlen ellépked közöttük, csupa finomság, egyszerűség, de a tekintete valahova maga elé mered, messze, távoli perspektívákba, magas és hideg ormaira a koncepcióknak, de mindez csak a szeméből sugárzik elő, az ajka mosolyog, a kalapját többször megemeli, az egész ember mintha kész prédája volna a kíváncsiságnak... és a riporterek, akik türelmetlenül és lázas szenzációéhséggel várták a pillanatot... némán, meredten állják a sorfalat, és nincs köztük egyetlenegy sem, aki megszólítaná...

Tóth László dr., az egyik laptudósító, aki úgy látszik a többinél jobban ismerte az új miniszterelnököt, s kissé távolabbról nézte a jelenetet, halk hangon odasúgta szomszédja fülébe:

— Nem mertük megszólítani. Most kezdődik el Magyarországon a tekintély kora és a konszolidáció." —

A politikai életet, különösen az ellenzéki pártokat nyugtalansággal töltötte el az, hogy homály fedte a Teleki bukása és Bethlen kormányrajutása körül történteket, senki nem ismerte a háttérben meghúzódó erőket.

Teleki bukása még hosszú ideig foglalkoztatta a közvéleményt. Szilágyi Lajos legitimista képviselő a parlament 1921. május 21-i ülésén a következőket mondotta:

„A kormánypárton hallgathatnak, lehet, hogy okuk van rá, hogy hallgassanak, mi azonban az ellenzéki oldalról igenis szóvá tesszük ezt, mert úgy érezzük, hogy itt tiszta képet kell feltárni, tiszta helyzetet kell teremteni. Az országban tudni akarják, mi volt az a befolyás, amely Teleki Pál gróf miniszterelnök urat megbuktatta.

A napilapok erről nem írhatnak, mert a cenzúra bilincsei megakadályozzák őket abban, tehát egyedül a Nemzetgyűlés az a fórum, ahol ezt a kérdést szabadon és nyíltan tárgyalhatjuk. Mi parlamenti ellenőrző kötelességünknél fogva igenis kérdezzük azt: mondja meg nekünk a miniszterelnök úr, hogy mi volt az a befolyás, amely hivatalbeli elődjét, Teleki Pál gróf miniszterelnök urat megbuktatta. Mert mi ismerni akarjuk azt a befolyást, amely itt olyan meglepőleg és olyan sikeresen érvényesült, és tudni akarjuk azt is, vajon a jelenlegi kormányelnök úr be van-e biztosítva hasonló meglepetésekkel szemben. (Derültség.)

Szabó József (budapesti): Ez lesz az ő végzete is!

Bródy Ernő: Mindenkit érhet baleset!

Karafiáth Jenő: Állami biztosítás!

Szilágyi Lajos: Dacára ennek a nagy hallgatásnak, köztudomású, hogy az előző miniszterelnök urat az 1921. évi március 30-án kibocsátott hadparancs közzététele buktatta meg, illetőleg a közzététellel kapcsolatos körülmények.

Mi úgy tudjuk — lehet, hogy rosszul tudjuk, a miniszterelnök úrnak módja van megcáfolni, módja van helyesbíteni, módja van a miniszterelnök úrnak az ország közvéleményét tájékoztatni afelől, hogy úgy van-e, amint mi tudjuk, vagy másként van —, mi úgy tudjuk, hogy Teleki Pál gróf miniszterelnök úr nem járult hozzá ahhoz, hogy egy hadparancs adassék ki a hadseregnek a királykérdésben. Mi úgy tudjuk, hogy a miniszterelnök úr nem járult hozzá ahhoz, hogy ez a hadparancs a sajtóban közzététes-

sék. Ám annak dacára, hogy a miniszterelnök úr tiltakozott a hadparancs közzététele ellen, azt a MOVE című katonai szaklap leközölte, ennek megtörténte után a Magyar Távirati Iroda is közölte, a cenzúra a sajtófőnök utasítására a miniszterelnök úr rendelete ellenére engedélyezte. Mi így tudjuk; lehet, hogy tévedünk. A miniszterelnök úrral szemben három nagyhatalmasságot látunk szemben állani: a MOVE című szaklap főszerkesztőjét (Gömbös Gyulát — KE), a Magyar Távirati Iroda vezetőjét (Kozma Miklóst — KE) és a sajtófőnök urat (Eckhardt Tibort — KE), amely három nagyhatalmassággal, amely triumvirátussal szemben a magyar miniszterelnöknek, aki pedig a többségi pártok bizalmát bírta, meg kellett hátrálnia. A magyar miniszterelnök visszavonult, leköszönt, szóval megbukott."

Bethlen az ellenzéki képviselő felszólalását válaszra sem méltatta.

A Pesti Hírlap című lap nem minden ok nélkül jegyezte meg akkor: „Bethlen nem tárgyalt a pártokkal."

Az első Bethlen-kormány összetétele — pártállás szerint — a következő képet mutatta:

Kisgazda Párt (2)	földművelésügy: Nagyatádi Szabó István
	közélelmezés: Mayer János
Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (3)	vallás- és közoktatásügy: Vass József
	népjólét: Bernolák Nándor
	kereskedelemügy: Hegyeshalmy Lajos
Magyar Királyság Pártja (2)	belügy: Ráday Gedeon gróf
	külügy: Bánffy Miklós gróf
pártonkívüli (2)	pénzügy: Hegedűs Lóránt
	honvédelem: Belitska Sándor

Hogy maga Bethlen miniszterelnök 1921. április 15-én milyen politikai árnyalathoz tartozott, azt még a bennfentesek sem tudták volna megmondani.

(Valaki egyszer Bethlen kiismerhetetlen, zárkózott, főúri gőgjére célozva mondotta: Ha tudná a gallérja, hogy mi van a fejében, nem viselne gallért . . .)

Kétségtelen, hogy az új kormány két legérdekesebb alakja a miniszterelnök és a földművelésügyi miniszter volt. — Nem árt,

ha az ellenforradalmi rendszer e két vezető politikusával, akik a következő tíz hónap politikai eseményeinek fejlődésében oly nagy szerepet játszottak, kissé közelebbről megismerkedünk.

Ki volt Bethlen István gróf?

Az erdélyi Bethlen-család sarja, több ezer hold ura Erdélyben. Már az első világháború előtt komoly súlya volt a magyar politikában — *Tisza István gróf belső politikai környezetéhez tartozott.* A Tanácsköztársaság alatt Bécsben *egyik vezetője* volt az *Antibolsevista Comitének*, fáradhatatlan energiával küzdött azért, hogy a győztes antant-hatalmakat fegyveres intervenciora birja.

A proletárdiktatúra leverése után visszatért az országba és a koncentrációs kormány megalakítása körül folyó tárgyalásokon Sir George Clerknek, az antant megbízottjának titkos tanácsadója volt. A keresztény pártok fúziójára törekedett, jelentős szerepe volt a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjának létrehozásában, de ő maga nem lett tagja az új pártalakulásnak.

1920 nyarán pártonkívüli programmal fellépett a hódmezővásárhelyi pótválasztáson, de csúfosan megbukott. (Bukásának egyik oka az volt, legalábbis az egykoru források szerint, hogy az ellenfél kortesei elhíresztelték: „Bethlen" bibliai név, zsidó név, „Bettelheim"-ból lett, Bethlen gróf zsidó... Az antiszemita uszítás sikerrel járt — Bethlen ellenfele, Tasnádi Kovács József hatalmas szótöbbséggel győzött az ellenforradalmi rendszer egyik vezérférfiával szemben.) 1920 júliusában, a Simonyi-Semadam-kormány bukása után ő *kapott megbízást a kormányalakításra*, már teljesen kész volt a kormánylistája, sikerült *pártszövetséget létrehoznia* a két legnagyobb parlamenti párt, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja és a Kisgazda Párt között, amikor az utolsó pillanatban, állítólag azért, mert néhány miniszterjelöltjét nem tudta a pártokkal elfogadtatni, visszaadta megbízatását Horthy kormányzónak.

Az első királypuccs idején Horthy mellett áll, ekkor már *szoros szálak fűzték a Gömbös—Eckhardt—Kozma csoporthoz*, és csak a magyar politikai élet rejtelmeiben tájékozatlanoknak jelentett meglepetést, amikor 1921. április 14-én, a pártokkal való mindenfajta előzetes tárgyalás nélkül, majdnem azt mondhatnók, hogy puccsszerűen, kormányt alakított.

Nagyatádi Szabó *István* Somogy megyei 45 holdas paraszt volt. Kitűnő szónok, egy kis papírszeletre felírt néhány emlékeztető jegyzet alapján órákig tudott beszélni. Radikális földreformot és általános titkos választójogot követelt, rövid idő alatt nagy

A „konszolidáció" tíz évében — a parlament előtt minden csendes

Bethlen István, a miniszterelnök

És négyszemközt adja ki rendelkezéseit

/:Politikai:/

J E G Y Z Ő K Ö N Y V E

az 1921. évi április hó 15.-én Budapesten tartott

M I N I S T E R T A N Á C S N A K .

Gróf Bethlen István
magyar királyi ministerelnök ur elölülése alatt
jelen voltak:

Gróf Bánffy Miklós külügyminister,

Gróf Ráday Gedeon belügyminister,

Hegedüs Loránt pénzügyminister,

Hegyeshalmy Lajos kereskedelemügyi minister,

nagyatádi Szabó István földmivelésügyi minister,

Vass József vallás- és közoktatásügyi minister,

Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyminister,

Belitska Sándor honvédelmi minister,

Bernolák Nándor népjóléti és munkaügyi minister,

Jegyző: bárczinázi Bárczy István dr.
ministeri tanácsos.

(116)

Az első minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

1.

Gróf Bethlen István ministerelnök ur megnyitván az ő vezetése alatt megalakult uj ministerium első ministertanácsát, meleg szavakkal üdvözli a megjelent minister urakat és kéri nehéz időkben vállalt sulyos feladataik sikeres megoldása érdekében a kabinet támogatását. A maga részéről meg van győződve, hogy vállvetett munkálkodással, összetartással és kiegyenlitéssel meg fogják találni az utat a megoldásra váró nagy kérdések elintézésére.

[illegible]

2.

A ministerelnök ur előadja, hogy a mai ministertanács első tárgya a nemzetgyülésen tartandó ministerelnöki bemutatkozó programm-beszéd volna. Előre is kijelenti, [illegible] kimeritő, részletes programmot adni és nem akar a részletekben elveszni, miután meggyőződése, hogy az ilyen ministerelnöki bemutatkozó beszédeknél nyujtott óriási programmanyag megvalósitásához hosszu évek sora szükséges. Ezért csak nagy vonásokban akarja meg-

Nem ad programot, nem akar „elveszni a részletekben" . . .

Külpolitikája: szövetség Mussolinival

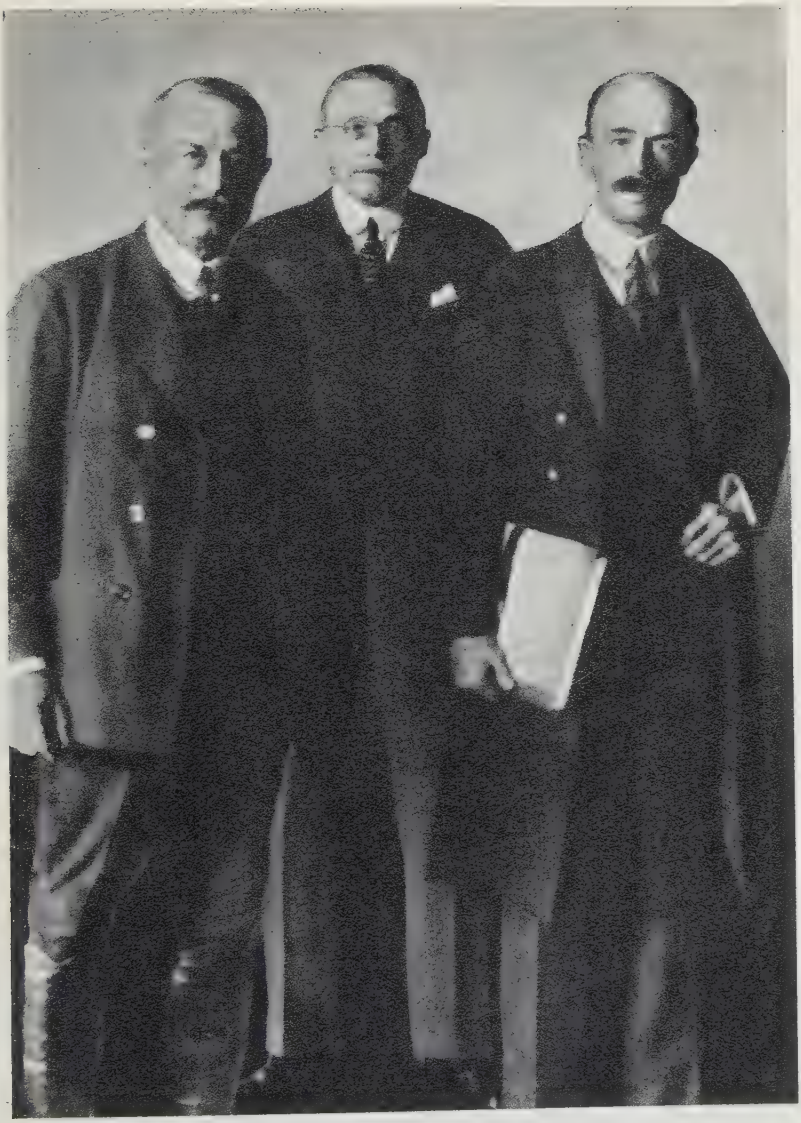

Belpolitikája: szövetkezés a kisgazda Nagyatádival

Nagyatádi Szabó, a parasztvezér, halála után szobrot kap az uraktól a hírhedt „kézfogás"-ért

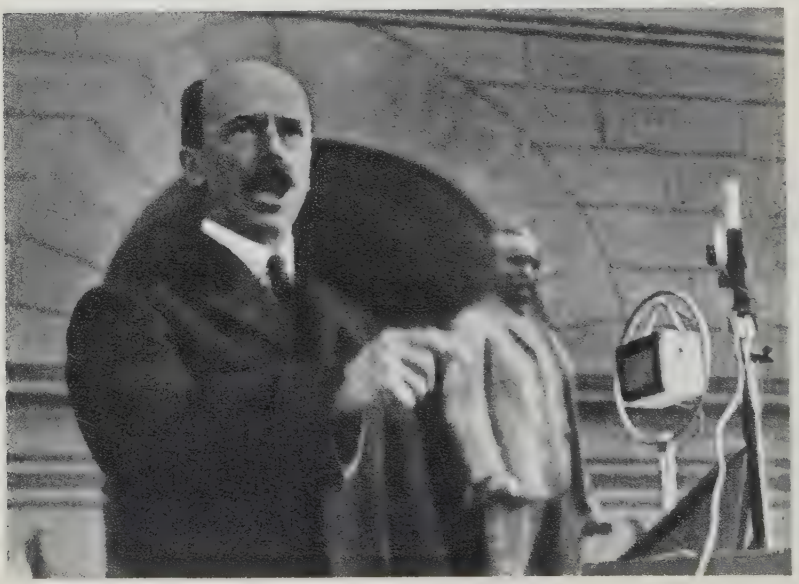

KÉT GÁSPÁR-RAJZ
a Bethlen-féle konszolidációról

Megalakul az Egységespárt

Az ellenzék jellemzésére a kiváló karikaturista Arany János Családi Kör-éből idéz: . . . csíkos tariznyáját egy szegre akasztja; /Kutat az apró nép, örülne ha benne/ Madárlátta kenyérdarabocskát lelne

Mindenki Bethlen mellé áll! A hősök ünnepén Gömbös tábornok is. Egyelőre csak féllábbal, később majd letaszítja mesterét a járdáról

Bethlen az újságírók vezetői közt. Jobbján Vass miniszter, mögötte Dréhr Imre államtitkár

GELB MALVIN
ÉLŐVIRÁG TERME.
FŐÜZLET: IV. MUZEUM-KÖRÚT 27.
TELEFON: ...
POSTATAKARÉKPÉNZTÁRI CSEKKSZÁMLA SZÁMA: ... ÉS 11.073.
FOLYÓSZÁMLÁK: PESTI MAGYAR KERESKEDELMI BANKNÁL, ... WIENER BANKVEREINBEN.
FIÓKÜZLETEK:
VI. ANDRÁSSY ÚT 7. TEL. NYT. ...
VI. TEREZ KÖRÚT 10. TEL. NYT. ...

A kormányzóné árvaházat látogat. Mellette Vass miniszter, mögötte Dréhr Imre államtitkár. A karján virágcsokor . . .

Számla a csokorról. Rendelte a miniszter, fizette a nép. Folytatása következik!

Tételes kimutatás.

1929.aug.18.1	kosár rózsa küldve a Ministeriumba		P	50.-
" dec.24.1	azálea	P 150.-		
	20 szál piros rózsa kosarban	55.-		
	küldve a Ministeriumba			205.-
1930.jan. 1.1	azalea	P 225.-		
	10 szál orgona P 5.-	50.-		
	küldve a Ministeriumba			275.-
" ápr.17.1	vázába 25 szál holl.sárga rózsa P 2.50 küldve: Bethlen grófnő Őkegyelmességének			62.50
" " 18.1	vázába 30 szál sárga rózsa P 2.50 küldve: Horthy kormányzó Őfőméltóságának			75.-
1	vázába 25 szál sárga rózsa P 2.50 küldve: Drébr Méltóságának			62.50
1	vázába 25 szál bordo rózsa P 2.50 küldve: Dr.Kovrig Méltóságának			62.50
1	vázába 25 szál sarga rózsa P 2.50 küldve: Vértessy Őkegyelmességének			62.50
1	vázába 15 szál sárga rózsa P 2.50			37.50

Soem nemjnak az Isam, pensik rendelkezni! Gépet így kommandíra a parancsnoknak
Soemen Vanak igenis kompol vagyok, hogy ilyenek mint ön Isam!

Azután a kompolnak igenis Vau „hotlog" mindig a Dolge a rendes jog. De ilyen még sose volt
senki gyakorlatban

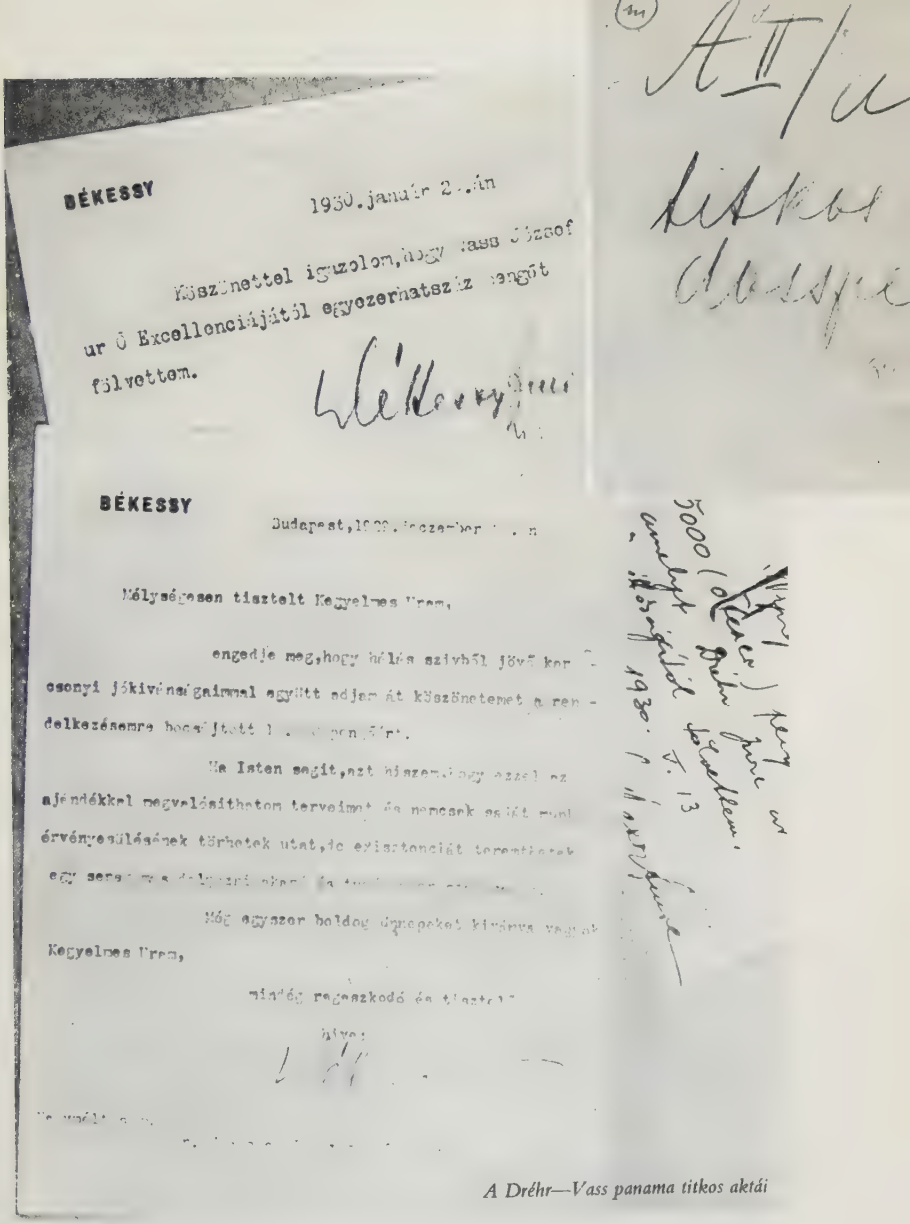

BÉKESSY

1930. január 2[illegible]án

Köszönettel igazolom, hogy Vass József ur Ő Excellenciájától egyezerhatszáz pengőt fölvettem.

Békessy [illegible]

BÉKESSY

Budapest, 1929. december [illegible]

Mélységesen tisztelt Kegyelmes Uram,

engedje meg, hogy hálás szivből jövő kor[illegible]csonyi jókivánságaimmal együtt adjam át köszönetemet a rendelkezésemre bocsájtott 1[illegible] pengőért.

Ha Isten segit, azt hiszem, hogy ezzel az ajándékkal megvalósithatom terveimet és nemcsak saját munk érvényesülésének törhetek utat, de existenciát teremthetek egy sere[illegible] [illegible]

Még egyszer boldog ünnepeket kivánva vagyok Kegyelmes Uram,

mindég ragaszkodó és tisztelő

hive:

[illegible]

[illegible]

A II/a titkos dosszi[illegible]

5000 (ötezer) pengő [illegible] Dréhr [illegible] [illegible] 1930. V. 13

A Dréhr—Vass panama titkos aktái

Budapest 1926 február 15-én K. 100000000

1926 Május hó 15-én fizessen Ön ezen

váltónál fogva rendelére

Százmillió korona

tudósítás

fizetendő

dr Vass József kalocsai nagyprépost

K 100.000:000

1926-ik Június hó 25-én fizessen Ön ezen

váltónál fogva rendelére

Száz[illegible] korona

értéke számolásba tudósítás

Zalán Lajos?

fizetendő

19 hó K 100000000.-

1926 évi Szeptember 15-én fizessen Ön ezen

váltónál fogva rendelét re

Korona Százmillió korona

értéke számolásba tudósítás

fizetendő

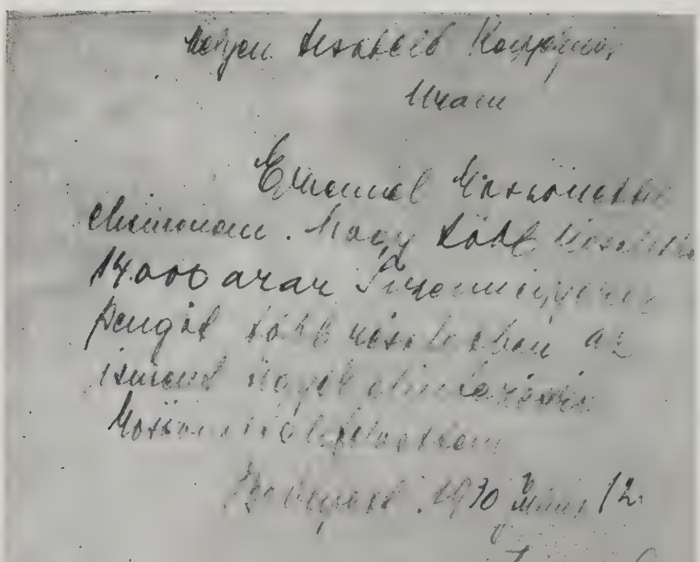

[illegible]

Uram

[illegible]

14.000 [illegible]

[illegible]

[illegible] 1930 [illegible] 12.

Sic transit gloria mundi! Aki tegnap még a herceg-prímás oldalán haladt a körmenetben . . .

. . . az holnap a vádlottak padján ül és Krausz Simon bankár tanúvallomásában bizakodik

Az ország nagyjai —
Kánya, Keresztes-Fischer, Imrédy, Bethlen, Lázár és Hóman —
nem látják a tömérdek panamát!
Most éppen a múltba néznek: szobor készült Tisza Istvánról,
akit elsöpört a nép haragja

népszerűségre tett szert a parasztság körében. A magyar októberi forradalom után népgazdasági miniszter volt — egészen 1919. március 21-ig, a Tanácsköztársaság kikiáltásáig. 1909 novemberében hozta létre az Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapártot. Ez a párt az évek során egyre inkább jobbfelé tolódott, és 1919 elején a kisgazdapárti szervezetek elé Nagyatádi azt tűzte feladatul, hogy minden erővel harcoljanak a szocialisták és a kommunisták ellen.

Az ellenforradalom uralomrajutása után egyik fő politikai célkitűzése a kommunizmus elleni harc volt. Mindent el kell követni — mondotta 1919. október 12-én egy népgyűlésen —, hogy „a kommunizmus a fejét újra fel ne üthesse". Horthy fővezért már 1919 októberében a kaposvári nagygyűlésen kormányzóvá akarta kikiáltatni, és ebben az ügyben Siófokon megbeszélést is folytatott Horthyval. A fővezér iránt érzett hódolata azonban erősen csökkent, amikor kiderült, hogy Horthy tisztjei el akarták tenni láb alól, de nem növelték bizalmát Horthy iránt azok a terrorakciók sem, amelyeket az 1920 januári választásokon a hadsereg tisztjei hajtottak végre a kisgazdapárti jelöltek ellen. Nagyatádi Szabó István közélelmezési miniszter volt a Huszár-, majd a Simonyi-Semadam-kormányban, a földreform törvényjavaslat elkészülte után átvette a földművelésügyi tárcát is. A törvényjavaslat beterjesztésével nyíltan megtagadta a radikális földreform programját. Mikor Bethlen gróf megalakította kormányát, akkor is vállalta a földművelésügyi tárcát. —

Bethlen *április 19-én mutatkozott be kormányával a parlamentben.* Programbeszédében megígérte a „hordképes középosztály"-nak a vezetőszerepet, a parasztságnak a földreformot, a munkásságnak a „méltánytalan intézkedések lehetetlenné tételét", ezenkívül megígérte az „igazi demokráciát", a választójog, a közigazgatás és a főrendiház reformját.

Túl szép volt a menyasszony...

A vitában egyedül *Fáy Gyula,* pártonkívüli képviselő nyilvánított teljes bizalmat Bethlen iránt. Elégtétellel szögezte le, hogy a kormányalakításnál „ez alkalommal a *pártfrakciókkal való alkudozás mellőztetett,* és ezzel sikerült a miniszterelnök úrnak elérni azt, hogy a válságot egyetlen nap alatt megoldotta..."

Bethlenről a következőt mondotta: „Maradandót emberek, népek, nemzetek csakis akkor alkottak, amikor vezéreiknek összefoglaló ereje közös gondolatba, közös akaratba kovácsolta őket."

A KNEP és a Kisgazda Párt várakozó álláspontra helyezkedett.

Bethlen miniszterelnöknek nem volt könnyű dolga, az ellenzék nemegyszer kellemetlen kérdéseket szegezett mellének; ezekközé tartozott az ún. „bécsi milliók" ügye is. Az 1921. július 8-i minisztertanácsi ülésen maga Bethlen volt kénytelen ezt szóba hozni, megjegyezvén, hogy az ügy még mindig nem került nyugvópontra, *most már* végleg le kellene zárni; küldjenek ki a Miniszterelnökség, a Belügy-, Külügy- és a Honvédelmi Minisztérium vezető tisztviselőiből alkotott miniszterközi bizottságot, hogy az — pártatlanul! — vizsgálja felül az ügy okmányait...

Mi is volt az a kényes ügy, mely még az eset lezajlása után több mint két esztendővel is olyan komoly gondot okozott Bethlen miniszterelnöknek?

A bécsi bankgassei pénzrablás ügyében a tényállás röviden a következő:

1919. május 2-án a Tanácsköztársaság bécsi követségén szolgálatot teljesítő Hajós Jenő követségi tanácsos és Magurányi Sándor irodafőigazgató betörtek a távollevő Bolgár Elek követ szobájába és *elrabolták* onnan a követség egész pénzkészletét, mintegy *135 millió magyar koronát, 98 ezer svájci és 333 ezer francia frankot.* A rablott pénzt egy Déry Frigyes nevű műgyűjtő lakására vitték, aki vállalkozott a pénz megőrzésére.

A sikeres rablás híre nagy izgalmat keltett a bécsi magyar ellenforradalmárok körében, de a Tanácsköztársaság bécsi követségének pénzkészlete iránt az angol és amerikai misszió egyes tagjai is feltűnő érdeklődést mutattak. *Krausz Simon,* a 20-as évek hírhedt pesti bankárja leírja emlékirataiban, hogy 1919 április utolsó napjaiban ő volt az, aki a budapesti amerikai katonai misszió egyik tisztjét, *Wyss kapitányt, a Ritz-szállóban* felkereste, közölte vele, hogy a bécsi magyar követségen nagyobb mennyiségű pénz van, és jó lenne azt valamiképpen megszerezni. Az amerikai kapitány azonnal felhívta telefonon bécsi főnökét, *Coolidge professzort,* és megkérte, hogy maradjon késő estig hivatalában, mert fontos ügyben még aznap tárgyalni óhajt vele. Wyss kapitány Bécsbe érkezvén, megtanácskozta az ügyet Coolidge professzorral, majd egy Roosewelt nevű kapitány útján megtették az általuk szükségesnek tartott intézkedéseket.

(Természetesen távol áll tőlünk az a gondolat, hogy a bécsi amerikai misszió igen tiszteletreméltó tagjait azzal gyanúsítsuk, hogy

részt vettek a Tanácsköztársaság bécsi követségének kirablásában; nem, erről nincsen szó! Itt, a rendelkezésünkre álló adatok alapján, csak annyit állapíthatunk meg — mint elöljáróban is mondottuk —, hogy a misszió egyes tagjai *feltűnő érdeklődést* mutattak e nagy összeg iránt. Az már jogi kérdés, hogy lehet-e ezeket a tiszteket rablás kitervelésével, rablásra való felbujtással vagy valami hasonlóval vádolni. Le kell továbbá szögeznünk: azt sem lehet okmányokkal bizonyítani, hogy a rablott pénzből az amerikai tisztek részesültek volna.)

A bécsi angol misszió egyes tagjai is, sajnálatos módon, belekeveredtek ebbe a távolról sem gentlemennek való históriába. Ők is tudtak a bécsi magyar követségen őrzött nagyobb pénzkészletről, és éppen azokkal a magyar ellenforradalmárokkal *(Bethlen István gróf, Sigray Antal gróf, Pallavicini György őrgróf, Szmrecsányi György, Batthyány Tivadar gróf, Bornemissza Béla báró stb.)* voltak szoros kapcsolatban, akik a továbbiakban a rablott pénz „felhasználásában" a fő szerepet játszották; de erről majd később.

Ismertessük tovább a tényeket, menjünk vissza a bécsi magyar követségre. 1919. május 2-án, a sikeres rablás estéjén nagy számban gyülekeztek ellenforradalmár tisztek és civilek a követség épületében. (Bolgár követ ekkor éppen Budapesten volt, ezért is választották ezt az időpontot a rablás végrehajtására.) A katonatiszteket Takách-Tolvay gróf vezérkari ezredes irányította, aki ez idő tájt a követségen teljesített szolgálatot. (Takách-Tolvay gróf az ellenforradalom uralomrajutása után azzal kérkedett, hogy *ő rabolta el* a 135 milliót. Sajnos, a gróf urat meg kell fosztanunk ettől a „dicsőségtől": egyik ellenforradalmár tiszt-bajtársának elbeszélése szerint Takách-Tolvay gróf azon a bizonyos május 2-i délutánon az *orfeumba* akart menni, és csak miután megtudta, hogy este a követség nagy események színhelye lesz, akkor mondott le az orfeumról. A pénz ekkor azonban már a műgyűjtő lakásának páncélszekrényében pihent, a rabláshoz Tolvay grófnak nem volt semmi köze, és csak a visszaérkező Bolgár és Fenyő követek letartóztatásában működött közre. Ez az igazság.)

Az összegyűlt néhány tucat ellenforradalmár katonatiszt és civil között heves vita folyt: mi legyen a pénzzel? Tizenegy óra tájban megjelent *Pálffy Daun József gróf* és harsány hangon a következőket közölte a jelenlevőkkel: „A *Batthyány—Szmrecsányi-féle,* már megalakult és az antant által már elismert *magyar kormány elrendeli,* hogy a követségről megmentett *pénz a kormánynak*

még az éjjel átadassék." Nagy volt a csodálkozás, mert eddig senki nem tudott ilyen kormány létezéséről. Nem vet jó fényt az ellenforradalmárok egymás iránt táplált bizalmára, de tény az, hogy a rablás végrehajtói nem hittek Pálffy Daun grófnak. A gróf úr erre eltávozott, majd röviddel éjfél után ismét megjelent, de ekkor már vele volt Ellis *Ashmead Bartlett* angol újságíró is. Bartlett mint angol királyi százados és Cunningham ezredesnek, a bécsi angol misszió vezetőjének megbízottja mutatkozott be, és igazolta Pálffy Daun gróf előző kijelentéseit. Bartlett szavában már nem kételkedtek, elhatározták a pénz átadását a Bartlett kijelentése szerint is megalakult kormánynak. (A tévedések elkerülése végett tegyük rögtön hozzá: ez a kormány soha nem létezett, ezt tehát nem ismerhette el az antant. Ezt tudnia kellett volna Bartlettnek is.)

Ezek után Hajós követségi tanácsos kíséretében a pénzt tartalmazó bőröndöt még az éj folyamán átvitték az angol újságíró lakására.

(Mielőtt az események elbeszélését folytatnók, be kell mutatnunk Ashmead Bartlett urat. A Times és más előkelő angol lapok tudósítója volt, a Tanácsköztársaság idején igen szoros kapcsolatban állt a Bécsbe menekült magyar arisztokratákkal. Bethlen gróf és társai 1919. április 30-án írásban kötelezték magukat arra, hogy ha kormányra jutnak, Bartlettnek a már tett és még teendő szolgálatai fejében *hatmillió frankot* fizetnek. Ezenkívül azt is megígérték, hogy ha Bartlett szerez számukra kölcsönt, akkor az összeg *10%-át provízióként* megkapja. Egyébként ezt a kitűnő üzleti érzékkel is rendelkező angol újságírót Sir George Clerk angol diplomata ajánlotta a magyar arisztokratáknak mint *„teljesen megbízható és igen befolyásos embert".*)

Miután Pálffy Daun gróf és társai Bartlett lakásán végeztek a rablott pénz megszámlálásával, meglepő jelenet következett: Bartlett követelte a 10% províziót! És most adjuk át a szót az 1920-ban kiküldött parlamenti bizottság jegyzőkönyvének:

„Ez már nem volt jogi kérdés, mert ezt Bartlett *nagyon egyszerűen oldotta meg.* Ugyanis, mikor tőle a pénzt a bécsi bankárhoz vitték el, akkor a *10%-ot egyszerűen lefogta abból.*" (Ilyen „apróságokon" a magyar arisztokraták nem akadtak fenn; Bartlett továbbra is a „társaság" tagja maradt, sőt egy időben komolyan járta az a hír, hogy az egyik Andrássy grófnőt veszi el feleségül.)

Akárhogy vélekedjünk is mister Bartlett jellembeli tulajdon-

ságairól, a lényeg az, hogy 13,5 millióval kevesebb maradt az ellenforradalmárok birtokában. Mi lett e rengeteg pénz sorsa? Az Antibolsevista Comité vezetői összeültek tanácskozni, és kiderítették, hogy *túl sok* a megmaradt pénz, ennyi nekik nem kell. Mi tehát a teendő? És ami ezután következett, az körülbelül egy rossz detektívregény színvonalán mozgott. A megmaradt 121,5 millióból 69 milliót a Comité megbízásából Boroviczény Aladár becsomagolt egy bőröndbe, elhelyezte az egyik bécsi pályaudvar ruhatárában, a ruhatári jegyet pedig névtelen levél kíséretében megküldte az osztrák rendőrségnek.

És mi lett a többi 52 és fél millióval? Ezt *pontosan* nem tudjuk megmondani. Tegyük hozzá: az állami Számvevőszék, a Nemzetgyűlés kiküldött bizottságai hosszú évekig vizsgálgatták az ún. bécsi milliók ügyét, de nagyon sokra ők sem jutottak. Igaz, a helyzet nagyon kényes volt, hiszen a bécsi követségről elrabolt pénzből 38 milliót a *Szmrecsányi-csoport kapott*, de kapott 14 milliót a *Bethlen gróf* vezetése alatt működő másik ellenforradalmár csoport is — *és* Bethlen István gróf 1921 áprilisa óta Magyarország miniszterelnöke volt.

Hogy miért folyt akkor mégis hosszú évekig vizsgálat? Egyrészt azért, mert az 52 millió ezeknek a csoportoknak a kezén elúszott, másrészt azért, mert túlságosan botrányos körülmények között hágtak e horribilis összeg nyakára a „hős" ellenforradalmárok. Pezsgős vacsora a Sacherben, melynek végén százegynéhány pezsgőspalackot dobtak a Dunába, hogy vigye el a Bécsben sínylődő szerencsétlen ellenforradalmárok sóhajait a szántó-vető magyar paraszthoz, a gyárakban dolgozó munkásokhoz. Ezt a pezsgős vacsorát hosszan, de nem éppen a legnagyobb megbecsülés hangján tárgyalta a bécsi sajtó, — és alig hisszük, hogy az ilyen palackot kihalászó magyar paraszt könyörgő imát mondott volna pezsgővel sírva-vigadó ellenforradalmárok• sorsáért, jövendő boldogulásáért.

Folyt a pezsgő, mulattak az urak. A Bethlen—Szmrecsányi-féle társaság nem volt azonban eléggé előrelátó: a szegedi ellenforradalmároknak, Horthy Miklós ellentengernagynak, bridzs- és tivornyapartnereinek, a még csak tervben létező hadsereg valóságos vezérkarának csak minimális összeget juttattak. Ezek persze később, ha a bécsi ellenforradalmároknak kellemetlenkedni akartak, mindig a bankgassei milliókat emlegették.

Amint már említettük, sem az Állami Számvevőszék, sem a különféle parlamenti és miniszterközi bizottságok nem tudták vég-

leges elszámolásra bírni a Szmrecsányi- és a Bethlen-csoportot. Pedig ezek a bizottságok a lehető legnagyobb jóindulattal kezelték az ügyet. A Szmrecsányi-csoport ügyében 1920-ban kiküldött parlamenti bizottság például megalakuló ülésén kimondotta, hogy — „a bizottság kizárólag annak megállapítására szorítkozik, vajon Szmrecsányi a szóban forgó összeget *tényleg kifizette-e*, de nem bocsátkozik annak megvizsgálásába, hogy a *kifizetés mely célra történt, és indokolt volt-e*, mert ez meghaladná a bizottság feladatkörét, végül nem bocsátkozik abba, hogy azok, kiknek kezéhez pénzek kifizettettek, azokkal elszámoltak-e, ez a kormány feladata."

Tehát csak tisztességes nyugtákat kért a bizottság, és máris rendben lett volna minden. De még ez sem ment. A parlamenti bizottság kénytelen volt elfogadni olyan nyugtákat, amelyeken „a tentával írt összegek nagyobb összegekre javíttattak ki ceruzával", igazolt a bizottság egy 537 000 koronás tételt, mely úgy állott elő, „hogy egyes tisztek a nekik átadott összegeket csak részben szolgáltatták be", továbbá egyetlen esetben sem merték firtatni, hogy a nyugtákon szereplő sok-sok millió koronáért valóban vásároltak-e autót, fegyvert, és ha igen, ezek a tárgyak megvannak-e? Mindennek ellenére a bizottság néhány tételnél kénytelen volt megállni. Nem lehetett ugyanis elfogadni azt, hogy 40 millió koronának az átváltásánál nyolc és fél millió volt az árfolyamveszteség. A bizottság elnökének a kérdésére, vajon nem más alkalommal keletkezett kiadások szerepeltettek-e ezen tétel alatt, Klobucsarics, Szmrecsányi helyettese bevallotta, hogy valóban ez az eset forog fenn, így pl. ide számították azt az 1 900 000 koronát, mely a brucki puccs alatt „elkallódott". Hogy miért? A válasz: „kíméletből az illetők iránt". Hát nem megható ez a bajtársi gyöngédség? Ilyen bajtársi „kímélet"-ből hitték el Nopcsa bárónak, aki egy milliót kapott és az összeggel nem tudott elszámolni, hogy a puccsnál vesztette el...

Ezért kellett 1921 júliusában az említett miniszterközi bizottságot kiküldeni. És az eredmény? Csaknem öt (!) esztendő múlva Bethlen miniszterelnök „bizalmas" jelzésű átiratot kapott Zawadowskytól, a Legfőbb Állami Számvevőszék elnökétől.

A levél szövege:

„MAGYAR KIRÁLYI
LEGFŐBB ÁLLAMI SZÁMVEVŐSZÉK
ELNÖKE

BIZALMAS!

157. szám
eln. 1926.

NAGYMÉLTÓSÁGÚ MINISZTERELNÖK ÚR!

Az 1925. évi december hó 16-án kelt 1141/eln. számú átiratomban, utalva a Nemzetgyűlés zárszámadás vizsgáló bizottsága elnökének hozzám intézett megkeresésére, többrendbeli szorgalmazás után újból kértem Nagyméltóságodat, hogy az ún. bankgassei milliókról szóló számadások egyes tételei tárgyában még az 1922. évben kelt 629/eln. számú átiratomban, valamint a belügyminiszter úrhoz ugyanezen szám alatt intézett s Nagyméltóságodhoz áttett átiratomban kért intézkedések eredményét velem sürgősen közölni méltóztassék abból a célból, hogy a zárszámadás vizsgáló bizottságának a kívánt adatokat haladék nélkül rendelkezésére bocsáthassam.

Minthogy ez ügyben Nagyméltóságod válaszát mind ez ideig sajnálattal nélkülözöm, és emiatt a zárszámadás vizsgáló bizottságához teendő jelentésemnek előterjesztését halasztottam, viszont azonban a Nemzetgyűléssel szemben, amelyen a kért adatok előterjesztésének késedelme a legutóbbi ülések egyikén már szóvá is tétetett, a felelősséget nincs módomban továbbra is magamra vállalni, tisztelettel újból kérem Nagyméltóságodat, hogy a bankgassei milliók egyes tételeire nézve kért intézkedések eredményét velem *1926. évi február hó 20-ig* közölni méltóztassék, mert különben kénytelen lennék jelentésemben megjegyezni, hogy az illető számadási tételeknek miként történt rendezéséről Nagyméltóságod válaszának hiánya miatt nem számolhatok el.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását. Budapest, 1926. évi február hó 11-én

Zawadowsky s. k.

Nagyméltóságú
gróf bethleni BETHLEN ISTVÁN
MINISZTERELNÖK ÚRNAK

Budapest."

Sem Bethlen válaszát, sem az ügyet megnyugtató módon lezáró állami számvevőszéki jelentést nem ismerjük.

1921 augusztusában a magyar ellenforradalmi rendszer súlyos gazdasági és politikai válságban volt. Hegedűs Lóránt pénzügyminiszter „adószimfóniái", a vagyonváltság nem hozták meg a várt eredményt. A vagyonváltságot nem lehetett megvalósítani, mert a nagybirtok nem volt hajlandó fizetni, az ipari- és banktőkének nem állt érdekében a korona romlásának megállítása, és amikor 1921 nyarán a német márka zuhanni kezdett, s követte a magyar korona, újra a bankópréshez kellett nyúlni, folytatódott az infláció.

A parasztság elégedetlensége napról napra nőtt. Már *közel egy esztendő telt el a rendkívül mérsékelt földreform törvény elfogadása óta, de a végrehajtás még meg sem kezdődött.* A földreform végrehajtásához elengedhetetlenül szükséges *közigazgatási reform* előkészítése annak a *Ráday Gedeon gróf* belügyminiszternek volt a feladata, akiről köztudomású volt, hogy minden ilyen irányú reformtörekvésnek *legádázabb ellensége.*

A Bethlen-kormány *húzta-halasztotta a választójogi törvényjavaslat benyújtását,* de sejtetni engedte, hogy nem áll az általános titkos választójog alapján.

Komolyan komplikálta a helyzetet a *szabadkirályválasztók és a legitimisták ellentétének kiéleződése is.* A legitimisták propagandája megerősödött; azt igyekeztek belevinni a köztudatba, hogy csak akkor emelkedhet ki az ország nyomorúságos helyzetéből, ha visszatér a magyar trónra Habsburg IV. Károly.

Bethlen gróf, mint pályafutása alatt oly sokszor, ezúttal is kétszínű politikát folytatott. Magáévá tette a vagyonváltság programot, de ugyanekkor — a kulisszák mögött — megakadályozta a földbirtok vagyonváltságának keresztülvitelét. Meghívta kormányába Nagyatádi Szabó Istvánt földmívelésügyi miniszternek, de minden erővel gátolta a földreform végrehajtását. Egyidőben tárgyalt a legitimistákkal és a szabadkirályválasztókkal, és mindkét tábornak támogatását ígérte.

1921 nyarutóján Bethlen gróf döntő lépésre határozta el magát: miután Nagyatádi Szabó visszautasította az egységes kormánypárt megteremtésére szóló felhívását, támadásba ment át ellene.

1921. szeptember 12-én a Magyar Országos Tudósító, a rendőrség félhivatalosa, a következő jelentést tette közzé: „*Megvesztegetés bűntette és arra való felbujtásában való részesség miatt* le-

folytatott nyomozás során eddigelé a rendőrség előzetes letartóztatásba helyezte *Esküdt Lajos MÁV irodakezelőt, Szunyogh Mihály ügyvédet, Mengele Lajos mérnököt, Tömöri Angéla tanárnőt, Kenedy György fatermelőt, Brezina Gyula sertésbizományost, Landesmann István dr. nagyvágót, Kubányi József kereskedőt, Bencze József dr. ügyvédet, továbbá Birkner Brunót, a Vendéglősök Beszerzési Csoportjának főtisztviselőjét, Kakucsy László dr. miniszteri segédfogalmazót, Sereghy Elemér dr. kereskedőt, Ganzer Sándor kereskedőt, Reiter Ferenc dr-t, a Szentkorona Liga titkárát, és Deutsch Lajosné született Schutz Irma kereskedelmi alkalmazottat.*"

A letartóztatások híre országszerte hatalmas meglepetést keltett. Persze korántsem azért, mert lelepleztek egy panamát és mert a bűnösöket a rendőrség lefogta; ilyen eset akkor, az ellenforradalmi rendszer harmadik esztendejében egyáltalán nem ment ritkaságszámba. Ez alkalommal együtt panamázott a dzsentri, az állami tisztviselő, a zsidó nagyvágó és a Szentkorona Liga titkára, de mégsem ez okozta az óriási feltűnést. A szenzáció abban rejlett, hogy Esküdt Lajos nem egyszerű MÁV irodakezelő és Tömöri Angéla nem egy egyszerű középiskolai tanárnő volt — amint a rendőrségi félhivatalos jelentés állította —, hanem *mindketten Nagyatádi Szabó István földművelésügyi miniszter közvetlen környezetéhez tartoztak.* Esküdt a személyi titkára, Tömöri Angéla pedig a titkárnője volt.

A rendőrség — felsőbb utasításra — egészen különös erélllyel folytatta a nyomozást, 150 detektívet mozgósítottak, több mint kétszázötven embert hallgattak ki.

Esküdt első rendőrségi kihallgatásán megjelent Nádosy országos főkapitány, Marinovich, a rendőrség bűnügyi osztályának vezetője, a kormány tagjai közül pedig *Vass közélelmezési miniszter, Tomcsányi igazságügyminiszter és Bethlen gróf miniszterelnök.* Miért volt e nagy buzgalom? Mivel magyarázható a kormány egyes tagjainak szokatlan érdeklődése a panamista Esküdt Lajos iránt?

Mindenekelőtt tisztázzuk, mivel vádolták Esküdt Lajost? Egészen röviden azzal, hogy egyesek kiviteli engedélykérelmét — megfelelő összeg lefizetése ellenében — Nagyatádi Szabó István magyar királyi földművelésügyi miniszterrel soron kívül és kedvezően elintéztette. Azt a tényt, hogy 1920-ban és 1921-ben a Földművelésügyi Minisztériumtól elsősorban azok kaptak exportengedélyt, akik összeköttetést találtak Esküdt Lajoshoz és kellően

jutalmazták a miniszter személyi titkárának „fáradozását", nem lehetett tagadni. Az ilyen engedély valóságos nemzeti ajándék volt: nagy üzleti lehetőséget biztosított, vagy egyszerűen busás áron el lehetett adni „kellő" összeköttetéssel nem rendelkező kereskedőknek. A Földművelésügyi Minisztériumban folyó panamázásról mindenki tudott. Esküdt Lajos nem is tagadott; mindent magára vállalt, hogy mentse miniszterét, Nagyatádi Szabó Istvánt. Pedig Bethlen és társai éppen ezért fáradtak el a rendőrségi kihallgatásra, hogy szem- és fültanúi legyenek annak, amint Esküdt bevallja: a panamákat Nagyatádi Szabóval *együtt* csinálták. De *akkor* Esküdt hallgatott Nagyatádi szerepéről...

Hallgatott pedig egyszerűen azért, mivel azt hitte — és nem is teljesen alaptalanul —, hogy magas rangú barátai, kikkel együtt panamázott, ki fogják húzni a csávából. Az ambiciózus, politikai karrierre törő, 28 éves fiatalember hiúságának nem csekély mértékben hízelgett első rendőrségi kihallgatásának díszes asszisztenciája, elvégre nem minden panamista kihallgatásán jelenik meg a miniszterelnök és az országos főkapitány. Bethlen jellemét, arisztokratikus magatartását ismerve, nyugodtan állíthatjuk, hogy a *miniszterelnököt nem a puszta kíváncsiság vezette*, amikor olyan figyelmet fordított e panamaügy rendőrségi nyomozására. *Bethlen grófot* nem a panamista Esküdt Lajos MÁV irodakezelő, hanem *Esküdt Lajos, Nagyatádi Szabó személyi titkára érdekelte.*

Esküdt Lajostól várta Bethlen azokat a terhelő adatokat, melyeknek segítségével Nagyatádi Szabó Istvánt erkölcsileg és politikailag lehetetlenné tudja tenni, hogy utána a vezér nélkül maradt Kisgazda Pártot felszámolja.

Bethlen miniszterelnök eme lépése hazárd jellegű volt. Sarokba szerette volna szorítani Nagyatádi Szabót, a panamákban való részvétele miatt, és megkockáztatta, hogy a megtámadottak saját védelmükre *visszafordítják ellene a panamavádat* és *mindent feltárnak.*

Itt sok mindenkinek a „becsülete" kockán forgott. Ezért is támadt akkora felhördülés a rendőrségi félhivatalos közlés után: senki nem tudhatta, hogy a botrány meddig terjed, kik keveredtek és kik keveredhetnek bele? Főispánok, minisztériumi főtisztviselők, miniszterek, képviselők várták rettegve, mikor kerül előtérbe a nevük. Jól tudta ezt Nagyatádi Szabó, hiszen az ő kezében voltak a közéleti nagyságok ajánló levelei — kiviteli engedélyek érdekében, ezért *szeptember 14-én, a Kisgazda Párt értekezletén azzal fenyegetőzött, hogy nyilvánosságra hozza az összes ki-*

járó képviselők névsorát, sőt követelte, hogy tegyék közzé, kiknek adott kiviteli engedélyt a Vass József vezetése alatt működő Közélelmezésügyi Minisztérium, mellékelve természetesen az ajánlók névsorát is.

Hát ez persze már nagyon kellemetlen volt, ilyen névsorok nyilvánosságra hozatalától sok mindenkinek borsódzott a háta. A panama szennyhullámai már a miniszterelnököt is elérték. Szeptember 15-én a Világ című napilap a következő kérdést intézte Bethlen grófhoz: „Igaz-e, hogy gróf Tisza Györgynek a Praxis részvénytársasággal lebonyolított üzletét, melyben 3000 lónak illetékmentes behozataláról, majd ugyanannyinak illetékmentes kiviteléről van szó, ajánlotta a miniszterelnök a földművelésügyi miniszter úrnak?" Az igazság kedvéért rögtön tegyük hozzá, hogy másnap, szeptember 16-án a Magyar Távirati Iroda félhivatalos nyilatkozatot közölt, amely visszautasította ezt a rágalmat, de bizonyítékok nélkül, csupán annak kijelentésével: „A miniszterelnök méltóságán alulinak tartja az ilyenfajta nyilatkozatokra válaszolni, amelyekben megvillan a rágalmazás szándéka."

Nagyatádi Szabó politikai síkon is ellentámadásba kezdett: bizalmat szavaztatott magának a Kisgazda Párt választmányi ülésén, majd 10 pontból álló követelés-listát állítottak össze: ha ennek teljesítését Bethlen megtagadja, a Kisgazda Párt kilép a kormányból, ellenzékbe vonul.

1921. szeptember 21-re tűzték ki a Kisgazda Párt értekezletét, hogy ezekről a kérdésekről véglegesen döntsenek. A párt képviselőtagjai már együtt voltak, csak Nagyatádi hiányzott. Ő éppen *Gödöllőn volt, Horthy kormányzó hívatta magához.* Nem tudjuk, miről „tárgyalt" a kormányzó a Kisgazda Párt vezérével, nem nagyon valószínű, hogy megfenyegette volna — ilyesmi távol állt a különítmények fővezérétől! —, de tény az, hogy Nagyatádi Szabó István visszaérkezett Gödöllőről, lecsendesítette a nyugtalankodó kisgazda-politikusokat, és a még aznap megtartott pártközi konferencián megegyezett Bethlen miniszterelnökkel, hogy egyik fél sem fogja bolygatni az olyan kényes politikai problémákat, amilyen a pénzügyi helyzet, a nyugat-magyarországi bandaharc és a kiviteli engedélyek ügye.

Még egyetlen rövid megjegyzés Esküdt magatartására: az első felvonásban kétségkívül okosan viselkedett. Vallott, mindent magára vállalt, és nem mártott be senkit. Így a többi között nem tett említést Horthy kormányzó őfőméltóságának sajátkezű ajánlóleveleiről sem, amelyeket protekciós céllal írt Esküdt gazdájá-

hoz, a földművelésügyi miniszterhez. Később azonban az ítélőtáblához intézett beadványában elmondta: „A Kormányzóságon már 1921 tavaszán tudták, hogy mi a kiviteli engedélyekkel kapcsolatban pénzt is gyűjtünk politikai célokra, és amikor ezt egy igen fontos és bizalmas állást betöltő személyiség már 1921 tavaszán le akarta leplezni, nyilvánosságra akarta hozni, a Kormányzóságon erről határozottan leintették." (Esküdt e beadványához, azt hisszük, fölösleges minden kommentár.)

KIRÁLYPUCCS, DETRONIZÁCIÓ

Még alig csitultak el a kiviteli panama-ügy hullámai, még véget sem értek az Ausztriának ítélt nyugat-magyarországi területen folyó bandaharcok, amikor *1921. október 20-án „váratlanul" repülőgépen Dénesfára érkezett IV. Károly.*

Az október 22-i minisztertanácsi ülésről felvett jegyzőkönyv az eseményeket az alábbiakban foglalta össze:

„Miniszterelnök úr előadja, hogy ma reggel visszaérkezvén minisztertársával Pécsről, értesült arról, hogy Károly király tegnapelőtt, csütörtökön, október hó 20-án repülőgépen Cziráky József Sopron vármegyei főispán birtokára, Dénesfára érkezett, pénteken reggel Sopronba ment, ahol a szintén ott időző Rakovszky Istvánt miniszterelnökké nevezte ki. Állítólag Rakovszky előterjesztésére Andrássy Gyulát nevezte ki külügyminiszterré, Gratz Gusztávot, aki Bécsből szintén Sopronba érkezett, pénzügyminiszterré. Hírek vannak arról, hogy belügyminiszterré Beniczky Ödönt nevezte ki a király, a kultusztárcára pedig Rakovszky Apponyi Albertet szeretné megnyerni, honvédelmi miniszterré pedig Lehár lett kinevezve...

Ezen hír vétele után miniszterelnök úr a külügyminiszter urat azonnal felkérte, közölné a nagyhatalmak itteni képviselőivel azt, hogy Károly király az uralkodói jognak gyakorlását az 1920. évi I. törvénycikk értelmében Magyarországon át nem veheti, és ismét el kell hagynia az ország területét. Hogy az országról egy antant fegyveres beavatkozás veszélyét elhárítsa, a külföld megnyugtatása céljából is feltétlenül szükségesnek tartja azt, hogy a kormány e hírek vétele után a mai Minisztertanács legelején már

határozottan állást foglaljon, és ezért a következő kommünikét akarja azonnal kiadatni úgy a hazai lapoknak, mint a külföldnek:

»Sopronból jelentik, hogy Károly király e hónap 21-én, pénteken, oda megérkezett. A magyar kormány álláspontja a váratlan eseménnyel szemben az, hogy Károly király az 1920. évi I. törvénycikk értelmében jelenleg az uralkodói jogok gyakorlását Magyarországon át nem veheti, és ismét el kell hagynia az ország területét. A kormány a szükséges intézkedéseket megtette.«

Miniszterelnök ezután előadja, hogy a király ma reggel több szerelvénnyel Sopront elhagyta, és az első vonat már 9 óra 40 perckor Győrbe érkezett. A király kíséretében vannak Rakovszky, Andrássy és Gratz, valamint Lehár és Ostenburg őrnagy egész csendőrzászlóaljával, amennyiben tehát a király ideutazásának semmi akadály nem állíttatnék, a király vonata és az azt követő szerelvények már ma délután Budapestre érkezhetnének. Mindjárt visszaérkezése után érintkezésbe lépett előadó miniszterelnök a honvédelmi miniszter úrral is, és máris ki lett adva a parancs Sárkány Jenő tábornok budapesti körletparancsnoknak, hogy minden katonai erővel igyekezzék megakadályozni azt, hogy a király vonatai Kelenföldre érkezzenek. Amennyiben az első vonatot már nem lehetne feltartóztatni, úgy a többi vonatok tartóztassanak fel, és ezen csapatok lefegyverzése azonnal foganatosíttassék. A katonai vezetők által máris kiadatott egy parancs, hogy öt zászlóalj azonnal Budapestre dirigáltassék, éspedig a miskolci és a szegedi körletparancsnokságok területéről.

Miniszterelnök úr még előadja, hogy egy általános rendelet adatott ki a körletparancsnokságoknak, és ezek útján nemcsak az összes katonai, de a polgári hatóságok részére is, amely szerint Magyarországon ez idő szerint egyedül a kormányzó és a kormány hivatottak arra, hogy parancsokat és rendeleteket kiadjanak, egyben felhívatnak a hatóságok, hogy a király továbbutazását mindenképpen megakadályozzák, és amennyiben ez a kormány rendelkezésére álló fegyveres erőnek sikerülne, úgy őfelségét a kormány további parancsainak megfelelőleg Budapestre kísérjék.

Miniszterelnök úr előadja, hogy ezenkívül a város- és körletparancsnokságok útján kiadott egy további rendeletet, hogy az összes tartalékcsapatok készenlétbe helyeztessenek. Ez azért is szükséges, hogy Budapest székesfővárosban két irányban akadály ztassék meg mindennemű mozgalom, éspedig egyrészt a karlistákkal szemben, másrészt a kommunistákkal szemben. Felkéri a kereskedelemügyi miniszter urat, adna ki azonnal körtáviratot

az összes állomásokhoz, hogy a király vonatait a vasutasok azonnal feltartóztassák. Felkéri az igazságügyminiszter urat, hogy hirdesse ki azonnal a statáriumot, és büntetendő cselekménynek jelentessék ki mindennemű csoportosulás is.

Miniszterelnök úr kéri a kereskedelemügyi minisztert, hogy tekintettel a mai kritikus helyzetre, a telefoncenzúra útján a telefonbeszélgetések is megszigorítandók.

A népjóléti és munkaügyi miniszter úr a miniszterelnök úr által felolvasott kommünikéhez általánosságban hozzájárul, de elhagyná az 1920. évi I. törvénycikkre való hivatkozást, mert nézete szerint ez esetleg tápot adhatna a legitimista agitációnak.

Külügyminiszter úr megjelenvén a Minisztertanács ülésén előadja, hogy éppen most fogadta a Szövetséges Főhatalmak három képviselőjét, akik Károly király visszatérésének hírére jegyzéket nyújtottak át, amelyben hivatkozva utaltak azon közlésükre, amelyet a Nagykövetek Tanácsának megbízásából folyó évi április hó 3-án tettek a magyar kormánynak. Ezen jegyzékben a Szövetséges Hatalmak a magyar kormánynak és a magyar népnek emlékébe hozzák az 1920. évi február 4-i határozat szövegét, és az abban foglalt elvekhez híven megismétlik, hogy egy Habsburgnak restaurációja veszélyezteti a béke alapjait...

Ezen április 3-i jegyzékhez a Főhatalmak képviselői a következőket fűzték:

»A fentiekből kifolyólag kötelességünk, hogy a magyar kormányt hivatalosan arra kérjük, foganatosítsa minden késedelem nélkül a szükséges rendszabályokat, hogy az exkirály volt államaiból újra eltávolíttassék. Nagyméltóságod bizonyára meg fogja érteni, hogy ezen lépésünk magyarázata mindenekelőtt kormányainknak abban a kívánságában rejlik, hogy Közép-Európában a békét fenntartsák; ezért ama reményünknek vagyunk bátrak kifejezést adni, hogy a magyar kormány e kívánságunknak haladéktalanul eleget fog tenni.«

A külügyminiszter a Szövetséges Főhatalmak képviselőinek tudomására hozta, hogy a magyar kormány, amint azt a ma délelőtt tartott Minisztertanácson hozott határozat újólag leszögezte, szilárdan ragaszkodik álláspontjához, amely szerint Károly király az 1920. évi I. törvénycikk értelmében jelenleg az uralkodói jogok gyakorlását Magyarországon át nem veheti, és hogy ennélfogva az ország területét késedelem nélkül el kell hagynia. A magyar kormány e célból az összes szükséges intézkedéseket megtette.

Külügyminiszter úr folytatólagosan előadja, hogy a Főhatalmak követeinek fogadása után megjelentek Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia itteni képviselői, és a leghatározottabban és a legerélyesebb módon tiltakoztak Károly királynak a magyar trónra való visszahelyezése ellen. Kijelentették, hogy amennyiben a magyar kormány nem volna abban a helyzetben, hogy Közép-Európa békéjének megzavarását megakadályozza, a kisantant kormányai maguk fogják a béke fenntartására szükségesnek vélt intézkedéseket foganatosítani.

Külügyminiszter a kisantant képviselőinek megismételte a magyar kormánynak a Szövetséges Főhatalmak képviselőivel szemben már kifejtett álláspontját.

Minisztertanács egyhangúlag hozzájárul a miniszterelnök úr által felolvasott kommünikék kiadásához és tudomásul veszi a külügyminiszter úrnak közlését."

Ostenburg csapatai egészen Budaörsig jutottak előre. Bethlen miniszterelnök néhány évvel később az Encyclopaedia Britannica számára írott cikkében az események további menetét, kissé „nagyvonalúan", így örökítette meg:

„A kormányzó a királynak levelet küldött, melyben közölte vele, hogy ha bevonulna Budapestre, ez Magyarország vesztét jelentené. Őfelsége jöjjön egyedül, katonái vagy kabinetje nélkül, s tisztázza a helyzetet egy konferencián, melyen Magyarország törvényes kormánya s az antant követei vennének részt. A király minden beavatkozást visszautasítva, folytatta útját. Másnap, október 23-án reggel egy kis összecsapás volt a király és a kormány csapatai közt Budaörsnél, a főváros közelében. A király csapatai visszavonultak és szétszórattak. A királyi párt a tihanyi apátságba vitték, a Balaton mellé, hogy ott várja be az antanthatalmak döntését. Jugoszlávia és Csehszlovákia már elrendelte a mozgósítást. A Nagykövetek Tanácsa október 31-én követelte Károlynak és a dinasztiának formális letételét. November 3-án a magyar kormány előterjesztett egy törvényjavaslatot, melyben érvénytelenítette Károly uralkodói jogait, s november 5-én kijelentette, hogy mielőtt a leendő királyválasztás kérdésének rendezéséhez hozzáfogna, előzően meg fog egyezni a Nagykövetek Tanácsában képviselt nagyhatalmakkal, s beleegyezésük nélkül nem fog intézkedni. November 1-én a király és a királyné a Glowworm nevű brit monitoron elhagyta Magyarországot s Madeira szigetére, Funchalba ment."

Pontosan még ma sem tisztázottak az 1921 októberi királypuccs előzményei, homály fedi azt a nem egészen lényegtelen kérdést, hogy illetékes horthysta körök tudtak-e, és ha igen, mit tudtak IV. Károly terveiről? Akad olyan vélemény is, hogy Horthy és Bethlen szinte becsalták az országba IV. Károlyt, hogy a Habsburg-problémával egy időre végezzenek!...

De akárhogyan vélekedjünk is az októberi „királylátogatás" hátteréről — egyes egykorú forrásokban így nevezték a puccsot —, annyi megállapítható: a KNEP szélső legitimista szárnya súlyos politikai vereséget szenvedett, Bethlen erélyes antilegitimista fellépését viszont rokonszenvvel fogadták kisgazdapárti oldalon, megnyílt a lehetőség a Bethlen—Nagyatádi összefogásra, hiszen a királykérdés, az egyik fő akadály leomlott.

TITKOS PAKTUM, NYÍLT SZEMFÉNYVESZTÉS

De Bethlen elérkezettnek látta az időt arra, hogy előbb tető alá hozza a Szociáldemokrata Párttal való megegyezést is.

Tulajdonképpen már a Peidl-kormány megtette az első lépéseket a polgári pártokkal és politikusokkal való együttműködés útján. Már megemlítettük az 1920. január 22-i Beniczky—Pekár——Vanczák—Miákits megbeszélést, amelyen a szociáldemokrata vezetők lojális politikai állásfoglalásra tettek ígéretet.

1920. február 16-án különítményes tisztek vadállati kegyetlenséggel meggyilkolták a Népszava két munkatársát: Somogyi Bélát, a lap szerkesztőjét, és Bacsó Bélát, Somogyi fiatal munkatársát. A rendőrség napok alatt kinyomozta a tetteseket, de a katonai hatóságok kivették az ügyet a rendőrség kezéből, megakadályozták az ügy hátterének teljes felderítését. Ám így is, ilyen körülmények között is tudta mindenki, feltehetően a Szociáldemokrata Párt vezetői is, hogy a gyilkosok nem állottak messze a „nemzeti" hadsereg fővezérétől, Horthy Miklóstól. A gyilkosság híre hatalmas felháborodást keltett az országban és külföldön egyaránt. Apponyi Albert gróf, a magyar békedelegáció vezetője kétségbeesett üzenetet küldött a Huszár-kormánynak: akadályozzák meg az ilyen atrocitásokat, büntessék meg a gyilkosokat, különben a magyar küldöttség helyzete a párizsi béketárgyaláson teljesen kilátástalanná válik.

És mit tettek ebben a helyzetben a Szociáldemokrata Párt vezetői?

Az ellenforradalmi parlament 1920. március 1-én — az Ostenburg-különítmény fegyveres asszisztenciája mellett — kormányzóvá választotta a tiszti különítmények vezérét, Horthy Miklóst. A Népszava másnap, 1920. március 2-án feltűnést keltő vezércikket közölt. A vezércikk az újdonsült kormányzóhoz szólt, megdöbbentő stílusban és hangon. Nem, korántsem támadta Horthyt, mint várható lett volna, hanem a többi között a következőket írta: „Átérezve a föladat nagyságát... úgy érezzük, hogy a megindúló újjáépítés munkájából nekünk is teljes mértékben kell részünket kivenni, hogy *ezzel kormányzó úrnak is megkönnyítsük dolgát.*" Már ezzel a mondattal is nehéz egyetérteni, de még meghökkentőbb a folytatás: *„A nemzeti újjászületés és föltámadás munkájához minden gerincességünk megtartása mellett készségesen nyújtjuk oda kérges kezünket békülésre, főméltóságod bölcsességére bízzuk e kéz értékének vagy értéktelenségének elbírálását.*"

(Horthy Miklós vezetése alatt a különítmények több ezer embert gyilkoltak meg. Túlnyomó többségét azért, mert a Tanácsköztársaságot szolgálták híven. Voltak közöttük kommunisták, és voltak szociáldemokraták. Horthy felelősségét nem lehetett már ekkor sem kétségbe vonni. Aki „békülésre" nyújtja neki kezét, az sok mindent megőrizhetett, de *gerincességét* semmi esetre sem.)

1920 márciusától 1921 őszéig jó néhány ehhez hasonló közeledési kísérlet, csúnya szóval „felajánlkozás" történt a Szociáldemokrata Párt részéről. 1921 októberében, amikor Soprontól Komáromig valamennyi helyőrség csatlakozott IV. Károlyhoz, Horthy kormányzó és a Bethlen-kormány helyzete válságos volt. Ekkor a Szociáldemokrata Párt megbízottja nagy titokban felkereste Kozma Miklóst, Horthy és Gömbös bizalmi emberét, és biztosította arról, hogy a munkásság a fővárosban nem fordul a kormány ellen, ha Bethlen gróf a Szociáldemokrata Pártnak egynémely kívánságát teljesíti...

Nem telt bele két hónap, és a Sándor-palotában *1921. december 22-én aláírták a hírhedt paktumot.* A Bethlen-kormány engedményeket helyezett kilátásba a gyülekezési jog, a sajtószabadság, a szakszervezeti mozgalom, a bányamunkásság kezelése terén. Megígért bizonyos mértékű, kommunistákra ki nem terjedő amnesztiát is. Ezzel szemben a Szociáldemokrata Párt vállalta, hogy a

külföldi szociáldemokrata pártoknál közbenjár a magyar ellenforradalmi rendszer érdekében, az emigrációval megszakít minden kapcsolatot. Vállalta azt is, hogy „a Magyarországról terjesztett alaptalan terrorhíreket megcáfolja". Belpolitikai tekintetben szintén vállaltak egyet s mást Peyer és társai. Megígérték, hogy politikai sztrájkoktól a párt tartózkodni fog, hogy szakít a liberális blokkal, hogy nem folytat köztársasági propagandát, hogy nem folytatnak szervezkedést a közalkalmazottak, a vasutasok, a postások és — végül, de nem utolsósorban — a földmunkások között.

A Szociáldemokrata Párt vezetői később nemegyszer arra hivatkoztak, hogy csak kényszerből kötöttek megegyezést Bethlennel, de azt ők magukra nézve soha nem ismerték el kötelezőnek. Lehet, hogy nem mindig tartották magukat a paktum előírásaihoz, de kétségtelen, hogy politikai vonalvezetésüket egészében a paktum szelleme irányította; döntő kérdésekben az ellenforradalmi rendszer érdekei szerint cselekedtek.

Aki ebben kételkedik, olvassa el Peidl Gyulának, a szociáldemokrata parlamenti frakció vezérének a második Nemzetgyűlés *1925. május 26-i ülésén* elhangzott beszédét. Peidl ebben a beszédében hosszan bizonygatta, hogy az SZDP a rendszer érdekeit számtalan esetben a maga érdekei elé helyezte. A következőket mondotta például az 1924. évi népszövetségi kölcsön megszerzéséről: „Én Londonban jártam akkor, amikor a külföldi kölcsön aktuális volt. Londoni tartózkodásom alatt nem egészen illetéktelen helyről azt a kérdést vetették fel előttem, vajon *kívánatosnak tartanám-e a külföldi kölcsön efféletuálásának elhalasztását, és én erre a leghatározottabb nem-mel válaszoltam.*"

Végül nem érdektelen az sem, hogyan látta a szociáldemokrata parlamenti képviselők működését Szilágyi Lajos legitimista ellenzéki képviselő. Szilágyi Lajos a Nemzetgyűlés 1925. május 23-iki ülésén elégedetten állapította meg, hogy a szociáldemokraták megtagadtak minden közösséget a bolsevizmussal, és hogy saját körükben nem is tűrik azokat, akik bolsevista propagandát óhajtanának űzni, és akik a proletárdiktatúrát bármily vonatkozásban visszakívánják. Dicsérőleg emlékezett meg a Szociáldemokrata Pártnak a területi integritás kérdésében elfoglalt álláspontjáról is. Megemlítette azt is, hogy a szociáldemokrata képviselők felszólalásaikban soha nem tévesztették szem elől a „nemzeti" érdekeket. Felszólalását a következőképpen fejezte be: „Sőt, tovább megyek, ismételten előfordult az a humoros helyzet, hogy a Szociáldemok-

rata Párt tagjai szólaltak fel polgári érdekekért, úgyhogy *működésük nem is annyira saját programjuk kivívását célozta, hanem legtöbb esetben olyan irányú volt, amely irány azonos sok ellenzéki párt, sőt sok tekintetben az Egységespárt programjával is.*"

Kétes értékű dicséret...

A legitimisták döntő vereséget szenvedtek, a szociáldemokratákkal létrejött a megegyezés, most már csak egy komoly ellenfél maradt a porondon: a Kisgazda Párt.

Bethlen ebben a helyzetben meglepő lépésre szánta el magát: *1922. január 5-én* — hosszas előkészítő tárgyalások után — *megjelent a Kisgazda Párt vacsoráján.* Nagyatádi Szabó István, a párt elnöke a következő szavakkal üdvözölte Bethlen István grófot, a magyar királyi kormány párton kívüli miniszterelnökét:

„Kedves Barátaim! Most, amikor összejöttünk a pártvacsorára, hogy baráti körben találkozzunk egymással, hogy beszélgessünk és, mint gondolom, a politikai életnek mostani állapotát is tisztázzuk (Úgy van), én a magam részéről most, amikor *üdvözlöm barátaimat, elsősorban a miniszterelnök urat* (Zajos éljenzés), *aki most még mint vendég szíveskedett ellátogatni hozzánk,* az a kívánságom és egyszersmind reményem is, hogy a politikai helyzet tisztázódásához erős és nagy lépés történjék ma. Kedves barátaim! Bizonyos idők óta a politikai életben némi ellaposodás történt. A párttagok nem tudják és nincsenek informálva arról, hogy mi készül, *mi a kormányelnök úr terve és szándéka és, azt hiszem, most már az elhatározása is...* Tudja meg mindenki, hogy hol állunk, hol vagyunk, kivel megyünk, kivel fogunk össze és ki ellen kell fordulnunk. Ezt még a mostani helyzetben nem látjuk.

Nem akarok itt hosszabb beszédet mondani és ezekre rámutatni, hanem amikor üdvözlöm az itt megjelenteket és elsősorban a miniszterelnök urat, felkérem pártom nevében, szíveskedjék ismertetni itt a pártkörben a mai helyzetet, a jövő terveit és elhatározását. (Nagy éljenzés. Halljuk! Halljuk!)"

Még alig tette be a lábát Bethlen a Kisgazda Pártba, Nagyatádi Szabó szinte felajánlja neki a vezéri pálcát...

Bethlen válaszában élesen támadta az októberi királypuccs vezéreit, félre nem érthető módon fejezte ki felháborodását amiatt, hogy a KNEP előző nap bizalmat szavazott a királypuccs után letartóztatott és csak röviddel ezelőtt szabadlábra helyezett vezéreinek, Andrássy Gyula grófnak, Rakovszky Istvánnak és társainak.

Ezután így folytatta:

„Tisztelt uraim! Itt tehát egy harcnak a közepén vagyunk. Ne áltassuk magunkat, még nagy harc következik. (Úgy van!) Elszánt emberekkel állunk szemben (Úgy van! Úgy van!), akik erre a kártyára tettek fel mindent. Ezekkel a férfiakkal szemben csak elszánt akarattal lehet szembeszállni. (Igaz. Úgy van! Éljenzés. Taps.) Andrássy Gyula gróf tegnap a Keresztény Pártkörben azt mondotta, hogy az ildomosság azt követelte volna, hogy a kormány félreálljon, és elsősorban én mint a kormány vezetője álljak félre. Erre én csak azt felelhetem neki, hogy az ildomosság csak azt parancsolja, hogy azok, akik fegyverrel támadnak a nemzetre, félreálljanak és hallgassanak. (Zúgó éljenzés, zajos helyeslés és taps.) Ők hozták az országot abba a helyzetbe, amelyből csak összefogott erőkkel és erőnk végső megfeszítésével tudjuk azt kimenteni. Ők támadtak fegyveres erővel a kormányzó és a törvényes kormány ellen. (Zajos felkiáltások: Ők a támadók!) És hiába mondták azt, hogy a király támadt, mert bocsanatot kérek, a kormány a maga részéről mindent elkövetett, hogy a királyhoz hozzájuthasson, és felkínálta azt, hogy a király önelkülük és fegyver nélkül Budapestre jöhessen, hogy meggyőzzék a külügyi helyzetről. De ők elzárták a királyt, ők voltak azok, akik három esetben elzárták a királyt attól, hogy ezt a megoldási módot választhassa. Ez első ízben akkor történt, mikor Rakovszky nekem telefonált, és azt feleltem neki, hogy a király nyugodtan jöhet Budapestre, a hajaszála sem fog meggörbülni, az életének biztonságáról gondoskodunk, de fegyver nélkül jöjjön Budapestre. Rakovszky azt felelte, hogy ez eldöntött ügy, ebbe ne avatkozzam bele. Másodízben Vass József és Ottrubay alezredes vitték a kormányzó levelét a királyhoz, amelyben a kormányzó ugyanezt mondotta. Vass miniszter és Ottrubay nem juthattak a királyhoz, mert Andrássy és Rakovszky elzárták előlük a királyt, lehetetlenné tették, hogy a levél átadására sor kerülhessen, illetve a kormányzó üzenete átadható legyen. Tehát nem a király, hanem ők támadtak fegyveres kézzel a törvényes kormány és kormányzó ellen, és mi nem lövettünk a királyra — mert ők ezt mondották, hogy hangulatot csináljanak maguk mellett —, de igenis lövettünk őreájuk és lázadó csapataikra. (Hosszan tartó taps.)

Igen tisztelt barátaim! Hogy ismételjem, amit már mondottam, nagy harc közepén állunk, amelyben a nemzet jövő sorsa dől el. (Hosszan tartó zajos helyeslés. Úgy van! Úgy van!) A nemzet jö-

vője és sorsa dől el azért, mert ahogy ők annak idején a többség vezetőinek letaszításával forradalmat idéztek elő ebben az országban, öntudatlanul, de végeredményben ők idézték elő a forradalmat, és ezáltal az országot egyharmad részére zsugorították össze a békekötésnél. Az én meggyőződésem szerint, ha az ő politikájuk ebben az országban diadalmaskodnék, ez az országnak felosztására vezetne. (Úgy van! Úgy van!) És kérdem, van-e realitás az olyan politikában, amely, ha többséget tud is a nemzetben találni, kivihetetlen, és a nemzet halálát jelenti. Ez nem reális politika, ez az igazi demagógia, mert a nemzetet félrevezeti és olyan útra akarja vezetni, amelyből csak a halál következik. Tehát ez elől a harc elől nem térünk ki, és nem térek ki én sem. (Hosszan tartó taps.) Ebben a harcban a Kisgazda Párt férfiasan és keményen kitartott (Felkiáltások: Éljen Nagyatádi Szabó István!), kitartott, mint egy szikla. (Úgy van! Úgy van!) *Erre a sziklára lehet építeni!* (Zajos éljenzés és taps, a jelenvoltak felállottak és percekig állva tapsoltak.)

Tegnap, tisztelt barátaim, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja egy határozatot hozott, ennek a határozatnak végső konzekvenciáit végre kell hajtani, még pedig azonnal (Helyeslés). Én a magam részéről nem vagyok hajlandó egy percig sem együttmenni olyan férfiakkal, akik a kormányt becsületében, politikai integritásában támadták meg és támadják napról napra. (Élénk helyeslés. Úgy van! Úgy van!) Nekik választaniok kell köztem és barátaik között, választaniok kell azonnal (Helyeslés), mert az idő halad, és a nemzet nagy érdekei a szanálást kívánják (Helyeslés). *Én a magam részéről döntöttem. Akár százan követnek, akár húszan, akár tízen, én a Kisgazda Párttal való egyesülést akarom végrehajtani!* (Zajos éljenzés, a párt tagjai felállanak, percekig ünneplik a miniszterelnököt.) Én megismétlem azt, hogy ez a párt az a szikla, amelyre a jövő Magyarországot felépíteni lehet. (Percekig tartó taps.) *Én ezzel a párttal személyesen és barátaimmal együtt egyesülni kívánok.* (Éljenzés. A párt tagjai újból felállanak és lelkesen ünneplik a miniszterelnököt.) Kérem, hogy ti is ezt tegyétek. (Szűnni nem akaró lelkes éljenzés és taps.)"

Tombolt a Kisgazda Párt, lelkes hangú felszólalások követték egymást, Gömbös Gyula is hallatta hangját, és ha kicsit zavaros volt is a gondolatmenete, annyit ki lehetett belőle hámozni, hogy fenyegeti a legitimistákat, és bizonyos abban, hogy Bethlen meg fogja tartani szavát, már ami a Kisgazda Pártot és a kősziklát illeti . . .

A Magyar Távirati Iroda idézett tudósítása végül közölte a vacsorán megjelent politikai előkelőségek névsorát:

„Bethlen István gróf miniszterelnök, Tomcsányi Vilmos Pál igazságügyminiszter, Klebelsberg Kuno gróf belügyminiszter, Kállay Tibor dr. pénzügyminiszter és Mayer János földmívelésügyi miniszter. A párt tagjai közül jelen voltak: Gaál Gaszton, a Nemzetgyűlés elnöke, Nagyatádi Szabó István, Koszó István belügyi államtitkár, Lukovich Aladár háznagy, Dömötör Mihály, Sokoropátkai Szabó István, Gömbös Gyula, Kovács J. István, Lipták Pál, Meskó Zoltán, Gaál Endre, Pröhle Vilmos, Temesváry Imre, Rubinek István, Vasady-Balogh György, Iklódy-Szabó János, Őrffy Imre, Erődy-Harrach Béla, Szabóky Jenő, Barla-Szabó József, Kolozsy Endre, Szijj Bálint, Henzer István, Hír György, Hencz Károly, Kiss Menyhért, Schriffert Ferenc, Milosevics János, Vértes Vilmos István, Dánér Béla, Bodor György, Benkő Gábor, Csontos Imre, Nyéki József képviselők, ezenkívül számos párttag és kültag."

Bethlen gróf kezét nyújtotta, és Nagyatádi Szabó elfogadta azt, ahogyan mondotta: „nagy örömmel és megnyugvással". *Ez volt a híres kézfogás*, melyet a 25 esztendeig tartó ellenforradalom publicistái és történetírói nem győztek eléggé magasztalni, dicsőítvén Bethlen zseniális politikai sakkhúzását és Nagyatádi Szabó politikai bölcsességét.

Vajon hányan voltak a vacsora résztvevői között olyanok, akik valóban elhitték, hogy a gőgös erdélyi gróf, az országnak Horthy kormányzó bizalmából miniszterelnöke, őszintén, a nép, az ország érdekében ajánlja fel „testvéri" jobbját a csizmás parasztvezérnek?! Úr és paraszt szövetkezhetett-e akkor, amikor éppen javában folyt a földmívelő nép jogos igényeinek elsikkasztása? Aki ezen a napon még komolyan vette a szemfényvesztő „kézfogás"-t, annak is hamarosan látnia kellett, hogy micsoda árulás történt itt!

Két nappal később, *1922. január 7-én* Bethlen új „elhatározásával" kapcsolatban, amely eléggé meglepte a közvéleményt, „beavatott helyen" magyarázatképpen a következőket közölték a Magyar Távirati Iroda munkatársával: „A miniszterelnök . . . a zilált pártviszonyok rendezésére az időt elérkezettnek látja. Hajlandóságát nyilvánította ezért arra, hogy a Kisgazda Párttal egyesüljön. Ez az egyesülés már régóta várt döntő lépés volt a miniszterelnök tervének keresztülviteléhez, mely egy egységes, szilárd kormányzópárt megteremtésére irányul." Az egyezség célja tehát

szilárd kormányzópárt megteremtése volt — program megjelölése nélkül. Bethlen gróf belépett a Kisgazda Pártba, de egyetlen szóval nem tett említést arról, hogy a Kisgazda Párt *programját* elfogadja.

Érdemes rövid visszapillantást vetni az előzményekre. A Kisgazda Párttal való *fúzió gondolata már 1919 őszén felmerült.* Nagyatádi Szabó Istvánnak és pártjának *akkor* jelentős befolyása volt a parasztságra. A parasztság megnyerése, helyesebben a paraszti követelések megfelelő mederbe terelése a nagybirtokos osztály egyik döntő politikai célkitűzése volt. A grófok, nagybirtokosok nem léphettek azonban álarc nélkül, saját programjukkal, saját pártjukkal a tömegek elé az ellenforradalmi rendszer első éveiben! A kormány és a nemzeti jelszavakkal korteskedő Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja csak a városokban tudott némi befolyást szerezni, ott is jórészt csak a kispolgárság között. A Kisgazda Párt falun erős volt, a parasztság még hitt Nagyatádi Szabó Istvánnak és társainak. A nagybirtokos politikusok ezért minden erővel arra törekedtek, hogy a Kisgazda Párt politikájának irányításában döntő befolyást szerezzenek.

E politikai küzdelemben Bethlen gróf és hívei a legváltozatosabb fegyvereket használták. Kezdték azzal, hogy létrehoztak egy *ellen-kisgazdapártot*, melynek névleges vezetője egy Győr megyei kulák, *Sokorópátkai Szabó István lett.* (A párt tényleges vezetője Rubinek Gyula, az Országos Magyar Gazdasági Egyesületnek, a nagybirtokosok érdekképviseleti szervének igazgatója volt.) Nem lehet teljesen alaptalannak tekinteni Nagyatádi Szabó vádját, amelynek veleje az volt, hogy a nagybirtokosok a névhasonlósággal igyekeztek paraszti tömegeket elvonni pártjától. Mindenesetre tény, hogy majd hét hónapig ádáz harc dúlt a két kisgazdapárt között, *mígnem 1919 november végén Nagyatádi Szabó és Rubinek megegyezett,* a két párt fuzionált. Minthogy a Sokorópátkai—Rubinek-féle pártban számos nagybirtokos (például Széchenyi Viktor gróf, Pallavicini György őrgróf) is helyet foglalt, nem lehetett kétséges, hogy az új pártalakulással a nagybirtokosok közelebb jutottak Nagyatádi Szabóhoz, helyesebben a Kisgazda Párt irányításához.

A történelmi hűségnek tartozunk azzal, ha elmondjuk, mi volt Nagyatádi álláspontja a vezetés kérdésében, mármint abban, hogy ki vezessen az országban? A Rubinek—Sokorópátkai-féle párttal való fúzió alkalmával Nagyatádi Szabó félreérthetetlenül leszögezte: *„Úrnak és parasztnak össze kell fognia.* Ha mi kormányzó-

párt akarunk lenni, szükségünk van azokra az emberekre, akik vezetni tudnak."

Felvetődik a kérdés: ha ez így van, ha ez volt Nagyatádi Szabó elvi álláspontja, akkor miért húzta-halasztotta közel két és fél esztendőn keresztül a fúziót?

Kovács J. István, a Kisgazda Párt egyik vezetője 1920. április 14-én a Nemzetgyűlésben a kisgazdapárti politikusok aggályáról a következőket mondotta: „Ha itt megszűnnék a Kisgazda- és Földműves Párt a Nemzetgyűlésen oly módon, hogy fuzionálna a testvérpárttal, akkor senki sem állhatna jót azért, hogy másnap vagy harmadnap, vagy amint Meskó Zoltán t. képviselőtársam mondja, még ma, külön párt ne alakulna ilyen programmal, de már szélsőségesebb irányban."

Ezért foglaltak el tagadó álláspontot a Kisgazda Párt vezetői, amikor 1921. április 19-én Bethlen gróf miniszterelnöki bemutatkozó beszédében a fúzió megvalósítására kérte szép szóval a Kisgazda Pártot.

A fúzió propagálásában azonban néha maga Bethlen is eléggé elővigyázatlan volt, így például amikor 1921 május végén a Jurista Clubban elemezte a belpolitikai helyzetet, teljes nyíltsággal feltárta, miért tartja szükségesnek a nagybirtokos osztály a Kisgazda Párttal való fúziót: „A földbirtokreform nem a magyar talaj szükségletéből nőtt ki — mondotta Bethlen —, bár megvan benne, de bizonyos körök igyekvéséből, amely osztályt osztály ellen állított. *Szükséges tehát,* hogy *a kisgazda osztályt kibékítsük a többi osztállyal, és a kisgazdapolitikát hozzáláncoljuk a magunkéhoz* azzal, hogy ez megegyezik a magyar keresztény osztály öntudatával a széles körű demokrácia alapján."

Bethlen itt nyíltan megmondta az igazságot: a nagybirtokosokat nyugtalanítja a földbirtokreform eszméje, mely Bethlen gróf szerint csupán gonosz izgatás eredménye, hiszen Magyarországon 1921-ben a földbirtoknak „csak" a fele a nagybirtokosoké! A miniszterelnök kissé élesen és durván fejezte ki magát, úgy beszélt, ahogyan igazi nagyúr szól jobbágyaihoz: „szükséges, hogy a kisgazdapolitikát *hozzáláncoljuk* a magunkéhoz". Ez egy kicsit sok volt, „izgága" képviselők még a parlamentben is szóvá tették, de Bethlen gróf még csak válaszra sem méltatta a „jobbágyok" sirámait.

Mikor Nagyatádi Szabó ezt az ajánlatot is visszautasította, akkor Bethlen új fegyvert vett elő. Utasítást adott a belügyminiszternek, hogy leplezzék le a Földművelésügyi Minisztériumban folyó

panamákat, tartóztassák le Esküdt Lajost, Nagyatádi Szabó személyi titkárát.

De Bethlen megint kudarcot vallott; túlságosan nyilvánvaló volt a panamavád mögött meghúzódó politikai szándék.

1921 kora őszén a helyzet minden szempontból kedvezőtlen volt a fúzió megvalósítására. Egyebek mellett a paraszti tömegek hangulata olyan volt, hogy kockázatos lett volna a fúzió gondolatával előállni. 1921. október 4-én a Zala megyei kisgazdapárti szervezetek nyílt levelet intéztek Nagyatádi Szabóhoz és figyelmeztették arra, hogy *„ne a nagybirtok uraival keresse a megegyezést, hanem a dolgozó magyar nép minden rétegével"*. A Borsod megyei kisgazdapárti szervezetek pedig arra szólították fel, hogy „hirdetett programja alapján vigye tovább irányító politikáját, mert ha ezt nem teszi, úgy a Független Kisgazda Párt szervezetei a legkeményebb harcot fogják ellene fölvenni".

Ilyen körülmények között persze szó sem lehetett fúzióról, de — IV. Károly volt magyar király 1921 októberében puccsot kísérelt meg...

A Kisgazda Párt Horthy mellé állt, aki mögött ott volt Bethlen és Gömbös — most már semmi akadálya nem volt a fúziónak.

Bethlen belépett a Kisgazda Pártba, de *magával vitte régi elvbarátait, a volt munkapárti, rendpárti, nemzeti középpárti politikusokat; ez volt a „hozomány"*.

Bethlen hívei ezt a lépést „zseniális sakkhúzás"-nak tartották — ez részükről érthető is. De ami Nagyatádi Szabót és társait illeti, hát bizony náluk politikai bölcsességről, előrelátásról alig lehet beszélni. Nagyatádi Szabó az urak barátságát kereste, a Bethlen, a Teleki, a Ráday grófok vezetését igényelte, a munkásosztállyal való szövetség gondolata fel sem merült benne — szocializmus-ellenes nézetei közismertek voltak —, szinte szükségszerűen vezetett ide az útja...

TÁVOLI CÉLOK ÉRDEKÉBEN

Bethlen azonban nem elégedett meg ennyi politikai sikerrel: a második királypuccs után lezajlott viharos parlamenti üléssorozat megérlelte benne azt a meggyőződést, hogy ezzel a Nemzetgyűléssel nagyon nehéz lesz távolabbi céljait elérni. A Nemzet-

gyűlés két évre szóló mandátuma éppen lejárt, Bethlen úgy döntött, hogy az új választójogi törvény megalkotása, igazában: a titkos választójog visszavonása után új választást rendez, a maga szája íze szerint való parlamentet „állít össze".

Nem egészen három héttel az emlékezetes, január 5-i kisgazdapárti vacsora után végre elkészült a Bethlen-kormány választójogi törvényjavaslata, s az 1922. január 24-i Minisztertanácson *Klebelsberg Kunó gróf belügyminiszter* ismertette. Bevezetőül szükségesnek tartotta leszögezni: „A *polgárok a konszolidációt sóvárogják, és ez csak úgy* érhető el, hogyha a *választójog megadása szempontjából bizonyos korlátozásokat léptetünk életbe.*"

Klebelsberg belügyminiszter kifejtette: *ő nem híve annak*, hogy „a *nők képviselőválasztási jogosultságot nyerjenek*", *mert véleménye szerint* „Magyarországon a női népesség nagy tömegei még nem bírnak politikai érettséggel".

Mindezek előrebocsátása után azonban Klebelsberg kénytelen volt arra az álláspontra helyezkedni, hogy a nők 1919-ben megadott választójogát *nem lehet teljesen megszüntetni*, mindent egy csapásra mégsem lehet visszacsinálni...

Nem szabad azonban azt hinnünk, hogy a kormány tagjai e kérdésben teljesen egy véleményen lettek volna a belügyminiszterrel. Kállay Tibor dr. pénzügyminiszter például — a minisztertanácsi jegyzőkönyv tanúsága szerint — azt az álláspontot képviselte, hogy a *nők választójoga teljesen felesleges*...

Klebelsberg gróf azonban — politikai meggondolásból — bevette a törvényjavaslatba a nők szavazati jogát — néhány „kisebb" megszorítással. Választójogot kapott volna minden nő, ki 30. évét betöltötte, 2 év óta állandóan egy helyben lakik, 10 év óta magyar állampolgár és ezenkívül — mert mindez még kevés — legalább 3 gyermek anyja, vagy önálló keresettel rendelkezik, vagy a középiskola felső osztályait elvégezte, vagy felsőiskolát végzett férfi felesége...

E sok és bonyolult korlátozás célja egyszerűen az volt, hogy munkás- és parasztasszonyok lehetőleg ne jussanak választójoghoz.

Milyen legyen a szavazás, *titkos* vagy *nyílt*? — ez volt a választójogi törvényjavaslat minisztertanácsi vitájának másik fő pontja. A belügyminiszter hosszan indokolta: „a városokban megmaradna a titkosság mellett, de a *községekben feltétlenül a nyílt szavazás híve*". Mayer János, kisgazdapárti földművelésügyi miniszter kijelentette, hogy „*egyénileg ő maga sem helyesli a titkos-*

ságot, de kénytelen pártja többségének felfogásához alkalmazkodni" ...

Így vélekedett a kisgazdapárti miniszter, annak a pártnak a képviselője, amely a demokratikus szabadságjogok megszerzésének ígéretével igyekezett híveket szerezni a parasztság körében. Mayer miniszter persze ezt a nézetét a Minisztertanácsban fejtette ki, népgyűléseken aligha mert volna a nyílt szavazásért lándzsát törni...

A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjához tartozó egyik miniszter, név szerint Bernolák Nándor arra hívta fel minisztertársainak figyelmét, hogy „az egész világon már titkosan szavaznak, és Magyarország ebben a tekintetben nem statuálhat kivételt".

Bethlen miniszterelnök azonban ilyen „másodrendű" szempontokra nem volt tekintettel. *Teljesen magáévá tette* Klebelsberg belügyminiszter javaslatát *mind a nők választójoga, mind pedig a titkos és nyílt szavazás kérdésében.* S azok számára, akik az ún. „bethleni konszolidáció"-ra úgy emlékeznének vissza, mint a nyugati polgári demokráciák magyarországi változatára, azok számára hadd idézzük a miniszterelnök úrnak „demokratikus elvektől" fűtött szavait — a választások titkossága kérdésében: „Azokban az országokban, ahol a *titkos választójog korlátlanul érvényesül, nyomában mindenféle zavarok keletkeznek.* Ennek eklatáns példáját mutatja *Olaszország, Anglia és Amerika* választásainak lefolyása."

(Szilárd meggyőződésünk, hogy amikor Bethlen István gróf 1933 őszén Londonban és Cambridge-ben előadásokat tartott, nem hangoztatott ilyesfajta nézeteket...)

A választójogi törvényjavaslat további sorsa nem a legkedvezőbb fényt veti Bethlen miniszterelnök alkotmányos érzületére. Amikor ugyanis meggyőződött arról, hogy sem a Kisgazda Párt, sem a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja — elsősorban a néptömegek hangulatára való tekintettel — nem hajlandó ezt a súlyosan jogfosztó törvényjavaslatot elfogadni, egyszerűen túltette magát a „nehézségeken": *megvárta, míg 1922. február 16-án éjfélkor lejárt a Nemzetgyűlés kétéves mandátuma,* s akkor Horthy kormányzótól nyert kézirattal berekesztette tanácskozásait — anélkül, hogy a választójogi törvényjavaslatot szavazás alá bocsátotta volna. Nem telt el azonban két hét, és Bethlen gróf *rendeletileg léptette életbe az új „választójogot".* Az ellenzéki képviselők felhördültek, alkotmánysértést emlegettek, de a miniszterelnököt ez a legcsekélyebb mértékben sem zavarta.

Megindultak a választási előkészületek. Bethlen már a választójogi törvényjavaslat benyújtása előtt, még *1921 december* végén *megegyezett a Szociáldemokrata Párttal,* hogy az kilép politikai passzivitásából s kül- és belpolitikai téren egyaránt támogatja Bethlen gróf „országépítő" tevékenységét. E megegyezés már 1921 december utolsó napjaiban nagy viharokat keltett. A polgári liberális ellenzék ugyanis megsejtette azt, amit ma már a paktum szövege alapján tudunk: az *SZDP kötelezettséget vállalt,* hogy szakít a liberális blokkal és hogy tartózkodik az októbrista elemek támogatásától. Ennek fejében Bethlen viszont úgy irányította a választási hadjáratot, hogy *kormánypárti jelöltek lehetőleg ne kerüljenek szembe szociáldemokrata jelöltekkel . . .*

Amikor most a „kormánypárt"-ról beszélünk, akkor már azt a *Kisgazda Pártot* értjük ezen, mely pártba január első napjaiban lépett be Bethlen. A miniszterelnök tehát egyrészt *szerzett magának egy pártot,* másrészt biztosította hátát az esetleges szociáldemokrata—liberális összefogás ellen. A választási küzdőtéren így már csak egy ellenfél maradt: a *legitimista ellenzék.*

A *választási harcot* a kormánypárt, vagy ahogyan ekkor nevezték, az Egységespárt részéről *Gömbös Gyula irányította, a kormány sajtófőnöke pedig Eckhardt Tibor volt;* mindketten a nacionalista-fajvédő politika tántoríthatatlan hívei, Horthy kormányzó megbízható támaszai.

A *legitimisták fő fészke* a nyugati vármegyékben, *Sopron, Moson és Vas megyében volt.* Bőven rendelkeztek pénzzel, őket támogatta a katolikus klérus.

A szemben álló felek nem nagyon válogattak eszközökben. Eckhardt Tibor sajtófőnök például bizalmas üzenetet küldött *Lingauer Albinnak,* a Vasvármegye c. legitimista lap szerkesztőjének, és megfenyegette, hogy ha nem szünteti be a kormány elleni támadásait, akkor anyagilag tönkreteszi, erkölcsileg és politikailag kivégzi.

Mit tett erre, a barátságosnak nehezen mondható üzenetre Lingauer? *Írt egy szép hosszú levelet* — „Kedves Barátom, Gyula!" megszólítással — *Gömbösnek,* és abban a többi között a következőket írta: „Mondd meg kérlek Tibornak, hogy mihelyt ezen választás alatt személyem vagy becsületem épsége ellen a kormánypárt részéről vagy annak fogdmegjei részéről támadás intéztetik: Isten engem úgy segéljen, tüstént a *nyilvánosság elé tálaltatom mindazt, ami felülről-lefelé recsegést és ropogást fog előidézni a pozíciók és a reputációk hímes mezején.*"

Hogy eme fenyegetésnek nagyobb súlyt adjon, mellékelt néhány fotokópiát a birtokában levő kompromittáló iratokról, hozzátéve, hogy ő a *siófoki és Gellért-szállóbeli ügyekről, Horthy kormányzóvá választásának előkészületeiről, Nagyatádi megégettetésének meghiúsult terveiről igen szép gyűjteménnyel rendelkezik.*

„Kedves Gyulám — írta kedvesen Lingauer — én nem akarom Magyarországot felfordítani, sem a Nagyatádi-, sem a Somogyiügy belső intimitásával", majd pedig — ismervén barátait — szükségesnek tartotta közölni azt is, hogy összes iratait deponálta egy vidéki város bankjának páncélszekrényében, de előbb valamennyit lefotografáltatta és három barátjánál egy-egy csomagban elhelyezte, úgy hogy — szögezte le kedélyesen — *„még gajdeszba küldetésem se tudná többé megakasztani eme damokleszi kardok fityegését"*. (Magyarul: semmit nem érnének el azzal, ha őt eltennék láb alól.)

Végül levelét a következő szavakkal fejezte be: „Isten veled Gyulám! Szervusz öreg haruspex. Fogadj velem, hogy ezen soraim után habozni fog a röpirathadjárat."

Gömbös írásbeli válaszát nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy Lingauer fölényesen győzött kerületében. Kőszegen a — belügyminiszter ellen. A kormánypárti jelöltek — néhány kivételt nem tekintve — csúfosan elbuktak legitimista ellenfeleikkel szemben. Pedig Gömbös irányítása alatt a *kormány választási apparátusa* mindenütt *kiválóan működött*, hatósági terrorral, megvesztegetéssel, nagy pénzek felhasználásával, de nem utolsó sorban a választókerületek „megfelelő beosztásával" az Egységespárt megszerezte a mandátumok abszolút többségét, *de a legitimistákkal nem bírt.*

A dolog végtelenül egyszerű: a legitimisták az egységespárti jelöltekkel a kormány választási fegyvereit fordították szembe. Néhány kiragadott példa:

Kőszegen levelet kaptak a szavazatszedő küldöttségek összes tagjai, hogy *felgyújtják házukat,* és egyébként is reszkessenek a bosszútól, ha nem az ő gusztusuk szerint viselkednek. Aláírás: *„Jogtisztelő Ébredők Kettős Vérszövetségének Vasi Szervezete"*.

Ugyancsak Kőszegen „a bencések és az apácák vitték szavazni növendékeik szüleit. A papok — panaszkodik Kozmának küldött jelentésében az MTI szombathelyi vezetője — felhajtották híveiket, az egységespárti szavazók nem mertek szavazni, mert féltek az agyonveréstől, és házukat őrizték, nehogy felgyújtsák."

Az egyik *kormánypárti főkortes* szomorúan panaszolta Kozma Miklóshoz írt levelében, hogy a legitimista Cziráky gróf érdekében „nagy itatások és igen élénk kapacitálások folytak" Szombathelyen, majd rátért a szükséges ellenintézkedésekre és szó szerint a következőket írta: „A mi részünkről — mármint az Egységespárt részéről — még semmi kortesakció nem folyik, itatás még nem volt, pedig kell." És hallgassuk meg a befejezést, a főkortes mély bölcsességét: *„Az emberiség inni akar."*

Persze, naivság lenne azt hinni, hogy a kormánypárti jelöltek és kortesek csak „sebeket szenvedtek", ők némán tűrtek. Ők is felhasználtak minden eszközt az ellenzéki jelöltek ellen — a közigazgatási apparátus támogatásával. Csak egy-két példa:

1922. május 19-én Radvánszky Kálmán báró, Borsod megyei nagybirtokos „Kedves István!" megszólítással levelet írt Bethlen gróf miniszterelnöknek, és beszámolt az Egységespárt választási esélyeiről. E közvetlen hangú, baráti levélben a többi között a következőket írja: „Ónodon nagyon kérdéses Melczer László megválasztatása, úgyszintén Mezőcsáton Édes Antalé." De Radvánszky bárót kemény fából faragták; nem a tehetetlen siránkozás embere volt, hanem miután a „bajt" észlelte, azonnal kész javaslattal szolgált. Íme a nemes báró propozíciója: „Mindkét helyen, már tudniillik Ónodon és Mezőcsáton, a *legnagyobb presszióhoz* és a *legdrasztikusabb eszközökhöz* kell folyamodni, ha sikert akartok. Melczer László bukása a kormányzó miatt lenne szörnyű..."

Korábban idéztük Andrássy Gyula gróf ama politikai hitvallását, hogy a választási visszaélés elkerülhetetlen, mert „a magyar embernek vérében van"!... Radvánszky báró példája azonban azt bizonyítja, hogy nem annyira a magyar nép vérében vagy *jellemében* kell keresni a választási visszaélések eredendő okát, hanem sokkal inkább a kormány parancsai szerint működő *közigazgatási szerveknek adott utasításokban,* amelyek elrendelték — hogy Radvánszky báró kifejezésével éljünk — a „legnagyobb presszió és a legdrasztikusabb eszközök" alkalmazását...

A *dombóvári választókerület pénzügyőrei* — nem saját kezdeményezésükből — a választási harc kellős közepén hirtelen *felülvizsgálták az összes italmérési, trafik és más úgynevezett állami hasznot hajtó jogosítványokat, engedélyeket.* A dombóvári finánccok akciójától nem állott nagyon távol a Magyar Királyi Pénzügyminisztérium, melynek egyik államtitkára, bizonyos Petrichevich Horváth Emil báró volt az Egységespárt ottani képviselő-

jelöltje. Így próbáltak nyomást gyakorolni a választópolgárokra. Ez az eset sem támasztja alá Andrássy gróf nézetét a magyar ember jelleméről *általában*, legfeljebb Petrichevich Horváth Emil báró államtitkár úr jelleméről tájékoztat.

A választás végeredményéről 1922. június 13-án a Belügyminisztérium — a Magyar Távirati Iroda útján — a következő hivatalos jelentést adta ki:

„Egységespárt	140
Ernst-csoport	15
Heinrich-csoport	2
Kormányt támogató pártonkívüli	9
	166
Friedrich—Andrássy-csoport	12
Haller-csoport	8
Rassay-csoport	8
Batthyány-csoport	2
Vázsonyi-csoport	4
Ellenzéki pártonkívüli	17
Szociáldemokrata	25
	76
Közömbös pártonkívüli	2
Függőben	1
Összesen	245”

A második nemzetgyűlési választások egyik legvaskosabb meglepetése volt — legalábbis a politika „magasiskolájához” nem nagyon értők számára —, hogy az *SZDP 25 mandátumot szerzett.* Ha Bethlen bizalmi embereit nem tudjuk is megszólaltatni, a Miniszterelnökség erre vonatkozó iratai rendelkezésünkre állnak. Ezekből aztán elég cifra dolgok derülnek ki. Már előbb említettük, hogy a *kormánypárt a fővárosban és a peremvárosokban nem állított jelölteket a szociáldemokratákkal szemben,* akiknek azután ezekben a választókerületekben sikerült is jó néhány mandátumot szerezniük a kisebb polgári pártokkal szemben.

De mit adtak cserébe a szociáldemokraták? 1922. június 3-án Bethlen miniszterelnök *számjeles távirati utasítást* küldött *Tolna, Pest, Szolnok, Zala és Sopron* megye főispánjának a pótválasztások ügyében. E táviratok tartalma lényegében ugyanaz volt: a főispánok kövessenek el *mindent* a kormánypárti jelöltek megválasztása érdekében; lépjenek érintkezésbe a *helybeli szociáldemokrata szervezetekkel, miután a központ ígéretet tett arra, hogy a pótválasztásokon mindenütt a kormánypárti jelölteket*

fogják támogatni. A beérkezett főispáni válaszok közül idézzük *Fertsák Sopron megyei főispán* június 6-án kelt táviratát: „Jelöltjeink mindhárom kerületben lehető legmesszebbmenő támogatásban részesülnek. *Szocialisták támogatnak,* újabb intézkedésre nincs szükség."

Persze nem mindenütt volt ilyen egyszerű a helyzet.

A szombathelyi szociáldemokrata pártszervezet vezetősége például úgy döntött, hogy a kormánypárt jelöltjével, Hegyeshalmy kereskedelemügyi miniszterrel szemben, ha nem is nyíltan, a *legitimista Czirákyt grófot* fogja támogatni pótválasztáson.

Az események további alakulását kövessük a Miniszterelnökség várbeli palotája és a Belügyminisztérium szombathelyi kirendeltsége között 1922. június 8-án és 9-én lezajlott táviratváltásból.

Fogler Béla, Bethlen személyi titkára, a következő táviratot küldte Szombathelyre Magyary Lajos belügyminisztériumi miniszteri osztálytanácsosnak: „Táviratod a legjobbkor jött, mert *Peyer éppen itt volt nálunk, vele a dolgot a miniszterelnök úr megbeszélte,* és eszerint az ottani *helyi szervezetek* itteni központtól azt az utasítást kapták, hogy a helyi viszonyok mérlegelésével vagy semlegességet tanúsítsanak, vagy *Hegyeshalmyt támogassák.*"

Magyary válasza: „Semlegességgel eredményt semmi körülmények között sem tudok elérni, kérem odahatni, hogy itteni szervezet, ha nem is nyíltan, de a *folyamatba vett tárgyalások alapján* támogatásunkra legyen... Nagyon kérnélek, hogy minden módon hassatok oda, hogy Peyer valami módon biztassa az itteni pártvezetőket, annál is inkább, mert határozottan fenntartom előbbi jelentésemet, hogy azok Czirákyhoz húznak, és ha őket megkapnom nem sikerül, eredmény teljesen kilátástalan."

Másnap, június 9-én Magyary a következő táviratot küldte a Miniszterelnökségnek: „Szombathelyen a választást, miként tegnap is jelentettem, a szocialista szavazatok döntik el. Az itteni pártvezetőséggel hosszas tárgyalások után a szó szerint következő alábbi megállapodást létesítettem, melyhez a kereskedelemügyi miniszter is hozzájárul: a helybeli szociáldemokrata pártvezetőség elnöksége, éspedig Varga István elnök és Szamedli Károly pártvezetőségi tag kötelezőleg kijelenti, hogy amennyiben a tárgyalások alkalmával több ízben említett 20—24 vasúti műhelymunkás régi állapotába visszahelyeztetik, úgy szóban forgó munkások aláírásával plakátok és egyéb nyomtatványok útján az egész szervezett munkásság támogatását fogja kérni Hegyeshalmy

jelölt számára, és más egyéb rendelkezésre álló módon a legszélesebb körű agitációt fogja kifejteni. Amennyiben fenti megállapodás alapján Hegyeshalmy Lajos jelölt úr a kerület képviselőjévé megválasztatik, úgy a Potyondi közjegyzőnél letétbe helyezendő 2 700 000 korona a párt elnöksége által felvehetővé válik, mely összeg munkás-kulturális célokra fordíttatik, 300 000 korona pedig az első pontban körvonalazott megállapodás perfektuálásakor a felmerülő költségek fedezésére az elnökség kezeihez kifizettetik." (Még csak annyit: mindennek ellenére a pótválasztáson Cziráky gróf győzött.)

Kell-e mindehhez magyarázat, észrevétel?...

SZURONYOKKAL SZERZETT MANDÁTUMOK

A választás befejeződött, és az új parlament összeült. *1922. június 19-én* délelőtt pontosan 10 óra 15 perckor fellépett az elnöki emelvényre Lukovich Aladár, az előző, az első Nemzetgyűlés háznagya és — a parlamenti szokásoknak megfelelően — felkérte a Ház legidősebb tagját, Apponyi Albert grófot, hogy mint *korelnök* vezesse a második Nemzetgyűlés alakuló ülését.

Apponyi elfoglalta az elnöki széket — a Ház baloldalán ülő ellenzéki képviselők, legitimisták, liberálisok, demokraták és szociáldemokraták élénk tapsai, éljenei közepette. A jobboldalon helyet foglaló kormánypárti képviselők tüntetően hallgattak. Már ebből sejteni lehetett, hogy az alakuló ülés nem fog minden zavaró mozzanat nélkül lezajlani.

Apponyi gróf néhány, a házszabályok kezelésére vonatkozó elvi tétel leszögezése után, melyeknek lényege az volt, hogy *ugyanazokat az elveket óhajtja elnöki működése során érvényesíteni, amelyeket Tisza István gróf alkalmazott* a maga idejében, felolvasta Bethlen átiratát, melyben a miniszterelnök közölte, hogy a kormány előterjesztésére másnap délben, pontosan 12 órakor, a parlament kupolacsarnokában *Horthy Miklós kormányzó nyitja meg személyesen a második Nemzetgyűlés tanácskozásait.* Apponyi gróf, legitimista meggyőződéséhez híven, azonban rögtön hozzáfűzte, hogy a kormány átiratában foglaltak súlyos kifogás alá esnek, mert a kormányzót, véleménye szerint, nem illeti meg az a királyi jog, hogy a parlamentet megnyissa.

Ezután Bethlen miniszterelnök kért szót. Felszólalásában vitatta Apponyi álláspontjának helyességét és kijelentette: a *kormány ragaszkodik ahhoz, hogy Horthy kormányzó nyissa meg a Házat.* Mikor *Rassay Károly,* liberális ellenzéki képviselő hozzászólásában megpróbált érvelni *Apponyi gróf felfogása mellett,* működésbe lépett a *kormánypárti többség,* és a szónok a közbekiáltások özönétől zavartatva alig tudta folytatni beszédét.

Miután másnap Horthy kormányzó semmitmondó beszéddel megnyitotta a második Nemzetgyűlést, Apponyi gróf korelnök elnökletével a t. Ház délután negyed kettőkor megkezdte munkáját, melynek első mozzanata a *képviselői megbízólevelek bemutatása* volt. Teljesen érdektelen, formális aktus volt ez mindig: a képviselők a korjegyző felszólítására ABC sorrendben letették a Ház asztalára megbízólevelüket. De most túlságosan nyugtalanok voltak a kedélyek, a választások emléke még elevenen élt a képviselőkben, különösen ellenzéki oldalon. *Bartos János* kormánypárti képviselő nevének olvasásakor elhangzott az első ellenzéki közbeszólás: *„Csendőrszuronyokkal szerzett mandátum!"* A kormánypárti képviselők tiltakoztak, az ellenzék azonban nem hagyta magát, és tovább röpködtek Bartos felé a nem nagyon hízelgő megjegyzések.

Iklódy-Szabó János a régi Kisgazda Párt egyik legtapasztaltabb politikusa volt; *igaz,* a politikai élet útvesztőiben való tájékozódás tudományát meglehetősen jó iskolában, *Tisza István gróf Munkapártjában* szerezte. Megbízható források azt állítják, hogy Iklódy-Szabó közvetítette Nagyatádi Szabó és Bethlen között azokat a tárgyalásokat, amelyeknek eredményeképpen Bethlen „belépett" a Kisgazda Pártba. A kerület választópolgárai azonban nem lelkesedtek Iklódy-Szabóért. Sokan a Kisgazda Párt elárulásával vádolták őt. De — hála az egységespárti kitűnő választási apparátusnak, melynek élén egy kiváló vezérkari tiszt, *Gömbös Gyula* állott — *Iklódy-Szabó mégis képviselő lett.* Amikor a korjegyző a névsorban Iklódy-Szabó nevéhez ért, az ellenzék meglehetősen éles megjegyzéseket tett a lefolyt választási harcra. A nemzetgyűlési napló tanúsága szerint az egyik ellenzéki képviselő a következőket kiáltotta a kormánypárt felé: *„Százával zárták el a választókat. Az ilyen mandátumot nem lehet tisztességes embernek megtartani."* (Iklódy-Szabó azonban megtartotta mandátumát; feltehető, hogy a tisztességes ember fogalmának meghatározásában nem értett egyet közbeszóló ellenzéki társával.)

A képviselői megbízólevelek átadásánál azonban kétségtelenül akkor tört ki a legnagyobb vihar, amikor Kállay Tibor pénzügyminiszter lépett az elnöki emelvény felé, kezében a nagykanizsai választókerület mandátumával. Csak úgy süvöltöttek a kellemetlen kérdések, megjegyzések. Rassay Károly a következő kérdést szegezte a képviselő mellének: *„Hány embert vertek meg ezért a mandátumért?"* Kállay hallgatott, és annak az ellenzéki képviselőnek sem felelt, aki azt kérdezte tőle: „Egy miniszternek így kell szerezni mandátumot?"

Lassan elült a vihar, Kállay körül is, meg a többi, mandátumukat hasonló módon és eszközökkel szerzett képviselőtársai körül is. Kevéssel utóbb a Ház büféjében már a legnagyobb egyetértésben együtt falatoztak a tisztelt honatyák.

Az 1922 májusi—júniusi választásokon — mint már említettük — a *kormánypárt* egymaga *140 mandátumot* szerzett, és ha ehhez hozzászámítjuk a kormánytámogató pártok *26 képviselőjét*, azt hisszük, nem túlozunk, ha úgy véljük: Bethlen miniszterelnök elérte célját, nyugodtan nézhetett az elkövetkezendő parlamenti ciklus elé; szilárd, biztos, minden tekintetben engedelmes többséget tudhatott a háta mögött.

Így állt tehát Bethlen a kormánypárti többséggel, a lojális szociáldemokrata, a haragos (de gyenge) legitimista, valamint a szám szerint is nagyon kicsiny liberális-demokrata ellenzékkel. Ezzel a Nemzetgyűléssel már lehetett „dolgozni". És Bethlen gróf el is végezte feladatát, az ellenforradalmi rendszer megszilárdítását. Hogy ez a „konszolidáció" a magyar nép szempontjából mit jelentett, az már más kérdés.

Kisebb-nagyobb viharok élénkítették a második Nemzetgyűlés időnként már meglehetősen érdektelenné váló ülésezéseit. A gazdasági helyzet, a napról napra súlyosbodó infláció jobban lekötötte a tömegek érdeklődését, figyelmét, mint a meddő parlamenti vitákról szóló hírlapi tudósítások.

A nép nyomorgott, küszködött. A paraszt nem kapta meg az ígért földet, a munkás, a fix fizetésű kistisztviselő jövedelme a létminimum alatt maradt.

De nem mindekinek ment rosszul. A nagy „cápák" ekkor is megtalálták a zsíros falatokat.

Az ellenforradalmi rendszer vezető politikusai, az állami főtisztviselők, miniszterek, államtitkárok, minisztériumi osztályvezetők *más módszerekkel folytatták azt,* amit 1919. május 2-án a bankgassei rablással megkezdtek. Az új módszer nagyon egyszerű volt, még annyi fáradságot sem kívánt, mint egy rablás kitervelése és végrehajtása. Igaz, nem mindenki vehetett benne részt; a nagytőke, érthető okokból, csak a legelőkelőbb tisztviselőket, a legbefolyásosabb politikusokat „vette be" a dolgozók fegyvertelen kifosztásának nagy „üzleti" vállalkozásába. A kisebb ragadozók messze távolból figyelhették a nagy jövedelmeket biztosító osztozkodást. Az egyik ilyen megvesztegetésre „nem méltó" képviselő, *Ulain Ferenc 1923. július 15-én Cegléden* egy népgyűlésen azt állította, hogy a nagybankok részvények ajándékozásával igen sok politikust, állami főtisztviselőt vesztegettek meg. Óriási botrány támadt a ceglédi népgyűlésen elhangzott felszólalásból, az ügyészség rágalmazása miatt megindította az eljárást Ulain Ferenc ellen, maga Nagy Emil igazságügyminiszter is behatóan foglalkozott az üggyel.

Vizsgálatának eredményét memorandumban foglalta össze, amelyet betekintésre átadott Friedrich Istvánnak.

Friedrich teljes egészében felolvasta a memorandumot a parlament 1923. augusztus 10-i ülésén. A nemzetgyűlési napló tanúsága szerint az ülés a következőképpen zajlott le:

„*Friedrich István* (olvassa): »A vizsgálóbíró úr az érdekelt bankokban az egész anyagot a legalaposabban áttanulmányozta. Gondos jegyzeteket készített, de miután a nyomozás folytatását jogi indokból utasította el, eme jogi felfogásból kiindulólag a tényállást természetesen csak igen szűk körben állapította meg. Előállott már most az a kérdés, hogy belenyugodjak-e a vizsgálóbíró úr jogi döntésébe, vagy pedig elrendeljem a vádtanácshoz való felfolyamodást. Ámbár el kell ismernem, hogy a büntetőtörvénykönyv 470. §-a közvetlen kötelességmulasztásra való reábírás szándékának fennforgását kívánja meg, ami a jelen esetben a fogalom kategorikus tisztaságában nem forog fenn, mégis nézetem szerint erről a jogi kérdésről lehet vitatkozni. Éppen ezért terel-

tem a nyomozást mindjárt ab ovo bírói útra, rendőri nyomozás helyett, amint parlamenti beszédemben is jeleztem, hogy előbb ismerjem meg a független bíró felfogását, semmint az ügyben valami helyrehozhatatlan döntés történik.

De az az eljárás nem elégített ki, hogy egyszerűen csak kikérjem a vádtanács jogi nézetét ebben az ügyben, hanem miután engem is egyedül a teljes és színtiszta igazság keresésének vágya vezérel, tudni akartam a belső tényállások tekintetében is a teljes és tiszta igazságot, amihez egyedül a vizsgálóbírói iratok révén nem jutottam, és éppen ezért megkértem arra az érdekelt bankok vezetőségét, hogy a vizsgálóbíró úron kívül bocsássák nekem is rendelkezésemre mindazokat az összes feljegyzéseket, könyveket és levelezéseket, amelyek ezekre a kérdéses ügyekre vonatkoznak. Mert mint a magyar igazság őre, nagy súlyt helyezek arra, hogy a teljes és tiszta igazságot tudjam meg. (Helyeslés.)

A bankok vezetői méltányolták is ezt a kívánságomat és tegnap délután egymás után megjelentek minisztériumi hivatalos helyiségemben az ügyre vonatkozó összes mindennemű iratokkal, feljegyzésekkel, levelezésekkel, és én mindezeket behatóan áttanulmányoztam, és ennek során oly értelmű meggyőződés alakult ki bennem, hogy most már a magam egyéni útjain is végleg elhatároztam, hogy a vizsgálóbíró úr megszüntető határozatában megnyugszom. Készséggel teljesítem azt a több oldalról felém nyomuló kívánságot, hogy ennek az állásfoglalásomnak a széles nyilvánosság előtt részletesebb okát adjam, mert belátom azt, hogy a közérdeket csakis a legnagyobb fokú őszinteséggel szolgálhatom. **(Helyeslés bal felől.)**

Előadom tehát, hogy a legalaposabban áttanulmányoztam a Magyar Általános Hitelbank Interrexim és MFTR részvényei kibocsátásának, a Kereskedelmi Bank Dorogi Gumi kibocsátásának és a Lloyd Bank Kistarcsai papírjai vevőinek egész pontos névsorát. Minden egyes névnél, amelynek viselője köztisztviselő vagy egyáltalában vezető egyéniség, megnéztem azokat az alapul szolgáló levelezéseket és feljegyzéseket, amelyekből pontosan kiderül, hogy az illetők ezen részvények piacravitele alkalmával miképpen kerülnek bele ama boldog — boldog idézőjel alatt — emberek névjegyzékébe, akik a piacra hozandó részvényekből kibocsátási árfolyamon kaptak 5—200 darabot, még eme részvények árának tőzsdei felhajtása előtt. Nem igaz, hogy a bankok bármilyen levelet vagy feljegyzést eldugtak vagy megsemmisítettek volna. Személyes sértésnek venném magam ellen, ha bárki ezen

megállapításom igazságában kételkednék. Igenis megvan az egész bizalmas anyag, és éppen ebből merítettem immár kifejezett meggyőződésemet. Mert ebből az egész anyagból az a teljes és tiszta tényállás tárult elém, hogy néhány újságírótól és egy-két igazán nem jellegzetes esettől eltekintve az a tényállás, hogy nemcsak hogy a bankok nem keresték azt, hogy egyes előkelő köztisztviselőknek és képviselőknek milyen részvényeket juttassanak, hanem erősen túlnyomó részben maguk az illető érdekeltek kérték azt, mégpedig legtöbbször cifrábbnál cifrább protekció igénybevételével, hogy ezen új kibocsátású részvényekben részesülhessenek. (Mozgás a szélsőbaloldalon.)

A süllyedő koronától a biztos jóságú értékpapírhoz menekülés lázas, valóságos hiszterikus tüntetése tárult elém mindezekből a levelekből.

Farkas: Elő a levelekkel!

Friedrich István (tovább olvassa): Általam végtelenül tisztelt, abszolút puritánnak tartott és évtizedek óta nagyrabecsült előkelő emberek leveleit, vizitkártyáit, élőszóval előadott és jegyzeteken megrögzített kívánságait láttam, akik mind azt kérték, néhol majdnem könyörögve, hogy ezekből (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Közéleti tisztaság! Zaj) az új kibocsátású részvényekből kaphassanak. Oly nagy tömegben vannak az általam személyesen átnézett ily értelmű levelek, hogy valósággal meg kell állapítanom, hogy a bankok egyenesen valóságos ostromnak voltak kitéve a tekintetben, hogy ilyen első kibocsátású részvényeket adjanak. Ezek között az ostromlók között találtam sok (Felkiáltás, sok a szélsőbaloldalon: Halljuk a neveket!) előkelő, nagyállású tisztviselőt és képviselőt, teljesen pártkülönbség nélkül. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Ohó! Halljuk a neveket!)

Pikler Emil: Én nem jegyeztem egyetlenegyet sem.

Elnök: Kérem Pikler képviselő urat, méltóztassék csendben maradni!

Farkas István: Neveket!

Peidl Gyula: Nem pártkülönbség nélkül!

Györki Imre: Egy szociáldemokratát kérünk!

Nagy Emil igazságügyminiszter: Szociáldemokrata nem volt köztük! (Zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.)

Friedrich István (tovább olvassa): Túlnyomó részben kevesebbet kaptak, mint amennyit kértek. Mindebből a nagy anyagból még csak gyenge utalást sem sikerült kihámozni oly értelemben, mintha bármelyik kérő fél is azt érezte volna, hogy valami nem

helyes dolgot cselekszik, amikor a nagybankoknál ilyen kérelemmel előszobázik, vagy írásban ilyet kér. Sőt az egészből azt a benyomást merítem, hogy mindenki, akinek sikerült még a tőzsdei bevezetés előtt ilyen részvényeket kapni, ezt olyan nagy társadalmi és pénzügyi sikernek tekintette . . .

Rassay Károly: Ez a baj!

Friedrich István (olvassa): . . . amely a nyomorgó életstandardba süllyedő előkelő hivatalnok családokba pár napra bizonyára a megelégedettség érzetét vitte bele. Persze most, amikor meztelenül fel van vetve ez a kérdés, hogy a nagybankok főleg a fajvédők nem egészen indokolatlan beállítása szerint a [nem] valorizált olcsó kölcsönök élvezetével és ezek ellenőrizetlen felhasználásával sok milliárdos hasznokat húztak éveken át a süllyedő korona révén az összesség rovására (Úgy van! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon), s a magas funkcionárius vagy képviselő, aki a nagybankoktól ilyen kölcsönt kiprotekciózott, most olyan színbe jön, mintha ennek elősegítője, részese lenne, most már természetesen mindenki másként látja a dolgot, és az egész vonalon félnek az emberek olyan leleplezéstől, amiben akkor semmi helytelent nem láttak.

Mint merész költői analógia eszembe jut az a hatás, amelyet hajdan Savonarola fellépése idézett elő Flórenzben, amikor Botticelli megtagadta pogány jellegű művészi múltját, és 1497 húshagyó keddjén Lorenzo di Credi személyesen dobálta az égő máglyára legszebb meztelen női képeit, mert megtörten ismerte be, hogy mindaz bűn, amit előbb nem tartott bűnnek. Igaz, hogy azután viszont Savonarolát az egyházi törvényszék égette el, de ez más lapra tartozik.

Mindent összegezve, meg kellett tehát állapítanom, hogy a bankok részéről megvesztegetési szándék nem forogh atott fenn. Ilyennek igazán nyomát sem láttam, ami egyező a vizsgálóbíró úr felfogásával. De éppúgy meg kell azt is állapítanom, hogy igenis az ilyen, piacra hozandó részvények megvételének az a kedvezményes, protekciós módja, amely az iratokból elénk tárul, nem fér össze a közhivatalnoki és képviselői állás erkölcsi és anyagi függetlenségéről táplált felfogással . . . (Élénk helyeslés és taps a bal- és szélsőbaloldalon.)

Pikler Emil: Ez nagyon hidegen hagyja őket!

Nagy Ernő: A nemzet becsületének a kérdése.

Friedrich István (tovább olvassa): . . . amin legfeljebb bizonyos mértékben csak az a körülmény módosíthat, hogyha az illető köz-

hivatalnok vagy képviselő régi fele a banknak, de a teljes függetlenség szempontjából ehhez is szó fér. (Úgy van! a baloldalon.) Ugyanis például a MFTR részvényeket 15 000 koronáért lehetett megvásárolni így előre, a tőzsdére bevezetés előtt, az Interreximet pedig 2500 koronáért. Már most az illető előkelő közhivatalnok megkapta a levelet, amely szerint pl. 50 darab MFTR részvényt átengedtek részére. De amelyik napon ezt a levelet kézhez kapta, akkor már a MFTR részvényeknek a viharos felhajtás után lemérsékelt tőzsdei középárfolyama is 32 000 korona volt, az Interreximé pedig 8000 korona. Amikor tehát valaki az értesítő levelet kézhez vehette, amely szerint könyörgésének vagy protekciójának, esetleg némi kedvezési vagy üzleti értelemben vett lekenyerezési intenciójának eredményeképpen a részvényeket kibocsátási áron megkapta, akkor már ő biztosan tudta, hogy a MFTR-nél 17 000 korona, az Interreximnél pedig 5500 korona nyereséget jelentett neki darabonként akkor is, ha a részvények értéke nem is menne feljebb. Természetes tehát, hogy valamennyi kifizette pontosan a kibocsátási vételárat.

Ebben az egész eljárásban kétségkívül rejlik egy momentuma az ajándékozásnak, az anyagi jellegű előzékenységnek, ami abban áll, hogy valaki süllyedő értékű koronájáért nem a tőzsdén már felvert értékpapírt kénytelen venni, hanem vehet papírt a tőzsdére bevezetés előtt olcsó elindítási áron olyan nagybank kezéből, ahol majdnem minden garancia megvan arra, hogy az újszülött csecsemő nagy pénzügyi pályát fog befutni. Nem kénytelen tehénért nagy pénzt fizetni, hanem protekcióból vehet egynapos borjút is, de olyan borjút, melyet nem kell etetni, hanem magától lesz belőle göböly nagyon hamar. (Úgy van! a baloldalon. Derültség.) Ha tehát jogilag oda is kellett konkludálnom (Halljuk! a baloldalon), hogy a vizsgálóbírói megszüntető végzésben megnyugszom, azt mégis meg kell állapítanom, hogy ez az egész nagyon beteg dolog. (Mozgás a jobboldalon.) Feltétlenül szabályozni kell azt a kérdést, hogy képviselő és felelős állásban levő közhivatalnok ilyenféle kedvezményeket nem fogadhat el olyan üzleti intézményektől (Úgy van! Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon), amelyekkel szemben a közérdek okából a legteljesebb anyagi és erkölcsi függetlenségben kellene lennie. (Élénk helyeslés a balközépen és a szélsőbaloldalon.) Sajnálom, hogy Ulain Ferenc képviselő úr ezzel a kérdéssel nem azzal az objektivitással foglalkozott, mint ahogy ilyen súlyos kérdéssel foglalkozni kell. Ő kortesbeszédben, piactéren ...

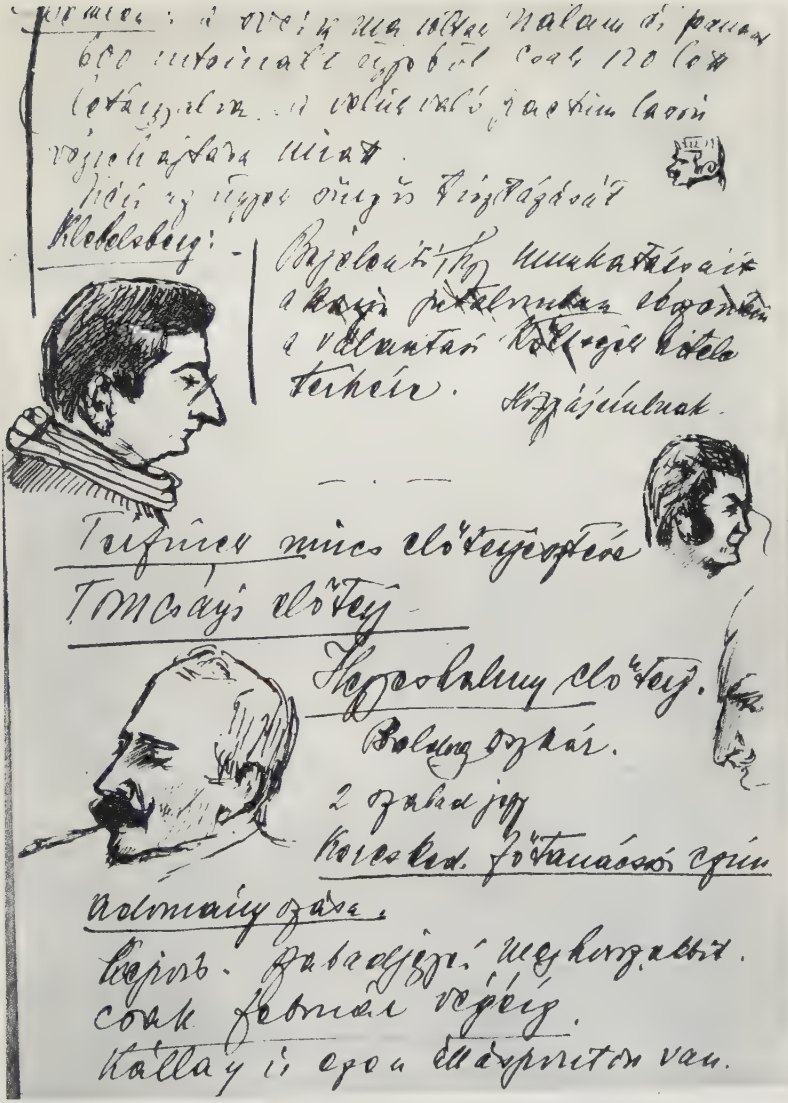

Bárczi házi-Bárczy István, a Minisztertanács jegyzőkönyvvezetője keveset jegyez és kedélyesen rajzolgat

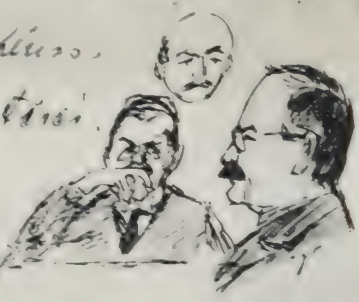

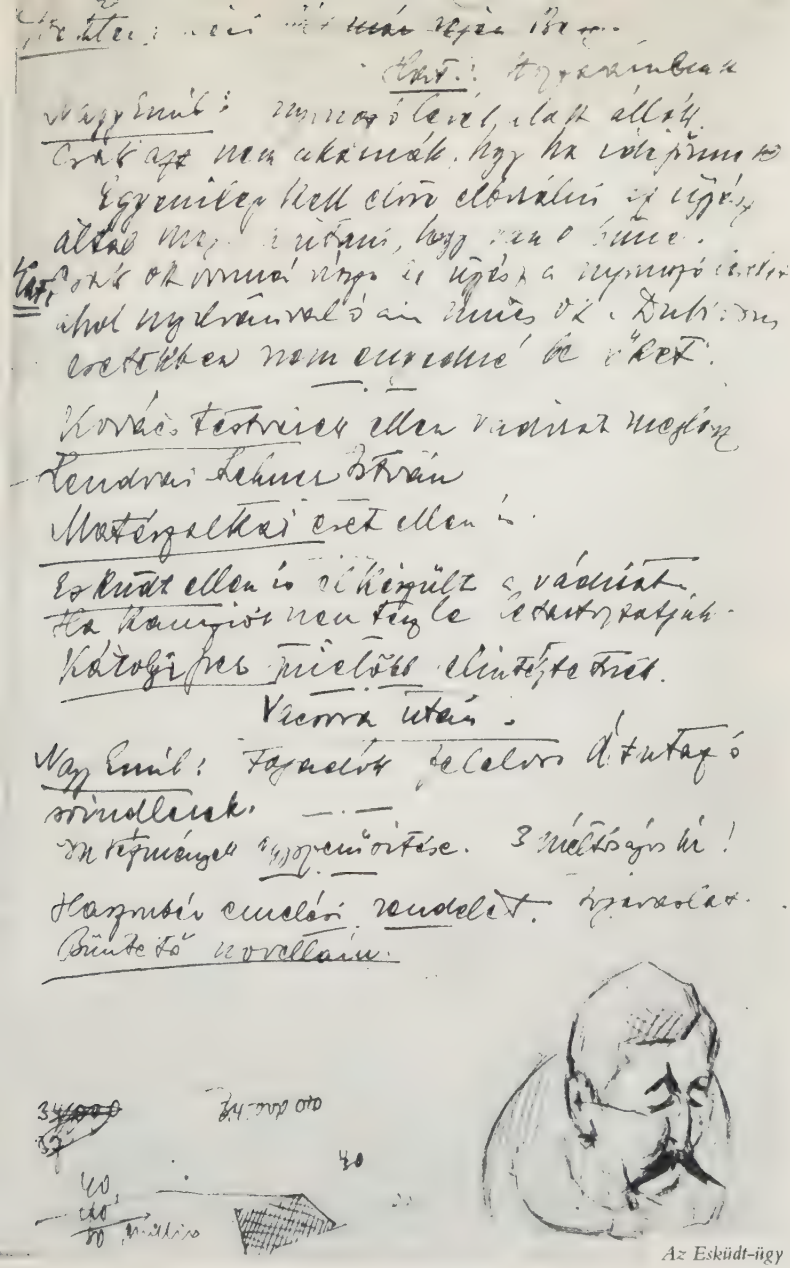

Az Esküdt-ügy

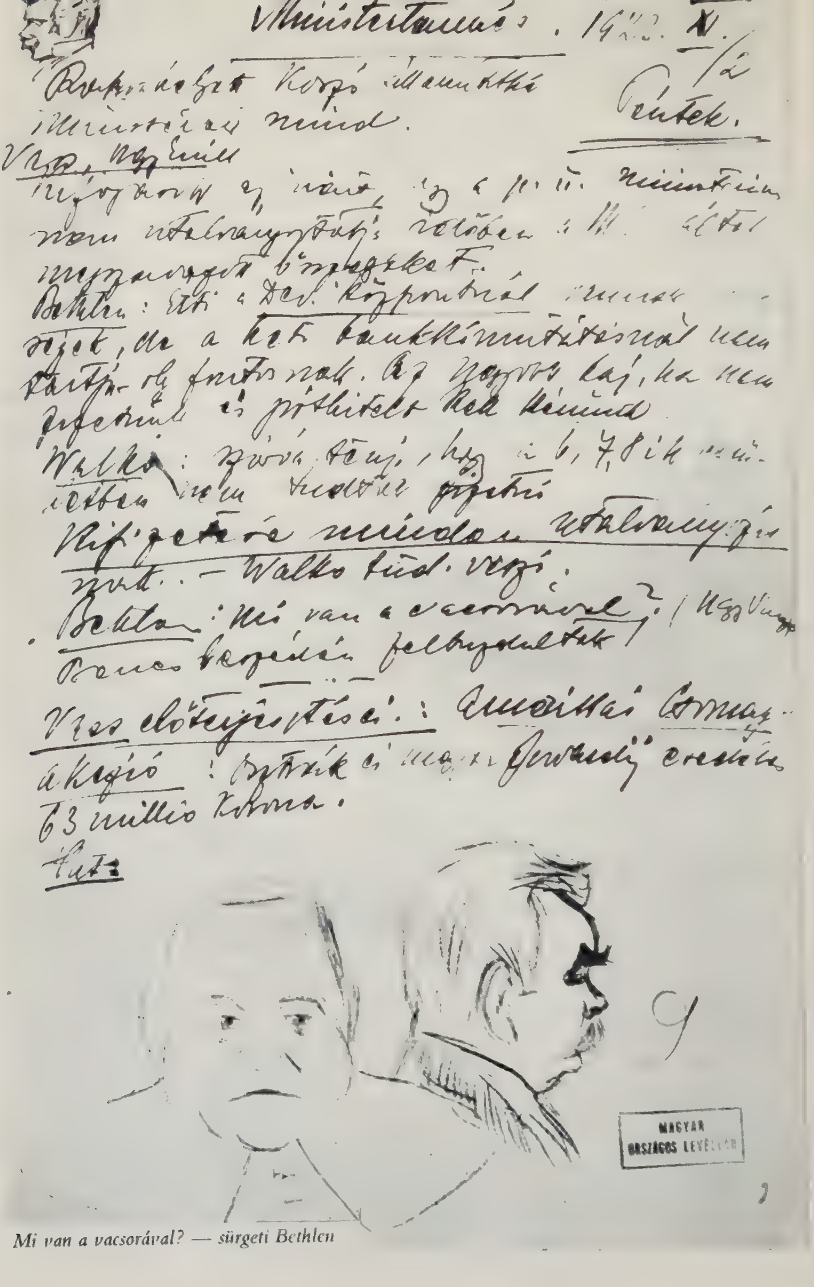

Ministertanács. 19[illegible]. X./2

Péntek.

[illegible]

Bethlen: [illegible]

Walko: [illegible]

— Walko [illegible]

Bethlen: Mi van a vacsorával? [illegible]

[illegible]

63 millió korona.

[illegible]

MAGYAR ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

Mi van a vacsorával? — sürgeti Bethlen

Ulain Ferenc: Az igazság mindenütt igazság marad!

Friedrich István (tovább olvassa): ... oly módon állította be a kérdést laikus közönség előtt, ami a legtöbb emberben — bennem is — azt a hitet keltette, hogy itt bűnüggyel állunk szemben, pedig ez, amit én tegnap közelről láttam, intim írásokból, nem bűnügy, hanem társadalmi, gazdasági, pénzügyi nyavalya. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Korrupció!) Nekem személyesen hálás dolog lenne reámutatni arra, hogy 14 hónappal ezelőtt tartott beszédeimben már ostoroztam azt a pénzügyi elméletet, amelynek nagy része van abban, hogy idejutottunk, de erre már más helyen térek rá. (Taps a balközépen, a bal- és szélsőbaloldalon. Mozgás a jobboldalon.)

Beck Lajos: Teleszky politikájának a dicsérete.

(Az elnöki széket Huszár Károly foglalja el.)

Friedrich István (tovább olvassa): Arra se térek ki ezúttal, hogy az általam részletesen megvilágított tényállások mily mértékben fogják befolyásolni az Ulain képviselő úr elleni bűnügyek sorsát, e helyen csak annyit tartok mégis férfias kötelességemnek kijelenteni, hogyha ez a tényállás, amit ma ismerek, akkor előttem állott volna, amikor Ulain képviselő úr ismeretes beszédét a Nemzetgyűlésen elmondotta, mindenesetre az ő fejtegetését azon az erős módon nem utasítottam volna vissza, amint azt tettem, hanem legfeljebb csak azért az eljárásáért róttam volna meg őt, hogy szerencsétlen társadalmi és pénzügyi problémát oly módon tárt laikus közönség elé, amint azt Cegléd piacán tette. Azt hiszem, hogy az egész kérdés eme teljesen őszinte feltárásával szolgálatot teszek a magyar közérdeknek, és kérek ezért mindenkit, hogy ezt a kérdést többé ne szenvedéllyel és ne a pártpolitika szemszögéből ítélje meg, és ne csináljon ebből a kérdésből, se jobbra, se balra politikai tőkét, hanem viszálykodás és veszekedés helyett inkább próbáljuk meg azt, hogy nem tudnánk-e erkölcsi és anyagi erőinket összetéve, olyan gazdasági, pénzügyi és társadalmi megoldást találni, mely...

Farkas István: Amely kizárja a korrupciót!

Friedrich István (tovább olvassa): ... megszüntesse azt a jelenlegi rettenetes állapotot, hogy egész társadalmunk úgyszólván alig más ma, mint egy nagy börzetársaság (Taps a balközépen és a szélsőbaloldalon. Mozgás a jobboldalon), amelyben a legtöbb ember bent van, vallás- és pártkülönbség nélkül. (Zaj a szélsőbaloldalon.)

Teremtsünk, ha valamiképp tudunk, olyan pénzügyi politikát,

mely mellett az embereknek dolgozniok kelljen, ha nyereségre akarnak szert tenni, bankvezetőkhöz, sőt egyszerű banktisztviselőkhöz szóló kunyoráló levelek írása helyett. (Úgy van! a szélsőbaloldalon. Felkiáltások: Szégyen, gyalázat!) Ezzel az óhajjal, amelyet talán illetékes helyen is meghallanak, bezárom ennek az ún. megvesztegetési bűnügynek az aktáit.«

T. Nemzetgyűlés! Az igazságügyminiszter úr ezzel befejezte a bűnügy aktáit. Ki kell jelentenem, hogy én a legtöbb kérdésben az igazságügyminiszter úrral egy és ugyanazon a nézeten vagyok. (Helyeslés bal felől.) A t. igazságügyminiszter úr egyes tévedéseire azonban mégis bátor volnék itt, a nyilvánosság előtt rámutatni. (Zaj és mozgás jobboldalon.)

Pikler Emil: Ki kell nyomni a fekélyt! Miért félnek tőle annyira? (Felkiáltások a jobboldalon: Ki fél tőle?)

Szabó István (nagyatádi) földmívelésügyi miniszter: Ne gyanúsítson! (Zaj.)

Friedrich István: Az igazságügyminiszter úr azt állítja, hogy a bankok valósággal roham alatt állottak, annyira kérték ezeket a részvényeket. Az én kezemben több levél van, amely ennek épp az ellenkezőjét bizonyítja. Bátor leszek egy ilyen levelet eredeti levonatban felolvasni. Így szól (olvassa): Van szerencsénk értesíteni, hogy a budapesti tőzsdén f. hó 25-én bevezetésre kerülő dr. Dorogi és Társa Gumigyár Részvénytársaság részvényekből t. Cím iránti előzékenységünk tanújelét adandó... (Zaj a baloldalon. Mozgás a jobboldalon.)

Nagy Emil igazságügyminiszter: Mind így szól!

Rassay Károly: Szóval, nem megbízásból!

Friedrich István (tovább olvassa): ... 100 darabot 6000 koronás áron rezerváltunk stb. A levél vége így hangzik (olvassa): A részvényeket t. Cím részére őrizetbe vettük, és amennyiben a fentebb átengedett részvényekre reflektálni méltóztatik, úgy kérjük, hogy a fentebb kiszámított ellenértéket... stb.

Nagy Emil igazságügyminiszter: A levél akkor is így szól, ha az illető kéri! (Heinrich Ferenc közbeszól.)

Friedrich István: A képviselő úr kapott száz darab Dorogit, de jogosan megilleti, mert igazgatósági tagja a Kereskedelmi Banknak. (Zaj.)

Ilyen levelet kapott többek között a kormány egyik tagja is, aki most nincs itt, s aki azon felháborodott és visszaküldte. (Nagy zaj és felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Ki az?) Kapott egy másik miniszter úr is, Rakovszky úr, aki jónak látta elfogadni. (Nagy

zaj és felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Hallatlan! Gyalázat! Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Zalaegerszeg! Ez internálja az embereket! Nagy zaj. Elnök csenget.)

Friedrich István: Tessék elképzelni, hogy néz ki ilyen országban a hivatalos állami apparátus, amely pl. a következőképpen működik.

A belügyminiszter úr, aki iránt a bank rendkívül nagy előzékenységgel viseltetik, pl. utasítást ad Andréka főkapitányhelyettesnek, hogy csináljon egy vizsgálatot pl. ebben a bankban. Erre kisül, hogy Andréka úr is kapott — rögtön megmondom, menynyit — (Zaj és felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Ahá! Ahá!) nyolcvan darabot. (Nagy zaj a bal- és szélsőbaloldalon.)

Nagy Ernő: Hát Gulácsy mennyit kapott, belügyminiszter úr? (Élénk derültség.)

Propper Sándor: Nem nevetni kell ezen, sírni lehet rajta! (Nagy zaj.)

Pikler Emil: Szodoma és Gomora!

Friedrich István: Erre aztán megbízza a belügyminiszter úr Sárközi Sándor detektívfőnök urat. De az is kapott 25 darabot, tehát legalábbis elfogult. (Nagy zaj.)

Peidl Gyula: A fokozatosság megvan!

Friedrich István: Erre áttétetik az ügyet az ügyészséghez, és megbíznak egy ügyészt a nyomozás vezetésével, de kisül, hogy ott is baj van, mert dr. Polányi Aladár szintén 25 darabot kapott. (Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Erkölcsi fertő!)

Nagy Ernő: A Bethlen-korszak!

Pikler Emil: Ez az erdélyi gazdasági politika! (Nagy zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök csönget.)

Friedrich István: Nagyon jól tudom, hogy itt disztingválni kell részvény és részvény között. Ha valaki egy banknak rendes ügyfele, és annál részvényt rendel, az rendben van. (Zaj. Gr. Bethlen István miniszterelnök közbeszól.)

Friedrich István: Mit mond a miniszterelnök úr?

Gr. Bethlen István miniszterelnök: Hogy a belügyminisztert politikai szempontból be akarják sárral piszkolni! (Nagy zaj és felkiáltások a bal- és szélsőbaloldalon: Kapott vagy nem kapott?)

Rassay Károly: Ezzel nem lehet elintézni a dolgot!

Peidl Gyula: Ez nem politikai, hanem morális szempont. (Nagy zaj. Propper Sándor közbeszól.)

Elnök: Csendet kérek, képviselő urak! Propper képviselő urat nagyon kérem, méltóztassék csendben maradni.

Peidl Gyula: Ez nem politika! Ez morális kérdés. (Zaj.)

Elnök: Méltóztassék ezt a vitában a házszabályokban biztosított módon elmondani, én abszolúte nem fogom a képviselő urat abban akadályozni, amennyiben a házszabályok erre módot adnak, de hogy egyszerre huszonöten beszéljenek, az lehetetlenség. Csendet kérek!

Rothenstein Mór: A miniszterelnök is közbeszólt. (Zaj. Halljuk! Halljuk!)

Friedrich István: Az igazságügyminiszter úr fejtegetésében az van, hogy sok állami főtisztviselő kapott ilyen részvényeket. Kik azok? Ezek a következők: Kállay Zoltán miniszteri tanácsos a pénzügyminisztériumban, a valutaosztály vezetője, kapott száz darabot. (Zaj.) Iklódy-Szabó Andor miniszteri tanácsos, a pénzügyminisztériumban, a hitelosztály feje, kapott 50 darabot.

Bíró Pál: Igen, én szereztem neki!

Rassay Károly: Elég rosszul tette! (Nagy zaj és felkiáltások a jobboldalon: Miért tette rosszul?!)

Propper Sándor: Fizesse becsületesen a munkásait! (Nagy zaj.)

Farkas István: Ezért kap csendőröket a gyárába!

Szabó József: Miért nem szerzett a munkásainak?"

Friedrich István meg-megújuló botrány közepette pontosan felsorolta, ki mennyi kedvezményes részvényt kapott a nagybankoktól.

És mi lett a megindított eljárás eredménye? A vizsgálóbíró határozata megszüntette az eljárást a bankok ellen azzal az indokolással, hogy „a bankok azon eljárása, amely szerint részvények kibocsátásával kapcsolatosan egyes főhivatalnokoknak könnyű pénzbeli nyereséget juttatott, a büntetőtörvénykönyv szerint nem meríti ki a megvesztegetés vétségét."

Nekünk más a véleményünk.

A BETHLENI KONSZOLIDÁCIÓ

Vihar a földreform-novella körül — Időzített vádirat — Miért volt szükség külföldi kölcsönre? — Különös egységfront a magyar—szovjet diplomáciai kapcsolatok felvétele ellen — Nagyatádi Szabó lemondása és rejtélyes halála — Felborul a „paktum" — Választójog Bethlen módra...

1923 tavaszán már nyilvánvalóvá lett, hogy az 1920 : XXXVI. tc., a „lex Nagyatádi" teljességgel alkalmatlan arra, hogy megteremtse Magyarországon a földbirtok „arányosabb elosztásának" akár legszerényebb feltételeit is. 1923. május 4-én a Földművelésügyi Minisztérium új törvénytervezetet küldött meg az érdekelteknek; az 1920-as törvény végrehajtása során szerzett rossz tapasztalatok figyelembevételével készült az új javaslat, hogy meggyorsítsa — vagy inkább egyáltalán lehetővé tegye, ha nagyon szűk keretek között is — a földigénylők földhözjuttatását.

A nagybirtokosok példátlanul erős támadásokat intéztek a tervezet ellen. *Hadik János gróf* az OMGE 1923. május 19-i ülésén egyszerűen azzal vádolta a Bethlen-kormányt, hogy *„ideig-óráig tartó hatalmi érdekből megalkuszik az ország gazdasági és szociális életét tönkretevő olyan elvekkel, amelyek bolsevizmusra vezetnek..."!*

Az OMGE tiltakozott az ellen is, hogy a földbirtokreform-novella földet ígér a mezőgazdasági cselédségnek; ezt „kortesfogásnak" nevezte, hozzátéve, hogy a *„cselédség általában* — ha nem bujtogatják — *meg van elégedve helyzetével,* és ezt a lelki megnyugvást csak bolsevista szándékkal lehet megingatni"...

ÉHES, TETVES, RONGYOS, SATNYA GYEREKEK

...1925 márciusában Görgey Márton, Hajdú vármegye tiszti főorvosa jelentést készített az 1000 holdon felüli birtokokon élő cselédség helyzetéről. E jelentés fontosabb részei:

„Feltűnik mindenki előtt, hogy *a legtöbb népirtó ragályos megbetegedés a konvenciós cselédek közt van,* köztük legerősebben elterjedt a tuberkulózis és a gyermekhalálozás. Az 1921-i balmazújvárosi, jenőházi kiütéses tífuszt csak 50 megbetegedésen s 20 halálozási számon felül lehetett megfogni, míg a téglási kiütéses tífusz 12 megbetegedett közül 3 halálesetet követelt, annak ellenére, hogy könyörtelen szigorúsággal sikerült a nagyobb mérvű elterjedését megakadályozni.

Viszont az is feltűnt, midőn jelentettem, hogy a legtöbb cseléd-gyermek éhes, tetves, piszkos, rongyos, s bizonyára feltűnik most, amidőn mint vármegyénket ismerő t. főorvos kijelentem, hogy míg téli kiszállásaim alkalmával a legtöbb helyen személyes meggyőződésem alapján a cigányokat tetűmentesnek találtam, addig a gazdasági cselédek közül, ha nem is a legtöbb helyen, de sok helyen eltetvesedett cselédeket s a cigánygyermekekhez hasonlóan mezítelen cselédgyermekeket láttam.

Hogy ezek a lerongyolódott s az alább kifejtendőknél fogva gyenge ellenállású cselédek közt a fertőző megbetegedések termékeny talajra találnak, s hogy a környező községeket fertőzik, élénk példa erre az 1921-ben lezajlott balmazújvárosi tífusz, s nem lehetetlen, hogy 1924-ben a téglásinak is ez lett volna a vége. Attól meg Isten őrizzen meg, hogy egy sokkal virulensebb megbetegedés, pl. vörheny vagy kolera szántson végig szerencsétlen hazánkon.

Közegészségügyi szempontból tehát a konvenciós cselédség állandó veszélyt rejt magában a környező községekre nézve!"

Továbbá:

„A konvenciós cseléd és gyermekei nemcsak éhesek, tetvesek, piszkosak, rongyosak, hanem a gyermekek sápadtak, véznák, satnyán fejlettek.

Megszoktuk, hogy a gyermekeket piros, pufók arcúnak, kövérnek lássuk. Kiszállásaim alkalmával ezt nem tapasztaltam, de számtalanszor volt részem abban a szívfacsaró látványban, hogy a hiányosan öltözött vagy éppen mezítelen gyermekek dideregve állották körül a szobájukban levő félkemencét abban a hiedelemben, hogy a hűlőfélben levő félkemence felmelegíti ványadt tagjaikat. A rosszul letapasztott padlásról, a legtöbbször hiányos ablakokon és rosszul záró ajtókon keresztül beözönlő hideg a kis meleget is hamar elűzte a szobából, s bizony szederjes volt szegény gyermekeknek arca, keze, legtöbbször csupasz háta is. Láttam, *itt a tuberkulózissal, a gyermekhalandósággal szemben el-*

vesztettük a csatát — s ha felnőnek is ezek a gyermekek, a társadalomnak, nézetem szerint, nem lesznek hasznos polgárai. A jobban táplált és fejlődött s jobb ruházatú embereknek örökös ellenségei lesznek, s nem lesznek képesek arra, hogy a társadalomban keletkezett hiányokat kitöltsék. A szülők is, kik sokszor saját szájuktól vonják el a falatot, hogy éhező és szép számú gyermekeiknek adják, nézetem szerint nem tudnak a rendes társadalmi életbe beleilleszkedni, s sokszor hallottam balmazújvárosi községi orvos koromban tőlük azon meggondolatlan kijelentést, *bárcsak lenne megint kommunizmus, akkor legalább pár napig jóllakhatnának — aztán nem bánnák, ha meg is döglenének.* Egyébként ezek a szerencsétlen emberek minden nadrágos emberben esküdt ellenséget látnak...

... Lakásuk a legtöbbször a legelemibb követelményeknek sem felel meg. Ajtók, ablakok hézagosak, a padlás nincs jól letapasztva, hiába rendelkezik a vármegyei építési szabályrendelet, a »nyomasztó gazdasági helyzet« miatt sohasem lesz a legüdvösebb rendeletekből sem semmi. Legtöbb cselédlakás ablaka kicsiny, letapasztott, a kevés fűtőanyag miatt különben sem eresztik ki szellőztetéssel a meleget, s így nem szellőztetnek, s hogy teljes legyen az összhang, kamra hiányában a legtöbb család szobájában tartja a termést, aprólékát, füstölt húst stb. Hogy azután fapadlóval legyen a szoba ellátva, arról szó sincs, »hisz sok gazdának nincs fapadlós szobája«, s elfelejtik, míg a gazda egy évből egy pár napot, s akkor is csak nyáron, tölt el tanyáján, a cseléd egész életét abban a lakásban tölti. Különben is rendkívül tűzveszélyes a legtöbb cselédlakás, mit mutat az, hogy 1924-ben Balmazújvároson egy cselédlakás leégett, a pitvarban elhelyezett szalma gyulladt ki, s két asszony a házban égett."

Végül a tiszti főorvos jelentésének befejező része:

„Jelentésem az egyezer holdnál nagyobb földbirtokok konvenciós viszonyaira vonatkozik, hangsúlyozva, amit a hajdúszoboszlói járás főszolgabírája egyébként jelentésében megerősít, hogy a kisebb gazdaságokban a konvenciós viszonyok rosszabbak. Emellett bizonyít egyébként balmazújvárosi orvos koromban szerzett az a megállapításom, hogy pl. a debreceni határban gazdálkodó 100—500 holdas kisgazdák az 1907 : XLV. tc. 28. §-ával ellentétben *cselédeik gyógykezeléséről szinte kartellszerű egyöntetűséggel nem gondoskodnak.*"

Mindez keményen megcáfolja Hadik gróf állítását a cselédek elégedettségéről...

Visszatérve az új földreform-javaslat ellen indított akciókra: *a püspökkari konferencia,* Csernoch János hercegprímás elnöklete alatt, 1923. május 16-án a *következő határozatot* fogadta el:

„Amennyire kívánatos a földbirtok igazságos elosztása, annyira veszedelmes volna a messzemenő és radikális földreform, amely a magánvagyon elve ellen vét, a produkciót csökkenti, a forradalmi hangulatot folyton ébren tartja és a kulturális intézményeket létükben támadja meg. *Kellő óvatossággal [!] a püspöki kar is részt vehet az ország fölvilágosításában [?!] a tátzások veszedelmességéről."*

Mire *1923. december 1-én a törvényjavaslat* a különböző bizottsági tárgyalások után *a parlament elé került,* már szinte alig mutatott valami hasonlóságot az eredeti tervezethez; nem kevesebb mint *92 módosítást eszközöltek rajta . . .*

„Véletlenül" *ugyanezen napokban* a sajtó hírt adott arról, hogy a *kiviteli panamák ügyében elkészült a vádirat.* Nagyatádi Szabó megfelelő módon gondoskodott Esküdtről: felkérte egyik legrégibb barátját és tanácsadóját, Neubauer Ferenc nemzetgyűlési képviselőt, a földbirtokreform-novella parlamenti előadóját (!!), hogy vállalja el volt személyi titkára védelmét.

A parlamenti szünet alatt, 1924. január 19-én Esküdt Lajost letartóztatták: Nagyatádi Szabó feje fölött ismét ott függött a kiviteli panamák teljes kiteregetésének veszélye.

A földreform-novella tárgyalását a második Nemzetgyűlés 1924. február 1-én folytatta, a földművelésügyi miniszter napról napra újabb és újabb engedményeket tett . . .

Esküdt Lajos a börtönben úgy érezte, joggal, hogy becsapták: amíg szabadlábon volt, hallgatásra bírták, ő engedelmesen hallgatott is, azután egy szép napon lecsukták. Azt persze nem tudhatta, hogy ő csak egy erős adu Bethlen kezében . . .

1924. február 17-én elkeseredésében fellebbezést nyújtott be a királyi Ítélőtáblához letartóztatása ellen és abban mindent feltárt. Ebben egyebek között a következőket írja:

„1. Bizonyítani kívánom, hogy *a kiviteli panamaügyekben a megvesztegetett nem én vagyok, hanem egyes miniszterek* — elsősorban Nagyatádi Szabó —, *államtitkárok, képviselők* (dr. Zeöke, dr. Gaál stb.), *miniszteri tanácsosok* (dr. Kraft, dr. Gonda stb.).

2. Bizonyítani kívánom, hogy a már eddig kinyomozott és a még ki nem nyomozott *panamákból befolyt összegek egy része pártpolitikai célra fordíttatott,* míg a másik — *nagyobbik* — *részét* egyes miniszterek, államtitkárok, miniszteri tanácsosok, nemzetgyűlési képviselők *a saját céljaikra fordították,* birtokot, házat, értékpapírt vettek és építkeztek rajta.

3. Bizonyítani kívánom, hogy — *felsőbb utasításra — a Nagyatádi Szabó elleni terhelő vallomások:* így dr. Szabó Lajos Zala megyei kisgazdapárti párttitkár, Márton János vármegyei pártelnök, Bodor Zoltán stb. vallomása, *nevezetteknek a panamaügyben hozzám és Nagyatádi Szabóhoz intézett levelei és a pénzekről szóló elszámolások a kir. ügyészség által az iratok közül törvény ellenére kiemeltettek,* és ezáltal úgy a bíróság, mint az ország a kiviteli panamaügyekre vonatkozólag megtévesztetett...

...5. Bizonyítani kívánom, hogy Nagyatádi Szabó az általam néki beszolgáltatott vesztegetési pénzek nagy részét a botrány kipattanása után Somogy megyében erdőcsokonyai birtokán elásta, és csak az én szabadlábra helyezésem után (1922 március) ásta azt ki. Az elásott milliók, papírpénz lévén (10 000 koronás bankjegyek) átáztak, s mikor ezen a miniszter felesége itt Budapesten vásárolni akart, a felváltásnál botrány támadt, melynek folytatását Nagyatádi Szabó közbelépése akadályozta meg. Ezután az átázott milliókat dr. Gaál Endre nemzetgyűlési képviselő beváltotta, és az összegen a saját neve, a miniszter vejének neve és különböző álnevek alatt az egyik budapesti bankban részvényeket vásárolt...

...8. Bizonyítani kívánom, hogy *helyettem,* illetve értem, 1922-ben történt szabadlábra helyezésemkor *az egymillió [korona] kauciót gróf Bethlen István miniszterelnök úr tétette le...*

...11. Bizonyítani kívánom, hogy mivel az akkori igazságügyminiszter, dr. Daruváry, nem volt hajlandó az ügyet másképpen ügyészségi utasítással beszüntetni, csak úgy, ha *pár hétre bemegyek a bolondok házába,* illetőleg a Swarcerbe [előkelő magánszanatórium, helyesen: „Schwartzer" KE], és a kormány akarta értem fizetni a szanatóriumi és egyéb más költségeket.

12. Bizonyítani kívánom, hogy *a kormány dr. Zákány Gyula nemzetgyűlési képviselőt,* ki ellen akkor már a panamaügyből kifolyólag vádirat volt és van kiadva, a Minisztertanács hozzájárulásával *Amerikába szöktette,* neki útlevelet és pénzt is adott.

13. Bizonyítani kívánom, hogy *a kormány* — mikor nem voltam hajlandó szanatóriumba menni bolondot szimulálni — *engem*

is ki akart szöktetni Amerikába, útlevelet, pénzt (akkor 10 milliót) akart adni, ezenkívül garantálták, hogy egy, a kormánnyal szerződéses viszonyban levő hajótársaságnál állást is szereznek..

... 19. Bizonyítani kívánom, hogy mivel rehabilitálás helyett a 100 milliót elfogadni hajlandó nem voltam, kezdtek fenyegetni vádirattal, kauciófelemeléssel, börtönnel stb. A vádiratot ki is adatták, de mikor én attól nem ijedtem meg, akkor 200 milliót ajánlottak — az eddigi 100 millió helyett —, ha hallgatok és belenyugszom abba, hogy a vádtanács a kifogási tárgyaláson az ügyet beszüntesse...

... 23. Bizonyítani kívánom, hogy a pénzügyi rész elintézése végett Nagyatádi egyik legbizalmasabb barátját, dr. Neubauer Ferenc ügyvéd nemzetgyűlési képviselőt, a földreform-novella előadóját adta mellém közvetlenül karácsony előtt...

... 27. Bizonyítani kívánom, hogy mikor ez év január első felében végleg összevesztünk, letartóztatásom előtt egy héttel azzal is megfenyegetett [Nagyatádi — KE] a már felsorolt sok minden fenyegetésen kívül, hogy *elnémíttatásom úgyis keresztülviszi* Bethlennél, *hogy inkább feláldozva a földbirtok-novellát és a választási jogot,* összefog végleg Bethlennel, és amíg ők kormányon maradnak, ne számítsak arra, hogy kikerülök a börtönből.

28. Bizonyítani kívánom, hogy ezen törvénytelen letartóztatásom után, mikor megtudta azt, hogy a rendőrségen mindent kezdek elmondani őszintén, beküldte hozzám dr. Ulain Ferenc nemzetgyűlési képviselőt, hogy ne folytassam vallomásomat, rövidesen kiengedtet, mindent simán elintéztet, és adnak pár száz milliót. Ennek ellenében azonban olyan írást kellett volna aláírnom, amibe én nem mehettem bele, és így két nappal ezelőtt végleg megszakadtak köztünk a tárgyalások."

Ez a beadvány természetesen nem került nyilvánosságra, de Nagyatádi Szabó mégsem érezhette magát tökéletes biztonságban...

1924. március 31-én a parlament harmadszori olvasásban is elfogadta a földreform-novellát, amelynek — a parasztság földhözjuttatása szempontjából — ekkor már semmi gyakorlati jelentősége nem volt!

Így zsugorodott semmivé a földreform-novella — a kiviteli panamák fenyegető árnyékában!

Öt nap múlva, *1924. április 5-én* a Bethlen-kormány benyújtotta a parlamentben az ún. *szanálási törvényjavaslatokat.* A hat javaslat az államháztartás egyensúlyának helyreállításáról, Magyar Nemzeti Bank létesítéséről, az államháztartás hiányainak fedezése céljából felveendő belső kölcsönről, a francia hitelezőkkel szemben fennálló magyar tartozások tárgyában kötött szerződésről, a Csehszlovák Köztársasággal, az Olasz Királysággal kötött pénzügyi egyezmények becikkelyezéséről szólt.

Bethlen miniszterelnök ez alkalommal hosszú beszédben indokolta meg a kormány pénzügyi politikáját, és a többi között a következőket mondotta:

„Mit vár a kormány és az ország ezektől a szanálási javaslatoktól? Itt mindjárt meg kell mondanom, mit vár ezeknek a szanálási javaslatoknak a valóra váltásától maga a Népszövetség és mindazok a nagy szaktekintélyű férfiak, akik a magyar kormánnyal együttesen állapították meg az itt lefektetett tervezeteket. *Várjuk* — és itt legyen szabad csak egy felsoroláshoz folyamodnom — *a korona stabilizációját,* várjuk budget-nk egyensúlyának helyreállítását, várjuk azt, hogy azon nehéz átmeneti idő alatt is, amely előtt állunk, a magyar közgazdaságot devizákkal kellően el fogjuk tudni látni, várjuk — hogy úgy fejezzem ki magam — annak a pénzügyi blokádnak a megszüntetését, amely a reparációk kérdése folytán a legyőzött államokkal szemben fennáll, és ennek következéseképpen *külföldi tőkéknek újból való érdeklődését az ország iránt,* ami által reméljük közgazdasági életünk megtermékenyülését, megerősödését, passzív fizetési és gazdasági mérlegünk megjavítását...

... De ennél továbbmenőleg, *politikai téren is várunk eredményeket.* Várjuk külpolitikai téren a nemzetközi életben Magyarország normális helyzetének visszatérését, normális viszonyok teremtését a szomszédokkal; várjuk azt, hogy Magyarország tekintélye nemzetközi téren is újból fog valamit nyomni a latban...

... Végeredményben várjuk a belpolitikai téren a gazdasági megerősödés folytán szociális helyzetünknek megnyugvását, *belpolitikai téren a konszolidációnak* — amelyre ennek az országnak annyira szüksége van — *teljes keresztülvitelét.* Mert életképes, erős közgazdasági és pénzügyi élet nélkül nincs hatalom, amely

ennek az országnak erőt adhatna külpolitikai téren és konszolidációt belpolitikai téren...

... Lássuk most már a lap másik oldalát, s *nézzük az áldozatokat.* Az áldozatokat is két részre osztom: gazdaságiakra és politikaiakra. Az áldozati lapon látom azt, hogy *fizetnünk kell húsz éven keresztül átlagosan évi tíz milliónyi reparációs* [háborús jóvátételi — KE] *összeget.* Szó sincs róla, ez egy áldozat, amelyet az ország ezáltal a maga részére és nemcsak a maga részére, hanem természetesen azoknak az államoknak a részére is meghoz, amelyek részére ezt teljesíti, de azt hiszem, hogy ez az összeg nem olyan magas, hogy leronthatná azokat a reményeket, amelyeket a szanálási akcióhoz fűzünk. *Nagy belső áldozatokat kell pénzügyi téren meghoznia a társadalom minden rétegének.* Minden társadalmi osztálynak meg kell hoznia az adózás terén a maga áldozatait, és szó sincs róla, ez az áldozat súlyos lesz, azonban magunknak áldozunk. S ugyanakkor figyelmeztetek arra, hogy bármiféle, ettől egészen eltérő tervet állítana is fel valaki, akkor sem kerülhetné el ezeket az áldozatokat a magyar társadalom. (Felkiáltások a szélsőbaloldalon: De követeljük, hogy progreszszív legyen.) — Sőt amint bátor leszek beszédem későbbi folyamán rámutatni — más terv esetén ez áldozatok sokkal súlyosabbak lennének, anélkül, hogy bármilyen biztosítékot tartalmaznának abban a tekintetben, hogy valóban célhoz is vezetnek. (Helyeslés a jobboldalon.)

Az áldozatok lapjára, a terhek lapjára írják sokan a politikumot. Nevezetesen elsősorban azt az áldozatot, amelyet a parlament akkor hoz meg, amikor felhatalmazásokat ad a kormánynak arra, hogy pénzügyi téren bizonyos kereteken belül önhatalmúlag intézkedjék; mikor *felhatalmazza arra, hogy azt, ami eddig a törvényhozás jogköréhez tartozott, bizonyos fokig a kormányzat vegye át.*

Ugyancsak a *teherlapra írják azt a pénzügyi ellenőrzést,* amelyet a Népszövetség ezen rekonstrukciós terv ideje alatt gyakorolni fog.

Azután harmadszor, mint áldozatot emlegetik azt, hogy alkalmat adunk a külföldnek, a magyar államtól távol álló tényezőknek, a Népszövetségnek, esetleg más politikai faktoroknak Magyarország belügyeibe való beavatkozásra, alkalmat adunk arra, hogy Magyarország külpolitikája ezáltal saját céljaitól és a nemzet igazi céljaitól eltereltessék, és hogy kezeink külpolitikai téren meg fognak köttetni."

Bethlen beszéde további részében igyekezett meggyőzni a parlamenti ellenzéket — és az ország népét — arról, mily üdvösek ezek a törvényjavaslatok, és mily nagyarányú felvirágzásnak néz elébe Magyarország. De ebben már ekkor sem sokan hittek.

A miniszterelnök befejezésül a 250 millió aranykorona összegű kölcsön felvételének szükségességét próbálta indokolni, mondván, hogy ezzel az összeggel a költségvetés kétévi deficitjét fogják fedezni, és hogy ekkora összeget nem lehetett volna belső kölcsön útján Magyarországon előteremteni.

Az ellenzék — a legitimista Apponyi Albert és Andrássy Gyula gróf, a polgári liberális Nagy Emil és Rupert Rezső, a fajvédő Eckhardt Tibor és Gömbös Gyula, a szociáldemokrata képviselők — hevesen *támadta ezt a szanálási programot,* főként és elsősorban a szinte *megalázó kötelezettségek miatt,* amelyeket a Bethlen-kormány hajlandó volt elvállalni.

1924. április 17-én válaszolt Bethlen a felszólalásokra, és nem átallotta kijelenteni azt, hogy Magyarországon 1924-ben nem állanak fenn komoly korlátozások a szabadságjogok gyakorlása terén! A választójog kérdésében azonban kénytelen volt beismerni, hogy „a *fejlődés* Európa-szerte és világszerte az *általános titkos választójog felé visz*", de megnyugtatásul hozzáfűzte: „kétségtelen, hogy *ez az ország is valamikor (?!) el fog oda jutni*".

A második Nemzetgyűlés többsége a késő éjszakai órákba nyúló tárgyalás után ezen a napon elfogadta a hat szanálási törvényjavaslatot. Bethlen teljes politikai sikert aratott, a parlament a *kormányt a pénzügyi rekonstrukció idejére kivételes hatalommal ruházta fel!*

(Az igazság kedvéért le kell szögeznünk: Bethlen ezen a ponton hajlandó volt valamelyes engedményre és hozzájárult ahhoz, hogy a parlament kiküldjön a maga kebeléből a kormány ténykedéseinek ellenőrzésére egy 33 tagból álló bizottságot, mely működnék akkor is, ha időközben a Nemzetgyűlést feloszlatnák. Ez így nagyon üdvösnek látszott, csak ott volt a hiba, hogy ezt a 33-as bizottságot a parlamentben képviselt pártok erőviszonyainak megfelelően állították össze, így a kormánypártnak ott természetesen megvolt az abszolút többsége!)

Az ország szanálása megkezdődött: 1924. május 24-én a Magyar Nemzeti Bank megtartotta alakuló közgyűlését a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében.

Ebben a hónapban, *1924 májusában,* elviselhetetlen bér- és munkaviszonyaik miatt *sztrájkoltak a budapesti nyomdászok, a*

kőfaragók és kőcsiszolók, a nőiszabók, a székesfehérvári építőmunkások . . .

1924. június 14-én a Népszövetség vállalta a garanciát a magyar rekonstrukciós tervért, július első napjaiban Londonban, New Yorkban és Stockholmban kibocsátották, sikerrel, a magyar kölcsönt. *A nemzetközi finánctőke Bethlen segítségére sietett.*

Ennek ellenére az ország gazdasági helyzete változatlanul súlyos volt, a szanálás komoly válságot idézett elő, továbbra is vontatottan haladt a földbirtokreform végrehajtása, nőtt az elégedetlenség városon és falun egyaránt.

BETHLEN MEGVÉDI NAGYATÁDIT

1924. július 17-én jelent meg a földreform-novella végrehajtási utasítása, és alig egy hónappal később, 1924. augusztus 26-án megkezdődött a kiviteli panamaügy törvényszéki főtárgyalása.

(Közbevetőleg érdemes megemlíteni, hogy amikor Esküdt Lajost 1922 márciusában szabadlábra helyezték, és ő anyagi nehézségekkel küzdött, barátai akkor hallgatása jutalmául nem hagyták cserben: a *Földművelésügyi Minisztériumtól kiviteli engedélyeket kapott*, így sikerült anyagi ügyeit rendbehoznia . . .)

A *főtárgyaláson* Esküdt négy és fél órás vallomást tett, és afeletti elkeseredésében, hogy Nagyatádi Szabó cserbenhagyta, felfedte a földművelésügyi miniszter szerepét a panamákban. Elmondotta, hogy *nem 5 millió koronát, hanem 140 milliót panamáztak össze*, és követelte, hogy ültessék mellé a vádlottak padjára mindazokat, akik ezekben a panamákban részt vettek, elsősorban Nagyatádi Szabó Istvánt.

És most következett az ügy csattanója: *a vádlott beismerő vallomása után felállt az ügyész és kérte — Esküdt elmeállapotának megvizsgálását!*

Az ügyész szemfényvesztő javaslata már nem menthette meg a földművelésügyi minisztert. Esküdt vádjaiban senki sem kételkedett. Nagyatádi Szabó erkölcsileg és politikailag tönkre volt téve . . . Bethlen Pilátusként mosta kezét: félhivatalos nyilatkozatban szolidárisnak nyilvánította magát a megvádolt földművelésügyi miniszterrel, sőt képmutató módon leszögezte: „Kötelességemnek tartom őt minden méltatlan megtámadás ellen meg-

védeni — különösen akkor, amikor egyesek ezt az ügyet politikai célokból becsülete ellen akarják fordítani. Ezzel a kijelentésemmel, azt hiszem, önmaguktól összeomlanak mindazok a célzatosan kieszelt és a legaljasabb szándékokból táplálkozó törekvések és vádaskodások, melyek a megindult főtárgyalás lefolyását részemről vagy a kormány bármely tagja részéről a földmívelésügyi miniszter személye ellen ravaszul kieszelt taktikai sakkhúzásnak akarják minősíteni, mert ezek csak azoknak aljas gondolkodásmódját jellemzik, akik ezeket a vádakat kitalálják és a közönségnek szuggerálni óhajtják."

Bethlen e terjedelmes nyilatkozatában közölte azt is, hogy Nagyatádi Szabó felajánlotta lemondását, de ő nem fogadta el . . .

Íme, a nagylelkű, a megvádolt minisztertársával szolidáris kormányfő . . .

1924 nyarán és kora őszén a Népszövetség által jóváhagyott pénzügyi rekonstrukció tervszerűen folyt a megjelölt mederben, a szanálás terheinek döntő hányadát a Bethlen-kormány a bérből és fizetésből élő tíz- és százezrek vállára helyezte.

ŐFŐMÉLTÓSÁGÁT FESZÉLYEZNÉ

1924. szeptember 16-án a Neue Freie Presse című bécsi lap moszkvai forrásra hivatkozva feltűnést keltő hírt közölt: *Berlinben tárgyalások folynak a szovjet és a magyar kormány között a diplomáciai és a kereskedelmi kapcsolatok helyreállítása érdekében.*

Miután a hír igaznak bizonyult, a Bethlen-kormány ellenzéke heves támadásokat indított a még nyilvánosságra sem hozott szerződés ellen.

Röviden az előzményekről: Masirevich, bécsi magyar követ első ízben 1924. május 6-án találkozott az osztrák külügyminisztérium egyik termében, Grünberg osztrák külügyminiszter közvetítésével, Levickij bécsi szovjet ügyvivővel.

Egy hónappal később az ügyben folytatott tárgyalások már annyira előrehaladtak, hogy Budapesten miniszterközi értekezlet — amelyen Daruváry külügy-, Nagyatádi Szabó földművelésügyi, Csáky Károly gróf honvédelmi miniszter, valamint Szászy igazságügyi és Wimmersperg kereskedelemügyi államtitkár vettek

részt — már tisztázta a megkötendő egyezmény részletes irányelveit is.

A döntő tárgyalásokat Kánya külügyminiszterhelyettes és Kresztyinszkij nagykövet Berlinben 1924. augusztus 28. és szeptember 12. között folytatta le, a diplomáciai és a kereskedelmi egyezményt 1924. szeptember 12-én éjjel 12 órakor írták alá.

A két egyezmény szó szerinti szövege:

„SZERZŐDÉS

a diplomáciai és konzuli érintkezés felvételéről.

A Magyar Királyság kormánya,

amelyet Kánya Kálmán rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter úr és

dr. Jungerth Mihály követségi tanácsos úr képviseltek,

és a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójának kormánya,

amelyet Kresztyinszkij Nyikolaj úr, a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójának németországi nagykövete képviselt,

a következő szerződést kötötték:

1. cikk

A szerződő felek között a diplomáciai és konzuli érintkezés a jelen szerződés megerősítése után azonnal felvétetik.

A szerződő kormányok kölcsönösen diplomáciai képviseleteket állítanak fel Moszkva, illetőleg Budapest székhellyel. A jelen szerződés alapján felállított diplomáciai képviseleteket úgy kell tekinteni, mint a magyar államnak a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójában és a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójának Magyarországon levő egyetlen képviseleteit.

2. cikk

A szokásos konzuli teendőket konzuli egyezmény kötéséig a moszkvai és budapesti diplomáciai képviseletek látják el.

3. cikk

A Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójának budapesti diplomáciai képviseletéhez kereskedelmi képviselet nyer beosztást,

amely utóbbi a diplomáciai képviseletnek alkotó része lesz. Mindkét szerződő fél megegyezik arra nézve, hogy e kereskedelmi képviselet diplomáciai előjogokkal felruházott tagjainak száma esetleges későbbi megállapodásig háromnál több nem lesz.

4. cikk

A diplomáciai képviseletek vezetői és tagjai, ideértve a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniója budapesti kereskedelmi képviseletének három tagját is, mindkét részről élvezik azokat az előjogokat és mentességeket, amelyek őket a nemzetközi jog szabályai szerint megilletik.

5. cikk

Mindkét szerződő fél a jelen szerződés aláírása után azonnal tárgyalásokat fog kezdeni, hogy a diplomáciai képviseletek felállításának s a rendes kereskedelmi forgalom felvételének módozatai barátságos úton szabályozást nyerjenek.

6. cikk

A jelen szerződés megerősítés alá esik, s azon a napon lép életbe, amelyen a magyar királyi kormánynak és a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniója kormányának berlini képviselői a megerősítés megtörténtét diplomáciai jegyzékváltás útján egymással kölcsönösen közölni fogják.

A megerősítésnek és az erre vonatkozó hivatalos közlés kicserélésének a jelen szerződés aláírásától számított három hónapnál nem később kell megtörténnie.

Ennek hiteléül a szerződő felek meghatalmazottai a jelen szerződést aláírták és pecsétjükkel ellátták.

Készült két eredeti példányban, Berlinben, 1924. évi szeptember hó 5-én.

Kánya Kálmán s. k.
dr. Jungerth Mihály s. k. *N. Kresztyinszkij* s. k."

„EGYEZMÉNY

a kereskedelmi forgalom felvételéről és a szerződő felek képviseleteinek felállításáról.

A Magyar Királyság kormánya, amelyet
Kánya Kálmán rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter úr és dr. Jungerth Mihály követségi tanácsos úr képviseltek,
és a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójának kormánya. amelyet
Kresztyinszkij Nyikolaj úr, a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójának németországi nagykövete képviselt,
a diplomáciai és konzuli érintkezés felvétele tárgyában 1924. évi szeptember hó 5-én kötött szerződés 5. cikkének végrehajtására nézve a következő egyezményt kötötték:

1. cikk

A Magyar Királyságnak és a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójának kormányai a diplomáciai képviseletek felállítása után azonnal tárgyalásokat fognak kezdeni részletes kereskedelmi szerződés kötése végett.

2. cikk

Egy ilyen kereskedelmi szerződés kötéséig a szerződő felek az állampolgárok jogai, vagyonuk, a kereskedelem, a hajózás és a vámok tekintetében kölcsönösen a legnagyobb kedvezményt fogják biztosítani. Mindazonáltal mindkét szerződő fél egyetért abban, hogy ez az ideiglenes legnagyobb kedvezmény nem terjed ki a rendes kereskedelmi szerződés keretein túlmenő oly különleges előnyökre és kedvezményekre, amelyeket a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniója a volt Orosz Birodalom területén alakult államoknak (Finnország, Észtország, Litvánország, Lettország, Lengyelország), továbbá a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójával szomszédos ázsiai államoknak (Törökország, Perzsia, Afganisztán, Mongolország, Kína), végül azoknak az államoknak biztosított vagy biztosítani fog, amelyek a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójával a diplomáciai érintkezést a jelen egyezmény megerősítése előtt felvették, s hogy másrészről ezen ideiglenes legnagyobb kedvezmény alá nem esnek a rendes kereskedelmi szerződés keretein túlmenő oly különleges előnyök és kedvezmé-

nyek, amelyeket Magyarország a szomszédos államai részére biztosított vagy biztosítani fog.

3. cikk

Magyarországnak, illetőleg a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniójának oly állampolgárai részére, akik az útlevélügyi és rendészeti szabályok betartása mellett kereskedelmi célokból a másik szerződő fél területeire utaznak, biztosíttatik a teljes személyi jogvédelem, és az összes magukkal hozott, valamint a másik szerződő fél területein jogosan szerzett vagyonnak sértetlensége.

4. cikk

A szerződő felek haladéktalanul megtesznek minden intézkedést a nyilvános posta-, távíró- és szikratávíró-forgalom mielőbbi újrafelvétele iránt.

5. cikk

A szerződő felek kötelezik magukat, hogy egymás képviseletei részére kölcsönös megegyezéssel előre megállapítandó bérösszeg ellenében oly alkalmas épületet bocsátanak rendelkezésre, amely épületben a képviselet hivatalos helyiségei és a személyzet lakásai elhelyezhetők lesznek.

Ezenkívül mindkét kormány kötelezi magát, hogy a képviseletek viteléhez szükséges anyagszerek megszerzéséhez mindenben segédkezet nyújt.

6. cikk

A moszkvai magyar képviseletnek és a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniója budapesti képviseletének joga van arra, hogy a helyiségeinek karbantartásához szükséges anyagszereket, valamint a személyzetüknek fenntartásához szükséges élelmi és szükségleti cikkeket ellenőrzés mellett vám- és illetékmentesen bevitessék. A moszkvai magyar képviseletet ez a jog oly mértékben illeti meg, mint amely a többi moszkvai képviseletre nyert megállapítást.

7. cikk

Mindkét képviseletnek joga van arra, hogy a tartózkodási hely államának nyilvános posta, távíró és szikratávíró állomásait használhassa.

Mindkét képviseletnek joga van arra, hogy kormányaikkal, valamint kormányaiknak más államokban levő képviseleteivel számjeltáviratokat váltsanak.

8. cikk

Mindkét képviseletnek joga van arra, hogy kormányaikkal, valamint kormányaiknak más államokban levő képviseleteivel diplomáciai futárok útján tartsanak fenn érintkezést.

Hetenként mindkét részről csak egy diplomáciai futár indítható, aki 16 kg, ellenőrzés alól mentes futárpoggyásznál többet nem vihet magával. A futárszolgálattal magyar részről a moszkvai magyar képviseletnek, a magyar Külügyminisztériumnak, valamint más államokban működő magyar képviseleteknek hivatalnokai, a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniója részéről pedig a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniója budapesti képviseletének, a moszkvai Külügyi és Külkereskedelmi Népbiztosságoknak, valamint a Szocialista Szovjetköztársaságok Uniója más államokban működő diplomáciai és kereskedelmi képviseleteinek hivatalnokai bízhatók meg.

9. cikk

A képviseletek tagjaiul a tartózkodási hely államának sem jelenlegi, sem volt állampolgárai egyik kormány részéről sem nevezhetők ki. E szabály nem terjed ki a tartózkodási hely államának azon állampolgáraira, akiket segéd és fordító munkálatokra a helyszínen vesznek fel, de akiket diplomáciai jelleg nem illet meg.

10. cikk

A szerződő felek képviseleteinek tagjai és alkalmazottai, valamint a diplomáciai futárok a tartózkodási hely államának belügyeibe nem avatkozhatnak be, s különösen kötelezve vannak arra, hogy a tartózkodási hely államának kormánya vagy állami berendezései ellen mindenféle izgatástól és propagandától tartózkodjanak.

11. cikk

Mindkét szerződő fél fenntartja a jogát, hogy a jelen egyezmény 2. és 3. cikkeit, amelyek a kölcsönös kereskedelmi forgalom ideiglenes rendezésére vonatkoznak, hathónapi határidőre felmondhassa.

12. cikk

A jelen egyezmény mindkét kormány részéről megerősítés alá esik, s a diplomáciai és konzuli érintkezés felvétele tárgyában 1924. évi szeptember hó 5-én kelt szerződéssel egyidejűleg lép életbe.

Ennek hiteléül a szerződő felek meghatalmazottai a jelen szerződést aláírták és pecsétjeikkel ellátták.

Készült két eredeti példányban, Berlinben, 1924. évi szeptember hó 12-én.

Kánya Kálmán s. k.
Dr. Jungerth Mihály s. k. *N. Kresztyenszkij* s. k."

E két egyezmény mindkét szerződő fél szempontjából hasznos lett volna: a Szovjetuniónak bővültek volna kapcsolatai, Magyarország számára pedig nem lett volna közömbös egyrészt az ipari és mezőgazdasági export-import növekedése, másrészt Kelet felé megszűnt volna az ország külpolitikai elszigeteltsége.

De igen komoly erők ellenezték idehaza a magyar—szovjet egyezmények életbelépését. Már egy nappal azután, hogy az egyezmények híre külföldön nyilvánosságra került, Horthy habozó, sőt inkább tagadó álláspontot foglalt el. Az erről szóló külügyminisztériumi feljegyzés a következőképpen szól:

„Bartha Richárd Úr Őnagyméltósága, a Kormányzó Úr kabinetirodájának főnöke, kit felkértem volt, hogy a berlini megállapodások tárgyában készült kommünikéhez a Kormányzó Úr Őfőméltóságának előzetes hozzájárulását kieszközölni szíveskedjék, ez ügyben felkereste Őfőméltóságát Visegrádon, és Tőle a következő üzenetet hozta:

A Kormányzó Úr Őfőméltósága, miként azt már előző nap jelezte, a közzétételhez kifejezetten hozzájárulni nem kíván, mert úgy érzi, hogy ez az előzetes hozzájárulás őt annak idején a ratifikáció kérdésében feszélyezhetné, holott Ő ma el sem tudja képzelni a megállapodások oly tartalmát, mely őt arra késztetné, hogy azokhoz hozzájáruljon.

Őfőméltósága tehát — bár nem járul hozzá a közzétételhez —, amennyiben a kormány diplomáciai szempontból okvetlenül szükségesnek tartja, hogy a Berlinben történtek kommüniké alakjában leszögeztessenek, a kommüniké közzététele ellen kifogást nem emel, magának azonban természetesen minden irányban szabad kezet tart fenn."

Horthy álláspontja sokat nyomott a latban, és talán nem is lehet véletlen, hogy 1924. október 7-én Eckhardt Tibor, az ellenzéki Fajvédő párt vezére, a régi „szegedi gárda" közismert figurája tette szóvá a parlamentben a magyar—szovjet megállapodásokat. Eckhardt a többi ellenzéki párt képviselőinek lelkes helyeslése mellett, bőven merítve a szovjetellenes rágalmak tárházából, élesen állást foglalt az egyezmények ellen.

Eckhardt támadására maga Bethlen válaszolt és leszögezte:

„T. Nemzetgyűlés! Mi ebben a kérdésben nem járunk elöl, hanem igenis nagy példákat követünk. Hiszen közismert tény, amit a t. képviselő úr is tud, hogy 28 állam vette fel eddig a diplomáciai összeköttetést a szovjet-respublikával, közöttük nagyhatalmak. Pl. elöljárt Németország, követte példáját Olaszország: az a fasiszta Olaszország, mely legalábbis olyan nacionalista, mint ez a Magyarország. *(Eckhardt Tibor:* Miért csak ebben követjük Olaszországot? Kövesse mindenben! — *Nemes Bertalan* Eckhardt Tibor felé: Most ne beszéljen! — Felkiáltások a balközépen Nemes Bertalan felé: Üljön le! Mit akar? — Nagy zaj. Felkiáltások jobb felől: Halljuk a miniszterelnököt!)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Bethlen István miniszterelnök: Azt hiszem, a t. képviselő úr nem merészelné azt nyíltan mondani, hogy Olaszország kormányának jelenlegi vezetője akár a nacionalista eszmét elárulta volna *(Lendvai István:* Éljen Mussolini! Evviva Mussolini!), akár pedig a hazugság hínárjába került volna? (Zaj.) Bocsánatot kérek, ha ott nem volt ez, miért legyen Magyarországon? (Nagy zaj. A szónok szavai a nagy zajban nem érthetők.)"

Az ügy befejezése: a klérus, az olcsó orosz mezőgazdasági termékek importjától félő nagybirtok, az elvakultan szovjetellenes horthysta katonai körök makacs ellenzése végül is szégyenteljes taktikázásra késztette a Bethlen-kormányt: a megerősített határidőt ismételten meghosszabbíttatta addig, míg azután hét hónappal később a szovjet kormány megunta a huzavonát, és nem volt hajlandó továbbra is biztosítani a legnagyobb kedvezmény elvét. Erre a Bethlen-kormány visszalépett a szerződéstől.

Az ország a szanálási válság súlya alatt nyögött, a fixfizetésűek mellett különösen a kisiparosok és a kiskereskedők helyzete roszszabbodott ijesztő mértékben. Rupert Rezső, liberális ellenzéki képviselő, a parlament 1924. október 7-i ülésén a népszövetségi kölcsönről és a magyarországi bankuralomról a következőket mondotta:

„Mi láttuk már a szanálási törvény tárgyalása idején, de különösen láttuk a fejleményekből, hogy annak idején ezek a törvények, amelyekben a magyar nemzet életereje sorvad el, s amelyek részben nemzetközi szerződések — nem a nemzet javára, hanem ennek a hatalmi, uralmi rendszernek fenntartására alkottattak. (Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon és a balközépen.) *Ezekben a szerződésekben egy nemzetközi tőke-érdekcsoportnak eladatott ez az ország azért, hogy ez a nemzetközi érdekcsoport azután ellenértékül protezsálja a t. kormányt, ezt a hatalmi rendszert a külföld hatalmasságai előtt.* (Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon és a balközépen.) Mi látjuk, érezzük, hogy belekerültünk egy külföldi tőkéscsoport hálójába. (Úgy van! bal felől és balközépen), és mi kénytelenek vagyunk most ennek a lépésnek minden konzekvenciáját levonni. Látjuk, hogy ez a nagy bankárszervezet, amely vezeti a mi belső politikánkat, irányítja a mi külső politikánkat is, s protekciós elbánást biztosít és szerez a t. miniszterelnök úr számára a külhatalmaknál, diktálja ma minden lépésünket, diktálja nemcsak politikai, hanem gazdasági életünk lépéseit is. Mert hogy a t. kormány eltűri azt, hogy amikor a Jegybank 12 és fél százalékért kiadja a pénzt, a bankok azt ritka esetben 32%-ért, hanem inkább 48 és 60%-ért adják tovább, és ezzel gátolják termelésünket, a munkanélküliséget pedig fokozzák, mondom, hogy ezt eltűri a kormány — pedig két perc alatt lehetne rajta segíteni —, ezt nem lehet mással megmagyarázni, mint hogy az a nagy pénzkonzorcium, amely átvette felettünk a gondnokságot bel- és külföldön, egyszerűen ráparancsol a t. kormányra, hogy ez így történjék, mert ennek a nagy pénzcsoportnak, ennek a bankárszervezetnek tagjai, beltagjai az itteni bankosok, az itteni bankárok. (Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon és a középen.)"

A második Nemzetgyűlésen ezekben a hetekben egymást követték a viharos és nemegyszer drámai hangulatú ülések. 1924. október 7-én, amikor az ellenzék ismét szóba hozta a hírhedt ingyenrészvény-ügyet és hevesen támadta Rakovszky belügyminisztert, maga Bethlen volt kénytelen megkísérelni az ellenzéki támadás visszaverését:

„Az ilyen sértegetést, amellyel a t. képviselő urak a köztudatba akarják becsempészni, hogy itt a kormány padjain olyan férfiak ülnek, akik a becsület szempontjából bárkivel a versenyt fel nem vehetik, ezt perfid politikai eljárásnak kell neveznem, mely az urakat jellemzi. (Nagy zaj és felkiáltások a szélsőbaloldalon: Rendreutasítani! *Propper Sándor:* Hazudtak végig a világon! — *Farkas István:* Hazudik!)

Elnök: Csendet kérek. *(Propper Sándor:* Gyilkosok patrónusai. Azok! Azok! — Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Üljenek le, ne fenyegessenek! — *Propper Sándor:* Pimaszság! — *Dobóczky Győző.* Hogy mer ilyet mondani!) Csendet kérek. *(Farkas István:* A miniszterelnök úr is benne van, azért fél! — *Nagy Vince:* Mi van a fiatal Bethlen lószállításával? — Nagy zaj a Ház minden oldalán.)"

A kísérlet nem sikerült, Bethlen bosszúsan ült vissza helyére. E jelenet ismét megerősítette azt az elhatározását, hogy mindenképpen ennél kezelhetőbb parlamentet kell létrehoznia.

NAGYATÁDI NEM BÍRJA TOVÁBB

1924. október 9-én Meskó Zoltán, akkor kisgazdapárti képviselő, interpellált a földreform végre nem hajtása ügyében. Megemlítette a Kecel község tanulságos esetét:

„Az eljárás 1921-ben megindult, 1922 tavaszán volt az első tárgyalás. (Halljuk! Halljuk! a baloldalon.) Öt tárgyalás után, 1922 október elején megállapodás jött létre a kalocsai székesfőkáptalan és az igénylők között úgy a területre, mint az árra vonatkozóan. 421 elismert igénylő van, szükségük volt valami 149 hold földre, a káptalan ezt felajánlotta, megkötötték a szerződést. Az

árat is megállapították, a rokkantak 30 koronát, a többiek 40 koronát fizetnek négyszögölenként. Lefizették azonnal a költségbiztosítékot, s az iratok felmentek a Földmívelésügyi Minisztériumba. A földmívelésügyi miniszter hozzájárult, hogy egy volt erdőterületet adjanak át azzal, hogy a káptalan másutt fog erdősíteni. Idáig rendben volt minden. Felmentek az iratok az OFB-hez. A szegény emberek eladták a fél hold szőlőjüket, mert a bíró azt mondta, hogy megkapják a házhelyet, a kis pénz félre volt téve, hogy jó lesz anyagra. Megtörtént az istenkáromlás, hogy két évig vártak, amíg a következő lépés megtörtént. (Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon. — *Baross János:* A pénzük megromlott! — *Pikler Emil:* Hallatlan disznóság!) Két év múlva, 3816. szám alatt megjött az OFB-től a végzés, és tudtul adta az igénylőknek, hogy mivel a káptalan nem hajlandó erdősíteni, egyelőre tárgytalan a dolog, keressenek másutt házhelyet maguknak. (Zaj és felkiáltások a balközépen: Hallatlan! — *Pikler Emil:* Kuna bácsi, mit szól ehhez? — *Szeder Ferenc:* A legnagyobb gazság! — *Pakots József:* Szemérmetlenség!) De ez még csak a kisebbik része a dolognak, most még érdekesebb jött. Elrendelték a póttárgyalást. Hogy a póttárgyalás hogy szokott folyni, azt tudjuk valamennyien. A bíró megkapja az ügyet, 6—8 hónapig ül az aktán, azután kijön a póttárgyalásra. Ebben az esetben — neveket nem mondok — új bírót küldtek ki természetesen *(Szeder Ferenc:* Így szokták! — Zaj a szélsőbaloldalon), ez szintén az elodázáshoz tartozik, mert ha az egyik jól csinálta, kiküldenek egy másikat, aki talán majd másképpen csinálja (Mozgás a bal- és szélsőbaloldalon. — *Szeder Ferenc:* Talán elrontja?), aki 482. szám alatt 1924. július 21-én, tehát három év múltán, újabb költségbiztosítéki előleget kér, holott az OFB 3816. számú végzésében az van, hogy újabb költségbiztosítékot csak ott kell kérni, ahol eredetileg nem adtak. (Zaj a bal- és szélsőbaloldalon. — *Szeder Ferenc:* A földje elmegy költségbiztosítékra!) Nagyon természetes, hogy a község jegyzője, elöljárósága hivatalosan bejelentette, hogy mivel már szedtek költségbiztosítékot, újabbat nem szednek. A bíró e jelentés után is 482/16. szám alatt ragaszkodott az újabb költségbiztosíték befizetéséhez, és mikor ezt a határozatot az igénylők közül hárman megfellebbezték, nemhogy tudomásul nem vette, hanem a következő végzést hozta (olvassa): »Felhívom Kecel község elöljáróságát, annak sürgős közlése iránt, hogy költségbiztosítéki előleg kérdése iránt 482/16. számú végzésem milyen módon, mennyi hónap, mennyi napján lett a községben közzétéve, és ezt Turcsán

Pál, Lipták Andor és Horváth György hogy tudták meg.« Mikor hivatalosan megfellebbezik a végzést, akkor arra kíváncsi, hogy miként tudták meg. (Zaj és felkiáltások a balközépen, a bal- és szélsőbaloldalon: Hallatlan!) A házhelyügyet nem szorgalmazom tovább. *(Ulain Ferenc:* Tessék Szabolcsba menni, ott még szebb! — *Eckhardt Tibor:* Hát Kiskundorozsmán? — *Rupert Rezső:* Vagyoni tönkretétele a népnek! — Nagy zaj bal felől. — *Elnök* csenget.)

Nem akarom a Ház türelmét sokáig igénybe venni. Minden vidéken százával előfordulnak ilyen esetek."

Meglepő fordulat következett: Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter válaszában elismerte, hogy az interpellációban felsorakoztatott felháborító esetek nem elszigetelt jelenségek. Azután így folytatta:

„Ha a hozzáértők véleményét figyelembe is veszik, nem volna szabad előfordulnia annak — és ezt erről a helyről ki kell jelentenem —, hogy kisigénylők, akik csak egy-két holdat kapnak, 10—12 (Felkiáltások a baloldalon: Húsz kilométerre!) vagy 20 kilométerre is kapják a földjüket. Hozzáértő embernek tisztában kell lenni vele, hogy akinek fogata nincs, de még akinek fogata is van, az sem bírja ki a fuvarköltséget. Nincs olyan kisigénylő, aki kibírná ennek a költségét, és a vége a földről való lemondás. *(Friedrich István:* Ezt mondjuk három év óta!) Ilyen dolog nagyon sok van, de nem akarom őket felsorolni. Mint t. képviselőtársam is mondta, a bírói ítéletek nagyon soká késnek. Én százával írok át folyton a bíróságokhoz, hogy intézzék el az ügyeket. *(Szeder Ferenc:* Eredménytelenül!) Nem mindig eredménytelenül. *(Baross János:* Vannak kivételek. — *Pikler Emil:* Legtöbbször! — Zaj bal felől. — Halljuk! Halljuk! jobb felől.)

Elnök: Csendet kérek!"

De Nagyatádi most már nem gondolt az Esküdt-ügyre, nem félt többé a leleplezéstől, őszintén kimondta azt, ami a szívén feküdt:

„Nem bírom hallgatni már a panaszokat, és a helyzet az, hogy újabb és újabb nehézségek merülnek fel, és a pénzügyi kormányzat a földművelésügyi kormány ellenére ad ki rendeleteket. (Úgy van! Úgy van! — Taps a bal- és szélsőbaloldalon. — *Meskó Zol-*

tán: Őszinte, becsületes magyar beszéd. — *Zsirkay János:* Ez az országrendszer népcsalás!)

Elnök: Zsirkay képviselő urat kénytelen vagyok ezért a kifejezésért rendreutasítani. *(Zsirkay János:* Igenis az!) A képviselő urat másodszor is rendreutasítom, és figyelmeztetem, hogy tartózkodjék az ilyen durva kifejezésektől.

Szabó István (nagyatádi) földmívelésügyi miniszter: Én a képviselő úrnak pontonként felsorolt vádjaira választ nem tudok adni, annál az oknál fogva, mert egészségem megrongálódott, nem bírom a panaszokat tovább elviselni, és azon gondolkodom és gondoskodom, hogy helyemet alkalmasabb embernek adjam át. (Élénk éljenzés és taps. — *Malasits Géza:* Vajúdik a demokrácia! — *Esztergályos János:* Éljen Nagyatádi! — *Nagy Ernő:* Most megtalálta magát! — A Ház tagjai felállva tapsolnak.)"

Későn, túl későn mert Nagyatádi Szabó szembenézni az igazsággal. Addig már megbukott erkölcsileg és politikailag; s mert az általa „intelligenciá"-nak tartott úri réteg vezetését igényelte, elkerülhetetlenül zsákutcába került. Október 9-i parlamenti szereplését Bethlen nem tudta neki megbocsátani, és amikor október 15-én felajánlotta lemondását, már nem játszotta tovább vele a komédiát, Nagyatádi Szabó felmentése megjelent az október 21-i hivatalos lapban.

Nagyatádi Szabó hazament falujába, Erdőcsokonyára, díszes úri kíséret nélkül, egyedül. Október 30-án kiballagott a szőlőjébe, ott állítólag egyedül volt egész délután, szalonnát sütött, késő este ért haza. Másnap reggel nyolc óra tájban hirtelen rosszul lett, elvesztette eszméletét, és húsz perc múlva már halott volt. Mindössze 61 évet élt.

Temetésére különvonat vitte Budapestről az előkelőségeket; a fő búcsúztató Bethlen István gróf magyar királyi miniszterelnök volt, ő méltatta az elhunyt elévülhetetlen érdemeit, majd azokhoz intézte szavait, akik Nagyatádi örökségét, a kisgazdavezéri pálcát óhajtották megszerezni: „Vajon lesz-e még a kisgazdatársadalomnak olyan képviselője, aki megérti a történelemnek ezt a súlyos szavát, és bölcs mérséklettel, de mégis a szociális kiegyenlítődés útján haladva, mindnyájunkkal együtt képes lesz ezt a nemzetet magasra emelni?"

1924. november 4-én, a Nemzetgyűlés ülése után, amelyen az elnök elparentálta Nagyatádi Szabót, a kisgazda képviselők, élükön Mayer Jánossal, hűséget fogadtak Bethlen grófnak!

November 15-én Mayer Jánost nevezte ki Horthy kormányzó földművelésügyi miniszterré...

(Egyébként ezen a napon lett pénzügyminiszter Bud János, Korányi Frigyes visszament a párizsi követség élére, a külügyi tárcát Scitovszky Tibor, a Hitelbank vezérigazgatója kapta meg.)

MINISZTERELNÖK MINT HAMIS TANÚ

De Nagyatádi Szabó halálával az Esküdt-ügy még nem került le a napirendről. A Bethlen-kormány parlamenti ellenzéke most Bethlen gróf ellen élezte ki a panama-botrányt, és miután 1924. november 27-én, az Esküdt-pör újabb főtárgyalásán Bethlen miniszterelnök a bíróság előtt tanúvallomást tett, az egyik ellenzéki képviselő azzal vádolta a parlamentben, hogy *tudatosan hamisan vallott.* Óriási botrány tört ki, a szónoktól megvonta a szót az elnök, tumultuózus jelenetekre került sor, tizenöt nemzetgyűlési képviselőt, nagyobbrészt szociáldemokratákat, karhatalommal távolítottak el az ülésteremből.

Részlet a november 28-i nemzetgyűlési naplóból*:

„*Elnök:* Az ülést újból megnyitom. *(Peyer Károly:* Mi jogon cipeltek ki engem innen? Mi jogon vittek ki? — Nagy zaj a szélsőbaloldalon.) Bejelentem a t. Háznak, hogy Esztergályos János, Kabók Lajos és Propper Sándor képviselő urakat, akikkel szemben a házszabályok 259. §-a alkalmazásának szüksége forgott

* Az alább szó szerint közölt naplórészlet igen jellemző képet mutat a második Nemzetgyűlés „munkájáról". A tömérdek közbeszólás megértéséhez azonban ismernünk kell a korszak számos eseményét, szállóigéjét stb. Bethlen Genfben a Népszövetség egyik bizottsága előtt előadást tartott arról, hogy milyen hibátlan demokrácia uralkodik Magyarországon. Erre utal a közbeszólások egy része. A „máramarosi tanú" egy népszerű anekdota alapján hamis tanút jelentett a korszak terminológiájában. A Piroskáékra tett célzásokhoz tudnunk kell: a Piroska-fivérekről van szó, akikre rábizonyosodott, hogy bombát robbantottak a csongrádi zsidó nőegylet bálján, de befolyásos protektoraik — köztük Gömbös Gyula és Eckhardt Tibor — kiszabadították őket a börtönből és elcsapatták a merénylőket vádoló ügyészt. A „darabont" szó utalás az 1905-ben alkotmányellenesen kinevezett Fejérváry-féle ún. darabont-kormányra, vagyis a leplezetlenül fegyveres erőszak kormányára.

fenn, kénytelen voltam a Házból eltávolíttatni. A képviselők ügye a mentelmi bizottsághoz tétetik át. *(Peyer Károly:* Kinek volt joga engem kivitetni? Gazság! — *Hébelt Ede:* A gyorsírók üljenek le a székre!) Szilágyi Lajos képviselő urat illeti a szó. *(Szilágyi Lajos:* Nem hallottuk!) A képviselő úr meghallotta! *(Peyer Károly:* Házszabálysértés történt! — *Sütő József:* Mindnyájunkat vigyenek ki! — *Peyer Károly:* Hol vagyunk? A Bakonyban? Mi ez? — *Maday Gyula:* Önök Bakonynak nézik a Nemzetgyűlést! — *Saly Endre:* Ez nem Orgovány vagy Siófok! — Hosszan tartó zaj a szélsőbaloldalon. — *Peidl Gyula:* Szuronyok között nem tanácskozunk! Terroristák! — *Saly Endre:* Az elnöknek nincs joga intézkedni ilyen esetben! — Zaj a szélsőbaloldalon. — *Peidl Gyula:* Máramarosszigeti tanú! Olyan hamis, mint Genfben! Genfben a világot csalta meg, itt a bíróságot! — Taps a szélsőbaloldalon.) Peidl képviselő urat kérem, méltóztassék a közbeszólásoktól tartózkodni! *(Szabó Imre:* Az egész világot orránál fogva vezeti. Csaló! Csaló!) Sütő képviselő urat rendreutasítom! *(Sütő József:* Én nem szóltam egy szót sem! — *Hébelt Ede:* Nem Sütő! Tévedés!) Szabó Imre képviselő urat kénytelen vagyok rendreutasítani! *(Saly Endre:* Az elnök házszabályellenesen cselekedett! — *Rupert Rezső:* Van még egy ország, amelynek ilyen miniszterelnöke van? — *Saly Endre:* Nem pártelnököt kérünk! Darabont elnök! Gyilkosok felbújtója! — Zaj a szélsőbaloldalon. — *Szabó Imre:* Abból élnek, hogy a népet becsapják! Panamisták! — *Pakots József:* Keserves visszhangja lesz ennek! — *Peidl Gyula:* Elnök Úr, amit elkezdett, be kell fejeznie! — Taps a szélsőbaloldalon. — *Peyer Károly:* Vitessen ki mindnyájunkat! Csinálja végig a komédiát! — *Farkas István:* Majd elmegyünk Genfbe mi is! — *Rupert Rezső:* Hozzáragadt Bethlenhez! — *Baticz Gyula:* Bethlen szolgájává süllyesztette le magát a Ház elnöke! — *Saly Endre:* Nem Házelnök! Pártelnök! — *Peidl Gyula:* Terroristák elnöke! — Zaj a baloldalon. — *Dinich Ödön:* Rendre! Hogy mer ilyent mondani! Csirkefogó! — *Peyer Károly:* Piroskáék védői! — *Szabó Imre:* Most már terhükre van a panamista, most már lerázzák! — *Rupert Rezső:* Nem lehet a bűntársait megtagadni!) Rupert képviselő urat kérem, méltóztassék csendben maradni! *(Várnai Dániel:* Máramarost már visszakaptuk! — *Rupert Rezső:* Máramaros házhoz szállítva! — *Halász Móric:* Halljuk már Szilágyit! — *Peyer Károly:* Miért vittek ki engem? Nem is volt rá rendelkezés! Miért nem védi meg a képviselőket az elnök? Miért tűri az erőszakot? — *Hébelt Ede:* Az elnöknek nem lett volna

szabad alkalmazni a darabontokat! — Zaj a szélsőbaloldalon. — Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. — *Peidl Gyula:* Csak szuronymentesen lehet tárgyalni! Elnök úr, ha alkalmazta a szuronyokat, folytassa, fejezze be!)"

Bethlen gróf becsületét az elnök erőszakkal akarta megvédeni, de a tényeken, nevezetesen azon, hogy Bethlen miniszterelnöknek is része volt a panamákban, semmiféle erőszak nem tudott változtatni. Az sem, hogy a bíróság végül is Esküdt Lajost ötévi és nyolchónapi börtönre s komoly pénzbüntetésre ítélte, de az sem, hogy Esküdtet büntetésének letöltése után elmegyógyintézetbe zárták.

Befejezésül: az egyik szociáldemokrata képviselő, Pikler Emil ezen a bizonyos november 28-i ülésen a következőket mondotta:

„T. Nemzetgyűlés! A nagy panamaper kapcsán, amikor a Panama-csatorna építése körüli óriási visszaélések s a nemzeti vagyon elrablása szóba került a francia kamarában, amikor már ki volt pattanva azoknak a miniszteréknek, kamarai tagoknak és szenátoroknak névsora, akik a panamákban részt vettek, felállt a a kamarában egy Durien nevű francia képviselő és azt mondta: »Mit beszélünk sokat ezekről a panamákról, hiszen maga monsieur Jules Grévy, a francia köztársaság elnöke is panamista és részt vett ezekben a panamákban.« A francia kamara akkori elnöke, Cambon, rendreutasította az illető képviselőt. Ekkor az illető képviselő ezt mondta: »Elnök úr kérem, én bizonyítani akarok.« — Tessék. — Bizonyított, és egy órával később Jules Grévy már nem volt a francia köztársaság elnöke, mert bebizonyult, hogy amit a képviselő állított, az igaz volt. (Zaj a jobboldalon.)

Én azt vártam, hogy amikor Györki Imre igen tisztelt elvtársam és képviselőtársam azt a vádat emelte Bethlen István, Magyarország miniszterelnöke ellen, hogy hamis tanúzást követett el, tegnap az Esküdt-per kapcsán, a tisztelt elnök úr fel fogja őt hívni arra, hogy bizonyítson, s minthogy meg vagyok győződve arról, hogy tudott volna bizonyítani, természetes, hogy Bethlen István most nem lehetne Magyarország miniszterelnöke. (Úgy van! a szélsőbaloldalon. Zaj jobb felől.)"

Ezek után hosszú időre megromlott a Bethlen-rezsim és a Szociáldemokrata Párt vezetősége között amúgy is megrendült viszony. A szociáldemokrata képviselők a nélkülöző, kisemmizett

tömegek nyomására kénytelenek voltak élesen támadni a kormányt, mire Bethlen több ízben megfenyegette Peyert és társait, hogy ha el nem csendesednek, akkor nyilvánosságra hozza a velük kötött titkos paktumot. De Peyerék ezt nem várták meg, és 1924. december 30-án az SZDP választmányi ülésén a pártvezetőség nevében Farkas István ismertette az 1921 decemberében aláírt paktumot, melynek létezését addig „csúnya vádnak" minősítették.

A pártvezetőség igyekezett igazolni 1921. decemberi eljárását: „ellenállhatatlan kényszert" és még sok minden okot sorakoztatott fel, másnap a Népszavában közzétették a paktum teljes szövegét, kijelentették, hogy soha nem tartották magukra nézve kötelezőnek az erőszakkal kicsikart egyezményt, de mindez nem állíthatta meg az SZDP-n és a szakszervezeteken belül az ellenzéki mozgalom terjedését.

A szocialistapárti belső ellenzéknek szívós harccal sikerült elérnie, hogy a paktum ügyét a II. Internacionálé végrehajtó bizottsága napirendre tűzte. A határozat tényként állapította meg, hogy Bethlen miniszterelnök a kormány által kilátásba helyezett engedményeket számos olyan feltételhez kötötte, amely a „nemz tközi munkásmozgalom minden alapelvével, sőt némelyike a szocialista erkölcs elveivel is ellentétben van... Mindamellett bizonyára érthető, hogy egy olyan paktumnak a megkötése, amely tartalma és formája szerint teljesen ellentmond a nemzetközi munkásmozgalom minden hagyományának, természetszerűleg ellenzéket támasztott a pártban."

Lesújtó politikai erkölcsi bizonyítvány Peyerről, Farkasról és a paktum többi szociáldemokrata aláíróiról!

Bethlen erélyes ellentámadásba ment át: napirendre tűzette és elfogadtatta a Nemzetgyűléssel — az ellenzéki képviselők nagy részének tüntető távolmaradása mellett — a házszabályrevíziót, amely jelentősen megnövelte az elnök hatalmát és korlátozta az ellenzék működési lehetőségeit, megindította országszerte az agitációt, hogy előkészítse a talajt a kormány új választójogi törvényjavaslata számára.

Bár a Bethlen-kormány a parlamentben és a városi, megyei törvényhatósági bizottságokban megtartotta politikai állásait, a gazdasági helyzet tagadhatatlanul súlyos volt. A Honvédelmi Minisztérium katonapolitikai osztálya 1924. november 26-i keltezésű helyzetjelentésében megállapította:

„Csonka-Magyarország egyes rétegeiben a közhangulat, sajnos, az utóbbi időben nagyon nyomott, sőt elkeseredett, mert az anyagi gondok változatlanul súlyosak.

Mi sem természetesebb, hogy szélsőséges elemek ezt a súlyos helyzetet politikai célokra használják fel.

Kétségtelen, hogy a középosztály általában és a köztisztviselők nagyobb része fizetéséből megélni nem tud, mert annak aranykoronában történt megállapítása óta a megélhetési viszonyok határozottan rosszabbodtak. Így az elszegényedés tovább tart, és a kedélyek megnyugodni nem tudnak. A legnagyobb kétségbeeséssel néz a köztisztviselő a tél elé, mert téli szükségletét csak előleg felvételével, részletfizetésekkel, szóval adósságok árán tudja biztosítani, ami megélhetését hóról hóra nehezebbé teszi. E nagy nyomorúság hatása — hacsak idejekorán számbavehető segítség nem érkezik — a tél folyamán kétségen kívül mutatkozni fog.

A lakosság hangulata is nyomott. Mindenki a gazdasági kibontakozás lehetőségét tárgyalja és az árak stabilizálódását várja. A gyenge termés, a súlyos adók és a nagy pénzhiány miatt az ipar és kereskedelem pang, munkaalkalmak nincsenek, az államra és társadalomra egyformán veszélyes munkanélküliek száma pedig erősen növekszik.

A gazdasági helyzetet a pénzszűke jellemzi, hitelt csak magas kamatláb mellett engedélyeznek, ami újabb drágulást okoz. Az árak egyes viszonylatokban némi állandóságot mutatnak, de általában a békebeli aranyparitásnál jóval magasabb nívón mozognak.

A gazdatársadalom a gyenge terméseredmények és a nagy adók miatt elégedetlen. Az előbbi hatását minden társadalmi osztály, de főleg a kereskedők és iparosok érzik, akik a rossz termés miatt úgyszólván az utolsó vevőközönségüket is elvesztették. Különösen nagy az elkeseredés a kisiparosok között, akik körében olyan hangok hallhatók, hogyha legközelebb választás lesz, ők is a szocialista jelöltre fognak szavazni.

Szilárd kormány mellett Horthy gondtalanul szórakozik, mint kormányzóhoz illik, Bethlen is vele megy vadászni

Vadászjelvény, ó!

Testőrei közt, körmenetben

Albrecht főherceggel, sportversenyen

Rendjelet alapít — önmagának,
és ünnepélyesen átveszi

Fotografál

Teniszezik

Gardenpartit rendez

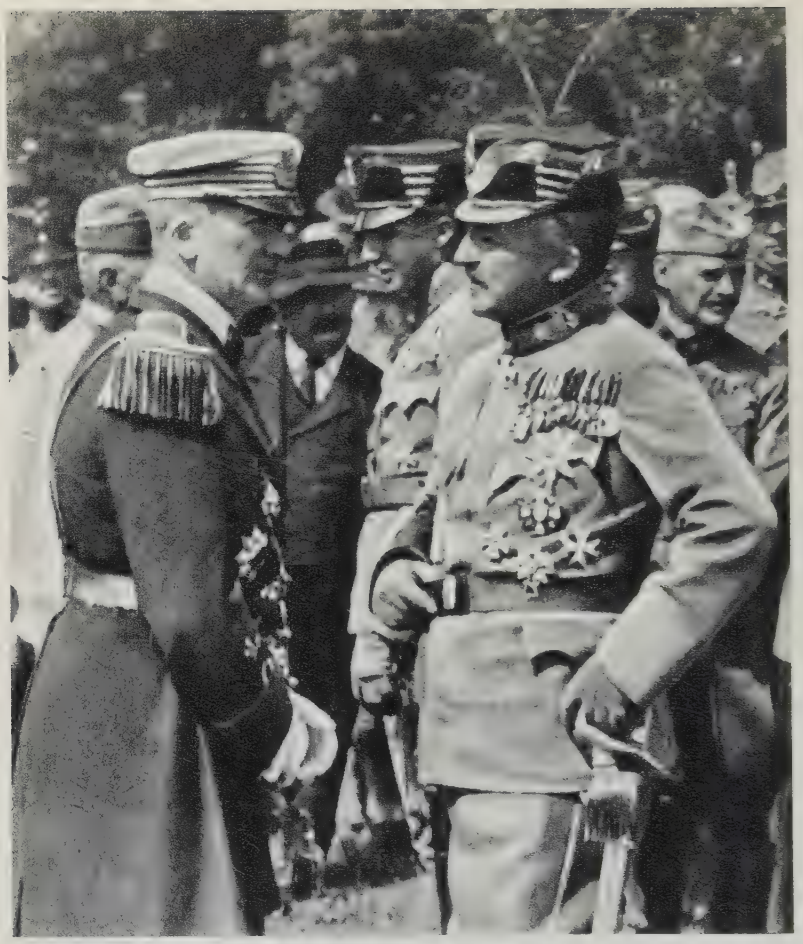

József főherceg már behódolt neki

Befogadták maguk közé a máltai lovagok is. (Horthy jobbján Feilitzsch Berthold báró, a titkos társaságok vezére)

De a grófok még mindig lóhátról beszélnek vele . . .

A gazdasági téren fennálló, hazafias irányú szervezkedések a jelenlegi helyzettel szemben alig tudnak számbavehető erőt kifejteni.

A lelkeknek destruálása radikális oldalról úgy a sajtóban, mint a parlamentben a demagógia legszélsőségesebb eszközeivel tervszerűen folyik, a helyzet e tekintetben komoly aggodalomra ad okot.

A munkanélküliség oly nagy, hogy pl. a Weiss Manfréd Rt. óriási gyártelepén is a munkásoknak csak 1/10 része dolgozik, az is csak három napot hetenként. Mindenfelől érkeznek hírek újabb elbocsátásokról, de zavargások, lázongások emiatt idáig még nem voltak. A gyárak itt-ott próbálnak ugyan az általános gazdasági pangással szembeszállva az újabb üzemredukcióktól tartózkodni, de ez a szórványos és kétségtelenül inkább csak jóindulatú, mint kellő gazdasági alappal bíró intézkedés az általános helyzeten nem változtat. Bérharcok ugyan nincsenek, de ennek oka szintén nem az, mintha a munkások meg volnának keresetükkel elégedve, hanem féltik mostani egzisztenciájukat kockára tenni."

A szombathelyi kerületi rendőrfőkapitány 1925. január 17-én jelentette a Belügyminisztériumnak:

„Nagyméltóságú Belügyminiszter Úr!

A m. kir. állami rendőrség szombathelyi kerületének 1924. évi december havi helyzetjelentését van szerencsém Nagyméltóságodhoz a következőkben felterjeszteni.

Az általános helyzet az elmúlt év záró hónapjában az eddiginél is sötétebb képet nyújt. A szanálás eddig mint állandó súlyos válság jelentkezik, a javulás minden jele nélkül. Kerületem legkülönbözőbb vidékeiről beérkezett jelentésekből egybehangzóan csak a nyomor és elkeseredés hangja szól. Üzemek, ipari vállalatok és üzletek állandóan visszafejlődnek. Ez a fokozatos leépítés állandóan a munkanélküliek elkeseredett táborát növeli. — A szociális helyzet ezen feszültségét fokozza, hogy a szanálással kapcsolatban végrehajtott tisztviselői redukció folytán elbocsátottak a gazdasági válság következtében elhelyezkedni nem tudnak. — A szellemi és fizikai munkások egy része munka nélkül a kétségbeesés, másik része megélhetésre elégtelen keresetével az elkeseredés reménytelen állapotában vívja súlyos életküzdelmét; oly aggasztó jelenségek ezek, amelyek maholnap végeredményben az állam normális életrendjét felborulással fenyegetik.

Kerületem jelentéseiben mint megható panasz vonul végig, hogy a közalkalmazottak osztálya üres zsebbel, hideg szobában, éhesen

és hiányos ruhában töltötte el 1924. év szent karácsonyát. — A karácsonyi jutalmak — mint beérkezett jelentésekből megállapítható — nem örömet, hanem ellenkezőleg, elégedetlenséget okoztak, mert a jutalmazás csak részleges volt és oly csekély, hogy a magánalkalmazottaknál egy hivatalszolga kapott oly jutalmat, mint az államiaknál egy tisztviselő.

A tél a drága fűtés gondjával a máris elviselhetetlen helyzetet a végső elkeseredésig fokozza. A fizikai munkások tömegesen mennek külföldre, ott keresik boldogulásukat, és az országban a szakképzettséget nélkülöző munkások maradnak csak vissza.

A pénztelenség általános, ami különösen a karácsonyi ünnepeket megelőző napokban mutatkozott. — Ez ünnepek közelsége az üzletekben meg sem látszott, a forgalom mindvégig a minimális volt."

Ezek a szigorúan bizalmas jelentések, amelyek annak idején természetesen nem kerülhettek a nyilvánosság elé, őszintén feltárták az ország kétségbeejtő állapotát. A kormány azonban, a tényekkel mit sem törődve, a szanálás sikeréről tett jelentéseket, s *nem a nyomor megszüntetéséért* küzdött, hanem csak arra volt gondja, hogy *a nyomorgó tömegek véleménye, akarata* meg ne nyilvánulhasson. Ezért volt sokszoros fontosságú a kormánynak, hogy „megfelelő" választójogi törvényt hozzon.

JELLEM ÉS VÁLASZTÓJOG

Zala vármegye törvényhatósági bizottsága 1925 első évnegyedi közgyűlésén egyhangúlag elfogadott egy határozati javaslatot, mely állást foglalt a készülő *választójogi törvényjavaslat* dolgában. A határozati javaslat rövid volt, de igen súlyos etikai és politikai tételeket tartalmazott. Az ősi vármegye nagy hangú urai *kinyilvánították tiltakozásukat a titkos szavazás bevezetése* és a *nők szavazati joga ellen.* Indokolásul, nemes egyszerűséggel, csak annyit fűztek hozzá a határozati javaslathoz, hogy *magyar ember jellemével nem fér össze a titkos szavazás,* mert a magyar ember mindig és minden körülmények között bátran meg meri mondani véleményét; a nőknek pedig azért nem adna választójogot Zala vármegye, mert a *magyar ember jellemével, egész életfelfogásával nem fér össze, hogy feleségében ne hűséges hitvestársát, hanem szavazati joggal bíró polgártársát lássa . . .*

(Tájékoztatásul még annyit: Zalaegerszeg város egy részének katolikus híveit az 1920-as évben egy rendkívül tevékeny, sokak szerint a szükségesnél agresszívebb plébános gondozta, kinek egyúttal igen nagy befolyása volt a törvényhatósági bizottságban is. A pap neve *Péhm József* volt. Később XII. Pius pápa magyar prímást kreált belőle, de akkor már *Mindszenty Józsefnek* hívták . . .)

Visszatérve a választójog problémájára: Zala vármegye határozati javaslatát megküldötte valamennyi vármegyének, valamennyi törvényhatósági joggal felruházott városnak, hogy csatlakozzanak hozzá, és hasonló felterjesztést küldjenek a magas kormánynak. Az eredmény nem is maradt el: *jó néhány város és vármegye magáévá tette ezt a reakciós politikai hitvallást.*

Az ellenforradalmi korszakban a városi és vármegyei törvényhatósági bizottságok elárasztották a kormányt különféle határozati javaslatokkal — a kormány megrendelésére. Tiltakoztak a munkanélküli segély törvénybeiktatása ellen, követelték a fővárosi destruktív sajtó megrendszabályozását, és bizalmat szavaztak, ha szükség volt rá, Bethlen miniszterelnöknek. A főispánoknak nem került nagy erőkifejtésbe bármilyen határozati javaslat megszavaztatása.

A Bethlen-kormány nem nagyon válogathatott bizalmi felterjesztésekben, mindenkit szívesen fogadott, aki hajlandó volt mögéje állni. Különösen nagy szüksége volt ilyen „spontán" megnyilvánulásokra 1925 tavaszán, akkor, amikor négy esztendeje tartó halogatás után végre beterjesztette a Nemzetgyűlésben választójogi törvényjavaslatát.

Az 1922-es jogfosztó választójogi rendelet és ennek alapján megtartott választások után valamiféle demokratikus választójogot senki sem várt Bethlen kormányától. De a beterjesztett törvényjavaslat felülmúlta a legsötétebb elképzeléseket is.

A törvényjavaslat legfontosabb elvei: a férfiaknál a korhatár 24 év, de igazolni kell 10 éves magyar állampolgárságot, 2 évi egyhelybenlakást és 6 elemi végzettséget. Ennek számszerű hatása: az iskolai végzettség igazolásának megkövetelésével közel 1 200 000 magyar állampolgárt fosztottak meg választójogától. Tegyük hozzá: *a választójogosultságot iskolai végzettség igazolásához kötni* több volt, mint egyszerű buktatás, korlátozó rendelkezés. Az egyik képviselő élesen bírálta a törvényjavaslat ezen részét és a következőket mondotta: „Én sokszor beszélek kisemberekkel, nincstelenekkel, akik a legnehezebb gazdasági viszonyok

között élik a maguk szinte állati életét, akik állati igényeiket sem tudják kielégíteni: ruhát, csizmát nem tudnak venni gyermekeiknek, hogy a faluba beküldhessék őket, hogy ott megtanulják az egyszerű betűvetést, az ABC-t, és ugyanakkor *kizárjuk ezeket az embereket a választójogból azokért a bűnökért és mulasztásokért, amelyeket a magyar kormányzati rendszer a népiskoláztatás terén elkövetett.* Írni-olvasni tudáshoz kötjük a szavazati jogot, s ugyanakkor a magyar kormány nem gondoskodik elegendő számú népiskoláról, az iskoláztatás lehetőségéről."

Végül hozzátette: „Beszéltem magyarokkal, akik azt mondták: nemhogy papírra, füzetre, irkára és könyvre vagy csizmára juttathatnánk gyermekeinknek a szükséges összegeket, hanem egyáltalában nem tudjuk iskolába küldeni őket, mert az ing is leszakadt róluk."

A *nőknél a korhatár 30 év volt,* és az előbb felsorolt „kellékeken" kívül vagy *önálló keresettel* kellett rendelkezniük, vagy *diplomás* lett légyen a *férjük,* vagy legalább *három gyermeket kellett* világrahozniuk ahhoz, hogy szavazati jogot kaphassanak.

Még két számadat: a törvényjavaslat a földmunkásságnak felét, a mezőgazdasági cselédségnek pedig kétharmadát zárta ki a választói jogosultságból.

Végül, de nem utolsósorban: a törvényjavaslat, szemben az 1919. évi Friedrich-féle rendelettel, a választókerületek legnagyobb részében *visszaállította a nyílt szavazást,* csak a fővárosban, annak környékén és néhány nagyobb vidéki városban szavazhattak — a javaslat szerint — titkosan a választópolgárok. És ami a legszebb: a törvényjavaslat nemcsak a titkos, de a *nyílt szavazást is kötelezővé tette.*

Mielőtt folytatnók a Nemzetgyűlés választójogi vitájának ismertetését, talán nem lesz fölösleges, főként tekintettel a legújabb nemzedékre, ha röviden leírjuk, mit is jelentett Magyarországon a „nyílt szavazás"?

A Nemzetgyűlés választójogi vitájában ezt a nyílt szavazásos rendszert a következő szavakkal jellemezte Meskó Zoltán fajvédő képviselő, akitől pedig nem is állott olyan nagyon távol az antidemokratikus szemlélet:

„Az útszéli banditánál utolsóbb az, aki el akarja rabolni valakinek a szent meggyőződését. (Úgy van! balfelől.) Az útszéli bandita pisztollyal a kezében csak azt mondja: pénzt vagy életet! A nyílt szavazás azt jelenti: voksot vagy kenyeret!

Ha azt látom, hogy valaki az egyik kezével rámszegzi a revolvert, hogy: vagy ide szavazol, vagy pedig kenyeredet veszted, s ha nem szavazol ide, nem kapsz erdőirtást, legelőt, aratórészt, házhelyet, kukoricaföldet stb., akkor ne beszéljünk tovább, hiszen önök éppúgy tudják, mint én, hogy egy nem egészen sikerült földreformmal állunk szemben. (Úgy van! Úgy van!)"

Ami pedig a nyílt szavazás *kötelezővé tételét* illeti, erről az egyik képviselő a következőket mondotta:

„Milyen presszió van? Van hivatali presszió, társadalmi presszió, gazdasági presszió és van terror presszió. (Úgy van! Úgy van! a baloldalon.) A hivatali presszió, kevés kivétellel, gyakoroltatik minden közhivatalnokkal szemben, még ma is. (Ellentmondások jobb felől.) Velem szemben ne lépjenek a tagadás terére, mert én vagy 20—25 választási mozgalom vezetésében vettem részt, ellenzéki oldalról, és kevés az a gyóntató, aki olyan felháborító titkokat hallott volna gyóntatószékben, mint aminőket nekem mondtak szerencsétlen üldözött, meggyőződésük megtagadására kényszerített egyének. (Igaz! Úgy van! Taps a baloldalon.) Beszéltem gimnáziumi tanárral — a gimnáziumi tanárt pedig talán tartják az értelmiség és a jellem azon fokán levőnek, hogy az országra nézve ne legyen veszedelmes az, ha az ő szavazata szabadon érvényesülhet —, aki azt mondotta: Uram, mit csináljak? Teljes meggyőződésem szerint ellenzéki ember vagyok, de áthelyezéssel fenyegetnek — természetesen négyszemközt —, ha meggyőződésem követem. Én azt ajánlottam neki, hogy ne szavazzon. — Ezzel sem elégednek meg — mondotta —, követelik tőlem, hogy meggyőződésem ellenére a kormánypárti jelöltre szavazzak."

Az ellenzék összefogott a beterjesztett javaslat ellen. Pártonkívüli legitimistáktól a fajvédőkig, a liberálisoktól a szociáldemokratákig az ellenzéki képviselők tiltakoztak a példátlan jogfosztó kísérlet ellen. De valamennyi felszólaló ellenzéki képviselő így vagy úgy, nyíltan vagy burkoltan, de lemondóan jegyezte meg, hogy tiltakozása, kritikája semmit nem ér, mert a Bethlen gróf vezette Egységespárt, mint eddig, most is mereven visszautasítja az ellenzék minden módosító javaslatát.

Rassay Károly elkeseredetten fakadt ki a javaslatban megnyilvánuló tendencia ellen, melynek lényege, hogy a nép akaratát „választójogi címekkel vagy matematikával előre formálja vagy esetleg korrigálja a nyílt szavazásban biztosított eszközökkel". Ha így állunk, akkor — és most szó szerint idézzük Rassay szavait —

„azt kell kérdeznem, hogy *minek a látszat-alkotmány, minek a parlamentarizmus és a demokráciával való kacérkodás?"*

Az ellenforradalmi rendszernek azonban szüksége volt ilyen álparlamentre, ahol az abszolút többséggel rendelkező kormánypárt mellett található 50—60 ellenzéki képviselő, akik időnként haragosan és hangosan bírálják a Bethlen-kormányt. Még az sem baj, ha túl hangos ez az ellenzéki kritika, legalább könnyebben hiszik el az emberek, hogy íme, itt demokrácia van, lám, miket mernek mondani a parlamentben Vázsonyi, Rassay, Peyer, Malasits, Szilágyi, Drózdy és társaik?

De akárhogyan ítéljük is meg az ellenforradalmi korszak parlamentjét, az akkori társadalmi és politikai állapotokat pontosan megismerhetjük egy-egy jelentősebb, fontosabb törvényjavaslat, politikai probléma parlamenti vitájából.

A nyílt szavazás kritikáját hallgassuk meg Apponyi Albert gróftól, a magyar politikai élet „great old man"-jétől, nagy öreg emberétől. Apponyi felszólalásában elmondotta, hogy nemrégiben egy angol konzervatív politikus megkérdezte tőle: *igaz-e, hogy amikor Magyarországon a választó szavaz, meg kell mondania a jelölt nevét, akire szavaz.* Mikor az angol konzervatív képviselő igenlő választ kapott, csak annyit mondott: Angliában horribilis, sőt szinte tragikomikus dolognak tűnik, hogy ilyesmi lehetséges.

De az ellenforradalmi Magyarországon a nyílt szavazás hívei ezt egyáltalán nem tartották tragikomikusnak, pláne horribilis valaminek, hanem ádáz buzgalommal védték álláspontjukat. Puky Endre, a törvényjavaslat előadója pirulás nélkül jelentette ki, hogy az a kérdés, milyen a szavazás módja, titkos-e vagy nyílt, nem tekinthető a demokrácia követelményének.

Azt az állítást is megkockáztatta az előadó, hogy a függő helyzetben levőket a nyílt szavazás jobban megvédi a terror ellen, mint a titkos szavazás, mert minden visszaélés és terror könnyebben napfényre kerül nyilvános szavazás esetén...

De a törvényjavaslat előadója többnyire ügyelt arra, hogy beszéde ne legyen túlságosan riasztó. Ezért nem beszélt világosan, sok mindent, a valódi célt, az igazi szándékot nem merte kifejteni. De amit az előadó elmulasztott, azt elmondották helyette egyes vérmesebb, kevésbé megfontolt kormánypárti képviselők. Közéjük sorolhatjuk csepelyi és mokcsai Mokcsay Zoltán képviselő urat, az Ébredő Magyarok, a Fajvédő Egyesület, a Magyarországi Turán Szövetség tagját. Mokcsay nagy vehemenciával védte a jogfosztó törvényjavaslatot, egymás után sorakoztatta fel

érveit, majd végül kibökte: „A választójog túlságos kiterjesztése azzal a veszéllyel járhat, hogy *a nép* széles, talán tudatlan rétege a képviselőházra és ezen keresztül a kormányzatra és a végrehajtásra olyan nagy befolyást gyakorolhat, amely esetleg a *hitélet*, a fennálló *társadalmi rend* és a *magántulajdon felforgatására vezet.*"

Ez igen, ez világos, érthető beszéd: nem szabad a népnek szavazati jogot adni, mert akkor mi lesz a hitélettel, a fennálló társadalmi renddel, a magántulajdonnal!? Attól félt Mokcsay képviselő úr, hogy ha hatalomra jut a *nép*, visszaveszi tőle a földjét! Erre alapította Mokcsay és sok képviselőtársa ezt a véleményét, hogy a titkos szavazás „magasabb erkölcsi szempontból" inkább hanyatlás, mint haladás:

„Az utolsó kérdés, amelyről még szólani akarok, az, hogy a választójog titkos vagy pedig nyílt szavazás útján gyakoroltassék-e? (Zaj bal felől.) Jól tudom azt, hogy a külföld szakított már a nyilvános szavazás rendszerével... *(Cserti József:* Az egész világ szakított!) Nekünk külföld az egész világ. (Zaj bal felől. — Halljuk! jobb felől.) Hogy megismételjem: jól tudom azt, hogy a külföld szakított már a nyilvános szavazás rendszerével, de azt nem tudom, nem is tudna róla meggyőzni senki, hogy ez az irány az emberi társadalom tökéletesedésének lenne az útja. Szerény véleményem szerint a titkos szavazás magasabb erkölcsi szempontból inkább visszafejlődés, mint előrehaladás (Úgy van! jobb felől. Derültség és zaj bal felől. — *Bárczy István:* Ezért ment tönkre Anglia és az Egyesült Államok! — *Cserti József:* Ezért ment tönkre Svájc és Franciaország), mert éppen közjogi téren vonja el az egyént a társadalom ellenőrzése alól *(Meskó Zoltán:* A városban nem vonja el?), holott pedig mindenki tudja, hogy a nyilvánosság az erkölcsi fejlődés iskolája. Miután pedig én bízom az emberiség erkölcsi fejlődésének törvényszerűségében, bízom abban is — bármilyen különösen fog hangzani —, hogy amikor az emberiség, hogy úgy mondjam, kibujkálta magát a titkos választójog útvesztőjében, magasabb emberi méltóságára ébredve, vissza fog térni az ideálisabb, az emberi méltóságnak jobban megfelelő nyilvános szavazás rendszeréhez. (Úgy van! jobb felől. — Zaj és derültség bal felől. — *Cserti József:* Hallatlan ilyent mondani! — *Dénes István:* Ez a deres szelleme! Vissza a deressel Magyarországon! — *Meskó Zoltán:* Ne kíván, téged fektetnek rá először! — Derültség bal felől.)"

Szinte valamennyi ellenzéki szónok a példák zömével illusztrálta, milyen visszaélésekre ad alkalmat a nyílt szavazás rendszere. Griger Miklós papképviselő statisztikai adatokkal igazolta, hogy a kormány ezzel a rendszerrel előre biztosítani tudja a maga számára a szavazatok jó részét. Mindenekelőtt van körülbelül 200 000 olyan, közszolgálatban levő ember — családjaikkal együtt értendő ez a szám —, aki függő viszonyban van a kormányzattól. Ennek a 200 000 embernek a kormány jelöltjére kell szavazni — mondotta Griger Miklós — „hacsak nem akar B-listára kerülni, és hacsak nem varratta meg előre a koldustarisznyáját". Továbbá: a nagy vállalatok, bankok egyszerűen megparancsolják alkalmazottaiknak, hogy arra a kormányzatra szavazzanak, amelyre a vállalatnak szüksége van. Ezeknek a számát mintegy 50 000-re lehet becsülni. Függő helyzetben vannak továbbá a gazdasági cselédek, a zsellérek, akiknek kicsiny kukoricaföldjük, harmados földjük van. Ha mindezeket összeadjuk, akkor nagyon közel járunk a háromnegyed milliós számhoz. És számítsuk ide végül azokat a formailag független szavazókat, akiket nyílt választás esetén „egy kis parolázás, egy kis megvendégelés, egy kis terror, egy kis bikacsök, egy kis csendőrszurony megpuhít és alkalmassá tesz arra, hogy a kormánypárti szavazók közé álljanak". Summa summarum: a kormány már a választás előtt megszerezte az abszolút többséget.

Griger Miklós megrázó szavakkal ecsetelte a legutóbbi nyílt szavazásnál szerzett tapasztalatait. „Soha nem felejtem el azt a jelenetet, amelynek az utolsó választás alkalmával szemtanúja voltam. *Egy kormánypárti földesúr 40 cselédjét vezette az urnához.*" Közbeszólás a bal oldalról: „Mint a csordát." Griger folytatta: „A szegény jó emberek szégyenpírral arcukon, lehorgasztott fővel és földre irányított tekintettel ballagtak a nagyságos úr után, hogy szavazzanak szívük, meggyőződésük, lelkiismeretük ellenére. Ökölbe szorult kézzel s feldúlt lélekkel szemléltem a jelenetet, s felmerült bennem a kérdés: *kereszténység, civilizáció, lelkiismereti szabadság, emberi méltóság, hol vagy,* hol késel az éji homályban?" S Griger Miklós, a katolikus pap így adta meg a választ: „Ahol lelkiismeretlen munkaadók munkásaik, cselédeik szociális függési viszonyát arra használják fel, hogy *meggyőződésük* megtagadására kényszerítsék, ott rabszolgaság van, annak is legalázóbb formája, az, mely a lelkeket veri bilincsbe."

Silány cinizmussal, szemérmetlenül így válaszolt erre Fáy Gyula kormánypárti képviselő, földbirtokos:

„Azt gondolom mégis, hogy amikor arról beszélnek, hogy az uradalmak kocsira rakatják cselédjeiket és úgy hurcolják őket szavazni, talán mégis nem minden esetben rablélek vásár lehet az, hanem igen sok esetben talán nem jelent egyebet, mint hogy az *intelligenciánál maradjon meg a vezetés*, és talán olykor a kocsi az a kocsi, mely nem jelent egyebet, mint azt, hogy lehetővé tegyék, hogy az illetők minél hamarabb visszatérhessenek polgári foglalkozásukhoz."

A Bethlen-kormány a választójogi vitában visszautasított minden módosító javaslatot, és sikerült is elérnie célját: *olyan választójogi törvény megszavaztatását, mely kockázat nélkül biztosítja a mindenkori kormánynak a szükséges parlamenti többséget.*

És az ellenzék? Bethlen gróf néhány választókerületben meghagyta a titkos szavazást, hogy biztosítsa a „szükséges" ellenzéket.

A választójogi törvényjavaslat vitája során megjósolta az egyik képviselő: „De hát természetesen nem állítom én azt, hogy az ellenzéknek még a csíráját is ki akarja pusztítani az igen t. kormányzat, mert hiszen ellenzéknek szerinte is lennie kell, és *fog is gondoskodni arról az igen t. kormány, hogy itt-ott lába között néhány ellenzéki bekerüljön az országgyűlésbe.* Egészen bizonyosan meglesz a maga 50—60 főnyi ellenzéke, *amely lehet azonban, hogy csak műellenzék lesz, a kormány által engedélyezett ellenzék*, amely csak arra lesz való, hogy néha itt jó nagy viharokat csináljon, hogy azután a nagy botránytól azt gondolja az ország: »Nini, ezek az urak még veszekednek is a mi dolgaink felett!«, hogy azt gondolja az ország, hogy azok, akik itt a nagy súlyokat emelik — amelyről nem tudja az ország, hogy belül üresek —, íme, érettünk dolgoznak. Lesz tehát ellenzék, és egészen kipusztítani nem fogják."

Elhangzott pedig mindez a választójogi vita során, a t. Ház **ülésteremében, Magyarországon, 1925 májusában...**

Még folyt a parlamentben az országgyűlési választásokról szóló törvényjavaslat vitája, amikor *1925. május 21-én és 22-én* sor került Budapesten a *törvényhatósági bizottsági választásokra.* A kormánypárti listával szemben a szociáldemokraták és a liberálisok együttes erővel, szoros szövetségben vették fel a választási harcot, amelyben nemcsak az illegalitásba szorított Kommunisták Magyarországi Pártja, de még az 1925. április 7-én alakult Magyarországi Szocialista Munkáspárt (MSZMP) jelöltjei sem vehettek részt. Az MSZMP felhívta a választópolgárokat, hogy — valódi

munkáslista híján — szavazzanak az ellenzékre, a Demokratikus Blokkra.

A választás eredménye a Sándor-palotában nagy megrökönyödést okozott: a *Demokratikus Blokk 250 törvényhatósági bizottsági mandátumból 128-at szerzett meg.* A fővárosi törvény (1924: XXVI. tc.) értelmében 60 bizottsági tagsági helyet kinevezés útján töltöttek be, így sikerült biztosítani a kormánypárti többséget a fővárosi törvényhatóságban, de ez nem cáfolhatta meg azt a tényt, hogy a Bethlen-kormány Budapesten, az ország szívében titkos szavazással alulmaradt az ellenzékkel szemben.

A fővárosi választás eredménye egyrészt megerősítette Bethlent abban a meggyőződésében, hogy a titkos szavazás, a választójog kiterjesztése az ellenforradalmi rendszer bukását jelentené, másrészt arra ösztökélte, hogy az új választójog alapján megválasztandó képviselőházzal szemben, annak esetleges „fékezésére" újra felállítsa a főrendiházat — kissé modernizált formában.

A FRANKHAMISÍTÁSTÓL A VASS—DRÉHR PANAMÁIG

Kellemetlen közjáték: Windischgraetzről és ismeretlen bűntársairól — Mi maradt a kőszíklából? — Bethlen Rómában — Magyarország eladósodása — Gömbös előretör — A munkásság nyomora — Nagybirtokosok kártalanítása — 1930. szeptember 1. — A „nyomor minisztériumának" tündöklése és bukása

A belpolitikai konszolidáció bethleni menetrendjét 1925 végén váratlan — Bethlen szempontjából rendkívül kellemetlen — közjáték zavarta meg.

1925. december 14-én Hágában az egyik pénzváltó üzletben előkelő tartású, elegáns úriember egy francia ezerfrankost akart beváltani. A pénztáros meglepetéssel konstatálta, hogy a bankjegy hamis. Észleletét közölte, mire a franciául beszélő úr méltatlankodva egy másik ezerfrankost húzott elő tárcájából. Noha ez a bankjegy már valódinak bizonyult, a pénztáros felhívta a hágai rendőrséget. A kifogástalan fellépésű úr ezt az időt arra akarta felhasználni, hogy a nála levő többi ezerfrankos bankjegyet eldugja a harisnyájába. Ily módon azonban csak egy bankjegyet sikerült „biztonságba" helyeznie, mert közben a terembe belépett egy asszony. A helyszínre érkezett rendőrtisztviselő előtt a hamis ezerfrankost bemutató úriember *Jankovich Arisztid névre szóló futárútlevéllel igazolta magát.* A rendőrtisztviselő egyáltalán nem hatódott meg a diplomáciai útlevéltől, hanem kihallgatás céljából bekísérte Jankovichot a rendőrségre. A személyi motozás során több hamis ezerfrankos került elő Jankovich Arisztid tárcájából, így az ügy kezdett fölöttébb érdekes lenni. Miután a diplomáciai útlevél nem segített, Jankovich azzal próbálta kivágni magát, hogy közölte: *őt Nádosy Imre magyarországi rendőrfőkapitány küldte ki bizalmas céllal Hollandiába.* A hágai rendőrség azonban ennek ellenére folytatta a nyomozást, ugyanakkor a diplomáciai szokásoknak megfelelően értesítette a történtekről Forster báró, hágai magyar követet.

Másnap, december 15-én délelőtt 11 órakor a Külügyminisztérium a következő táviratot kapta a hágai követségtől: „Jankovich, aki a 14.532 szám alatt kiállított futárigazolvány birtokában van,

itt, hamisított 2 drb ezerfrankos felváltásánál le lett tartóztatva. Hivatkozik arra, hogy az országos főkapitány által titkos misszióba küldetett ki, amiről Nuber követ is tud. Kérek távirati választ pénzváltás jóhiszeműsége tekintetében, és hivatalos kiküldetés fennáll-e?"

Másfél óra múlva, 12 óra 32 perckor már el is ment a Külügyminisztérium választávirata: „M. kir. követségnek Hága. 8. sz. alatti távirati jelentésére: *pénzváltás kétségtelenül jóhiszemű.* Kiküldetés fennáll. Budapest, 1925. december 15-én Nuber."

December 16-án azonban Budapestre újabb távirat érkezett Hágából: „Szigorúan bizalmas. Itteni külügyminisztérium közli, hogy *Jankovich Arisztidnek Amszterdamban megtalált podgyászában egész koffer hamis bankjegy találtatott.* Forster követ." Ez az újabb számjeltávirat nagy megdöbbenést keltett a Külügyminisztériumban, de mert már nem tudtak okosabbat tenni, utasították a hágai követet, hogy tartózkodjék minden intervenciótól. December 17-én Khuen-Héderváry Sándor gróf, a külügyminiszter állandó helyettese felkereste Bethlen István gróf miniszterelnököt és szóbelileg közölte vele a hágai követséggel lezajlott táviratváltást.

Bethlen gróf másnap, december 18-án magához kérette Nádosy Imre országos főkapitányt és utasította, hogy nézzen utána az ügynek, majd tegyen jelentést a belügyminiszternek. A miniszterelnök ennek utána, mint akinek az ügyhöz tovább semmi köze nincs, vidékre utazott négynapos vadászatra.

December 19-én a Magyar Távirati Iroda, a Havas francia hírügynökség nyomán, a magyar rendőrséget megelőzve hírül adta, hogy Hollandiában három magyart éppen abban a pillanatban tartóztattak le, amikor hamis ezerfrankosokkal akartak fizetni. A letartóztatottak lakásán végzett házkutatás 10 millió frank értékű hamis bankjegyet talált. A letartóztatottak, az MTI híradása szerint, kijelentették, hogy előkelő magyar körökhöz tartoznak, továbbá, hogy az egyik fasiszta magyar egyesület tagjai, és hogy akciójukkal a francia frank értékét akarták aláásni.

(A Magyar Távirati Iroda közleménye érthető feltűnést keltett mindenfelé. Ami magának a hírnek nyilvánosságra hozatalát illeti, e tekintetben megoszlottak a vélemények. Voltak, akik dicsérték a Kozma Miklós vezetése alatt dolgozó félhivatalos magyar hírszolgálati irodát páratlan gyorsaságáért, remek informáltságáért, ezzel szemben az egyik magyar lap „az újságírás etikájába ütköző legtipikusabb tiltott közlésnek" nevezte a híradást, sőt

azzal gyanúsította a Magyar Távirati Irodát, hogy e hírrel idejében figyelmeztette a hamispénzgyártókat, hogy a bűnjeleket el kell tüntetni.)

A magyar rendőrség feltűnő lassúsággal csak a magyar sajtóban megjelent hírek után, december 21-én kezdett a nyomozáshoz. Noha már a hágai táviratok alapján bizonyosnak látszott, hogy Nádosy Imrének, az országos főkapitánynak része van a dologban, a nyomozást vezető budapesti rendőrfőkapitány tudomásul vette Nádosy kijelentését, hogy a hamis frankokról nem tud semmit. Azt pedig, hogy a Hágában letartóztatott Jankovich Arisztidre miféle „titkos misszió"-t bízott, azt sem a miniszterelnök, sem a belügyminiszter nem kérdezte az országos főkapitánytól. Hogy miért nem, az kiderül a későbbiekből.

December 22-én megérkezett a budapesti rendőrségre a hágai rendőrség hivatalos átirata — Jankovich beismerő vallomásával együtt. Ez az átirat már súlyos adatokat tartalmazott Nádosy ellen, úgyhogy sor került a főkapitány kihallgatására. Nádosy tagadta, hogy a hamis ezerfrankosok értékesítésének tervéről tudott volna, és azon nézetének adott kifejezést, hogy Jankovich csak azért állítja be így a dolgot, mert ily módon szeretne a bajból szabadulni; de ugyanakkor *elismerte a főkapitány, hogy ő szerzett futárigazolványt Jankovich számára,* „tekintettel Jankovich előkelő társadalmi állására, régi ismeretségünkre és volt vezérkari tiszt mivoltára".

„BARÁTILAG..."

December 30-ig, francia detektívek Budapestre érkezéséig a bankjegyhamisítás felderítése semmit nem haladt előre. Pedig Rakovszky belügyminiszter — mint később a parlamenti bizottság előtt elmondotta — maga is nyomozni kezdett, és miután december 22-én Nádosy főkapitány gyanússá vált előtte, a nyomozás irányítását átadta Nádosy alárendeltjének, Marinovich főkapitányhelyettesnek, Nádosyt magát pedig barátilag megkérte, hogy „átmenetileg ne járjon be hivatalába". Nádosy azonban nem teljesítette barátja és felettese, Rakovszky belügyminiszter kérését, továbbra is részt vett a rendőri osztály munkájában; és ha éppen a frankhamisításra vonatkozó iratok kerültek kezébe, akkor azokat is elintézte...

(A parlamenti bizottság tárgyalásán az egyik ellenzéki képviselő meggyanúsította a belügyminisztert, hogy szándékosan nem távolította el Nádosyt a rendőrség éléről . . .)

Rakovszky belügyminiszter, függetlenül a rendőrségtől, magánnyomozást is folytatott. Ennek során *karácsony első napjának délelőttjén vendégül látta lakásán Nádosy főkapitányt és Windischgraetz herceget.* Itt — a belügyminiszter kifejezését idézzük — „hosszasan eldiskurált vendégeivel a frankhamisításról" és állítása szerint ekkor jött rá arra, hogy Nádosynak és Windischgraetznek köze van az ügyhöz, továbbá e beszélgetés során merült fel először a Nemzeti Szövetség szerepe és a Térképészeti Intézet neve.

És mit tett *ezek után* Rakovszky belügyminiszter? Most már hivatalosan is felszólította Nádosyt, hogy ne járjon be hivatalába, hanem menjen szabadságra. De — és ez nem lényegtelen — Rakovszky mindazt, amit ezen a karácsony délelőtti beszélgetésen megtudott —, nem közölte a rendőrséggel . . .

December 31-én délelőtt a francia detektívektől kapott adatok alapján a magyar rendőrség kihallgatta Windischgraetz Lajos herceget, aki azonban tagadta, hogy a hamisításhoz bármi néven nevezendő köze lenne, és a franciák gyanúsításában politikai tendenciát vélt felfedezni. Vallomását a következő önérzetes szavakkal fejezte be: „Birtokom magyar uralom alatt levő területén csupán a sárospataki uradalom egy tagban 10 000 hold! Ártatlanságom igazolására kérem a házkutatás megtartását."

Ugyanaznap, Szilveszter estéjén a hercegi palotában egy sarokba húzódva bizalmas beszélgetés folyt le Sigray gróf és a házigazda, Windischgraetz herceg között. És talán leghelyesebb, ha a beszélgetés egy részét Sigray gróf bírósági tanúvallomásából szószerint idézzük: „. . . A herceg azt mondotta, hogy benne van a dologban a kormány és a szervezetek . . . Tovább is beszélgettünk, de pontosan a továbbiakra nem emlékszem, mert hiszen folyton jártakkeltek, vendégek jöttek és mentek el mellettünk. A herceg még beszélt Nádosy szerepéről és a franciák ittlétéről, és aggódott afelett, csak meg ne találják a nyomdát, mert ebből baj lenne, minthogy ez egy állami intézet." Eddig Sigray gróf vallomása a herceggel folytatott beszélgetésről, melyet megerősített a törvényszéki főtárgyaláson Windischgraetz herceg is.

Rakovszky belügyminiszter január 3-án újra magához hívatta Nádosyt, ismét a lakására, és arra igyekezett rávenni: tegyen vallomást a rendőrségen és vallja be azt, amit a rendőrség már úgyis

tud, hogy ő, Nádosy főkapitány tudott a frankhamisítás tervéről, és hogy ebben Windischgraetz és annak titkára részt vett, és hogy mulasztás terheli, mert ezt az akciót kellő időben nem akadályozta meg. Nádosy nagy nehezen aláírta ezt a nyilatkozatot, bár az utolsó pillanatban is aggályai voltak abban a tekintetben, vajon nem okoz-e kárt az országnak azzal, ha napvilágra kerül, hogy az országos főkapitány fedezte a frankhamisítást.

Másnap reggel Nádosy újból felkereste a lakásán Rakovszkyt, hogy figyelmeztesse: őt tegnapi nyilatkozata alapján állásától fel kell függeszteni. A belügyminiszter ezt meg is tette azzal, hogy a felfüggesztés tartamára lakáspénzén és családi pótlékán felül fizetése 50%-ának megfelelő ellátást engedélyezett.

Akkor még szó sem volt a főkapitány letartóztatásáról, sőt Nádosy a belügyminiszter engedélyével felkereshette a már házi őrizetben levő Windischgraetz herceget és megbeszélést folytathatott vele. Vagyis a belügyminiszter lehetővé tette, hogy a gyanúsítottak megbeszéljék egymással, mit fognak vallani a rendőrségen.

Január 4-én Windischgraetz, hivatkozva Nádosy nyilatkozatára, megtette vallomását. Beismerte, hogy a frankhamisítási akció körülbelül négy év óta folyik, de hogy kik és hol készítették a hamis bankjegyeket, arra vonatkozóan a vallomástételt megtagadta.

Windischgraetz vallomásának szó szerinti szövege:

„Közöltetvén velem dr. Nádosy Imre országos főkapitány bejelentése, amely szerint én volnék vezetője annak a társaságnak, amely a hamis ezerfrankosokat készíti, kijelentem, hogy ez az akció körülbelül négy év óta folyik irredenta célokra. Arra a kérdésre, hogy kik a tagjai ennek a társaságnak, illetve, hogy kik és hol készítették a hamisítványokat, továbbá hogy miként kerültek a hamisítványok forgalomba, országos érdekből egyáltalában nem vagyok hajlandó nyilatkozni. Megjegyzem, hogy ezen akció a hatóságok tudtával történt, mint ez az országos főkapitány bejelentéséből is kitűnik. Egyebet előadni nem kívánok."

1926. január 5-én a rendőrség letartóztatta Windischgraetz herceget és Nádosy országos főkapitányt.

Az igazi bonyodalmak azonban csak ezután következtek. A frankhamisítás célját, a tettesek kiderítését, a bűncselekmény teljes feltárását nemcsak a magyar közvélemény, hanem a sértett fél, a Banque de France (a francia nemzeti bank) is követelte. Az a tény pedig, hogy a hamisítókkal összeköttetésben állt az or-

szágos főkapitány, a kormány bizalmi embere, elkerülhetetlenül előtérbe állította a kormány politikai felelősségének kérdését.

Súlyosbította a kormány szempontjából a helyzetet, hogy a nyomozás során kiderült: a *hamis frankokat egy állami intézetben, a Térképészeti Intézetben készítették,* hivatalos munkaidő alatt, a hamisítást Gerő László őrnagy, a műszaki osztály vezetője irányította, de tudott az ügyről a Térképészeti Intézet vezetője, Hajts Lajos vezértanácsnok, majd utódja, Kurtz Sándor tábornok is.

A parlamentben viharos ülésekre került sor. A kormány kénytelen volt hozzájárulni ahhoz, hogy a frankhamisítás politikai hátterének feltárására, a kormány felelősségének megvizsgálására *25 tagú parlamenti bizottságot* küldjenek ki.

A legitimista nagybirtokosok, akik nem tudták megbocsátani a Bethlen-kormánynak a második királypuccs meghiúsítását, a polgári ellenzék és a szociáldemokraták a sajtóban és a parlamentben széles körű kampányt indítottak a kormány ellen.

A külföldi — elsősorban a francia — sajtó is éles támadásokat intézett a Bethlen-kormány ellen a nyomozás ismételt szabotálása miatt.

A kormány ugyanis megpróbálta a nyomozás eredményességét meghiúsítani; amikor kitűnt, hogy a francia rendőrség által rendelkezésre bocsátott bizonyítékok alapján a magyar rendőri nyomozás helyes mederben halad, a kormány kivette a nyomozást a rendőrség kezéből és átadta a budapesti királyi ügyészségnek. A nyomozás következő fázisában az ügyészség — jogi okadatolással — megtagadta a francia megbízottakkal való együttműködést. A franciák tiltakoztak, diplomáciai bonyodalom fenyegetett, végül a kormány kénytelen volt engedni és rendőrségi pótnyomozást rendelt el.

Mit tárt fel a rendőrségi és ügyészségi nyomozás, valamint a parlamenti bizottság vizsgálata?

1922 elején titkos szövetség létesült abból a célból, hogy francia ezerfrankosokat hamisítson, valódi pénz gyanánt forgalomba hozza, és a befolyt összeget politikai célokra használja fel.

A frankhamisítók szoros összeköttetésben állottak a müncheni térképészeti intézettel. Már az akció kezdetén, 1922-ben Budapesten járt egy Schulze nevű katonatiszt és több mint két hétig dolgozott a Térképészeti Intézetben, megadta az első instrukciókat a hamis frankok készítésére. (Ez a német katonatiszt politikai megbízhatóságának bizonyítására elmondta illetékes magyar té-

nyezőknek, hogy részt vett a Spartacus-mozgalom leverésében, akasztatott, azért most kissé forró a talaj a lába alatt Németországban. Ez tökéletesen megnyugtatta az akció vezetőit — Schulze politikai megbízhatósága tekintetében.)

Gerő László, az Intézet műszaki osztályának vezetője hosszabb ideig tanulmányozta Münchenben az ottani térképészeti intézetben folyó munkálatokat, feltehetően tárgyalásokat folytatott a frankhamisítás végrehajtása ügyében. A müncheni térképészeti intézet vezetőjének segítségével szerezte be Gerő László őrnagy és Rába Dezső, a herceg titkára Kölnben azt a négy mázsa különleges papírt, amiből a hamis ezerfrankosokat készítették.

Kiderült továbbá az, hogy a frankhamisítást *Windischgraetz Lajos herceg szervezte,* a hamisítást *rendőri vonalon Nádosy Imre országos főkapitány fedezte.* Kiderült az is, hogy a hamis frankokat állami intézményben, a Térképészeti Intézetben készítették — az Intézet munkatársai, hivatalos munkaidő alatt. Kiderült, hogy a hamisítás technikai részét végző szakembert, Gerő Lászlót, a Térképészeti Intézet műszaki tanácsosát *Teleki Pál gróf, volt miniszterelnök ajánlotta Windischgraetz hercegnek.* Kiderült az is, hogy amikor a hágai letartóztatások után Nádosynak sürgősen szüksége volt *400 millió koronára,* akkor ezt az összeget a magyar királyi *Postatakarékpénztár vezérigazgatója,* Baross Gábor szabályellenesen kiutalta.

1924 júniusában kezdődött meg a munka a Térképészeti Intézetben, és 1925 szeptemberében fejeződött be a hamis frankok előállítása.

Miután a hamis frankok elkészítése befejeződött — körülbelül 30 000 darabot állítottak elő —, beható tárgyalások kezdődtek az értékesítés ügyében. E tárgyalásokba bevonták többek között Baross Gábort, a Postatakarékpénztár vezérigazgatóját, a Társadalmi Egyesületek Szervezetének elnökét is. Baross szerzett megbízható szakembereket, két bankárt, akiknek az volt a feladatuk, hogy egyrészt megvizsgálják az elkészült hamis frankokat, másrészt hogy tanácsot adjanak, mely külföldi városokban lehet legelőnyösebben, a legkisebb veszéllyel értékesíteni a hamis bankjegyeket.

A terv az volt, hogy Hollandiába, Svédországba, Olaszországba és más államokba megbízható fiatalembereket küldenek ki, akik értékesítik a frankokat, a befolyó pénzt az illető országban működő magyar követségnek adják át, és azok juttatják vissza Magyarországra; Nádosy főkapitány vállalta, hogy a beszervezett

fiatalembereknek útlevelet, esetleg a Külügyminisztériumtól futárigazolványt szerez.

Kiderült az is, hogy a hamis frankok elkészítésének tervéről tudomással bírt *Zadravetz István*, Horthy tábori püspöke, és hogy néhány napig az ő lakásán őrizték a hamis frankokat. Az egyik vádlott elmondta, őt azzal igyekeztek rávenni a belépésre, hogy „nagyobb szabású irredenta célt szolgáló idegen *bankjegyhamisítási ügy* van folyamatban, és abban *jó családból való keresztény fiatalemberek* szerepelnek, és hogy a társaság délutánonként Zadravetz tábori püspök lakásán szokott összejönni, és ott a már elkészített *hamis bankjegyeket gyűrik és tapossák*, hogy azok ilyképpen már használtaknak lássanak". Elmondották, hogy „ezen munka közben Zadravetz tábori püspök hazafias tartalmú buzdító beszédeket szokott tartani és tőlük ő veszi ki a titoktartásra kötelező esküt".

Rába Dezső, Windischgraetz herceg titkára a püspök szerepéről a következőket vallotta: „... A püspök úr már várta az embereket, és papi ruhában, az asztalra fektetett ezüst feszület előtt, amely nemzetiszínű szalaggal volt átkötve, előre mondta az eskü szövegét."

A hamis bankjegyek azonban nem sikerültek kifogástalanul. A válogatás szintén Zadravetz püspök lakásán történt. Megállapodtak abban, hogy csak a legjobban sikerült hamisítványokat hozzák forgalomba, a többit megsemmisítik. Összehasonlítás céljából beszereztek valódi ezerfrankosokat is és így jöttek rá arra, hogy könnyen meg lehet különböztetni egymástól a jó és a hamis frankokat, még akkor is, ha hátratett kezekkel tapogatják. Zadravetz püspök e téren is tehetségtelennek bizonyult, Rába szerint „Zadravetz általános hahota között mindig a jóra mondotta, hogy rossz..."

A bankárok a hamisítványok megvizsgálása után óva intették Windischgraetz herceget az értékesítéstől, ennek ellenére 1925 december első napjaiban elküldték külföldre a hamis frankokat a felesketett emberekkel.

1925. december 14-én Hágában kísérelte meg beváltani az első két hamis ezerfrankost Jankovich Arisztid ezredes. A hágai bank pénztárosa — mint tudjuk — felismerte a hamisítványt, Jankovich Arisztid ezredest letartóztatták, átkutatták poggyászát, s abban 7500 darab hamis ezerfrankost találtak.

Ennyit derített ki a rendőrségi és az ügyészségi nyomozás, nem jutott sokkal messzebb a kiküldött parlamenti bizottság vizsgá-

lata sem, a törvényszéki tárgyaláson pedig a bíróság csak arra törekedett, hogy tisztázza a Bethlen-kormányt a politikai és bűnügyi felelősség alól.

Az akció lényege, a háttérben maradt irányító tényezők szerepe nem került a nyilvánosság elé. Az akció vezetői — a nyomozás szerint — Windischgraetz herceg és Nádosy országos főkapitány voltak. A herceg finanszírozta a vállalkozást, szervezte az embereket, a főkapitány rendőrségi vonalon palástolta a hamisítást. Windischgraetz herceg és Nádosy főkapitány sok mindent magukra vállaltak, de mélyen hallgattak a legfontosabb dologról, arról, hogy honnan származott a frankhamisítás ideája, és mi köze volt az egész ügyhöz a kormánynak, elsősorban Bethlen István gróf miniszterelnöknek?

TITOKZATOS TÉNYEK

Bethlen miniszterelnök és a hamisítók kapcsolatáról sok minden elhangzott, de ennek legtöbbje homályban maradt. Rába Dezső, Windischgraetz titkára a rendőrségen és a parlamenti bizottság előtt ugyan még azt merte vallani, hogy tudomása szerint az *egész akció mögött ott állott Bethlen,* a törvényszéki tárgyaláson azonban ezt már nem állította ilyen határozottan, a Tábla előtt pedig teljes egészében visszavonta terhelő vallomását... (Ennek jutalmául csak egészen csekély büntetést kapott, a kúriai tárgyalás idején pedig már szabadlábon volt...)

Friedrich István volt miniszterelnök elmondta vallomásában, hogy tudomása szerint Windischgraetz és társai a frankhamisítás véghezvitelére Bethlen miniszterelnöktől *salvus conductust* (védlevelet) kaptak, és hogy ezt az írást Hir György szerezte meg. Miután Hir György a legitimista politikusoknak, Bethlen ellenfeleinek nyilatkozatot adott a salvus conductusról, „ismeretlen egyének" elvittek lakásáról fontos iratokat, őt pedig megfenyegették.

Hir György nyilatkozatának szó szerinti szövege:

„Irredenta tárgyú megbeszéléseink szerint 1923 augusztus elején, hasonló régi kapcsolatomból folyóan, meghagyás szerint Bethlen István grófot a Miniszterelnökségen felkerestem, aki ak-

kor kifejezte, hogy más alkalmat keres nyugodt megbeszélésre. Pár nap múlva küldte a Balatonfüred melletti, lókúti birtok megnézési útitervét, amely alkalommal részletesen megbeszéltük a frankkészítést, az erre szóló igazoló levél szövegét, és Bethlen István tőlem azzal vált el, hogy gondolkodik rajta, és pár nap múlva értesít. A szövegében megbeszélt s minket a frankkészítésben fedező és igazoló levél Bethlentől hozzám pár nap múlva megérkezett.

Ezután az ügyet Windischgraetz Lajos herceg Szép utcai lakásán vacsora közben beszéltük meg a herceg, Nádosy Imre és Mészáros Gyulával. Itt határoztuk el, hogy a frankkészítés anyagi részeinek rendezése végett a herceg keresse fel Bethlen grófot.

A következő napok egyikén értesített a herceg, hogy ez ügyben holnap 11 órakor várja Bethlen. Másnap felkísértem a herceget a várba; amíg ő a Miniszterelnökségen volt, kint sétáltam. Jó fél óra múlva jött ki Windischgraetz a Miniszterelnökségről, s közölte, hogy az általunk frankkészítéshez szükségesnek talált egymilliárd koronát Bethlen István megígérte, és Nádosy lett kijelölve érintkezésre, és aki mindenfélét el fog látni e körül.

Ezután folyt le a frankkészítés 1925 decemberéig, amikor a herceg közölte, hogy a kész frankok kiküldetését Bethlen István leintette, amíg Genfből hazaérkezik.

Az egész folyamat alatt hamis útlevelekről és minden szükségesről Nádosy Imre gondoskodott.

Hir György

Előttünk, mint tanúk előtt:
Gróf *Sigray Antal*
Pallavicini György őrgróf"

A bíróság *Hir Györgyöt* mint tanút már csak a kórházban tudta kihallgatni, és a Bethlen gróf ellen súlyosan terhelő vallomást tevő tanú nem sokkal később rejtélyes körülmények között meghalt. (Egyes külföldi lapok azt írták, hogy Hir a tárgyalás előtt Gömbösnél volt teán, és azután szállították mérgezési tünetekkel kórházba, de mindez, csak mende-monda, senki nem tudta *biztosan,* hogy személy szerint ki tette el láb alól Hir Györgyöt.)

Homályban maradt továbbá az 1920—21-ben megkísérelt szokolhamisítás — a szokol a fiatal csehszlovák köztársaság valutája volt — és az 1922-ben kezdett frankhamisítás szoros kapcsolata. A frankhamisítás politikai hátterének megvizsgálására kiküldött

parlamenti bizottság ellenzéki tagjai állandóan feszegették ezt a kérdést, de a bizottság egységespárti tagjai mereven elzárkóztak e kérdés megvitatása elől. Az ellenzék utalt a két hamisításban részt vevő személyek azonosságára, de bizonyíték nem volt a kezében. A döntő kérdés az volt: igaz-e, hogy az Ausztriában letartóztatott magyar szokolhamisítókért, elsősorban Mészáros Gyuláért 1921-ben a Bethlen-kormány tagja, Bánffy gróf külügyminiszter tette le a kauciót? Bethlen ezt tagadta, és azt állította, hogy a kaució letételére vonatkozóan semmiféle irat nem található a Külügyminisztérium irattárában. (Ezt az állítást minden kockázat nélkül megtehette, minthogy az erre vonatkozó külügyminisztériumi iratokat kiemeltette és magán-irattárában helyezte el!) Továbbá: a frankhamisítás kipattanása után a Külügyminisztérium titkos utasítást küldött a konstantinápolyi magyar követnek, hogy az ott működő Mészáros Gyula egyetemi tanárt „vegye kezelésbe", nehogy Mészáros fecsegni merészeljen. Mészárost akkor sikerült hallgatásra bírni, de az azóta előkerült külügyi okmányok ma beszédesen bizonyítják, hogy már a *szokolhamisítás is a Bethlen-kormány tudtával és támogatásával történt*, és amikor ez nem sikerült, akkor fogtak hozzá a *francia frank hamisításához, ismét a Bethlen-kormány tudtával és támogatásával.*

Homályban maradt a legfontosabb tény: honnan, kitől kapta Windischgraetz a frankhamisítás ötletét, és mi volt Bethlen és Teleki szerepe az akcióban.

Az mindenki előtt nyilvánvaló volt, hogy ebben a frankhamisítási akcióban benne van a kormány is. Ezt a feltevést támasztották alá Nádosy Imre személyén kívül azok az adatok is, melyek az Állami Térképészeti Intézet szerepének behatóbb megvizsgálása során kerültek napvilágra. Felmerült ugyanis a kérdés: Windischgraetz herceg és társai kinek a révén jutottak összeköttetésbe a Térképészeti Intézettel, továbbá hogy az Intézet vezetősége kitől kapott utasítást, parancsot hamis frank előállítására?

Gerő László őrnagy, a Térképészeti Intézet műszaki osztályának vezetője erről a kérdésről vallomásában a következőket mondotta: „Teleki Pál gróf közölte velem, hogy nagyszabású hazafias akció keretén belül történő reprodukciós munkálatról van szó, amelynek részleteit Windischgraetz hercegtől fogom megtudni. Kért, hogy őt mint szakembert tájékoztassam a dolog mibenlétéről... *Teleki kifejezetten megmondotta, hogy francia ezerfrankosok előállításáról van szó.*"

Teleki Pál gróf 1920 júliusától 1921 április közepéig miniszter-

elnök volt; Horthy kormányzóhoz, Bethlen miniszterelnökhöz bizalmas politikai kapcsolat fűzte, a kormány megbízásából ő irányította a különféle titkos, félig-titkos irredenta szervezeteket. Érthető, hogy Teleki gróf szerepe a frankhamisításban mind az országon belül, mind külföldön óriási szenzációt keltett.

Teleki elismerte, hogy tárgyalt Windischgraetz-cel, de mint védekezésében előadta, ő csak azért ajánlotta Gerő Lászlót a hercegnek, hogy kipuhatolja, milyen stádiumban van az ügy, és hogy ha esetleg megkísérelnék hamis frank gyártását, akkor azt meg tudja akadályozni. Azt nem tagadta, hogy Bethlen miniszterelnökkel beszélt még 1922-ben a frankhamisítás tervéről, de azt állította, hogy Bethlen az ügyet határozottan ellenezte. Ugyanígy vallott Bethlen is a parlamenti bizottság és a bíróság előtt.

A bírósági tárgyalás folyamán az is kiderült, hogy Teleki Pál grófon kívül még más, a kormányhoz közel álló személyek is tudtak a Térképészeti Intézetben folyó bankjegyhamisításról. Windischgraetz herceg a bírósági tárgyaláson kijelentette: „Hangoztatni kívánom, hogy a Térképészeti Intézetben a tisztek parancsra dolgoztak, utasítást kaptak, és azt híven teljesítették." Amikor az elnök megkérdezte, hogy ki adott erre utasítást az Intézetnek, Windischgraetz megtagadta a választ.

Az Intézet vezetője, Hajts vezértanácsnok az elnöknek arra a kérdésére, hogy „ki érdeklődött az iránt önöknél, hogy lehetne-e az Intézetben a munkát (ti. a hamis frankok gyártását) végezni", a következő választ adta: „Nem vagyok abban a helyzetben, hogy erről bővebben nyilatkozhassam."

Amikor az elnök a kormány szerepére vonatkozólag intézett kérdést Windischgraetz herceghez, az határozottan leszögezte: „Azokról a viszonylatokról pedig, amelyek engem a kormányhoz vezettek, nem fogok és nem akarok nyilatkozni."

Nádosy főkapitány részvételét kormánykörök úgy igyekeztek beállítani, hogy Nádosy saját elhatározásából kapcsolódott bele a frankhamisításba, felettes hatóságai, a belügyminiszter vagy a miniszterelnök nem tudtak róla. Windischgraetz herceg azonban a tárgyaláson elszólta magát, amikor Nádosyval kapcsolatban kijelentette: „Én vele mindent megbeszéltem, mert én a felelősséget az akcióért csak a hatóság teljes tudatával vállaltam." Ez kétségkívül azt jelentette, hogy Nádosyt Windischgraetz mint hatósági szervet kezelte, vele mint hivatalos tényezővel osztotta meg a felelősséget.

A kormány szerepe azonban mind a nyomozás, mind a parla-

menti bizottsági, valamint bírósági tárgyalás folyamán tisztázatlan maradt. Nádosy és Windischgraetz hallgattak, a többi vádlott nemigen tudott a kormányhoz vezető szálakról.

Rassay Károly a parlamenti bizottság zárójelentésének megszerkesztésekor javaslatot terjesztett elő, mely a kormány felelőssége tekintetében a következőket állapította meg:

„Nem tartja megfelelőnek a kiküldött bizottság a kormány eljárását a nyomozás lefolytatása körül sem. Az ország érdekében állott volna már csak az ügyben érintett magas állású közfunkcionáriusok miatt is, hogy a nyomozást teljes nyilvánossággal és a legnagyobb eréllyel folytassák. Ezzel szemben a nyomozás szaggatott folyamata alkalmas volt arra, hogy azt a látszatot keltse, mintha a magyar kormányzat ebben az ügyben bizonyos vonatkozásokat vagy bizonyos személyeket a nyomozás menetéből ki akarna kapcsolni. Több ízben kiadtak hivatalos nyilatkozatokat, amelyek a nyomozás befejezését jelezték. Ezzel szemben rövid 24 órák után a nyomozás további felvétele vált szükségessé. A vádiratból is, amelynek lényege szerint a nyomozás teljes befejezését kellene jelentenie, megállapítható, hogy az ügynek lényeges körülményei még ma sem lettek felderítve.

A kormánynak ez a magatartása azonban nemcsak ezt, az erkölcsi megítélés szempontjából káros, külső látszatot idézte fel, hanem éppen ez a körülmény provokálta ki azokat a diplomáciai lépéseket is, amelyek a frankhamisítás bűnügye által közvetlenül érintett állam, Franciaország kormánya részéről történtek. A jelenlegi magyar kormányzat hosszú évek során úgy állíttatott be a külföld előtt, mint az ország gazdasági érdekeit gyökerében érintő szanálási program és a belső konszolidáció egyetlen biztosítéka. A kormánynak fokozott felelősséggel kellett volna tehát a bűnügy kipattanásától kezdve a maga és ezen keresztül az ország presztizsére vigyázni. A külpolitikai helyzeteknek téves megítélése, és a kormány belső politikai helyzetének védelme a kormányt a bűnügyi nyomozás megindulása óta olyan magatartásra késztette, amely az ország presztizsével összekötött külpolitikai pozícióját súlyosan meggyengítette.

Mindezek alapján a bizottság arra az álláspontra jutott, hogy a jelentésben foglalt körülmények nem indokolják a kormány jogi felelősségének megállapításához szükséges lépések megtételét, de elegendők ahhoz, hogy a Nemzetgyűlés ebből az ügyből kifolyólag a kormányt a politikai konzekvenciák levonására utasítsa.

A bizottság ilyen értelemben tesz jelentést a Nemzetgyűlésnek."

Rassay szövegezését a bizottság kormánypárti többsége nem fogadta el, de leszavazta a Vázsonyi, Rupert, Peyer, Györki és Hegymegi Kiss képviselők által szerkesztett kisebbségi véleményt is.

Az 54 oldalas „többségi vélemény" a következő magyarázatot hangoztatta: „A bűncselekmény kezdeményezésének gondolatától, annak támogatásától és fedezésétől úgy a kormány, mint a nemzetgyűlés minden tagja távol állott." Azt állította továbbá, hogy a miniszterelnök és a kormány „minden eszközt felhasznált, hogy a bűnügy minden vonatkozásban kideríttessék". Végül: hogy nem merül fel olyan jelenség, melyből „a kormány bármely tagjának politikai felelőssége... megállapítható lenne".

A 27 oldalas „kisebbségi vélemény" ezzel szemben megállapította, hogy a kormány súlyos mulasztásokat követett el mind a bankjegyhamisítás megelőzése szempontjából, mind a nyomozás irányítása körül. Leszögezte, hogy „a kormány magatartása ebben az ügyben a terheltek előadása szerint aggályos", és hogy a felelősség elsősorban Bethlen gróf miniszterelnököt terheli, másodsorban felelős Rakovszky belügyminiszter a nyomozás első szakaszában történtekért, Prónay báró miniszterelnökségi államtitkár Nádosy szerepének leplezése miatt, Pesthy igazságügyminiszter a nyomozás második részének irányítása miatt, Csáky gróf honvédelmi miniszter Jankovich Arisztid reaktiválása és nyugdíjaztatásának körülményei miatt. A kormány súlyos felelősség terheli továbbá azért, mert a hamis frankot „az Állami Térképészeti Intézetben valósággal nyilvánosan gyártották az országos főkapitány védelme alatt". Tehát: *„az a kormány, amely alatt ez megtörténhetett, nem maradhat a helyén".*

A HERCEG BÖRTÖNNAPLÓJA ÉS KÉT ÁRULÓ LEVELE

Harminchét esztendővel a frankhamisítási botrány kipattanása után Windischgraetz herceg börtönnaplója, bizalmas levelezése, mely megmaradt a Windischgraetz család levéltárában, fényt derített arra, hogy miért hallgatott a herceg.

A herceg rövid, néhol csak utalásszerű, kevert magyar és német nyelven írt feljegyzéseit az alábbiakban szó szerint közöljük, s a

magyar fordításban a vázlatos mondatok értelmét is megvilágítjuk.

„Naplókivonat I—IV. Czebrián Magdi úrnőnek. (A herceg unokanővére, gróf Czebrián Istvánné, szül. báró Vécsey Magdolna, a család, különösen a herceg bizalmasa. — KE)

1926. II. 15. — Magdi Besuch. Teleki sendet gew. Staatsanwalt Csernyánszky, der mich verteidigen soll. — Danér sagt, er sei auch von der Eker. (Valószínűleg: Egyesült Keresztény Nemzeti Liga. Vagy: Etelközi Vérszövetség. — KE) — Magdi empfählt ihn unbedingt annehmen, da Teleki und Bethlen durch ihm helfen wollen.

(Magdi látogatás. Teleki Csernyánszky volt államügyészt küldi, kinek engem védenie kell. — Dánér azt mondja, ő is Ekertől van. — Magdi ajánlotta őt feltétlenül elfogadni, mivel Teleki és Bethlen rajta keresztül akarnak segíteni.)

II. 28. — Magdi wieder hier gewesen. Bethlen hat ihr sagen lassen, wenn ich schweige, wird er alle Sachen in 6 Monaten erledigen. — Morgen vor der Parlamentarischen Kommission. (Itt tévedés van a dátum körül: Windischgraetz herceget február 11-én hallgatta ki a parlamenti bizottság. — KE)

(II. 28. — *Magdi ismét itt volt. Bethlen üzente vele, ha hallgatok, ő hat hónap alatt minden ügyet elintéz. — Holnap a parlamenti bizottság előtt.)*

III. 7. — Vádtanácsi ülés. — Ulain sehr gut gewesen. Ich habe doch geschwiegen, obwohl Moment auszupacken da war, als Staatsanwalt mich apostrofirt.

(III. 7. — *Vádtanácsi ülés. — Ulain nagyon jó volt. Én hallgattam, jóllehet adva volt pillanat kipakolásra, amikor államügyész engem aposztrofált.)*

III. 27. Magdi sagt, Zs. Perényi bei ihr, ich soll ja ruhig sein, und keinesfalls mehr sagen, als bis jetzt bei Staatsanwalt.

(III. 27. — *Magdi mondja, Perényi Zs. nála, legyek teljesen nyugodt, és semmiképpen se mondjak többet, mint eddig az államügyésznél.)* — Perényi Zsigmond, a Nemzeti Szövetség elnöke — KE)

IV. 7. — Kovács Péter (A budapesti királyi ügyészség egyik ügyésze — KE) komm hat an (sic!) Zeitung „Kicsempészés" von Memorandum (Erről a feltehetően Horthyhoz intézett memorandumról nincs közelebbi adatunk — KE) erfahren, was straflich. Ich schreibe Ulain és auszufolgen.

(IV. 7. — *Kovács Péter* [azzal a hírrel] *jön, újság megtudta a memorandum „kicsempészését", ami büntetendő. Írok Ulainnak és kiszolgáltatni.)*

IV. 8. — Strache in höchster Erregung bei mir, wenn Memorandum der Behörde übergeben ist, ganze Aktion zur Rettung Regierung unmöglich.

(IV. 8. — *Strache a legnagyobb felindultságban nálam, ha memorandum hatóságnak átadatik, kormány megmentésének egész akciója lehetetlen.)* — (Strache Gusztáv, a budapesti királyi ügyészség elnöke. — KE)

IV. 9. — Einige mich mit Kovács auf kleine Ordnungsstrafe. Brief von Magdi im Mund mitgenommen. Sie war bei Bethlen, der ihr versprach, alles nach Möglichkeit zu ordnen. — Ich soll durch Perényi meine Wünsche sagen.

(IV. 9. — *Megegyezem Kováccsal kis rendbírságban. Magdi levelét szájban magával hozta. Volt Bethlennél, aki megígérte neki, a lehetőség szerint mindent elrendez. — Én Perényinek mondjam el kívánságaimat.)*

IV. 28. — Perényi sagt Magdi, dass richtig feststellen was bei Hauptverhandlung über Regierung sagen werde. — Nachmittag Ulain da, $1^1/_2$ Stunden über Tatsachen Schrifte Notizen macht. — Magdi wird wieder Bethlen sehen.

(IV. 28. — *Perényi mondja Magdinak, hogy helyes lerögzíteni, amit a főtárgyaláson kormányról fogok mondani. — Délután Ulain itt, $1^1/_2$ óráig feljegyzéseket csinál a tényekről. Magdi ismét találkozni fog Bethlennel.)*

V. 3. — Lange Konferenz mit Ulain über Tatsachen der Fälschung, nach seiner Meinung Teleki einzig verantwortlich, und wäre es von Vorteil, wenn ich dies aufdecke.

(V. 3. — *Hosszú konferencia Ulainnal a hamisítás tényeiről, véleménye szerint Teleki egyedül felelős, és előnyös lenne, ha ezt feltárnám.)*

V. 11. — Magdi sagt, es sei kein Vortheil für mich, Teleki einsperren zu lassen, da er ja Freund von Bethlen, und die alles ordnen werden.

(V. 11. — *Magdi mondja: semmi előny számomra Telekit bezáratni, mivel ő Bethlen barátja, és azok mindent el fognak rendezni.)*

V. 28. — Magdi mit János Zichy gesprochen, der mir sagen lasst: „unbedingt Ulain zu behalten", — mert különben „szegény Lajost egészen elsüllyesztik".

(V. 28. — *Magdi beszélt Zichy Jánossal, aki üzeni nekem: „Ulaint feltétlenül megtartani"* — mert különben „szegény Lajost egészen elsüllyesztik".)

VI. 2. — Jeden Tag Strache bei mir, sehr errégt, da ihm sagte, dass eventuell összes vallomást visszavonom, ha nem számíthatok tisztességes elintézésre. — Sage Magdi meine 3 Wünsche. I. Behandlung der Offiziere. — II. Weg von hier. — Deklaration Bethlens über meine Ehre.

(VI. 2. — *Strache minden nap nálam, nagyon izgatott, mivel mondtam neki, hogy esetleg összes vallomást visszavonom, ha nem számíthatok tisztességes elintézésre. — Magdinak elmondom 3 kívánságomat. I. Tisztekkel való bánásmód. — II. El innen. — [III.] Bethlen nyilatkozata becsületemről.)* — (E három kívánságra a későbbiekben közölt levelek adnak felvilágosítást. — KE)

VI. 4. — Brief von Siménfalvy (A Kettőskereszt Vérszövetség egyik vezetője — KE), dass Bethlen alle meine Wünsche erfüllt, wenn ich bei Hauptverhandlung schweige. — Scheint alles zu wissen, was Magdi und Ulain vereinbart.

(VI. 4. — *Siménfalvy levele, hogy Bethlen összes kívánságaimat teljesíti, ha főtárgyaláson hallgatok. Úgy látszik, mindent tud, amiben Magdi és Ulain megállapodtak.)*

VI. 7. — Lange Konferenz mit Ulain über Benehmen bei Hauptverhandlung. — Ulain sagt, dass unbedingt entlastendes Moment Besprechung bei Perényi im National Casino, wo ich erklärte Bethlen sprechen zu wollen und ihm die weiteren Verfügungen betreffs Verwertung Franken zu überlassen. — Perényi übernimmt alles und sagt, dass Bethlen mich in dieser Sache lieber nicht zu sprechen wird. Ulain notiert alles und will Perényi auf diese Frage feststellen.

(VI. 7. — *Hosszú konferencia Ulainnal főtárgyaláson való viselkedésről. — Ulain mondja, hogy feltétlenül enyhítő mozzanat Nemzeti Kaszinóban Perényivel folytatott beszélgetés, ahol én kijelentettem, hogy beszélni akarok Bethlennel, és hogy a frankok értékesítésére vonatkozó további intézkedéseket neki átengedem. — Perényi mindent vállal, és mondja, Bethlen ebben a dologban szívesebben nem fog beszélni velem. Ulain mindezt feljegyzi és így akarja rögzíteni Perényi szerepét ez ügyben.)*

VI. 11. — Ulain jetzt plötzlich auch dagegen, dass über Teleki und Perényi — betreffs Casinói beszélgetés — spreche. — Dánér legt Gott sei Dank meine Vertretung nieder — ich weiss nur nicht, was über Ulain und Magdi zu denken.

(VI. 11. — *Ulain most egyszerre szintén ellene van, hogy Telekiről és Perényiről — kaszinói beszélgetést illetően — beszéljek. — Dánér hála istennek lemondott védelmemről — én csak azt nem tudom, mit gondoljak Ulainról és Magdiról.)*

VI. 17. — Besuch Strache, der verspricht dass alles in Ordnung kommt, wenn bei der zusammen besprochenen „tényállás" bleibe.

(VI. 17. — *Strache látogatása, aki megígéri, hogy minden rendbejön, ha én a közösen megbeszélt „tényállás"-nál megmaradok.)*

Noha Windischgraetz és Nádosy hallgatott, a frankhamisítási ügy piszkos hullámai elnyeléssel fenyegették a Bethlen-kormányt. De a nemzetközi finánctőke, amely az 1924. évi népszövetségi kölcsönnel és más, azóta eszközölt jelentős befektetések folytán erősen érdekeltté vált a bethleni „konszolidáció" megőrzésében, kiállt Bethlen mellett. Korányi báró, párizsi magyar követ örömmel és megelégedetten jelentette 1926. április 15-én a Külügyminisztériumnak: „Információm szerint *Berthelot* (francia külügyminiszter — KE) *Bethlen gróf megtartása mellett nyilatkozott, tekintettel az angol nagykövet sürgetett eljárására, amelyet az olasz nagykövet támogatott.*"

Bethlen ezek után nyugodtan lefolytattatta a bírósági eljárást. A Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék Töreky Géza elnökletével 1926. május 7-től 26-ig tárgyalta a frankhamisítók bűnperét. A törvényszék Nádosy Imrét és Windischgraetz herceget egyaránt 4 évi fegyházra, 10 millió korona pénzbüntetésre és 3 évi hivatalvesztésre, Hajts Lajost és Kurtz Sándort, a Térképészeti Intézet parancsnokait 1—1 évi börtönre, 2—2 millió korona pénzbüntetésre és 3—3 évi hivatalvesztésre, Gerő Lászlót 2 évi fegyházra, 2 millió korona pénzbüntetésre és 3 évi hivatalvesztésre, Rába Dezsőt $1^1/_2$ évi börtönre ítélte. A többi vádlott, a Térképészeti Intézet alacsonyabb beosztású alkalmazottai, és a frankok forgalombahozatalában részesek 3—10 hónapig terjedő börtönbüntetést kaptak. Baross Gábort, a Postatakarékpénztár vezérigazgatóját, és Szörtsey Józsefet, a TESZ igazgatóját a bíróság felmentette. A törvényszék — Rába, Mankovich és Kovács Gáspár kivételével — valamennyi vádlottnál enyhítő körülményként vette figyelembe azt, hogy „hazafias célból cselekedtek".

A Budapesti Királyi Ítélőtábla 1926. augusztus 16-tól 24-ig tárgyalta a frankhamisítók ügyét. Nádosy Imre főkapitányt és Windischgraetz Lajos herceget egyaránt 4 évi fegyházra, 10 millió

korona pénzbüntetésre és 3 évi hivatalvesztésre, valamint politikai jogaik gyakorlásának felfüggesztésére ítélte, Rába Dezső börtönbüntetését $1^1/_2$ évről 1 évre, Gerő Lászlóét 2 évről $1^1/_2$ évre szállította le a tábla. A többi vádlottra kirótt börtön- és pénzbüntetést kisebb változtatásokkal jóváhagyta.

A Magyar Királyi Kúria 1926. október 9., 11., 13. és 14-én foglalkozott a bűnüggyel. Windischgraetz herceg büntetését jóváhagyta, de Nádosy börtönbüntetését 4 évről 3 és fél évre, Rába Dezsőét egy évről 10 hónapra, Kurtz Sándorét 1 évről 6 hónapra, Gerő Lászlóét $1^1/_2$ évről 1 évre szállította le. A Térképészeti Intézetnek a hamisításban részt vett alkalmazottait egyaránt 2—2 hónapi elzárásra ítélte.

A Bethlen-kormány politikai vagy büntetőjogi felelősségét egyetlen bírói fórum sem állapította meg...

A kúriai ítélet napján Bethlen szemfényvesztő színjátékot produkált: rendkívüli Minisztertanácsot hívott össze, amelyen bejelentette: „annak következtében, hogy a Kúria a bűnper jogi részét jogerősen elbírálta, a kormánynak alkotmányos kötelessége a bizalmi kérdést felvetni és a kormányzó úr őfőméltóságának a lemondást átadni".

Másnap, október 15-én az esti órákban a Magyar Távirati Iroda hivatalosan közölte, hogy Horthy mérlegelte azokat az okokat, amelyek a kormány lemondására vezettek, de mivelhogy bizalma Bethlen és a kormány tagjai iránt nem ingott meg, a lemondást nem fogadta el.

Bethlen a lemondási komédiát összekötötte kisebb kormányátalakítással: Walko eddigi kereskedelemügyi miniszter lett a külügyminiszter, az ő helyére Herrmann Miksa került, s kitette a kabinetből a frankhamisítási ügyben erősen kompromittált Rakovszky belügyminisztert, akinek tárcáját Scitovszky, a Ház elnöke vette át.

Mi lett az elítéltekkel?

A kúriai ítélet után már csak Windischgraetznek és Nádosynak kellett volna visszamenni a börtönbe, de a herceg — betegségére hivatkozva — a Park Szanatóriumban kezdte meg büntetésének letöltését.

Bizalmas detektívjelentés 1928. március 29-én a következőképpen számolt be a börtönre ítélt Windischgraetz életmódjáról:

„Méltóságos Főkapitány Úr!

Windischgraetz Lajos herceg és társainak dolgában a következőket mély tisztelettel jelentjük: 1927 június és július havában

Windischgraetz Lajos herceg a Park Szanatóriumban tartózkodott. A szanatóriumban ez időben magaviselete nem volt kifogásolható. Akkorjában Andrássy Dénes gróf, Prónay Pál nyug. alezredes keresték fel sűrűn, állandóan mellette volt Székely Ferenc repülőfőhadnagy-mérnök, magántitkár. Már az első hetek után azonban W. kezdett esténként elmaradozni, s mind sűrűbben járt haza éjfél utáni órákban. Közben látogatói is megváltoztak. Feltűnt Bónis páter, akivel sokat sakkozott, amint azonban bizalmasan megtudtuk, a páterrel és később Ulain Ferenc dr. ügyvéddel, aki egyébként is fő tanácsadója lett, birtokának parcellázása dolgában tárgyalt, és arra törekedett, hogy gyorsan pénzhez jusson. Az orvosi kezelés ellenére, sőt később orvosi tilalom dacára, színházba, kávéházba kezdett járni.

1927 augusztus utáni időkben, amikor a Park Szanatóriumból elköltözött a Lukács-szállodába, kimaradásai még fokozódtak. A Lukács-szállodában 1927. október 20-ig lakott, s innen sűrűn járt be este, taxin, különböző éjjeli mulatóhelyekre, különösen pedig az Admirál bárba, nem mindig magányosan, sőt többször kétes hírű nők társaságában.

1927. október 20-án a Lukács-szállodából is elköltözött, és átment a Szentkirályi utca 38. sz. alá, ahol Prónay Pál alezredes 4 szobás lakásából 2 szobát bérelt ki. Azóta e helyen lakik, vele lakik Lajos nevű fia is. Sok látogatója van, köztük Beniczky Ödön nyug. belügyminiszter, továbbá pénzszerző ügynökök. Kísérletet tett ugyanis W. aziránt, hogy a már amúgy is súlyosan megterhelt birtokára újabb kölcsönt kapjon. Bankkölcsönről az ő esetében szó nem lehet, így egy budapesti pénzuzsoráshoz fordult, s hogy ott kapott-e kölcsönt, nem tudjuk, de tény, hogy egy idő óta pénzben nem szűkölködik, az éjszakai mulatóhelyek látogatása tovább folyik. Délelőttönként meg szokott jelenni a Dunakorzón, azután a Pilseni sörcsarnokba megy, s az estét nagyon ritkán tölti odahaza; hogy merre jár, azt tulajdonképpen csak hosszabb megfigyelés után volna lehetséges megállapítani."

Egyedül Nádosy töltötte börtönben büntetését, mígnem 1928. április 4-én a budapesti büntetőtörvényszék — Horthy 1928. március 1-én kelt elhatározása alapján — méltónak találta a kegyelemre.

1928. május 26-án a törvényszék hasonló végzést hozott Windischgraetz herceg személyére is. (A végzés egyébként megemlítette, hogy „Windischgraetz herceg magaviselete letartóztatásának ideje alatt kifogás alá nem esett . . .")

A Bethlen-kormány politikai és jogi felelősségét, az akkor jól elleplezett tényt maga Windischgraetz herceg fedte fel, nem a nagy nyilvánosság előtt, hanem 1928-ban Teleki Pálhoz, majd 1941-ben Bárdossy László miniszterelnökhöz intézett levelében.

Az első levél megírására az adott indítékot a hercegnek, hogy az amnesztia — a törvény szerint — nem terjedt ki a mellékbüntetésre, a politikai jogoktól való megfosztást, a hivatalvesztést nem hatálytalanították.

Windischgraetz Telekihez intézett levelében a többi között a következőket írta:

„Kénytelen vagyok Gróf úrhoz fordulni, aki, mint azt egyébként a főtárgyalás adatai is bizonyítják, a frankakció megindítása idejében a királyi magyar kormánynak a nemzeti propaganda ellenőrzésére kinevezett kormánybiztosa méltóztatott lenni. Egyben bátorkodom emlékezetébe idézni azon körülményeket, melyek a francia frankoknak az Állami Térképészeti Intézetben való gyártásához vezettek. Én Önhöz Gróf úr, kizárólag azért fordultam, mert a *német vezérkartól kapott pénz- és papírgyártási eljárási terveket kötelességemnek tartottam a kormány által kinevezett ellenőrző közegnek bemutatni*, hogy azoknak esetlegesen az irredenta érdekében való felhasználása így a legilletékesebb fórum által megítélés, esetleg döntés tárgyává tétessenek. Önnek akkor ezen tervek igen tetszettek, és Ön volt az, ki kijelentette, hogy a terv igenis keresztülvihető, de természetesen csak akkor, ha a miniszterelnök hozzájárul — másodsorban, ha az Állami Térképészeti Intézetnek, amely Ön szerint a legalkalmasabb nevezett terv kivitelére — a tisztikara 18 próbás megbízhatósággal bír.

Talán emlékezni fog arra Gróf úr, hogy mikor én magam is Önnel együtt a miniszterelnök úrhoz akartam menni az ügy megbeszélésére, ezt elhárította azzal, hogy inkább egyedül kívánja az ügyet Bethlennel elintézni.

14 nap múltán Ön arról értesített, hogy a miniszterelnök beleegyezett a terv végrehajtásába, a Térképészeti Intézet tisztikara kivétel nélkül hazafias szervezetekbe lévén bekapcsolva, az intézet a munka végrehajtására tehát alkalmas, és *Nádosy Imre lesz a miniszterelnök úr részéről megbízva az egész akció ellenőrzésével.* Azt is méltóztatott megjegyezni, hogy az Állami Térképészeti Intézet pedig illetékes helyről utasítást fog kapni a munka végrehajtására."

Amikor pedig Windischgraetz herceget 1941 tavaszán anyagi

gondok gyötörték, az akkori miniszterelnökhöz, Bárdossy Lászlóhoz a következő, az előbbinél lényegesen udvariasabb levelet intézte:

„Kegyelmes Uram!

Amint az közismert tény, 1926-ban a m. kir. kormány felkérésére a frankhamisítási bűnperben teljes bűnügyi felelősséget önként vállaltam a kormány megmentésére, és ezért a kir. Kúria engemet jogerősen 4 évi börtönbüntetésre ítélt.

Ezen szerepem azóta minden vonatkozásban teljes tisztázást nyert, 1928-ban az összes elítéltekkel együtt jogerős büntetésem megkezdése előtt a kormányzói kegyelem felmentett a büntetés és annak összes jogi következményei alól. 1930-ban a kormányzó úr őfőméltósága által elrendelt legfelsőbb tábornoki becsületbíróság megállapította, hogy a frankhamisításért engemet semmi felelősség nem terhelt, és a perben vállalt szerepem kizárólag a haza és az ország érdekeinek védelmében állott. 1930-ban a frankhamisítás összes vonatkozásai tisztázást nyertek az akkori német kormánnyal szemben, 1936-ban pedig Gömbös miniszterelnök úr h zzájárulásával a francia kormánnyal folytatott tárgyalásaim után a francia kormány részéről is elismerték, hogy a részükről annak idején ellenem megtörtént bűnvádi feljelentés minden vonatkozásában hamis feltevések alapján történt, és a francia kormány ezért velem szemben hivatalosan sajnálkozását is fejezte ki.

A mind erre vonatkozó összes eredeti okiratok kezeim közt vannak és rendelkezésre állanak.

A frankhamisításban való bűnrészességben való elítéltetésem következtében természetszerűleg úgy magyarországi magánvagyonom, mint a csehszlovák állam területén fekvő családi vagyon rendkívül súlyos anyagi helyzetbe került.

Az akkori csehszlovák kormány a 40 000 hold kiterjedésű földbirtok legnagyobb részét elkobozta, és csak az egész terület vagyonadójával megterhelt 6000 hold erdő maradt meg családom birtokában.

A Magyarországon fekvő sárospataki uradalom, valamint a szintén magánvagyonomat képező Tokaji Borkereskedelmi Vállalat arra való tekintettel, hogy elítéltetésem egy közönséges bűntényből kifolyólag történt, természetszerűleg szintén a csőd szélére jutottak.

Tekintettel arra, hogy a Bethlen-kormány kívánságára a bűnper összes költségeit is magamra vállaltam, egy olyan súlyos

anyagi krízis állt elő, hogy ezen költségek vállalása csak azáltal vált lehetővé, hogy a kir. Kincstár megvette tőlem a makkoshotykai határban fekvő, a sárospataki uradalomhoz tartozó 3400 hold kiterjedésű erdőbirtokot 850 000 pengő becsáron.

Még a frankper tárgyalása folyamán a kir. kormánytól biztosítást nyertem, hogy engemet a vállalt szerepemből kifolyólag semmi anyagi kár nem fog érni, ami abban is nyert kifejezést, hogy az erdőbirtok eladására vonatkozó szerződésben egy hétévi visszavásárlási jog nyert kikötést. Egyébként a per lefolyása után, és a benne vállalt szerepem tisztázása bekövetkeztével, az akkori kormánytényezők részéről több ízben ígéretet és biztosítást nyertem, hogy a frankügyben szenvedett oly rendkívül súlyos anyagi káraim kárpótlást nyernek. Az ezen megbeszélésekre vonatkozó iratok is kezeim között vannak.

Mindezek dacára ügyem a mai napig sem nyert elintézést, és a jelenben azon kényszerhelyzetben vagyok, hogy az ősi sárospataki Rákóczi-uradalomra kénytelen leszek csődöt kérni.

Az elmúlt időben Gömbös Gyula miniszterelnök úr a tényállás minden vonatkozásának teljes ismeretében nagy jóindulattal igyekezett a 12 000 hold kiterjedésről 1800 holdra lecsökkent birtokállomány végleges összeomlásán segíteni.

Reményi Schneller Lajos jelenlegi pénzügyminiszter úr, akkoriban a Magyar Földhitelintézet elnökigazgatója, Gömbös miniszterelnök úr megbízásából rendkívüli előzékenységgel mindent megtett, hogy a már kitűzött árverést megakadályozza. Gömbös halálával ellenben ezen mentési folyamat megszűnt, és ma ismét azon elhatározás előtt állok, hogy a sárospataki birtokot vagy csődbe juttassam...

...Kegyelmes Uram! Ha most szükségét látom annak, hogy nagyméltóságodhoz forduljak, teszem ezt kizárólag azon meggyőződésből kifolyólag, hogy nem hiszem, hogy a jelen kormány egy ősi magyar birtok és Magyarország legrégebbi történelmi várkastélyának pusztulását közönnyel nézné, amely pusztulás nem magángazdálkodás következménye, hanem kizárólag az általam az ország szolgálatában vállalt szereplésem folyománya. Ezen körülmény teljes elismerésében Gömbös miniszterelnök úr a frankügyből kifolyólag előállott és nekem visszajáró költségek számlájára a miniszterelnökségi tárca terhére 2 év alatt kifizetett 107 000 pengőt, továbbá 1934-ben és 1935-ben a nekem törvényesen járó nyugdíjamat is folyósíttatta, halála óta azonban ezen fizetések megszűntek.

Mi sem áll távolabb tőlem, mint a Kincstártól bármilyen formában előnyöket kérni. Mint volt katonatiszt és államférfi tudom, hogy az állam nem jótékonysági intézet magánérdekek védelmére, jelen esetben ellenben szerzett jogokra hivatkozom és arra, hogy a frankperben való büntetőjogi felelősségvállalásom, és minden védekezésről való lemondásom kizárólag a magyar kormány kívánságára és azon határozott ígéret mellett történt, hogy engemet ezen szerepemből kifolyólag sem anyagi, sem erkölcsi kár nem fog érni.

Nem kívánom az általam kifizetett összegek megtérítését, és nem is óhajtok bármilyen kártérítési igényekkel előállni, de tisztelettel kérem annak a most kínálkozó alkalom lehetővé tételét, amely egy, a múlt évben történt felszabadult máramarosi zsidókézben levő birtok megvételéből kínálkozik. (Sic!)

Sikerült ezen birtoknak megvételére való opciót megszerezni, és a fakitermelésből eredő haszon lehetővé tenné, hogy a sárospataki birtokon levő nyomasztó adósságokat kifizessem. A m. kir. földművelésügyi miniszter úrnak kérésemet előterjesztettem, és jóindulatú támogatását megnyertem. Egy ilyen zsidókézen levő erdőbirtok megvétele és átírása ellenben a fennálló törvényes rendelkezések értelmében a kormányzat és a katonai kincstár hozzájárulásához van kötve, miért is mély tisztelettel kérem nagyméltóságod nagykegyű támogatását ezen erdővétel lehetővé tétele érdekében.

Fogadja nagyméltóságod mély tiszteletem
őszinte kifejezését
Windischgraetz Lajos
v. b. t. t., volt cs. és kir. nagykövet,
m. kir. miniszter és őrnagy"

(Hogy ékes magyarsággal írt beadványára megkapta-e az igénylett zsidóbirtokot a herceg, azt nem tudjuk, de személyéről még el kell mondanunk valamit. Ezt a vallomását azzal kell még kiegészítenünk, hogy az „ősi magyar birtok" és a Rákóczi-kastély „nyomorgó" földesura, akit a magyar kormány nem átallott százezer pengőkkel és kegyes vásárlásokkal támogatni akkor, amikor egy magyar parasztcsalád évi jövedelme nem érte el az 500 pengőt, nos, ez a „magyar főúr" nem más, mint unokája annak a Windischgraetz Alfréd tábornagynak, aki 1848-ban az osztrák sereggel betört Magyarországra, s aki — miután a vitéz honvédcsapatok Isaszegnél megfutamították — ezt jelentette Bécsbe Fe-

renc József császárnak: „A lázadó hordákat megsemmisítettem . . .")

A Telekihez intézett, oly gőgös, és a Bárdossyhoz intézett, oly alázatos levél azonban igen értékes dokumentum! Választ adott a sok, homályban maradt kérdésre: Ludendorfftól Bethlen grófig terjedt az az összefogás, amely bármikor kész volt egy ország békéjét és becsületét kockára vetni — irredenta, revíziós célkitűzéseik elérésére, és amely a pénzhamisítástól sem riadt vissza, ha azt hasznosnak látta.

Windischgraetz, Nádosy és a többiek csak bábok voltak a német vezérkar és a Bethlen-kormány bűnös, kalandor terveinek megvalósításában. A magyar ellenforradalmi rendszer történetében csak epizód a frankhamisítás ügye, de éles reflektorfénnyel világít rá a rendszer vezetőinek erkölcsi, politikai romlottságára, züllöttségére.

EGY VÁLASZTÁS MAGYARORSZÁGON

Bethlen, miután leküzdötte a frank-ügy keltette válságot és átalakította a kormányt, gyors tempóban letárgyaltatta a *felsőházról szóló törvényjavaslatot*, melynek benyújtását, mint már említettük, azzal indokolta, hogy *szükség van a képviselőházzal szemben fékre.* A vitában felszólaló Friedrich István ellenzéki képviselő keserűen jegyezte meg:

„Ez a nemzetgyűlés is már elég fékkel született, és a legközelebb összeülő képviselőház is elég fékkel születik, ha a választás nyilvános. A szavazati jognak a nyilvánossága maga olyan féket jelent Magyarországon, hogy ez már eleve biztosít minden hatalmat a mindenkori kormánynak. (Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.)

Én nem csatlakozom a miniszterelnök úr azon megállapításaihoz, hogy a magyar nép nagyon könnyen befolyásolható, hogy a magyar nép könnyen lángol, hamar megváltozik; én ezt nem osztom. *(Rassay Károly:* A francia sokkal flegmatikusabb!) T. Nemzetgyűlés! Ebben a házban, akár képviselőház lesz, akár nemzetgyűlés, úgysem történhetik más, mint amit az igen t. kormány akar. (Úgy van! a bal- és szélsőbaloldalon.) Az igen t. kormány előterjeszti a javaslatot, az igen t. többség megszavazza. (Úgy van!

jobb felől.) A kormány tehát bírja a ház többségének bizalmát, és bírja az államfő bizalmát. (Úgy van! jobb felől. — *Graeffl Jenő:* Természetes! Különben vége volna a kormányzásának! — *Patay Tibor:* Addig van kormányon, amíg bírja a bizalmat!) Miért van tehát szükség még egy további bebiztosításra is? Én szerintem addig, amíg a választójog nyilvános, a kormánynak elég hatalom van a kezében, és ezért nincs szükség felsőházra. (Úgy van! bal felől. — *Nemes Bertalan:* A magyar nép ma is sajnálja, hogy nem zászló alatt mehet szavazni! — Zaj bal felől. — *Rassay Károly:* Meg a paprikást, meg a tollút, meg a bankót, mind sajnálja! — Folytonos zaj. — *Elnök* csenget.)

Én a főrendiház múltbeli szerepéből kiindulva, bátor vagyok azt állítani, hogy ha netalán az következnék be, hogy ez a kamara túl radikális lesz, akkor ehhez az is szükséges volna, hogy a mindenkori kormány is túl radikális legyen. (Úgy van! bal felől.) Mert hiszen ez a nemzetgyűlés, ez a képviselőház nem lehet radikális, ha a kormány nem akarja, hogy radikális legyen; mert különben egyszerűen feloszlatja. (Úgy van! bal felől.) De ha netalántán mégis bekövetkeznék az a veszély, hogy ez nagyon radikális házzá alakulna, és a kormány is nagyon radikális volna, én ettől a t. felsőháztól nem várom azt, hogy igazán hősiesen fékként fog szerepelni."

Még csak annyit: a javaslat a felsőházi tagság elnyerésére öt lényeges jogcímet állapított meg. Ezek: a főrangú születés és hitbizományi földbirtok (ennek alapján lettek tagjai a felsőháznak a Habsburg „királyi hercegek", a főnemesi családok tagjai), az államfői kinevezés, a hivatali állás és méltóság, az érdekképviseleti megbízás és a törvényhatósági képviselet.

Az indokolás részletesen felsorolta azokat az érdekképviseleti szerveket, amelyeknek képviselői helyet kapnak a megalakuló felsőházban, így a nagybirtokosok, a gyárosok, a kereskedők, az orvosok, a mérnökök, az ügyvédek; két foglalkozási ág azonban nem jutott felsőházi képviselethez: a *földművelők és az ipari munkások . . .*

1926. november 11-én a Nemzetgyűlés harmadszori olvasásban is elfogadta a felsőházról szóló törvényjavaslatot; ekkor már nyílt titok volt, hogy Bethlen nem várja meg a második Nemzetgyűlés öt évben megszabott működési idejének lejártát, hanem kormányzói kézirattal előbb feloszlatja. Így is történt.

1926. november 16-án a parlament ülése — a nemzetgyűlési napló szerint — a következőképpen zajlott le:

„*Gr. Bethlen István miniszterelnök:* T. Nemzetgyűlés! Magyarország kormányzójától a Nemzetgyűléshez átirat érkezett. Kérem a t. Ház mélyen t. elnökét, méltóztassék annak kihirdetése végett intézkedni! (Nagy zaj a bal- és a szélsőbaloldalon. — *Malasits Géza:* Most kezdik a hajtóvadászatot!)

Elnök: A magas kéziratot felbontom. (Halljuk! Halljuk! a jobboldalon. — *Klárik Ferenc:* Mit halljuk! Úgyis tudjuk!) Elrendelem a magas kézirat kihirdetését! Kérem a jegyző urat, szíveskedjék a kormányzó úr Őfőméltósága magas kéziratát felolvasni.

Perlaki György jegyző (olvassa): „Magyarország Nemzetgyűlésének kormányzói üdvözletemet! Tisztelt Nemzetgyűlés! A magyar királyi minisztérium előterjesztésére az 1920:XVII. tcikk 1. §-ában gyökerező jogomnál fogva az *1922. évi június hó 16. napjára Budapestre egybehívott nemzetgyűlést ezennel feloszlatom és berekesztettnek nyilvánítom.* Minthogy pedig a Nemzetgyűlés az ősi alkotmányosság szellemében a felsőházról szóló 1926. évi XXII. tcikkel az országgyűlés ősi kéttáblás rendszerét felújította és az országgyűlés képviselőháza mellé felsőházat szervezett, az idézett törvénycikkek rendelkezései alapján és az 1926. évi XXII. tcikk 44. §-ában foglalt rendelkezéshez képest ugyancsak a magyar királyi minisztérium előterjesztésére az *országgyűlés mindkét házának tagjait az 1927. évi január hó 25. napjára Budapest székesfővárosba egybehívom.*" (Hosszan tartó lelkes éljenzés és taps a jobboldalon. — A Nemzetgyűlés tagjai a jobboldalon és a középen felállnak. — Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Éljen az általános választójog! Éljen a titkos választójog!)"

Zsitvay Tibor, a Ház elnöke rövid beszédben még méltatta a második Nemzetgyűlés munkásságát, leszögezte, hogy a Nemzetgyűlés alkotmányosan oszlik fel, hogy „a nemzet ítélete alá bocsátván működését, helyet adjon az újból életrehívott törvényes országgyűlésnek . . ."

Az elnök utolsó szavait az ellenzéki képviselők sűrű közbekiáltásai zavarták: „Hol a titkos szavazás? Éljen az általános, egyenlő titkos választójog! Le a Bethlen-féle diktatúrával!"

A második Nemzetgyűlés utolsó ülése 1926. november 16-án 12 óra 5 perckor ért véget.

Még fel sem oszlott a t. Ház, már elkezdődött a választási harc, a kormány kegyeinek elnyerését célzó küzdelem. Már a „nyitány" is eléggé meglepő volt: a szombathelyi legitimisták állást foglaltak a Bethlen-kormány mellett!

Erről a gyűlésről az MTI szombathelyi tudósítója a következő jelentést küldte Kozmának, az MTI elnökének:

„Szombathely város társadalmának képviselői, felekezeti és társadalmi állásokra való tekintet nélkül, ma délelőtt 10 órakor jelölő értekezletet tartottak a Sabaria nagytermében, és kimondották a szombathelyi Egyesült Keresztény Kormánytámogató Párt megalakulását, majd szentmártoni Radó Lajos földbirtokos ajánlatára, Lingauer Albin nemzetgyűlési képviselő és dr. Tóth László szombathegyi ügyvéd felszólalása után egyhangú lelkesedéssel Vass József népjóléti minisztert jelölték Szombathely város képviselőjének. A jelölés megejtéséről úgy a minisztert, mint a Keresztény Gazdasági Szocialista Pártot, valamint Bethlen István gróf miniszterelnököt táviratilag értesítették."

(Változnak az idők... Lingauer Albin, akinek oroszlánrésze volt abban, hogy az 1922-es választáson Vass József miniszter szégyenletesen megbukott, most ajánlja és támogatja Vass szombathelyi képviselőjelölését!...)

Az egységespárti választási apparátus, a főispánok, a jegyzők, a szolgabírák működésbe léptek. Igaza lett annak az ellenzéki képviselőnek, aki a választójogi törvényjavaslat vitájában megjósolta: „... Akkor, amikor a kormány annyira fél a titkosságtól, és a vidéken megint nyíltan akar szavaztatni, eszembe jut a Babilonban divatos Militta-nap, amikor minden tisztességes asszony egy napra megcsalhatta a férjét. Akármilyen furcsán hangzik is, Magyarországon a választás olyan Militta-nap lesz, amelyen mindenki tetszése szerint garázdálkodhatik, amikor minden visszaélést el lehet követni anélkül, hogy az etikával, a becsületes felfogással az ember összeütközésbe jutna. A közigazgatásban a főispán uraktól kezdve lefelé és fölfelé minden vonalon minden elkövethető, a Militta-nap megengedi a csapodárságot..."

Már az első agitációs héten tömegesen futottak be panaszok választási visszaélésekről a Belügyminisztériumba.

Zsilinszky Endre a derecskei kerület mandátumáért *Pekár Gyulával*, az Egységespárt hivatalos jelöltjével küzdött. Zsilinszky ellenzéki fajvédő programmal indult, és ámbár a Bethlen-korszak majd valamennyi vezető politikusához, állami tisztviselőjéhez régi fegyverbarátság fűzte, a közigazgatási apparátus vele szemben kötelességszerűen a kormány hivatalos jelöltjét támogatta. Zsilinszky e „támogatásról" szerzett tapasztalatait írásban panaszolta el barátjának, *Sztranyavszky Sándor belügyi államtitkárnak.*

Zsilinszky e levelében hivatkozott *lojális ellenzéki magatartására,* melyet még Bethlen gróf miniszterelnök sem tagadhat, és ezért azt kérte, hogy „szüntessék be azokat a korteseszközöket, amelyek talán megfelelőek lehettek a nemzetközi zsidó Mezőfivel* szemben, de erkölcsileg és politikailag egyaránt lehetetlenek velem szemben".

Mik voltak a Zsilinszkyvel szemben használt eszközök? Először, míg ellenfele azonnal megkapta az *ajánlási íveket,* az ő meghatalmazottai még mindig hiába várhatnának, ha maga Sztranyavszky államtitkár a Belügyben át nem adja neki. Márpedig aki a rövid határidőig nem gyűjtött össze tekintélyes számú ajánló aláírást a hivatalos nyomtatványokon, az nem léphetett fel a választáson.

Másodszor: Pekár *ajánlási íveit* a helyi közigazgatási szervek *vitézekkel küldték széjjel,* azok vitték házról házra, azt híresztelvén, hogy Zsilinszky nem is lép fel.

Harmadszor: *Pekár kortesei* adóelengedést ígérnek mindenkinek, aki a kormány jelöltjére szavaz, azonkívül ígértek iparosszékházat, tanítóotthont, szeszgyárat, kultúrpalotát...

Negyedszer: A *katolikus kör helyiségét* a főszolgabíró *bezáratta,* mert a kör vezetősége nem tudta a helybeli iparosságot Pekár mellé állítani.

Ötödször: Az egyik községben arra az időre, amikor Zsilinszky programbeszédét akarta elmondani, *erdei fatönk-eladást* hirdettek, hogy elvonják a gyűlésről a lakosságot.

Végül, amikor Zsilinszky azt kérte a főszolgabírótól, hogy engedjenek tiszta választást, és vele szemben se erőszakot, se trükköt ne alkalmazzanak, a főszolgabíró azt mondta, hogy *„erőszak nem lesz, de azt nem várhatják, hogy trükkök se legyenek".* Zsilinszky levelét végül a következőképpen fejezte be: „Őszintén és becsületesen feltártam előtted a helyzetet abban a reményben, hogy meg fogod akadályozni, hogy engem, mint egy dúvadat puskázzanak le, és a legmegengedhetetlenebb eszközökkel dolgozzanak velem szemben, mint talán egy kommunistával szemben."

Így végződik a levél. Hiába volt azonban Zsilinszky minden erőfeszítése, a derecskei választási harcból Pekár Gyula került ki győztesen.

* Mezőfi Vilmos szociáldemokrata újságíró volt. A szegényparasztság megszervezését követelte és a századfordulón emiatt szembekerült a SZDP vezetőségével. Ellenzéki szociáldemokrata pártot alapított, képviselői mandátumot szerzett, Szabad Szó címmel lapot alapított, de lényegében kispolgári demokrata nézeteket terjesztett.

Az előbbiekhez csak annyit: ha így, ilyen machinációkkal dolgozott a kormánypárt választási apparátusa Zsilinszky Endrével szemben, akkor fogalmunk lehet arról, milyen eszközöket tartott megengedhetőnek más ellenzéki jelölttel szemben.

De nézzünk egy másik esetet, melynek szenvedő alanya *Farkas István szociáldemokrata képviselőjelölt* volt. A *békéscsabai választókerület* mandátumáért elkeseredett harc folyt közte és *Bud János pénzügyminiszter* között. Abban az időben az 1926-os választáson nemigen lehetett szó olyan kompromisszumról, paktumról, amely 1922-ben sokszor elejét vette a kormánypárti és a szociáldemokrata jelölt komolyabb összecsapásának. A békéscsabai választókerületben tehát teljes erővel dúlt a harc, és *Bud pénzügyminiszter természetesen megkapta a hatóságok teljes támogatását.* Hogy ez miben állott? Farkas István 1926. december 10-én kelt táviratában a következőket rögzítette le: „Ellenjelöltemnek, Magyarország pénzügyminiszterének jelentem a békéscsabai hadszintérről, hogy *minden megbízottamat, választási irodám teljes személyzetét letartóztatták* és a rendőrségen fogva tartják, előreláthatóan a választás végéig stop Követelem lefogott százhúsz embernek azonnali szabadonbocsátását és a minden eddigi mértéket felülmúló választási terror azonnali megszüntetését." (Hogy mikor engedték szabadon a lefogott embereket, és enyhült-e „a minden eddigi mértéket felülmúló terror", azt nem tudjuk, de az tény, hogy a békéscsabai kerületben *Bud János pénzügyminiszter szerezte meg a mandátumot.)*

De nemcsak Békéscsabán tombolt a választási erőszak. A Szociáldemokrata Párt vezetősége a következő táviratot küldte Bethlen miniszterelnöknek és Scitovszky belügyminiszternek:

„Választási erőszak példátlan stop Ismételten jelentem és hiába kérek intézkedést stop Orosházai főszolgabíró a tótkomlósi kerületben Sági megbízottat újból kiutasította stop Újból jelentem, Tuba Károly váci képviselőjelöltünk megbízottjától a némedi csendőrség váchartyáni aláírt ajánlóíveket erőszakkal elkobozta stop Ipolyszalka választókerületben Brumiller László képviselőjelöltünket, a Typographia szerkesztőjét, Vámosmikolán a csendőrség és szolgabíróság feltartóztatta, írásbeli végzéssel Vámosmikola területéről kiutasította, és kényszerítette, hogy azonnal hagyja el a járás területét stop Letkés községben a csendőrség jelöltet autóbuszról leszállította és csendőrfedezettel Szobra kísértette, csendőrőrsnek átadta, onnan főszolgabíróságra vitték, főszolgabíróságtól ugyancsak írásbeli határozattal kitiltották az

egész járás területéről jelöltnek Szobról kényszerútlevéllel kellett Budapestre utaznia stop Jelölt megbízottait minden községben feltartóztatták, Váli József megbízottat letartóztatták stop Belügyminisztertől egyre fokozódó közigazgatási erőszak ellen védelmet és sürgős intézkedést kérünk stop Ajánlást holnap kell benyújtani, terror azonban olyan nagy, hogy jelölteket megakadályozzák abban, hogy ajánlóíveiket a megbízottaktól összeszedjék és a választási bizottságnak átadják."

Végül idézzünk a közigazgatási apparátusból egy „kebelbeli"-t, *Kozma György vásárosnaményi főszolgabírót,* aki mellesleg Kozma Miklós testvéröccse volt, hogyan látta ő az 1926-os képviselőválasztást *a tarpai kerületben.* A kerület kormánypárti hivatalos jelöltje Gulácsy Dezső volt, akinek három ellenjelöltje akadt. „Az első, egy Wagner nevezetű vérzett el a leghamarabb" — írja naplójában Kozma György. „Idegenből jött, azt sem tudtuk, kicsoda. Azt hitte, hogy egy kis pénzzel Tarpán gyors népszerűséget fog szerezni. Seeberg Artur jegyző azonban hamar kikészítette: fölbiztatott tíz kortest, ezek felajánlották neki szolgálatukat, persze nem ingyen, kiszedtek a zsebéből egy csomó pénzt italra, szivarra, cimboráikkal meg is itták a bort, el is szívták a szivarokat, mikor aztán kimerült a jelölt zsebe, s több pénzt nem adott, kórusban kiáltották feléje: történjék bármi, győzni fog Gulácsy."

A második ellenfél „kikészítéséről" a főszolgabíró így emlékezik meg: „A második jelölt Hőny Géza volt, foglalkozására nézve gyógyszerész. Nem volt egészen idegen, valamikor Munkácson volt gyógyszertára s megfordult a Tiszaháton is. Szorgalmasan járta a falvakat, de nem sok eredménnyel. Gyógyszerész lévén, mindig volt csomó ártalmatlan gyógyszer a zsebében, s ha valamelyik házban beteget vagy gyöngélkedőt talált, annak adott belőlük. Ezzel is népszerűséget akart magának szerezni, de éppen ezen vesztett rajta. Adott ugyanis egy tákosi embernek is valami port, talán aspirint, s ez az ember súlyos tüdőbajában másnap meghalt. Semmi köze sem volt halálához az aspirinnak, talán be sem vette, de a betyár kortesek rögtön elhíresztelték, hogy Hőny gyógyszerétől halt meg a tákosi ember. Lehetetlenné vált szegény Hőny Géza, s kénytelen volt távozni a kerületből."

A harmadik jelölttel úgy végzett Kozma György főszolgabíró, hogy a jelölt főkorteseit egyszerűen nem engedte be a kerületbe . . .

Az eredmény: Gulácsy Dezső lett a tarpai választókerület országgyűlési képviselője.

A választás kimenetele Bethlen számára nem lehetett kétséges, már ami a parlamenti abszolút többség megszerzését illeti, de amikor a Belügyminisztérium nyilvánosságra hozta a végeredményt, a kormánytámogató képviselők mindent elsöprő túlsúlya bizonyos fajta meglepetést, sőt megrökönyödést okozott. Ismét túl szép volt a menyasszony...

Az 1926. december 8—10-ig lezajlott képviselőválasztások alapján a mandátumok az egyes pártok között a következőképpen oszlottak meg:

Egységespárt	172 (ebből *egyhangú választás,* tehát ahol ellenjelölt nem indulhatott, mert ajánlásait nem fogadták el: 77, azaz 44,7%!)
Keresztény Gazdasági és Szocialista Párt	35 (ebből *egyhangú 13)*
Pártonkívüli kormánytámogatók	6 (ebből *egyhangú 2)* Bethlen mögött tehát 213 kormánytámogató képviselő foglalt helyet, *az összes képviselők 85,2%-a!*
Pártonkívüli ellenzéki	5
Fajvédő Párt	3 (Borbély-Maczky Emil, Gömbös Gyula és Héjjas Iván)
Demokrata Párt	9
48-as Függetlenségi Párt	1
Szociáldemokrata Párt	14
	Az *ellenzéki,* erősen megritkult *padsorokban mindössze 32 képviselő foglalt helyet* — és még az sem volt mind valódi ellenzéki...

Bethlennek nemcsak a pártok arányszámát sikerült átalakítani, de „rendbe tette" saját pártjának, az Egységespártnak, a régi Nagyatádi Szabó-féle Kisgazda Pártnak szénáját is.

A Kisgazda Párt, illetve most már Egységespárt képviselőtagjai foglalkozás szerint a következőképpen oszlottak meg:

	Az első Nemzetgyűlésben (1920–1922)	A második Nemzetgyűlésben (1922–1926)	Az országgyűlés képviselőházában (1927–1931)
	százalékban		
középbirtokos nagybérlő nagybirtokos	18	25	35
nagytőkés	3	6	10
miniszter államtitkár közig. tisztv.	26	20	27
pap, teol. tanár ügyvéd tanár mérnök	25	32	23
kisgazda (kisbirtokos)	25	14	4
egyéb (katonatiszt)	3	3	1

Ami kevésbé érdekes: az *állami főtisztviselők, ügyvédek, papok, tanárok arányszáma* e három parlamenti ciklusban *nem változott számottevően,* az ingadozás 5—7 százalék.

Annál megdöbbentőbb a nagybirtokos-nagytőkés és a kisgazda (kulák) képviselők arányszámának változása. Az első Nemzetgyűlésben a képviselők közül csak (!) 21% volt nagybirtokos-nagytőkés, az 1926 decemberi választási *számarányuk 45%-ra ugrott fel,* tehát *alaposan megkétszereződött.*

A *kisgazdák* (kisbirtokosok) *aránya ugyanakkor 25%-ról egyhatodára, 4%-ra csökkent!*

1922. január 5-én, az emlékezetes kézfogás alkalmával Bethlen azt ígérte a kisgazdapárti képviselők viharos ünneplésének közepette, hogy ez a párt lesz az a kőszikla, amelyre a jövendőt óhajtja felépíteni.

Négy esztendő elteltével a „kőszikla" régi alapanyagából úgyszólván semmi nem maradt...

Az új Országgyűlést 1927. január 29-én Horthy kormányzó nyitotta meg. A megnyitó beszéd mind formájában, mind tartalmát tekintve veszedelmesen emlékeztetett az uralkodói trónbeszédekre. Úgy tűnt, mintha Horthy az államfői teendők *ideiglenes* ellátására az 1920:I. tc.-ben kapott megbízatást már nem is tekintené ideiglenesnek . . .

Horthy „trónbeszédében" méltatta a második Nemzetgyűlés munkásságát, kiemelvén annak *„kimagasló alkotását"*, az *állam pénzügyeinek rendezését*, mely „elsősorban a magyar adófizető áldozatkészségének gyümölcse", továbbá azt, hogy a pénzügyi rendezés gyors sikere emelte a külföld bizalmát. Horthy megelégedetten szögezte le: a *nemzetközi tőke az ország hiteligényeinek „mind tágabb körű kielégítésével"* ismeri el, mily „elpusztíthatatlan életerő van e nemzetben".

A *külpolitikai problémák* közül elsőnek említette, hogy *Jugoszláviával* előkészítő tárgyalások folynak döntőbírósági szerződés megkötéséről és gazdasági jellegű kérdésekről. Csak mint ezekkel a megbeszélésekkel kapcsolatos kérdésről szólott arról, hogy „az Adriai-tenger fiumei kikötőjéhez való kijutás kérdése *az olasz királyi kormánnyal igényel tárgyalást"*.

Horthy nem feledkezett meg a *munkásságról* sem, és nem is nagyon burkolt formában *megfenyegette:* életszínvonalának emelését és kulturális igényeinek kielégítését csak abban az esetben remélheti, ha hozzájárul *„a nemzeti szolidaritás érzéséből fakadó szociális béke" megteremtéséhez* (azaz lemond az osztályharcról).

Ígéretekben sem szűkölködött a megnyitó beszéd: kilátásba helyezte a korszerű közigazgatást, ígért szociálpolitikai intézkedéseket, továbbá oly tervszerű beruházásokat, melyek „a munkahiány nagy kérdését is közelebb viszik a megoldáshoz".

Az új parlamenti ciklus működéséről ugyanezen esztendő végén Móricz Zsigmond riportsorozatot írt Az Est című lapban. Két riportot idézünk a tizenhét közül. A december 4-i riport:

„A mai parlament egészen más, mint a háború előtti volt.

Huszonöt éve használja a Duna-parti palotát az Országgyűlés, de soha nem volt olyan üres, mint most. Ez a legfontosabb karaktervonása a mai Háznak, hogy a képviselők nem tartják kötelességüknek, hogy bemenjenek az ülésekre. Annyira, hogy már szinte ízetlen dolog beszélni róla. Tegnap a büntetőtörvénykönyv, tehát

egyik legérdekesebb törvény tárgyalásánál pont tizenkét órakor, tizennégyen voltak jelen. Kétszáznegyvenöt képviselőből tizennégy.

A régi időkben népes volt a gyűlés. Efféle egyszerűen lehetetlen lett volna. Aki képviselő volt, az annak nagy dolog volt. Nemcsak neki, családjának, városának, a kerületének. Nem volt titkos választás, de valahogy titkosan alakult ki, hogy ki az a férfiú, aki a kerületet a legméltóbban képviseli a Deák Ferenc oldalán...

Ma, bocsássanak meg a képviselő urak, de ritka az olyan egyéniség, aki mögött tömeget érez az ember. Hamar deresedő fejű fiatalok a mai képviselők, s nem tudja az ember, hogy hol deresedtek meg. Igen, a régi parlament rendi parlament volt. De hisz a mai is csak az. Különbség, hogy akkor a kerületek törzsfőnökei jöttek össze: most azoknak inkább a helyetteseik.

Ha az öreg fiskális beküldi a helyettest a tárgyalásra, akkor a szegény kliens rezignáltan néz a jövőbe. Ilyen rezignáltan néz a szegény Magyarország a parlamentre.

Én nem akarom bántani a t. Házat; olyan boldogan jelenteném, hogy ne féljetek magyarok! szegények vagyunk, megrontottak, megtépettek, de azon az úton vagyunk, hogy itt mindenki összefog, itt mindenki dolgozik; a Képviselőitek éjjel-nappal verejtékeznek, hogy minél hamarabb rendbeszedjék azt, ami elromlott!

... De hát mit mondjak!... Mély tisztelettel soroljam fel annak a tizennégy képviselőnek a nevét, akik tegnap ott voltak? S kiírjam a Ház Nomenclaturájából annak a kétszázharmincegy képviselőnek a nevét, akik nem voltak ott?

Mire akkor ez az egész t. Ház? Tizennégy és huszonöt úrnak elég egy szoba. Fölösleges ekkora parlamentet fűteni és világítani.

A régi parlament? Igen, az az ország első kaszinója volt, egy jó módban élő világnak hű képe, ahol megelégedett, kövér, korpulens, jókedélyű úriemberek zsúfolt tömege fűzte a törvényt... A szónokot számosan hallgatták s még számosabban üdvözölték...

A mai parlament?... Talán ez is jó képe ennek az elárvult, szegény, szomorú kis országnak. A mai parlament üres, s akik bent vannak, azok is szegények, soványak, mindenki elsiklik, hogy ne legyen előtérben, s lehetőleg be sem megy a Házba...

S tessék írni róla, hogy mi történik. Azt mondja egy újságíró: — Ha az ember itt valamit ír, az tiszta költészet!

Az régi, kövér, adomázó világ megszűnt. Ma egy fanyar, kedvetlen, gyötrött világ van itt. Két hét óta, mióta be-bejárok, annyi keserűséget, annyi félelmes és fájó esetet hallottam, hogy ha azt mind megírnám, megégetné a kezet a papiros és a szívet a betű."

A december 21-i riport:

„Engedje meg a t. Ház, hogy egy novellát elmondjak.

Egy gyáros kénytelen volt üzemmérsékeléssel csökkenteni azt a kiadást, amely felülmúlta már a bevételét. Elbocsátotta tehát munkásainak nagy részét.

A munkások elmentek s eloszlottak a nagy város perifériáin. Nagy részük fiatalkorú volt, ezek visszahúzódtak a családokba, s ott a szüleik kenyerén koplaltak tovább. Más részük kiment a Duna-partra s ott kereste élelmét, vagy zsákhordást, vagy kosárcipelést, vagy halat várt a horgára. Ismét más részük az emberi lelemény ezerféle csínját-bínját megpróbálta, a szeméttelepen turkált, vagy talált pénz erányában kutatott, vagy bármilyen napszámot keresett, bármilyen áron.

A gyáros nem tehetett erről. Az üzleti kalkuláció azt az egyetlen, ésszerű módszert tanácsolta neki, hogy korlátozza a munkát, s neki törvényes és emberi joga volt, hogy ezt megtegye.

De volt egy munkás, aki segédszolgálatokat végzett a gyári irodában, igen kellemes, értelmes, jóképű ember. Ez véletlenül abba a szerencsés helyzetbe került, hogy a gyárosnak elpanaszkodhatta, hogy hattagú család él a keresetéből, s nem tudja, most mihez fogjon.

— Barátom, nem tudok magán segíteni — mondta a gyáros —, de ha bejár a lakásomra, nagyon jól megfizetem, ha hasznát tudják venni a háznál.

A munkás boldog volt, s jelentkezett a gyáros villájában. Ott azonban szintén túlontúl nagy volt a személyzet, nem tudtak neki más munkát adni, az volt a dolga, hogy mindennap el kellett mennie egy bizonyos távoli lóhússzékbe, hogy egy kiló húst hozzon a gyárosék kutyájának.

De nem baj, ezt is szívesen megtette, csak ez kevés elfoglaltságot adott, s a nap többi részében nem tudott mit csinálni. Mivel pedig hattagú család minden gondjától füstölgött a feje, felhasználta a legelső alkalmat, s a gyárost emlékeztette rá, hogy ő sofőr.

A gyáros jó ember volt, meg is hagyta, hogy segédautóvezetőnek használják.

Attól kezdve ő vitte naponta egy órára sétálni, szellőzni az autón a gyáros kutyáját.

Mivel ez novella, amely sose történt meg, tehát a szociális következtetések levonásától tartózkodom."

BETHLEN RÓMA FELÉ TART

„A trónbeszédben" tett ígéretek csak ígéretek maradtak, ellenben folytatódott a kalandor külpolitika, csak éppen nem pénzhamisítással, hanem a diplomácia elfogadott módszereivel. 1927 januárjában meggyorsultak a magyar—olasz tárgyalások, ugyanakkor a magyar—jugoszláv megegyezés útjában „komoly akadályok" kezdtek felmerülni.

Khuen-Héderváry Sándor gróf, aki hosszú éveken át volt a külügyminiszter állandó helyettese, egy külpolitikai összefoglalójában elismerte: „*A Jugoszláviához való közeledés kísérletének más viszonylatban indirekte igen kedvező hatása volt.* Minden valószínűség szerint az indította Mussolinit arra, hogy a maga részéről olasz—magyar közeledési politikát kezdeményezzen. Az olasz külpolitikának ugyanis nem felel meg Magyarországnak Jugoszláviához való közeledése. Nemcsak azért, mert egy ország sem szereti, ha kényelmetlen szomszédja hátát biztosítja, hanem azért is, mert Olaszországban attól tartottak, hogy a Jugoszláviához való közeledés útján Magyarország az egész kisantanthoz közelebbi viszonyba kerülhet, amelyből azután idővel egy dunai blokk is kialakulhat. Olaszország pedig nem azért segített elpusztítani az Osztrák—Magyar Monarchiát, hogy ennek szelleme kísértetként dunai blokk vagy konföderáció alakjában ismét megjelenjék. Kézenfekvő volt tehát az a gondolat, hogy az olasz politika Magyarországot lekösse, és így elejét vegye ennek a fejlődésnek."

Hory András, az újonnan kinevezett római követ Mussolininál tett bemutatkozó látogatásáról 1927. február 7-én a következőket jelentette a Külügyminisztériumnak:

„Bethlen gróf miniszterelnök úrról [Mussolini] nagy elismeréssel nyilatkozott, mert minden nehézség dacára hat év óta tartja kezében a kormány gyeplőjét. Bármikor jön — mondta —, mindig a legbarátságosabb fogadtatásban lesz része, nekünk akármelyik hónap vagy hét jó.

Azon kijelentésemre, hogy tudomásom szerint Bethlen gróf, amint a parlament munkája megengedi, tehát előreláthatólag pár héten belül, fogja római útját megtenni — Mussolini úr a következőket válaszolta: »Mi nem siettetjük ideutazását, mert jövetelének puszta híre is riadalmat, sőt egy egész irodalmat teremtett. Önök részére pedig igen kényes helyzetet(!). Ellenségeink ezt is azon gyakori vád illusztrálására akarták kihasználni, hogy Olaszország veszélyt jelent a békére. Tehát egy kevés időt kell engedni, hogy az izgalom lecsillapuljon. De időközben is lehet tárgyalni, mert *amiként ön tudja, egy politikai megegyezést szándékozunk kötni.* Az erre vonatkozó tárgyalásokat a két kormány lefolytathatja, és elegendő, ha Bethlen gróf a finalizáláshoz (befejezéshez) érkezik.«"

Mussolini meghívására 1927. április 4-én érkezett Rómába Bethlen, díszes kísérettel; másnap, április 5-én a két kormányfő aláírta a tíz évre szóló és automatikusan meghosszabbítható olasz—magyar baráti döntőbíráskodási szerződést.

„*Ez a szerződés* — állapította meg Khuen-Héderváry előbb idézett külpolitikai összefoglalójában — a *magyar külpolitikának sok évig alappillérévé vált.*"

Bethlen a szerződés aláírása előtt hosszabb megbeszélést folytatott Mussolinival, mely alkalommal körvonalazta külpolitikai elképzeléseit:

„Magyarország eddig passzív politikát folytatott kifelé, mivel a gazdasági és pénzügyi rekonstrukcióval volt elfoglalva és mert kontroll alatt állott. Most, hogy ezzel a munkával készen van, aktívabb külpolitikára térhet át, amivel kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy erre az aktívabb külpolitikára tényleg itt-e már az idő, milyen mértékben és milyen eszközökkel történjék.

Közép-Európa helyzete nem definitív. *Az a kérdés csak, hogy mely nagyhatalmak kívánságainak befolyása alatt fog az új rendezés megtörténni.* Eddig Franciaország volt előtérben, és terve Benessel együtt egy Duna-konföderáció volt. Azután mikor látta, hogy ez ilyen tág keretek között nem valósítható meg, megelégedett volna egy szűkebb blokkal, mely Ausztria, Csehszlovákia és Magyarországból állott volna, és amely a trianoni szerződésben is előre volt látva. Egy ilyen blokk egyfelől Németországgal, másfelől Olaszországgal szemben bírt volna francia vezetés alatt egyensúlyozó szereppel. Franciaország a jelen pillanatban egy gyengeségi perióduson megy keresztül (frankromlás stb.), de nem szűnt meg politikailag ebben az irányban dolgozni."

Bethlen és Mussolini egyetértett abban, hogy közös érdekük: egyrészt védekezni a szláv túlsúly ellen, másrészt mindent elkövetni a kisantant felbomlásának elősegítésére.

A feljegyzés további, érdekesebb részei:

„Mussolini azután hirtelen átugrott a magyar—szerb viszonyra. Kijelentette, hogy ő megérti, hogy egy megegyezés legkönnyebb volna köztünk és Szerbia között, mert Jugoszlávia kapta aránylag a legkevesebb magyar területet. Ezzel kapcsolatban érdeklődött a magyarok száma iránt Jugoszláviában és a többi utódállamokban. Nyomatékosan hangsúlyozta, hogy nem szeretné, és Olaszország érdekeinek sem felelne meg, ha Magyarország Jugoszláviával döntőbírósági szerződésen túlmenő megegyezést kötne, amire azt feleltem, hogy ezen túlmenő szerződés megkötéséről most nincs szó. Ez láthatólag megnyugtatólag hatott rá. Újból ismételtem, hogy azonban Magyarország addig nem akcióképes, amíg a cseh határ 30 km-re van Budapesttől, és a cseh repülőgépek, ha akár Jugoszláviával, akár Romániával konfliktusba keveredünk, egy óra alatt összebombázhatják fővárosunkat anélkül, hogy védekezni tudnánk ez ellen. Erre Mussolini, mint olyan ember, aki egy pillanat alatt megérti a vele szemben álló gondolatait, azt mondta: *tehát magukra nézve a cseh kérdés elintézése az első etapp; amire én igennel válaszoltam.* Ezt kétszer is ismételte, és hozzátette, hogy Magyarország helyzete olyan, mint Piemonté volt: egyszerre nem intézheti el összes függő kérdéseit, hanem az elintézésnek bizonyos sorrendjét kell hogy megállapítsa, és Magyarországra nézve sorrendben első a cseh kérdés elintézése. Erre azt feleltem, hogy ez így van, de ennek az előfeltétele az, hogy a három kisantant állam közül, ha a cseh kérdést el akarom intézni, a másodikkal megegyezésem legyen, és az a kisantantból úgyszólván kilépett legyen, a harmadik pedig más irányban legyen lekötve, amit Mussolini szintén helyeselt."

Figyelemre méltó a feljegyzésnek az osztrák kérdéssel foglalkozó bekezdése is:

„A beszélgetés folyamán szóba került az osztrák Anschluss kérdése is. Nézetemet kérdezte erről. Én oda nyilatkoztam, hogy bár mindig könnyebb és kényelmesebb egy kis állam szomszédja lenni, mint a hatalmas Németországé, nézetem szerint az Anschluss iránti hangulat Ausztriában annyira megerősödött, és annyira kevéssé látszik Ausztriára nézve más lehetőség a jövőre nézve, hogy *az Anschluss, akár akarjuk, akár nem, meglesz, és ezért Magyarország nem tesz és nem is tehet ellene semmit.* Mussolini erre azt

felelte, hogy ő is előbb-utóbb biztosra veszi az osztrák Anschluss keresztülvitelét, és egyáltalán nem látja, hogy micsoda eszközt lehetne mozgásba hozni Ausztriának Németországhoz való csatlakozása ellen. Ausztriát nem lehet megszállni, és Franciaországnak sincs semmiféle eszköze ez ellen, mert Németországot nem szállhatják meg azért, hogy Ausztria csatlakozását elfogadta, és egyébként még ez sem segítene. Ő tehát az Anschlussal, mint előbb-utóbb bekövetkező ténnyel leszámolt. Igyekeztem kivenni belőle, hogy ezen esetben fog-e és milyen rekompenzációkat követelni Németországtól. Mussolini az egyenes válaszadás elől kitért; benyomásom azonban az, hogy *egész ingyen nem fog Ausztria csatlakozásához hozzájárulni.*"

Bethlen és Mussolini tehát megállapította, hogy külpolitikai célkitűzések dolgában nincs közöttük lényeges különbség, a magyar ellenforradalmi rendszer és az olasz fasizmus együttműködésére megvan a reális lehetőség. Az 1927. április 5-i szerződés megteremtette erre az alapot.

Kozma, az MTI vezetője, aki elkísérte Bethlent a római útra, leszögezte naplójában: „*Egész bizonyos, hogy az olasz—magyar baráti szerződés politikai jelentősége sokkal nagyobb, mint annak szövege mutatja.* A szöveg végén van egy titkos klauzula, de az igazán semmit sem mond. Minden egyéb, ami a találkozás mögött lehet, csak szóbeli megbeszélésen alapszik."

(Egyébként Kozma kitér naplójában a római látogatás apró körülményeire is. Néhány, érdekesebb jellemző részlet:

„Április 4-én reggel 9-kor érkeztek Bethlenék... Mussolini nevében kint volt Grandi államtitkár. Ez alkalommal a Grand Hotelben voltunk szállva, melynek oldalbejárata volt a mienk, és az egész traktus minden emeletével a mi számunkra fenntartva. A hotel többi részét detektívek zárták el. Egyáltalában az egész út alatt a legnagyobb elővigyázati rendszabályokat léptették az olaszok életbe. A miniszterelnök átöltözés után előbb Horyt, azután Schindlert fogadta, és 12-kor ment Mussolinihoz. A publikum persze azt képzeli, hogy a vele folytatott beszélgetések és tárgyalások eredménye a barátsági szerződés. Ez diplomáciai úton már régen készen volt, és csak a formális aláírás hiányzott. Az első napon kisült már egy hiba. Az olaszok azonnal át akarták adni a kitüntetéseket, és megkapni a magyar kitüntetéseket, de ez utóbbiakat elfelejtették elhozni. — Magyar részről itt bizonyos szűkkeblűség mutatkozott, az olaszok többet akartak adni és kapni is.

12-kor ment a miniszterelnök Mussolinihoz. Margit grófné, Khuen Sándor és felesége, Prónay és báró Bessenyei délelőtt Semseynével egy kirándulást csináltak, 2-kor volt Horynál a dezsöné, ahol a fő téma az asszonyok és a fiatalság részéről Klebelsberg útja volt, megfelelő tréfás formában. A miniszterelnök a Mussolini-látogatás után feltűnően jókedvű volt és elégedett. Mussolini délután adta vissza a miniszterelnök látogatását, a látogatás végén Bethlennének is bemutatták. Margit grófnéra Mussolini az első perctől kezdve szintén igen nagy hatást tett, bár mondta, hogy az az érzése, hogy egy társaságba nem járó ember félszegsége mutatkozik rajta, aki nemigen van szokva ahhoz, hogy társaságbeli dámákkal diskuráljon. A látogatás után autótúrára mentünk, mi pestiek és Duriniék és Semsey Klára. Körülkocsiztuk Rómát. megnéztünk mindent, ami szép, útközben Bethlenné elmesélte nekem az igazán kedves és gyönyörű velencei fogadást. A fele időben Sándor már unni kezdte az egészet és a végén megszökött, magával vive Klára grófnőt.

A hotelbe visszatérve kaptuk az értesítést, hogy Mussolini a tervbe vett dezsöné helyett dinét ad. Már magában véve az, hogy Mussolini elfogadta a magyar követség által adandó dinére szóló meghívást, igen nagy feltűnést keltett, mert két év óta ez soha senkivel meg nem történt. Hogy reggeli helyett ebédet adott Mussolini, az külön fokozata volt az udvariasságnak.

Egyébként is Róma meg volt kergülve, a diplomácia és a társaság valóságos Bethlen-lázban úszott. A magyar követség dinéjét eredetileg 35 személyre, az utána következő fogadást 300-ra tervezték. De társaságbeliek és diplomaták nyíltan követelték meghívásukat, és így az ebéden részt vevők száma lassan felment 65-re, a fogadáson részt vevőké pedig 600-on felül. Külön fontos tárgyalások előzték meg a vacsorát az ülésrend miatt. Egész mulatságos volt az a sok komplikáció, amit eliminálni kellett. Külön probléma volt például, hogy hol üljön Hory, aki átengedte helyét a miniszterelnöknek. Ezt a vitát végül gróf Vinazza spanyol nagykövet döntötte el; ez a kedves öreg úr apáskodó jóbarátságban van a kis Semseynével, és kétszer is elment hozzájuk ezt a fontos ügyet megtárgyalni. Ha az ember tudja azt, hogy mit jelent Rómában egy nagykövet, aki a követekkel is alig áll szóba, az különösen méltányolni tudja azt, ha éppen a spanyol nagykövet megy el követségi titkárhoz ilyen ügyekben tárgyalni. Magam ott voltam Semseyéknél, amikor Piombino hercegné, aki azt hitte, hogy nem lesz Rómában és előzőleg lemondott, az utolsó nap kért még egy

meghívást, hangsúlyozva, hogy amennyiben nem kaphat egészen rangjához megfelelő helyet, azért eljön. De már nem lehetett az ülésrendet miatta megváltoztatni, és annyira lent kellett volna ülnie, hogy erre nem volt hajlandó.

Az ültetés egyébként is egy külön rettenetes munka. Ültetés miatt nehéz négy nagykövetnél többet meghívni, mert az ötödiket már nem lehet rangjának megfelelően ültetni. A legnagyobb kétségbeesés volt, mikor valami utolsó napokban történt lemondás folytán olyan ülésrend alakult ki, hogy minden nagykövet a maga felesége mellé került volna. Vinazza hajlandónak mutatkozott az első percben helyéről lemondani, de másnap telefonált, hogy meggondolta a dolgot, ezt mint spanyol nagykövet mégsem teheti, de a felesége hajlandó eggyel lejjebb ülni, és így a házastársak nem kerülnek egymás mellé. Ezekről a kis komédiákról külön köteteket lehetne írni. Máshol talán ez nincsen annyira, mint Rómában, de itt az ilyen formalitások hallatlanul fontosak.")

Bethlen diadallal tért haza Budapestre; lelkes hangú kommentárok méltatták a kormánypárti lapokban a miniszterelnök előrelátó külpolitikai vonalvezetését, melynek eredményeképp sikerült megszereznie a Duce barátságát és jóindulatát.

Amikor Várnai Dániel, a szociáldemokraták szónoka rendkívül éles hangon bírálta a parlamentben az olasz fasizmussal kötött szövetséget, akkor Bethlen felállott s tőle szokatlan hevességgel vette védelmébe a római szerződést és a Ducét. „A t. képviselő úr tanúbizonyságot tett arról — mondotta az 1927. május 19-i ülésen —, hogy ereiben egy csepp magyar vér nincs. (Élénk tetszés és taps a jobboldalon és a középen. — Nagy zaj a szélsőbaloldalon.)"

Bethlen a szerződéshez fűzött különféle kombinációkat egyszerűen rágalmaknak, gyanúsításoknak minősítette, és kifejtette azt a nézetét, hogy „ebből a szerződésből sem békebontást, sem élt senkivel szemben nem lehet kiolvasni... Ez a szerződés az első példa arra, hogy egy győző nagyhatalom barátsági szerződést köt Magyarországgal..."

Ezt emelte ki Bethlen, mint az egyik legfőbb eredményt, de arról egyetlen szót nem ejtett, hogy ezért nagy árat fizetett Olaszországnak: a magyar külpolitika lemondott a szomszéd népek bármelyikéhez való közeledésről, alárendelte a magyar érdekeket a fasiszta Olaszország közép-európai imperialista célkitűzéseinek.

1927. április 5-én Bethlen Rómában végzetes úton indította el a magyar külpolitikát.

A Bethlen-kormány a külpolitikai „sikert" még szinte ki sem élvezhette, máris belső, gazdasági nehézségek kötötték le figyelmét. 1927 május folyamán sorozatos sztrájkok robbantak ki Pécsett, Debrecenben, Székesfehérvárott, Szegeden — az egyre nagyobb mértékben emelkedő árak miatt, július 30-án pedig 4500 munkást bocsátottak el az Egyesült Izzóból, „amerikázás" miatt. 1927. július 20 és augusztus 10 között Vass József népjóléti miniszter négy ízben hívott össze értekezletet — a drágaság ügyében, de érdemleges lépés nem történt.

Amint Horthy parlamenti megnyitó beszédében utalt rá, a nemzetközi tőke nem volt szűkkeblű, és igyekezett kielégíteni minden, a Bethlen-rezsimtől jövő hiteligénylést. Ömlött a külföldi kölcsön — igaz, hogy nagy uzsorakamatokat kellett fizetni érte. De akkor alig akadt a kormány oldalán olyan józan, előrelátó gazdasági szakember, aki felhívta volna a figyelmet arra, hogy a külföldi pénzpiacot ért bármilyen megrázkódtatás súlyosan ki fog hatni a külföldi kölcsönre épülő magyar gazdasági életre.

Külföldi kölcsönt vettek fel a vármegyék, a városok, Budapest székesfőváros — és ezeket a komoly összegeket nem éppen hasznos beruházásokra fordították. Megtörtént, hogy egy vidéki város vezetősége a kölcsönből megfestette az összes képviselőtestületi tagok arcképét — „hasznos beruházás" jelszó alatt.

A külföldi kölcsönök összege a bethleni konszolidáció utolsó szakában már elérte a 3,1 milliárd pengőt.

Még ésszerű, óvatos gazdaságpolitika mellett is fenyegető árnyként nehezedett volna ekkora adósság az országra, hát még olyan gazdálkodás mellett, amely lehetővé tette költségvetésben meg nem szavazott összegek kiutalását és felhasználását. Ez a gyakorlat a belügyi, de még inkább a honvédelmi tárcánál honosodott meg, különösen 1928 után . . .

1928-ban megélénkült a belpolitikai élet. Május 11-én az MTI útján *hivatalos cáfolat* látott napvilágot arról, miszerint *légből kapottak azok a hírek, hogy Gömbös Gyulát, a Fajvédő Párt egyik vezetőjét a kormányzó honvédelmi államtitkárrá nevezi ki.*

Nem egészen négy hónap telt el, és szeptember 6-án a lapok belpolitikai rovatában első helyre került egy kis hír: *Gömbös Gyula és a Fajvédő Párt belépett* (vagy helyesebben Gömbös és fajvédő elvbarátai visszaléptek) *Bethlen Egységespártjába!*

Négy nap múlva, szeptember 10-én hivatalos lap közölte a *„legfelsőbb kéziratot" Gömbös Gyula honvédelmi államtitkárrá történt kinevezéséről...*

Tizenegy hónappal később lemondott Csáky Károly gróf, honvédelmi miniszter, az őt ért politikai támadások miatt; utódja ambíciózus államtitkára, Gömbös Gyula lett, aki a támadásokat a háttérből irányította...

1928 őszén már baljós jel mutatkozott pénzügyi téren: miután szeptember 22-én az MTI útján közölték, hogy komoly pénzügyi körökben nem is foglalkoznak azzal a gondolattal, hogy a hivatalos bankkamatlábat felemeljék, *október 1-én* megjelent a közlemény: a *Nemzeti Bank a kamatlábat 6%-ról 7%-ra emelte...*

1929-ben, amikor pedig a háború óta a legkedvezőbb esztendejét élte a magyar gyáripar, a *vasipari munkásoknak 12, az élelmezési iparíaknak 15, a bőripariaknak 16%-a volt munka nélkül!* Két év alatt, 1927 és 1929 között a szakszervezeti tagok között 41%-kal nőtt a munkanélküliség.

Budapest egyik peremvárosából jelentette ez idő tájt egy lelkész a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak: „A hívek száma 18—19 ezer, tízezret a Népjóléti Minisztérium telepített ki a különböző nyomortanyákról; oly szegények, hogy a lakbérfizetés negyedében 100—300 családnak kell állandóan felmondani, mert nem tudják a lakbért sem megfizetni. A gyári munkások 50%-a évek óta munka nélkül lézeng, sok a legjobb esetben három napot dolgozik hetenként, s annyit sem keres, hogy családját kenyérrel tudná ellátni."

Az 1929. évi szakszervezeti kongresszuson mondotta a faipari szakszervezet titkára: „Itt Budapesten a világ legjobb szakmunk´sai a szó szoros értelmében éhen vesznek el. A Thék-gyár, amely világhírű, az utolsó 20 embert is elbocsátotta, köztük 30—40 év óta dolgozó munkásokat... Mi a helyzet? Az asszony elmegy mosni, a gyerek elmegy a gyárba, a nagy, hatalmas, erős munkásember pedig odahaza főz, takarít, hámozza a krumplit... Jöttek hozzánk elsőrendű szakmunkások, akik arra kértek, helyezzem el őket utcaseprőnek: kiderült, hogy nem lehet, mert nincs állás. Nemcsak műbútorasztalosok, hanem mindenfajta foglalkozási ág képviselve van az utcaseprők között: 6 mérnök... 12 felsőiparískolát végzett, 9 érettségizett, 2 jogvégzett, 9 kereskedelmi alkalmazott, 1 zenész, 54 bőripari munkás, 14 építőipari munkás, 10 szabóipari munkás, 41 vasipari munkás, 22 élelmiszeripari, 13 faipari, 21 egyéb ipari munkás."

Csökkent a foglalkoztatottság, ugyanakkor nőtt a munkaidő:

A munkanap hossza	A gyáripari munkások száma 1929-ben a napi munkaidő hossza szerint csoportosítva	
	télen	nyáron
8 óránál kevesebb	14 597	10 280
8 óra	122 060	97 773
8½ óra	12 999	11 034
9 óra	18 243	18 343
9½ óra	8 601	7 789
10 óra	47 061	66 083
10½ óra	3 761	7 090
11 óra	8 095	10 965
11½ óra	242	341
12 és annál több óra	9 448	10 108
Összesen:	245 107	239 806

1929 nyarán tehát az egész gyáripari munkáslétszámnak csak 45%-a dolgozott 8 órás vagy — kis részben — annál rövidebb munkaidővel, s ez az arány télen is csak 55%-ra javult. Viszont nyáron 10 órát és annál is többet dolgozott a munkások 29%-a, sőt ezen belül csaknem 5%-uk 11—11½ órát, 4%-uk pedig 12 és több mint 12 órát teljesített; és télen sem csökkent a 10 óránál többet dolgozók aránya 28% alá.

Különösen a textilipar vezetett a munkások agyondolgoztatásában. Nyáron a textilipar 49 961 munkása közül csak 5625, vagyis 14% dolgozott 8 órás munkanappal, ellenben 27 764, vagyis csaknem 65%-uk 10 óránál hosszabb munkanapot teljesített.

A Nemzetközi Munkaügyi Hivatal mind nyomatékosabban „ajánlotta" a magyar kormánynak a 8 órás munkanap kötelező elrendelését. (Persze nem a magyar munkások sorsa fájt ennek a hivatalnak, hanem az, hogy a munkaidő szabályozatlansága fokozta a magyar ipar versenyképességét a nyugati imperialista államok iparával szemben.) A GYOSZ (Gyáriparosok Országos Szövetsége) 1929. évi jelentésében „diplomáciai hangon" ugyan, de az akkori nyelvet értők számára félreérthetetlenül a teljes elutasítás álláspontjára helyezkedett: „A magyar ipari termelés a maga egész különleges helyzeténél fogva ebben a kérdésben fokozott óvatosságot és előrelátást köteles tanúsítani."

A kormány természetesen a tőkések álláspontját képviselte. Vass József népjóléti miniszter 1929. január 30-án egy, a munkaidő szabályozásával kapcsolatos interpellációra válaszolva a parlamentben kijelentette: „Nincs reményem arra, hogy a közvetlen jövőben a törvényhozást a kormány tudná foglalkoztatni ezzel a törvényjavaslattal, amely többé-kevésbé el is készült a Népjóléti Minisztériumban. Végre is ez olyan szociálpolitikai kérdés, amelynek kell hogy gazdasági adottságai legyenek, és ha a gazdasági adottságok nincsenek meg, akkor légüres térbe kerülne maga a törvényhozás."

Igen alacsony színvonalon állottak az ipari munkásság érdekében létesített szociális intézmények. Néhány nagy gyárvállalatot nem tekintve, amelyek nem nélkülözhették az állandó munkástörzsgárdát, az üzemek többsége nem rendelkezett étkező-, fürdő-, mosdóhelyiséggel, kisdedóvóval, könyvtárral.

Kereken 300 000 ipari munkás tartozott a gyáripari felügyelők hatáskörébe. Az általuk összeállított statisztikai kimutatásból kitűnik, hogy a munkások közül *53%-nak nem volt fürdője, 82%-ukat nem kezelte gyári orvos, 90%-uk nem helyezhette el gyermekét gyári kisdedóvodában, ugyanennyien nem juthattak a gyárban könyvtárhoz.*

A Népjóléti Minisztérium — nem vonhatván ki magát a külföldi példák alól — már 1926-ban kezdett foglalkozni a munkanélküliség esetére szóló biztosítás problémájával. A kezdeményezésből nem lett semmi, a GYOSZ ismét erélyesen fellépett, és 1929. évi jelentése elégedetten állapította meg: „Azoknak az érveknek és ellenvetéseknek a hatása alatt, amelyeket az egész magyar gazdasági élet felvonultatott a Népjóléti Minisztérium törvénytervezete ellen, levette a javaslatot a napirendről, ellenben a mi kezdeményezésünkre úgy határozott, hogy megindítja az előmunkálatokat a megöregedés és megrokkanás esetére szóló biztosítás bevezetése érdekében."

A jelentés azonban mindjárt arról is beszámol, hogy a főváros közgyűlése határozatot fogadott el, amely szerint, ha országos keretekben nem lesz meg a biztosítás, a főváros vezesse be azt községi alapon. Erre ismét fellépett a GYOSZ: „A kérdés azonban nem juthatott tovább az első és nyers terv kidolgozásánál, mert mi is és a többi érdekeltségek is kénytelenek voltunk a leghatározottabb formában fellépni ezzel az eléggé át nem gondolt kezdeményezéssel szemben. Eljártunk ennélfogva sürgősen az illetékes kormánytényezőknél és feltártuk előttük azokat az elvi szem-

pontokat, amelyek miatt annak idején a gyáripar a szociális biztosításnak ezzel az ágával szemben kénytelen volt állást foglalni. Külön rámutattunk arra, hogy ezúttal nem egy helyi, hanem országos jelentőségű kérdésről van szó, amelyben a főváros nem vághat elébe a törvényhozás elhatározásának, s a főváros közgyűlése nem sajátíthatja ki ilyen nagy fontosságú problémák helyi megoldása jogcímén a törvényhozás funkcióit. Mértékadó tényezők osztották is ezt a felfogásunkat, s úgy vagyunk informálva: közölték a székesfőváros vezetőségével, hogy a kormánynak nem lesz módjában jóváhagyni a főváros közgyűlésének idevonatkozó esetleges határozatait, s így helyesebb, ha a főváros az ügyet leveszi a napirendről."

1929 november első napjaiban nagyarányú sztrájk robbant ki a salgótarjáni szénmedencében, a sztrájkolók száma rövidesen 5000-re emelkedett. A sztrájkoló munkások 1929. november 5-i gyűléséről a rendőrségi jelentés a következőképpen számol be:

„A munkások mindegyike panaszolta, hogy a helyi bánya vezetősége az október hó végén beadott kérvényüket válaszolatlanul hagyta. Bérüket nem javítja. A munkanapok, dacára, hogy szénkonjunktúra van, csökkennek... Gerge, Litke stb. bányatelepeken a munkások nagy részének 8—10 km távolságról kell a munkahelyére menni gyalog, holott ipari vasút van ott, s mindenkinek szabad azon utazni, csak a bányászoknak van megtiltva. Ezen helyeken egyébként is nagy az elkeseredés azért, mert a bányába kb. 1 km-es lejtő vezet, amely 30%-os eséssel bír. A be- és kimenetel nagyon fáradságos. A munkás tönkreteszi tüdejét és látását. Ennek megváltoztatása 250 000 pengőt tenne ki. A bánya azonban elzárkózik ez elől, mert nem törődik azzal, hogy munkás megy tönkre idő előtt: prolikból elég van... Már pedig ennek megváltoztatása a társadalombiztosítónak is javára lenne. Nem lenne oly korán rokkant és oly sok beteg bányász... A szakmányok felállításával a bányászokat kijátszották. Ilyen körülmények között ha agyon is dolgozza magát az ember, jelenleg 90 pengőnél többet nem kereshet havonta. Ebből egy csomó levonás után alig marad valami a megélhetéshez..."

A sztrájk hősies harc után elbukott, de a munkásság harci akarata töretlen maradt.

1930 januárjában a kormánypárti sajtó ismét nagy ünneplésben részesítette a külföldi tárgyalásairól hazatérő Bethlen miniszterelnököt: sikerült egyezséget kötnie azoknak a magyar földbirtokosoknak a javára, akiknek birtokát Romániában a földreform során igénybe vették. A megegyezés értelmében a román és a magyar kormány kölcsönösen megfizeti az egymással szemben támasztott hadikárpótlást, pontosabban: a magyar kormány jóvátétel címén évi 13,5 millió pengőt fizet Romániának, az pedig befizet ugyanennyit egy nemzetközi ellenőrzés alatt álló alapba. Ebből az alapból kárpótolják azután a Magyarországra áttelepült (optált) földbirtokosokat.

Tehát: Magyarország fizet évi 13,5 milliót, és ezt — kis kerülő után — megkapja 348 földbirtokos, közöttük Bethlen István gróf. Károlyi Gyula gróf és más grófok. Nagybirtokosok tehát *valorizált kárpótlást* kapnak abban az országban, ahol a kisemberek hadikölcsönbe kényszerített filléreit veszni hagyta a kormány...

Szterényi József báró, aki mint kormánymegbízott tárgyalt külföldön az optánsok ügyében, 1928. október 15-én jelentést tett a Minisztertanácsnak, és már akkor utalt a várható kritikára. Néhány részlet ebből a jelentésből:

„Az előreláthatő ellenvetés elsősorban az lesz, hogy a magyar állam kölcsönök stb. valorizálása elől ridegen elzárkózik. Különösen tetszetősnek tűnhetik ez a kifogás azon hamis és a mi közvéleményünkben is elterjedt beállítás mellett, hogy az *optánsok túlnyomó része magyar főúr.* Ezt a támadást nem lesz nehéz erőtleníteni, mert szembe lesz vele állítható és állítandó az a számokkal igazolható tény, hogy a magyar állam csak a Románia által más címeken, de erre a célra teljesített, illetve teljesítendő szolgáltatásokat más alakban fordítja erre a célra, a magyar államkincstár minden legkisebb megterheltetése nélkül. Úgy vélem ezt megkonstruálhatónak, hogy ez költségvetésileg is kimutatható legyen.

A *másik támadás személyi természetű lehet*, ennek felemlítése elől nem akarok kitérni, nyíltan kell feltárnom a Minisztertanács előtt ezt is. Ez arra irányulhat, hogy *véletlenül a miniszterelnök úr is érdekelve van az optánsügyben.* Hogy szemben a 677 109 kat. holddal mindössze kereken 10 000 holddal, az nem játszik az esetleges támadásoknál szerepet. A nálunk — sajnos — annyira el-

vadult viszonyok között ily támadásra el kell készülve lenni. Az azzal szemben álló védekezés éppen olyan könnyű lesz, mint az előbb említett váddal szemben, sőt meg kívánom állapítani, hogy abban a körülményben, ha ez az optánsügy eddig nem juthatott még a gyakorlati megoldás stádiumába, igen nagy része van éppen a miniszterelnök úr aránylag kis érdekeltségének, aki az anyagi kérdéssel szemben az ország politikai érdekeit helyezte ebben mindig előtérbe. Amíg az ügy politikai téren mozgott, ezt meg lehetett tenni, most azonban, amikor kizárólag gyakorlati térre terelődik, és minden politika abból kikapcsolódik, ez már lehetetlen, most éppen ellenkezőleg azzal venne magára meg nem indokolható felelősséget nemcsak a miniszterelnök úr, hanem az egész kormány, ha ezt a szempontot figyelembe véve ezért akadályozná meg az esetleg lehető megoldást. Az országgal, a miniszterelnök úrral és a t. kormánnyal szemben érzett felelősségem teljes tudatában kell kérnem a Minisztertanácsot, hogy ezeken a mellékkörülményeken túltéve magát, *méltóztassék a megoldásnak azt a módját lehetővé tenni, hogy amennyiben a román kormánytól megfelelő ellenértékek kaphatók, a magyar állam vállalja az igénylőknek a megegyezés szerinti kielégítését.*"

Bethlen maga három beszédet mondott az optánsügyben; az elsőt 1930. január 30-án napirend előtti felszólalás formájában a képviselőházban, a másodikat 1930. május 16-án, ugyanott, a harmadikat 1930. május 27-én a felsőházban, hogy megmagyarázza: az ország érdekében történt a megegyezés . . .

Bethlen eddig az időpontig még mindig nem számolt el a „bécsi milliók" őt terhelő részével, megtépázta erkölcsi jóhírét a frankhamisítás is, és a közvélemény nagyrészt osztotta azt a véleményt, amelyet Fenyő Miksa, a GYOSZ igazgatója fejtett ki egy Bethlenről szóló előadásában: *nem nagyon ízléses dolog, ha az ország miniszterelnöke külpolitikai problémát csinál saját anyagi ügyéből!*

1930. SZEPTEMBER 1

1930. szeptember 1-ére a Szociáldemokrata Párt egynapos tüntető sztrájkot és „csendes felvonulást" hirdetett. Ugyanakkor a Kommunista Párt kiadta a jelszót: *„Változtassátok át a szeptember 1-i felvonulást hangos, harcos tüntetéssé!"*

Az egynapos sztrájkra felkészült a kormány is: Budapest és a nagyobb vidéki városok főbb pontjait megszállotta a csendőrséggel és katonasággal megerősített rendőrség, gépfegyverekkel, páncélautókkal.

A szociáldemokrata pártvezetőség hiába vetette latba minden befolyását. A „csendes sétából" hatalmas arányú tüntető felvonulás lett, elsősorban Budapesten. A peremvárosokból, Csepelről. Kispestről és máshonnan tízezrével vonultak a munkások az Andrássy út végén levő Hősök tere felé. Sűrűn hangzottak a Kommunisták Magyarországi Pártjának jelszavai: *„Munkát, kenyeret! Munkanélküli segélyt! Éljen a Szovjetunió! Le a fasiszta kormánnyal! Éljen a proletárdiktatúra!"*

A tüntető munkások több helyen összecsaptak a fegyveres erőkkel, villamosokat és autókat borítottak fel, az utca kövezetéből barikádokat építettek. A Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetői, Peyer és társai nehéz helyzetbe kerültek. Látniuk kellett, hogy a tömegek a kommunistákra hallgatnak, a félelmetes erejű tüntetést hiába akarták volna meg-nem-történtté tenni. Hogy saját pozíciójukat mentsék, egyrészt dicsőítették a tüntető munkások bátor magatartását, másrészt a kormány előtt azt hangoztatták, hogy az SZDP tervezte békés sétát véres tüntetéssé csak kommunista provokáció és a rendőrség brutális fellépése változtatta. Nem írtak arról, hogy az egyszerű szociáldemokrata párttagok együttműködtek a tüntetés során a kommunistákkal, tüntettek, jelszavakat harsogtak és harcoltak a rendőrség ellen.

Érdekes részleteket közöl a tüntetésről a *Népszava* 1930. szeptember 2-i száma:

„(Tíz és tízezer főnyi tüntető tömeg hömpölygő áradata az Andrássy úton át a Városligetig.) Meleg őszi nap. Gyögyörű reggel. A szépségesen élénk fénysugarak körülcsókolják a hervadásnak indult lombsátrakat, és a színekben újjáéled minden árnyalat. A gyümölcsöt érlelő nyárutó napjának ereje ez. Az Andrássy út, annyi felejthetetlen tüntetés útvonala, a május 1-i szépséges fölvonulás színhelye, 9 óra után külsőségekben még alig mutatja a készülő nagy eseményt. Az üzletek mind nyitva. Ott, ahol lehúzott rollók ásítanak a járókelőkre, a gazdasági válság áldozatai előtt vagyunk, akiket megölt az ipari, mezőgazdasági és kereskedelmi krizis, amely a maga együttható erőjével gutaütöttségbe dermesztette a gazdasági életet és óriási méretűvé növesztette a munkanélküliséget. A tönkrement, csődbejutott és bezárt üzletek

előtt fog fölvonulni a dolgozó és segítséget követelő munkanélküli munkások serege. A találkozásnak szimbolikus erejét érezzük, amint egyre sűrűbben és sűrűbben találunk lezárt üzletekre, amelyeknek tudjuk a történetét. Ez huszonöt éves cég volt, és a tulajdonosa fél évvel ezelőtt lett öngyilkos. A másik a maga szakmájában vezető egyéniség volt, és most lakásának egyik zugában dolgozik tovább, a fényes Andrássy úti portált már belepte a por. Ott a harmadik — a rendőrség körözi.

Háromnegyed tíz. A Párisi Áruház előcsarnokában rádió szól. és a hangosan beszélő éppen most harsogja szét a hivatalos kommünikét a karhatalmi készülődésekről. Igen, tudjuk.

Hétfőn reggel 6 órától teljes készültségben állott négyezerötszáz budapesti rendőr, hatszázötven vidéki csendőr, a kaszárnyákban gúlákba rakta a fegyvert az egész budapesti helyőrség, a beolajozott kerekű páncélautók pedig a Hungária körúton várták a jeladást az indulásra. Mind e kard, szurony, manlicher és gépfegyver rengeteg, a világ legvédtelenebb, legpusztább és legsiratnivalóbb embertömege, a munkás ellen állt csatasorba. Ezért dolgoztak napokon keresztül a stratégiai terveken, hogy hol legyen az a hatvanöt pont a főváros területén, ahol elhelyezzék a készültségeket. Ezért hajoltak vezérkari tervekhez illő ambícióval katona-, csendőr- és rendőrhatalmasságok a térkép fölé, ezért cirkalmazták ki az utcakereszteződéseket, ahová fölállhat a kordon, a kard és szurony.

És bőg a rádión át a hivatalos hírszolgálatnak minden ellenszenve, politikai elfogultsága és agresszivitása, és már ezzel is hangulatot kap az élénkülni kezdő utca, már jelzik azt a keretet, amibe a magyar munkásság jutott. A járókelők megállnak és fölfigyelnek az aktuális mondanivalókra, de nem kelt érdeklődő visszhangot az elfogult hang és a jövő-menő emberek közül azok, akiknek még van munkájuk, haladnak tovább a dolguk után. A Kovács-kávéház sarkán piros lampaszos nadrággal, sneidig hányavetiséggel »fél jobb«-an egy úgynevezett »markáns, római arcélű tábornok«. Szigorúan néz bele az Andrássy útba, ki tudja, mit *ellenőriz. Talán azokat a stratégiai fogásokat, amelyek néhány óra múlva olyan jól »beváltak«.* Akad a járókelők közül valaki, aki átmutat arrafelé és elszólja magát:

— Gömbös!

Az állami autó azután továbbrobog.

(Az első csoportok.) Tíz óra. És a körutakon föltűnnek az első tömöttebb munkáscsoportok. Megindul a szivárgás Csepel, Kis-

pest, Pesterzsébet, Újpest, Óbuda, Pestszentlőrinc és a Váci út felől. Tíz-tizenöt főnyi csoportokban haladnak, szemmel tartva egymást és a körülöttük sétálókat. *Ez a fülledt műhelyek népe, amely most kilépett az utcára.* Fáradt szemeibe most kimerészkedik a fény és érzik, tudják, hogy esemény készül, amely sorsdöntő lehet további életükre.

A hosszú Andrássy út $^1/_2$11 órára mind a négy járdán megtelik osztálytudatos proletárokkal, akik *újból találkozni akarnak az Andrássy úttal, annyi impozáns munkásdemonstráció színhelyével.* Az utcasarkokon ott fehérlenek a főkapitány falragaszai, amelyek plakátbetűkkel akarták visszariasztani annyi egybehangzó kormánynyilatkozat után a munkásságot attól, hogy megjelenésével, a magát megmutatás akciójával adjon életjelt arról, hogy nem akar csöndben és elhagyottan elpusztulni.

És most mégis itt vannak. Az ifjúmunkások, a meglettkorúak, az öregek, a fiatalok és a magyar munkásmozgalom zöme, azok az ismerős arcok, akiket minden nagyobb gyűlésen láthatunk. Külön kell megemlíteni, hogy *a fölvonulók között feltűnő sok a nő, akik ott menetelnek testvérük, férjük vagy apjuk előtt*, jelezvén a szörnyű igazságot, hogy a munkanélküliség réme nemcsak a férfi, hanem a női munkásság soraiban is pusztít.

Az elszigetelt egyénnek a legszebb emberi ritmusa, amikor találkozik az egy cél felé törekvőkkel és együtt marsol velük.

A tömegnek az a hullámzása, amely egy meghatározott cél felé kígyózik, a törzseknek és a fejeknek az az embererdeje, amely most ellepi az Andrássy utat, olyan erőt mutat, amely ebben az országban a maga nemében páratlan, azt a szervezettséget, amely egymaga is záloga 11 kurzusesztendő szörnyűségei után a jobb jövendőnek.

Akartuk — megtettük! Ez az igazság villódzik a szemekben és ez tüzel a büszke homlokokban. Diadalt, felejthetetlenül szépséges diadalt jelentenek ezek a csoportok, amelyek négy ágba torlódva, ott messze, a Millenniumi-emlékoszlopnál egybefolynak, hogy beletorkolljanak a Városligetbe. A kormány erőszakos tilalmi politikája megbukott ezzel a kezdettel is, mert *11 órára már lenyűgöző erővel hömpölygött előre a tömeg.* Sok helyen már leszorulnak a járdáról, és ennek a nagy együvétartozásnak és összefogásnak a képe föl kellett hogy rázza bennünk a magyar munkásmozgalom harci készségének kincseit, jelzőit: párthűség, öntudat, lelkesedés, harci készség.

A hétfő délelőtti felvonulás a maga ünnepélyességében és mo-

numentalitásában mintegy 200 000 ember egy cél felé való törtetésében a magyar szocialista munkásmozgalom ünnepét jelentette.

Az Oktogon-tér volt, a rendőrségi stratégia szerint, az elképzelt középpont. Ezért koncentrálták ide a rendőrtisztikar legnagyobb csoportját, és azért áll már itt 9 órakor egy szakasz gyalogos és egy szakasz lovasrendőr. A munkásság fegyelmezettsége, fölvonulásának imponáló nyugodtsága folytán a rendőrség kénytelen volt belenyugodni az Oktogonon abba, hogy a járdákon sétáló munkásság beleömöljön az Andrássy útba. A rendőri karhatalom vezetői itt nem kerestek okot a beavatkozásra, és a rendőrlegénység föllépése itt nem volt provokáló. Talán csak azért, hogy a többi helyekkel szemben domborodjék ki a különbség aközött, hogy ha akar, hogyan tud viselkedni a rendőrség.

Az Andrássy úti üzlettulajdonosok kiállnak kirakataik elé és halljuk az egyszerűségében is megindító megjegyzést:

— Nem volna semmi bajunk, ha ezek a derék, jó, de szegény és munka nélküli emberek vásárolni tudnának.

Ezt a közgazdasági bölcsességet azonban nem hallják meg a felelős tényezők, és a fogyasztóképes munkásság marad továbbra is elérhetetlen ábránd a kereskedelem számára. És a kereskedők annyi szimpátiával viseltetnek az akció iránt, hogy lépten-nyomon megállítják a menetelőket a jóindulatú érdeklődéssel:

— Mióta van munka nélkül?

Halljuk a súlyos hónapokat, lassan hangzik az együttérző megjegyzés:

— Borzasztó!

Ebben az időben surrant végig az Andrássy úton egy szürke állami autó Bp. 14—292 rendszámmal, és a függöny rése mögött egy erősen lebarnult, ismert fej kandikált, lesve jobbra és balra, *a reakciós magyar kormányzat korlátozó politikájának, az óriási karhatalmi készültségnek látható vezére, feje, Sztranyavszky Sándor belügyi államtitkár, aki a magyar szocialista munkásság megmozdulását rendőrkardokból, csendőrszuronyokból font bilincsekbe akarta zárni szeptember 1-én.*

Egyre sűrűbb lesz az úttesten a kerékpáros rendőrök száguldása, a tisztek rohannak a telefonokhoz, vagy hallgatják a jelentéseket. Az Andrássy úton végigdübörögnek az ismert zöld színű rabszállító autók. Teljessé válik a készültség. Már lehet előállítani...

(Negyed tizenkettő: az első attak az Andrássy úton.) Fél tizenegy órakor adták ki az utasítást a rendőrhadsereg Oktogon téri ve-

zetőinek, hogy: »Csoportos fölvonulást nem szabad tűrni. A munkásokat be kell szorítani a mellékutcákba, de oda nem kell utánuk menni. A fölszólítás udvarias legyen.« A rendőrségi hang és magatartás skálában ez volt az első akkord. Ennek az első utasításnak a következménye volt a hétfő délelőtti demonstráció *legeslegelső attakja tíz órakor a Király utcánál,* de ennek az utasításnak a szelleme okozta az Andrássy úton is az első attakot negyed tizenkettő órakor a Köröndön.

Túlságosan impozáns, a vártnál is lenyűgözőbb volt a munkásság fölvonulása. Meg kellett tehát kavarni a kedélyeket, hogy a tilalmazó politika alibi indokokhoz juthasson.

A Köröndnél negyed tizenkettő órakor minden előzetes figyelmeztetés nélkül és teljesen oktalanul elzárták a fölvonulók elől az Andrássy utat. Vagy legalábbis megkísérelték elzárni. Az ezt a hadmozdulatot végrehajtó lovasrendőrök a tőlük megszokott módon vágtattak bele a fegyelmezetten viselkedő, csöndesen vonuló munkásokba. A nap fénye megvillant a kivont kardok pengéjén és a rossz rendőrkardok lesújtottak a munkásokra. Hátul, messze, a Millennium táján is villantak a rendőrkardok, és az Oktogon felől is hallatszott a parancs:

— *Lóra, kard ki!*

A támadásra a munkásság egy része hangos pfúj! kiáltozásokban tört ki, de fegyelmezetten folytatták útjukat.

Az attakok újból és újból ismétlődtek, anélkül, hogy gyakorlati hasznuk lett volna, mert a végeláthatatlan embererdő egyre jobban és jobban nyomta előre a fölvonulók folyamát, úgy, hogy a karhatalom vezetői kénytelenek voltak belátni munkájuk hiábavalóságát, és néhány perc múlva már ismét szabaddá vált az út a fölvonulók számára.

Az Andrássy úti Színház körül avatkozott bele egy negyed óra múlva kardosan a rendőrség, amikor Peyer Károly elvtársat vették körül a panaszkodó elvtársak, amikor beszámoltak azokról az erőszakoskodásokról, amelyek a Millenniumi-emlékműnél és a mellékutcákban történtek. A rendőrség vezetői ekkor elérkezettnek látták az időt arra, hogy megszólaltassák a beavatkozás skáláján a második akkordot. És *ettől kezdve már kivont karddal végezték az oszlatást.*

A Körönd és a Millenniumi-emlékoszlop között egymást érték az attakok. Habzott a rendőrlovak szája. A rendőrökről csurgott az izzadság a nagy munkától: ütni, vágni, püfölni a védtelen munkást. Az ismételt rohamok mérhetetlen elkeseredést szültek a

Mi jutott a konszolidációból a népnek? Szükséglakótelep

Nyomortanya

Munkanélküliség

Korlátolt guberálási „jog" a szeméttelepen

Ingyen leves az utcán

Ingyen kenyér Róbert bácsitól

Szurony a tüntető bányászoknak

Szurony a tüntető munkanélkülieknek

Gyűjtöttek is a szegény gyerekeknek. Kutyákkal . . .

. . . és bohócokkal csalogatták az urnák közelébe az adakozókat

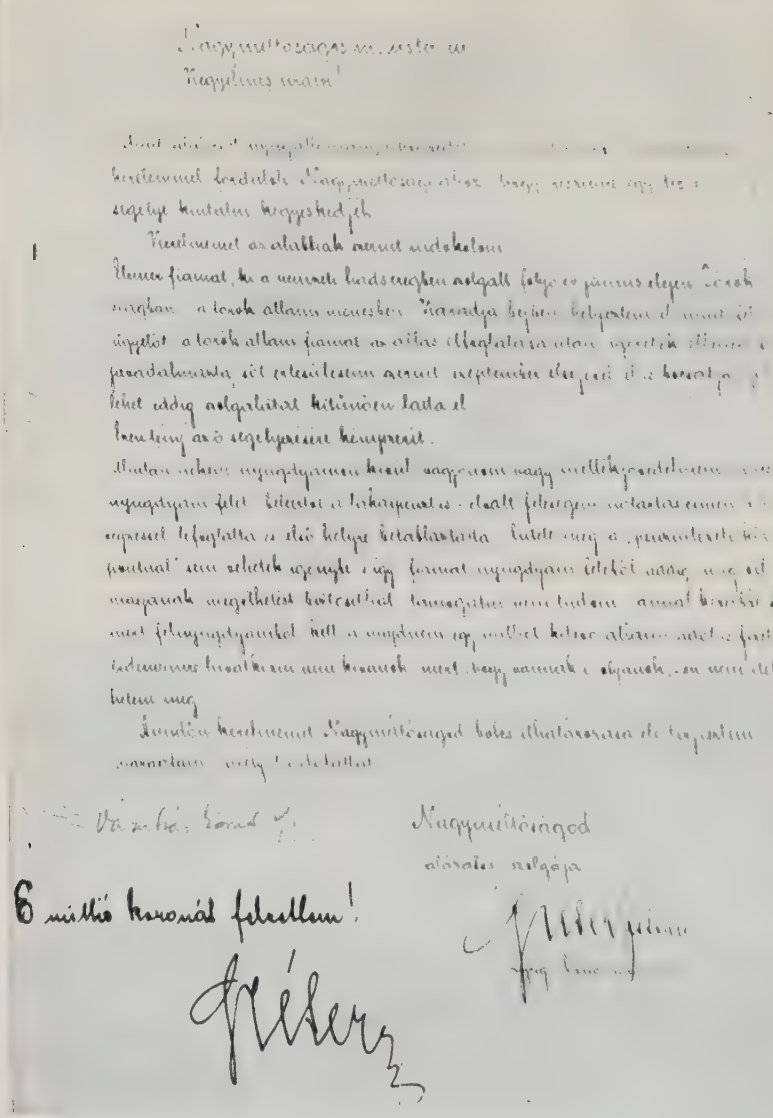

6 millió koronát felvettem!

És kaptak segélyt, például nyugdíjas tábornokok

1930 szeptember elsején . . .

A rendőrség helyreállította a csendet . . .

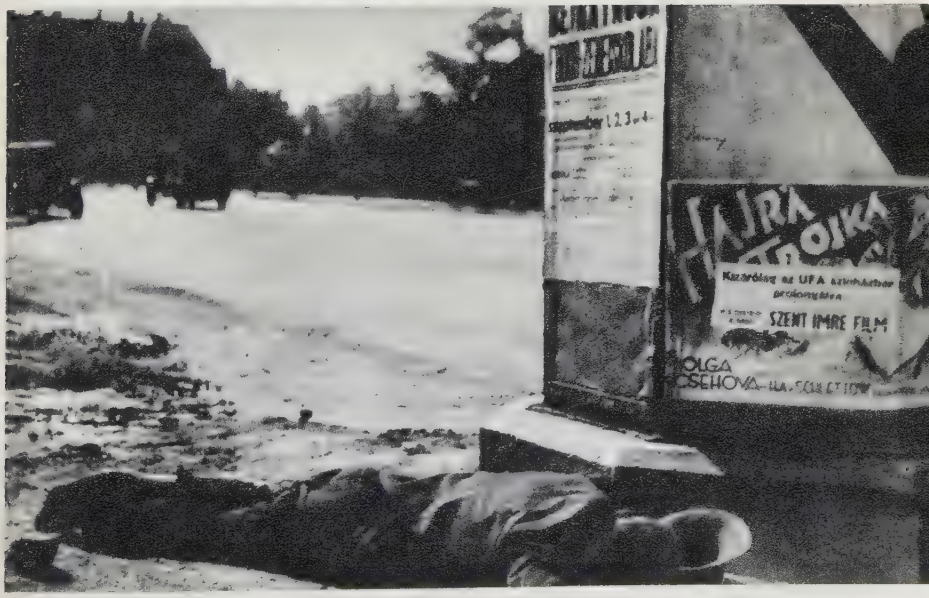

Ferenczy Béni plakettje így örökíti meg a magyar munkásságnak ezt a napját

munkásságban, és jobbról-balról hallatszottak a szenvedélyes kifakadások a rendőrség brutalitása ellen. Ekkor vetették el a magvát a későbbi eseményeknek. Ezek, már az Andrássy úton összekardlapozott tömegek értek ki egy negyed óra múlva a Városligetbe...

(»Viharsarok« a Fészek-kávéház körül.) Már az első Andrássy úti attaknál is a Szív és Bulyovszky utcák között zajlottak le a legvisszataszítóbb jelenetek. Ezen a szakaszon voltak elhelyezve a legverekedőbb kedvű rendőrosztagok, és amikor az első attak bekövetkezett, a váratlan támadásra a lovasrendőrök patái elől a fölvonulók egy része a Fészek-kávéház teraszán keresett menedéket.

A lovasrendőrök azonban föllovagoltak a teraszra is és az ott meghúzódó, nagyobbrészt nőkből álló tömegbe vágtattak. Sírás és jajveszékelés hangjai töltötték be a levegőt, de a vad hadfiakat nem hatották meg ezek a hangok. Az asszonyok kétségbeesetten kiáltoztak a rendőrökre:

— Tegyék le a kardot! Mit akarnak? Gyilkolni?

A válasz a kard volt, és *a menekülő asszonysereg valósággal pánikszerűen zúdult a kávéházba. A ficánkoló rendőrlovak a teraszon összetörték a berendezést.*

Székek, asztalok forgácsolódtak széjjel, dísznövények zuhantak le, és cserepek puffanása, a kávéházi bútorok recsegése csak növelte a pánikot és azt az elkeseredést, amely erőt vett az arra vonuló tömegen.

1/4 1 órakor, amikor a fölvonulás a maga döbbenetes méreteiben kibontakozott, és az Andrássy út négy gyalogjáróját zsúfolásig lepték el a munkások, *a »viharsarok« újból rendőri brutalitások színhelyévé vált.*

A Szív utcából az Andrássy út felé haladókat hátbatámadták a rendőrök, míg az Andrássy útról a menekülők elé álltak kivont karddal a lovasok. Az ütemesen hangzó »Munkát! Kenyeret!« kiáltásokkal egy időben mintegy 60 rendőrkard kezdett működni, és mindenkin végigvágtak, még azokon is, akik a kapualjakban kerestek menedéket. Azután egyesültek a rendőrök, sőt újabb erősítéseket kaptak, és most már *mintegy 100 rendőr próbálta visszaszorítani a tömeget a Szív utcába.*

A Lövölde téri készültség is akcióba lépett, és a Fészek-kávéháznál olyan »kutyaszorító« keletkezett, hogy az a néhány száz ember, aki a Szív utca és Andrássy út sarkára szorult, egytől egyig elszenvedte a kardlapozást.

Amikor megérkezett a híre a Városligetben történteknek, utolsót csavarintott a stratégiai srófon a vezérkar:

— Csak karddal előre!

És ettől kezdve *száz és száz rendőr órákon át mással sem foglalkozott, mint vagdalkozott.*

És amikor már visszaszivárgott a tömeg egy része az Andrássy útra, hogy eloszoljon lakóhelye felé, külön-külön rohamozták meg az embereket. A kaszabolásnak ez a vad dühe megdermesztette a szemlélőkben a vért. Az Andrássy úton a Millenniumi-oszlop és a Körönd között fölállított rendőrök már nem is emberi dühvel rohantak neki a munkásoknak. Akárhány esetet láttunk, amikor asszonyokon és leányokon vágott végig a vérbenforgó szemű, az izzadságtól vörösre puffadt arcú, megvadult rendőr, aki az irdatlan vagdalkozástól holtfáradtan már csak lihegni tudott.

Padokon és járdaszegélyköveken a sarkukkal próbálták kiegyenesíteni össze-vissza görbült kardjukat, nem sok sikerrel, mert legtöbbjük a sokszor véres pengét kénytelen volt kezében hordani, mert nem ment vissza a hüvelyébe.

És fél háromig folytak a hadműveletek az Andrássy úton. A Körönd és a Millenniumi-emlékoszlop közötti területen jó néhány száz embert vágtak fejbe a rendőrök, akik közül néhánynak már a lába is reszketett a kimerültségtől."

A vidéki tüntetésekről az alábbi főcímekben tudósította olvasóit a Népszava:

„Vidéken is óriási tömegek vettek részt a szeptember 1-i tüntetésben.

Több helyütt rendőrattak volt, másutt nyugodtan folyt le a tüntetés.

Győrött is a rendőrség karddal, ököllel esett neki a kenyeret követelő tömegeknek.

Ezrek tüntettek Pécsett, és a Pécs környéki bányatelepeken is szünetelt a munka.

Nagy csoportokban tüntettek a bajai munkások.

Hódmezővásárhely kispolgársága is csatlakozott a munkásság demonstrációjához.

Nyolcezer munkás vonult föl Szegeden.

Összeütközések és őrizetbevételek Szentesen.

Nagyarányú volt a tüntetés Békéscsabán is.

Hétezer ember, Miskolc város, Diósgyőr-vasgyár, Diósgyőr község és Pereces munkássága tüntetett Miskolcon.

Békésgyulán a katonaságot is kivezényelték, de beavatkozásra nem került a sor.

Sopronban is „oszlatott" a rendőrség.

Székesfehérvárott rendben folyt le a munkásság tüntetése.

A zalaegerszegi munkásság munkaalkalmakat sürgetett a hatóságoknál.

A dorogi bányában nem dolgoztak.

Nagykanizsa munkássága is tüntetett.

A kaposvári munkásság impozáns, fegyelmezett tüntetése.

Szombathelyen a Ferenc-rend főnöke elbocsátotta a tüntetésben részt vevő munkásokat; a munkásság kilép az egyházból, ha az elbocsátottakat vissza nem veszik.

Debrecenben több mint 8000 ember vonult föl.

Több mint 3000 munkás vett részt a nyíregyházi tüntetésben.

Kiskunfélegyházán 5000 ember tüntetett.

Eger munkássága is tüntetett."

Kozma Miklós a szemptember 1-i tüntetésből a következő tanulságot vonta le: *„Nem győzöm eléggé hangsúlyozni, hogy a rendet minden áron, még gépfegyverek árán is fenn kell tartani."*

1930-ban Magyarországon több mint 130 ezer ipari munkásnak nem volt munkája. Hivatalos statisztikai adatok szerint az egy-egy munkanélkülire eső munka nélkül eltöltött napok száma a kő-, föld- és agyagiparban volt a legalacsonyabb, 147 nap, míg az élelmezési iparban 232, a sokszorosító iparban 229, a vegyiparban 213, a gépiparban 230 napja nem jutott már munkához az, aki a munkanélküliek nyilvántartásában szerepelt.

Minderre az „orvosság": a rend fenntartása, akár gépfegyverrel is!

A DRÉHR—VASS PANAMA

1930 őszén, nem sokkal azután, hogy Vass József miniszter hirtelen, agyvérzés következtében meghalt, furcsa hírek kezdtek kiszivárogni a Népjóléti Minisztériumból. Mint szokássá vált, előbb mindent erélyesen megcáfoltak, majd azután lassan, apránként

kénytelenek voltak bevallani — az igazság egy részét. Ami aztán napvilágra került, azt „Dréhr—Vass panama" névvel jelölték akkor a bűnügyi krónikában. Mielőtt azonban ismertetnők az ügy lényegét, bemutatjuk a két főszereplőt:

Vass József iparoscsaládból származott. Középiskoláinak elvégzése után, 1898-ban a római Collegium Germanico—Hungaricumba küldték, ahol két évig igen alapos tudományos képzésben részesült, s a filozófia és a teológia doktora lett. Hazatérése után előbb Adonyban lelkészkedett másfél évig, majd Székesfehérvárra került, ahol hamarosan komoly szerephez jutott a katolikus sajtó irányítása terén. Kiváló lelkipásztori működése elismeréseképpen Glattfelder Gyula csanádi püspök 1911-ben rábízta a budapesti főiskolai Szent Imre kollégium megszervezését és igazgatását. Az ellenforradalom hatalomrajutása után egyházi és világi karrierje merészen ívelt felfelé: *a budapesti Tudományegyetemen a hitelemzés és ékesszólástan nyilvános rendes tanára* lett, ezzel egy időben bekerült az első Nemzetgyűlésbe mint a *sárvári kerület képviselője*. 1920. augusztus 15-én Horthy *közélelmezési miniszternek* nevezte ki. Ugyanennek az évnek decemberében — a második Teleki-kormányban — a *vallás- és közoktatásügyi tárcát* kapta meg. Amikor 1921 március végén IV. Károly puccsszerűen visszatért Magyarországra — Vass József *„véletlenül"* éppen Szombathelyen tartott nagyböjti szentgyakorlatot — ott, ahová a volt király megérkezett. A második királypuccs alkalmával, 1921 októberében, már teljesen egyértelmű volt magatartása: Horthy és Bethlen követeként utazott IV. Károly elé, hogy rábeszélje a visszavonulásra, az országból való eltávozásra. Eme tettét a katolikus klérus, a legitimista arisztokrácia soha nem bocsátotta meg neki. Még két adat az életrajzához: 1922 júniusában, a választások után újjáalakult Bethlen-kormányban *népjóléti miniszter* lett, 1924-ben pedig hosszas, nem éppen nagyon épületes huzavona, alkudozás után, mely a magyar kormány és a Vatikán között folyt a kalocsai érseki szék betöltése ügyében, a *kalocsai főkáptalan* nagyprépostjává lett, miután a Bethlen-kormány elfogadta a Vatikán jelöltjét, Zichy Gyula grófot a kalocsai érseki székre.

Dréhr Imre budai polgárcsalád sarja volt. Egyetemi évei alatt *ismert diákvezér*. Az első világháború kitörésének évében, 1914-ben kezdte meg pályafutását a *Leszámítoló és Pénzváltó Bankban*. A komoly pénzügyi kvalitásokkal rendelkező fiatalember gyorsan haladt előre — és három év múlva, 1917-ben már *igaz-*

gatósági főtitkár lett. A Tanácsköztársaság leverése után *cégvezetővé* nevezték ki, majd 1921-ben meghívták a *Lloyd Bank igazgatói* székébe. 1922-ben, a második nemzetgyűlési választáson az *enyingi kerület* mandátumát sikerült megszereznie. 1925-ben lemondott összes igazgatósági tagságairól, amelyeket magánvállalatoknál betöltött, megvált a Lloyd Banktól is, és csak a politikának *szentelte* életét. 1927-ben Horthy a Népjóléti Minisztérium *államtitkárává* nevezte ki. Működésének jutalmául több magas egyházi és világi kitüntetést kapott, így magyar királyi kormányfőtanácsosi címet, II. osztályú Magyar Érdemkeresztet a csillagokkal, ezenkívül a jeruzsálemi Szent Sír Lovagrend nagykeresztese volt.

A pap-miniszter és a bankszakember-államtitkár nem volt híjával *dicséretes emberi tulajdonságoknak.* Vass József például odaadóan szerette családját, anyja, testvéröccse minden gondját magáénak tekintette. Mikor anyja megbetegedett, az ország egyik legszebb és legjobb szanatóriumába, a balatonfüredi szanatóriumba küldte gyógykezelésre. A közel *tízezer pengős szanatóriumi számlát* a Népjóléti Minisztérium pénzéből fizettette ki, ami érthető is, hiszen e minisztérium feladatkörébe tartozott a betegek ápolása, gondozása, ellátása...

(Tájékoztatásul a pengő akkori értékéről csak annyit: 1929-ben egy elsőrangú vasesztergályos 49 pengőt keresett, heti 48 óra alatt...)

Amikor öccse, Vass János székesfehérvári asztalosmester, fizetési nehézségek közé került, és a hitelezői nagyon szorongatták, akkor Vass miniszter *testvére adósságának rendezésére* az akkori időkben igen komoly összeget, 30 610 pengőt áldozott. Igaz, később az Állami Számvevőszék egyes tisztviselői vonakodtak a kifizetés jogosságát elismerni, arra hivatkozva, hogy a kiutalás a *„menekültek és menekült főiskolai hallgatók segélyezése" elnevezésű költségvetési rovat terhére történt...*

Dréhr Imre nagyon szerette a virágot. E szép szenvedélyéről tájékoztatást nyújt az a „csinos" számla, amelyet Budapest legdrágább virágüzlete, a Gelb Malvin cég állított össze. Ebből kiderül, hogy télen-nyáron, állandóan megtisztelte rendeléseivel a divatos virágszalont, és nemcsak a saját és minisztere szobáját díszítette virágokkal, hanem igazi gavallérhoz méltóan, szebbnél szebb csokrokkal fejezte ki tiszteletét előkelő hölgyek iránt is. Virágvásárlásaival kapcsolatban nem lehet szűkmarkúsággal vádolni: 1929. december 21-én 1 cserép azaleát és 20 szál piros ró-

zsát küldetett fel magának a minisztériumba, csekély 205 pengőért. 1930. január elsején a Gelb Malvin cég 225 pengőért azaleát, 50 pengőért 10 szál orgonát szállított Dréhr Imre államtitkár úr rendelésére ismét a minisztériumba. A virággal megajándékozottak névsorában Bud kegyelmes asszony és Bethlen grófnő őkegyelmessége mellett több ellenzéki politikus és lapszerkesztő felesége is szerepel. Csak a minisztériumi vizsgálatkor derült ki, amire senki nem mert gondolni, hogy a pontosan *1162 pengő 60 fillért kitevő virágszámlát* Dréhr államtitkár úr a *Népjóléti Minisztérium pénztárával fizettette ki.*

Mindezek azonban csak apróságok, és semmiképpen sem homályosítják el azt az „áldozatos" munkát, amelyet a miniszter és államtitkára az évek hosszú során át kifejtett. Dréhr Imre mondotta veszprémi választói előtt 1930 májusában: „A *Népjóléti Minisztériumot* okkal és joggal nevezhetjük a *nyomor minisztériumának.* Itt élek én, naponta 15—18 órát töltve munkában, körülöttem iszonyú tengere viharzik az emberi szenvedésnek, mely mind enyhülést és orvoslást követel..."

„Nemes", sőt „főnemes" szándék vezette a minisztérium vezetőit akkor, amikor *gyermekotthon* céljaira megvásárolták Batthyány grófnő bicskei kastélyát. A bicskei ingatlan értéke ugyan nem haladta meg a *400* ezer pengőt — és maga a grófi család sem óhajtott 425—430 ezer pengőnél magasabb összeget, de a minisztérium vezetői a *Krausz Simon-féle bankház* 500 ezer pengős ajánlatát fogadták el. Később az ügyészség megállapította, hogy Krausz Simi bankár ezen a közvetítésen csekély *75 ezer pengőt* keresett!

Még bonyolultabb ügy a hűvösvölgyi üdülőtelep megvásárlása. Dréhr államtitkár *csak Krausz Simon közvetítésével* volt hajlandó tárgyalni az eladókkal. Ez a bizalom az ország szempontjából nem volt teljesen indokolt, mert Krausz Simi a közvetítésért ismét *75 ezer pengőt* vágott zsebre. Azonkívül az alig 2000 pengő értékű ingóságokat kerek *100 ezer pengőért* ajánlotta fel a Népjóléti Minisztériumnak, s az hajlandó is volt megvásárolni. A szakértők felhívták az államtitkár figyelmét a vétel előnytelen voltára, de ő nem hallgatott véleményükre...

A nyomozás arra a megállapításra jutott, hogy Dréhr azért tette lehetővé Krausz Simi ismételt és nagyarányú közvetítői hasznát, mert le volt neki kötelezve, mégpedig azáltal, hogy — „Dréhr Imre Krausz Simontól éveken át nagyobb összegeket kapott elismervény és visszatérítési kötelezettség nélkül. Ez össze-

geket Krausz Simon állítása szerint politikai és közjótékonysági c´lokra adta Dréhr Imrének." Az ügyészség megállapításához tegyük hozzá — Vass miniszter titkos dossziéjának adatai alapján —, hogy Krausz Simi nemcsak Dréhr Imrének, hanem Vass Józsefnek is adott időről időre nagyobb összegeket.

Ez sok mindent érthetővé tesz, például azt is, hogy Krausz Simon és más bankárok kedvéért Vass és Dréhr nem tartották magukat szigorúan az állami pénzek kihelyezésének szabályaihoz, hanem megfelelő *magas* kamat ellenében kölcsönadták a Népjóléti Minisztérium pénzét. 1927 szeptemberétől 1928 márciusáig Dréhr Imre a jótékonycélú sorsjáték *jövedelméből 1 100 000 pengőt, ugyanezen idő alatt az Országos Tisztviselői Betegápolási Alap pénzéből több mint 300 000 pengőt helyezett ki a Krausz Simon Bankháznál, Halász Lajos bankjánál, valamint a Magyar—Német Mezőgazdasági Rt.-nál.* (Ez utóbbi részvénytársaság igazgatósági tagjai között helyet foglalt többek között Khuen-Héderváry Károly gróf és Teleki Pál gróf is . . .)

E kölcsönügyleteknél Dréhr Imre, a kiváló bankszakember nyilván elszámította magát, mert több mint 20 ezer pengő összegű kamatról nem tudott elszámolni . . .

A Horthy-korszak Népjóléti Minisztériumának egyik legsötétebb ügye volt az *albertfalvai ingatlanvásárlás és lakásépítkezés.* A Magyar Általános Ingatlanbank, mely a Magyar Általános Takarékpénztár és a Magyar Leszámítoló- és Pénzváltóbank érdekeltségéhez tartozott, nagyarányú parcellázást akart lebonyolítani Albertfalván. A telkeket a bank ügynökei négyszögölenként 20 pengőért kínálták, de 1929-ben, mikor a gazdasági válság már előrevetette árnyékát, alig akadt vásárló. Az Ingatlanbank ekkor az egész telekkomplexumot felajánlotta a Népjóléti Minisztériumnak. Dréhr Imre államtitkárnak tetszett a dolog, támogatta az ügyet Vass József is, és ennek köszönhető, hogy létrejött az Ingatlanbankkal a megállapodás — feltűnően rövid idő alatt. A megállapodás lényege az volt: a telket az Országos Társadalombiztosító Intézet veszi meg, hogy azon lakásokat építsen. Mivel azonban az OTI nem rendelkezett megfelelő tőkével, hitelművelet útján bonyolítják le az üzletet, mégpedig úgy, hogy az egyik nagybank — furcsa véletlen, hogy éppen az említett Leszámítoló Bank — hitelt nyújt az OTI-nak $9^1/_2\%$-os kamatra, s a kamatot $1^1/_2$ évre előre levonja! Így történt, hogy az *OTI 7 672 839 P helyett csak 6 713 920 P-t kapott,* és arra is kötelezte magát, hogy az Ingatlanbanknak finanszírozási és egyéb költségek címén 610 363 P-t

fizet. Summa summarum: közel másfél millió pengőt fizetett ki az OTI anélkül, hogy ezért bármilyen vagyonértéket kapott volna.

De ezzel még nincs vége, mert most jön az üzlet „java"! Az Ingatlanbanknak egy négyszögöl 10 pengő 40 fillérjébe volt, 20 pengős áron hajlandó lett volna bárkinek eladni, az OTI 22 pengőt fizetett négyszögölenként! A közművek bevezetésének valóságos költsége ölenként 16 pengő volt, az OTI fizetett érte 28 pengőt. A felépített lakásokért légköbméterenként 14—16 pengővel fizetett többet a valóságos értéknél. Összegezve: a telek árát 1 millió pengővel, az épületek árát pedig $1^1/_2$—2 millióval fizette túl; tehát mintegy 3—$3^1/_2$ millió pengő kárt szenvedett az Országos Társadalombiztosító Intézet. Megállapította pedig mindezt a budapesti királyi ügyészség 1932. december 23-án kelt vádirata.

Vass József és Dréhr Imre, hogy mindezeket a bűnös manipulációkat leplezzék, kénytelenek voltak a megvesztegetés fegyveréhez nyúlni. Vass miniszter már említett titkos dossziéjában találunk a többi között három nyugtát, egy akkoriban ismert pesti ún. közgazdasági szerkesztő, Békessy Imre aláírásával. A szerkesztő úr Vass Józseftől ajándékképpen 16 600 P-t, Dréhr Imrétől 6500 P-t kapott. (Ez utóbbi összeget az Országos Munkásbiztosító Pénztártól vette fel az államtitkár.)

Persze a megvesztegetés nem korlátozódott szűk körre. A mintegy 200 000 pengőt kitevő menekültügyi hitel 1929—1931. évi felhasználásáról az ügyészség állapította meg: „... A menekültügyi hitelt a néhai miniszter discretionális hitelnek tekintette... A rendelkezésre bocsátott 9 naplóban alig találhatók fel olyan tételek, amelyeket valóban menekültek segélyezésére fizettek ki. A segélyezettek között szerepelnek újságírók, művészek, tényleges alkalmazottak és nyugdíjasok, továbbá budapesti és környékbeli, valamint Veszprém megyei lakosok. Vannak a segélyezettek között nagyobb számmal olyanok is, akiknek személyazonossága meg nem állapítható."

Az álnevekre, a meg nem állapítható személyazonosságú segélyezetteknek kiutalt összegek panamázó minisztériumi főtisztviselőknek jutottak. E kiutalások között találunk 100—200 pengős tételeket is, de P. Biró Aurél és dr. Fodor Zoltán nevű állítólagos jugoszláv menekültek például 5000—5000 pengőt vettek fel elszámolásra. Az elszámolásnak nem találták nyomát, de még a két segélyezett kiléte sem volt megállapítható!

Költekezés, nagyarányú panamák, vesztegetés kívül-belül — és

a Népjóléti Minisztérium valóban a nyomor minisztériuma lett. Közbeszéd tárgya volt, hogy csak annak az ügyét intézték el, akinek volt megfelelő összeköttetése, ismeretsége. Általában a kegyetlen, rideg ügyintézés volt a szokásos, a mindennapi. Egy ismeretlen levélíró kétségbeesetten panaszkodott egy miniszteri tanácsosra: „Nincs az a futballművész, aki különben rúgja a kérvényeket az egyik minisztériumból a másikba, és aki durvább elbánásban részesítsen egy nála jelentkező menekültet."

Egy kiskunmajsai 50%-os hadirokkant írta: „1923—1927-ig, négy évig tartotta vissza nyomorult hadirokkant járadékomat a Népjóléti... kutyasors a magyar hadirokkant sorsa, de hát úgyis ki fogunk halni — ilyen kegyetlen kifejezéseket hallunk a minisztériumban."

„Nincs födözet" — válaszolták ennek a hadirokkantnak a Magyar Királyi Népjóléti Minisztériumban. Vass miniszternek nem volt elég a miniszteri fizetés, a nagypréposti jövedelem. Állandóan tele volt adóssággal, hitelezni pedig a bankok szívesen hiteleztek, hiszen bőven megtalálták számításukat a Népjóléti Minisztériummal kötött üzleteknél.

Mikor Dréhr Imrét egy 28 000 pengős tétel elsikkasztásával vádolták, az államtitkár azzal védekezett, hogy ezt az összeget Bethlen gróf miniszterelnök, Klebelsberg gróf kultuszminiszter és Darányi miniszterelnökségi államtitkár tudtával fordította Vass miniszter adósságainak rendezésére. Arra nézve pedig, hogy Vass Józsefnek komoly banktartozásai voltak, a következő tanúk kihallgatását kérte: Fleissig Sándort és Kálmán Henriket az Angol—Magyar Banktól, Éber Antalt és Karátson Antalt a Magyar—Olasz Banktól, valamint báró Kohner Adolf és báró Kohner Willy bankigazgatókat... Szép névsor, tagadhatatlan, és sok mindent megmagyaráz...

Így állt a dolog a nagyprépost-miniszterrel, de hasonló volt a helyzet a minisztérium számos vezető tisztviselőjével is. Korrupció kifelé, korrupció befelé, az eredmény: Magyarország az európai államok között az utolsó helyek egyikét foglalta el szociálpolitika terén. Dréhr Imre egyébként azon a napon, melyen a Kúria jogerősen elmarasztalta a panamák ügyében, öngyilkosságot követett el.

1931. április 15-én volt tíz esztendeje annak, hogy Horthy kormányzó bizalmából Bethlen lett a Sándor-palota ura. A miniszterelnök *páratlan ünnepségsorozattal ünnepelte a nem mindennapi jubileumot.* „Világraszóló csoda, hogy ezt a tízéves korszakot megéltük" — mondotta Bethlen 1931. április 21-én az Egységespártban a tiszteletére rendezett ünnepi vacsorán.

A közeledő válságról semmit nem beszélt, dicsőítette önmagát, tízesztendős uralmának alkotásait, új európai organizáció kialakulásának szükségességét hirdette. „Európa új politikai és gazdasági megszervezésének előestéjén vagyunk, éber figyelemmel kell kísérnünk, hogy mi történik, és szárazon kell tartanunk a puskaport..."

A következő tíz esztendő programjául a trianoni igazságtalanságok helyrehozását hirdette; percekig tomboló taps és éljenzés tört ki akkor, amikor megpendítette annak lehetőségét, hogy esetleg más hajtja végre azt... Ők csak Bethlen zászlaja alatt akarnak menetelni.

Az Egységespárt egy emberként tett hitet vezére mellett...

Bethlen minden oldalról biztosítani akarta magát. *1931. június 7-én kiíratta az új választásokat.* A közigazgatási apparátus teljes erővel kiállt a kormánypárti jelöltek mellett.

Az eredmény nem lehetett kétséges: az *Egységespárt megszerezte a mandátumok 66%-át,* noha a ténylegesen leadott szavazatokból csak 45%-ot kapott. A szavazatok aránya alapján az Egységespárt 158 mandátum helyett csak 111-hez, a Keresztény Párt 36 helyett 33-hoz, az ellenzéki és pártonkívüli képviselők 51 helyett 94 képviselői helyhez jutottak volna.

De e „fényes" győzelem gyümölcseit már nem Bethlen élvezte a miniszterelnöki székben...

BETHLEN GRÓF UTÁN KÁROLYI GRÓF

Válság idején eltűnik a miniszterelnök — Bethlen bukása — Az új miniszterelnök gyalog jár és leszállítja a fizetéseket — Miért állították statáriális bíróság elé Sallait és Fürstöt

1931. július 6-án, hétfőn, Bethlen gróf miniszterelnök, miután M. Charronnal, a bázeli Nemzetközi Fizetések Bankjának képviselőjével megállapodott 7 *millió font sterling rövid lejáratú hitel* ügyében, nyolc napra elutazott — pihenni. Tartózkodási helyét nem közölte sem a helyettes miniszterelnökkel, sem családjával, sem titkáraival. Mikor két nappal elutazása után kiderült, hogy M. Charron többet ígért, mint amennyit tehetett, a 7 millió fontos (azaz mintegy 140 millió pengős) kölcsönnel *baj van,* és a miniszterelnök jelenlétére sürgősen szükség lett volna, Bethlen István grófot nem lehetett megtalálni. Csak a hét végére sikerült megtudni, hogy a miniszterelnök a velencei Lidón üdül, és érintkezésbe léptek vele, de Bethlen ekkor közölte: *nem tartja olyan fontosnak az ügyet, hogy miatta megszakítsa üdülését és visszatérjen Budapestre.*

A gazdasági világválság ekkor söpört végig Közép-Európán. Egy bécsi nagybank fizetésképtelenné vált, és ez — mint a szanálási vitában az ellenzékről megjósolták — csődbe sodorta az adósságokból élő Magyarországot. A kormány kénytelen volt elrendelni a bankzárlatot. A kisemberek nem vehették ki takarékbetétjüket a bankokból, s a magyar állam beszüntette a kamatfizetést nyugati hitelezőinek. A kisemberek megtakarított filléreiért persze senki sem emelt szót, de az államkölcsönöket nyújtó nagytőke nyomban „levonta a konzekvenciákat"...

Bethlen — a jelek szerint — nem félt a konzekvenciáktól. Annyira nem érdekelte az állam csődje, hogy emiatt — mint Kozma Miklós jegyezte fel — nem tartotta érdemesnek lemondani az egy grófnő ismerőse társaságában Velencében élvezett „séjour"-ról.

A július 13-án elrendelt bankzárlat lélegzetvételnyi szünethez juttatta a bankokat, de az ország gazdasági helyzete egy jottányit sem javult.

A Nemzeti Bank arany- és valutakészletének lemorzsolódását az 1931 nyarán felvett rövid lejáratú, 21 millió dollár és 1 millió font sterling összegű *kölcsön csak lassítani tudta,* de megállítani nem. 1931 július végén a Nemzeti Bank *arany- és devizakészlete* a forgalomban levő pengőösszegnek *csak 28%-át fedezte.*

Alig egy hónappal azelőtt, 1931. június 14-én tartott debreceni választási kortesbeszédében — pedig ilyenkor a képviselőjelöltek általában azon voltak, hogy a választópolgároknak szép és biztató képet fessenek — ezt a súlyos helyzetet a következőképpen jellemezte Bethlen miniszterelnök:

— A mezőgazdasági cikkek ára tovább hanyatlik;

— a gazdáknak nyújtott segítség nem bizonyult elegendőnek. a gazdák tekintélyes része eladósodott;

— csökkent az ipari termelés, több lett a munkanélküli;

— hosszú lejáratú államkölcsönt csak lehetetlen feltételek mellett kaphat a kormány;

— csökkent a vasúti személy- és teherszállítás; Magyarországon is, éppúgy mint az egész világon, gazdasági válság van — állapította meg Bethlen miniszterelnök.

Tegyük hozzá: Bethlen a választási hadjárat során azt ígérte, hogy nem lesz adóemelés — nem sokkal később Wekerle pénzügyminiszter javaslatára a kormány felemelte az egyik legantiszociálisabb adót, a forgalmiadót.

A búza ára fokozatosan csökkent, ezzel szemben a kenyér ára 20—25%-kal emelkedett. Az 1930—31-es gazdasági évben, amikor az eladhatatlan búzából 4 millió métermázsát kellett feletetni az állatokkal, a Zala megyei főispán a belügyminiszterhez intézett bizalmas jelentésében a következőket közölte: „Az alsóbb néposztály nyomora leginkább az iskolába járó gyermekeken szemlélhető. Rossz lábbeli, vékony ruházat, gyengén tápláltság általános a peremvárosok gyermekeinél. Egerszegen *több esetben fordult elő, hogy gyermekek az iskolában elájultak az éhségtől . . .*"

Veres Péter, a magyar parasztság sorsának kitűnő ismerője írta „A válság éveiből" című munkájában: „. . . Az éhség ma már nem

csupán a nélkülözést jelenti, hanem a valóságos koplalást is... S vannak sajnos a *keresztény kurzus* és a *fajvédelmi eszme nagyobb dicsőségére ma már nagyon sokan,* talán tíz-hússzorosa a háború előttinek, akiknek sorsa már nem is lehet más, mint az *örökös nyomor,* mert fizikai erejükben annyira leromlottak, tartalékjaikból s hitelképességükből, sőt erkölcsi és kulturális mivoltjukból annyira ki vannak fogyva, hogy rendes emberek közé már nem is mehetnek."

Bethlen miniszterelnök választási beszédében óvakodott számadatokat közölni a munkanélküliség aggasztó növekedéséről, hiszen csak nem tárhatta ország-világ elé, hogy hivatalos, nem is teljes adatok szerint *1928-ban csak minden huszadik, 1931-ben már minden negyedik gyáripari munkás munka nélkül tengődött.*

De nem volt sokkal jobb a munkában levők helyzete: 1931-ben az ipari munkásoknak több mint egyharmada napi 2 pengőt vagy annál kevesebbet keresett, ugyanakkor a cukor kilója 1 pengő 20 fillérbe került.

A Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetsége 1931 nyarán levélben fordul az ország összes bányászaihoz:

„Tisztelt Elvtársak!

A nyomor a bányaiparban óráról órára fokozódik. Nincs oly nap, hogy ne jönne levél, melyben az elkeseredés mély hangja ne szólalna meg. Anyák írnak az elkeseredés szomorú hangján, kérnek segítséget, hogy gyermekeikkel el ne pusztuljanak éhen. Dacára annak, hogy a Bányamunkás Lapban az ország-világ előtt foglalkoztunk a magyar bányamunkásság szomorú helyzetével, süket fülekre találtunk, segítséget nem kaptunk, nem törődik a bányamunkásokkal senki, ha mindjárt éhen pusztulnak is. A bányabáróknak egy a fő, hogy a profitot megtartsák, és ugyanúgy nem várhatunk a mai kormányzati rendszertől sem semmit. Ezért elhatározta a bányamunkásság összessége, hogy egy országos kéréssel fordulnak illetékes helyre. Nem akarunk lehetetlenséget, hanem csak az élet fenntartásához szükséges keresetet, valamint azt, amit tőlünk elvontak, a túlórák beszüntetését, hogy munkához és kenyérhez jusson a munkanélküli bányamunkásság. Ha ezen országos bérkérvény ismét elutasító lesz, vagyis a bányamunkások helyzetén nem segítenek, úgy a törvény keretein belül, ha kell, országos munkaszünettel fogunk válaszolni, és nem fogunk gyáván elpusztulni. Kérem a t. kerületi vezetőséget, hogy ezzel az üggyel komolyan foglalkozzanak s az összes bányamunkásokat ez irányban informálják. Jó szerencsét!"

1931 nyarán történt Miskolcon, a Búza téri piacon az alábbi eset, amelyet az újságok akkoriban megírtak:

„Egy munkanélküli kőművessegéd, aki már napok óta alig evett valamit, a piacon görögdinnyét akart venni. Az árus 8 fillért kért a dinnyéért, a kőműves 6 fillért ígért; később kiderült, hogy ennyi pénze sem volt. Az alkudozás egyre hevesebbé vált, végül a kőművessegéd dühében földhöz vágta a dinnyét, mire az árus hatalmas dinnyevágó késsel mellbeszúrta. A szúrás a munkás szívét érte; a szerencsétlen kőműves azonnal meghalt, két fillér miatt..."

Ebben az évben, 1931-ben, Magyarországon a hivatalos jövedelmi adóstatisztika szerint — mely az adóalanyok bevallásain alapult, de meg sem közelítette a valóságot — *hatezer* ember fizetett adót több mint 20 000 pengő évi jövedelem után, s közülük 216-nak bevallott évi jövedelme meghaladta a 100 000 pengőt!

1931. július 21-én díszes külsőségek között megnyitotta az új országgyűlést Horthy Miklós kormányzó. A Pesti Hírlap így írt az ünnepélyes aktusról: „Itt a kupolacsarnokban a kép impozáns és csodálatosan szép. A tarka fényes helyiségben tarka fényes tömeg... *Vörös kartámaszték mögött remekbe készült női toalettek színes virágoskertje*... A nagy lépcsőháztól a trónszékig szabadon fut a vörös szőnyeg. A szőnyeg két oldalán sorakoznak föl a képviselők és a felsőház tagjai. A felsőházi oldal virítóbb és színesebb. A hercegprímás skarlátvörös talárja mellett piros püspöki talárok, a virágzó rét színeiben tarkázó díszmagyarok, katonai egyenruhák..."

Horthy Miklós kormányzó megnyitó beszédében — kissé németes kiejtésű magyar szavakkal — arra szólította fel a haza minden polgárát, hogy „háttérbe szorítva minden melléktekintetet, a *nemzeti egység érdekében fogjon össze*..."

A díszes közönség tapsolt, éljenzett; ők hajlandók összefogni, háttérbe kell szorítani a kellemetlen „melléktekinteteket": az éhező zalai vagy csongrádi gyerekeket, a nyomorgó bányászokat, a kétfilléres drámákat...

A képviselőház július 24-iki, első ülésén a képviselők szóvá tették a lezajlott választásokon előfordult visszaéléseken kívül a súlyos gazdasági helyzetet is. Bethlen gróf így csitította őket:

„Kérem az egész tisztelt Házat, az egész magyar sajtót, az egész magyar nyilvánosságot, hogy ezekben a kérdésekben őrizze meg azt a higgadtságot, nyugodtságot, józanságot, fegyelmezettséget, amelyet eddig tanúsított..."

Néhány nappal később, a helyzet rohamos rosszabbodása miatt rendkívüli felhatalmazást kért a kormány, s az alig összeült parlamentet szabadságra küldte. Ellenben pót-parlamentként *felújította* az 1924. évi szanálás idején működött *33 tagú országos bizottságot*, azt ígérve, hogy a kormány minden lényeges kérdésben kikéri a bizottság véleményét. Persze, a 33-as bizottság nagy többsége a kormánypártból, az Egységespártból került ki és egyebek között az volt a feladata, hogy a diktatorikus kormányzást leplezze. Ezért sem a Gaál Gaszton-féle Független Kisgazda Párt, sem a Szociáldemokrata Párt nem volt hajlandó képviselőt küldeni a 33-as bizottságba.

(A legitimisták és a polgári liberálisok, akik a Bethlen-kormány ellenzékének vallották magukat, elfogadták a bizottsági tagságot. Sigray Antal gróf, Pallavicini György őrgróf és Rassay Károly ismét lojális volt, ha nem is Bethlenhez, hanem a kormányzati rendszerhez.)

A gazdasági helyzet napról napra oly mértékben romlott, hogy még a kényelmesnek remélt 33-as bizottsági tárgyalások is valóságos vesszőfutássá váltak Bethlen gróf számára; a válságtól megrémült bizottsági tagok a kellemetlen kérdések egész sorát szegezték mellének. Amikor pedig augusztus 14-én Wekerle pénzügyminiszter nagy diadallal bejelentette a 33-as bizottságban, hogy a kormánynak sikerült *újabb 5 millió fontos* rövid lejáratú kölcsönt szereznie, igaz, rendkívül súlyos feltételek mellett, a bizottság tagjai az addiginál is élesebb hangot ütöttek meg.

Kállay Tibor volt pénzügyminiszter egyrészt az új kölcsönfeltételeket, másrészt Wekerle előző napi tájékoztatóját bírálva kijelentette: egyenesen megdöbbentő, hogy a kormány nyilvános ígéretei ellenére a kiadások nem csökkentek, hanem emelkedtek; ez az út katasztrófába vezet.

Pallavicini leszögezte: az államháztartás teljes csőd előtt áll, ez ma már mindenki előtt világos; lehetetlenség, hogy *a csődtömeggondnok ugyanaz legyen, aki csődbe juttatta a vállalatot.*

Rassay az 5 millió fontos rövid lejáratú kölcsönről szólva a következő hasonlatot alkalmazta: „Olyan ez, mint amikor a vagyona romjait felélő gavallérnak végre sikerül még kölcsönt szereznie; már nem fontosak a feltételek, a körülmények, csak egy a fontos, hogy a kölcsön létrejött . . .” A válságból kivezető útnak azt látta, hogy a főurak, főpapok, káptalanok áldozzanak vagyonukból, hiszen eddig úgysem áldoztak soha . . .

Augusztus 17-én Sigray gróf már azt javasolta, hogy *mondjon*

le a Bethlen-kormány, ugyanakkor elutasította Teleszky János volt pénzügyminiszternek azt a javaslatát, hogy bizonyos kategórián felül emeljék kétszeresére a jövedelmi adót.

(Hiába, ez a javaslat már Sigray zsebét is érintette volna, a nemes gróf legfeljebb annyi „áldozatra" volt hajlandó, hogy Bethlen menjen, és jöjjön helyette más...)

Bethlen gróf szokásától eltérően válaszolt, és beszédében szinte elégikus hangot ütött meg: visszapillantást vetett kormányzásának tíz évére, konokul védte volt pénzügyminisztereit: szerinte rendben folyt minden az 1924-es szanálás után, és 1931 augusztusában is rendben volna minden, ha nem volna gazdasági válság az egész világon...

Végül a lemondását követelőknek önérzetesen, gőgösen odavágta: a 33-as bizottság feladata az, hogy pénzügytechnikai és közgazdasági kérdésekkel foglalkozzék, de a *bizalmi kérdés felvetése nem tartozik hatáskörébe.*

„Én a felelősség kérdésével és ezzel a válsággal — folytatta Bethlen — magam is komolyan foglalkozom, azonban nyíltan meg kell mondanom, hogy ezekben az időkben ennek az országnak egy egységes gondolatoktól áthatott kormányra van szüksége, amely erősen kézben tartja a gyeplőt és nem riad vissza a felelősségtől.

Hogy milyen praktikus és gyakorlati következmények folynak ebből, azt méltóztassék megengedni, hogy ne itt tárgyaljuk, mert nem ez a bizottság, hanem *vagy a parlament, vagy az államfő hivatott erre!...*"

Másnap, *augusztus 18-án* este a *Minisztertanács* utolsó napirendi pontjának letárgyalása után, amikor a miniszterek már irataikat rakosgatták táskájukba, *Bethlen gróf váratlanul azt javasolta, hogy a súlyos helyzetre való tekintettel a kormány ajánlja fel lemondását a kormányzónak.*

A miniszterek, akiket Bethlen általában úgy kezelt, mintha uradalmának tiszttartói, ispánjai lettek volna, még csak okát sem merték kérdezni a miniszterelnök váratlan elhatározásának, hanem csendben, egymás után aláírták az előre elkészített lemondási okmányt.

Bethlen másnap délelőtt 10 órakor egyszerű utcai ruhában átsétált a miniszterelnökségről, a Sándor-palotából a Királyi Várba és átnyújtotta Horthynak a kormány lemondását, amelyet ő formálisnak gondolt.

A budapesti lapok déltájban kapták meg a Magyar Távirati

Iroda hivatalos közleményét a Bethlen-kormány lemondásáról. A hír természetesen háttérbe szorított minden más szenzációt; az Erzsébet körúton Az Est-lapok, a Pesti Hírlap és az Újság hirdetőtáblái előtt nagy tömeg gyűlt egybe, a villamosforgalom megállt, és meglepetten tárgyalták az emberek Bethlen távozását, hiszen nem is olyan régen, 1931 áprilisában még oly páratlan ünnepségsorozattal méltatták a hivatalos körök tíz esztendei, pótolhatatlan miniszterelnöki munkásságának érdemeit...

Mindenki találgatott, senki nem tudott semmi biztosat a váratlan lemondás okairól.

A Pesti Napló tudósítója a következő megjegyzéseket hallotta a tömegben:

— Most sokkal jobb lesz! — így az egyik.

— Ugyanaz jön vissza makkban — válaszolt a másik.

De mindenki egyetértően bólogatott ama jól megtermett férfi felé, aki csendesen, nagy meggyőződéssel hangjában így kommentálta Bethlen lemondását:

— Többet ér, mint egy jó eső!

(1931. augusztus 20-án a Magyarország című napilapnak ugyanebben a számában, amely hosszú, négyoldalas tudósítást közölt a *Bethlen-kormány lemondásáról* és Károlyi Gyula kormányalakítási megbízatásáról, található egy 30 soros *rendőri hír — Derkovits Gyuláról:*

„Derkovits Gyula festőművész, aki valaha mint asztalossegéd kezdte karrierjét és később kiváló tehetsége révén a magyar művészek egyik legérdekesebb reprezentánsa lett, kellemetlen kalandon ment keresztül. *A súlyos gazdasági viszonyok annyira lerontották a művész anyagi helyzetét, hogy házbérét nem tudta fizetni és ezért kilakoltatási eljárást indítottak ellene.* Ma reggel Zsombor dr. bírósági végrehajtó két rendőr kíséretében megjelent a Hunyadi tér 10. szám alatti házban, hogy foganatosítsa a végzést. *A művész és felesége azonban erélyesen tiltakoztak a kilakoltatás ellen,* annyira, hogy a rendőrök jónak látták a művészpár előállítását. Derkovitsék kijelentették, hogy a rendőröket nem bántalmazták, és nem igaz a vád, hogy a kommunizmust éltették.

Szrubián Dezső dr. rendőrtanácsos szabadonbocsátotta Derkovitsékat, de az eljárást hatósági közeg elleni erőszak címén megindította."

Ehhez talán nem kell kommentár...)

Bethlen lemondása váratlanul érte a közvéleményt, megindultak a találgatások, a magyar és a külföldi újságok a legváltozatosabb, említésre alig méltó okokat tálalták olvasóik elé.

A Magyar Távirati Iroda munkatársának adott nyilatkozatában Bethlen ezt állította: „Miután az ötmillió fontos külföldi kölcsönt sikerült megkötni, és a kormány a 33-as bizottsággal kidolgozta azt a programot, amelynek alapján Magyarország pénzügyi és gazdasági helyzetét rendezni lehet, semmi nehézséget sem láttam abban, hogy a program keresztülvitelét mások valósítsák meg... Lemondásom tehát legerősebb bizonyítéka annak, hogy Magyarország pénzügyi és közgazdasági helyzetét olyannak látom, hogy *az elkészített program alapján sikerrel szállhat szembe minden veszéllyel, és hogy a teljesen normális gazdasági élet beállása mielőbb várható...*" — közölte a volt miniszterelnök.

Bethlen nyilatkozata — enyhén szólva — nem fedte „teljesen" a valóságot; a 33-as bizottság 1931 augusztusi jegyzőkönyveiben a leggondosabb kutatással sem lehet felfedezni bárminemű programot, amely valamilyen rendezés alapjául szolgálhatott volna.

Egyébként is furcsa, érthetetlen valami, hogy akkor mond le a miniszterelnök, amikor sikerült egyenesbe hoznia az ország szekerét, amikor „a teljesen normális gazdasági élet beállása mielőbb várható..." Nem, ezt már akkor sem hitték el...

Kozma Miklós, a Magyar Távirati Iroda elnöke, aki kétségkívül a legjobban informált emberek egyike volt az ellenforradalmi Magyarországon, naplójegyzeteiben behatóan foglalkozott Bethlen lemondásával. Az ismertetett hivatalos közlést Kozma „többékevésbé szellemes hivatalos kommünikének" nevezi; érezteti, hogy nem kell komolyan venni.

Bethlen később — miután kiderült, hogy az ő formálisnak elképzelt lemondását Horthy komolyan vette — barátai előtt többféleképpen indokolta lépését:

— nem akart gazdasági minisztereitől megválni azért, hogy ő miniszterelnök maradhasson,

— rossz az egészségi állapota.

Kozma említést tesz arról is, hogy egyesek szerint Bethlen csupán azért mondott le, mert szarvasvadászatra akart menni, de mint miniszterelnök a válságos helyzetben nem utazhatott volna szabadságra...

Kozma ezt az indokot lélektanilag elég valószínűnek tartja, mondván: Bethlen úgy vélte, ha lemond, magánélete szabad lesz, azt tehet, amit akar; nem figyeli cselekedeteit az egész ország, sőt a külföld is, hanem fütyülhet mindenki másra . . .

De emellett közrejátszhattak lemondásában más személyes motívumok is. Fejedelmi magatartása — írja némi túlzással és rosszindulattal Kozma — nem tudta elviselni a 33-as bizottságban felvetett számos kellemetlen kérdést, de különösen azt a határozatot, amely a bizottság utolsó, augusztus 17-i ülésén született, s amely szerint a bizottság öt vagy hat tagja tételről tételre átvizsgálja az egész költségvetést.

Bethlen gróf fejedelmi gőgje eszköznek tekintett mindenkit: kormányzót, minisztert, titkárt és sofőrt. Ezek mind kisebb vagy nagyobb figurák voltak az ő sakktábláján. A legtöbbről nagyon rossz volt a véleménye, használta azonban őket, úgy, ahogy lehetett . . . De hosszabb idő óta azt kellett tapasztalnia, hogy már nem képes a sakkfigurákat önkényesen ide-oda tologatni. A „sakkfigurák lázadásának" egyik érdekes esete volt Walko külügyminiszteré.

Bethlen 1930 márciusában Párizsba rendelte magához Walko Lajos külügyminisztert, aki épp akkor érkezett haza Budapestre hivatalos látogatásról Ankarából; mikor Walko telefonon megkérdezte Bethlent, vajon nem halaszthatná-e el elutazását, Bethlen tagadólag válaszolt, mondván, hogy neki okvetlenül haza kell jönnie, mert a további tárgyalásokra minden elő van készítve. Amikor Walko másnap megérkezett Párizsba, már nem találta ott Bethlent, aki elutazott a Riviérára . . .

Walko Lajos külügyminiszter sem volt azonban akárki, hanem Weiss Fülöpnek, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank elnökének a veje! Ezt az inzultust nem nyelte le szó nélkül, hanem 1930 májusában lemondott a külügyminiszteri tárcáról.

Hasonló sérelmek és mellőztetések miatt egyre szaporodott Bethlen ellenségeinek száma az úgynevezett kormánykörökben. Horthy is elégedetlen volt miniszterelnökével. Nem tetszett neki Bethlen sokat hangoztatott liberalizmusa, bántotta, hogy dölyfös miniszterelnöke egyre kevesebb beleszólást biztosít az ügyekbe neki, az államfőnek. Szívesen hallgatta tehát Gömbösnek és másoknak intrikus megjegyzéseit a miniszterelnök ellen, és 1931 augusztusában örömmel fogadta el lemondását, amelyet Bethlen — ismét hangsúlyozzuk — csak formálisnak és időlegesnek gondolt.

Minderre és jól leplezett taktikai elgondolásaira fényt vet Bethlennek lemondása másnapján, augusztus 20-án Ángyán Béla igazságügyi államtitkár előtt tett kijelentése:

„*El kellett mennem, mert egy olyan gyűlölethullám vesz körül engem, és rajtam keresztül az egész rezsimet*, hogy ha tovább a helyemen maradok és elvégzem azt az igen népszerűtlen feladatot, amely most a kormányra vár, rövid időn belül elsöpört volna nemcsak engem, akiért utóvégre nem lenne kár, hanem az egész rendszert. Nekem ki kell vonnom magam a forgalomból és olyanra bíznom a kormányzást, aki a legközelebbi kormányzási feladatok felelősségét megoszthatja a parlamenti ellenzékkel, mert nem veszi őt körül olyan gyűlölet, mint engem és munkatársaimat."

Bethlen itt egy pillanatra megállt, majd így folytatta:

„*Azért, hogy az általam felépített rendszert fenntartsam és át tudjam menteni, kell, hogy új emberek jöjjenek*, legalábbis az élre új embernek kell kerülnie, és az én nevemmel nem szabad a kormányzásnak összekötve lenni, mert az én nevem jelenti az Egységgespártot, és azt meg kell őrizni. *Ha az utánam jövő kormány elvégzi ezt a feladatot, és szükség van rám, még visszajöhetek. Ezt megbeszéltem a kormányzóval és Károlyival is.*"

Bethlen bizalmas felvilágosítása új fényt vet az egész lemondási színjátékra: Bethlen grófnak *most* mennie kell, de csak a szereplők változnak, a rendszer változatlan marad.

Károlyi Gyula gróf személye felé osztatlan bizalommal fordult a nagybirtokos arisztokrácia és a finánctőke; tökéletesen megbízott benne Horthy is; 1919-es szegedi barátságukat megpecsételte ifj. Károlyi Gyula és Horthy Paulette házassága, mellyel a kurtanemes Horthy-család bejutott arisztokrata körökbe is . . .

A közvélemény azt várta, hogy Károlyi Gyula komoly gazdasági szakemberekkel tölti be a gazdasági tárcákat — lévén az országban gazdasági válság. De sem Kenéz Béla kereskedelemügyi, sem Ivády Béla földművelésügyi miniszter nem tartozott a gazdasági szakemberek első sorába; s ami ennél is feltűnőbb, Károlyi Gyula miniszterelnök nem talált egyetlen szakembert, aki hajlandó lett volna elvállalni 1931-ben Magyarországon a pénzügyi tárcát. Így történt az, hogy a Pénzügyminisztériumot is Károlyi Gyula miniszterelnöknek kellett vezetnie egészen 1931 decemberéig, amikor is Korányi Frigyes báró, volt pénzügyminiszter és párizsi követ végre készneknek mutatkozott beülni a pénzügyminiszteri bársonyszékbe.

Tagja volt még az új kormánynak Ernszt Sándor pápai prelátus, a Keresztény Gazdasági és Szociális Párt vezére, aki a kormányalakítási alkudozások során a vallás- és közoktatásügyi miniszterség mellett megkapta a népjóléti tárcát is. A Belügyminisztérium élére a Pécsi Takarékpénztár korábbi jogtanácsosa, Pécs városának és Baranya megyének főispánja, vitéz Keresztes-Fischer Ferenc került.

Zsitvay Tibor, Bethlen bizalmi embere, a fasiszta jellegű titkos Etelközi Szövetség (más néven: EX) egyik vezetője lett ismét igazságügyminiszter. *Walko Lajos* visszatért a Külügyminisztériumba. Végül, de nem utolsósorban a hadügyi tárca ismét vitéz Gömbös Gyula szolgálaton kívüli tábornok kezébe került.

(Nincs semmi tévedés: Gömbös, aki a háború alatt csak századosi rangot ért el és a háború után egyetlen percig sem teljesített katonai szolgálatot, 1930 márciusában, amikor Horthy 10 esztendős kormányzói jubileumát ünnepelte, előterjesztést tett Horthynak, hogy soron kívül léptesse elő Gömbös századost tábornokká. Horthy kormányzó helyt adott Gömbös honvédelmi miniszter előterjesztésének, és Gömbös Gyula azontúl szívesen díszelgett a maga tervezte, különleges tábornoki díszegyenruhában . . .)

A lemondást követő napokban az új kormány megalakítása körül felmerült személyi problémákat csak Bethlen személyes közbelépése tudta kiküszöbölni. Ez a tény és a volt miniszterelnök beszéde, amelyet 1931. augusztus 24-én az Egységespártban a Károlyi-kormány bemutatkozása alkalmával tartott, mind azt mutatta, hogy Bethlen ezentúl a háttérből akarja irányítani az ország szekerét. Ebben a beszédben hangzott el a következő, főúri gőgöt sugárzó kijelentés: *„A vágányokat lefektettük, és ennek a kormánynak feladata és kötelessége, hogy a végrehajtás munkáját vállalja* ezzel a párttal együtt és a testvérpárttal együtt (— itt az Ernszt—Wolff-féle Keresztény Pártra gondolt Bethlen —), mert ezek a pártok biztosítják a jogfolytonosságot, az elvek folytonosságát és az iránynak a folytonosságát, amelyet tíz éven keresztül itt képviseltem . . .”

Ha pedig egyesek számára ez nem lenne elég világos, Bethlen gróf leszögezte: „nincs változás a külpolitikában, nincs és nem is lehet változás a belpolitika nagy kérdéseiben sem! . . .”

Az új kormány létrehozásának egyik legnagyobb nehézsége abból adódott, hogy az egységespárti kisgazdaképviselők is követeltek maguknak egy miniszteri tárcát. Bethlen magához kérette Károlyi Gyulát és Mayer Jánost, a kisgazdák vezetőjét, aki az ő

kormányában majdnem hét esztendeig volt földművelésügyi miniszter, és rövid, alig egy órás tárgyalás után megszületett a döntés: Mayer János tárca nélküli kisgazdaminiszter lesz. (Jellemző példa a „nesze semmi, fogd meg jól!" politikára, amely Károlyi Gyula számára biztosította az elégedetlenkedő „kisgazdák" szavazatait.)

FIZETÉSCSÖKKENTÉS

1931. augusztus 29-én, öt nappal megalakulása után Károlyi Gyula kormánya beterjesztette a 33-as bizottságban a *„személyi kiadások apasztásáról"* címet viselő rendelettervezetet, mely 10%-kal csökkentette az összes állami tisztviselők fizetését, minden fizetési osztályban egyaránt. Temesváry Imre, a rendelettervezet előadója elmondta; a kormány mellőzendőnek látta azt a tervet, hogy a *csökkentés mértéke a kisebb fizetésű alkalmazottaknál 10%-nál alacsonyabb százalékban, a magasabb fizetési osztályba sorozott alkalmazottaknál pedig 10%-nál magasabb százalékban állapíttassék meg.*

Senki nem akadt a 33-as bizottság tagjai közül, aki ezzel szemben ellenvéleményt jelentett volna be, sőt Kállay Tibor képmutató módon még indokolást is talált az általános, mindenkit egyformán tíz százalék erejéig sújtó fizetéscsökkentésre, mondván: *„azt gondolom, hogy mindenkinek teljesen egyformán kell elszenvednie azon radikális intézkedést, amely szükséges..."*

Tehát: ha az altisztek és a miniszterek fizetéséből egyformán tíz százalékot vonnak le, akkor ezt a radikális intézkedést szerinte egyformán szenvedi e két kategória...

A vita során Károlyi miniszterelnök bejelentette, hogy a fizetéscsökkentés — az eredeti tervekkel ellentétben — nem vonatkozik a fegyveres testületekre, tehát a hadsereg, az államrendőrség és a csendőrség fizetése változatlan marad, különös tekintettel a fokozódó kommunista agitációra.

A 33-as bizottság valamennyi tagja nagy megértéssel vette tudomásul ezt. Wolff Károly kijelentette: „Nagyon melegen üdvözlöm, hogy a karhatalom, elsősorban az államrendőrség, a csendőrség és azután az országos büntetőintézetek altisztjei változatlanul megkapják illetményeiket, ezek nem szállíttatnak le. Ez roppant okos intézkedés, aminek mindenki nagyon örülni fog..."

De azért elhangzottak aggodalmaskodó felszólalások is a tervezett fizetésleszállítással kapcsolatban. Wolff Károly előbb idézett beszédében utalt arra, hogy „a köztisztviselők körében komoly elégedetlenség mutatkozik; arról beszélnek, hogy az ő fizetésük leszállítása az egyedüli konkrétum, ami eddig a 33-as bizottságban történt, semmi más konkrét intézkedés nem tétetett, viszont ezzel nagyon gyorsan elkészült a bizottság, és véleménykülönbség nélkül arra az álláspontra helyezkedett, hogy le kell szállítani a tisztviselők fizetését. Ezzel szemben — mondják a tisztviselők — például a jövedelemadó tekintetében már meditál, habozik a 33-as bizottság, itt már nem lesz olyan gyors az elhatározás, és nem lesz olyan nagy az adakozókedv, mint amilyen volt a tisztviselői fizetések leszállításának kérdésében. Ez a közhangulat" — fejezte be felszólalását Wolff Károly.

Teleszky János volt pénzügyminiszter arra figyelmeztette a 33-as bizottság tagjait, hogy az állami tisztviselők még aránylag jobb helyzetben vannak, mint az ország zöme: a mezőgazdasági népesség, a kisiparosok, a kereskedők, a magánalkalmazottak.

(Csak úgy zárójelben jegyezzük meg, hogy Teleszky felsorolásából „véletlenül" kimaradt a munkásság; alig valószínű, hogy ebben a gyorsíró lenne a vétkes...)

Teleszky a télen fenyegető általános népnyomorról a következőket mondta: „És tessék figyelembe venni, hogy *enyhe számítás szerint az idei évben 500 000 család van olyan, amely állami ellátásra fog szorulni* — azt hiszem, inkább enyhén, mint szorosan számítok —, *akiknek ha a betevő falatjáról tudunk gondoskodni, örülnünk fog kelleni. Ez a népesség egy negyedét teszi ki.*"

Tehát: optimista számítás szerint a lakosság egynegyedének hiányzik a betevő falatja. Károlyi Gyula gróf csalhatatlan biztonsággal megtalálja az ország bajaira a legjobb, leghatásosabb gazdasági rendszabályt: szó sincs a jövedelmi adó felemeléséről, a fegyverben álló zsoldos hadsereg, csendőrség létszámának csökkentéséről, az ipari árakat rendkívül magas szinten tartó kartellek megrendszabályozásáról, a cukor, a vas fogyasztói árának leszállításáról, a kormány mindenható parancsa: le kell állítani az összes miniszteri autókat. A nép tovább éhezik, de Károlyi Gyula gróf miniszterelnök nem autón jár, hanem gyalog...

A csorbítatlan fizetésű karhatalom éberen őrködött, hogy az éhező népnek ne legyen hangja, s arról se essék szó, miért kell ebben az országban millióknak éhezni?!

Tizenegy hónappal később, 1932. július 21-én az Új Nemzedék, a katolikus klérus lapja örvendezve adta hírül, hogy Hindenburg német birodalmi elnök elcsapta a szociáldemokrata porosz kormányt, a szabadságjogokat felfüggesztette, és Papen kancellárt tette meg Poroszország és Berlin birodalmi kormánybiztosának. Papen Berlin főváros és Brandenburg állam területére elrendelte a katonai diktatúrát és bezáratta a Rote Fahne című kommunista lap szerkesztőségét. Az angol Daily Mail, Rothermere lord lapja ugyanezen a napon Hitler kancellárságát sürgette. És ugyanezen a napon a budapesti rendőrség hivatalos jelentésében közölte, hogy hosszas megfigyelés és nyomozás után letartóztatták az illegalitásban működő Kommunisták Magyarországi Pártja vezetőségének három tagját, Sallai Imrét, Karikás Frigyest és Fürst Sándort, továbbá Kilián Györgyöt, a Kommunista Ifjúmunkás Szövetség titkárát, valamint velük együtt sok budapesti munkást, akiket szintén kommunista szervezkedéssel gyanúsítanak.

Ez a hír azonnal háttérbe szorított minden bel- és külföldi szenzációt. A közelgő német birodalmi választások esélyei, az amerikai frontharcosok éhségfelvonulása, mely Washington lakosságát és a kormányköröket rémületbe ejtette, a gazdasági válság és a nyomor, más hazai és külhoni hírek mind-mind lekerültek az újságok első, második, harmadik oldaláról.

Néhány hónappal ezelőtt nagy port vert fel a Vannay-féle szélsőjobboldali szervezkedés, melynek bevallott célja a Károlyi-kormány erőszakos lemondatása, a városparancsnokság, a rádió, a posta- és telefonközpontok megszállása volt; ebben az ügyben a legfelsőbb honvédtörvényszék ugyanezen a napon hozta meg jogerős ítéletét: Vannayt hathónapi államfogházra ítélték. Ez a per a Magyarság című lap 6. oldalán mindössze fél hasábot kapott, ugyanakkor a KMP letartóztatott vezetőinek ügyével négy teljes hasábon foglalkozott ez a jobboldali újság.

A Nemzeti Újság, a katolikus klérus másik lapja, július 23-i számában hosszú, színes riportot közölt a rendőrség „kitűnő" munkájáról, majd Sallait és Karikást egyszerűen „gyilkos terroristának" titulálva kifejezte azt a reménységét, hogy a két kommunista statárium elé kerülhet, de enélkül is — írta — „mindenféleképpen kötél vár mindkettőjükre..."

Igen ám, de Sallaira, Fürstre, Karikásra és Kiliánra semmi olyat

Keserű torzrajz az ország szegényedéséről

MAZLI. ANAGYTERHEK MIATT EGYMÁS UTÁN MENNEK TÖNKRE ÉS CSUKNAK A BOLTOK
MELEG VAN
~~NAGY A KÁNIKULA~~ AZ ORSZÁGBAN
MINDENFELÉ
(1930)

— HÁT VETKŐZÜNK? VETKŐZÜNK?
— MÉG SZERENCSE, HOGY AMÚGYIS OLYAN MELEG VAN, HOGY MEGTUDUNK LENNI EGYSZÁL INGBEN — GLÓRIÁBAN.
— BIZONY SZERENCSE. HIÁBA, MÁZLISTÁK VAGYUNK

A szörnyű biatorbágyi katasztrófa ürügyül szolgált a statárium elrendelésére

nem tudtak rábizonyítani, amelynek alapján a biatorbágyi vasúti robbantás miatt kihirdetett statárium elé lehetett volna állítani őket. Pedig már több mint egy hete a középkori inkvizíciót meghaladó kínzásokkal próbálták meg a rendőrségen Sallaitól és társaitól a „megfelelő" vallomást kicsikarni.

Mi derült ki a nagy keservesen kiagyalt rendőrségi jelentésből? Az, hogy Sallai, Fürst, Karikás és a többiek önként vállalkoztak arra, hogy külföldről *hazajönnek*, a biztonságos emigrációt felcserélik a veszedelmes, titkos pártszervező munkával. Kitűnt a rendőrségi jelentésből, hogy Sallai már mint iskolásfiú tagja volt az első világháború alatt az antimilitarista, baloldali Galilei-körnek, hogy 1919 februárjában letartóztatták kommunista szervezkedés miatt, hogy hosszú évekig dolgozott a Volga menti Pokrovszk városában, hogy tagja a KMP központi bizottságának, szerkesztője volt a röpiratoknak, hogy érintkezést tartott fenn a Kommunista Internacionáléval. Megtudjuk a rendőrség hivatalos jelentéséből, hogy Karikás Frigyes már 1916-ban Oroszországban bekapcsolódott a forradalmi mozgalmakba, 1919-ben, a Tanácsköztársaság idején a magyar Vörös Hadsereg 39. brigádjának politikai megbízottja volt, hogy éveken át részt vett az angliai, belgiumi és németországi munkásmozgalomban, hogy elvégezte a moszkvai gazdasági akadémiát. Fürst Sándorról a rendőrségi jelentés elmondta, hogy 1929 tavaszán 1 évi és 4 havi fogházbüntetést kapott, de mert a főtárgyaláson tüntetett, ezért újabb 1 évi börtönnel sújtották. A rendőrség szerint Fürst volt az összes nagyüzemek kommunista szervezkedésének legfőbb irányítója. Kilián György szerszámlakatos — olvasható a rendőrségi jelentésben — mint KIMSZ-titkár összekötő volt Sallai és az apparátus között. Terhelő adatként állapította meg a rendőrség, hogy Kilián 1930 júniusától 1931 szeptemberéig a Lenin-iskola hallgatója volt.

A vérszegény nyomozati jelentés láttára a polgári sajtó gyűlölködő cikkekkel, riportokkal próbált Sallai és társai ellen hangulatot teremteni. A klerikális Nemzeti Újság nagy igyekezetében ugyancsak elvetette a sulykot: július 23-i számában megírta azt, hogy *„Karikás megtagadta apai érzéseit"*, mert Karikásnak — „Budapesten, a nagyszüleinél él 11 éves leánygyermeke, és annak ellenére, hogy több hete érkezett már Budapestre, meg tudta állni, hogy ne keresse fel gyermekét..."

Azon a napon, amikor az ország lakossága a rendőrség jelentéséből értesülhetett a nagy szenzációról, a budapesti városházán

arról tárgyaltak: hogyan és mikor indítsák meg az ínségmunkákat? Ezzel kapcsolatban Az Est című lap megjegyezte: „Ez helyes... *Indítsuk meg a közmunkákat és fejezzük be az ínséget...*"

Ezen a napon, 1932. július 23-án jelent meg az Esti Kurir című lapban az *Okleveles Állástalan Felsőkereskedelmi Iskolai Tanárok Intézőbizottságának* felhívása: az állástalan tanárok szívesen vállalják bukott diákok előkészítését a javítóvizsgákra...

Ezen a napon jelentette be *Keresztes-Fischer belügyminiszter,* hogy az *Országos Társadalombiztosító Intézetnél* el kell tüntetni a deficitet, ezért valószínű, hogy *szükséges lesz a segélyezések bizonyos mértékben való csökkentése...*

Ezen a nyáron, 1932 nyarán a nyomor soha nem tapasztalt méreteket öltött Magyarországon, hónapról hónapra növekedett a csődök, a fizetésképtelenségek, a végrehajtások száma, egyre több munkás vesztette el kenyerét.

Károlyi Gyula gróf kormánya pedig egyre-másra hozta — a 33-as bizottság jóváhagyásával — a legantiszociálisabb rendeleteket.

Ekkor, ezen a nyáron, amikor katasztrofálisan rossz termés fenyegette a gazdákat, állt elő Károlyi Gyula kormánya azzal a javaslattal, hogy a földreform során földhöz jutott gazdáktól *radikálisan be kell szedni a földhasználati díjakat, hogy a kormány ki tudja fizetni a svéd gyufakölcsön az évi törlesztését és kamatait!*

(A svéd gyufakölcsönt a földbirtokosok kártalanítására még a Bethlen-kormány vette fel, cserébe monopóliumot biztosított a svéd Kreuger gyufatrösztnek; ekkor drágult meg a gyufa 2 pengőfillérrel.)

A 33-as bizottság egyik tagja kénytelen volt kijelenteni: „Nem vagyok hajlandó a külföldi kamatszolgáltatások, a külföldi kamattörlesztések előteremtése érdekében hozzányúlni ehhez a 270 ezer emberhez, a legtoprongyosabb szegény emberekhez, akik a falu legszegényebb néprétegét alkotják, hogy ezeket szorítsuk meg azért, mert a külföldi adósságok kamatait velük akarjuk fizettetni."

Majd így folytatta: „Valljuk be egészen őszintén, hogy ez a földreform eltemetését jelenti, hiszen ez a 270 ezer ember nem fog fizetni, még akkor sem, ha nem tudom milyen krudélis szabályokat és fenyegetéseket vesznek be ezekbe a rendeletszövegekbe, még akkor sem fog tudni fizetni, egyszerűen azért, mert nem képes. Ebből kifolyólag tehát beáll az a helyzet, hogy 270 ezer embert ki kell mozdítani a földjéből."

Ezen a nyáron Magyarországon a gazdák fillérekért adták el allataikat, mert nem tudták előteremteni a takarmányt...

Szintén a 33-as bizottságban mondotta el egy képviselő a következő esetet: „Egy hódmezővásárhelyi ember a hódmezővásárhelyi vásáron el akart adni egy 3 mázsás és néhány kilós tehenet, amelynek ára kilónként 8 fillér, vagy pedig általában 25 pengő lett volna. A másik ember azt mondja neki: »Te tökéletlen, miért adod ilyen olcsón?« Azt mondja erre az, aki el akart adni: »Mit gondolsz, gazdaságosabb az, ha ezt a tehenet tartom? Nincs takarmánya, hát vegyek neki két mázsa korpát 30 pengőért? Ha most eladom, 25 pengőt kapok a tehénért, de ha megetetek vele egy csomó takarmányt, akkor is csak 40—60 pengőt kapnék érte.«"

Ezen a nyáron Keresztes-Fischer belügyminiszter bejelentette a 33-as bizottságban: mindaddig, ameddig az államháztartás helyzete ilyen szomorú, átmenetileg alkalmazza a közigazgatásban az állástalan fiatal értelmiségieket — ingyen, díjtalan gyakornokként... de megadja nekik azt a reményt, hogy ha megfelelnek, akkor idővel bekerülnek a fizetéses állami státusba...

Ezen a nyáron történt, hogy Bihar megyében 1350 pár ember nem kapott aratási munkát; aki pedig kapott, az két-három mázsát szerzett a munka révén...

Ezekért a Bihar megyei nincstelen földmunkásokért, a nyomorral küszködő kisparasztok százezreiért, az üzemek kapuja előtt munkára váró munkanélküliek seregéért, az állástalan tanárokért, a díjtalan gyakornokokért, a reményevesztett magyar ifjúságért indultak harcba Sallai, Fürst, Karikás, Kilián. Ezért kellett elpusztítani őket?

Ezért! Törvényes lehetőség nem volt rá. De az egész ország tudta, hogy az ország vezetői semmiféle önkényességtől sem riadnak vissza!

Sallai és társai mellett sorozatos tüntetések zajlottak le július 24-én, vasárnap délután Budapesten. A Rákóczi úton, az UFA filmszínház előtt kommunista röpcédulákat osztogattak. A röpiratok a hatóságokat gyalázzák és Sallaiék mellett agitálnak — jelentette rémülten a Reggeli Újság.

Ugyanaznap este az Aradi utcában tüntettek ifjúmunkások, és a Sallaiékról gyalázkodó cikkeket közlő Újság című lap szerkesztőségének ablakait kövekkel betörték.

Párizsban a magyar követség előtt tüntettek a párizsi magyar munkások; bezúzták az ablakokat, a követség falára franciául ezt a szót írták: „Gyilkosok!"

1932. július 26-án kedden, délután 5 órakor a Károlyi-kormány Minisztertanácsra ült össze a Sándor-palotában. A Magyar Távirati Iroda jelentése szerint a napirenden két gazdasági jellegű kormányrendelet szerepelt, majd a Minisztertanács még folyó ügyeket tárgyalt, este $^1/_2$11-ig.

E minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve nem maradt fenn, de azt hisszük, nem tévedünk, ha feltételezzük, hogy a Károlyi-kormány tagjait a két, nem túlzottan jelentős gazdasági rendeletnél sokkal jobban érdekelte, mi történjék a KMP napokkal ezelőtt letartóztatott vezetőivel.

A Károlyi Gyula vezetése alatt álló kormány igazságügyminisztere Zsitvay Tibor, honvédelmi minisztere Gömbös Gyula volt, — mindketten tagjai a legbefolyásosabb titkos ellenforradalmi társaságnak, az Etelközi Szövetségnek.

Nem kétséges, hogy az EX ekkor már döntött, és az sem nagyon valószínűtlen, hogy ezen a minisztertanácson a Károlyi-kormány is döntött Sallai és társai ügyében.

A döntés megfogalmazása nem maradt meg, de a bekövetkezett események nem sok kétséget hagynak afelől, milyen értelmű döntés született akkor, 1932. július 26-án este a budai Sándor-palotában...

A 33-as bizottság másnapi, július 27-i ülésén meglehetősen izgatott, ideges volt a hangulat. Wolff Károly, a Keresztény Párt egyik vezetője szinte hisztériásan követelt erélyesebb intézkedéseket a kormánytól a felforgató mozgalmak ellen. Egyebek között a következőket mondotta:

„A belpolitikában nagy aggodalommal látom a politikai vezetés hiányát. Itt nem történik semmi. Mennek falura lázítani az embereket adómegtagadásra... Engedelmet kérek, itt is kénytelen vagyok ezt szóvá tenni, mert nem nézhetjük a helyzetet ilyen passzivitással; aggodalommal látom, hogy lázítják a népet... mi meg nem csinálunk semmit. Engedelmet kérek, ez passzivitás, ez nem élet, lehetetlenség, hogy ezt szó nélkül elfogadjuk, és ne történjék semmi. Szinte olyan stagnálást látok, mint láttam 1918-ban, amikor mindenkinek megbénult a cselekvő ereje...

Annyi tetterős embere van a t. kormánynak, ismerem az ő felfogásukat, én nem értem ezt a passzivitást...”

Rassay Károly, a polgári liberális ellenzék vezetője munkaal-

kalmak teremtését sürgette, tekintettel az egyre veszedelmesebbé váló helyzetre:

„Mi nem burkolózhatunk bele a teoretikus igazságokba, mert ugyanakkor a városháza udvarán százával és százával jelentkeznek emberek, s ez nagyon emlékeztet bennünket a francia forradalom idejére, amikor a városháza udvaráról indult ki minden tömegmozgalom, ahol felvonulva kenyeret követeltek.

Bocsánatot kérek, én ezeket az embereket teoretikus igazságokkal jóllakatni nem tudom. Nem tudom azt mondani, hogy nincs munkaalkalomra pénzem, mert hiszen még a közgazdasági életben szükséges forgótőkéket sem tudom biztosítani.

Valamit kell tennem velük szemben, annál inkább, mert úgy érzem — figyelmeztette Rassay a 33-as bizottság tagjait —, hogy azután minden tőkének rombolását fogja jelezni, ha ilyen érdektelenséget fogok kijelenteni, és ennek szociális következményei is ki fognak robbanni."

Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter igyekezett megnyugtatni a háborgó kedélyeket. Kijelentette: „Ami a demagógiát illeti, biztosíthatom a t. bizottságot arról, hogy ha konkrét eseteket tudok, akár egyesekről, akár pártokról, e tekintetben, vagy az adófizetés ellen izgatnának, meg lehetnek győződve, hogy a rendelkezésemre álló törvényes eszközöket a legszigorúbban veszem alkalmazásba." Majd anélkül, hogy Sallai és Fürst nevét, a letartóztatott kommunisták ügyét említette volna, leszögezte: „Azt hiszem, hogy a kormány az intézkedések tekintetében és abban az irányban, hogy a demagógiát elfojtsa, elment a lehetőségek határáig!"

A 33-as bizottság tagjai megértették, hogy a belügyminiszter itt most Sallai és Fürst ügyéről nyilatkozott, kötelező ígéretet tett, és megnyugodva távoztak a meleg kánikulai napon az ülésről, mely a jegyzőkönyv tanúsága szerint délután fél kettő után öt perccel ért véget.

Másnap, július 28-án délután háromkor átszállították a letartóztatottakat a főkapitányságról az ügyészség Markó utcai fogházába.

Fél négykor rendőrök vették körül a törvényszék Markó utcai palotáját, szigorú óvintézkedéseket tettek.

Nem sokkal a rendőrség megjelenése után poros autó állt meg a törvényszék kapuja előtt, és az autóból kilépett frissen, napbarnított arccal Töreky Géza, a büntetőtörvényszék elnöke, az EX tagja. Töreky Pécelen töltötte szabadságát és onnan jött vissza

váratlanul a fővárosba — írta a Pesti Napló tudósítója. Mert egyedül Töreky vállalta a minden jogi alapot nélkülöző bíráskodást a kommunisták ellen.

1932. július 28-án ezt közölte az Új Nemzedék: „Az elmúlt este és az éjszaka a város több pontjáról jelentették a főkapitányság központi ügyeletének, hogy apróbb tüntetések fordultak elő, és több helyütt röpcédulákat osztogatnak, amelyek tiltakoznak a kommunisták elfogatása és statáriális bíróság elé állítása ellen.

A Cserhát utcában 60 főből álló csoport verődött össze és az utca közepén állva az Internacionálét kezdte énekelni.

Újpesten a tüntetők végigjárták a főbb útvonalakat, hangos szóval éltették a proletárdiktatúrát és követelték az elfogott kommunisták szabadlábra helyezését."

Az utcai tüntetésektől megrettent jobboldali és klerikális lapok ugyanezen a napon közölték az ügyészség döntését: Karikás, Kilián és a többiek ügyét rendes bírói eljárásra utalták, de Sallai és Fürst felett statáriális bíróság ítélkezik.

Az indok: a Kommunisták Magyarországi Pártjának ügyeit és szervezkedését mint a párt titkárai országos viszonylatban legfelsőbb fokon ők intézték és vezették . . .

Semmi több. Nem találtak náluk fegyvereket, robbanóanyagot, semmiféle erőszakos felforgató tevékenységet nem lehetett rájuk bizonyítani, tettenérés esete nem forgott fenn, a letartóztatás óta nem 48, azaz két nap, hanem 360 óra, azaz tizenöt nap telt el, mindez nem zavarta a királyi ügyészséget, törvénytelenül, minden alap nélkül, jogellenesen statáriális bíróság elé állította Sallai Imrét és Fürst Sándort.

A statáriális tárgyalás másnap, 29-én, pénteken délelőtt kilenc órakor kezdődött. Hiába tiltakoztak a védőügyvédek, hiába kérték a tárgyalás elhalasztását, arra való hivatkozással, hogy az ügyészség a tárgyalás megkezdéséig nem nyújtott lehetőséget arra, hogy az iratokba betekinthessenek, sőt azt sem engedték meg, hogy a védenceikkel beszélhessenek, Töreky bírósága mindezeket a panaszokat elutasította.

Töreky Géza, a statáriális bíróság elnöke, alig négy óra alatt végzett a vádlottak és a tanúk kihallgatásával, a bíróság meghallgatta a két védőügyvédet, majd negyed kettőkor visszavonult tanácskozásra. A bíróság tanácskozása 40 percig sem tartott, két óra előtt öt perccel már hirdette is az ítéletet: halál.

„A halálos ítélet elhangzott, de Sallai és Fürst meg sem rezzent — írta a polgári Magyarország tudósítója. — Nem látszik meg

rajtuk, hogy az utolsó szót mondták ki felettük, hogy alig két óra választja el már csak őket attól a pillanattól, amikor a kötél fojtása alatt elszáll belőlük a lélek."

Longuet, francia szocialista képviselő, Marx unokája, aki azért utazott Budapestre, hogy megpróbáljon közbenjárni a két fiatal kommunista érdekében, egy pozsonyi lap munkatársának augusztus 1-én a tárgyaláson szerzett tapasztalatairól a következőket mondotta:

— Amit én a tárgyaláson láttam, az mélyen megrendített. Hasonlítsam az eljárást a középkori istenítéletekhez, ahol embereket arra ítéltek, hogy meztelenül és fegyvertelenül szálljanak szembe talpig páncélba öltözött fegyveres harcosokkal? Nem, inkább az ókor jutott eszembe, az emberáldozat szörnyű szertartása. A különbség csak az, hogy az áldozatra szánt embereket akkor nem gúnyolták ki és nem becstelenítették meg. Az a pénteki tárgyalás borzasztóan hatott rám.

A tudósító megkérdezte:

— Lehetséges az, hogy Herriot táviratát a budapesti francia követhez szándékosan elkésve kézbesítették?

Longuet:

— Erre így nem felelhetek. Ez különben is már a diplomácia kérdéseibe vágó dolog, ahol Herriot-val szemben kötelező a hallgatás. Az tény, Herriot mindent megtett, hogy ezt a gyilkosságot megakadályozza.

— Lesznek következményei Magyarországra nézve a kettős akasztásnak?

— Bizonyos, hogy többet ártott a dolog Magyarországnak, mint használt, és a kultúrnépek képviselői egy elkövetkező nemzetközi konferencián erősen Magyarország ellen lesznek hangolva. Az is bizonyos, hogy olyan politikusok és államférfiak, akik eddig a magyar revíziós gondolatot szimpátiával kísérték, nagy csalódást éreznek, és lehet, hogy nem Magyarország békeszerződését, hanem saját felfogásukat veszik revízió alá — fejezte be nyilatkozatát Longuet képviselő.

Budapesten és szerte az országban már a statáriális eljárás híre is mélységes megdöbbenést keltett. Egy akkori polgári lapnál dolgozó újságíró mondotta később nekem, mikor tőle Sallai és Fürst ügye után érdeklődtem:

— Tudja kérem, azon a tárgyaláson az egész ország a két kommunista mellett állott.

A statáriális bíróság két halálos ítéletének híre — írta a Nép-

szava — egészen meglepő gyorsasággal, már néhány perccel 2 óra után elterjedt a fővárosban. Az emberek kisebb-nagyobb csoportokba verődve tárgyalták a statáriális bíróságon történteket és a két halálos ítéletet, amely mindenfelé óriási megdöbbenést keltett. Általános volt a remény, hogy még a Töreky-féle statáriális eljárás sem fog ítélettel végződni. Ezért sok helyen a két halálos ítéletről szóló első hírt hitetlenkedve fogadták; nem akarták az emberek elhinni, hogy ez megtörténhetett.

Később azután, amikor a hírek valónak bizonyultak, az a vélemény kerekedett felül, hogy a két halálos ítéletet nem fogják végrehajtani . . .

A Gyűjtőfogházba irányított rabszállító autót rendőrökkel biztosított útvonalon elöl-hátul egy-egy, rendőrökkel megrakott riadóautó kísérte. A Gyűjtőfogház udvarán Kovács János állami ítéletvégrehajtó segédeivel fölállította már a két bitófát.

Sallait és Fürstöt külön-külön cellában helyezték el, mindketten visszautasították a felkínált ebédet. Sallait sógornője, Fürstöt szülei keresték fel a siralomházban.

Fürst védője megkísérelte, hogy cigarettát adjon védencének, de ezt nem engedélyezték.

Délután fél ötkor a gyűjtőfogházban kivégezték Sallai Imrét és Fürst Sándort; mindketten a proletárdiktatúrát és a Szovjetuniót éltették utolsó szavaikkal.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt a Népszava 1932. július 30-i számában felhívta az egész proletariátust, hogy „fölháborodásának ellenére is minden külön akciótól tartózkodjék, mert ezzel csak az ugrásra kész reakciónak tenne szolgálatot . . .”

És a Népszava ugyanazon az oldalán, amelyen a lap riportere beszámol a két kommunista hős kivégzéséről, kéthasábos nagy felhívás állt:

„Tiltakozó gyűlésekre hívjuk a szervezett munkásságot — napirend: a *magyar munkásbiztosítás . . .*”

Julius Fučik csehszlovák író írta 1932 augusztusában Sallai és Fürst mártírhaláláról:

„A magyarországi fehérterror végezte ki őket. Azért végezte ki őket, mert véget akartak vetni annak a rendnek, amelyben a dolgozó éhezik és nyomorog. Ezt mondta a rögtönítélő bíróság. De elsősorban azért végezték ki őket, mert munkájuk eredményes volt. A magyar kormány reszket. A falvak éhező lakosai lázonganak, az ipari városokban a harcra kész munkások több ezer főnyi tömegei küzdenek, Magyarország legjobbjai csatlakoznak a

kommunizmushoz. A magyar kormány tudja, létéről van szó, tudja, hogy az éhség borzalmas robbanóanyag, és ezt a robbantószert a rémuralom hullámaival akarja megsemmisíteni. Meg akarja félemlíteni az embereket, akiknek nincs munkájuk, és hónapok óta nem jutottak egy darab rendes kenyérhez, meg akarja félemlíteni azokat az embereket, akik megértették, hogy a megmenekülésnek csak egyetlen útja van, a nyomorból csak egyetlen kivezető út van, és ez az az út, amelyről az a kettő beszélt, akiket kivégeztek."

A SÁNDOR-PALOTA ÚJ LAKÓJA: GÖMBÖS GYULA

A 95 pont — Miért utazott Gömbös Berlinbe? — A római hármasegyezmény — A marseille-i merénylet a Minisztertanács és a Népszövetség előtt — Gömbös—Eckhardt kártyajáték Bethlen ellen — Választási csatatér

1932. szeptember 21-én, egyesztendei működés után Károlyi Gyula gróf benyújtotta kormánya lemondását Horthy kormányzónak. A hír senkit nem lepett meg, a kormány távozása hónapok óta várható volt.

Két nappal Sallai és Fürst statáriális tárgyalása és kivégzése előtt, 1932. július 27-én Keresztes-Fischer belügyminiszter a 33-as bizottságban beismerte a Károlyi-kormány csődjét:

„Aki nyitott szemmel nézi a mai magyar helyzetet, az teljesen tisztában kell legyen azzal, hogy a szociális nyomorúság, a munkanélküliség problémája ma már olyan méreteket öltött, hogy azokat a közigazgatási eszközökkel, rendőrséggel eliminálni és féken tartani nem lehet" — mondotta Károlyi Gyula kormányának erőskezű belügyminisztere.

Másfél hónappal később lemondott a Károlyi-kormány; a lemondás okát nem közölték a nyilvánossággal. A sajtókommentárok általában megegyeztek abban: a Károlyi-kormány sorsát az pecsételte meg, hogy nem tudta maga mögé felsorakoztatni az Egységespártot.

Horthy erről a változásról a következőket írja emlékirataiban: „Károlyi Gyula lemondása után egy új ember állott a küszöbön, Gömbös Gyula, és vele új korszak kezdődött." Károlyi Gyula lemondásáról csak annyit ír, hogy a kormánypártban fenyegető szakadás miatt mondott le.

De a beavatottak tisztában voltak a helyzettel. Gömbös már az egész nyár folyamán tárgyalt saját kormányának összeállításáról.

„Ezeknek a tárgyalásoknak során — jegyezte fel az ellenzéki Rassay Károly — engem is magához kéretett az Úri utcai lakására. Egy pillanatig sem leplezte, hogy ő a kiszemelt miniszterelnök. Célzásokat is tett, hogy haladjunk együtt, amit én egy mondattal hárítottam el. »Mennék én, ha tudnám, hogy hova akarsz menni.« Mindenki tudta, hogy a kormánypártban egy csoport által felidézett mesterséges nehézségek mögött Károlyi Gyula megbuktatásának és Gömbös kinevezésének terve húzódik meg. A kormánypárt tagjai lemondással vették ezt tudomásul. Nem egy mondotta nekem: nem lehet tenni semmit ellene, ezen is keresztül kell esnünk.

Lemondása előtt Sigray Antallal kettesben felkerestük Károlyi Gyulát. Előtte való este pártértekezlet volt a kormánypártban, ahol egy csoport, Gömbös hívei, erős támadást intéztek ellene, és azután tüntetőleg a Gellértbe mentek vacsorázni. Biztattuk őt, hogy vesse fel a parlamentben a bizalmi kérdést, a párt biztosan nagy többséggel fog mellé állni. Én közbevetettem: »Persze, ha biztos vagy benne, hogy a kormányzó nem áll a Gömbös-akció mögött.«

— Nem gondolnám — válaszolta. — Csak a napokban is határozottan kijelentette, hogy feltétlen ragaszkodik hozzám.

Így látta Károlyi. És két nap múlva megjelent a lapokban a lemondása.

Amikor a kormányválságok idején szokásos kihallgatások során én is kihallgatáson jelentem meg a kormányzónál, Horthy kijelentette:

— Nekem Károlyi Gyula a legjobb barátom. A szegedi kormányba ő hívott meg. De be kell látni, hogy a mai nehéz időkben erősebb kézre van szükség.

Tudtam, hogy kit kell érteni az »erős kéz« alatt."

Eckhardt Tibor, az ugyancsak ellenzéki Független Kisgazda Párt egyik veztője a Károlyi-kormány lemondásakor a következő nyilatkozatot tette az egyik napilap munkatársa előtt:

„Amikor Bethlen megbukott, az Egységespárt is megbukott. Azon a hangszeren, amelyen Bethlen játszott, ha hamisan is, csak Bethlen tud játszani, és senki más. Amikor Bethlen távozott, megmondottam, hogy még több gyenge kormány fog rakásra bukni . . ."

Pesthy Pál, az Egységespárt elnöke aznap este, amikor a kormány lemondását publikálták, telefonon felhívta a Lillafüreden tartózkodó Bethlen István grófot, és miután ismertette vele a politikai helyzetben beállt legújabb eseményeket — a Magyar Hírlap című lap tudósítása szerint —, a következőket mondotta:

„Kérlek István, gyere haza és szabj irányt a dolgoknak, mert itt nagy bajok lehetnek. Én most nem a kormányzó úrhoz hívlak, hanem az Egységespárthoz hívlak, mert a felelősség most a párton nyugszik. Ehhez kérünk tőled segítséget és irányítást."

Bethlen szíve azonban nem indult meg a hívó szóra, és maradt Lillafüreden, jól érezte magát Kállay Tamás vadászkastélyában, a kormányválság miatt nem változtatta meg eredeti programját, és csak nyolc nappal később, szeptember 29-én érkezett vissza Budapestre. Délelőtt rövid ideig tárgyalt az Egységespárt vezetőivel, délután négy órakor kihallgatáson jelent meg Horthy kormányzónál, este pedig az Egységespártban üdvözölte és a párt támogatásáról biztosította Gömbös Gyulát, akit a kormányzó az új kormány megalakításával megbízott.

A bethleni konszolidáció programja megbukott, a széles néprétegek hangulatára való tekintettel semmiféle grófot, sem Telekit, sem Bethlent, sem Károlyit nem volt tanácsos a kormány élére állítani, az uralkodó osztályok választása ezért esett Gömbös Gyula volt vezérkari századosra, egy vidéki tanító fiára. Gömbös az 1919-es szegedi ellenforradalom egyik vezéralakja, a fasiszta Magyar Országos Véderő Egyesület elnöke, az Etelközi Szövetség és a Honszeretet elnevezésű titkos társaságok vezető tagja, akit Hitlerhez és Mussolinihoz személyes jó barátság fűzött, 1932 októberében alkalmasnak látszott az 1919-ben uralomra jutott és 1931—1932-ben súlyos nehézségek, válság közé jutott ellenforradalmi rendszer konszolidálására. Ezért javasolta a Lillafüredről visszaérkezett Bethlen gróf is Horthy kormányzónak Gömbös miniszterelnöki megbízását, és ezért állt Gömbös mellé a mágnásokat tömörítő Nemzeti Kaszinó, ezenkívül a gyáriparosok érdekképviseleti szerve, a GYOSZ.

Huszonnégy órán belül kész volt a kormánylista, az előző kabinet miniszterei közül csak Keresztes-Fischer belügyminiszter tartotta meg tárcáját, a többi szakminisztérium élére csupa új ember került. Az új kormány, Gömbös Gyula kormánya mint az új nemzedék, a fiatalok kormánya jelent meg a színen, komoly magabiztossággal, nagy hanggal; és hogy a tömegek bizalmát meg-

nyerjék, a grófi, konzervatív reakciót ostorozták, a szociális reformok híveinek vallották magukat.

Tagja lett az új kabinetnek *Imrédy Béla,* aki a Nemzeti Bank igazgatói székéből került a Pénzügyminisztérium élére, —

Hóman Bálint történész, a Nemzeti Múzeum főigazgatója lett a vallás- és közoktatásügyi miniszter, —

Lázár Andor, előkelő és tekintélyes fővárosi ügyvéd, Gömbös régi politikai barátja, aki 1931 májusától augusztusáig Gömbös mellett a Honvédelmi Minisztériumban politikai államtitkár volt, foglalta el az igazságügyminiszteri széket, —

Fabinyi Tihamér, jóhírű ügyvéd, a Ganz-Danubius gyár volt igazgatója vette át a kereskedelemügyi tárcát, —

Kállay Miklós lett a földművelésügyi-, —

Puky Endre a külügyminiszter.

A miniszterek közül — amint Kozma Miklós írja naplójegyzeteiben — Fabinyit és Kállayt a kartellek, a nagytőke és a gyáriparosok emberének tartották, Kállayban még Bethlen-exponenst is látták. És most következik Kozmának egy nagyon figyelemre méltó megjegyzése: „Kállay ezenfelül az Egységespárt liberális része révén arra is gondolhat, hogy *ő is jöhet egyszer, ha rosszul megy . . .*"

(A német hadsereg 1941. decemberi moszkvai csatavesztése után, a 2. magyar hadsereg frontra küldése napjaiban, 1942. március 9-én Horthy kormányzó Kállay Miklóst, a Gömbös-kormány volt földművelésügyi miniszterét nevezte ki miniszterelnöknek . . .)

Kozma ezután így folytatja:

„A honvédelmi tárcát Gömbös megtartotta magának, de erről a megoldásról az a vélemény alakult ki, hogy a Miniszterelnökség és a Honvédelmi Minisztérium hosszabb ideig egy kézben nem lehet, a kettőt egy ember nem vezetheti; végül abban mindenki megegyezett, hogy Puky külügyminisztersége kétségbeejtően rossz választás, a publikum is nevetett ezen, nemcsak a diplomaták, akikkel beszélni sem tud . . ."

Kozma 1932 december elsején felkereste Gömböst és a következő személyi javaslatokat tette a miniszterelnöknek:

Először: vagy nyugtassa meg Fabinyit, hogy biztosan ülhet a miniszteri székben, mert belőle, Kozmából nem akar kereskedelemügyi minisztert csinálni — mint az újságok írták —, vagy pedig tegye ki a kabinetből.

Másodszor: Puky miniszterssége tarthatatlan, ezért vagy ő, Göm-

bös vegye át a külügyminiszteri tárcát, vagy ajánlja fel azt Kánya Kálmán berlini követnek. Igaz, ez utóbbi megoldásnak hátránya — fejtegette Kozma —, hogy Kánya minisztersége határozott német—olasz beállítást jelentene.

Gömbös kijelentette: „Rendben van, ez nem baj. Nekem Kánya igen kell, súlyos, bátor ember — tekintély."

Itt, e személyi kombinációnál került szóba Bethlen István gróf. Gömbös megjegyezte, hogy ő Bethlennek szeretné felkínálni a berlini követséget, mely jól dotált, jól fizetett állás és a külpolitika egyik súlypontját jelenti.

Kozma Bethlen gróf anyagi viszonyairól a következő információt adta Gömbösnek: „Bethlen 200 ezer pengő körüli adósságot csinált optáns-követelésére, még ezen felül is lehet neki vagy 40—50 ezer pengő adóssága. Abból, amit cikkei révén és címén keres, ő valahogy megvan, de — hangsúlyozta Kozma — ez a kérdés fontos még az általa követett politika szempontjából is."

Röviden és egyszerűen: a berlini követség a magyar külpolitika egyik súlypontja, Bethlen ezen a poszton megfelelő ember lenne, neki személy szerint is kedvezne a jól fizetett állás.

Ettől a politikai garnitúrától alapvető, gyökeres változásokat nem lehetett várni, a nagybirtok és nagytőke számára azonban rendkívül kellemes lett volna, ha az új kormány azt a látszatot kelti, hogy ezentúl minden másként lesz.

A tömegek, elsősorban a munkásság, melyet a munkanélküliség nyomorított, és a parasztság nagy többsége, mely évek óta vergődött a mezőgazdasági válság gyötrő súlya alatt, már kezdettől fogva bizalmatlanul tekintett a Gömbös-kormány működése elé.

NEMZETI MUNKATERV

Gömbös Gyula kormánya 1932. október 1-én tette le az esküt Horthy kormányzó kezébe, és még négy hét sem telt el, amikor *október 26-án* Gömbös nyilvánosságra hozta programját, mely *95 pontból* állott és amelyet *„Nemzeti Munkaterv"* szépen hangzó elnevezéssel ruházott fel.

A gyenge, erélytelen, minden különösebb program nélkül ügyködő Károlyi-kormány után ez a 95 pontos program kétségkívül impozáns valaminek hatott.

Bár az átlagos értelmi képességekkel rendelkező magyar állampolgárok a 95 pont jó részét nem értették meg — sőt például még a beavatottak sem tudtak egyértelmű és világos választ adni arra, hogy mit jelent az „öncélú nemzeti állam" —, de akadt a programban sok üdvös ígéret.

Így például megígérte a program a választójog reformját, a titkosság elvének érvényesítése alapján, olyan országgyűlést helyezett kilátásba, mely a nemzeti közvélemény hű tükrözője; jó, gyors, olcsó és a nép szeretetétől áthatott közigazgatással, az álláshalmozás megszüntetésével, a nép érdekeit szolgáló kultúrpolitikával, a munkanélküliek munkához juttatásával kecsegtette a dolgozókat.

Volt ebben a 95 pontban minden, mi szem-szájnak ingere, de már az első olvasásra is kitűnt, hogy a program megvalósítását olyan feltételekhez köti, melyek minden ígéretet értéktelenné tesznek. „Ezek a feltételek — mondta a Nemzetpolitikai Társaság vitáján az egyik felszólaló — homályba vesznek és tág teret engednek a következtetéseknek. A választójogi reform kapcsán, ha burkolt formában is, *célzásokat tesz az érdekképviseletekre* és egy olyan rendszerre, amely megint nem lesz hű tükre *a magyar nép jogos kívánságainak.*"

Igen sok pontból állott a Gömbös-kormány Nemzeti Munkaterve, de még így sem jutott hely benne olyan kérdéseknek, mint amilyen a bankok, a kartellek megrendszabályozása, a tisztességes földreform, a nagybirtokos, gyáros és bankár érdekképviseleti szervek, az OMGE, a GYOSZ és a TÉBE káros működésének felülvizsgálata. Mindez hiányzott (és tegyük hozzá: nem véletlenül) a cselekvésre, tettre kész fiatalok kormányának — a kormánysajtó így propagálta a Gömbös-kormányt — programjából.

A 95 pontot nagy hozsannával üdvözölték a szélsőjobboldali egyetemi diákszervezetek, a háborús generáció, az olasz fasizmussal rokonszenvező „harmincévesek", Rajniss Ferenc és társai, az 1919-es szegedi ellenforradalom idején Gömbös körül tömörültek csoportja, mely időközben kibővült politikai karrierre vágyó ügyvédekkel, állami tisztviselőkkel, családi vagy személyi összeköttetéssel nem rendelkező más akarnokokkal, birtoktalan, lecsúszott dzsentrikkel. Végre itt az „új politikai bölcselet, amely — Rajniss szerint — tíz esztendőn keresztül nem tudott hatalmi kifejezéshez jutni, mert tíz esztendő óta Magyarország politikai megmerevedettségbe dermedten élte az öregek és vének világháború előtti liberális, zárt-ajtós, előkelően mohos politikai életét".

Merevségről, ósdiságról, szellemi reakcióról, a magyar élet növekvő nyomorúságáról dörgött Rajniss Ferenc és kárhoztatta Teleki Pál gróf, Bethlen István gróf és Károlyi Gyula gróf kormányzatát.

„A tehetetlenség kormányzatának nyilvánvaló csődje után itt van az új generáció politikai bölcselete" — mondotta a vitaindító szónok a 95 pontról rendezett vitán, a jobboldali Nemzetpolitikai Társaság ülésén.

A „Nemzeti Munkaterv *lényegében bírálhatatlan*" — szögezte le világosan, félre nem érthetően a szónok.

(Innen már csak egy lépés és ott vagyunk a „csalhatatlan vezér" eszméjénél. A fasiszta Olaszországban azt a csalhatatlan vezért, a ducét, Benito Mussolini személyesítette meg, a Németországban akkor hatalomra törő náci pártnak pedig Adolf Hitler lett a Führerje. Magyarországon a *vezéri címre* Gömbös Gyula pályázott, és ezen az úton az első lépés a *„lényegében bírálhatatlan"* Nemzeti Munkaterv meghirdetése volt.)

A jobboldali társadalmi szervezetekben és egyesületekben a Nemzeti Munkaterv, a 95 pont körül folyó vitából megdöbbenéssel tudta meg az ország népe azt, amit Gömbös nem mondott ki nyíltan, de fullajtárjai, csatlós hívei elárulták: *fasiszta típusú, korporációs államrendszert akarnak kiépíteni Magyarországon.*

Nem is kommunista oldalról, hanem a Kisgazda Párt egyik becsületes, jó szándékú képviselőjének, Dinnyés Lajosnak szájából hangzott el a 95 ponttal kapcsolatban a következő kritikai észrevétel:

„Az egész munkaterven az olasz fasizmus vetülete látszik, és ez az, ami előttem aggályos... Ami az olasz nemzet öncélúságának megfelel, azt nem lehet irányelvül átilleszteni a magyar életbe."

(Persze, jegyezzük meg: a fasiszta rendszer — mint a történelmi fejlődés bebizonyította — az olasz nemzet érdekeinek sem felelt meg.)

Sokat ígértek, — titkos választójogot, hitbizományi reformot, telepítési politikát, a hazai nyersanyagtermelés előmozdítását, mezőgazdasági és ipari termelési hitelt, hosszú hónapokig harsogta a Gömbös-kormány sajtója a 95 pontot. Telt-múlt az idő, de a reformokból semmi nem lett: 1933-ban 1932-höz képest nőtt az *agrárolló,* vagyis ugyanannyi mezőgazdasági termékért a Gömbös-kormány egy évi működése után csak kevesebb iparcikket lehetett vásárolni. 1932 és 1935 között *egyharmaddal csökkent a pengő értéke.* 1933-ban még mindig emelkedő tendenciát mutatott a

A kommunistapárt titkos nyomdája

Egy későbbi röpirat

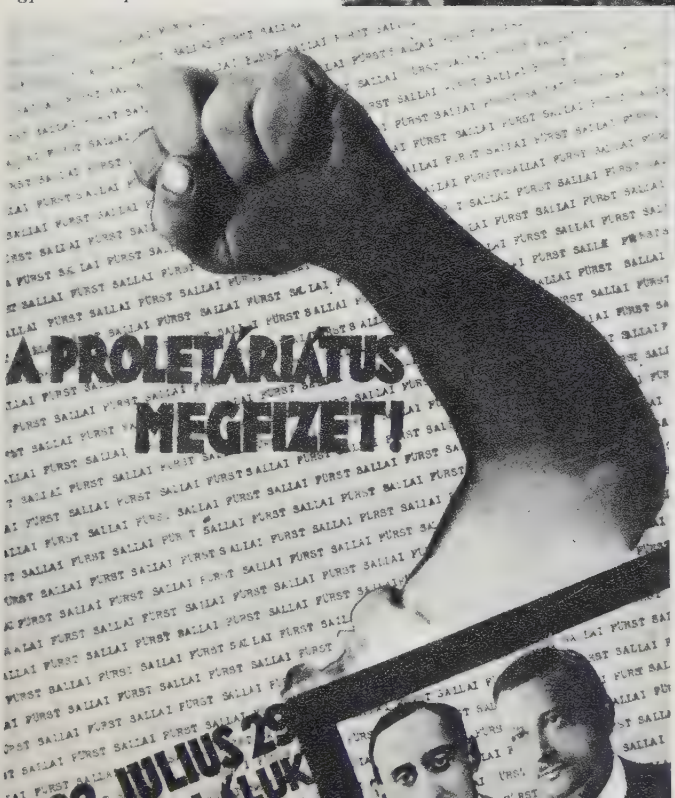

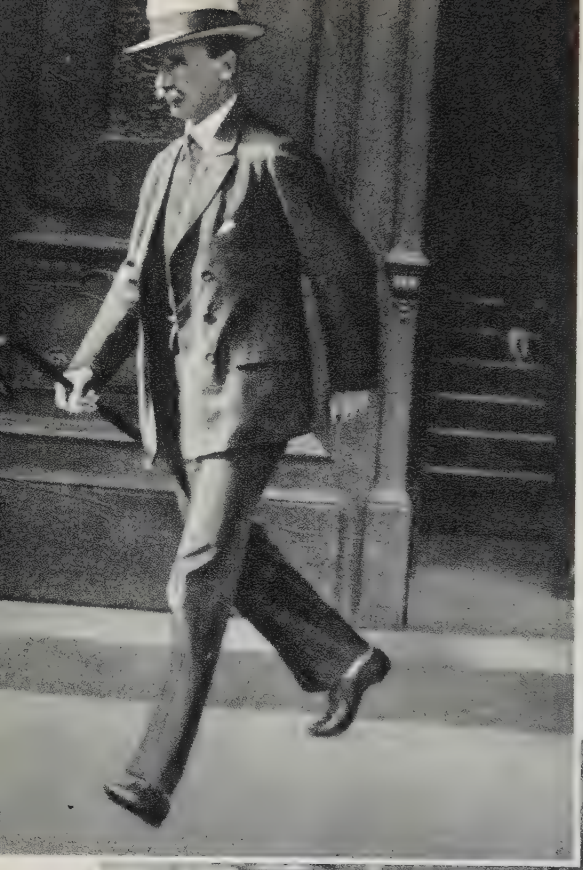

Közben Bethlen ment.

Károlyi Gyula jött . . .

Ezek a szegedi legények (Héjjas, Borbély-Maczky, Endre László) és Gömbös Gyula, a kapitány

A sokarcú Gömbös Albrecht főherceggel vacsorázik

Összevész Eckhardttal, az Ébredők fővezérével – Folytatása következik . . .

Banketten Kállay és Fabinyi között

„Jelent" a kormányzónak

Szomorkodik Darányi Kálmán és Antal István társaságában

Mosolyog a képviselőház folyosóján

Itt már viharos jókedve van, mert ő lett Magyarország miniszterelnöke. Balról jobbra: Imrédy, Keresztes-Fischer, Lázár, Gömbös, Hóman, Puky

Csak az bántja még, hogy egyelőre Bethlen súgására kell hallgatnia

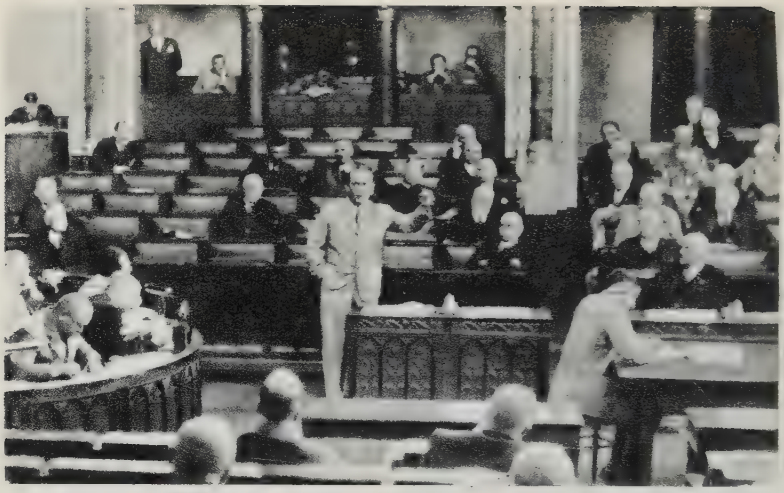

Egy diktátorjelölt bemutatkozik a felsőházban

Megvetően hallgatja az ellenzék szónokát a képviselőházban

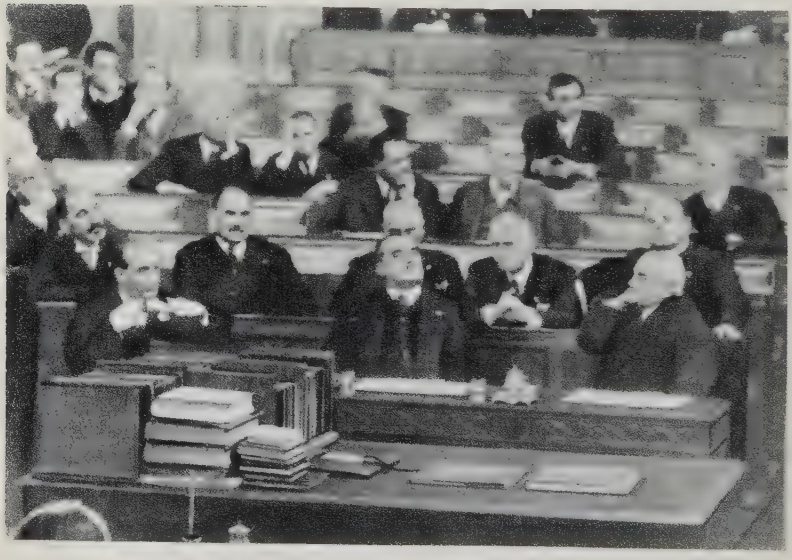

Egyelőre még Gördelert, Hitler ellenfelét fogadja a Sándor-palotában

Dolfusszal köt szerződést

Gáspár arról élcelődik, hogy a kétfejű osztrák sas elragadta Gömbös—Ganymedest a horogkeresztes sas elől

Meskó Zoltán, Hitler első magyar követője, barna ingben

Gömbös, a buzgó, de rossz vadász magyarázza, milyen bakot lőtt

Gömbös úrrá lesz az Egységespártban, aluljáróba küldi ellenfeleit

Megkezdi önálló külpolitikáját: Hitlerhez utazik

Szemlét tart az SA felett

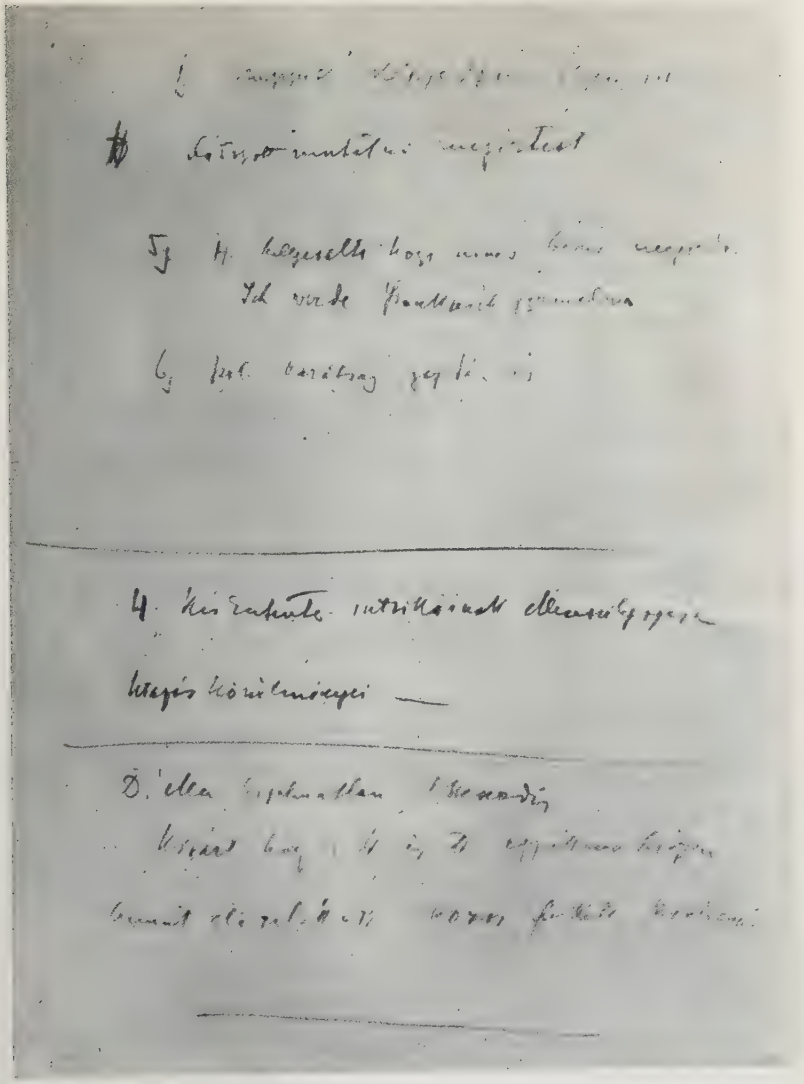

Feljegyzés a Hitlerrel folytatott tárgyalásról: „H. helyeselte, hogy nincs békés megoldás. Ich werde Frankreich zermalmen" (Franciaországot felmorzsolom)

Ára 10 fillér

Budapest 1933 • Kedd [illegible] 20 | XXII. évfolyam • 137. szám

AZ EST

Előfizetési ár: Egy hónapra . . 3 pengő
Egyes szám ára a fővárosban, a vidéken és a pályaudvarokon 10 fill.

Politikai napilap

FŐSZERKESZTŐ: MIKLÓS ANDOR

Szerkesztőség: VII. ker., Rákóczi út 54.
Kiadóhivatal: VII. Erzsébet körút 18–20.

A légvonal,

amit Gömbös Gyula miniszterelnök repülőgépe Budapest és Berlin közt megtett, a szenzációs gépek erejével, odaszállt bele az emberek fantáziájába. Egész Európában. Ebben az Európában, amely az utolsó hetekben oly példátlan idegenforgalmat bonyolított le államférfiakban. Például MacDonald Rómában, Daladier Londonban, Párizsban Rómában, Papen Rómában, Boncour és társai Genfben, azután világ miniszteri Londonban, most [illegible] Németországban. A [illegible] motora, propellere állandó [illegible]ban. Van miről beszélni, van miről [illegible] és van miért utazni. A háború, de éppen úgy a háború után szétszakította a világot. Kínai falak épültek elfogultságokból és lett egy idő, amikor árva [illegible] változott minden ország. Most a népek vezérei felkeresik egymást. Repülőgépek, autók, expressz mozdonyok állandóan befűtve, csodálatos utazási láz ütött ki a politikában és a diplomáciában. Mint a béke évtizedeiben királyok és államfők, most kormányfők és népvezérek látogatják egymást, a történelem az utóbbi hetekben ragaszkodott a közvetlen szóbeli tárgyaláshoz. Aktak helyett élőszó. Am[illegible] a tárgyalásokon [illegible] még nem érett meg sem döntésre [illegible] [illegible]

Gömbös miniszterelnök nyilatkozik Bécsben Az Est tudósítójának berlini útjáról

Bécs, június 19.
(Az Est kiküldött munkatársának telefonjelentése.)

A bécsi magyar követség Bankgasse-i palotájában Nelky követ dolgozószobájában fogadta ma délelőtt Gömbös Gyula miniszterelnök Az Est kiküldött munkatársát. A miniszterelnök [illegible]

Már megindokoltam Berlinben adott nyilatkozataimban, kezdte a miniszterelnök, hogy miért volt sürgős németországi utazásom. [illegible] a gazdasági kérdések állanak minden országban az érdeklődés homlokterében. Magyarország szempontjából is fontos a mezőgazdasági exportkérdések rendezése, amelyet [illegible] a kormánypárt de az ellenzék is állandóan hangoztat. [illegible] Berlinbe utaztam. [illegible]

[illegible]

hogy Erfurtba mentek, megnézni a thüringiai nemzeti szocialista körzet [illegible]jét.

A hitlerizmus éppen olyan végleges, mint a fasizmus

— Ez a másik is azt tanusítja, amit általában Németországban láttam, hogy a nemzeti szocialisták jelmondata, a »Deutschland erwache«, már idejétmúlt jelmondat, mert ez a jelmondat már régen kifejezésre jutott és megnyilatkozott. Azzal az érzéssel hagytam el Erfurtot, hogy az elragadtatásig menő lelkesedés van Németország minden társadalmi ágazatában. Jellemző egyébként hogy

a német munkásság tömegei is csatlakoztak Hitlerhez az utóbbi hetekben.

Politikai szervezetet amely annyira átgondolt és tökéletes mint a nácziszervezet nem lehet [illegible]

[illegible]

[illegible] cellárral folytatott tárgyalás[illegible] az annak [illegible] [illegible]

Politikai tekintetben a [illegible] ugyanazt az elvet vallja, amit már én is leszögeztem közlő nyilatkozataimban: Európának békére van szüksége. Meg[illegible] során egyetértünk abban, hogy ezzel a [illegible] politikával [illegible] [illegible] szolgáljuk, hanem Európa [illegible] A kancellár egyénileg, aki tudja mit akar [illegible]

...cellár között folyt a megbeszélés.

A helyes magyar politika: a nemzeti munkaterv

Arra a kérdésünkre most a miniszterelnök, jelenthet-e a magyar belpolitikai vonatkozásokban közvetlenebb németországi útja, Gömbös Gyula így válaszolt:

Erre csak azt felelhetem, hogy én a magam részéről örömmel állapíthatom meg, hogy a nemzeti munkaterv irányelveihez való ragaszkodás a helyes magyar politika. Örömmel állapítom meg, hogy egész Németország és Hitler kancellár nagy szeretettel beszél Magyarországról.

Ausztriára való tekintettel berlini útját így világította meg Gömbös miniszterelnök:

Ausztriával való viszonyunkat a berlini utazás nem változtatta meg. Azon az állásponton állok, amit a Házban is kifejtettem: a legmesszebbmenő baráti és gazdasági kapcsolatok teremtését tartom fontosnak a két ország között.

Hangot adtunk ezután annak a több oldalról felvetett kérdésnek, vajon most, *a londoni konferencia idején alkalmas volt-e az időpont a berlini utazásra?*

— Azt hiszem, — felelte a miniszterelnök — az én berlini utazásom semmi körülmények között nem érintí Magyarország érdekeit a londoni világgazdasági konferencián kifejezetten. Szálltak, hogy a német kancellár úrral a béke politikájának és a gazdasági megegyezésnek jegyében folyt le a tárgyalásom,

az is csak a mi érdekeinket szolgálja.

— Azok a kombinációk, amelyek egyes politikusok nyilatkozataiból kiemendülnek, akarólag mellékfogások. Emlékeztetem a magyar közvéleményt, hogy amikor Rómába utaztam, ugyanezek a politikusok éppen úgy kifogásolták a római utat, mint most a berlinit. Az is jellemző, hogy viszont ugyanezek az urak az állandó aktivitást követelik tőlem a külpolitikában. Kedvükért pedig nem fogok a Holdba utazni...

A nyilatkozat ezzel be is fejeződött. Minthogy a miniszterelnök délután már részt akar venni a parlament ülésén, amely tudvalevően a 33-as bizottság működésének meghosszabbításáról szóló törvényjavaslatot tárgyalja, a déli órákban automobilon hazafelé indult. Dr. Vásárhelyi Ferenc

Határtalan lelkesedéssel üdvözölte a német nép Gömbös miniszterelnököt

Berlin, június 19
(Az Est külön tudósítójától)

Mozgalmasan zajlottak le Gömbös Gyula miniszterelnök berlini látogatásának utolsó órái. Miután szombaton délután két órán keresztül tanácskozott Hitlerrel, később kirándult Potsdamba, azután az estét a nemzeti szocialista vezérférfiak körében fehér asztal mellett töltötte. A vacsoránál alkalma volt mindazokkal a kormányférfiakkal együttlenni, akiket még nem ismert. Vacsora után a magyar miniszterelnök Hitler kancellár társaságában Papen helyettes kancellárral és Meissner birodalmi elnöki államtitkárral elment a Stadionba, ahol nagy zeneünnepet rendeztek.

A zuhogó eső és hideg szél ellenére óriási tömeg gyűlt a Stadionba, amely

lelkesen üdvözölte a magyar miniszterelnököt,

mikor a kancellárral a többi államférfiu társaságában megjelent a díszpáholyban. A nagyszabású hangversenyt zenés fáklyásmenet a hatalmas tűzijáték követte.

Rohamosztagok, rohamoszlopok és Hitler-ifjúság

Vasárnap reggel kilenc órakor Gömbös miniszterelnök, Hitler kancellár, dr. Frick birodalmi belügyminiszter, dr. Rosenberg Alfréd külügyminisztériumi osztályfőnök, Röhm törzskari főnök és a nemzeti szocialista párt több más magasállású személyisége autókon kiment a tempelhofi repülőtérre. Innen repülőgépeken Erfurtba indultak

a középnémetországi rohamosztagok, rohamoszlopok és a Hitler-ifjúság csapatszemléjére

Hasonnal különvonatok, az autóbuszok ezrei szállították a közönséget a szeizmasa minden irányából Erfurtba. Hozzávetőleges számítással 100.000 ember volt ennek a középnémet ősi városnak vendége vasárnap. Reggel tíz órakor szállott le Hitler kancellár a magyar miniszterelnökkel és az őt kísérő társasággal az erfurti repülőtéren. A thüringiai minisztérium élén a birodalmi helytartó üdvözölte az államférfiakat, akik a repülőtérről egyenesen a városházára mentek, ahol Gömbös miniszterelnök jelenlétében átnyujtották Hitler kancellárnak Erfurt város díszpolgári oklevelét.

A városi közgyűlés után a kancellár és a magyar miniszterelnök

végignézte a rohamosztagok, rohamoszlopok és a Hitler-ifjúság hatvanezer főnyi csapatainak díszfelvonulását.

A szemléről Hitler kancellár Gömbös miniszterelnökkel és kíséretével villásreggelihez ült a Kaisershaschen-fogadó éttermében. Az utcákon hömpölygött az ünneplő tömeg és minden percben hangos zenekarral vonultak végig a rohamosztagos különítmények. Ebéd után a kancellár a magyar miniszterelnökkel a Stadionba hajtatott díszszemlére.

Teljes három óra hosszat tartott a nemzeti szocialista katonai szervezetek bevonulása és elhelyezkedése.

Hatalmas tömeg töltötte be a Stadiont és odakint is megszámlálhatatlan sokaság gyülekezett, amely a csarnokba már nem fért be. Háromnegyed öt órakor érkezett ki a kancellár és Gömbös miniszterelnök, akiket üdvrivalgással köszöntöttek.

Büszkeséggel tölt el Gömbös látogatása!

Sauckel thüringiai birodalmi helytartó a következő szavakkal üdvözölte a magyar miniszterelnököt:

— Nagy öröm számomra, hogy Magyarország miniszterelnökét köszönthetem. Remélem, hogy a *legjobb benyomásokat fogja magával hazavinni,* mert látni fogja, hogy

izzó hazafiság és forró lelkesedés egységes néppé tömörítette Németország lakosságát.

Emlékeztetők a magyar miniszterelnök arra a hű fegyverbarátságra, amely a két nemzetet a világháború idejére összekapcsolta. *A magyar nemzet büszkeségére a jövőben is büszke lesz a német birodalom barátságára, mint ahogy*

bennünket büszkeséggel tölt el Gömbös miniszterelnök látogatása.

Ha nehéz szenvedéseket hozott is a békeszerződés a két országra, *remélhetőleg mind a két erős nép új életre fog felemelkedni.*

Most Hitler kancellár beszélt:

— *A német nép felébredt.* Most az a feladat vár ránk, hogy kemény munkával egymáshoz neveljük és egymáshoz szoktassuk a két népet, amelyeket *eddig egymástól elszakítottak.* Akik nem tudnak alkalmazkodni a német birodalom életének új ritmusához és akik kívülről támadják Németországot, azokon

keresztül fog gázolni a fejlődés kereke.

Tizennégy év alatt csoda ment végbe a német birodalomban, miért ne történhetnék új csoda a következő 14 évben?... Ütni fog az óra, mikor az egész német birodalom fölött felragyog a szabadság napja és

ez a nagy nép nem lesz többé mások páriája.

Köszönöm a rohamosztagok, rohamoszlopok és az ifjúság bizalmát, fáradozását és áldozatait.

A magyar miniszterelnök a szemle után nem győzte dicsérni Erfurt városának szépségét. Megígérte, hogy a jövő évben a német mezőgazdasági kiállítás alkalmából hosszabb látogatásra fog Erfurtba jönni. A szemlét a Stadionban kétezer hoegkaressala lobogó felavatása rekesztette be, azután a kancellár a magyar miniszterelnökkel ellátogatott a városházára és beírta nevét a vendégek aranykönyvébe.

Hitler kancellár kíséretével Berlinbe repült vissza, Gömbös miniszterelnök pedig autón Münchenbe utazott. Az ünnepeken Ágost Vilmos porosz herceg is jelen volt.

Német hivatalos jelentés: Messzemenő politikai eredményeket vont maga után Gömbös látogatása

Berlin, június 19
(Az Est berlini szerkesztőségének telefonjelentése)

A nemzeti szocialista párt külügyi osztálya vasárnap a magyar miniszterelnök berlini látogatásáról a következő hivatalos közleményt bocsátotta ki:

A magyar miniszterelnök látogatásának előzménye az a tárgyalás volt, amelyet a mult hónap végén folytatott a Magyarországra küldött német delegáció Werner Daitz külpolitikai osztályfőnök vezetése alatt. Ennek a német küldöttségnek tudvalevőleg az volt a feladata, hogy

lehetőleg gyorsan rendbehozza a zilált kereskedelmi kapcsolatokat Németország és Magyarország között, ami meglepően hamar sikerült.

Ez a nagyszabású kezdeményezés és a mindkét részről megerősödött akarat olyan javaslatokat eredményezett, amelyek a délkeleti területek újjáalakulásának művét a gazdasági bonyodalmakból kivezették és

a látogatás messzemenő politikai eredményeket vont maga után.

Ez az új alakulás az Ausztriával való viszonyt sem hagyhatja érintetlenül.

A NORVÉG FJORDOKHOZ
Izlandra, a Spitzbergákra, Nordkapra, Skóciába és Dániába
Rendkívül leszállított árak.
I. osztály.
Utazási hoz vonatkozók
13–24 napos utazások.
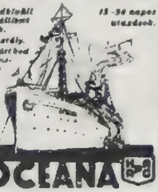
OCEANA
„RESOLUTE"
Hamburg-Amerika Linie

Árverési hirdetmény
A volt gróf Hunyady-palotában IV., Trefort ucca 3 szám alatt június hó 21-én, szerdán délután 3 órakor öt darab márvány szobor és egy barokk kályha kerül árverésre a Postatakarékpénztár Árverési Csarnokának közbejöttével.
A tárgyak kedden, szerdán délelőtt 9–12 óra és után 3–6 óra között, továbbá szerdán délelőtt 9–12 óra és délután 3-tól az árverés ... tekinthetők meg.

Az Est riportja a berlini „siker"-ről

a ol 2576/1938

Másolat az 1938/[illegible]. számu eredetiről.

I n t e r p e l l á c i ó

a t. Miniszterelnök Urhoz!

A magyar közvéleményt rendkivüli nyugtalanság fogta el a Miniszterelnök Ur váratlan berlini utja hallatára. A legkülönbözőbb, egymással ellentmondó s fantasztikusnál fantasztikusabb kombinációk keringenek szájról-szájra.

Hajlandó-e a t. Miniszterelnök Ur megnyugtatni ezt a megbolygatott magyar közvéleményt aziránt, hogy

1/. a berlini látogatás nem jelenti a magyar külpolitika elhajlását egyoldalu németbirodalom-barát irányba,

2/. nem jelenti az osztrák nemzet szabadságharcának gyengitését,

3./ a látogatás olasz és osztrák barátaink tudtával és helyeslésével, vagy épen a német birodalmi külpolitika felvilágositására és kijózanitására történt,

4./ a magyar külpolitika szabad kezet semmi irányban nem kötik meg azok az esetleges -- amugy sem döntő jelentőségü -- kereskedelempolitikai engedmények, amelyeket a kormány elérni törekszik a német birodalmi piacokon.

Budapest,1938.évi junius 19.

vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre s.k.
országgyülési képviselő.

A hivatalos másolat hiteléül:

Budapest,1938.évi junius hó 22-én.

Kovács Bodó István s.k.
országgyülési elnöki fogalmazó.

115

Bajcsy-Zsilinszky Endre interpellációja a berlini útról

MAGY. KIR. KÜLÜGYMINISTERIUM
Politikai osztály
Érk. 1933 VII/1
1990 sz. 7. állt. mell.
Előirat 1982

Berlin,1933.junius 19.

Mélyen tisztelt Barátom!

KIVEZETTE:

G.itteni látogatásával kapcsolatban legyen szabad alábbiakban néhány benyomásról beszámolnom,melyek a látogatást tárgyazó laphiradban adott kép kiegészitésére vannak szánva. A látogatás egész rendezése azon benyomást keltette nem csak nálam,hanem másoknál -pl.az itteni Külügyi Hivatalban is-,hogy a n.sz.párt G.-t itt egészen saját magának akarta kisajátitani. Határozottan azon volt,hogy töle minden hivatalos faktort távol tartson.Ez a távoltartási törekvés -elég furcsa módon- ugy látszik én rám is kiterjedt.Ugyanis mikor szombat délben megtudtam,hogy G.Berlinben van,csak három óráig tartó és végül energikussá váló telefonálgatás után sikerült Haubertnak a nácik-tól megtudnia,hogy G.hol van megszállva.Mindenféle szymptomából világosan kitünik,hogy a n.sz.pártemberek a magyar-német viszony javulását és elsösorban a gazdasági arrangement létrejöttét maguk érdemének kivánják beállitani és ugyanez vonatkozik a H-G találkozásban megnyilvánuló magyar német barátkozási gesztusra is.Azt hiszem nem csalódom,ha azt mondom,hogy G.látogatásának a n.sz. párt számára való expropriálásánál Rosenberg politikai ambiciói is bizonyos szerepet játszottak.R. a londoni vizsgán megbukott és most a G.látogatásban rejlö politikai siker felmutatása által a csorbát kiköszörüli és talán a jövöre nézve ismét papabilissá teszi magát.

Masirevich berlini követ bizalmas jelentése a G—H találkozóról

Rómában létrejön az olasz—osztrák—magyar egyezmény

munkanélküliség görbéje: ebben az esztendőben csaknem egynegyed millió, pontosan 241 ezer ipari munkás nem jutott munkához.

Miután kitűnt, hogy a nagy hanggal meghirdetett ígéreteket a Gömbös-kormány nem is akarja beváltani, megszületett az alábbi mondás:

— Gömbös miniszterelnök a 95 pontot még egy ponttal egészíti ki, és ez a 96. pont így hangzik: *az előző 95 pontból egy szó sem igaz...*

BERLIN ÉS RÓMA

A Nemzeti Munkatervben oly homályosan megfogalmazott külpolitikai célkitűzések 1933. január 30-ával világos értelmet kaptak. Gömbös alig 24 órával Hitler uralomrajutása után a következő távirati utasítást küldte Kánya berlini követnek:

„Minél előbb vegye fel az érintkezést tisztelgő látogatás formájában Hitler kancellárral. Adja át nevemben Hitler kancellárnak üdvözletemet és szerencsekívánataimat. Hivatkozzon arra, hogy 10 évvel ezelőtt Scheubner-Richter úron keresztül az elvközösség és világnézeti közösség alapján érintkezésben voltunk... Adjon kifejezést azon óhajomnak, hogy... most már hivatalos állásban is tiszteljen meg azzal, hogy nexusban maradunk, miután meggyőződésem, hogy külpolitikailag és gazdaságpolitikailag cooperatív kell a két országnak eljárni. Hívja fel figyelmét a leszerelési konferencián való szoros együttműködésre és különösen arra, hogy sajnálattal látom, hogy Magyarország és Németország között a kereskedelmi kapcsolatok meglehetősen lazák. Különösen érzékenyen érint engemet az, hogy Németország Magyarország mezőgazdasága számára nem áll abban a mértékben rendelkezésre, mint ahogy ezt a sorsközösségünk involválná... Azt szeretném, hogy már júliusban olyan élénk forgalom induljon meg Németország felé és Németország felől, amely ezt a célt szolgálja."

Hitler hasonló barátságos hangnemben válaszolt:

„Külpolitikai téren egyik fő célja — jelentette Kánya — az olasz—német barátság szilárd megalapozása és bensőségessé tétele. Erre mindenkor a legnagyobb súlyt fogja helyezni, s ezzel kapcsolatban biztosan hiszi: a magyar—német viszony is egyre barátságosabban és bensőségesebben fog alakulni..."

1933 márciusában Bethlen István gróf Németországba utazott, hogy Berlinben, Hamburgban, Frankfurtban és Münchenben előadásokat tartson Magyarország külpolitikai problémáiról. Bár *Bethlen* e német útra elsősorban az előadások végett szánta el magát, *arra is szakított időt, hogy tárgyalásokat folytasson Neurath külügy- és Blomberg hadügyminiszterrel, és Hitlerrel is találkozott.*

A következő lépés: 1933. április 22-én Gömbös levelet intézett Hitlerhez, hogy a magyar—német exportproblémák kérdésében jobb belátásra bírja. A magyar királyi miniszterelnök nem kertelt: felkérte Hitlert, hogy a német kormány hozzon kedvező döntést a magyar agrárkivitel kérdésében.

És hogy a felkérésnek nagyobb súlyt adjon, közölte a Führerrel: „Excellenciád bizonyára értesülést nyert arról, hogy én azt a zsidó fajvédő-lapot, amelyik Excellenciádat és Németország kormányát megtámadta, megrendszabályoztam, ezzel is bizonyítva, hogy *nemcsak elvi és világnézeti tekintetben, hanem reálpolitikai meggondolásokból is Excellenciád oldalán állok.*"

Végül kifejezte azt a reményét, hogy *„mi régi fajvédő bajtársak, akik azonos világnézetet vallunk,* a gazdasági vonal tekintetében is megértjük és támogatni fogjuk egymást".

Hitler nem késlekedett a válasszal és 1933. április 28-i levelében biztosította Gömböst arról, hogy a maga részéről mindent meg fog tenni a fennálló problémák kiküszöbölésére; amikor pedig Werner Daitz, a német náci párt délkelet-európai gazdasági szakértője 1933 május végén Budapestre érkezett, hogy a német—magyar gazdasági tárgyalásokat ennek megfelelően folytassa le, vele elküldte Gömbös miniszterelnöknek meghívását, hogy alkalmas időben látogasson el hozzá, Németországba...

Alig két héttel Daitz budapesti tárgyalásai után, 1933. június 16-án, péntek délután 7 órakor Kánya Kálmán, aki 1933. február 4-én átvette a Külügyminisztérium vezetését, a következő számjeltáviratot küldte a bécsi magyar követségnek:

„Miniszterelnök holnap München környékén találkozni fog Hitler kancellárral. Találkozás gondolata Daitz itteni látogatása alkalmával született meg, midőn magyar—német gazdasági kérdéseket beszéltünk meg. Entrevue célja: magyar—német gazdasági viszonynak új alapokra fektetése. Fentiek méltóságod információjára és szavainak irányítására. Kánya."

A számjeltávirat eredeti szövegében nem a „magyar—német *gazdasági* viszony új alapokra fektetése", hanem a *„német—ma-*

gyar viszony új alapokra fektetése" szerepelt, ami lényegesen többet jelent. Kánya külügyminiszter azonban észrevette ezt a „botlást", melyből Bécsben azonnal kitalálták volna, hogy Magyarország Ausztria megkerülésével új *politikai* irányt keres. Kánya beleszúrta a „gazdasági" szót, így a tárgyalás jelentősége — a közlemény szerint — összeszűkült: nem alapvetően fontos politikai kérdésekről lesz szó, hanem gazdasági problémák megtárgyalása céljából határozta el magát hirtelen és titokban Gömbös miniszterelnök a berlini útra.

A berlini magyar követség szintén megkapta ezt a táviratot, azzal a kiegészítéssel, hogy a tárgyalás célja: „A két országot közösen érdeklő *összes* politikai kérdés, köztük a *német—osztrák probléma* megtárgyalása."

Ez persze már egészen más, de ebből legalább világosan kiderül Gömbös utazásának célja. A magyar Külügyminisztériumnak persze megvolt a nagyon alapos oka, hogy a találkozó politikai jellegét Ausztria előtt titokban tartsa. De erről később. Annyit mindenesetre már most érdemes megjegyezni, hogy a római magyar követség a berlini, bővebb táviratot, ellenben a londoni és a párizsi követség a bécsi táviratszöveget kapta.

Másnap, június 17-én délben, 13 órakor a magyar Külügyminisztérium arról értesítette a bécsi, párizsi és londoni magyar követséget, hogy a Hitler—Gömbös találkozás az eredeti tervtől eltérően *nem Münchenben, hanem Berlinben* fog megtörténni.

A római követ ugyanezt a számjeltáviratot kapta meg, de vele még azt is közölték, hogy „miniszterelnök úr ma délután 3 órakor Hitler kancellárral, este pedig nemzeti szocialista pártvezérekkel tárgyal".

Amikor az említett számjeltáviratokat a bécsi, párizsi, római és londoni követség vezetői megkapták, már véget ért a Gömbös—Hitler megbeszélés, és Gömbös berlini szállásán, az Adlon-szállóban válaszolt a szenzációs hírre odasereglett újságírók kérdéseire.

Az újságíróknak nem volt nehéz dolguk, mert Gömbös szeretett beszélni, és most is ömlött belőle a szó. Áradozva mesélt a kellemes München—Berlin repülőútról, a Führer előzékenységéről, mellyel saját repülőgépét bocsátotta rendelkezésére, arról, hogy mennyire tetszik neki Berlinben minden, sőt készségesen válaszolt látogatásának céljáról is. Szavaiból az derült ki: azért vállalkozott a berlini útra, hogy Hitler kancellárral megtárgyalja *a magyar mezőgazdasági termékek, köztük a ropogós magyar cseresznye németországi exportját . . .*

Az újságírók feljegyezték ezt a választ is. Néhány nap múlva az egyik magyar lapban megjelent egy kitűnő karikatúra, mely elénk állítja Gömböst mint pántlikás, sokszoknyás menyecskét, aki kosarában cseresznyét kínál Hitlernek. Gömbös kijelentései a cseresznyéről, a szezoncikkek elhelyezésének szükségességéről, a közeledő aratásról, nemcsak a pesti karikaturistákban ébresztettek kétkedést — ezeknek a kijelentéseknek sem belföldön, sem külföldön senki nem adott hitelt. Mert ki hitte volna el, hogy Gömbös miniszterelnök váratlanul, minden előkészület nélkül, másodmagával — Mecsér András volt a kísérője — inkognitóban azért ült fel június 16-án, pénteken este a bécsi gyorsra, hogy másnap Hitlerrel Berlinben mezőgazdasági exportkérdésekről tárgyaljon?

A Népszava, a Szociáldemokrata Párt lapja június 18-án nyíltan megírta:

„Mert azt ne mondja senki, hogy az utazás kereskedelmi szerződés miatt történt. Kereskedelmi szerződéseket osztályfőnökök sokkal jobban köthetnek, mint a kérdéshez nem értő miniszterelnökök."

A hitetlenkedés, a kétkedés tovább növekedett, amikor kitudódott, hogy Gömbös látogatását nem a német birodalmi külügyminisztérium, hanem az NSDAP, a német nemzeti szocialista párt külügyi hivatala készítette elő és rendezte meg.

A június 19-én, hétfőn délelőtt Budapestre visszaérkező Gömbös ugyancsak nagy gondban lehetett, amikor a hétfői magyar újságokban elolvasta a náci párt külpolitikai hivatalának közleményét, mely szerint — „megindult Európa délkeleti részének teljes újjáalakítása, és mint Gömbös miniszterelnök látogatása mutatja, már megérlelte első messzemenő politikai következményeit. Magától értetődik — hangsúlyozta a náci párt hivatalos közleménye —, hogy mindez az ausztriai helyzet alakulását nem hagyja érintetlenül."

Ebben a közleményben egyetlen szó említés nem tétetett az aratás közeledéséről, a szezoncikkek elhelyezéséről, a friss ropogós cseresznyéről, de felbukkant a hírhedt náci tétel: Európa délkeleti részének, a „Südostraum"-nak újjárendezése, hiszen a nácik *már évek óta hirdetik: Délkelet-Európa a német élettérhez tartozik* ... és Magyarország — a német imperializmus szerint — *Délkelet-Európa egyik alkotóeleme* ...

1933. január 30-án jutott uralomra Hitler Németországban. A világ közvéleménye a németországi barbár állapotokról érkező hírek alapján egyöntetű ellenérzéssel fogadta a Harmadik Biro-

dalom vezetőinek minden megnyilvánulását. Valóságos diplomáciai vesztegzár alatt állott a náci Németország, egyetlen külföldi államférfi, politikus nem lépte át a horogkereszt országának határait.

A magyar képviselőház június 19-i ülésén Rassay Károly, liberális ellenzéki képviselő szóvá tette:

„Amikor Németország teljesen izoláltan áll az európai és amerikai közvélemény előtt, amikor majdnem azt mondhatnám, hogy az a gyűlölethullám veszi őt körül, amely körülvette a háború megindításának pillanatában és a tengeralattjáró harc megindítása idején, vigyázni kell, hogy ne kapcsoljuk össze a magyar ügyet azzal a Németországgal, mely két évtized alatt másodszor helyezi magát nemzetközi vesztegzár alá.

Azt mondhatja esetleg a miniszterelnök úr, hogy ő olyan erős egyéniség, hogy még egy ilyen karanténtáborba is bemehet, mert nem fogja megkapni ezt a betegséget. Én csak azt ajánlom a miniszterelnök úr figyelmébe, hogy az ilyen vesztegzár alá nemcsak a betegeket szokták venni, hanem azokat is, akik könnyelműen a betegekkel érintkeznek."

A Gömbös—Hitler találkozás előkészületeiről és a találkozás lefolyásáról később napvilágra jutott hírek sem voltak alkalmasak arra, hogy megszüntessék a bel- és külföldi közvélemény egyre fokozódó nyugtalanságát. Kiderült, hogy a látogatásról előzőleg nem tájékoztatták sem az olasz, sem az osztrák kormányt, amit Mussolini miniszterelnök és Dollfuss kancellár teljes joggal vettek rossznéven, hiszen Hitler uralomrajutását megelőzőleg Olaszország, Ausztria és Magyarország külpolitikai téren igen szorosan együttműködött, külön akcióba — a másik kettő tudta nélkül — egyikük sem bocsátkozott.

Dollfusst kínosan érintette már az is, hogy a Gömbös tiszteletére Berlinben rendezett ünnepélyen, majd Erfurtban *60 000 SA rohamosztagos díszszemléjén* jelen volt Theo Habicht is, az Ausztriából nemrégen kiutasított náci diplomata, akire rábizonyult, hogy tevékenyen közreműködött az osztrák nácik terrorakcióinak előkészítésében. Miután a náci párt külpolitikai hivatalának közleménye elárulta, hogy Gömbös és Hitler nem annyira mezőgazdasági exportról, hanem sokkal inkább a „Südostraum", a délkelet-európai térség új rendjéről folytatott eszmecserét, Dollfuss joggal jelentette ki, hogy Gömbös berlini látogatása: a *„hátába szúrt tőrdöfés"*. Dollfuss attól tartott, hogy Gömbös a trianoni békeszerződésben Ausztriának ítélt nyugat-magyarországi

területek visszacsatolása reményében nem fogja ellenezni Ausztriának a Harmadik Birodalomba való bekebelezését.

1933. június 22-én, öt nappal azután, hogy Gömbös Hitlerrel Berlinben tárgyalt, az Új Nemzedék, a katolikus klérus lapja figyelemre méltó interjút közölt, amelyet a lap munkatársa folytatott Frauenfelddel, az osztrák náci párt vezérével, vagy ahogyan a parlamentben Bajcsy-Zsilinszky nevezte, az ausztriai bombamerényletek legfőbb szervezőjével, az osztrák Hitlerrel. Frauenfeld a Gömbös—Hitler találkozóról a következőket mondotta: „De talán beszélgessünk egy kicsit a maguk nagy, aktuális problémájáról, Gömbös berlini útjáról. *Ragyogó volt.* Éppen most kaptam telefonértesítést Theo Habichttól és Rosenbergtől (Alfred Rosenbergről, a náci párt külpolitikai hivatalának vezetőjéről van szó — KE), és mindketten a legnagyobb elragadtatás hangján beszélnek róla. Gömbös látogatását Hitlernél fél órára tervezték, másfél lett belőle. *A Führer nem tudott betelni vele. Kétségtelen, hogy Gömbös a mi emberünk*" — szögezte le Frauenfeld, az osztrák náci párt vezére, és még hozzáfűzte: „Úgy hallom, *Magyarországon még mindig azt hiszik, hogy cseresznyét ment árulni. Ez természetesen csak tréfa.*"

Gömbös kétségkívül rászolgált az osztrák nácik dicséretére; visszatérése után a nyilvánosságnak adott nyilatkozataiban, beszédeiben nem győzte magasztalni a Harmadik Birodalmat, annak vezetőit. A parlament 1933. június 20-iki ülésén például kijelentette, hogy *„a német nacionalista mozgalom a német nép nemzeti reneszánszához fog vezetni"* — (Bajcsy-Zsilinszky közbekiáltott: „Mi közünk van nekünk a német nép reneszánszához?!") —, majd kijelentette Gömbös, hogy *„a német kancellár politikai vonalvezetése a béke jegyében történik"*.

(A hitlerizmussal szemben már akkor, 1933 tavaszán nem véletlenül alakult ki a nemzetközi közvélemény egységes, elítélő álláspontja, Hitler pártja nem rejtette véka alá békebontó, agresszív terveit. Ha tehát valaki, jelen esetben Gömbös Gyula, Horthy kormányzó kegyelméből Magyarország miniszterelnöke, kinyilatkoztatja, hogy Hitler és a nácizmus a német népnek reneszánszt, megújulást, a világnak pedig békét hoz, az a külföldi államférfi igazán rászolgált az osztrák és német nácik hálájára.)

Frauenfeld osztrák nácivezér idézett nyilatkozatában azt mondta, hogy a cseresznye-ügy csak tréfa volt.

Így is van. A magyar és német külügyminisztériumi iratokból kitűnően e két kormányfő tárgyalt ugyan gazdasági kérdésekről,

de csak abban az összefüggésben, hogy Gömbös közölte Hitlerrel: ha a Harmadik Birodalom Ausztria bekebelezése, az Anschluss után is nyitva tartaná az osztrák piacot a magyar mezőgazdasági export előtt, akkor az Anschlusst ellenző nagybirtokosokat könnyen meg lehetne győzni arról, hogy természetes és helyes dolog, ha a kis Ausztriát bekebelezi a hatalmas Reich . . .

Röviden: a Gömbös-kormány áldását adja az Anschlussra, *ha* a Hitler-rezsim biztosítja a nagybirtokosok agrár-exportját!

Ehhez — azt hisszük — nem szükséges kommentár.

De szó esett ezen az 1933-as Gömbös—Hitler megbeszélésen a német és magyar területi revíziós tervek összehangolásáról, egyeztetéséről is. Hitler igyekezett meggyőzni Gömböst arról, hogy Jugoszláviát és Romániát — a jövendő szovjetellenes háborúban betöltendő szerepükre való tekintettel — egyelőre nem szabad gyöngíteni, ezért a magyar és a német területi revíziós követeléseket az első menetben csak Csehszlovákia irányában kell hangoztatni. Ha a Harmadik Birodalom és az ellenforradalmi Magyarország együttesen lép fel, feltétlenül sikerre vezet törekvésük, elérik céljukat: *Csehszlovákia feldarabolását* . . .

Itt, ezen a tárgyaláson fejtette ki először Gömbös Hitler előtt azt a szilárd nézetét, hogy a nemzetközi problémák békés megoldását nem tartja lehetségesnek, az egyetlen célravezető út: *a háború.*

Háború, Csehszlovákia feldarabolása, áldás az Anschlussra — ezt hozta magával Gömbös a berlini kancellári palotából.

Mindezt persze néhány beavatott személyen kívül senki nem tudhatta, de akadtak akkor, 1933 júniusában olyan éleslátású, bátor emberek, akik felemelték szavukat a nácizmus mezébe öltözött német imperializmus délkelet-európai hódító tervei ellen.

Bajcsy-Zsilinszky Endre a képviselőház 1933. június 22-i ülésén mondotta, a német Südostraum elképzelésekre célozva:

„Ha Európában mindenki belenyugodna az Anschlussba, Magyarországnak akkor is kardot kellene kötnie az Anschluss ellen . . . Irtózatos felelősség és irtózatos kockázat hárul a miniszterelnök úrra, amelynek nem lehet más konzekvenciája, mint az, hogy a miniszterelnök úr őszintén és becsületesen bevallja és segít rajta. Vagy *úgy, hogy gyorsan változtat eddigi politikáján,* és nyíltan kimondja, hogy neki ehhez a Südostraum-tervhez nincs köze, *vagy úgy, hogy lemond.* Merném mondani, hogy ez *utóbbi volna a helyesebb az ország érdekében . . .*"

De Gömbösnek eszeágában sem volt változtatni eddigi politi-

káján, különösen pedig lemondani; a magyar uralkodó osztályok agresszív revíziós törekvéseinek támogatása fejében elfogadta a náci Südostraum-elméletet.

A magyar tragédia újabb fejezete kezdődött Berlinben 1933 júniusában.

1934. március 11-én, vasárnap délben fél kettőkor a Keletipályaudvarról kigördülő szombathely—graz—velencei gyorsvonathoz csatolt szalonkocsi ablakából integetett Gömbös Gyula a búcsúztatására megjelent uraknak és hölgyeknek.

Gömbös miniszterelnök most már nem egyedül utazott külföldre, mint 1933 júniusában, amikor Hitlert látogatta meg, ezúttal számos szakértőt vitt magával, s elkísérte útjára Colonna herceg, budapesti olasz követ. Zsakettbe öltözött, cilinderes urak, a kormány több tagja, a Miniszterelnökség és Külügyminisztérium főtisztviselői, az Államvasutak vezetői, a budapesti olasz követség tagjai búcsúztatták Gömbös Gyulát, akinek *úticélja ezúttal Róma volt*, hogy eleget tegyen a fasiszta Olaszország ducéja, Benito Mussolini miniszterelnök meghívásának és részt vegyen Magyarország, Olaszország és Ausztria miniszterelnökeinek több napra tervezett tanácskozásán.

A tanácskozásnak az a célja, hogy Magyarország és Ausztria elmozduljon arról a holtpontról, amelybe e két országot a gazdasági válság döntötte, és ezt a Gömbös-kormány a baráti osztrák és olasz kormánnyal óhajtja elérni — írta a Pesti Naplóban megjelent nagy terjedelmű külpolitikai cikkében Bethlen István gróf, volt miniszterelnök. A magyar állásponttal megegyezően az osztrák és olasz kormánynyilatkozatok is hangsúlyozták: a római hármas tanácskozáson nem kerülnek szóba politikai kérdések, a három országot egyaránt érintő gazdasági kérdések állnak Mussolini, Gömbös és Dollfus tárgyalásainak középpontjában.

Míg kilenc hónappal ezelőtt Gömbös berlini látogatását a legnagyobb titokban készítették elő az illetékes náci párttényezők, addig most a sajtó már hetekkel előbb hosszú cikkekben latolgatta a római találkozó esélyeit.

1934 tavaszán feszült várakozásban élt a világ. Még alig egy esztendő telt el Hitler uralomrajutása óta, de a gazdasági válságtól meggyötört Európa már új háború kirobbanásától rettegett.

A náci vezérek nem is rejtették véka alá agresszív terveiket. Von Papen, aki abban az időben a német katolikus centrumpárt vezetője és a Harmadik Birodalom helyettes kancellárja volt, 1933.

május 12-én kijelentette: *„Németország 1933. január 30-a óta* (ez volt a hitleri hatalomátvétel napja) *törölte szótárából a pacifizmus szót."* Papen eme, békés célzatúnak egyáltalán nem minősíthető nyilatkozata után öt hónappal, *1933. október 14-én* Hitler beszédében tudatta a világgal: *Németország kilép a Népszövetségből.*

Amikor *1934 januárjában Hitler* tíz esztendőre szóló *barátsági szerződést* kötött *Pilsudszkival,* a lengyel köztársaság elnökével, a józan politikai szemlélők előtt nem volt kétséges, hogy Hitler egyelőre biztosítani akarja hátát Keleten, hogy végrehajthassa legközelebbi célját: a 6 milliós Ausztria bekebelezését.

Ausztria feltarthatatlanul rohant a vesztébe: *1934. február 15-én* a fasiszta *Heimwehr* fegyverrel leverte, vérbefojtotta a *bécsi munkásfelkelést,* május 1-én pedig az osztrák parlament új, fasiszta jellegű alkotmányt léptetett életbe.

Hitler számára készítették elő a talajt — akaratlanul — Dollfuss és társai...

A magyar közvélemény aggódva figyelte a rádió, a hírszolgálati irodák, a sajtó jelentését a római hármas találkozó előkészületeiről. Sok jót senki sem várt az olasz fasiszta diktátor, a fasiszta módszerekkel kormányzó osztrák kancellár — akit egyébként rendkívül alacsony termete miatt „zsebkancellár"-nak, „Milli-Metternich"-nek neveztek —, valamint a vezéri pózokban tetszelgő magyar miniszterelnök tárgyalásaitól.

A magyar népet már évek óta nyomorította a gazdasági válság, s urai majd másfél évtizede gyalázatos politikai jogfosztottságban tartották. Ezenkívül rettegnie kellett attól is, hogy a Délkelet-Európa felé előretörő náci Németország megfosztja nemzeti függetlenségének utolsó maradványaitól. Ha ugyanis Ausztria Hitler martalékává lesz, Magyarország menthetetlenül a német imperializmus járószalagjára kerül.

1934 tavaszán, amikor Gömbös a Ducéhoz készülődött, olyan szegénység uralkodott Magyarországon, hogy egy egész faluban nem lehetett összeszedni 20 pengőt; az adó nagy volt, a terménynek nem volt ára. Móricz Zsigmond írta egyik riportjában a munkásfiatalok kilátástalan helyzetéről:

„Egy napszámos dolgozik a kertben. Miután elbeszélgettek vele a virágzásról és a gyümölcsfákról, azt mondja:

— Tessék valamint csinálni a fiammal... Már én csak megélek, ha eddig megéltem, de a fiamat kitaníttattam asztalosnak. És ősz óta munka nélkül van. Most itt napszámoskodik, téglát, maltert

hord a kis háznál, amit építenek. Igen, de már az is elkészül, és megint munka nélkül marad. Tessék bejuttatni valahogy a klinikákhoz asztalosnak. Van ott nagy műhely, ahol mindig dolgozik egynéhány asztalos. Csak egyszer bejusson, akkor aztán nem féltem többet, mert a fiú nem iszik, nem rossz, nem lusta; ha bejuthat, akkor biztosítva van az élete."

Egy másik riportjában Móricz Zsigmond megörökítette Uhereczky mesterrel, a miskolci csizmadiatársulat alelnökével folytatott beszélgetését. Uhereczky mester a miskolci csizmadiák tragikus helyzetéről a következőket mondotta:

„A kisiparosságnak vége van. Az állam százhetvenöt millió pengőt adott a mezőgazdasági adósságok védelmére. A kisiparosság és a kiskereskedelem felsegítésére összesen százhúszezer pengőt!... Ebből Miskolc egész kisiparára háromezer pengőt engedélyeztek abban az esetben, ha a város is ad ugyanennyit. A városi közgyűlés nagylelkű volt, hatezer pengőt szavazott meg, ebből pedig négyezret ki is adhattunk negyven kisiparosnak, egyenként száz pengőjével — nem ingyen segély, hanem kölcsön, hat havi letörlesztésre. Ellenben az állam háromezer pengője még ma sem érkezett meg. Most tessék meggondolni, mit segít egy kisiparoson százpengős kölcsön. Azt se tudja mit kezdjen vele. Adósságot fizessen, vagy kenyeret vegyen? Itt ma minden kiskereskedő naponta hitelezési csalást követ el, mert kénytelen megenni az árúját. Éppen így a kisiparosok, akik el sem lehet mondani, milyen nyomorban vannak."

Azon a napon, amelyen a három miniszterelnök befejezte tárgyalásait Rómában. Az Est című lapban a következő rövid hír jelent meg:

„Nemrég meghalt Arató bácsi, az Operaház főbejáratának közismert nagyszakállú portása, akinek állására most — harmincnégyen pályáztak. Van közöttük négy nyelven beszélő diplomás ember, bokszbajnok, érettségizett tisztviselő. Eddig még nem döntöttek, hogy ki kapja meg az esti főportás állását."

Gömbös már hétfőn, 12-én este megérkezett Rómába és 13-án hosszú, bizalmas, előzetes megbeszélést folytatott Mussolinival. Ez mindenesetre eléggé feltűnő volt, hiszen Dollfuss csak egy nappal későbbre jelezte érkezését. Látszott, hogy Gömbös és Mussolini előre meg akart állapodni, hogy azután kész tények elé állítsák osztrák kollégájukat.

A mindig szívesen és sokat nyilatkozgató Gömbös e megbeszélés után elzárkózott az őt ostromló újságírók elől.

A magyar Külügyminisztériumnak az Országos Levéltárban elhelyezett iratai megőrizték Gömbösnek e tárgyalásról készített feljegyzését. A feljegyzés szerint Gömbös közölte Mussolinival, hogy az osztrák kérdés miatt jött egy nappal előbb Rómába, szükségesnek látja, hogy a ducéval — még Dollfuss megérkezése előtt — közös nevezőre jussanak e kérdésben.

Mussolini, aki akkor még gátat óhajtott vetni Németország délkelet-európai terjeszkedésének, kifejtette Gömbös előtt azt a nézetét, hogy Magyarország szempontjából is előnyös, ha Ausztria független marad.

Gömbös saját válaszát a következőképpen foglalta össze: teljesen egyetért Mussolini nézetével Ausztria kérdésében, de Magyarország nem tud fellépni Németország ellen, mert szüksége van Németország aktív támogatására — Csehszlovákia ellen . . .

Magyarország — fejtegette Gömbös — hivatva érzi magát arra, hogy *a Kárpát-medencében saját politikát csináljon, a Dunától délre Olaszországra, a Dunától északra Németországra támaszkodva.*

Magyarul és egyszerűen: a Gömbös-kormány *területi revízióra törekszik — minden áron,* és bár magyar nemzeti szempontból jobb lenne Ausztria függetlenségének megőrzése, Hitler Németországára a revízió végett szüksége van.

Nem vitás, hogy, mint a külpolitika nagy kérdéseiben általában, Gömbös ebben a kérdésben is elődje, Bethlen István politikai irányvonalát követte. Bethlen március 14-én a Pesti Napló című újságban nyolc hasábos külpolitikai cikket írt a római találkozóról. Ebben a cikkben a volt miniszterelnök nyíltan leszögezte: *Magyarországnak az osztrák kérdésben semlegességi álláspontot kell elfoglalni mindaddig, ameddig nem teljesítik követeléseit a nagyhatalmak.*

Bethlen félre nem érthetően kimondta: ha a Gömbös-kormány ingyen és ellenszolgáltatás nélkül Ausztria mellé állna, akkor — *„ingyen kaparná ki a gesztenyét a tűzből mások számára,* és megvonná önmagát attól a lehetőségtől is, hogy későbbi időben igényeit érvényesíthesse".

Cikkének befejező részében még világosabban megismételte ezt a gondolatot:

„Magyarország helyesen cselekedett, amikor eddig, bár hatalmas barátokra tett szert, akikhez hűséggel ragaszkodik, a szabadkéz politikáját követte és *reális nagy nemzeti érdekeinek honorálása nélkül nem volt hajlandó magát áruba bocsátani."*

(Tehát: az országot áruba lehet bocsátani, ha megfelelően honorálják!)

Gömbös hűségesen követte a római tárgyalásokon ezt az irányvonalat: nem volt hajlandó Ausztria függetlenségét garantáló nyilatkozatot aláírni, mindössze abba egyezett bele, hogy az I. számú jegyzőkönyv kimondja: ..... a Szerződő Felek kötelezik magukat arra, hogy mindazokban a kérdésekben, amelyek őket különösen érdeklik ... tanácskozni fognak ..."

A külvilág felé meg lehetett óvni a külszínt, Róma, Bécs, Budapest teljes egyetértését, és Gömbös ezért kapott is *valamit:* a 7 pengős búzaárat Ausztria és Olaszország felemelte 15 pengőre — Ausztria még így is keresett mázsánként 8—9 pengőt az importált magyar búzán —, cserébe Magyarország kedvezményt biztosított különféle osztrák és olasz iparcikkeknek. Azonkívül a hirtenbergi fegyverraktárban őrzött hadianyagból Ausztria titokban átad Magyarországnak *42 ezer puskát és 490 gépfegyvert* ...

A „nemzeti" érdekek ilyenfajta honorálása *akkor* persze nem került nyilvánosságra, a magyar és olasz sajtó eléggé lelkesülten, az osztrák sajtó már kissé tartózkodva méltatta a hármastalálkozó jelentőségét.

Gömbös egyetlen miniszterét sem vitte magával, és kormányának tagjait csak a március 20-i, keddi minisztertanácson tájékoztatta a római tárgyalásokról ...

JANKAPUSZTA

Alig négy hónappal ezután, 1934. július 25-én a hitleri Németországtól támogatott osztrák nácik Bécsben, a kancellári palotában meggyilkolták Dollfuss osztrák kancellárt. Az újabb gyilkos politikai merénylet híre megdöbbentette a fasizmus előretörését aggódva figyelő nemzetközi közvéleményt.

1934. október 9-én délután Marseille-ben, a Place de la Bourse-on revolverlövésekkel megölték a Franciaországba baráti látogatásra érkezett *Sándor jugoszláv királyt és az őt fogadó Louis Barthou francia külügyminisztert.* A merénylet következtében meghalt az autóban ülő egyik francia tábornok is, a másik életveszélyesen megsebesült. A merénylőt a francia rendőrök és a felháborodott tömeg felkoncolták, három tettestársát elfogták.

A nyomozás során feltárt adatok ismertetése előtt érdemes megemlíteni, hogy a francia rendőrség ez alkalommal nem tette meg azokat az óvintézkedéseket, amelyekre — az adott külpolitikai helyzetben, a kiélezett viszonyok között — feltétlenül szükség lett volna.

(Geneviève Tabouis francia újságírónő közvetlenül a marseille-i utazás előtt beszélgetést folytatott Barthouval. Barthou nagy reményeket fűzött a jugoszláv királlyal való találkozáshoz. „Ezúttal igazán teszek majd valamit a hazámért" — mondotta Madame Tabouis-nak, és meghívta, hogy utazzék vele Marseille-ba Sándor király fogadására. „Mikor azt feleltem neki — folytatja elbeszélését Madame Tabouis —, hogy inkább Párizsban várom meg, Barthou ezt mondta: »Jól van, hiszen megint esedékes egy gyilkosság. Ön merénylettől fél.« Nevetve vettem tőle búcsút — írja Tabouis —, de még megkérdeztem tőle: »Hogyan, ön biztos abban, hogy merényletet fognak elkövetni?« Barthou szórakozottan azt felelte, hogy elfogtak néhány anarchistát, akik mindent előkészítettek Marseille-ben a merénylethez."

Tegyük hozzá: a párizsi lapok vasárnap reggeli kiadásukban közölték a Barthou által említett anarchisták letartóztatását — esti kiadásaik pedig már Sándor király és Barthou meggyilkolását adták hírül.)

Röviden *Barthou külpolitikai elgondolásairól:* a francia külügyminiszter a *kollektív biztonság* híve volt, az volt a terve, hogy létrehoz Franciaország vezetésével egy olyan keleti, regionális területi paktumot, amely Németországot, a Szovjetuniót, Lengyelországot, Csehszlovákiát és a balti államokat foglalta volna magában. A paktum résztvevői kötelezték volna magukat arra, hogy bármely agresszor részéről jövő támadás esetén mindennemű, tehát katonai segítséget is nyújtanak egymásnak. A kölcsönös segítséget és az európai határok szavatolását vállalniuk kellett volna azoknak az államoknak is, amelyek nem tartoznak a kelet-európai országok közé, mint pl. Angliának, Franciaországnak, Olaszországnak és Belgiumnak. A francia külpolitika kezdeményezéséhez *a szovjet kormány készséggel csatlakozott,* ugyanakkor *Lengyelország* a német csatlakozáshoz kötötte a paktumba való belépését, viszont Hitler kormánya kijelentette: *„Mivel a német kormány semmilyen támadó célt nem követ(?!), védelmi paktumokra nincsen szüksége."*

Az angol diplomácia kétszínű magatartást tanúsított: elvben ugyan helyeselte a keleti paktum gondolatát, de *sir John Simon*

angol külügyminiszter *1934. július 13-án* az alsóházban leszögezte: *az angol kormány nem vesz részt semmilyen, Németország bekerítését célzó akcióban.*

A magyar uralkodó osztályok álláspontját Barthou terveivel kapcsolatban világosan tükrözte Bethlen István grófnak 1934. július 1-én, a Pesti Napló című lapban megjelent külpolitikai cikke. Ebben Bethlen gróf egyebek között leszögezte: „Az az uszító hang, amelyen Barthou Bukarestben Magyarországról nyilatkozni jónak látta, azt valószínűsíti, hogy a kisantant államok francia segédlet mellett az új irtóhadjáratra készülnek magyar kisebbségiek és az uralmuk alá került más nemzetiségek ellen, hogy ezen a réven minden belső mozgolódás elfojtassék, és az elérhetetlennek látszó, komoly, belső konszolidációt legalább a temető csendjével helyettesítsék."

Tagadhatatlan, hogy az ilyen sajtóhangok semmiképpen sem járulhattak hozzá Magyarországon Barthou népszerűsítéséhez, sőt egyenesen azt eredményezték, hogy Barthou elgondolásai gyűlöletessé váltak. De Gömbös már 1933 júniusában, Berlinben Hitlerrel tárgyalva, félreérthetetlenül leszögezte, hogy nem hisz a súlyos nemzetközi kérdések békés megoldásának lehetőségében...

A kollektív biztonság elve, a Szovjetunió aktív megjelenése az európai diplomácia küzdőterén, a békés megoldás előtérbe nyomulása — mind komoly veszélyt jelentett a magyar uralkodó osztályok revizionista, soviniszta célkitűzéseinek útjában.

De nem kevésbé gyűlöletes volt a magyar uralkodó osztályok előtt Barthou személye — a Szovjetunió irányában folytatott baráti politikája miatt. Kezdeményezésére *a Népszövetség harminc tagállama 1934. szeptember 15-én felhívta a szovjet kormányt a Népszövetségbe való belépésre,* ennek nyomán, szeptember 18-án a szovjet kormány elhatározta, hogy belép a Népszövetségbe.

Sándor jugoszláv király 1934. október 9-én azért érkezett Franciaországba, hogy a francia kormánnyal tárgyalásokat folytasson az európai béke megóvása érdekében. Nem véletlen, hogy 1934. október 9-én Sándor király és Barthou francia külügyminiszter ellen követtek el merényletet.

A nyomozás során kiderült, hogy a Jugoszláviából emigrált horvát nacionalisták éveken át menedéket találtak Magyarországon is. (A fő gyülekező helyük azonban Olaszország volt.) Ezeket az emigránsokat Magyarországon először a pécsi Frigyes laktanyában helyezték el, majd amikor számuk növekedett, akkor Perčeč, az emigránsok egyik vezére a magyar katonai hatóságokkal olyan

megállapodást létesített, hogy a menekült horvát nacionalistákat a déli határszélen néhány táborba tömörítik. Így kibérelték Jankapusztát, koholt néven, Horvát Emil nevében. Jankapusztán az emigránsok szabályos katonai kiképzést kaptak, lőfegyverekkel, kézigránátokkal és bombákkal gyakorlatoztak. A magyar csendőrök szigorúan vigyáztak arra, hogy ezeket a táborokat be nem avatottak meg ne közelíthessék.

Nem érdektelen megemlíteni, hogy *1933 áprilisában szervezték meg Magyarországon a horvát nacionalisták szervezetét, az Usztasát.* Az alapító gyűlést a magyar irredenta szervezetek központi szervének, a Társadalmi Egyesületek Szövetségének budapesti épületében rendezték. Az első ülésen részt vett és elnökölt a TESZ elnöke, Szontagh professzor, megjelent többek között Perényi Zsigmond báró, koronaőr, a Honvédelmi Minisztérium és a Külügyminisztérium több vezető tisztviselője. Az Usztasa szervezetnek Magyarországon hivatalos lapja is volt, *pénzt verettek,* és Jankapusztán az Usztasa tagjai egyenruhát viseltek.

Kiderült az is, hogy a marseille-i gyilkosok egyikének, Mijo Kraljnak neve is szerepelt abban az emlékiratban, amelyet a budapesti jugoszláv követség 1933. augusztus 1-én nyújtott át a magyar kormánynak, és amelyben kérte, hogy Kraljt tartóztassák le. A magyar hatóságok akkor azt állították, hogy Kralj csupán 1933 februártól áprilisig tartózkodott Magyarországon, további tartózkodási helyét nem ismerik. Kitudódott azonban, hogy Kralj még augusztusban is a Gyékényestől 6 kilométerre fekvő szeszfinomítóban dolgozott.

Végül megállapították, hogy a horvát nacionalisták Nagykanizsán a Horthy Miklós utca 23. sz. házban sorshúzás útján jelölték ki azokat, akiknek a marseille-i merényletet végre kellett hajtaniuk.

Horthy-Magyarország polgári és katonai hatóságai gondosan, sőt *túl gondosan felkészültek a védekezésre.* Alig érkezett meg a merénylet híre Budapestre, a Külügyminisztérium az összes külképviseleteket a következő utasítással látta el: „Előre látható, hogy bizonyos oldalról kísérletet fognak tenni arra, hogy a világ közvéleménye előtt a merényletért Magyarországot állítsák oda bűnbaknak, ezért minden Magyarország-ellenes beállítású tünetről követségek azonnal tegyenek távirati jelentést, és minden esetleges inszinuációt, gyanúsítást azonnal utasítsanak vissza . . .”

Ez volt a Külügyminisztérium utasítása, amely egy nappal a merénylet elkövetése után, 1934. október 10-én ment el az összes

külképviseletekhez. Óhatatlanul felvetődik a kérdés, vajon nem siette-e el túlságosan a Külügyminisztérium a külképviseletek figyelmeztetését, talán meg kellett volna várni, míg az első, a horthysta hatóságokat gyanúsító adatok napvilágra kerülnek.

Jankapuszta kérdésében a Gömbös-kormány hivatalos nyilatkozata a következő álláspontot foglalta el: „A kormány Jankapuszta likvidálását 1934 áprilisában rendelte el. Ennek a tényleges végrehajtása, a telep kiürítése bizonyos időt vett igénybe. A bérlők a tulajdonossal rendes bérleti szerződésben állottak, így egy átmeneti idő állott elő áprilistól a gazdasági év végéig. A bérlők kis vagyona a bérletbe volt befektetve, meg kellett várniuk, amíg mezőgazdaságuk terményeit betakarítják és a gazdasági évet lezárják. Aztán minden irányban szétszóródtak. Nagy részük külföldre ment, valószínű azonban, hogy egy páran a közeli vidéken elszéledve, mint gazdasági munkások, cselédek visszamaradtak."

(Találhattak volna ügyesebb védekezést is, hiszen aránylag ritka esetben történik meg, hogy békés földművelők, földbérlők a mezőgazdasági munkálatok elvégzéséhez uniformist öltenek és pisztolyokkal, bombákkal katonai gyakorlatokat végeznek . . .)

Egy másik, egykorú külügyminisztériumi feljegyzés Jankapusztát mint „emigráns-menhelyet" jelöli meg, és azt állítja, hogy nem katonai gyakorlatokról volt szó, hanem pusztán csak az emigránsok között *„szokásos fegyelmező gyakorlatokról . . ."*

Ami pedig a merénylők magyar útlevelét illeti, erre a rendőrség budapesti főkapitánysága ezt az eléggé ügyefogyott választ adta: a főkapitányság állandóan olyan nagy tömegű útlevelet állít ki, hogy szinte lehetetlen az útlevélkérők személyazonosságának beható, pontos ellenőrzése . . .

Az persze egészen természetes, hogy azok a katonatisztek, akiknek a nevét a jugoszláv emlékiratok összefüggésbe hozták a marseille-i merénylettel, a honvédség főparancsnokának vizsgálóbizottsága előtt egyöntetűen kijelentették: sem a merényletről, sem annak előkészítéséről semmit nem tudtak. E tisztek közé tartozott *Sztojakovics Döme,* a Honvédelmi Minisztérium elnöki osztályának vezetője (jegyezzük meg ezt a nevet, mert később, 1944. március 22-én Horthy kormányzó Sztójay Döme néven őt nevezi ki miniszterelnöknek!). Ugyanígy vallott Toókos Gyula nyugállományú ezredes, és még nyolc katonatiszt; egyik-másik elismerte ugyan, mert tagadhatatlan volt, hogy kapcsolatban állott horvát emigránsokkal, de kijelentették, hogy ennek „politikai tartalma" nem volt. Vitéz Toókos Gyula ezredes, az EX egyik veze-

tője Debrecen mellett fekvő gazdaságában „könyörületből és szánalomból" alkalmazott három horvát emigránst, mivel azt hitte, hogy ezek nehéz helyzetüknél fogva majd megbecsülik magukat és tisztességesen fognak dolgozni, olcsó bérért. Toókos elmondotta azt is, hogy a három horvátnak havi 10 pengő készpénzt fizetett, és gondoskodott ellátásukról...

Alig két héttel a marseille-i merénylet után Kozma Miklós, a Magyar Távirati Iroda vezetője egyik munkatársától a következő bizalmas feljegyzést kapta:

„A Pester Lloyd egyik munkatársától hallottam, hogy Vészi József, a lap főszerkesztője, néhány nappal ezelőtt hosszabb kihallgatáson volt a kormányzónál és Gömbös miniszterelnöknél a marseille-i események ügyében. Mint mondotta, »nagyon nagy megnyugvással« távozott, abban a hitben, hogy nem lehet ránk bizonyítani semmit, mert nem vagyunk bűnösök a dologban. Ezzel szemben például Rassay nagyon is nyugtalan. A kormány egyik tagja állítólag azt mondotta neki a folyosón, hogy *élet-halál kérdés számunkra, hogyan ússzuk meg a jugoszláv dolgot.*"

Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter Griger Miklósnak, amikor az ragaszkodott a Magyarság betiltása ügyében bejelentett interpellációjának elmondásához, a következőket mondotta: *„Csak nagyon óvatosan, kedves Miklós, mert még soha annyira nem voltunk benn a pácban, mint most."*

Keresztes-Fischer belügyminiszter joggal aggódott: ezekben a napokban Magyarország külpolitikai helyzete rendkívül rossz volt. A nemzetközi közvélemény Párizsban és másutt, ha lehet, még kedvezőtlenebb volt Magyarországra, mint az 1925. évi hírhedt frankhamisítás idején. Gömbös miniszterelnök ezért elhatározta, hogy Mussolinitól kér segítséget.

A Külügyminisztérium 1934. november 4-én Gömbös számára nyolcoldalas emlékiratban foglalta össze a marseille-i merénylettel kapcsolatos külpolitikai problémákat. Ez az emlékirat nyíltan leszögezte: a franciák és a kisantant államok tudják, hogy a magyar hatóságok támogatták az akciót, hogy Jankapusztának 1934 áprilisában ígért feloszlatását nem hajtották végre, hogy a horvát emigrációt nem helyezték szigorú ellenőrzés alá, hogy Magyarországon nemcsak megtűrték, de támogatták is a horvát emigráció munkáját, ámde nincs elegendő bizonyíték a kezükben arra, hogy Magyarországot akár rendes diplomáciai akció útján, akár a Népszövetség fórumának igénybevételével elmarasztalják.

A magyar Külügyminisztérium emlékirata megállapította: ha

kiéleznék a felelősség kérdését, akkor *ez az akció elsősorban Olaszország felelősségét vetné fel,* hiszen Olaszországban van az Usztasa szervezet központja, ott dolgozik Pavelič és a többi horvát emigráns vezér, még ma is...

Minthogy azonban Franciaország az ausztriai náci puccs óta a Berlin és Róma között tapasztalható elhidegülést arra szeretné felhasználni, hogy olasz—francia közeledést hozzon létre, továbbá azért is, mert Franciaországnak komoly gondot okoz a Saar-vidéknek esetleg Németországhoz való csatolása — 1935 januárjában esedékes ott a népszavazás —, de mivel addig nem lehet szó Olaszország és Franciaország komoly együttműködéséről, ameddig az olasz—jugoszláv feszültség fennáll, ezért *a francia diplomácia óvakodni fog attól, hogy Olaszország felelősségét firtassa* — állapította meg a Külügyminisztérium „emlékeztetője".

(A német titkosszolgálat szerepéről akkor, 1934-ben sem a jugoszláv, sem a francia nyomozóhatóságok mit sem sejtettek, így csak a magyar és az olasz fasiszták felelősségéről esett szó a nyílt színen, a sajtóban és a bizalmas diplomáciai megbeszéléseken... Azóta azonban a napvilágra jutott dokumentumok alapján bebizonyosodott — erről készült a „Teutonkard akció" című film is —, hogy a marseille-i merényletben benne volt a német titkosszolgálatnak, közelebbről a párizsi német követség egyes beosztottjainak, így Hans Speidel katonai attasénak a keze is.

1934-ben ezt talán a Gömbös-kormány sem tudta, hiszen ha tudta volna, védekezésében feltétlenül felhasználta volna, ha másként nem, legalább úgy, hogy igénybe vette volna Németország segítségét a titokban folytatott diplomáciai tárgyalásokon.)

Ha már most Gömbös közli Mussolinival — folytatódik a Külügyminisztérium feljegyzése —, hogy Magyarország a marseille-i merénylet ügyében a rá szórt vádak és rágalmak visszautasítása céljából a Népszövetséghez óhajt fordulni, akkor valószínű, hogy ezt az olasz kormányfő nem nagyon fogja helyeselni. Ha pedig nem helyesli, akkor kénytelen lesz Londonban és Párizsban diplomáciai lépéseket tenni a magyar ügy érdekében...

Gömbös és Mussolini 1934. november 6-án és 7-én két napig tárgyalt egymással Rómában, és a tárgyalásokról a magyar miniszterelnök megnyugodva tért vissza Budapestre. Mussolini határozott támogatást ígért...

A tárgyalások befejezése után az angol Times azt írta, hogy Olaszország nem áldozza fel Magyarországot az olasz—jugoszláv viszony javítását célzó tárgyalások során, Mussolini tehát meg

akarja védeni a Gömbös-kormányt a jugoszláv vádakkal szemben. Ugyanekkor a francia Matin római tudósítója azt jelentette lapjának, hogy Gömbös és Mussolini tárgyalásai általános megenyhülést fognak eredményezni, és Magyarország csatlakozhat az olasz—francia és az olasz—jugoszláv közeledést célzó erőfeszítésekhez. (Mussolini tehát magáévá tette a magyar Külügyminisztérium fent vázolt álláspontját...)

1934. november 20-án Kánya külügyminiszter tájékoztatta a Minisztertanácsot a marseille-i királygyilkossággal kapcsolatban a Népszövetséghez benyújtott jugoszláv panasz folytán előállott helyzetről. A kormány tagjai nagy megkönnyebbüléssel vették tudomásul Gömbös ama kijelentését, amely szerint három nagyhatalom, Anglia, Franciaország és Olaszország támogatja a magyar kormányt ebben a kérdésben.

1934. december 4-én került ismét Minisztertanács elé a marseille-i merénylet ügye. Kánya külügyminiszter ez alkalommal közölte, hogy nézete szerint a Népszövetségben december 5-én, pénteken meginduló vita nem fog végleges megoldást eredményezni, a többi között azért sem, mert az *angol álláspont a kérdés tárgyalásának elhalasztása mellett van.* Jugoszlávia belpolitikai okok miatt akarja a merényletet napirenden tartani, és ezért követeli vizsgálóbizottság kiküldését. Ehhez a magyar kormány csak abban az esetben lenne hajlandó hozzájárulni, fejtegette Kánya, ha ilyen bizottságot küldenek valamennyi olyan államba, ahol szintén éltek és élnek horvát emigránsok (tehát Olaszországba is!).

Kányának igaza lett.

Másnap, *1934. december 5-én* éjfél után Eckhardt Tibor, a Gömbös-kormány által kinevezett népszövetségi fődelegátus, a következő titkos számjeltáviratot küldte Genfből a Külügyminisztériumba: *Olaszország képviselője, Aloisi báró közölte vele, hogy a jugoszláv ügyben létrejött a megegyezés.* Ennek lényege: a népszövetségi Tanács előtt nem lesz érdemleges vita, *a Tanács semmiféle megrovó határozatot nem hoz, vizsgálatot nem rendel el,* az egyetlen konzekvencia: a nemzetközi terrorizmus elleni nemzetközi egyezmény megkötése lesz. A megegyezés, hangsúlyozta Eckhardt táviratában, *elsősorban Aloisi báró, másodsorban Laval francia külügyminiszter érdeme,* aki a jugoszlávokkal szemben határozottan érvényesítette mérséklő befolyását. Aloisi báró személyesen beszélt a jugoszláv külügyminiszterrel, aki ehhez az elintézéshez hozzájárult. Eckhardt végül nyomatékosan hangsúlyozta: *„Ez a megállapodás titkos, a sajtónak sejtenie sem szabad,*

nehogy a jugoszlávok helyzetét otthon nehezítsük; *látszólag minden úgy megy tovább, mintha nem volna megegyezés.*"

Az utolsó mozzanatok egyike: *Kánya külügyminiszter 1935. január 17-én Genfben megbeszélést folytatott Laval francia külügyminiszterrel* és előadta neki a magyar kormány sürgető kérését az ügy lezárására. Kánya erről a találkozóról az egész akkori külpolitikai helyzetet jól jellemző, következő feljegyzést készítette:

M. kir. Külügyminisztérium
426/Pol. 1935. Kizárólag személyes tudomásulvételül!
Napijelentés.
Genf, 1935. január 17. Reggel 9.30 Hotel des Bergues.
d. u. 6 órakor Főtitkárság.
Miniszter Úr — Laval francia külügyminiszter.

Laval francia külügyminiszternél ma reggel látogatást tettem és előadtam neki a mellékelt francia nyelvű feljegyzésben foglaltakat.*

Válasza az volt, hogy mi a marseille-i ügynek, úgy látszik, első osztályú temetést akarunk biztosítani a mi javunkra. Kereken kijelentette, hogy ő megígérte a jugoszlávoknak, hogy ügyünk a mostani ülésszakon nem lesz finalizálva. Szokott cinizmusával őszintén bevallotta, hogy ő volt az, aki a jugoszlávoknak támadásuknak Magyarországra való korlátozását ajánlotta, mégpedig tekintettel Jankapusztára. Állandóan azt hangoztatta, hogy mi visszaéltünk a Népszövetség által nekünk megadott azon joggal, hogy saját ügyünkben ítélkezhessünk.** Ezzel szemben határozottan kijelentette, hogy a szerbek azon szándékát, hogy bevárják a a marseille-i bírói tárgyalások eredményét, helyteleníti, s azt fogja nekik ajánlani, hogy válaszukat 3—4 hét múlva adják meg. Midőn

* A francia nyelvű feljegyzés Jugoszláviára hárítja a felelősséget azért, hogy a jankapusztai ügyet még nem sikerült végérvényesen befejezni. Közli, hogy a magyar kormány ez ügyben különös szigorral járt el a vétkes tisztviselőkkel szemben, neheztelés nélkül vállalta a Népszövetség előtt az egyetlen vádlott szerepét, s mindent megtett, hogy kielégítse a nagyhatalmakat, a nemzetek tanácsát és a jugoszlávokat.

** Laval arra céloz, hogy a nemzetek tanácsát nem elégítette ki az, amit a magyar kormány „különös szigor"-nak nevezett. A jankapusztai ügyben a magyar hatóságok a következő ítéleteket hozták: Gajdán Imre és Bokor Lajos rendőrkapitányokat elbocsátásra, Deseő Sándor csendőrőrnagyot szobafogságra, Ferencz János és Czinka János csendőrtiszthelyetteseket 30—30 napi fogságra és áthelyezésre, Villmányi Dezsőt, az útlevélosztály helyettes vezetőjét áthelyezésre ítélték.

azonban néhány órával később megkérdeztem, hogy közölte-e a szerbekkel fenti határidőre vonatkozó kívánságát, azt felelte, hogy „je ne voulais pas tout dire à la fois aux serbes". („Nem akartam mindent egyszerre megmondani a szerbeknek.")

Beszélgetésünk folyamán a francia külügyminiszter felemlítette előttem, hogy Aloisi báró Mussolini nevében közbenjárt nála a dolog gyors finalizálása érdekében, hivatkozva arra a káros hatásra, melyet a meg nem egyezés a római paktum alkalmazására gyakorolhatna, és gúnyosan azt a megjegyzést fűzte ehhez, hogy „je m'en fous" („mit bánom én?"). De azért konverzációnk későbbi részében ismételten arra kért, hogy ne fenyegetőzzünk a római olasz—francia megegyezés szabotálásával, mert ez rendkívül megnehezítené Jeftič jugoszláv külügyminiszter helyzetét. Utalt Jeftičnek egy magyar lapban megjelent magyarbarát nyilatkozatára, és azt szuggerálta, hogy hasonhangú szerbbarát nyilatkozatot tehetne a Kormányzó Úr is, aki állítólag a szerbek iránt bizonyos rokonszenvvel viseltetik és azok katonai erényeit nagyon becsüli.

Magyarországról tréfásan barátságos módon úgy nyilatkozott, hogy „vous êtes un petit ilôt curieux dans l'Europe Centrale, mais malheureusement vous êtes très sympathiques." (Önök furcsa kis sziget Közép-Európában, de sajnos, nagyon rokonszenvesek.")

Cinikus humorral jegyezte meg, hogy abban a kellemetlen helyzetben van, hogy úgy nekem, mint Jeftičnek hazudnia kell, mert csak ily módon remélhető bennünket egymáshoz közelebb hozni.

Laval azt állította előttem, hogy a „par la force" kifejezést ő vétette bele a római megegyezés szövegébe, amiből az következik, hogy revíziós propagandánkat ezután is folytathatjuk, de reméli, hogy ez kevésbé zajos módon fog történni a jövőben.

Azokkal a hírekkel szemben, melyek szerint Belgrád szabotálni akarja a római paktumot, kijelentette, hogy ezek nem felelnek meg a valóságnak, ő erre vonatkozólag Jeftičcsel már megegyezett.

Egyébként Laval a magyar—jugoszláv konfliktus kérdését egész konverzációnk folyamán cinikus és sokszor humorisztikus módon kezelte, úgyhogy nehezen állapítható meg, hogy kijelentéseinek milyen fontosságot lehet tulajdonítani.

(Ez a Laval azonos azzal a Lavallal, aki a vichyi kormányban az 1940 júniusi összeomlás után leglelkesebb híve volt a Berlin—Róma-tengellyel való együttműködésnek . . .)

Amint 1925—26-ban a nemzetközi viszonyok megmentették a Bethlen-kormányt attól, hogy belebukjék a frankhamisításba, úgy 1934 végén az angol—olasz—francia nagyhatalmi érdekek követelték meg, hogy ne derüljön fény a marseille-i gyilkosság hátterére.

LEHULL AZ ÁLARC?

És most térjünk vissza a magyar belpolitikai élet eseményeihez: 1934 második felében az egykori szegedi ellenforradalmi társaság tagjai, elsősorban *Gömbös Gyula miniszterelnök* és *Eckhardt Tibor, a Független Kisgazda Párt vezetője között közeledés indult meg.* Gömböst és Eckhardtot összekötötte nemcsak az 1919 nyarán, Szegeden eltöltött szép napok, a Kass-szállóban lezajlott mulatozások emléke, az ottani ellenforradalmi szervezkedés sok „dicső" mozzanata, hanem az az időszak is, amikor a 20-as évek elején vállvetve együtt küzdöttek a fajvédő eszmék diadalra juttatásáért. Amikor 1928-ban Bethlen miniszterelnök bevette kormányába Gömbös Gyulát honvédelmi államtitkárként, majd beültette a hadügyminiszteri székbe, akkor egy időre elváltak útjaik: Gömbös hatalomra jutott, Eckhardt az ellenzék keserű kenyerét ette.

Bethlen bukása, Károlyi Gyula gróf egy évi kormányzása után, amikor Gömbös Gyula lett a miniszterelnök, és Gömbös egyre határozottabb lépéseket tett nemcsak a fasiszta Olaszországgal való barátság továbbfejlesztésére, hanem 1933 januárja óta a „hitleri" Németországgal való baráti kapcsolatok kiépítésére is, megcsillant az a lehetőség, hogy a régi szegedi ellenforradalmi társaság, az 1920-as évek fajvédői közös frontba tömörüljenek, Hitler és Mussolini oldalán, velük karöltve masírozzanak új kalandok felé.

Eckhardt Tibor 1922 októberében — nem utolsósorban saját anyagi érdekei miatt — lemondott a Miniszterelnökség sajtó-osztályának vezetéséről, és miután utolsó hivatalos ténykedéseként önmagának juttatott egy dúsan jövedelmező hétfői-lap engedélyt, hosszú évekig nem annyira politikai, mint inkább közgazdasági sikerekre törekedett. 1930-ban csatlakozott a Gaál Gaszton-féle Független Kisgazda Párthoz, s annak Gaál Gaszton halála után a vezetője lett.

(A Független Kisgazda Pártról 1935 márciusában Nagykanizsán tartott beszédében nem minden él nélkül mondotta Bethlen, hogy *„a Független Kisgazda Párt a nevét azért érdemelte meg, mert teljesen független a kisgazdáktól és a kisgazdákhoz semmi köze sincs"...*)

Gömbös és Eckhardt összebarátkoztatásának ötlete annál reálisabbnak tűnt, minél élesebb lett az ellentét Gömbös miniszterelnök és Bethlen volt miniszterelnök között.

Ami a Gömbös—Bethlen ellentétek *elvi részét* illeti, nem szabad szem elől téveszteni, hogy — az ellenforradalmi rendszer nehezen megszületett stabilitását féltvén — Gömbös is, Bethlen is kínosan ügyelt arra, hogy a *kül- és belpolitika nagy kérdéseiben való tökéletes nézetazonosságukat* mindenkor kinyilvánítsák.

Gömbös rendíthetetlen híve volt a német—olasz külpolitikai orientációnak, amelynek alapjait Bethlen rakta le. a földreform, a titkos választójog, a becsületes közigazgatás megoldásának elodázásában is teljes mértékben egyetértett Gömbös és Bethlen. A problémák gyökere — állították mindketten — az alkalmazandó módszerekben rejlik. Bethlen nem helyeselte az olasz vagy éppenséggel a német fasizmus módszereinek másolását, ennél jobbnak, megfelelőbbnek tartotta a magyar ellenforradalmi rendszer tizenöt éven át „kimunkált" eszközeit, módszereit, amelyek persze sok esetben nemigen különböztek az olasz vagy éppen a német fasizmus módszereitől.

(Idő múltával kiderült, hogy Gömbös egy lépéssel sem akar túlmenni azon a határon, amelyet Bethlen tíz esztendei uralma alatt vont meg: nem akart a Gömbös-kormány sem bitbizományi reformot, sem titkos választójogot, sem más reformot. Amint az új emberek beültek a hatalomba, folytatták ott, ahol Bethlen abbahagyta...)

Amikor Bethlen 1931 augusztusában lemondott, ezt azzal a nem is nagyon titkolt szándékkal tette, hogy ha elcsitulnak körülötte a gyűlölet hullámai, akkor újra átveszi a hatalmat. Károlyi Gyula gróffal nem is lett volna semmi hiba, de nem így állt a helyzet Gömbössel. A szegedi kapitány, miután belekóstolt a hatalomba, semminémű hajlandóságot nem mutatott arra, hogy átadja helyét Bethlen Istvánnak.

Különleges helyzet alakult ki; az Egységespárt, amelyet 1922-ben Bethlen teremtett meg, és amelynek a parlamenti képviselőit az 1931-es választásokon Bethlen juttatta mandátumhoz, természetesen Bethlent támogatta, ugyanakkor Gömbös, Horthy kor-

mányzó bizalmán kívül, mindössze 20—25 olyan képviselőre számíthatott, akik minden körülmények között feltétlenül kiállnak mellette. A hivatalban levő miniszterelnöknek tehát a többségi pártban, a kormánypártban nem volt szilárd, biztos többsége, tartania kellett attól, hogy Bethlen és hívei, ha ellenükre próbál tenni bármit, az Egységespártban, sőt a parlamentben is megbuktathatják. Bár Gömbös ebben a pozícióharcban bizonyos mértékig támaszkodhatott Horthyra, szövetségesek nélkül nem vélte megvalósíthatóknak kül- és belpolitikai elképzeléseit; ha azonban sikerülne a Független Kisgazda Pártot maga mellé felsorakoztatnia, akkor pozíciója nemcsak a parlamentben, hanem az országban is jelentős mértékben megerősödnék.

Ezért kereste Gömbös 1934 végétől kezdve Eckhardt barátságát; Eckhardt viszont ebből a politikai vadházasságból akart tőkét kovácsolni magának — messzebbmenő politikai céljai megvalósításához.

1935 január elején Kozma Miklós, a szegedi triumvirátus harmadik tagja, aki a miniszterelnökkel is, a Kisgazda Párt vezérével is megőrizte a régi barátságot, meghívta vacsorára Eckhardt Tibort és Ulain Ferencet, a Kisgazda Párt két vezetőjét, valamint öccsét, Kozma György Zemplén megyei főispánt.

Eckhardt a vacsorán a következőképpen körvonalazta elgondolását: Bethlen Istvánt és csoportját végérvényesen le kell törni. A titkos választójogot csak a következő országgyűlés csinálja meg, de *Gömbös már most alakítsa át kormányát,* vegye magához belügyminiszterül Kozma Miklóst, kinek első dolga legyen a főispáni kar háromnegyed részének kicserélése, aztán a fél éven belül megtartandó általános választások során a nyílt szavazás minden előnyének teljes kihasználása. A *kormány produkáljon olyan erőszakos választást, amilyenre még példa nem volt:* ennek során Gömbös Nemzeti Egység Pártja és a Független Kisgazda Párt, mint *két testvérpárt szabadon futna,* míg Bethlen és minden más ellenzéki párt a lehetőségig kiszoríttatnék a parlamentből.

Kozma szabadkozott a belügyminiszterség ellen, de Eckhardt ezt nem vette komolyan, sőt megtoldotta azzal, hogy az lenne a leghelyesebb, ha Kozma maga mellé venné államtitkárnak nagy közigazgatási tapasztalatokkal rendelkező édes testvéröccsét, Kozma György főispánt.

Miután Eckhardt és Ulain eltávoztak a vacsoráról, Kozma György megkérdezte bátyját, mit szól Eckhardt tervéhez. Kozma

a következőképpen válaszolt: „Mit, hát azt, hogy *Tibor miniszterelnök akar lenni!*"

Eckhardt elgondolásának háttere: a szituáció kedvező, mert Horthy erősen hajlik a szegedi társaság volt vezéralakjai felé. Annak, hogy Eckhardt miniszterelnök lehessen, két ember áll útjában: Gömbös Gyula és Kozma Miklós, két egykori szegedi barátja — írja naplójegyzeteiben Kozma György. Ezeket kell először lehetetlenné tennie. Az a példátlanul erőszakos választás, amelyet ő javasolt, számítása szerint mind a kettőt elintézi, erkölcsileg és politikailag, miután tehát a kikötött szabad futás őt kétségtelenül nagy párthoz segítené, egyenesen ölébe hullana a miniszterelnökség!...

Természetesen ezalatt Bethlen sem volt tétlen. 1935 január 29-én az Egységespártban tartott értekezleten Ráday Gedeon gróf, az első Bethlen-kormány belügyminisztere, Bethlen bizalmas híve éles támadást intézett az Egységespárt vezetősége ellen, az Eckhardttal való kokettirozás, barátkozgatás miatt. Ráday felszólalását támogatta több tekintélyes képviselő. A vita végén Gömbös válaszolt és keményen visszautasította a felszólalók vádját, majd felvetette a bizalmi kérdést.

Kozma György a következőképpen örökítette meg naplójában ezt a szavazást: „Bethlen István gróf az egész idő alatt az elnöki emelvény melletti bal sarokban szótlanul ült és szívta cigarettáját. Mikor a bizalmi kérdést Gömbös felvetette, hívei mind kérdően néztek rá, s ő egy kis fejbiccentéssel jelezte, hogy a bizalom megszavazandó, mire a pártértekezlet összes tagjai felállottak és egyhangúan megszavazták a bizalmat Gömbös Gyulának."

Ez a bizalmi szavazás viszont Eckhardtot bőszítette fel. Még éjfélkor telefonon felhívta Kozmát, és közölte, hogy másnap reggel beszélni óhajt vele. Reggel előbb Ulain érkezett meg, majd utána Eckhardt, aki — Kozma György naplója szerint — „úgy elkezdett ordítani, hogy zengett az egész ház. Alig lehetett lecsillapítani... Kijelentette, hogy a Gyulával kötött megállapodást felbontottnak tekinti."

Kozmának nagy nehezen sikerült lecsillapítania Eckhardtot és ezzel megmenteni a kialakulóban levő Gömbös—Eckhardt együttműködést.

Két hét múlva, 1935. február 14-én Gömbös miniszterelnök rádióinyilatkozatban számolt be a kormány két és fél esztendei tevékenységéről. Azt igyekezett megmagyarázni, hogy az annak idején nagy hangon meghirdetett 95 pontból miért nem sikerült

semmit sem megvalósítani, és ennek kapcsán szerényen kijelentette, hogy kormányának tevékenysége arra a nagy célra volt beállítva, hogy feltartóztathassák a *széles néprétegek teljes anyagi összeomlását* . . .

Ismételten leszögezte, hogy *tervbe vett reformjai nem irányulnak sem a tőke, sem a földbirtok, sem a vagyonos osztályok ellen.* Miután a nagybirtokot és nagytőkét ilyen módon megnyugtatta, nem átallott megnyugtató ígéreteket tenni a Bethlen-csoport felé sem, és kijelentette: szó sincs arról, hogy likvidálni óhajtaná a Bethlen által felépített Egységespártot, és hogy egészen új politikai erőkre, illetőleg csoportosulásokra támaszkodva akarna tovább kormányozni. „Ha ezt tenném — mondotta Gömbös —, akkor ez a politikai okosság és előrelátás oly csekély fokát jelentené részünkről, hogy ennek még a feltételezését is sértőnek tartom magamra és munkatársaimra."

(Amikor három héttel később mindezt megtette Gömbös, akkor szó sem esett arról, hogy ez a politikai okosság és előrelátás csekély foka lenne. Persze, három hét sok idő a politikában . . .)

Amikor a Magyar Távirati Iroda szerkesztője a rádiónyilatkozat végén megemlítette: nagybirtokos körökben azt beszélik, hogy a Gömbös-kormány radikális földreformot akar, erre Gömbös a következőket mondotta:

„Ez is csak ráfogás vagy nyilvánvaló félremagyarázás. *Én nemhogy nem radikális, de semmiféle földreformot nem akarok, és minden ily irányú megmozdulással a legélesebben szembeszállok.*"

Gömbös rádiónyilatkozatában elismerte, hogy van bizonyos megállapodás közte és Eckhardt között, de azt állította, hogy ez a megállapodás csak a titkos választójog bevezetésére és a „korrekt" választási eljárásra vonatkozik.

Ma már tudjuk, Gömbös és Eckhardt abban állapodott meg, hogy az elkövetkező választásokon egymás fontos jelöltjei ellen nem indítanak komoly harcot, ellenben együttes erővel kiszorítják a parlamentből Bethlen híveit.

Három nappal Gömbös rádiónyilatkozata után Eckhardt Tibor Szentesen beszédet mondott, amelyben kijelentette, hogy azért zavaros a belpolitikai helyzet, „mert egy elmúlt rendszer — és itt Eckhardt nyíltan utalt a Bethlen-rendszerre — *nem akar odamenni, ahova való: a kriptába, a temetőbe* . . ."

Eckhardt részletesen ecsetelte azokat az erkölcstelen állapotokat, amelyek a Bethlen-rendszer tízévi uralma alatt jöttek létre. Azt indítványozta, hogy: e tíz év méltó elismeréseképpen kötelez-

zék Bethlen grófot, hogy Vass József mellé temettesse el magát a Pantheonban. Ez a hely megilleti Bethlent...

Ezt a támadást most már Bethlen is megsokallta és Horthy kormányzóhoz fordult védelemért. Horthynak fölöttébb kellemetlen volt, hogy állást foglaljon a Gömbös—Bethlen—Eckhardt vitában, nyíltan egyiket sem óhajtotta elejteni, ezért államfői tekintélyére támaszkodva formális megegyezést hozott létre Gömbös és Bethlen között. A kiadott hivatalos kommüniké szerint a hivatalban levő miniszterelnök és a volt miniszterelnök megegyezett a titkos választójog mikénti bevezetése kérdésében, és ezt a megegyezést a kormányzó szentesítette(!).

A megegyezésnek az volt a látszata, hogy Bethlen maradt felül, és Bethlen hívei (az Egységespártban és a párton kívül) triumfáltak is, de örömük korai volt. Február végén Kozma Miklós közölte öccsével, Kozma Györggyel, hogy a kormány átalakítása küszöbön áll, és Gömbös azt kívánja tőle, Kozmától, hogy vállalja el a belügyi tárcát. Ez — írja naplójában Kozma György — megfelelt Eckhardt elgondolásának.

1935. március 4-én, hétfőn délelőtt fél 11-kor Gömbös miniszterelnök a Sándor-palotában rendkívüli minisztertanácsra hívta egybe kormányának tagjait. *A miniszterelnök közölte miniszter-társaival, hogy elhatározta lemondását, amihez természetesen a kormány tagjai is csatlakoztak.* Horthy 11 órakor fogadta Gömbös miniszterelnököt, tudomásul vette a kormány lemondását, egyben ismét Gömbös Gyulát bízta meg az új kormány megalakításával. Gömbös visszatért a Sándor-palotába és megkezdte tanácskozásait a kabinet újjáalakítására vonatkozóan. *A tanácskozás tizenöt percig tartott*, és máris kész volt az új kormánylista, amelyet azonnal be is mutatott Horthy kormányzónak. Egy óra után néhány perccel már a Sándor-palotában fogadta a sajtó képviselőit, ismertette előttük az új kormánylistát. Két új miniszter kapott helyet a második Gömbös-kormányban: Bornemisza Géza, az ún. reformnemzedék egyik élharcosa, a kereskedelmi tárcát kapta meg, Keresztes-Fischer belügyminiszter helyére Kozma Miklós, a Magyar Távirati Iroda elnökvezérigazgatója került.

Másnap délelőtt 10 órakor az új kormány letette az esküt, majd délelőtt 11 órakor az Egységespártból szervezett Nemzeti Egység Pártja az Esterházy utcai klubhelyiségben pártértekezletet tartott, s egyhangúlag bizalmat szavazott az új Gömbös-kormánynak. Az értekezlet után Gömbös dolgozószobájába invitálta Bethlen grófot és ott közölte vele, hogy a *kormányalakítással egyidejűleg Horthy*

kormányzótól megkapta a házfeloszlatási kéziratot, és ezzel a Képviselőház délután összeülő ülésén élni is óhajt.

Bethlen meglepetve vette tudomásul a Ház feloszlatását. Átlátta, hogy elvesztette a játszmát. Jól tudta, hogy az általa alkotott 1925-ös nyíltszavazásos választójog alapján a hatalmon levő miniszterelnök azt választathat meg, akit akar; az előzmények ismeretében nem lehetett kétsége aziránt, hogy Gömbös az új választásokat az ő híveinek kiszorítására fogja felhasználni. Heves szóváltás után Bethlen otthagyta Gömböst.

Rassay Károlytól, a liberális ellenzék vezérétől tudjuk, mi történt ezután a Királyi Várban. Bethlen az Esterházy utcából felháborodva azonnal a Várba ment és felvilágosítást kért Horthytól. Horthy először letagadta, majd azzal magyarázta a Gömbösnek adott házfeloszlató kéziratot, hogy a kormánypártban Bethlen hívei akadályozzák a kormányzást; most már nem tudja visszavenni Gömböstől a kéziratot. Bethlen súlyos szavakkal bélyegezte meg ezt a kétszínű eljárást és köszönés nélkül távozott. Hosszú időre Horthy és Bethlen között minden személyes érintkezés megszakadt...

Délután öt órakor kormányzói kézirattal feloszlatták a Házat, a kormányzói kézirat felolvasása alkalmával az Eckhardt-féle Független Kisgazda Párt nagy tüntetést rendezett Horthy kormányzó mellett. Eckhardt már zsebében érezte a nagy választási győzelmet és azt hitte, hogy hatalmas lépéssel közelebb jutott nagyravágyó terveinek megvalósításához.

Bethlen István néhány héttel később nagykanizsai választási beszédében a házfeloszlatásról és a Gömbös—Eckhardt együttműködésről a következőket mondotta: „A házfeloszlatással lehullott szememről a hályog. De lehullott a miniszterelnök úr arcáról az álarc is, amelyet viselt, és én tisztába jöttem azzal, hogy amikor azt hittem, hogy egy kártyapartiba mentem bele, amelynél velem szemben a Független Kisgazda Párt vezére állott, tévedtem, mert rájöttem, hogy nem kettős partit játszottunk, hanem hármas partit, mert a miniszterelnök úr diktálta a Kisgazda Párt vezérének, hogy milyen tromfot hívjon. Elvesztettem a partit" — ismerte be Bethlen.

Valóban, az egész Gömbös—Eckhardt kontra Bethlen politikai harc kaszinóbeli kártyapartihoz hasonlított, és az volt a tét, hogy milyen módszerrel *ki* tartsa fenn az ellenforradalmi rendszernek ama gazdasági és politikai berendezéseit, amelyeket Bethlen gróf hozott létre. És hogy *ki* üljön a miniszterelnöki székben, hogy

Gömbös, Eckhardt vagy Bethlen hívei férkőzzenek-e közelebb a húsos fazékhoz?

1935. március 5-én délután öt órakor, a képviselőház feloszlatásakor úgy látszott, hogy a Gömbös—Eckhardt koalíció ebben a harcban Bethlen fölé kerekedett.

A megyék és városok főispánjai már előző nap, március 4-én, hétfőn táviratot kaptak Kozma Miklóstól, az új belügyminisztertől: másnap, 5-én este 10 órakor jelenjenek meg a Nemzeti Egység Pártja budapesti, Esterházy utcai országos központjában.

A teljes számban egybegyülekezett főispáni kart Gömbös Gyula miniszterelnök köszöntötte. Majd meglepő kijelentést tett: az előző kormány azért nem hozta tető alá az annyit ígért új választójogi törvényt, mert nemcsak Bethlennel, de saját kormányának tagjaival sem tudott közös nevezőre jutni az új parlament szervezetének, felépítésének kérdésében. Ő, Gömbös ugyanis *érdekképviseleti alapon,* másszóval *olasz fasiszta korporációs alapon képzelte* el az új parlamentet, de ezt az elgondolást ellenezte a Bethlen köré tömörült politikai csoport, és ellenezték azok a politikusok, akik már több képviselőválasztáson gyakorlatban kipróbálták és megfelelőnek is találták az ajánlásokhoz kötött, nyíltszavazásos, egész Európában ritkaságszámba menő választási rendszert.

— Minek nekünk idegen példák után menni — érveltek Bethlenék. — A magyar nép „igazi" képviseletét eddig is „biztosítottuk" a parlamentben, nem jobb ennél Mussolini rendszere sem, és még az az előnye is megvan, hogy *azt a látszatot lehet vele kelteni, mintha itt a nép választaná meg az országgyűlést...*

Gömbös és Bethlen egy és ugyanazon cél felé törekedtek, de más és más módszert tartottak üdvözítőnek. Bethlen néhány nappal azután, hogy a házfeloszlatás miatt kilépett az Egységespártból, a Corriere della Sera című olasz lap munkatársának adott nyilatkozatában kijelentette: „A Nemzeti Egység Pártjából való kilépésemet *nem elvi kérdésekre vezethetem vissza, hanem inkább metódusokra.*"

Visszatérve a főispáni értekezletre: Gömbös megnyitó beszéde után Marton Béla, a kormánypárt országos főtitkára vette át a szót, és hosszú, bonyolult előadásba kezdett a választások lefolytatásával kapcsolatos tudnivalókról.

Sztranyavszky Sándor belügyi államtitkár, ki szintén ott ült az emelvényen, egyszerűen félbeszakította az országos főtitkár előadását, mondván, hogy ez így túl hosszú, mire Marton végezne mondanivalójával, már véget értek a választások. Marton megpróbálta védeni nagy gonddal összeállított, számtalan törvénycikket, kormányrendeletet felölelő előadását, de *Sztranyavszky* elég nyersen félretolta, mondván: *erre most nem érünk rá, itt komoly dolgokról van szó,* majd a maga rövid tízperces tájékoztatójában megadta a főispánoknak a választásokon követendő szempontokat és eljárási utasításokat.

Ezt a nyelvet a főispánok már jobban értették, és megkezdődött ott a helyszínen a képviselőjelöltek kiválasztása. A főispánok egymás után álltak fel, hogy megtegyék javaslataikat, vagy helyesebben és pontosabban szólva: *tudomásul vegyék,* hogy az Egységespárt vezetői kiket jelöltek az egyes választókerületekbe, azt, hogy *kiknek a megválasztását kell minden áron biztosítaniuk.*

Egy közepes képességű, valamelyes politikai tapasztalattal és némi közigazgatási gyakorlattal rendelkező főispánnak 1935-ben nem jelentett megoldhatatlan feladatot egy-egy képviselő megválasztása az 1925. évi, még a Bethlen-kormány által alkotott nyíltszavazásos választójog alapján. Tehát: akit Gömbös kegye méltónak talált a jelölésre, az szinte már zsebében érezhette a mandátumot; ellenzéki, nem kormánypárti jelölt csak akkor tudhatta magát biztonságban, ha — *paktuma volt Gömbösékkel.*

Létrejöttek helyi egyezségek, de voltak országos jellegű és érvényű megállapodások is. Gömbös pártjának helyi paktumai voltak a Wolff—Ernszt-féle Keresztény Párttal, *teljes választási paktumot kötött Eckhardt pártjával, a Független Kisgazda Párttal.*

Érthető, ha minden volt képviselő és reménybeli képviselőjelölt nagy érdeklődéssel fogadta a Nemzeti Egység Pártja főispáni értekezletéről jövő híreket; sorsuk jórészt már itt eldőlt.

Bethlen még nem adta fel a harcot, és másnap, március 6-án estére a Pannonia étterem különhelyiségébe megbeszélésre hívta össze azokat az egységespárti képviselőket, akik azonfelül, hogy

neki köszönhették a mandátumukat, hosszú esztendők óta meg nem szűntek hangoztatni hűségüket vezérük, Bethlen gróf iránt.

Amint az egykorú sajtó beszámolt róla, Bethlen 80 meghívót küldött ki; megjelentek 22-en...

És a többiek? Pethő Sándor a Magyarság című lap március 8-i számában írt vezércikkében ezekről a volt Bethlen-hívekről a többi között a következőket írta:

„Becsapottnak érzik magukat, hogy a régi vezér nem gondoskodott róluk, mielőtt elhagyta volna a csatateret. Szemére vetik, hogy nem tudta megfejteni létük nagy szfinkszét, s most maguknak kell kobakjukat törni, vajon miképpen mentsék szárazra e hajótörésben elzúzódott csontjaikat...

Álmatag, buta szemhéjaik alól, honnan oly hideg halszemek révedtek a világba, most haragos villámok sisteregnek az elhagyott vezér felé."

Végül Pethő a következő, hízelgőnek éppenséggel nem mondható megjegyzéssel illette azokat, akik öt-tíz vagy éppen tizenöt esztendőn keresztül Bethlen kegyelméből mandátumot kaptak, és éljent kiáltottak vezérükre, amikor csak kellett:

„Az egész társaság fakó és penészes. Száraz kóró, amely már sehonnan sem kap életnedvet."

(Kikről írta ezt Pethő? Az ellenforradalmi rendszer elsővonalbeli politikai garnitúrájáról, a rendszer legkipróbáltabb, legbiztosabb támaszairól...)

Bethlen március 6-án este a Pannonia étterem különtermében látta, hogy csatát vesztett. Huszonkét emberrel ellenzéki pártot alakítani — szemben a teljes közigazgatási apparátusra támaszkodó kormánypárttal — kilátástalan vállalkozás. Gömbös pedig már a jelöléseknél elintézte Bethlen volt híveit, és új nevek kerültek a választási listák élére, teljes együttműködésben Eckhardt Tiborral.

Rassay Károly, a liberális ellenzék vezére az Egységespárt eme belső családi háborúságáról egyik választási beszédében a következőket mondotta:

„Mi történt az elmúlt héten? Ha rendőri riporter volnék, cikkemnek azt a címet adnám, hogy „Családirtás az Esterházy utcában". Megírnám a cikkben, hogy a párt rossz útra tért fia — Gömbös —, felbújtatva az örökségre vágyó szerelmes, Eckhardt által, álmában megölte a párt apját, Bethlent, azután nem tudott ellenállni indulatának és sorra kiirtotta ártatlan testvéreit, a Jenőket, a Hugókat és a Gézákat..."

Megindult a választási harc: 245 mandátumra 1600 ön- és hivatalos jelölt pályázott, nagy keletje volt a jó, ügyes kortesnek. A választási hadjárat alatt Gömbös, Eckhardt, Bethlen, Kozma és a több mint másfél ezer képviselőjelölt szorgalmasan járta a választókerületeket. A jelöltek nem fukarkodtak ígéretekkel: a titkos választójog bevezetése, a bürokrácia felszámolása, a kartellek megrendszabályozása, a közterhek csökkentése majdnem minden választási gyűlésen szerepelt az ígéretek hosszú lajstromán.

Megmozdult a klérus is. Serédi hercegprímás homályos, sokféleképpen magyarázható pásztorlevelet adott ki.

Szegeden a kormánypárti nagygyűlés után a Hungáriában rendezett, szűk körű ebéd nagy szenzációja volt, hogy „amikor már egybegyűlt az egész társaság, viharos taps közben, lassan, méltóságteljesen bevonult a nagyterembe papi kísérettel Glattfelder Gyula, csanádi püspök, akit Gömbös Gyula miniszterelnök köszöntött. A püspök helyet foglalt a miniszterelnök jobbján..." — írta a Reggel c. újság tudósítója. Szmrecsányi egri érsek felszólította híveit, hogy szavazatukat Biró Pálra, az ózdi vasgyár vezérigazgatójára adják.

Az ellenzék meglehetősen zavarban volt a választási program tekintetében: Gömbös ugyanis — ismerjük el: ügyes politikai sakkhúzással — bevett programjába minden lényeges ellenzéki követelést; kijelentette, hogy híve a titkos választójognak, komoly földbirtokpolitikai reformok vannak a kormány tarsolyában, megszüntetik a hatalmas hitbizományokat, leszámolnak a bürokráciával és így tovább, és így tovább...

Az ellenzék harcát nagyban gyöngítette, hogy a falvakban még komoly befolyással rendelkező Független Kisgazda Párt a választási harc első felében teljes erővel kiállt Gömbös mellett.

Eckhardt Tibor, a Független Kisgazda Párt vezére 1935. március 11-én Miskolcon kijelentette, hogy *fenntartás nélkül elfogadja Gömbös miniszterelnök programját.*

Egy másik választási beszédében azt fejtegette, hogy a Független Kisgazda Párt programja azonos Gömbös programjával, éppen azért a Független Kisgazda Párt nem mint fék akar működni a kormánnyal szemben, hanem megfordítva: ő és pártja lesz a motor, a lendítőkerék a kormány reformprogramjának megvalósításában...

De Eckhardt nem hagyta kétségek között választóit politikai célkitűzései tekintetében sem, nyíltan megmondotta fent idézett miskolci beszédében:

„A mi pártunk és az én célkitűzéseim és reformtörekvéseim nem haladják túl azokat az elveket és kereteket, amelyeket az utóbbi tizenöt esztendőben Angliában a konzervatív pártok meg is valósítottak."

(A becsületes földreformra vágyó parasztok törhették a fejüket, vajon az angol konzervatív párt programja jelent-e nekik valami jót?...)

A Nemzeti Egység Pártja és a Független Kisgazda Párt szónokai nagy tűzzel és nekibuzdulással szidták a tíz esztendei Bethlen-kormányzatot, mely katasztrófába vitte az országot. „A régi rendszer — dörgött választási beszédében Ulain Ferenc, Eckhardt alvezére — száz-kétszáz vállalat szolgálatába állította a vámpolitikát, ezek az iparvállalatok viszont táplálták a pártkasszát. Küzdeni kell a Sobri Jóskák és Rózsa Sándorok ellen, akik főtanácsosi címmel ékesítve, párnázott ajtók mögött fosztogatnak és rabolnak."

Mi volt erre Bethlen táborának válasza?

A 8 Órai Újság című lap a Bethlen-rezsimet ért vádakkal a következőket szegezte szembe:

„Bethlen István kormánya már négy éve távozott, és mutassa bárki egyetlen jelét annak, hogy azóta a dolgok jobbra fordultak, ha voltak sebek, begyógyultak, ha volt elhanyatlás, az megszűnt volna. Azt látjuk, hogy négy évvel gróf Bethlen István távozása után helyzetünk kedvezőtlenebb, mint volt:

... gazdaságilag rosszabbul állunk, pénzforgalmunk elenyészően kicsiny, a nyomor, az eladósodás, a munkanélküliség és a társadalom függősége megnőtt..."

A választási harc a megszokott mederben folyt, a közigazgatási szervek a főispántól a főszolgabíróig mind a helyükön voltak és „becsülettel" teljesítették kötelességüket az Egységes Párt hivatalos jelöltjei iránt. Preszly Elemér, az új belügyi államtitkár március 17-i ceglédi beszédében ugyan azt a kívánságát fejezte ki, hogy „ha már nyíltan szavazunk, arra kell törekednünk, hogy a választások befolyástól és erőszaktól mentesen történjenek meg", de ezt minden illetékes hivatalos tényező csak afféle kortesszólamnak, meg nem tartandó ígéretnek vette, amelynek teljesítése esetén aligha kapnának dicséretet a belügyminiszter úrtól.

Kozma György, Zemplén megyei főispán, a következőképpen foglalta össze naplójában a maga és főispán-kollégái nézetét a választások tisztasága kérdésében:

„Egészen logikus volt egyes főispánoknak és főszolgabíráknak

az az álláspontja, hogy nem érdemes tisztán választani, mert az ellenzék úgyis a legféktelenebb terrort fogja emlegetni..."

Kozma György főispán megörökítette naplójában Rátz Kálmán megválasztásának történetét. Rátz huszárőrnagy a sárospataki választókerületben lépett fel, ott, ahol Windischgraetz Lajos hercegnek terültek el birtokai. „Március 11-én Patakról Windischgraetz Lajos herceg hívott fel telefonon s azt kérdezte, akarom-e komolyan megválasztatni Rátz Kálmánt, mert ha igen, akkor régi kedves huszár bajtársa mellett ő is akcióba lépne... Örömmel vettem ajánlkozását, s a teendők megbeszélése végett Rátz Kálmánnal együtt vacsorára hívtam meg. Az egész választási időszak legkedvesebb, legderűsebb és legmulattatóbb pár órája volt ez este. Éjfélig voltunk együtt hármasban, s Windischgraetz a maga veleszületett humorával, élcelő képességével két világrészben átélt élményeiről és kalandjairól beszélt a legélvezetesebb formában, s miután ilyenekben Rátz Kálmán múltja is bővelkedik, a kettő valósággal versenyzett érdekes és mulatságos eseteik előadásában. Mindenről folyt szó, csak a választásokról nem, s éppen ezért volt felüdülés számomra ez az est. Csak búcsúzáskor mondott Windischgraetz ennyit: No hát, Kálmánt meg fogjuk választani."

A frankhamisító Windischgraetz herceg úriemberhez méltóan megtartotta szavát, és a sárospataki kerület mandátumát több mint 5000 szótöbbséggel Rátz Kálmán huszárőrnagy úr szerezte meg...

Visszatérve a Gömbös—Eckhardt paktumra: a debreceni választási elnök vagy nem ismerte a paktumot, vagy titokban más utasítást kapott, de egy tény: visszautasította a Kisgazda Párt helyi jelölőlistáját — az ajánlások elégtelensége címén, így a Hegymegi-Kiss Pál vezette lista nem indulhatott a választásokon. Ulain azonnal tiltakozott Sztranyavszky belügyi államtitkárnál, és miután Sztranyavszky nem volt hajlandó megváltoztatni a debreceni döntést, a Kisgazda Párt felmondta a paktumot. Ezt Sztranyavszky másnap közölte a sajtóval, mire Eckhardt is nyilatkozott, és nagy meglepetésre kijelentette, hogy nem érti a belügyi államtitkár nyilatkozatát, mert „a kormány és a Független Kisgazda Párt között nincsen és soha nem volt semmiféle választási paktum, és így az fel sem borulhatott..."

Vagy Sztranyavszky, vagy Eckhardt nem mondott igazat...

Dobi István „Vallomás és történelem" című visszaemlékezéseiben a Gömbös—Eckhardt paktumról a következőket írja: „A vá-

lasztási agitáció utolsó szakaszában Kozma Miklós belügyminiszter késő estébe nyúló tanácskozásra rendelte magához a főispánokat. Utána Lukács Béla, aki rokona Horthynak és barátja Eckhardtnak, különben miskolci főispán, becsengetett a kisgazdapárti vezérhez. Megkérdezte tőle, tulajdonképpen miben állapodtak meg ők Gömbössel. Eckhardt megmondta. Mindenki külön agitál, nyilvános együttműködés nincs, a miniszterelnök felelősséget vállal érte, hogy *azoknak a kisgazdapárti jelölteknek a mozgását, akiknek beválasztására Eckhardt súlyt helyez, a közigazgatás nem gátolja, hanem óvatosan támogatja, az ilyenekkel szemben Gömbösék nem állítanak komoly ellenjelölteket.* Eckhardt ezeknek a listáját átadta Gömbösnek.

Lukács Béla kihúzott a zsebéből egy névsort:

— Ez az?

Mondja Eckhardt, hogy igen. Lukács nevet egyet.

— Nem tudom, hogy írásban állapodtatok-e meg vagy becsületszóra. Mi azzal kaptuk meg Kozmától ezt a listát, hogy akik ezen szerepelnek, bármi történjék — *nem lehetnek képviselők.* Ez Gömbös utasítása.

Eckhardtnak telefonja nem volt, nem tudom, hogyan kerítette elő Ulaint, de előkerítette. Nem tudom, kettőjük közül melyik volt a felháborodottabb, melyiknek a keserűsége nagyobb. Ulain rohant Sztranyavszkyhoz, hangos botrányt csapott, az pedig kinevette őt. Az elbeszélések szerint körülbelül úgy intézte el felháborodását, ahogyan Tomanóczy ügyvéd úr Komáromban az én Horváth barátomnak megmagyarázta a választási ígéretek értékét.

Aznap éjszakától a Független Kisgazda Párt megint ellenzéki párt volt, kiélesedett a harc a kormánypárt és a kisgazdák között."

A Pesti Napló munkatársa írta az egyik nyíltszavazásos kerületből:

„Ősz, pozsgás magyar áll a bizottság előtt.

— Nem szavallok én, kérem — mondja eltökélten. — Megjelenni muszáj, hát megjelentem la, de nem szavallok.

A bizottság nem feszegeti tovább a kérdést és az ősz magyar tempósan kiballag. A templom táján utolérem:

— Várjon csak, gazduram!

— Nem vagyok én gazda, csak zsellér... Miben állhatok szolgálatára az ifjúúrnak?

— Arra vagyok kíváncsi, miért nem szavazott?

— Hát úgy van a' ifjúúr, hogy nem lehet. — Bölcs csend. — Nem lehet bizony. Már annak, aki emlékezik. Hatvanhét óta folyvást ígérik a jelölt urak, hogy lesz földosztás, lesz földosztás, nem sínylődhet tovább a nép. Osztán földosztás nincs. — Csend, pipaszívás. — Hát ezért nem szavallok én.

— De hiszen nem minden jelölt ígér földosztást...

— Aki még ígérni sem ígéri, arra osztán egyáltalán nem szavallok."

Berki Gyula, Bethlen egyik híve a nagyatádi választókerületben maradt alul az egységespárti jelölttel szemben. A választásról a következőket mondotta a 8 Órai Újság munkatársának:

„Péntek éjjel és szombaton egész nap, továbbá vasárnapra virradó éjjel megkezdődött a választóim ellen a leggonoszabb hadjárat.

Tudni kell, hogy Kovács Dénes nagyatádi főszolgabíró ellen négy hónappal ezelőtt hivatali vizsgálat volt, amelyen igen súlyos hivatali hibákat találtak. Ezt az új főispán, Hegyessy tudta.

A főszolgabíró most már félelmében a legbrutálisabb utasításokat adta ki a jegyzői karnak és az összes járásbeli közalkalmazottaknak. Állásvesztéssel, B-listára helyezéssel fenyegette meg híveimet. Az italmérőket és trafikosokat felkeresték. Megfenyegették őket, hogy jogaikat elvonják, ha reám szavaznak. Szombaton minden községben tiltott gyűléseket tartottak, amelyeken a főszolgabíró és Mester szolgabíró is megjelent. Két éjjel és egy nap folyt a bor és marékkal szórták a bankót.

Szombaton reggel 6 órától kezdve olyan közigazgatási száskajárás volt a kerületben, amilyenre még példa nem volt. Idegen járásokból is odarendelték a közigazgatási alkalmazottakat. Házról házra jártak, adó- és illetékvégrehajtásokat foganatosítottak. Egyik kisgazda pártvezetőm, Karlovits József ellen illetéktartozás miatt Goritsky nagyatádi jegyző szombatra tűzött ki árverést. Csököly és Mike községekben Kárpáti jegyző házról házra járt és azzal fenyegette meg választóimat, hogy felsőbb utasítást kapott, mely szerint annak, aki rám szavaz, az adóját duplájára emeli fel. Jogelvonással, adóvégrehajtással és az adósvédelemről szóló rendelet megszüntetésével, valamint ezer más hasonlóval fenyegette ez a száskahad választóimat...

...Ezer választómat terrorizálták, ezer választómat megfizették, és ezerötszáz választómat nem engedték az urnákhoz. Somogyszobon, Kutason, Belegben és Alsósegesden, valamint Felsősegesden a választóknak több mint a fele nem szavazott le."

Keserűen írta meg a választások első menete, a nyílt szavazás lezajlása után a 8 Órai Újság, Bethlen lapja: „A nagy csata eldőlt. A nap tányérja vörösen bukott le a láthatáron. utolsó sugarait küldve a hősvértől pirosult gyásztérre. A különben is kicsiny ellenséget előbb tőrbecsalták, azután kiirtották. Miután rájuk szabadították az ajánlások gyilkos géppuskatüzét, a védekező és még vonagló sorokon a nyílt szavazás szörnyű tank-raja robogott végig és legázolta őket. A győzelem teljes és példátlanul fényes.

— Ave Caesar!...

... Mit fog csinálni Gömbös Gyula miniszterelnök ezzel az óriási párttal és mit fog csinálni ezzel a parlamenttel. Semmi kétség: azt fog csinálni, *amit akar.*"

A nép, az istenadta nép, az egyszerű választópolgár annak ellenére, hogy kötelező volt a választás, nagy számban maradt távol a választásoktól, vagy azért, mert mint ellenzéki szavazót nem engedték szavazni, vagy azért, mert nem akart szavazni egyik jelöltre sem. Így Sajószentpéteren a szavazásra jogosultak 29 százaléka, Magyaróvárott és Nagykőrösön 31, Békéscsabán 39, Karcagon 42, Törökbálinton pedig 51 százaléka nem szavazott.

245 választókerület közül 199-ben választottak nyílt szavazással, így szerzett mandátumot 154 kormánypárti, 21 kisgazdapárti, 7 keresztény gazdasági párti, 13 pártonkívüli képviselőjelölt. (1—1 mandátum a reformnemzedéknek, a legitimistáknak, a nyilaskeresztes eknek és a földmunkásoknak jutott.)

A titkosan szavazó 46 kerületben a kormánypárt mindössze 14 mandátumot tudott összehozni, 7 keresztény párti, 11 szociáldemokrata jelölt kapott mandátumot, a többin a kisebb pártok osztozkodtak. Végeredményben Gömbös miniszterelnök pártja, a Nemzeti Egység Pártja megszerezte az összes mandátumok 69,4%-át. Mint egy parlamenti újságíró megjegyezte: „A magyar politikai élet ismer ennél nagyobb választási győzelmeket is. A Bánffy-kormány a hírhedt 1896. évi választáson a Szabadelvű Párt részére 290 mandátumhoz jutott, ami az összes 443 mandátumnak 70,2 százaléka! Igaz, hogy a Bánffy-féle választás módszereivel nemigen szoktak dicsekedni!"

Befejezésül:

A Pesti Napló kiküldött munkatársa színes riportban számolt be a dombóvári választásról. A cikk egyik részletét idézzük:

„Az iskola kapuja előtt megkérdeznek egy menyecskét (de igazán csak úgy heccből), hogy kire fog szavazni. Cipőjével nagyot dobbant a kövezeten:

— Nem elég, hogy odabent meg kell mondanom! De már itt kint?... Ez nincs a törvényben.

1935. március 31. Nyílt szavazás Magyarországon!"

„Döntő győzelem!" harsogta a kormánypárti Függetlenség, és valóban így is volt.

A képviselőválasztásokon Gömbös teljes diadalt aratott:

— Bethlent és híveit kiszorította a kormánypártból és azt teljesen a maga hű embereivel töltötte fel,

— a Kisgazda Párt is vereséget szenvedett, Eckhardt álmai nem váltak valóra, nem jutott nagy párthoz, mely őt a miniszterelnöki székbe emelte volna,

— erősen meggyengültek a legitimisták és a szociáldemokraták.

Mivel Horthy is teljes mértékben támogatta, Gömbös joggal vélhette, hogy nagyratörő, diktátori tervei megvalósításának immár mi sem áll útjában.

GÖMBÖS BERLINBEN, HORTHY BERCHTESGADENBEN

Ezzel a hatalmas választási győzelemmel tarsolyában most már még aktívabban lépett fel külpolitikai téren is, és *1935. szeptember 30 án ismét Berlinbe zarándokolt*, hogy a Harmadik Birodalom vezető férfiaival tanácskozzék Magyarország jövendő sorsáról.

A Führerrel és Göringgel folytatott bizalmas tárgyalások eredményeit érthető okokból nem hozták nyilvánosságra. Gömbös ekkor már teljesen elfogadta Hitler külpolitikai irányvonalát: elismerte, hogy nem lehet egyszerre leszámolni a kisantanttal, egyelőre igyekezni kell megteremteni a jóviszonyt Romániával és Jugoszláviával, és minden erőt Csehszlovákia ellen kell összpontosítani. *Nem tett ellenvetést az Anschluss ellen, aminek fejében Hitler odaígérte Gömbösnek Burgenlandot...*

A magyar királyi miniszterelnök titkos megegyezést kötött Göringgel. Mint Macartney professzor* írja: nem lehet pontosan tudni, mit tartalmazott a megegyezés, de úgy látszik, *Gömbös kö-*

* C. A. Macartney professzor hosszú éveket töltött Magyarországon és több könyvet írt hazánk történetéről. Legjelentősebb munkája melyből itt idézünk: a kétkötetes *A history of modern Hungary* (A modern Magyarország története).

telezte magát arra, hogy két éven belül a németországihoz hasonló politikai rendszert vezet be Magyarországon . . .

Amikor Kozma Miklós belügyminiszter nem sokkal miniszterelnöke után Németországban járt, sok mindent megtudhatott a Gömbös—Göring titkos megegyezésről, mert naplójában a következőket jegyezte fel: „Félreérthetetlenül megállapítottam, hogy Gömbös és Göring között egy, igenis sokkal messzebb menő magyar—német megegyezés történt, mint ahogy azt Magyarországon bárki — beleértve Kányát is — tudná. Ez a megegyezés a politikai rendszert, a totális kérdést, a zsidókérdést és a katolikus kérdést is érintette."

(Gömbös halála után Darányi megtalálta a megegyezést a miniszterelnök titkos iratai között és megmutatta Eckhardtnak.

Bárcziházi Bárczy István miniszterelnökségi államtitkár szintén Gömbös halála után értesült az egyezményről, abból, hogy a budapesti német követ kérdést intézett Darányihoz: vajon kötelezőnek tartja-e magára nézve?)

De Gömbös mindebből semmit sem tudott megvalósítani. 1936 nyarán súlyosan megbetegedett, és már alig-alig folyt bele a kormányzati ügyek intézésébe.

1936 augusztusában Horthy kormányzótól katonai előléptetést kapott: gyalogsági tábornok lett.

(Amikor már halálos betegen feküdt egy müncheni szanatóriumban, az őt meglátogató magyar főkonzulnak, aki gratulált e kitüntető kinevezéshez, azt mondta, hogy van ugyan már 16 nagykeresztje, de erre a „főbaka" címre mégis nagyon büszke . . .)

Gömbös betegágyán értesült arról, hogy Horthy — azóta, hogy kormányzó lett, 16 év után először — elhagyta az országot és elment Ausztriába vadászni. A magyar újságok augusztus 23-án, vasárnap számoltak be Horthy ausztriai útjáról. A kormánypárti Esti Újság bécsi tudósítója a következőket jelentette: „Miután Horthy Miklós kormányzó útja Hinterriss osztrák állami vadászterülethez Berchtesgadenen, vagyis német területen keresztül vezet, természetesnek látszik, hogy ilyen körülmények között Horthy Miklós kormányzó látogatást tesz a német államfőnél. Megbízhatónak látszó értesülés szerint német részről minden előkészület megtörtént Horthy Miklós kormányzónak Hitler német államfővel való találkozására."

A Budapesti Hírlap a látogatásról a következőket írta: „Magyarország kormányzója, akit a vendéglátó Ausztria népe útjának minden szakaszán a legnagyobb tisztelettel és lelkesedéssel

köszöntött, hogy a vadászterületet, amelyen holnap a zergevadászat kezdetét veszi, elérje, német birodalmi területen is átutazott, éspedig történetesen ott, ahol a német államfő nyaralója van. Természetes és a nemzetközi udvariasság követelményeinek minden tekintetben megfelelő, hogy Horthy Miklós kormányzó ezt az alkalmat felhasználva meglátogassa a Német Birodalomnak Berchtesgadenben pihenő fejét. Amint magának az utazásnak semmi politikai célja nincs, úgy *a Hitler Adolfnál, a velünk barátságos viszonyban levő Németország fejénél tett látogatás sem más, mint udvariassági aktus.*"

A Pesti Napló azzal igyekezett megnyugtatni olvasóit, hogy bécsi és berlini hírekre hivatkozva közölte: Horthy látogatása diplomáciai szokásoknak megfelelő, magától értetődő udvariassági tény és semmi esetre sem adhat okot messzemenő következtetésekre, majd hozzáfűzte: „Az angol király még mint walesi herceg budapesti tartózkodása idején ugyancsak meglátogatta Horthy kormányzót..."

A Szociáldemokrata Párt lapja, a Népszava ment a legtovább, amikor a hivatalos kommünikéhez megjegyezte, hogy „*európai diplomáciai körökben szokatlanul élénk feltűnést keltett Horthy kormányzó első külföldi útja*".

Végül nem érdektelen az sem, amit a német sajtó 1936. augusztus 23-án közölt Horthy és Hitler találkozójáról. Bár német részről is hangoztatták, hogy a látogatás tisztára magánjellegű volt, a két államfő találkozásának azonban „tekintettel a jelenlegi európai eseményekre, mégis nagy jelentőséget kell tulajdonítani. Az *államfői találkozó*, amely alkalommal a két államfő először állott személyesen szemben egymással, a *német—magyar baráti kapcsolatokat, amelyeket Gömbös miniszterelnök többszöri berlini látogatása alkalmával igen szívélyessé tett, még jobban kimélyíti.*"

Horthy Miklós 1953-ban Bonnban megjelent emlékirataiban meglehetősen bőven foglalkozik ezzel az útjával. Mentegetődzik a látogatás gondolatának felmerülése miatt; azt állítja, hogy benne Hitler kancellár iránt az érdeklődés és bizonyos kíváncsiság is keveredett kelletlen érzésekkel.

Hosszan írt Hitlerrel folytatott megbeszéléséről, melynek során főleg az angolok kitűnő és csodálatos kormányzási képességeit magasztalta Hitlernek és arra igyekezett rábírni, hogy Németország közeledjék Angliához. Arról, hogy ez alkalommal más problémák is szóba kerültek, Horthy egyetlen szóval sem tesz emlí-

test. Emlékiratainak eme részét így zárja le: „Látogatásom mintegy három óráig tartott, barátságosan vettünk búcsút egymástól, és én *azzal az érzéssel távoztam, hogy mértéktartó, okos államférfit ismertem meg.* Nem vagyok az egyedüli, aki ebbe a tévedésbe estem."

Egészen másképpen fest a két államfő találkozása, ha Horthy sajátkezű, egykorú feljegyzését vesszük szemügyre. Kiderül, hogy Horthy rendkívül gondosan készült erre a találkozóra, hiszen 17 oldalra terjedő memorandumban foglalta össze külpolitikai, elsősorban a jugoszláv, a román és a csehszlovák problémákkal kapcsolatos nézeteit.

Utólag persze természetesnek látszik: Horthy nem óhajtott 1953-ban eldicsekedni azzal, hogy már 1936 augusztusában a kisantant-probléma megoldását úgy képzelte el, hogy Csehszlovákia ellen preventív háborút kell indítani, és azután kerülhet sor a jugoszláv és a román kérdés „megoldására".

Ez a látogatás jelentőségében felülmúlta Gömbös 1933 júniusi, Hitlernél tett látogatását és döntő hatással volt az elkövetkezendő évek magyar külpolitikai vonalvezetésére.

Visszatérve Gömbös betegágyához: 1936. szeptember 11-én a müncheni főkonzul felkereste a Gömböst kezelő orvosprofesszort és megkérdezte tőle, hogy *„lát-e közvetlen veszélyt a betegség halálos fordulatára, vagy tud-e terminust mondani, ameddig véleménye szerint a végnek előreláthatólag el kell következnie.* A professzor a halál közvetlen bekövetkezésének veszélyét illetőleg nemlegesen nyilatkozott, hangsúlyozta azonban, hogy a tervezett hathetes kúrának végére természetesen semmiképpen sem tudja biztosítani, amint már első nap megmondta, a miniszterelnök egészségének olyan mértékű helyreállítását, hogy vissza tudjon térni a politikai élet izgalmaihoz."

Gömbös életének utolsó napjaiban is hű maradt önmagához, még halálos ágyán is pózolt. A müncheni főkonzul leírja fent idézett jelentésében: az utolsó napokban a szanatóriumban a professzornak elmondta, csak két napra van még szüksége odahaza, hogy átvegye hivatalát és azután bejelentse lemondását. „Úgy képzelte, hogy odahaza kihallgatáson jelentkezik a Főméltóságú Kormányzó Úrnál és katonásan »lejelentkezik«, kéri felmentését. Ágyából felkelve nagy energiával meg-megpróbálkozik a járással, hogy lássa, hogy képes lesz-e erre az utolsó előtti próbára?"

De erre nem kerülhetett sor, mert 1936. október 6-án reggel 8 óra 20 perckor urémia következtében meghalt.

A GYŐRI PROGRAM ÉS AMI KÖRÜLÖTTE VOLT

A „kutyaerős" ember mint miniszterelnök — Darányi programja — Horthy-dinasztia? — Vadászkiállítás Berlinben, 1937 őszén — Az egy milliárdos fegyverkezési program — A második Darányi-kormány — Darányi bukása

Horthy kormányzó négy nappal Gömbös halála után Darányi Kálmán földművelésügyi minisztert bízta meg új kormány alakításával.

Gömbös temetése napján, október 11-én este a Nemzeti Kaszinóban Kánya Kálmán, a Darányi-kormány külügyminisztere, hosszabb beszélgetést folytatott a temetésre ide érkezett Göring porosz miniszterelnökkel. Göring aggályára, hogy Gömbös halála után esetleg lényegesen meg fog változni a kül- és belpolitikai irányvonal, *Kánya* igyekezett megnyugtató választ adni. Kifejtette, hogy *„Darányi talán kevesebb lendülettel, de egészen biztosan éppoly szívóssággal és határozottsággal fogja úgy a belpolitikában, mint nemzetközi vonatkozásban azt az irányt követni, amelynek Gömbös Gyula Németországban népszerűségét köszönhette".*

Darányi miniszterelnöki megbízatása magyar belpolitikai körökben nagy meglepetést keltett.

Ulain Ferenc, a Kisgazda Párt egyik vezetője — mint két évvel később, parlamenti ülésen elmondotta — megkérdezte Darányit, a dezignált miniszterelnököt:

— Mondd, nem leszel te túl gyenge erre a feladatra?

Darányi így válaszolt: „Ti nem is tudjátok még, milyen *kutyaerős ember vagyok.*"

Darányiról, erről a „kutyaerős" emberről itt most csak annyit: kétségkívül nem volt híjával az erélynek, a keménységnek, hiszen már 1920-ban, az ellenforradalmi fehér terror dühöngése idején is *ezért* tették meg győri és komáromi kormánybiztosnak, majd Győr megye és Győr város főispánjának. Ebben a minőségében — hogy másról ne is beszéljünk — két, nem akármilyen választást bonyolított le, az 1922 május—júniusit és az 1926 decemberit

— és a kormánypárti jelöltek nem nélkülözték az ő vezérlete alatt működő közigazgatási hatóságok, szolgabírók, jegyzők, csendőrség, rendőrség aktív és hathatós támogatását...

A „magas" politika kártyáinak keverését Bethlen mellett tanulta meg, aki 1928-ban maga mellé vette a *Miniszterelnökségre államtitkárnak;* ebben az állásban megtartotta őt Károlyi Gyula gróf éppúgy, mint Gömbös Gyula.

A Gömbös-kormány *1935 márciusi* újjáalakításakor végre beülhetett a miniszteri bársonyszékbe: a magyar nagybirtokos osztály szempontjából legfontosabb tárcát, a *földművelésügyit kapta meg.*

Mint földművelésügyi miniszter is beváltotta a hozzá fűzött reményeket; nem kis része volt abban, hogy sikerült sértetlenül megőrizni a nagybirtokot; Darányit előkelő hely illeti meg azok sorában, akik féltő gonddal vigyáztak arra, hogy a magyar falu „szociális békéjét" senki és semmi ne zavarhassa meg. Méltó unokaöccse volt Darányi Ignác földművelésügyi miniszternek, aki a hírhedt cselédtörvénnyel tette magát gyűlöletessé a magyar nép előtt.

Amikor miniszterségének harmadik esztendejében, 1938 márciusában, Féja Géza Viharsarok című szociográfiai munkájának sajtóperében sor került a bizonyítási eljárásra, megdöbbentő tanúvallomások hangzottak el a magyar falu életéről.

Az egyik tanú elmondotta, hogy *Pallavicini Alfonz őrgróf sövényházi uradalmában az aratómunkások csak akkor kapják meg a munkát, ha külön szerződésben elvállalják az uradalom kaszálójának, lucernájának a levágását.* Ezért a munkáért a rendes bér felét sem fizetik nekik.

Némelyik embernek 10—15 kilométert kell gyalogolnia, míg az uradalmi kaszálóra ér.

Ugyanez a tanú egy feltett kérdésre kijelentette: *„Amióta az eszemet tudom, mindig robotoltunk..."*

Ezen a téren nemcsak egyedül Darányi Kálmáné az „érdem". De tény, hogy közel 100 esztendővel a jobbágyfelszabadítás után a magyar nagybirtokokon még „sikerült megőrizni" a robot intézményét...

Egy másik tanú, a békési községi bíró eskü alatt tett tanúvallomásában elmondotta:

„Mint községi bíró tapasztaltam, hogy az *emberek éheznek, némelyek korpából sütöttek kenyeret.* Találtam helyet, ahol a család *egész nap nem evett..."*

A földművelésügyi miniszter 1935 márciusa óta Darányi Kálmán, ez a „kutyaerős" ember volt, akit az egykorú sajtó szívesen illetett „az igazi magyar úr" megtisztelő jelzővel . . .

KEDÉLYES PARLAMENTI BEMUTATKOZÁS

Darányi Kálmán kormánya 1936. október 21-én mutatkozott be a parlamentben. A programbeszéd kissé megtépázta azokat a vérmes reményeket, amelyeket egyes, optimista politikai bennfentesek igyekeztek elhinteni a közvéleményben: Gömbös meghalt, Darányi egészen új, kedvezőbb politikai atmoszférát fog teremteni.

Persze már maga az a tény, hogy miniszterei túlnyomó részben Gömbös miniszterei közül válogatta össze, nem ígért túl sok jót, de ez még nem ábrándította ki a benne bízókat. Ám amikor a képviselőházban kifejtette: meggyőződése, hogy „Gömbös Gyula politikai célkitűzései helyesek voltak", továbbá magáévá tette a Gömbös-féle Nemzeti Munkatervet, nem hagyott sok kétséget kormányának jövendő politikai irányvonala tekintetében.

Ezek után nem hathatott meglepetésként, hogy az annyiszor megígért, de másfél évtizede meg nem valósított titkos választójogot ahhoz a feltételhez kötötte, hogy az országgyűlés törvénybe iktatja a kormányzói jogkör kiterjesztéséről és a felsőház jogkörének reformjáról (valójában: jogainak kibővítéséről) szóló törvényjavaslatot.

Egyébként Friedrich István a képviselőház ülésén erről az „árukapcsolás"-ról a következőket mondotta:

„Én hozzájárulok ehhez, terjesszük ki az államfői jogkört, de kérdezem: miért van erre szükség? Méltóztassék az államfőt egy éjjeli ülésre idefárasztani. Mit fog itt látni? Egy monologizáló honfiút, néhány inspekciót és az ülve-alvók olimpikonjait. (Élénk derültség a Ház minden oldalán.) Kérdezem tehát, miért kell egy ilyen képviselőház feloszlatása tekintetében még több jogot adni az államfőnek? Ez a képviselőház alszik! *(Gr. Festetics Domonkos:* Te mindig itt voltál?)

Engedelmet kérek, az is olyan sürgős, hogy a felsőháznak nagyobb hatáskört kell adni? Bethlen István féknek teremtette a felsőházat; sohasem gondolta Bethlen István, hogy ilyen jámbor képviselőház lesz itt. Féknek teremtette, de kell ennek a Háznak

fék? Hát nem elég fék ez a Ház maga? Ennek nem fék kell, ennek dopping kell (derültség), ennek stimuláció kell. (Élénk derültség a jobb- és baloldalon.)"

A Darányi-kormány külpolitikai programja: ápolni és a lehetőséghez képest erősíteni azokat a baráti szálakat, amelyek Magyarországot a római jegyzőkönyvet aláíró két másik hatalommal, Olaszországgal és Ausztriával összefűzik.

„A magyar kormány természetesen a legnagyobb figyelmet fogja szentelni a német birodalommal fennálló tradicionális jóviszony gondozására."

„Biztosítani kívánja Anglia barátságát, és szívesen látná az érdekek kölcsönös elismerése mellett egy, Franciaországgal barátságos légkör kialakulását is."

Túl szép volt ez így, ez a program, mégis nemcsak a kormánypárt, hanem az ellenzék is megtapsolta, sőt a kormányprogram vitájában Eckhardt, Rassay, Bethlen egymás után nyilvánítottak bizalmat a Darányi-kormány programja iránt.

Friedrich István nem mulasztotta el, hogy ezt a jelenséget, ezt a szokatlanul békés hangulatot szóvá ne tegye. A többi között a következőket mondotta:

„Őszintén bevallom, én is örülök ennek az ünnepélyes hangulatnak, ennek az atmoszférának, azonban mint öreg csatár, egy kicsit talán soknak is tartom ezt. (Derültség.) Valóságos esküvői hangulat ez (élénk derültség); esküvői hangulat, amelyben a kormány és a Ház holtomiglan-holtodiglan szeretetet és hűséget fogad. (*Rupert Rezső:* A legközelebbi javaslatig!)

Nem akarom a miniszterelnök úr illúzióit lerontani, én azonban már láttam itt néhány miniszterelnöki bemutatkozást, és mondhatom a miniszterelnök úrnak: körülbelül minden, mindig így, egyformán zajlik le. (Derültség.) Aki jön mint miniszterelnök, az mindig a legbölcsebb, a legnagyszerűbb ember, s rettenetes tisztelet veszi körül mindig. Ezt én így tapasztaltam 16 éven át. Sőt, én figyelem a gratulánsokat. (Derültség a baloldalon.) Látom, hogyan mennek, és előre megmondom, ki lesz a harmadik, ki lesz a második, ki lesz az első. Én már látom, hova ülnek az egyes honfiak, akik súlyt fektetnek arra, hogy az első gratulánsok közt legyenek. (Derültség.) Mert az első tíz gratulációt a miniszterelnök még talán megtartja emlékezetében, de aki például a 37-ik lesz, annak már nincs sok reménye, hogy a memóriába belekerüljön. (Derültség és taps.) Én arra kérem a miniszterelnök

urat, ne bizakodjék el nagyon; ne bizakodjék el a miniszterelnök úr, ha látja ezt az egyöntetű hangulatot. Ez így volt sokszor, de Magyarországon már úgy van: az idők változnak és velük együtt az emberek is megváltoznak. A stílus is néha más és más egy kicsit. Minden miniszterelnök megjelent egy sajátos stílussal.

Hol kezdjem az emlékezést? Simonyi Semadam Sándorra emlékeznek (derültség), aki megjelent a Házban és nagyon kedvesen mosolygott. Egyszer aztán összeráncolta a homlokát, amikor Héjjas egy levelet küldött ide be, hogy mondjon le. Kérem, Simonyi elment, azután jött Bethlen. (Felkiáltások: Előbb Teleki!)

Bethlen egy külön stílussal jött. Mindig azt akarta, hogy megmozduljon mögötte a birnami erdő,* tehát kilépett a széke mellé és megfenyegetett minket, mondván, hogy ameddig pedig én ezen a helyen állok... (Gr. Bethlen István a terembe lép. Hosszan tartó derültség.) És ha lankadt hangulat volt, Bethlen még jobban megfenyegette először a szociáldemokratákat, azután megfenyegetett minket. Mi védekeztünk, ahogy tudtunk, a birnami erdő megmozdult, és megvolt az elsöprő hangulat.

Bethlen István után jött Károlyi Gyula. Károlyi Gyula az az ember volt, aki azzal ingerelte az embert, hogy a világért egy szót nem mondott. Heteken át könyörögtünk neki, hogy szóljon már egy szót; nem szólt, s ebből vihar lett, a némaságból. (Derültség.)

Ezután jött szegény Gömbös Gyula, aki a líra igénybevételével teremtett hangulatot.

És most jött Darányi új stílussal, bemutatkozott a mondatszerkesztés mestere gyanánt. Mondatai, miniszterelnök úr, úgy meg vannak szerkesztve, hogy szeretném látni azt a politikust, aki azokba bele tud kötni. (Derültség.) A miniszterelnök úr mondatai kifogástalanok, el lehet őket olvasni elölről, hátulról, de megtámadni nem lehet. (Derültség.)"

Ilyen kedélyes, kellemes hangulatban zajlott le a parlamentben a Darányi-kormány programja felett rendezett vita. Darányi is, az ellenzék is elégedett volt.

* Friedrich kissé meggondolatlanul hivatkozik a Macbeth híres jóslatára. A Shakespeare-dráma hősének megjósolják: „Nem győz soha ellenség Macbethen, míg a birnami erdő Dunsinane dombjára nem vonul." Macbeth erre így válaszol: „Akkor soha! Ki toboroz erdőket? Hol a fa, amely kilép a földből? Drága szó! Ne mozdulj, lázadás, míg nem mozog Birnam erdeje... — A Bethlen-párt ember-erdeje azonban éppen hűségét bizonyítandó mozdult meg, állt föl szavazni...

De ez az idilli hangulat nem sokáig tartott. Hamar kitűnt, hogy Darányi vagy teljességgel képtelen, vagy nem akar fellépni a szélsőjobboldali uszítás ellen. Rassay naplófeljegyzésében erről a következőket írja:

„A kormánypártból kiinduló izgatás visszhangra talált a gomba módra szaporodó nyilas szervezkedés csoportjaiban. Voltak már kaszáskeresztesek, kampóskeresztesek, nyilaskeresztesek. Valamennyiben féktelen izgatást folytattak a parlamentáris rend, a magántulajdon intézménye, a jogegyenlőség ellen. A német és a hazai zugnyomdákban előállított röplapokkal árasztották el az országot. Az utcai tüntetések, verekedések, egyetemi zavargások napirenden vannak. És ami mindezeknél még fontosabb, a kormány kétértelmű magatartása miatt a romboló irányzat a közhivatalokat is megmételyezi. A tisztikar nyíltan tüntetett nyilas érzelmeivel. A régi hadseregből kikerült idősebb parancsnokok tehetetlenek a fiatalabb tisztekkel szemben, akik gúnyolódva beszélnek legfőbb hadúrról és kormányról. Darányi közben-közben nyilatkozik, hogy a közrendet a kormány fenntartja, de ezt olyan kétértelmű és homályos politikai nyilatkozatokkal kíséri, hogy semmi hatást sem ér el kijelentéseivel. »Olyan munkát kell végeznem« — írja Darányi 1936-os karácsonyi cikkében —, »amely gátat emel a nemzeti organizmust bomlasztó és romboló, fajtánktól idegen, a nemzeti gondolat és keresztény erkölcsi felfogást tagadó irányzat ellen.« Az ilyen, általánosságban tartott kijelentéseket mindenki tetszése és célja szerint magyarázhatja. A szélsőjobboldali irányzatok saját irányzatuk igazolását és jövőjét olvassák ki belőlük. És ezt a felfogast a kormány tényei is alátámasztják. Rátz Jenő, a honvédség vezérkari főnöke nem csinál titkot felfogásából. A kormányzó soron kívül gyalogsági tábornokká nevezi ki. Megürült Pest megye alispáni széke. A kormány nem mer saját jelöltje mellett állást foglalni. Endre Lászlót választják meg. A karzaton megjelenő kormánypárti képviselők tomboló tapssal fogadják a választási eredmény kihirdetését. Az ilyen tünetek nem tévesztik el hatásukat a köztisztviselői karra. A kormány kétértelmű magatartása olyan zűrzavart kelt a lelkekben, hogy a szegedi tanyai beszámolón, a velünk egy kocsin utazó rendőrtisztviselők tőlem kérdezősködnek: »Mondja képviselő úr, valóban a nyilasokat támogatja a kormány titokban?«

Felmentem Darányihoz és beszámoltam neki tapasztalataimról. Csak annyit tudott felelni: »Az a baj veled és Bethlennel is, hogy nem akarjátok belátni, hogy az ország felfogása határozottan jobboldali.«

Így lett tehetetlen rabja a kormányzat a saját gyengeségének és gyávaságának...

...A kormány gyengeségének másik oka a németektől való állandó rettegés volt, amelyet még csak erősített a tudat, hogy a különböző szélsőjobboldali csoportok a hitleri Németország nemzetiszocialista köreivel szoros kapcsolatot tartottak."

LESZ-E HORTHY-DINASZTIA?

Az első nagyobb parlamenti vihar a kormányzói jogkör kiterjesztését célzó törvényjavaslat előkészítése során tört ki.

Rassay Károly erről a problémáról, az e körül támadt heves ellenzéki fellépésről a következőket írja:

„Hogy mi legyen a kormányzói jogkör kiterjesztésének lényege és tartalma, közelebbről sohasem jelölték meg. Legfeljebb az általánosságban tartott indokolásban céloztak arra, hogy ellensúlyt kell teremteni a felsőház demokratizálásával és a választójog titkosságával járó radikalizmus veszélyével szemben. Ezeknek a közjogi reformoknak a megvalósításában megakadályozta Gömböst előbb az Egységespártban általa felidézett válság, majd betegsége és 1936-ban bekövetkezett halála. Utóda, Darányi Kálmán vállalkozott a »trilógia« törvénybe iktatására.

Így került sor 1937-ben a kormányzói jogkör újabb szabályozására. A politikai világban már régen nyílt titok volt: a jogkiterjesztés jelszó alatt az a törekvés húzódik meg, hogy a kormányzó bizonyos befolyást kaphasson az utódja kijelölésében. A javaslat nyilvánosságra kerülése mégis általános megdöbbenést váltott ki. 1937 júniusában egy napon magához kéretett Darányi Kálmán, és közölte velem: aznap este a kormánypárt értekezlete elé terjeszti a kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló javaslatot, és azt kívánja velem ismertetni. A javaslat leglényegesebb rendelkezése az utódlás kérdésére vonatkozott. A kormányzó még életében három jelöltet nevezhet meg utódjának, és a két Ház a három jelölt közül választhat. Egyébként jelöltet csak 200 ország-

Gömbös utóda, Darányi bemutatkozott Rómában

Azután elment Berlinbe . . .

. . . az oroszlánkiállításra

gyűlési tag ajánlhat előzetesen beadott és aláírt nyilatkozatban. A jelöltet közfelkiáltással is meg lehet választani.

Megdöbbenve tiltakoztam.

»Hiszen ez kerülő úton az utód kinevezésének jogát biztosítja a kormányzónak. Mi lesz, ha a másik két személy lehetetlen, vagy a választás előtt visszalép? Magyarországon eddig így csak községi bírót választottak. Én a végletekig küzdeni fogok ez ellen a javaslat ellen.«

Darányi igyekezett lebeszélni:

»Nagyon kérlek, ne tedd. A javaslatot már letárgyaltuk a főméltóságú úrral és a kormánypárt vezetőségével.«

»De hát közjogi képtelenségétől eltekintve is egy ilyen rendelkezés a legnagyobb politikai veszélyeket rejti magában. Ennyi joga még a koronás királynak sem volt, mert azt legalább az örökösödés rendje korlátozta. Lehetetlen, hogy én ebben a kérdésben hallgassak. De hát végre is én csak egy ember vagyok, ha ti már úgyis elhatároztátok, hogy erre a végzetes útra léptek.«

»Nincs igazad« — válaszolta Darányi. — »Felszólalásod esetleg olyan hatást vált ki, amely épp ezekben a nehéz időkben összeütközésre vezethet a törvényhozás és az államfő között. Számolni kell a kormányzó érzékenységével is.«

Én lelkiismeretemre hivatkozva, megmaradtam álláspontom mellett. A legelső alkalommal nyíltan tiltakozni fogok. Másnap reggel szerkesztőségi asztalomon már ott feküdtek a reggeli lapok. Részletesen beszámoltak a megelőző este tartott kormánypárti értekezlet eseményeiről. Leközölték a törvényjavaslat szövegét és a hivatalos nyilatkozatot, hogy az értekezlet a miniszterelnök által ismertetett javaslatot egyhangúlag elfogadta. A kormánypárti lapok lelkes cikkekben méltatták annak jelentőségét. De a cikkekben némi fenyegetés is el volt helyezve azok ellen, akik szembehelyezkednek a nemzeti közhangulattal.

Bementem a képviselőházba. A kivételes hatalom meghosszabbításáról szóló javaslat volt napirenden. Tárgyánál fogva az ilyen javaslat tág teret ad a bizalommal összefüggő kérdések tárgyalására. Szólásra iratkoztam. Beszédem végén rátértem az előtte való este elfogadott javaslatra. Sztranyavszky elnökölt. Hivatkozással arra, hogy a kormányzói javaslat nincs napirenden, felhívott, hogy annak vitatásától tartózkodjam. De látva saját pártjának ellenzését is, nyugodtan hagyott beszélni . . .

. . . Talán visszatükrözik a Ház hangulatát a tudósítások szerint elhangzott közbekiáltások: Hallatlan! Abszurdum!

Ernst Sándor: Ez lehetetlen.

Farkas István: Ez az ajánlási rendszer meghonosítása!

Friedrich István: Ez rossz vicc. Nem csinálunk új dinasztiákat. Nekünk ez nem kell.

»Úgy érzem, szolgálatot teszek a nemzetnek, a kormánynak és az általam nagyrabecsült államfőnek« — folytattam —, »ha vétót mondok sötét erőknek és szándékoknak, amelyek a nemzetet tökéletes bizonytalanságba és katasztrófába akarják dönteni. Ez a kérdés nem pártkérdés... Itt arról van szó, hogy meg akarjuk-e védeni a nemzet törvényes képviseletének a legfontosabb közjogi aktusnál biztosított jogait, vagy feladjuk-e azt opportunitásból vagy álszentimentalizmusból.«

Pártközi értekezletet indítványoztam, kiegészítve azt a felsőház közjogi méltóságaival, hogy a kérdést letárgyalhassuk, és így megadjuk a kormánynak azt az erkölcsi támogatást, amellyel képes lesz az országgyűlés jogait megvédelmezni. Nekünk történelmi kötelességünk megakadályozni, hogy akár a jelenben, akár a jövőben ez a kérdés elvesszen a szervilizmusnak és korrupciónak hullámaiban.

Beszédemet a kormánypárti Függetlenség című lap reggeli vezércikkének ismertetésével fejeztem be, amely megállapította, hogy ez a törvénytervezet megadja a lehetőséget arra is, hogy Horthy Miklós kormányzó kijelölhesse utódját. Idéztem a cikkből a következő mondatokat: »A nemzet számára ez az egyik legmegnyugtatóbb intézkedése a törvénytervezetnek. A nemzet azt várja az országgyűlés minden tagjától, hogy azzal az egy akarattal emeljék törvényerőre ezt a javaslatot, amellyel a magyarság áll mögötte. Érezze meg minden törvényhozó, hogy most nincs párt, nincs frakció, egyetlen párt van Magyarországon, a Kormányzó pártja...« Erre csak azt felelhetem — fejeztem be szavaimat —, hogy Magyarországon csak egy pártnak van jogosultsága: a nemzet pártjának.

Előttem fekszik a megsárgult újságlap, amely tudósítást közöl az ülésről. Kiemeli, hogy a kormánypárt tagjai egyetlen közbeszólás nélkül, némán hallgatták szavaim. Így volt. És ez a jelenet minden szónoklatnál vagy elbeszélésnél beszédesebben tükrözi azt az ellenérzést, amellyel a közvélemény a családi politika megismétlődő próbálkozásait fogadta. Még az ülés folyama alatt összeült a kormánypárt vezetősége. A kormánypárt tagjai átjöttek az ellenzéki folyosóra és örömmel újságolták, hogy Darányi hozzájárult a javaslatnak pártközi értekezlet elé terjesztéséhez. A lel-

kek felszabadultak. A pártközi értekezleten már nem álltam egyedül. Hetek múlva került a Ház elé az átdolgozott javaslat, amely az eredetileg tervezett utódkinevezési jogot, közjogi hatály nélküli, csak erkölcsi értékű ajánlássá fokozta le."

Rassay felszólalása 1937. június 9-én hangzott el, Darányi az átdolgozott törvényjavaslatot nyolc nappal később, június 17-én nyújtotta be a Képviselőházban. A t. Ház a törvényjavaslat tárgyalására nem sok időt szentelt: az előadó ismertette a javaslatot, a honatyák pedig egyetlen hozzászólás, vita nélkül elfogadták azt: mindössze Darányi miniszterelnök kért szót, és próbálta meggyőzni a képviselőket, de még inkább a Horthy-dinasztia alapítási gondolata miatt aggódó köröket, hogy a javaslat „egyáltalán nem a legfelső helyről megnyilvánult óhajnak volt a következménye..."

Horthy tehát meghátrált. Persze korántsem azért, mert egy ellenzéki képviselő helytelenítette, hogy a koronás uralkodónál is több jogot szeretne kicsikarni az Országgyűléstől, ez Horthyt és híveit nem feszélyezte volna. De kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy egy — *protestáns! — Horthy-dinasztia létesítésének gondolatát a katolikus klérus, a legitimista nagybirtok a végletekig ellenezné!*

„DARÁNYI FOLYTATJA GÖMBÖS MŰVÉT"

Darányi külpolitikai téren is Gömbös útját követte: *a magyar külpolitika egyre gyorsuló ütemben a Berlin—Róma „tengely" körül forgott...*

1937. november 3-án nemzetközi *vadászkiállítás nyílt* meg Berlinben, és erre több európai ország vezető államférfiait is meghívták.

Darányi miniszterelnök és Kánya külügyminiszter nem habozott, hogy eleget tegyen a meghívásnak.

November 19-én, két nappal Darányi és Kánya utazása előtt, a Pesti Napló, a liberális burzsoázia lapja a berlini útról a többi között a következőket írta:

„Németország ma az egész magyar kivitel 25 százalékát veszi fel, s ezzel a számmal a magyar exportstatisztika élén halad...

Örömmel kell tudomásul vennünk, mennyire értékes valóság

ma Magyarország pozíciója, amelynek barátságát íme Németország is úgy tekinti, mint külpolitikai struktúrájának egyik fontos elemét..."

Útravalónak nem rossz...

Ami pedig a Harmadik Birodalom sajtóját illeti, a Germania című német lap nem is nagyon titkolt célzattal leszögezte:

„Ma Magyarország Duna-völgyi helyzetének lépésről lépésre történő megjavítása áll az előtérben. Ehhez tartozik mindenekelőtt a *magyar fegyverkezési egyenjogúság elismerése.*"

A magyar közvélemény aggodalmait növelte a katolikus Új Nemzedék című lap berlini tudósítójának az a jól beavatott helyről szerzett értesülése, mely szerint a *magyar államférfiak látogatása szoros összefüggésben van a magyar fegyverkezés kérdésével...*

A Berliner Lokalanzeiger című német lap vezércikkében történelmi visszapillantást vetett a magyar ellenforradalmi rendszer és a náci mozgalom kapcsolataira, és ezzel kapcsolatban megállapította:

„Gömbös Gyula már 1922 augusztusában előre látta a Berlin—Róma tengely létrejöttét, és amikor azután Magyarországon hatalomra került, teljes erejével ennek a politikai eszmének a megvalósításán dolgozott.

Korai halála után barátja és utódja, Darányi Kálmán folytatta művét, és mint végrendeletének hűséges végrehajtója, tovább kormányzott abban az irányban, amelyet Európa közepén a népeknek a természet és a történelem ír elő..."

(A náci vezércikkíró nyilván pontosan ismerte Gömbös és Darányi baráti kapcsolatait a náci mozgalommal, annak kezdeti és későbbi szakaszában — de kétségbe kell vonnunk azt, hogy a magyar külpolitikának a Berlin—Róma tengely körül való forgását a természet és történelem írta volna elő! Talán helyesebb és pontosabb lett volna, ha a cikkíró a magyar uralkodó osztályok területi revíziós törekvéseinek és a német imperializmus délkelet-európai hódító céljainak találkozásáról elmélkedik! Ez persze így, ebben a formában túlságosan nyílt beszéd lett volna, hiszen be kellett volna vallani, hogy a német és olasz fasizmussal való szövetkezés nem békét, hanem háborút jelent.)

Ebben az időben a Harmadik Birodalom legfőbb politikai és katonai vezetői már javában munkálkodtak agresszív, imperialista terveik előkészítésén.

1937. november 5-én, pontosan 15 nappal azelőtt, hogy Darányi

és Kánya Berlinbe érkezett, Hitler szűkkörű megbeszélést hívott össze. A megbeszélésre mindössze öten kaptak meghívást, éspedig *Blomberg* hadügyminiszter, *Fritsche,* a szárazföldi-, *Raeder,* a haditengerészeti-, *Göring,* a légierők főparancsnoka, és *Neurath* külügyminiszter.

Ebben a bizalmas körben ismertette Hitler a közeli és távoli jövőre vonatkozó, politikai, gazdasági és katonai célkitűzéseit. Ez, szögezte le Hitler, lényegében az ő politikai testamentuma, végrendelete, arra az esetre, ha még e tervek megvalósítása előtt elköltöznék az élők sorából.

A Führer abból indult ki — mint a Mein Kampf-ban tíz évvel azelőtt már rögzítette —, hogy Németország jövője egy szárazföldi *„Lebensraum"* (élettér) megszervezésén nyugszik, és hogy ezt a problémát, az élettér megvalósítását, csak *erőszakkal lehet megoldani.*

Az első lépés a Lebensraum megteremtése útján *Ausztria* bekebelezése, azután *Csehszlovákia* lerohanása és megsemmisítése — az egész Csehszlovákiáé, és nemcsak a túlnyomóan német Szudétaföldé.

Az utolsó periódus, amikor a Wehrmachtnak feltétlenül akcióba kell lépnie, 1943—45, de készen kell lenni arra is, hogy kedvező feltételek esetén háborút kezdjen már 1938-ban . . .

Darányi és Kánya meghívásának formai indoklása a berlini vadászkiállítás megtekintése volt, de aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy Hitler és Göring a két magyar miniszterrel nem elsősorban a vadászkiállításon látható, pompásnál pompásabb trófeákról tárgyalt . . .

Darányi és Kánya öt napig volt a Harmadik Birodalom vendége, mindenütt nagy dísszel fogadták őket. A magyar miniszterelnök már a látogatás harmadik napján elragadtatással nyilatkozott benyomásairól és megjegyezte, hogy — *„őszinte csodálattal nézi a bilincseitől végre megszabadult népet."*

Mondotta pedig mindezt Darányi miniszterelnök a náci barbárság világszerte megvetett terroruralmának ötödik esztendejében . . .

(Joggal írta erről a nyilatkozatról az egyik magyar újság:

— Ismét aktuális az ősrégi adoma arról a két úrról, aki temetésre ment. A temetésre érkezve álmélkodva hallgatták egy darabig, hogy milyen szép dicséreteket mond a tisztelendő úr az elköltözöttről. Végül is az egyik megszólalt és azt mondotta: „Pajtás, gyerünk innen, azt hiszem, idegen temetésre tévedtünk.")

A nagy nyilvánosság előtt Darányi, Kánya és a vendéglátó náci diplomaták mindvégig a legmelegebb barátság és egyetértés jeleit mutatták, de Karinhallban, Göring röviddel azelőtt épített csodálatos vadászkastélyában, és Berlinben, az új birodalmi kancelláriában, Hitler dolgozószobájában, a tárgyalásokon nemegyszer — mint Kánya külügyminiszter feljegyzéséből is kiderül — meglehetősen izgatott, túlfűtött volt a légkör.

Hitler és Göring mindenekelőtt arról akart megbizonyosodni, hogy a magyar kormány semmiféle katonai kötelezettséget nem vállalt arra az esetre, ha Ausztriát kívülről támadás éri.

Darányi és Kánya félreérthetetlenül kijelentette, hogy Magyarország Ausztriával nagyon jó viszonyban van, de katonai kötelezettségvállalásról szó sincsen.

Röviden és egyszerűen: ha a Harmadik Birodalom akciót kezd Ausztria ellen, a Darányi-kormány ölbetett kézzel fogja nézni jó szomszédjának pusztulását...

Göring ezek után nyíltan közölte Darányival és Kányával, hogy ő mint természetes, további fejleményt elkerülhetetlennek tartja Ausztriának az anyaországgal való egyesülését!

(Talán nincs abban semmi különös, ha Göring, Darányi és Kánya lojális nyilatkozata után, feltárja az Ausztria letiprására vonatkozó náci terveket. De az már nem fér össze a tisztességgel és a jó ízléssel, hogy az 1938. január 10 és 12 között lezajlott budapesti magyar—osztrák—olasz külügyminiszteri konferencián az olasz és a magyar kormányférfiak olyan lelkes hangú nyilatkozatokat tettek — Ausztria függetlenségének megóvásáról...)

Hitler és Göring megértették magyar tárgyalópartnereikkel, hogy Horthy-Magyarország csak akkor számíthat területi revíziós igényeinek kielégítésére, *ha* a magyar kormány az osztrák kérdésben érdektelenséget tanúsít, továbbá *ha* jó viszonyt épít ki Jugoszláviával és Romániával, és egyelőre Csehszlovákia ellen összpontosítja erőfeszítéseit.

Darányi és Kánya végül mindenbe beleegyezett, hiszen szemük előtt az lebegett: *területi revízió — minden áron!*

Alig telt el három hónap Darányi és Kánya németországi útja óta, és 1938. március 5-én Darányi miniszterelnök Győrött meghirdette kormánya új programját. Ennek lényege: *öt esztendő alatt 1000 millió pengőt óhajt fordítani a kormány a hadsereg teljes kiépítésére...*

Anélkül, hogy ennek a programnak részletes taglalásával, belés külföldön keltett hatásával részletesen foglalkoznánk, idézünk

a képviselőházban 1938. március 23-án elhangzott egyik felszólalásból egy mondatot:

„Nálunk az a helyzet — mutatott rá a szónok —, hogy *kilencmillió magyar közül hárommilliónak az életét nem lehet emberi életnek nevezni;* ki kell emelni őket ebből az állati sorból!"

Darányi miniszterelnök és kormányának tagjai azonban, a Nemzeti Egység Pártja, valamint a Kisgazda Párt képviselőinek teljes támogatását élvezve, 1000 milliót óhajtottak fordítani fegyverkezésre.

Úgy, ahogy Hitlerrel és Göringgel 1937 novemberében megállapodtak.

A hárommillió magyar maradhatott állati sorban.

MINISZTEREK JÖNNEK, MENNEK

Darányi és Kánya németországi útja, a fegyverkezési program bejelentése, az azt követő nácibarát nyilatkozatok, a kormánysajtó hangja mérhetetlenül *felbátorították a szélsőjobboldali, ún. nyilas pártokat.* Ezek a pártok, jobban mondva pártocskák, egészen nyíltan hirdették a német fasiszta mozgalommal való világnézeti azonosságukat, és a náci módszereket átvéve, sorozatos terrorakciókkal igyekeztek nyugtalanságot kelteni, hogy a hatalmat magukhoz ragadhassák. A Darányi-kormány néhány nyilatkozaton kívül semmit nem tett e jobboldali szélsőséges mozgalmak letörésére, viszont, amint már az előbb említettük, igen heves buzgalmat fejtett ki a nagy tömegek politikai jogainak megnyirbálásában.

Az egyre ingatagabb belső politikai helyzetet jól illusztrálja Kozma belügyminiszter bukása, amelyet annak idején sokféleképpen magyaráztak, de a bukás igazi hátterét csak kevesen ismerték. Rassay Károly naplójegyzetei segítenek megvilágítani a belügyminiszter lemondása mögött rejlő igazi okokat:

„1937 karácsony délutánján Kozma Miklós, aki akkor már hetek óta a saját pártja szélsőséges csoportjának és a Kisgazda Párt támadásainak pergőtüzében állott, felhívott telefonon. Mint mondotta, bizalmas ügyben szeretné tanácsomat kérni. Még aznap este felkerestem lakásán. Elmondotta az ellene intézett támadások hátterét. Még Gömbös halála előtt a kormánypárt több tagja fel-

kereste őt hivatalában. Azok, akik ma az eltávolítását követelik. Vezetőjük közelről volt érdekelve egy örökségi ügyben. Gróf Batthyány Ilona végrendeletében különféle jótékonysági és egyházi célokra hagyta vagyonát. Bárczay Ferenc, a kormánypárt elnöke és a nevéről elnevezett csoport vezetője, a végrendelkezőnek felesége révén rokona, a végrendeletet sérelmesnek találta, és családja pert indított annak érvénytelenítése iránt. A pert mind a két alsófokú bíróságon elvesztették. A Curia döntése előtt azt követelték tőle, hogy ő mint belügyminiszter utasítsa vissza a hagyatéknak a jelzett jótékony célra való átvételét, és ezzel hatálytalanítsa a végrendelet intézkedéseit. Kozma Miklós ezt a kívánságot elutasította. Gömbös életében nem tudtak ellene fellépni. Halála után mindent megtettek, hogy Darányi ne vegye át őt kormányába. Miután ezt nem tudták elérni, összeszövetkeztek a Kisgazda Párt vezetőivel, akik Kozma rovására írják, hogy a Gömbössel kötött paktum nem eredményezett számukra annyi mandátumot, amennyit reméltek.

Én azt tanácsoltam Kozma Miklósnak, hogy tárja fel az ellene intézett támadások hátterét Darányinak. »Megtörtént« — válaszolta Kozma —, »de Darányi nem akar a mai kényes politikai helyzetben nehézségeket szerezni magának. Azt akarja, hogy a támadásokra ne válaszoljak. Majd elülnek azok maguktól.«

Minthogy ellenségei következetesen azt a hírt terjesztik a sajtóban, hogy Darányi már el is ejtette őt, azt tanácsoltam neki, hogy elsősorban Darányival tisztázza a helyzetet. Követelje Darányitól, hogy ő maga erélyes nyilatkozatban cáfolja meg a híreket.

»Már megpróbáltam« — válaszolta Kozma —, »de húzódozik ettől.«

»Próbáld meg újra« — mondottam neki — »és ha megtagadja, vágd oda neki a tárcádat. És minthogy a közeljövőben Szombathelyen úgyis beszédet mondasz egy meghirdetett népgyűlésen, tárd fel nyíltan a helyzetet.«

A kísérlet nem sikerült. Darányi hallgatott, és Kozma lemondott."

A Pesti Hírlap című újság 1938. március 10-i számának vezércikke a következőképpen kezdődött:

„Szerdán délután még gyanútlanul élvezte végig ebédutáni álmát a magyar polgár. Nem is sejtette, hogy ez a tűnőfélben levő nap külön feljegyzett dátum lesz a magyar politikai élet krónikájában. Az esti órákban még azzal lepték meg, hogy lemondott a Darányi-kormány. Ha nem feküdt le túlságosan korán vacsora

után, már értesült arról is, hogy megvan az új kormány, és kik lettek a tagjai. Miniszterelnök maradt Darányi Kálmán" — írja a cikkíró.

Álmélkodásra, csodálkozásra valóban volt ok, hiszen alig 100 órával azelőtt hirdette meg Győrött Darányi miniszterelnök a kormány nagyszabású új programját, melynek gerince, vezető gondolata az volt, hogy az elkövetkezendő öt esztendő alatt 1000 millió pengő értékű beruházást kell végrehajtani — főleg a hadsereg teljes felfegyverzésére.

A kormányváltozással kapcsolatban megjelent hivatalos magyarázat szerint „az volt Darányi felfogása, hogy mielőtt a kormány az országgyűlés elé terjesztené a nemzet áldozatkészségét nagymértékben igénybe vevő törvényjavaslatokat, indíttatva érzi magát, hogy az ország kormányzójának felajánlja lemondását". Ez azonban teljesen valószínűtlenül hangzott, és a Pesti Hírlap fent idézett vezércikke lemondóan meg is jegyezte:

„A személycsere okait a befejezett események után sem ismeri a magyar közvélemény, bárha még van időnk a reménykedésre, hogy ezeket az okokat, amint ez alkotmányos országban illik, őszintén közölni is fogják . . ."

A cikkíró reménykedése nem vált valóra, és a magyar közvélemény mindössze annyit tudott meg, hogy Lázár Andor, ki 1932 októbere óta volt igazságügyminiszter, és Fabinyi Tihamér, aki szintén 1932-ben jutott a miniszteri bársonyszékbe, és előbb a Kereskedelemügyi, majd a Pénzügyminisztériumot vezette, kivált a kormányból, Darányi miniszterelnök pedig lemondott arról, hogy a kormányelnökség mellett a földművelésügyi tárcát is kezében tartsa.

A négy új miniszter közül kettőnek a kinevezése nem keltett különösebb feltűnést: *Mikecz Ödön* államtitkár az igazságügyminiszteri, *Marschall Ferenc* államtitkár a földművelésügyi tárcát kapta; a Pénzügyminisztérium élére azonban *Reményi-Schneller Lajos*, az Országos Földhitelintézet vezérigazgatója került, az, aki a náci gazdasági vezetőkhöz való kitűnő kapcsolatait soha nem rejtette véka alá. Tárca nélküli közgazdasági miniszter lett Imrédy Béla, a Nemzeti Bank fiatal, agilis, politikai babérokra törő elnöke.

Horthy ezüst keretbe foglalt fényképét ajándékozta Darányi Kálmánnak, aki — ha hinni lehet a kormányzói ajánlásnak — kiváló szolgálatokat tett a magyar földművelésügynek. Ugyanilyen ezüstkeretes kormányzói arcképet kapott Lázár Andor is.

Fabinyi Tihamér, volt pénzügyminisztert Horthy felsőházi taggá nevezte ki, ezenfelül Fabinyi lett az egyik legjelentősebb magyar pénzintézetnek, a Magyar Általános Hitelbanknak a vezérigazgatója...

(Fabinyi mint pénzügyminiszter egyik nyilatkozatában bejelentette, hogy tervbe vette a szeszkartell felszámolását, ezen iparág államosítását, és már folynak is a megfelelő törvényjavaslat előkészítő munkálatai. A legnagyobb szeszipari vállalatok a Hitelbank érdekkörébe tartoztak.

Elkészült az első tervezet, Fabinyi megküldette az összes érdekelteknek, majd a beérkezett módosító javaslatok figyelembevételével új törvényjavaslatot készíttetett. Ez az eljárás még jó néhányszor megismétlődött, újabb és újabb átdolgozások miatt még mindig nem kerülhetett a parlament elé a szesztörvényjavaslat.

1938. március 10-én délelőtt, amikor Bacsó Ferenc, az Igazságügyminisztérium törvényelőkészítő osztályának referense átvitte a Pénzügyminisztériumba a legújabb változatot, Túrvölgyi Albert, a szeszipari főosztály vezetője a következőket mondotta neki: „A főnök már nem fogja ezt a törvényjavaslatot a parlamentben benyújtani, ugyanis ma írta alá a szerződését a Hitelbankkal, ahol vezérigazgató lesz, évi 360 ezer pengőért...

Egyébként Fabinyit gúnyosan „szegény Fabinyi"-nak nevezték, mert az évnek csak 360 napjára jutott neki 1000—1000 pengő, az utolsó 5 napra semmit sem kapott...)

Lázár Andor, aki csaknem hat évig állott őrt az igazságügy fölött, nem sokkal lemondása után mint a csepeli Weiss Manfréd Művek jogtanácsosa folytatta érdemdús tevékenységét...

Nem érdektelen megjegyezni, hogy — saját bevallása szerint — ez az állás neki az évi 8 ezer pengős „szerény" miniszteri nyugdíj mellett még „csekély" 52 ezer pengő mellékjövedelmet jelentett...

AUSZTRIA LEGÁZOLÁSA

1938. március 9-én alakult meg a második Darányi-kormány, és két nap múlva, március 11-én 23 óra 30 perckor a hitleri Wehrmacht légi, páncélos és gyalogsági egységei megkezdték Ausztria megszállását.

Ugyanezen az estén, Göring miniszterelnök fogadásán *Sztójay, berlini magyar követ* nem az ausztriai eseményekről kért megnyugtató felvilágosítást Göringtől, hanem *azt sürgette,* hogy *német és magyar katonai szakértők minél előbb üljenek össze — a Csehszlovákia megtámadását célzó terv egybehangolására!*

Mit számít Ausztria függetlenségének megsemmisülése, *az,* hogy a Harmadik Birodalom határos lett Magyarországgal, *az,* hogy ha a náci vezérek írásaiban és beszédeiben már évekkel ezelőtt meghirdetett program szerint sor kerül a Südostraum, a délkelet-európai térség úgynevezett rendezésére, akkor vége Magyarország önállóságának, függetlenségének! A magyar uralkodó osztályok mit sem törődve azzal, hogy a német imperializmussal való politikai és katonai szövetség a nemzet létét halálos veszedelemmel fenyegeti, buzgón hirdették: az ország elsőrendű érdeke, hogy külpolitikánk a Berlin—Róma-tengely körül keringjen, lehetőleg az eddiginél gyorsabban...

Amikor pedig a magyar nép nagy tömegeiben észrevehetően nőtt a nyugtalanság az ausztriai események miatt, olyannyira, hogy a kormánynak tovább hallgatnia nem lehetett, Darányi miniszterelnök 1938. április 1-én a Házban kijelentette:

„Nem érünk rá az idegességre, mert bőven van dolgunk. Azt hiszem, azok a képviselőtársaim, akik komoly felelősségérzettel mutattak rá ezekre a tünetekre, egyetértenek velem abban, hogy *én nem adagolhatok folytonosan brómot a gyenge idegzetűeknek...*"

Horthy Miklós, az ország kormányzója két nappal később tartott szózatában igazi nagy államférfiúi „bölcsességgel" leszögezte:

„Aki tiszta fejjel és látó szemmel ítéli meg az eseményeket, annak tudnia kell, hogy *Ausztriának Németországgal történt egyesülése ránk nézve nem jelent mást, csak azt, hogy egy régi jó barátunk, Ausztria, egyesült egy másik régi jó barátunkkal és hűséges fegyvertársunkkal, Németországgal...* Ennyi az egész: egyéb a mi szempontunkból nem történt..."

A Darányi-kormány, mit sem törődve az ország nagy többségének kívánságaival és érdekeivel, nagy eréllyel látott hozzá az 1938. március 5-én Győrött meghirdetett 1000 millió pengős fegyverkezési program megvalósításához.

A fegyverkezés költségeinek fedezéséről szóló törvényjavaslatot 1938. április 8-án nyújtotta be a parlamentben a kormány, de ugyanezen a napon még két törvényjavaslatot tett le a Ház asztalára. Az egyik *sajtórendészeti intézkedéseket* tartalmazott, melyek közül a legfontosabb és kihatásában legsúlyosabb az volt, mely minden sokszorosított sajtótermékre elrendelte az *előzetes cenzúrát.* A másik, amelyik „a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról" szépen hangzó címet kapta — ez volt az első zsidótörvény-javaslat — azt tűzte ki célul, hogy a zsidó vallású magyar állampolgárok munkavállalását, tevékenységét bizonyos foglalkozási ágakban korlátozza.

Ugyanezen a napon — e két törvényjavaslat benyújtása után — f gadta el a Képviselőház a *választójogi törvényjavaslatot,* mely kereken egymillió magyar állampolgárt zárt ki a választásra jogosultak köréből. (E törvényt részletesen ismertetjük az 1939-es v lasztásnál.)

Alig tagadható, hogy e három jogfosztó törvényjavaslat benyújtásának, illetve elfogadásának időpontja nem véletlenül esett egybe. Az előzetes sajtócenzúra bevezetése, a kisfizetésű alkalmazottak tízezreit sújtó zsidótörvény, egymillió polgár megfosztása a választójogtól — mind-mind olyan törvényhozási intézkedés, mely alkalmas volt arra, hogy megfélemlítse az ország lakosságát.

Ha a figyelmet sikerült lekötni ezekkel a jogfosztó törvényjavaslatokkal, akkor közben a tisztelt Ház csendben megszavazhatja az 1000 millió pengős fegyverkezési programot.

Darányi és Kánya 1937 novemberi németországi látogatása közvetlen előzménye volt a győri program megszületésének.

A hitleri államvezetéssel, a német imperializmussal egyre szorosabbá váló katonai és politikai együttműködés szükségszerűen éreztette hatását a belpolitikában is.

Nem lehet véletlennek tekinteni, hogy az 1000 millió pengős fegyverkezési program megkezdésével egyidejűleg a Darányi-kormány drasztikusan korlátozta a demokratikus szabadságjogokat.

De a demokratikus szabadságjogok kíméletlen korlátozására késztette a kormányt az is, hogy 1937—38-ban a dolgozó tömegek gazdasági helyzete koránt sem volt olyan kedvező, mint amilyennek Darányi győri beszédében festette.

Csak néhány példát:

1937. február 23-án a pécsi Thoman-akna bányászai, szám szerint 265-en éhségsztrájkot kezdtek a bányában, a föld alatt. Az ok: a legmagasabb havi kereset 65—67 pengő körül mozgott, de az utóbbi időben már ez is állandóan csökkent, mert a bányatársulat rendszeresen korlátozta a munkanapok számát. Az utóbbi időben *már csak 19 napot dolgoztak egy hónapban.* A bányaigazgatóság nem volt hajlandó tárgyalni a bányászokkal, sőt megtorló intézkedésként a sztrájkolók családtagjaitól megvonta a hitelt az élelmiszerüzletekben.

Másnap, *február 24-én* körülbelül négyszázan, bányászok, asszonyok, gyermekek tüntető menetben Pécsre indultak, hogy kikényszerítsék a tárgyalások felvételét. Útközben *Mecsekszabolcs közelében egy csendőrjárőr* fel akarta tartóztatni a tüntetőket; az összecsapás során a csendőrök *megöltek három bányászt, súlyosan megsebesítettek* tíz személyt, köztük három asszonyt...

A minden segítségtől elvágott bányászok 66 órás drámai küzdelem után meghátrálásra kényszerültek, feladták a sztrájkot, győzött a bányatulajdonos Dunagőzhajózási Társulat — a Darányi-kormány csendőrségének hathatós támogatásával...

1937. szeptember 16-án a fővárosi építőipari munkások *24 órás általános sztrájkot rendeztek* — egyebek között azért, hogy elérjék a *8 órai munkanap törvénybeiktatását,* hogy megkapják a *szervezkedés jogát* — az egész ország területén, hogy *emberséges bánásmódban* legyen részük...

1938. május 6-án, két hónappal a győri program meghirdetése után a *brennbergbányai bányászok* azért *léptek sztrájkba,* mert a 6 napi fizetéses szabadság helyett 12 napot akartak, továbbá azért, mert kevesellték a bért, 7 százalékos béremelést követeltek.

Mindez nem azt igazolja, hogy olyan rózsás lett volna a gazdasági helyzet, mint ahogyan Darányi állította...

1938. május 10-én egy bizalmas csendőrségi jelentés arra hívta fel az illetékes felettes szervek figyelmét, hogy az utóbbi időben növekszik a kommunisták befolyása a politikai, elsősorban külpolitikai közvélemény kialakításában, majd leszögezte:

„Meglepő, sőt egyenesen megdöbbentő e tekintetben az a tapasztalat, amelyet ezen a téren, csupán a puhatolás adta lehetőségek szűk kerete között is, a csendőr nyomozóalakulatok a legutolsó hetek kül- és belpolitikai eseményeinek figyelemmel kísérése közben a munkásosztályban szereztek..."

1938. május 12-én, azon a napon, amelyen az országgyűlés fel-

sőháza elfogadta a fegyverkezés költségeinek fedezéséről szóló törvényjavaslatot, *Darányi Kálmán miniszterelnök újból benyújtotta kormánya lemondását.*

Horthy a lemondást ezúttal elfogadta, és *az új kormány megalakításával Imrédy Bélát,* a lemondott kormány tárca nélküli gazdasági miniszterét *bízta meg.*

A kormány lemondását megindokoló hivatalos nyilatkozat szerint a Darányi-kormány törvényerőre emeltette a Gömbös hagyatékában szereplő, ún. közjogi törvényjavaslatokat, a kedvező külpolitikai viszonyok között a fegyverkezést nyíltan bejelentette, ezzel lezáródott a magyar politikai életnek egy bizonyos korszaka, tehát a Darányi-kormány felajánlhatta lemondását Horthy kormányzónak.

Egészen természetes, hogy ezt a vérszegény indokolást senki nem hitte el, hiszen ha egy kormány kitűnően elvégzi feladatát, még ha az korszakalkotó lett légyen is, dicsőségének csúcsán a miniszterelnök és a kormány tagjai nemigen hagyják ott a miniszteri bársonyszéket.

A kormánypárti Esti Újság című lap munkatársa interjút készített Darányi Kálmánnal néhány nappal a lemondása után. Darányi a riportert magánlakásának szalonjában fogadta. A szobában — jegyzi meg a riporter — *sok-sok ezüstkeretes fénykép,* mindegyiken sajátkezű dedikáció. *Horthy kormányzótól* Darányi akkor kapott dedikált fényképet, amikor a földművelésügyi tárcától megvált; egy másik asztalon *Viktor Emánuel olasz király,* azután *Hitler, Mussolini, Gömbös, Hess Rudolf, Neurath báró* fényképei, meleg hangú dedikációkkal. Mindez csak fokozza a szoba előkelő légkörét, állapította meg a riporter.

Amikor a riporter megkérdezte, hogy „mi volt excellenciád legnagyobb élménye?", Darányi a következőt válaszolta: „A Hitlerrel és Mussolinival való találkozások."

Darányi végül elmondotta, hogy az utóbbi években kénytelen volt gazdasági dolgait elhanyagolni, és ezt óhajtja most lemondása után rendbehozni, majd megjegyezte: „már előre örülök a föld szagának".

(Darányi Kálmán nyugalmazott magyar királyi miniszterelnöknek három Pest megyei községben mintegy 1227 hold földbirtoka volt.)

A riport végén az újságíró hódolattal jegyezte meg: „Darányi mint magyar úr ült be a miniszterelnöki székbe és mint magyar úr távozott."

És itt álljunk meg egy pillanatra és forduljunk Darányi Kálmán emberi és politikai jellemvonásainak erőteljesebb ábrázolása céljából egy olyan neves ellenforradalmi politikushoz, aki Darányit igen közelről és jól ismerte. *Kozma Miklós* a következőket állapítja meg Darányi másfél évi működéséről naplójában:

„Szorgalmas, de rettentően unalmas és tehetségtelen kormányzás, amelynek sikerült látszatra hiba nélkül, az ő energiát jelenteni akaró vakkantásai kíséretében az ország közvéleményét éppen olyan nyugtalanná és bizalmatlanná tenni, mint amilyen bámulatra méltó nyugalommal Darányi Kálmán kormányzott. Bámulatos, mily rövid idő alatt sikerült a tömeghangulatot a tömeghisztéria határára eljuttatni. Eljutottam arra az eredményre, hogy *Darányinál mint plusz a rutin és a szorgalom szerepel, minden egyéb plusz egyenlő a nullával, vagy teljesen mínusz. Kedélyi és karakteri jellege fűrészpor. Fantáziának, szellemi emelkednitudásnak és hasonló magasabbrendűségeknek nyoma sincs.* Határozatlan, tipikus Leiseträter, azaz alattomos. Valamit minden nyomásnak enged, egyébként pedig *áldott rossz ember. A legveszedelmesebb politikusok egyike volt*" — állapította meg Kozma Miklós, aki nyilvánvalóan nem tudta megbocsátani Darányinak, hogy bukni hagyta őt a belügyminiszterségből.

Ehhez a személyi jellemzéshez tulajdonképpen nem kellene sokat hozzáfűzni, de talán nem árt, ha leszögezzük: Darányi megbukott, mert rosszul politizált. A magyar uralkodó osztály egy, nagy hatalmú része, a finánctőkével összefonódott nagybirtok képviselői — Bethlen, Teleki, Chorin — úgy érezték, hogy a túlságosan egyértelmű németbarát külpolitika nem felel meg teljesen érdekeiknek. Ezeknek a köröknek az elképzelése szerint a Hitlerre támaszkodás mellett nem lett volna szabad elhanyagolni az angol konzervatívokkal való kapcsolat kiépítését, jobban tekintetbe kellett volna venni a nyugati hatalmak közép-európai érdekeit. Ezeknek a köröknek nem volt ínyükre az a politika sem, amelyet maga Darányi úgy jellemzett, hogy kifogni a szelet a szélsőjobboldali pártok vitorláiból, és az ő programjuk megvalósításával kihúzni alóluk a talajt. Bethlen grófék attól féltek, hogy ha a politikailag iskolázatlan és elsősorban a csőcselékre támaszkodó nyilaspártok hatalomra jutnak, veszélyeztethetik a nagybirtok és nagytőke érdekeit. Ezért bukott meg Darányi mint miniszterelnök.

A MINISZTERELNÖKI SZÉKBEN: IMRÉDY BÉLA

A Daily Express riportja Magyarországról — A kieli flottaparádé — Az első bécsi döntés — A bandák vezére: Kozma Miklós

Az Újság című liberális lap az Imrédy-kormány megalakulásának napján a következőket írja az új kormányról: „Az Imrédy-kormány? Darányi Kálmán lemondása jelenthet változást, Imrédy Béla jövetele nem."

Ehhez persze nem kellett valami különösebb jóstehetség, hiszen mindezt Imrédy bemutatkozó beszédének elhangzása után írta a lap. *Imrédy* ugyanis a kormányalakítás után a Nemzeti Egység Pártjában kijelentette, hogy *elődjének munkáját óhajtja folytatni, azaz külpolitikai vonalvezetésben semmiféle változás nem fog beállni,* a belpolitikában pedig keresztény, nemzeti és jobboldali irányt akar követni. Közölte Imrédy ez alkalommal azt is, hogy két törvényjavaslatot fog másnap a képviselőházban előterjeszteni: az egyik a *gyülekezési szabadság korlátozását* célozza, a másik a *sajtó* terén óhajt életbeléptetni újabb antidemokratikus rendelkezéseket.

És amint Darányi, úgy Imrédy sem okozott csalódást, nem jelentett problémát a náci katonai és politikai vezetésnek.

A Daily Express című jobboldali angol bulvár lap munkatársa 1938 augusztusában itt járt nálunk és tapasztalatairól *„Fasiszta lesz-e Magyarország?"* című — tegyük hozzá: rendkívül jellemző — cikkben számolt be olvasóinak.

Az angol újságíró megállapította:

„A Duna-parton látható fényűzéssel, amely még Párizst és Londont is elhomályosítja, a *milliomosok százainak felvonulásával rikító ellentétben áll* a ragyogó közönség körében *kolduló rongyos és mezítlábas koldusgyermekek serege.*

A *Duna-parti fényűzést* — szögezte le a Daily Express cikke — csak a *magyar paraszt nyomorgatása, elnyomása teszi lehetővé.* Több mint hárommillió parasztnak semmi földje nincsen. A mű-

Hitler Blomberg hadügyminisztert küldte Budapestre

És Darányi csakhamar bejelentette, hogy felfegyverzik az országot

Bemutatkozik a magyar „gyorshadtest" : biciklin . . .

velhető föld egyharmada a nagybirtokosok tulajdona. Ezt a paraszt gyönyörűen megműveli napi egy shillingért, de még ezt a bért is részben csak termékekben kapja meg.

A magyar belpolitikának sarkpontja, hogy a parasztot jelenlegi állapotában kell tartani. *Aki falura megy, először a csendőrrel találkozik,* s az megkérdezi tőle, mit keres a faluban, és figyeli minden lépését. Ha tevékenysége nyugtalanságot okozhat a parasztok között, a csendőr fülénél fogva dobja ki a faluból."

Imrédyről a Daily Express cikke a következőt írja:

„*Imrédy miniszterelnök* elméletileg és gyakorlatilag konzervatív, erős ember: hazájában *aláaknázza a nyilas mozgalmat oly módon, hogy ellopja annak programját.*"

A Daily Express cikkírója végül Horthy Miklós kormányzóról a következő képet festi:

„Magyarország uralkodó alakja továbbra is *Horthy kormányzó, aki ódivatú reakciós, de becsületes és nagy hazafi.* Magánbeszélgetéseiben olyan borsos, mint egy indiai ezredes, és olyan indiszkrét, mint egy fecsegő asszony."

(Azzal egyet tudunk érteni, hogy Horthy „ódivatú reakciós" volt, de a *magyar nép nagy többsége már akkor sem tartotta Horthyt, a vérengző tiszti különítmények vezérét, sem becsületesnek, sem hazafinak!)*

A LAKOMA ÉS A FŐZÉS

Ami az 1938-as nyár külpolitikai eseményeit illeti: amikor 1938 augusztus első napjaiban nyilvánosságra kerül, hogy Horthy elfogadta Hitler meghívását és Németországba utazik, a bejelentés érthető feltűnést keltett Európa-szerte.

A világ közvéleménye még alig ocsúdott fel abból a megrázkódtatásból, amelyet Ausztria megszállása okozott, már újabb sötét fellegek kezdtek gyülekezni Közép-Európa egén: a náci sajtó és rádió nap mint nap a Csehszlovákiában élő németek elnyomatásáról, szörnyű jogfosztottságáról harsogott, s az érdeklődés középpontjába a szudétanémetek kérdése került. 1938 nyarutóján már rendkívül kiéleződött a viszony a hitleri Németország és a Csehszlovák Köztársaság között.

Hitler nem hagyta ki számításából a területi revízióra áhítozó

magyar ellenforradalmi rendszer részvételét a Csehszlovákia ellen indítandó akcióban; józan politikai megfigyelők előtt az sem lehetett kétséges, hogy Horthy és garnitúrája szíves örömest vesz részt a táncban.

A magyar Külügyminisztérium utasította Barcza londoni magyar követet, hogy közölje az angol Külügyminisztériummal: „a *kormányzó úr őfőméltósága közeli németországi látogatása* ... elsősorban *udvariassági jellegű,* melynek egyik *fő pontja a kormányzó urat mint tengerészt különösen érdeklő kieli ünnepség.*"

De ezt a vérszegény magyarázatot senki nem vette komolyan.

Horthy kormányzó Imrédy Béla miniszterelnök, Kánya Kálmán külügyminiszter, Rátz Jenő honvédelmi miniszter, Jány Gusztáv, a kormányzói katonai iroda főnöke és Csáky István külügyminisztériumi kabinetfőnök kíséretében tett eleget Hitler vezér és kancellár meghívásának. A náci Harmadik Birodalomban mindenütt Heil-kiáltásokkal fogadták a kivezényelt barnainges SS-ek és a náci ifjúsági szervezetek tagjai.

A 8 Órai Újság munkatársa 1938. augusztus 25-i tudósításában az egész németországi útra jellemző epizódként írja le, hogy amikor Hitler és Horthy a kieli flottaparádé után megérkezett Hamburgba, a városháza előtt összegyülekezett tömeg, főként kis gyerekek a következő versikét kiáltozták:

„Lieber Führer, sei so nett
und zeig' Dich ein wenig am Fensterbrett!"

(Magyarul: „Kedves Führer, légy szíves, mutasd meg magad egy kicsit az ablakban!")

Majd a versikét Horthy nevével ismételték:

„Lieber Horthy, sei so nett
und zeig' Dich ein wenig am Fensterbrett!"

Magáról a flottaparádéról, amelyen a német haditengerészet 130 legmodernebb egysége vonult fel a két államfő előtt, a magyar és a német lapok nem sokat írtak. A Times című angol lap megjegyezte: a német hajóhad nagyarányú díszszemléje minden eddigi, hasonló felvonulást messze felülmúlt, s ezt Hitler különleges figyelmességnek szánta Horthy és a magyar miniszterek számára.

A magyar urak büszkén dagadó kebellel szemlélték a német flotta parádéját, mely alatt — mint a lapok tudósításaiból kiderül — Hitler és Horthy beható beszélgetést folytatott.

Hitler később Imrédyvel, Ribbentrop Kányával tárgyalt, s ezalatt Keitel tábornok Rátz honvédelmi miniszterrel mélyedt el beható eszmecserébe.

A „főméltóságú asszonyt" Hitler vezér és kancellár felkérte, hogy keresztelje meg a most épült, legmodernebb német csatacirkálót, a Prinz Eugent a kieli kikötőben. Ezt a feladatot Horthy Miklósné kiváló ügyességgel végre is hajtotta; elmondta a szokásos szöveget, kecses mozdulattal elvágta a zsinórt, durrant a pezsgősüveg az új cirkáló oldalán. Ám csak a Prinz Eugen felavatása után került sor a legfontosabb megbeszélésekre, amelyeknek a legtávolabbi közük sem volt a kormányzó urat annyira érdeklő tengerészeti problémákhoz. A náci katonai és politikai vezetők ekkor egészen határozott formában közölték: *Magyarországnak társulnia kell Németországgal a Csehszlovákia feldarabolására* irányuló akcióhoz, éspedig nem a távoli jövőben, amikor majd döntésre érett az akció, hanem már most, amikor még minden izzásban van, amikor formálódnak a dolgok. Hitler és társai azt firtatták, hogy Magyarország már most milyen mértékben akar szerepet vállalni az agresszió előkészítésében?

Augusztus 23-án délután a Patria nevű 15 000 tonnás luxus motoroshajó fedélzetén Hitler kancellár világosan megmondotta Imrédy miniszterelnöknek: *aki részt akar venni a lakomán, annak részt kell venni a főzésben is...*

Mindezt azután mondotta a Führer, miután a mindig rendkívül óvatos Kánya igyekezett kitérni a magyar hadsereg aktív felhasználása elől, és azt bizonygatta, hogy a hadsereg felfegyverzéséhez még 1—2 év szükséges... Erre következett Hitler megjegyzése az étkezés és a főzés között fennálló szoros összefüggésről. Este a „lieber Horthy" — a Führer kedves Horthyja — összeült tanácskozásra Imrédyvel és Kányával, és — amint a háborús főbűnösök nürnbergi perének PS—2797. sz. dokumentumában olvasható — *Kánya* külügyminiszter két nap múlva, augusztus 25-én újból tárgyalva Ribbentrop külügyminiszterrel, *korrigálta előző megjegyzéseit a magyar hadsereg felkészültségi állapotáról.* Kijelentette, hogy *katonai téren Magyarország* az előző megbeszéléseken mondottaknál jobban áll, és *1938. október 1-ére* készen áll fegyveres beavatkozásra...

Hogy mindezt Imrédy és Kánya elmondotta-e a budai Sándorpalotában, azt ma már — hiteles dokumentumok hiányában — nem lehet tudni. De akár tudtak az Imrédy-kormány miniszterei a Patrián lefolyt megbeszélések részleteiről, akár nem, az semmit sem változtatott a lényegen: *Imrédy és Kánya szorosabbra kötözték azokat a szálakat, amelyek Magyarországot a hitleri Németországhoz fűzték.*

Magyarország Hitler mellé áll, ennek pedig megdöbbentően súlyos és veszedelmes következményei lehetnek az európai békére — mondotta 1938. szeptember 16-án a moszkvai rádió hírmagyarázója.

1938. augusztus 29-én érkezett vissza Horthy Budapestre, augusztus 30-án zajlott le az Imrédy-kormány minisztertanácsa.

Szeptember 11- és 12-én a Szudétavidéken véres összetűzésekre került sor.

ÚJ HELYZET ÁLL ELŐ

Hitler szeptember 12-én Nürnbergben uszító szónoklatot mondott: a Csehszlovákiában élő szudétanémetek elnyomatásának véget kell vetni! Robbanásig feszült és izzó volt a nemzetközi politikai légkör, amikor szeptember 14-én a hírügynökségek és rádióállomások szenzációs hírt röpítettek világgá: Neville *Chamberlain angol miniszterelnök Hitlerhez repül Berchtesgadenbe.*

Budán, a Királyi Várban és a Sándor-palotában türelmetlenül várták a Berchtesgadenből jövő híreket, hogy a magyar diplomáciai és katonai gépezetet kellő időben mozgásba hozzák.

1938. szeptember 10-én, mialatt a hitleri Németország a „szudéta-válság" ürügyén végsőkig élezte a feszültséget, Maurice Thorèz, a Francia Kommunista Párt főtitkára beszédében a nemzetközi helyzetet elemezve, figyelmeztette a veszélyre a megalkuvásnak és engedékenységnek egyre több jelét mutató francia és angol kormányt. Thorèz kijelentette: „Ha Hitler bizonyos lesz abban, hogy Csehszlovákia elleni támadása nem marad rá nézve következmények nélkül, visszakozni fog, és Franciaország meg lesz mentve. Ha ellenben a Führer, szerencsétlenségünkre, azt hiheti, hogy Európában senki nem fog megmoccanni, támadásba lendül Csehszlovákia ellen, és akkor semmi sem tartóztathatja fel abban, hogy háborús terveit tovább igyekezzék végrehajtani."

De az intő szóra nem hallgattak a felelős politikusok, és *Chamberlain, 1938. szeptember 15-én Hitlerhez repült,* hogy engedményeket ajánljon fel...

Amikor *1938. szeptember 17-én Fierlinger* moszkvai csehszlovák követ kormánya utasítására *kérdést intézett a szovjet kormányhoz,* hogy mi lenne a Szovjetunió álláspontja német támadás esetén, a *szovjet kormány prágai követe útján közölte: a Szovjetunió*

kész azonnal és tényleges segítséget nyújtani Csehszlovákiának, ha a francia kormány szintén hű marad szerződéses kötelezettségeihez és segítséget nyújt...

A párizsi szovjet nagykövet útján a szovjet kormány ezt a választ tudatta a francia kormánnyal, Párizs — Londonnal egyetértésben — inkább a náci diktátorral próbált egyezkedni. Hitler pedig vérszemet kapva, napról napra fenyegetőbben lépett fel: *1938. szeptember 18-án,* a nürnbergi náci pártnapon minősíthetetlenül durva beszédben *támadta Benes elnököt, a csehszlovák köztársaságot.*

Anglia és Franciaország ezek után sem változtatott külpolitikai irányvonalán, sőt Chamberlain angol miniszterelnök elhatározta, hogy ismét felkeresi Hitlert és *szeptember 22-én Godesbergbe repül.*

Hitler, attól tartván, hogy Chamberlain teljesíti esetleg összes, a szudétanémetekre vonatkozó követelését, kijátszotta az eddig „tartalékban" tartott magyar és lengyel kisebbségi kérdés aduját, magához hívatta a magyar és lengyel államférfiakat.

1938. szeptember 20-án délután 17 óra 10 perckor közölte a Magyar Távirati Iroda, hogy *Imrédy miniszterelnök és Kánya külügyminiszter* kedden délelőtt Berchtesgadenben megbeszélést *folytatott Hitler vezér és kancellárral.* „Politikai körökben úgy tudják — folytatódik a magyar kormány félhivatalos hírszolgálati irodájának közleménye —, hogy a megbeszéléseken a *csehszlovák problémát a szudétanémet népcsoport és a magyar kisebbség szempontjából vették vizsgálat alá.*"

Hitlert ugyanezen a napon a lengyel kormányférfiak is felkeresték Berchtesgadenben, és másnap a német náci sajtó azt írta: hiába fogadja el Csehszlovákia a határmenti szudétanémet területek átadására vonatkozó angol—francia javaslatot, a *lengyel és magyar igények bejelentése következtében teljesen új helyzet állt elő...*

Imrédy és Kánya kedden délután érkezett vissza Hitler berchtesgadeni „sasfészké"-ből. Másnap, szerdán este Budapesten és az ország nagyobb városaiban területi revíziót követelő *tüntetések zajlottak le...*

A budapesti tüntetés szónoka Zadravetz István tábori püspök, az 1925 decemberében leleplezett francia-frank hamisítás egyik főszereplője volt. Akkor frankot hamisított, most az összegyülekezett tömeget igyekezett megtéveszteni hamis frázisok zuhatagával... A revíziós jelszavakat harsogó szavalókórusok a tengely-

hatalmak vezető államférfiait, Horthyt, Hitlert és Mussolinit éltették.

A debreceni tüntetésről például a Magyar Távirati Iroda a következőket jelentette: „Debrecen, szeptember 21. A város ifjúsága ma délután nagyszabású tüntetést rendezett. Az utcákon egymás után vonultak fel az *egyetemi* bajtársi alakulatok, és a tüntetésben részt vettek a középiskolák felsőbb osztályú növendékei is. Az ifjúság soraiból kiáltások hangzottak fel: Éljen Horthy! Éljen Mussolini! Éljen Hitler! Éljen a magyar igazság! Vesszen Trianon! A tüntető menethez csakhamar több ezer főnyi közönség is csatlakozott, amely együtt éltette az ifjúsággal a revízió gondolatát. A tüntető menet a Kossuth-szobor előtt egybegyűlve a Himnusz után magyar dalokat énekelt, majd egy diák a *Talpra magyar*-t szavalta el. Ezután megismétlődtek az előbbi tüntető kiáltások, végül pedig a tömeg rendben szétoszlott."

Debrecenben és a többi felvonulásban is csak nagyon kevesen tudták, hogy Hitlernek előző nap Berchtesgadenben kiadott parancsára tüntetnek. A nagybirtokosok azonban nemcsak érzelmi örömmel szemlélték az eseményeket. Statisztikai adatok szerint több mint 600 000 hold magyar nagybirtokot osztottak fel az 1920-ban Csehszlovákiához csatolt területeken; ezt akarták visszaszerezni, tekintet nélkül arra, hogy magyar, cseh vagy szlovák kisbirtokosoknak juttatta-e a csehszlovákiai földreform.

A félrevezetett tömeg azonban lelkesen éljenzett. Hiszen húsz éven át azt magyarázták neki, hogy minden bajnak oka a trianoni béke. Kevesen gondoltak arra, hogy félni kell a németektől akkor is, ha ajándékot hoznak: a Hitler kezéből elfogadott területi revízióért egy napon nagy árat kell majd fizetni!

1938. szeptember 21-én ismét államfőt láthatott vendégül Hitler: *Horthy Miklós,* Magyarország kormányzója *érkezett Németországba.* Ezúttal már nem volt szó a hivatalos jelentésben zergevadászatról. Még baklövésről sem!

Horthy látogatásáról akkor értesült a magyar közvélemény, amikor a kormányzó már visszatért Budára, a Királyi Várba...

Hitlernek másnap, 1938. szeptember 22-én a magyar és a lengyel területi követelések előterjesztésével sikerült zátonyra futtatnia a Chamberlainnal folytatott tárgyalásokat, a *feszültség tovább nőtt.*

Az utolsó pillanatban, *szeptember 28-án,* amikor Hitler már azzal fenyegetőzött, hogy 48 órán belül megindítja a Wehrmachtot Csehszlovákia ellen, Chamberlain felkérésére *Mussolini négy-*

hatalmi értekezletet javasolt — Anglia, Franciaország, Németország és Olaszország miniszterelnökének részvételével — a szudétakérdés megtárgyalására. Münchenben azután Chamberlain és Daladier kiszolgáltatta Csehszlovákiát Hitlernek. Az angol és a francia reakció ujjongott: sikerült a megegyezés a német és az olasz fasizmussal. Az angol konzervatívok és liberálisok nagy többsége helyeselte a müncheni paktumot, mert úgy látták, hogy — a londoni lengyel nagykövetnek egy 1938 őszén keltezett jelentését idézve — *„Chamberlain miniszterelnök,* hogy a sport területéről vegyünk egy nem eléggé pontos hasonlatot, megvédte az angol kaput és *ilyenképpen átterelte a játékot Kelet-Európába!...”*

Az Imrédy-kormány 1938. október 1-i Minisztertanácsán a kabinet tagjai kissé csalódottan vették tudomásul, hogy *Magyarország területi igényeit Münchenben nem intézték el,* az erre vonatkozó megállapodás — az tudniillik, hogy a csehszlovák és a magyar kormány három hónapon belül egyezik meg a területi kérdésekben — csak az egyezmény függelékében kapott helyet. Hitler cserben hagyta az Imrédy-kormányt...

Ezen az október 1-i Minisztertanácson jelentette ki Imrédy miniszterelnök: „Harcias tárgyalási periódus előtt állunk... *Hadseregünket nem lehet leszerelni, sőt fokozni kell hadseregünk felkészültségét...”*

Kánya külügyminiszter ugyanezen a minisztertanácsi ülésen azon nézetének adott kifejezést, hogy *„nem hiszi, sőt kizártnak tartja, hogy a csehekkel tárgyalási alapon megegyezünk...”*

A KOMÁROMI TÁRGYALÁSOK

Öt nappal később, *1938. október 6-án* Imrédy este 10 órára rendkívüli Minisztertanácsot hívott egybe. Az ülésről felvett jegyzőkönyv fontosabb részei:

„A miniszterelnök úr előadja, hogy ma este 10 órára azért hívta egybe rendkívüli ülésre a Minisztertanácsot, hogy tájékoztassa a Minisztertanácsot a Csehszlovákia állami életében beállott mélyreható változások és várható események folytán beállott külpolitikai helyzetről. Szükséges, hogy a magyar kormány a megváltozott helyzettel szemben, jövőbeli magatartását illetőleg, állást fog-

laljon. Felkéri a külügyminiszter urat, adna tájékoztatást a legutóbbi napok eseményeiről.

A *külügyminiszter úr* előadja, hogy a legfőbb honvédelmi tanács október hó 4-én tartott ülésében a kormány már tájékozódást szerzett a legutóbbi eseményekről...

... A magyar kormány a tárgyalások megkezdését október 6-án délután 4 órára indítványozta Komáromban. A küldöttséget a külügyminiszter fogja vezetni. A küldöttség tagjai lennének gróf Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi miniszter mint a határkérdések legkiválóbb szakértője, továbbá Pataky Tibor miniszterelnökségi államtitkár, a kisebbségi ügyek osztályának vezetője, és Andorka Rudolf vezérkari ezredes, mint katonai szakértő.

A Sirovy-kormány lemondott. Benes cseh köztársasági elnök újra Sirovyt nevezte ki miniszterelnökké. *Az új cseh külügyminiszter Chwalkowsky római csehszlovák követ lett, aki a Berlin—Róma-tengely felé keres közeledést.*

A szlovák néppárt ultimátumot intézett a prágai kormányhoz, amelyben a szlovák nemzeti egyéniség elismerését, a szlovák nyelv kizárólagos használatát Szlovákiában, szlovák törvényhozó testület és teljesen autonóm szlovák kormány létesítését követeli. Csak a külügy, honvédelem és pénzügy lenne közös Csehországgal. Sirovy cseh miniszterelnök rádiószózatában bejelentette Benes Eduárd köztársasági elnök lemondását. Ezért a Távirati Iroda útján is közzétettük: tekintettel a csehszlovák államfő lemondására és a csehszlovák kormányváltozás folytán a csehszlovák külügyminiszter személyében előállott változásra, a magyar kormány — miután cseh részről néhány napi halasztást kértek — hajlandónak nyilatkozott a két kormány közti tárgyalások megkezdésének két nappal leendő elhalasztására...

... *A külügyminiszter úr* bejelenti a minisztertanácsnak, hogy gróf Csáky István követ repülőgépen Varsóba ment. A lengyelek elsőrangú érdeknek tekintik a közös lengyel—magyar határt.

A *miniszterelnök úr* szerint a szlovák helyzet ezen újabb alakulása folytán most a szlovákiai magyarok helyzetének kérdését kell megvitatnunk. A Minisztertanács ezután megvitatja a ruszin kérdést. Értesüléseink szerint a németek megszállják Pozsony-Ligetfalut. Pozsonyban erős német agitáció folyik. Az új Csehszlovák Köztársaság teljes mértékben a német Harmadik Birodalom felé orientálódik...

A Minisztertanács a külpolitikai helyzet minden vonatkozását megvitatva, azon elhatározásra jut, hogy honvédségünk csapatai

a Duna vonalához közelebb vonulnak. Különben tartózkodunk ma minden katonai akciótól. A felvidéki magyarság vezetőinek véleménye is az, hogy katonai beavatkozástól tekintsünk el. Az új cseh-szlovák kormány külügyminisztere Rómából elutazott, a cseh külügyminisztérium államtitkára oda nyilatkozott, hogy a cseh kormány egyetért azzal elvben, hogy a tárgyalások a magyar és a cseh-szlovák kormány között szombaton, október 8-án vagy 9-én, vasárnap megkezdődhessenek."

Mindez még a tárgyalások megkezdése előtt történt!

A csehszlovák—magyar tárgyalások *1938. október 9-én kezdődtek meg Komáromban* — a siker legkisebb reménye nélkül. A területi revíziót áhítozó *Imrédy-kormány* és a szélsőségesen soviniszta, nacionalista alapon álló új szlovák *Tiso-kormány* megegyezése eleve kilátástalan volt. A magyar delegáció, amelyet Kánya külügyminiszter és Teleki vallás- és közoktatásügyi miniszter vezetett, az *1910. évi népszámlálás*, a Tiso vezette szlovák delegáció az *1930-as népszámlálás adatait* akarta alapul venni.

Október 11-én Hitler és Ribbentrop, egymás között, rögzítette a csehszlovák—magyar vitában elfoglalandó német álláspontot. Megállapodtak abban, hogy „elvben Németország együtt érez a Csehszlovákiával szembeni magyar követelésekkel, de *a Führer*, mint több ízben kinyilatkoztatta, *csakis német érdekekért húzhat kardot*". Ezt az álláspontot a következőképpen indokolták:

„A Führer meghívta a magyar miniszterelnököt és külügyminisztert Obersalzbergbe, és azt tanácsolta nekik, hogy kissé energikusabban védelmezzék ügyüket. Az ezt követő kritikus napokban azonban a magyarok semmit sem tettek.

Ezzel magyarázható jelenlegi nehéz diplomáciai helyzetük.

Ami a jelenleg folyó cseh—magyar tárgyalásokat illeti, a mi álláspontunk az, hogy a kétségtelenül magyar nemzetiségű területeket Magyarországhoz kell csatolni: Németország nem stratégiai, hanem nemzeti határokat állapított meg; bármilyen eltérés esetén népszavazást kell rendezni nemzetközi ellenőrzés alatt."

Végül Hitler és Ribbentrop a következőkben állapodtak meg:

„Ha Magyarország mozgósít, nincs szándékunkban a magyarok elé akadályokat gördíteni vagy mértékletességet tanácsolni nekik."

Hogy e tanácskozás eredményéről közölt-e valamit Hitler vagy Ribbentrop az értekezlettel, arra nézve semmi adatunk nincs...

Október 13-án este 7 óra 5 perckor Kánya külügyminiszter Komáromban a delegációk plenáris ülésén rövid nyilatkozatot olva-

sott fel, amely szerint az Imrédy-kormány a *tárgyalásokat a maga részéről befejezettnek tekinti és döntésért a müncheni egyezményt aláíró nagyhatalmakhoz fordul.*

Ugyanezen a napon éjfélkor a kormány a budai Sándor-palotában Minisztertanácsra ült össze.

A jegyzőkönyv:

„*A miniszterelnök úr* előadja, hogy ily késői órában, éjfélkor, azért hívta össze rendkívüli ülésre a Minisztertanácsot, hogy úgy ő, mint elsősorban Kánya Kálmán külügyminiszter úr tájékoztassa a Minisztertanácsot a legutóbbi napokban Csehszlovákia delegációjával magyarlakta területeknek a müncheni négyhatalmi egyezmény elveinek megfelelő átadása iránt Komáromban folytatott tanácskozásairól. Ezen tanácskozások ma este megszakadtak. Megszakítottuk a tárgyalásokat, és Magyarország a müncheni egyezményt aláíró nagyhatalmakhoz fordul területi követeléseinek kielégítése érdekében.

A *külügyminiszter úr* visszapillantást vet az eddigi tárgyalásokra. A magyar és csehszlovák delegáció október hó 9-én, vasárnap este 7 órakor Komáromban kezdte meg tárgyalásait. A csehszlovák kormány képviselői kifejezték készségüket abban az irányban, hogy a tárgyalások sikeres lefolytatásába vetett bizalmuk jeléül október hó 9-én éjféltől számított 24 órán belül átadják a magyar hatóságoknak Sátoraljaújhely városának eddigi csehszlovák kézben levő vasúti állomását és ugyanettől az időponttól számított 36 órán belül Ipolyság városát. Ezután a magyar delegáció vezetője, a külügyminiszter úr ismertette a magyar követeléseket. Ezek áttanulmányozására a csehszlovák delegáció megfelelő időt indítványozott. A magyar és a csehszlovák delegáció október hó 10-én 14 órakor újabb ülést tartott, amelyen a csehszlovák delegáció ismertette álláspontját a magyar javaslattal szemben. A magyar és a csehszlovák delegáció szakértői kedden, október hó 11-én délelőtt 9 órától déli 12 óráig közös megbeszélést folytattak. Délután 15 órakor a két delegáció plenáris ülésre ült össze, mely $1^1/_4$ óra hosszáig tartott. Ezen az ülésen tűzték ki a delegáció legközelebbi plenáris ülését szerdára, október 12-ére, déli 12 órára. A külügyminiszter úr és gróf Teleki Pál vallás- és közoktatásügyi miniszter úr kedd délután 6 órakor gépkocsin Budapestre jöttek s jelentést tettek a miniszterelnök úrral együtt Kormányzó Úr Ő Főméltóságának a komáromi tárgyalásokról. Szerdán délben Komáromban megkezdték a delegációk a magyar területi követelések érdemi tárgyalását. Végül a két delegáció

együttes ülését október hó 13-án, csütörtök délelőtt 9 órára tűzték ki.

Csütörtökön a magyar és a csehszlovák küldöttség délelőtt 9 órai kezdettel meg is tartotta együttes ülését, amelyen most a csehszlovák küldöttség terjesztette elő a maga részletes javaslatait, kidolgozott térképeivel együtt. A csehszlovák javaslat felett vita indult meg, majd ¾11 órakor a javaslat további tanulmányozása céljából az ülést 6 óráig felfüggesztették. A magyar delegáció abban a felfogásban volt, hogy a tárgyalásokat gyorsan be tudja fejezni, ezzel szemben a magyar delegáció azt tapasztalta, hogy olyan jelenségek merülnek fel, amelyekből egyáltalában nem lehet arra következtetni, mintha a csehszlovák delegáció a gyors befejezést óhajtaná ...

A két városnak átengedése után is a szlovákokból álló csehszlovák delegáció előadta, hogy tulajdonképpen elegendőnek tartaná, ha az 1 millió lakosságot kitevő és általunk visszakövetelt területek széles körű autonómiát kapnának a csehszlovák állam keretében ...

... A mi alapelvünk az volt, hogy ugyanazt követeljük, amit a németek és a lengyelek, a tisztán magyarlakta, illetve túlnyomóan magyar többségű területeknek az 1910. évi népszámlálás adatai alapján való visszaadását. A csehszlovák delegáció ezzel szemben ragaszkodott az 1930. évi népszámlálás adataihoz. A másik ellentét az volt, hogy míg mi a müncheni négyhatalmi egyezmény elveinek megfelelően etnikai alapra helyezkedve a magyar területek visszaadását követeltük, addig a csehszlovák delegáció stratégiai, közlekedési és gazdasági indokokból utasította vissza követeléseinket. Végre 12-én bemutatták nekünk térképüket. amely stratégiai indokok alapján készült el. Ezt a magyar delegáció visszautasította, és azt határozta el, hogy érintkezésbe lép a magyar kormánnyal, mielőtt 13-án reggel folytatná a csehszlovák delegációval a tárgyalásokat. A mai, 13-án kezdődő tárgyalásról Tiso szlovák miniszterelnök, a csehszlovák delegáció vezetője kimentette magát azon indokolással, hogy fontos belpolitikai tárgyalásai miatt Pozsonyba kell utaznia, de kilátásba helyezte, hogy a nap folyamán még visszaérkezik Komáromba.

Tiso távollétében folyt le ezután a tárgyalás, amelyen a csehszlovák delegáció előterjesztette ezúttal már részletesen körvonalazott s térképen pontosan kidolgozott ellenjavaslatát. A magyar delegáció szakértői áttanulmányozás céljából időt kértek, s így ma délelőtt ¾11 órakor meg is szakították a tanácskozá-

sokat. A magyar delegáció tanácskozásra visszavonulván, elhatározta, hogy a két fődelegátus, a külügyminiszter úr és a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr nyomban felkeresik a miniszterelnök urat. A delegáció két vezetőjének távollétében a magyar szakértők tanácskozása a délutáni órákban tovább folyt, s egyöntetű volt a felfogás, hogy a cseh ellenjavaslat további egyezkedéseknek még csak alapjául sem szolgálhat. A két magyar fődelegátus a délután folyamán gépkocsin visszatért Komáromba, ahol a két delegáció együttes ülésén *ma este 7 óra 05 perckor a külügyminiszter úr közölte,* hogy a délelőtti tárgyalás után érintkezésbe lépett a magyar kormánnyal, annak döntését az alábbi nyilatkozatban hozza a csehszlovák delegáció tudomására:

»Amint már ismételten kijelentettük, mi a legjobb, legőszintébb szándékokkal és abban a biztos reményben jöttünk ide, hogy a lehető legrövidebb időn belül sikerülni fog olyan megegyezésre jutni, amely biztos alapra helyezi az országaink között fennálló viszonyt.

Sajnos, ez a reményünk nem ment teljesedésbe. Nem akarok itt újból bizonyos kedvezőtlen jelenségekre hivatkozni, mert ez részünkről a tárgyalások során többször megtörtént.

Hangsúlyozottan ki kell azonban emelnem, hogy az új határokra nekünk ma reggel átnyújtott ellenjavaslat annyira eltér a mi felfogásunktól, hogy az újjárendezés alapelvét illetőleg oly űr tátong a két delegáció által képviselt álláspont között, hogy annak áthidalását, meggyőződésünk szerint, ezektől a tárgyalásoktól nem remélhetjük.

Ezért a magyar kormány elhatározta, hogy a tárgyalásokat a maga részéről befejezettnek tekinti, és Magyarország Csehszlovákiával szemben fennálló területi követeléseinek mielőbbi rendezését a müncheni jegyzőkönyvet aláíró nagyhatalomtól kéri.« (Érdekes elnézés, hogy a jegyzőkönyvből hiányzik: *hány* nagyhatalomtól?)

A magyar küldöttség vezetője a magyar nyelven felolvasott nyilatkozatot francia szövegben átadta a csehszlovák delegáció vezetőjének, Tiso József szlovák miniszterelnöknek, aki kijelentette, hogy a közlést tudomásul veszi. Ezzel a két delegáció együttes ülése 7 óra 10 perckor véget ért.

A *miniszterelnök úr* előadja, hogy most a további teendők felett kell a kormánynak határoznia. Miután sem ő, sem a kabinet tagjai közül *egyik miniszter sem hagyhatja el az ország területét, s tekintettel azon körülményre, hogy Darányi Kálmán nyugalma-*

zott miniszterelnök úr igen jó viszonyt tart fenn német hivatalos körökkel, szükségesnek tartaná, hogy ha Hitler vezér és kancellárhoz Darányi Kálmán repülőgépen mielőbb kiutazna s megkérné őt a magyar álláspont támogatására. Ugyancsak javasolja, hogy gróf Csáky István követ úr, a külügyminiszter úr kabinetfőnöke holnap reggel repülőgépen Rómába utaznék, hogy Mussolinit, az olasz kormány fejét megkérné ugyancsak a magyar álláspont támogatására. A miniszterelnök úr közben a budapesti német követ útján megkapta Hitler vezér és kancellár válaszát, úgyhogy ennek alapján Darányi Kálmán, aki a magyar kormány felkérésére vállalkozott ezen misszióra, holnap reggel Erdmansdorff német követ társaságában repülőgépen Münchenbe utazik. A miniszterelnök úr előadja, hogy azon nyilatkozatunkat, amelyet a magyar királyi kormány nevében Kánya Kálmán külügyminiszter úr ma este Komáromban felolvasott, *katonai intézkedésekkel is szükséges volna alátámasztanunk...*

A *vezérkar főnöke* a miniszterelnök úr kérdésére kijelenti, hogy katonai szempontból az, hogy holnap vagy csak holnapután rendeljük el a mozgósítást, mellékes és nem bír oly nagy jelentőséggel. Ugyancsak kijelenti, hogy katonai szempontból ki van zárva, hogy mi egyszerre három fronton viseljünk háborút egy esetleges román és jugoszláv mozgósítás esetében.

A *belügyminiszter úr* kifejti, hogy ha egyszer elhatároztuk a mozgósítást, igen nehéz lenne külső presszióra demobilizálni. Egy lelket vesztett hadsereg a legrosszabb következményekkel járna.

A *külügyminiszter úr* újból leszögezi, hogy a németektől Münchenben lefektetett etnikai (völkisch) elveken túlmenőleg támogatást nem remélhetünk. A ruszin kérdésben a németek ellene vannak a magyar álláspontnak. Ellene vannak a közös lengyel—magyar határnak. Figyelmeztet, hogy az általános mozgósítás elrendelése nemzetközi kellemetlenkedéseket vonhat maga után. Nekünk a négy-nagyhatalmi bázist nem lehet elhagyni. Egy általános mozgósítás nézete szerint túl nagy rizikóval járna.

A Minisztertanács a kérdést beható megvitatás tárgyává teszi és azon elhatározásra jut, hogy a *honvédelmi miniszter úr holnap, szombaton hirdetményt bocsát ki, amelyben további öt korosztály behívását rendeli el.*"

Huszonnégy óra múlva az Imrédy-kormány ismét Minisztertanácsra ült össze, amelyen Imrédy beszámolt Darányi és Csáky missziójának eredményéről: *Hitler Ribbentroppal együtt fogadta Darányit, aki a kormányzó levelével jelent meg nála* — közölte Imrédy a Minisztertanács tagjaival, majd meglehetősen pontatlanul ismertette a tárgyalás lefolyását, mert — nyilván „véletlenül" — „elfelejtett" beszámolni arról, hogy *mit ígért Darányi Hitlernek a kért támogatás fejében.*

Az benne van a jegyzőkönyvben, hogy Hitler négyhatalmi konferencia helyett német—olasz döntőbíráskodást javasolt, valamint az is, hogy Hitler azon reményének adott kifejezést: hamarosan rendbe lehet hozni a magyar—csehszlovák határ kérdését, de nem került be a jegyzőkönyvbe az, hogy Darányi megígérte a Führernek: 1. *Magyarország csatlakozik a német—olasz—japán agressziv Antikomintern Paktumhoz; 2. Magyarország követi Németország és Olaszország példáját és kilép a Népszövetségből.*

E két ígéret — melyet egyébként Imrédy és utódja, Teleki „becsülettel" teljesített — mint később látni fogjuk: *katasztrofális következményeket rejtett magában Magyarország, a magyar nép további sorsa alakulásában.*

De mit törődött akkor, 1938 október közepén ezzel a *minden áron* területi revízióra törekvő Imrédy-kormány, amelynek politikáját szívvel-lélekkel támogatták — a kizsákmányolási terület megnagyobbodása reményében — a magyar nagybirtokosok és nagytőkések!

Hitler ellenezte a magyar hadsereg mozgósítását, mert „tél előtt mozgósítani nem ajánlatos; költséges és nem veszik komolyan . . ."

Csákyt — mint a minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve hangsúlyozza — „Rómában igen barátságosan fogadták. Mussolini azon nézetének adott kifejezést, hogy igenis volna értelme a négyhatalmi értekezletnek. Mussolini helyesli a részleges mozgósítást, de ostentatív módon. Megígérte támogatását."

A kormány tagjai megnyugodva tudomásul vették Imrédy miniszterelnök tájékoztatóját . . .

Ezután még két hétig tartott a diplomáciai huza-vona, folyt a jegyzékváltás a magyar és a csehszlovák kormány között, mígnem *október 27-én Chwalkowsky,* az új csehszlovák külügyminiszter, akit kitűnő kapcsolatok fűztek az olasz fasiszta vezetőkhöz, vá-

ratlanul közölte az Imrédy-kormány prágai követével, hogy a csehszlovák kormány helyesnek tartaná, *ha a vitás határkérdéseket Németországnak és Olaszországnak mint a müncheni megállapodás aláíróinak döntőbíráskodása alá bocsátanák.*

A müncheni egyezmény után az új csehszlovák rezsim vezetői nagy erőfeszítéseket tettek, hogy megnyerjék Hitler és Mussolini jóindulatát. Talán elegendő, ha megemlítjük, hogy *Chwalkowsky külügyminiszter* kinevezése után, *1938. október 14-én* — ugyanazon a napon, amelyen Darányi — *Berlinbe utazott.* A Führerrel folytatott tárgyalások után javaslatára a Sirovy-kormány *feloszlatta Csehszlovákia Kommunista Pártját,* az új határokon belül maradt *német kisebbség részére egészen különleges jogokat biztosított,* és végül Chwalkowsky közölte a prágai szovjet követtel, hogy a *prágai kormánynak nem fűződik érdeke a szovjet—csehszlovák szerződés fenntartásához.*

De Hitlernek mindez nem volt elég. A Führer, aki már *október 21-én* utasította Keitelt, a német véderő főparancsnokságának főnökét, hogy dolgozzon ki tervet a müncheni egyezmény után fennálló „maradék Csehszlovákia" feldarabolására, 1938 október végén fontosabbnak tartotta Horthy és a magyar uralkodó osztályok lekötelezését.

1938. november 2-án Bécsbe hívták a csehszlovák és a magyar kormány megbízottait, hogy az egykori császárvárosban hirdessék ki előttük a német—olasz döntőbíróság határozatát.

Az Újság című budapesti napilap a következő bécsi „menetrendet" közölte:

„8 óra: Ciano gróf megérkezik Bécsbe.

9.30: Ciano gróf és Ribbentrop előkészítő megbeszélése.

12.15: Megkezdődik a döntőbíróság ülése a magyar és a csehszlovák küldöttség bevonásával. A döntőbíróság meghallgatja a magyar és csehszlovák delegáció vezetőinek felvilágosítását.

2 óra: Véget ér az ülés és a döntőbíróság a tárgyalást befejezettnek nyilvánítja.

2.15: Ribbentrop külügyminiszter villásreggelije.

4.30: Megkezdődik a döntőbíróság végleges megbeszélése.

5.30: Véget ér a döntőbíróság tárgyalása.

6. óra: Meghozzák a döntőbírósági ítéletet. Térképrajzolás.

6.45: A magyar küldöttek visszaérkeznek a Belvedere-palotába.

7.10: Felkérik a magyar és a csehszlovák delegációt, hogy vonuljanak át abba a terembe, ahol Ciano és Ribbentrop várakozott.

7.15: A határozat kihirdetése, a jegyzőkönyv aláírása. Nyilatkozatok."

A Magyar Nemzet című lap Ribbentrop villásreggelijéről a következő riportban számolt be olvasóinak:

„A délelőtti tanácskozás befejezése után a pazar berendezésű és nagy értékeket reprezentáló képekkel és szobrokkal díszített termeken keresztül a delegáció tagjai, valamint Bécs város meghívott előkelőségei a vörösmárvány-oszlopos Habsburg-terembe mentek, amelyben kilencven személyre volt terítve ebédhez, és roskadoztak az asztalok az arany gyertyatartók és az ezüst evőeszközök, nagyértékű porcelánok súlya alatt. Az egész terem sárga tónusú volt, sárga rózsák, orchideák, tulipánok és liliomok díszítették az asztalokat. Az ebéd nem tartott sokáig, egy beszéd sem hangzott el, a menüt az Imperiál szálló konyhája szállította. A Habsburg-teremben a régi Bécs pazar fénye csillant meg.

A menü a következő volt:

Teknőcleves
Dunai süllő
Pezsgős káposztás fiatal fácán
Aszpikos nyelv
Schönbrunni felfújt
Gyümölcs.

Három óra ötven perckor történt meg az asztalbontás, gróf Ciano a szomszédos szalonban, ahol konyakot és feketekávét szolgáltak fel, hosszasan tárgyalt az egyik ablakmélyedésben Kánya Kálmán külügyminiszterrel, negyed ötkor Ciano és Ribbentrop visszavonultak az aranytükör-terembe és kettesben szövegezték meg, készítették elő a döntőbíróság határozatát."

Az *1938. november 2-án* meghozott első bécsi döntésben Joachim von *Ribbentrop* német birodalmi külügyminiszter és Galeazzo *Ciano gróf* olasz külügyminiszter a *magyar álláspontot részesítette előnyben, a magyar követelések 92%-át teljesítette.*

A másnap, *november 3-án* összeült Minisztertanácson Imrédy bejelentette: a fővárosi közmunkák tanácsa november 4-én határozatot fog hozni, hogy „a baráti Németország és annak vezére és kancellára iránti tisztelet és a bécsi döntőbírósági ítélet feletti öröme és köszönete jeléül a *Körönd tér Hitler tér elnevezést nyerje el...*"

November első felében a magyar hatóságok átvették a bécsi döntéssel Magyarországnak ítélt területet, s a magyar nagybirto-

kosok azonnal jelentkeztek a zsákmányért. Az Imrédy-kormány külön *kormánybiztosságot* hozott létre a Magyarországhoz csatolt területek *földbirtokrendezési ügyeinek intézésére.* Ennél a kormánybiztosságnál többek között a következő magánosok és szervek jelentették be igényeiket:

Berg Ottóné bárónő, Bethlen Aladár gróf és neje, dr. vitéz Darányi Béla miniszteri tanácsos, id. Esterházy László gróf, Esterházy János gróf, Esterházy Vera grófnő, Esztergomi Papnevelde, Esztergomi Székesfőkáptalan, Esztergom vármegyei Vitézi Szék...

Díszes csokor a jelentkező nagybirtokosokból, pedig csak a B, C, D, E betűket néztük meg a kormánybiztosság névmutató könyvében...

A finánctőke csendben, de rendkívül határozottan vetette rá magát az új területekre. A *Pesti Magyar Kereskedelmi Bank*nak, az ország egyik legjelentősebb magánbankjának *1938. évi jelentése* elégtétellel állapította meg, hogy a bécsi döntés „egyrészt az ország mezőgazdasági kiviteli többletének növekedését, másrészt a magyar ipar fogyasztóterületének, de nyersanyagbázisának is bővülését jelenti, ami az ipari termelés számottevő növelését teszi lehetővé és egyben a magyar kereskedelem és hitelszervezet működési körét is szélesbíti".

Az 1939. évi jelentés már konkrét adatokat is elárul a pénzarisztokraták és a nagybirtokosok új vadászterületéről: „Intézetünk volt az első, amely a visszacsatolt területeken új pénzintézeteket alapított, és ilyen módon hatékonyan közreműködött abban, hogy e területek mielőbb bekapcsolódjanak az ország gazdasági vérkeringésébe. Kassán már 1938-ban megalapítottuk 1 millió pengő alaptőkével a Felvidéki Kereskedelmi Bank Rt-ot gróf Andrássy Manó földbirtokos elnöklete alatt, míg az elmúlt évben Munkácson 500 000 pengő alaptőkével gróf Schönborn-Buchheim György földbirtokos és nagyiparos elnöklete alatt a Munkácsi Kereskedelmi Bank Rt-ot, Ungváron ugyancsak 500 000 pengő alaptőkével dr. Tomcsányi Vilmos Pál m. kir. titkos tanácsos, ny. igazságügyminiszter elnöklete alatt az Ungvári Kereskedelmi Bank Rt-ot létesítettük."

A magyar parasztnak nem lett több földje, a magyar munkásnak nem emelkedett a bére; az első bécsi döntésből csak az Andrássy, a Bethlen, az Esterházy grófoknak, a Chorinoknak, a Haggenmachereknek, a Kállayaknak, a Teleszkyeknek lett hasznuk!

A magyar uralkodó osztályok távolról sem voltak megelégedve az 1938. november 2-i bécsi döntéssel. Nemcsak azért, mert Pozsony és Nyitra nem szerepelt a Magyarországnak ítélt városok között, hanem azért is, mert Kárpátukrajna tekintetében Ribbentrop és Ciano nem vette figyelembe a Kánya és Teleki vezette magyar delegáció követelését, és Szlovákiához hasonló státuszt kapott ez a terület is: önálló kormánya volt, de a külügy, hadügy és pénzügy közös volt Prágával és Pozsonnyal.

A kárpátukrajnai fa, só megszerzésének reményéről azonban Horthy, Imrédy, Teleki és Chorin nem mondott le...

A bécsi döntés után az ellenforradalmi Magyarország katonai és polgári hatóságai rövidesen megismertették a nekik ítélt területek lakosságával a Horthy-rendszert: gazdaságilag alaposan kifosztották ezeket a területeket, de jelentősen megnyírbálták azokat a demokratikus szabadságjogokat is, amelyekben — magyar voltuk ellenére — a csehszlovák köztársaságban részük volt. De még mindig csak kevesekben merült fel az aggodalmas kérdés: mivel kell ezért fizetni az országnak, mit követel majd ennek fejében Hitler?

Az Új Hang, a Kommunisták Magyarországi Pártjának folyóirata 1938 decemberi számában „Revízió német parancsra" című cikkében a többi között a következőket írta:

„A magyar uralkodó osztályok a fasiszta Németországnak Csehszlovákia elleni támadásakor Hitler védnöksége alá helyezték magukat, s revízió címén hódítási részesedést biztosítottak maguknak...

A magyar reakció németbarátsága, bármennyire is hivatkozik a revízióra, Magyarország nemzeti létérdekeinek az elárulása.

A magyar nép legelemibb érdekeinek elárulása az — szögezte le szinte jóslatszerűen az Új Hang —, hogy szembe akarják állítani a béke és a demokrácia világfrontjával, hogy a *német imperializmus rabszolgájává és ágyútöltelékévé akarják tenni.*"

És mintegy 30 hónap múlva, *1941. április 11-én* a Bárdossy-kormány — a német vezérkarral való megegyezése alapján — *háborúba küldte a magyar katonákat a Wehrmacht oldalán — Jugoszlávia ellen,* további három hónap múlva, *1941 június végén már a keleti front felé robogtak az első magyar katonaszerelvények.*

A *végállomás a Don-kanyar, Voronyezs volt...*

Az Imrédy-kormány *1938. október 8-i Minisztertanácsáról* felvett jegyzőkönyv 3. pontja a következőképp szól:

„A miniszterelnök úr bizalmas bejelentést tesz a Minisztertanácsnak arról, hogy a *kárpátaljai akció megszervezésével vitéz Kozma Miklós ny. belügyminisztert,* a Magyar Távirati Iroda elnökigazgatóját bízta meg."

Kozma 1920-ban távozott Horthy fővezérségéről, ahol a hírszerző és kémelhárító osztály állt irányítása alatt. Most, közel húsz esztendő múltán ismét nagyon kedvére való feladatot kapott. Október közepén eltűnt Budapestről, hosszú hetekig aligalig nézett be fényűzően berendezett, Sándor utcai dolgozószobájába; Ungvár és Munkács környékén járt-kelt, szervezett. Az ország északkeleti határán megjelent a „Rongyos Gárda" — mely részben az 1919-es darutollas különítményekből, részben más, újabb keletű fasiszta társaságok, egyesületek „harcias" tagjaiból alakult.

A feladat: betörni a vitás területekre, nyugtalanságot, zavart kelteni, erőszakkal kikényszeríteni, hogy e területrészeket Magyarországhoz csatolják — ha lehet, a lengyel reakció támogatásával.

A „rongyos gárdisták" semmi eredményt sem értek el. Ahogyan e bandák egyik vezére később keserűen megjegyezte: otthon mindenki fenegyerek volt, de azonnal inukba szállt a bátorságuk, amint a határra értek, és kiderült, hogy a túlsó oldalról vissza is lőnek...

Október 12-én Kánya külügyminiszter *Hory* András varsói követhez intézett „szigorúan bizalmas" jelzésű számjeltáviratban sürgős segítséget kért a lengyel kormánytól az átdobott 700—800 felkelő támogatására. „Attól tartok — írja Kánya —, hogy *ha a nagy költséggel megszervezett forrongás nem kap északról táplálékot, a mozgalom folytatólagossága veszélyeztetve lesz.*"

De a lengyel kormány, miután Tesint megszerezte a csehektől, nem óhajtott áldozatot hozni a magyar uralkodó osztályok területi igényeinek kielégítéséért; *az akció első felvonása csúfos kudarccal ért véget.*

Amikor 1938. november 2-án Ribbentrop és Ciano Bécsben meghozta döntését, a magyar nagybirtokosok és nagytőkések, mint már jeleztük, nagy csalódással vették tudomásul, hogy Kár-

pátukrajna gazdag erdőit, ásványi kincseit nem kapják meg a két fasiszta nagyhatalomtól.

De ha már egyszer ilyen nagy előkészületeket tettek és — amint Kánya külügyminiszter beismerte — oly nagy költségbe verték magukat, *megpróbáltak kerülő úton* — Hitler csendes jóváhagyásával vagy *esetleg anélkül — Kárpátukrajna birtokába jutni.* Ezért folytatták az akciót. Új terv született: diverzáns akciók keretében be kell törni a „rongyos gárdistákkal" erre a területre, s minél nagyobb felfordulást csinálni. Az ottani áruló vezetők, akik 1938 októbere után megkaparintották a hatalmat, ekkor már — mint a Magyar Külügyminisztérium iratai tanúsítják — szoros kapcsolatban állottak az Imrédy-kormánnyal, s attól állandó, rendszeres anyagi, pénzbeli támogatást kaptak. Ezeknek a vezetőknek tehát a „rongyos gárdisták" vezérkarától, közvetlenül Kozma Miklóstól kapott titkos jelre, úgynevezett „segélykéréssel" kell fordulniuk Horthy-Magyarországhoz, hogy vonultatná be csapatait, mert veszélyben a ruszin nép élete, biztonsága és szabadsága. Erre a határon előzőleg már felvonultatott debreceni vegyesdandár csapatai benyomulnak nemcsak Kárpátukrajnába, hanem Kelet-Szlovákiába is!...

(Ez a „segély"-kérési módszer nem is olyan régen bukkant fel az európai politikában: 1938. március 11-én este Bécsből *Seyss-Inquart,* aki az osztrák nácik bizalmából lett belügyminiszter, fordult Hitlerhez azzal a kéréssel: óvja meg az osztrák nép *szabadságát,* s erre Hitler bevonult Bécsbe, bekebelezte Ausztriát.

Horthyék nyolc hónappal az osztrák Anschluss után akarták megvalósítani ennek kárpátaljai „változatát"...

De Horthyék tökéletesíteni is óhajtották az „Anschluss-szisztémát": az északi határon előzőleg felvonultatott debreceni vegyesdandár csapatai — a „segélykérésre" — nemcsak Kárpátukrajnába, hanem Kelet-Szlovákiába is benyomultak volna...)

November 8-án Kánya külügyminiszter Hory varsói követ útján *négy reguláris lengyel hadtest harcbavetését* kérte a lengyel kormánytól, ha a cseh hadsereg ellentámadást indítana.

A lengyel válasz ismét elutasító volt. Másnap, november 9-én Hory táviratában közölte: „A magyar katonai attasé a lengyel vezérkari főnök elé terjesztette a magyar vezérkar által támasztott követelményt, négy lengyel hadtest harcba vetését, amely itten nagy csodálkozást váltott ki."

November 17-én Kozma a következőket jegyezte fel naplójában:

„Ma fel kellett mennem Pestre... Este még átmegyek Kányához, akinél követelem a véglegest választ, azaz az igent; Kánya végighallgat, állandóan mosolyog, de semmire sem felel... Mikor kimegyek tőle, elég rosszkedvűen utánam jön Csáky — Kánya kabinetfőnöke — s közli, hogy holnap indulhatunk (ti. Kárpátukrajna megszállására — KE), Kányától ne kérdezzek többet...

Megértettem az álláspontját — írja Kozma —; a dolog nagyba megy, s bármilyen baráti is a viszonyunk hosszú évek óta, mint külügyminiszter *mások előtt igent mondani nem akar.* De az nekem nem is kellett, a lényeg, hogy mehetek. Ilyen boldogságot már rég nem éreztem. Azonnal szerettem volna indulni, nehogy valakinek még eszébe jusson az elhatározást megmásítani. A kormány persze nem vállalt semmi felelősséget. Én a készenlétbe állított mackókkal (értsd: rongyos-gárdistákkal — KE) bemegyek. Homlok (H. Sándor alezredes, a 6. vezérkari főnöki osztály vezetője — KE) a szükséges katonai parancsot már megkapta. Éjjel kezdjük: 19-ét átverekedjük, és segélykérésünkre 20-án hajnalban megindul a debreceni hadtest. Ruszinszkó mégiscsak a miénk lesz.

November 18. Vásárosnamény. El vagyok keseredve, és káromkodok, mint a jégeső. A kormány fél, és mindennap megváltoztatja elhatározását.

Reggel fél 9-kor indultam el Pestről. Szarvas Helmec előtt várt, és tájékoztatott. A püspök addig nem mert felmenni Pestre, míg nem beszél előbb velem, mert Teleki kérette. A parókia dombja alatt találkoztunk össze Sztojkával és Marinával. Felsétáltunk a Mécs parókiára. Mécs nem volt otthon, édesanyja és káplánja fogadott. Hangulatos, kedves plébánia. Háromnegyed órás megbeszélés, amelynek folyamán megnyugtatom a püspököt.

Délután 4 óra felé Csapra érkeztünk. Egyenesen Sieglerhez (S. Géza altábornagy, a debreceni 6. vegyesdandár parancsnoka — KE) megyek. Siegler nagyon egyszerűen és katonásan fogta fel a dolgot. A végén nevetve megállapodtunk abban, hogy ha a magyar kormány letartóztatni kényszerül bennünket, azt fogjuk kérni, hogy együtt sétálhassunk. Ő sok szerencsét kívánt, én pedig boldogan indulok Ardóra, Homlok parancsnokságához. Szarvast azzal az utasítással hagytam Csapon, hogy a sajtóosztály anyagából lehetőleg véres és hangos anyagot állítson össze a sajtó és rádió számára, azután jöjjön utánam Ardóra.

Az út tele van a debreceni hadtest csapataival. Végeláthatatlan oszlopokban gyalogság és tüzérség masíroz.

Ardón a tiszti étkezdében csak Zsigmondy vezérkari kapitányt találom, ki tájékoztat. Közben hirtelen Hughes-hez hívják. Leállító parancs jött, mely a propaganda továbbfolytatását rendeli el. Felhívtam Kuthyt (K. László vezérkari ezredes — KE), ki virágnyelven közölte, hogy erélyes figyelmeztetést kaptunk. De mintha szavaiból az csendülne ki, hogy a dolog nem végleges. Szarvassal Beregszászra indulok, megvacsorázunk a Grand Hotelben, szállás nincs, telefonösszeköttetés lehetetlen. Dühömben határoztam el, hogy visszamegyünk Naményba. Tomcsányiék még fent vannak, velük vacsorázunk, és közben hívjuk Pestet. Csákyt nem tudom megkapni, és Pestet végleg elkapcsolják. A csapatok esti elhelyezése és menetelése impresszióm szerint az azonnali indulást is lehetővé tette volna.

November 19. Éjjel nem sokat aludtam. Kora délelőtt sikerült megkapni Csáky Istvánt telefonon. Ordítottam a telefonba, és szidtam a kormányt, mint a bokrot. Közöltem vele, hogy azonnal indulok haza, én az embereket tovább nem bolondítom, és ezt a kutyakomédiát nem folytatom. Csáky megnyugtatott. Kért, hogy a világért se induljak haza. Csupán átmeneti nehézségekről van szó, melyeket eliminálni kell és lehet, sőt repülőgépet is kaphatunk.

Nagy nehezen megnyugodtam, és átmentem Ardóra. Homlok hivatalos üzenetet mutat, hogy további utasítások mentek. Hejjasék lázonganak, de igyekszem őket megnyugtatni."

És itt álljunk meg egy pillanatra! A magyar uralkodó osztályok e területet illetően nem hivatkozhattak az etnográfiai elvre, hiszen kilenctized részben nem-magyar nemzetiség lakta területről volt szó. Itt új jelszó került elő: „közös lengyel—magyar határ". Ez volt hivatott leplezni, hogy Horthy, Imrédy, Kánya, Kozma, a magyar finánctőke és nagybirtok olthatatlan vágyat érzett a kárpátukrajnai só- és fakincs megszerzésére.

A magyar népnek ehhez semmi köze nem volt . . .

De az Imrédy-kormány mégis fázott ettől az akciótól, főleg azért, mert Hitler egyelőre mereven elzárkózott minden támogatástól — mârpedig enélkül elég kockázatos a vállalkozás . . . Ha talán a Duce segítene, akkor a fait accompli, a kész tények esetleg a németeket is kedvező irányba befolyásolhatják.

A Kozma Miklós irányítása alatt álló ún. szabadcsapatok, különítmények ezekről a diplomáciai problémákról mit sem tudtak, ők azt hitték, hogy mögöttük áll a Duce és a Führer.

Már minden előkészületet megtettek, már csak az indulási pa-

rancs volt hátra, amikor *november 20-án váratlan baklövés* teljesen új helyzetet teremtett. Az történt ugyanis, hogy félreértés folytán ezen a napon a Felvidéki Magyar Hírlap a címlapján ordító betűkkel hírt adott a ruszin „segélykérésről" . . .

Most ismét Kozma Miklós naplóját idézzük:

„Elolvastam a hírt és felkiáltok: ez katasztrófa . . . *24 órával hamarabb már sajtóba került* az, hogy a Ruszin Nemzeti Tanács behívta a magyar csapatokat, egyszóval valami, aminek csak holnap kellett volna megtörténnie. Amikor e hírt a Külügy kiadni engedte, még nem tudta, hogy Siegler és Homlok ma este akcióba lépni nem tudnak, mert ennek tudatában a hír nem látott volna napvilágot. Az elhamarkodott közlés, melyet Berlinnek azonnal jelentenek a német tudósítók, és természetesen a többiek is, a meglepetés momentumát tönkretette, s a németeknek idejük és módjuk lesz nemcsak nálunk fellépni, ha fellépni akarnak, hanem az olaszokat is befolyásolni."

De a hibát már elkövették, ország-világ tudomást szerzett arról, mire készülnek Horthyék.

Huszonnégy óra sem telt el, és november 21-én von Erdmannsdorff budapesti német követ kormánya megbízásából erélyes hangú jegyzéket nyújtott át Kánya külügyminiszternek. A német kormány jegyzéke képmutató módon felhívta az Imrédy-kormány figyelmét arra, hogy Magyarország elfogadta a bécsi döntést, így a Kárpát-Ukrajna elleni fegyveres támadással a *magyar királyi kormány erkölcsileg súlyos helyzetbe kerül* . . .

(Nem mindennapi pillanat a két háború közti diplomácia történetében! Ribbentrop mást figyelmeztet az *erkölcsi* követelményekre, a szerződések tiszteletben tartására! . . .)

Hogy mi lehetett a német tiltakozás hátterében, arra nézve megoszlanak a vélemények. Egyes külföldi diplomaták, mint például Coulondre berlini francia követ, úgy vélték, hogy 1938 őszén a német katonai szakértők Kárpátukrajnát mint Lengyelország elleni felvonulási terepet maguknak akarták biztosítani.

Mások szerint — és ez a nézet látszik elfogadhatóbbnak — *Hitler* azért nem engedte meg 1938 őszén ezt a különakciót, mert azt akarta volna, hogy *a magyar ellenforradalmi rendszer minden területi hódítást az ő kezéből, az ő kegyéből kapjon, s azért majd később benyújthassa a számlát.*

Harmadszor: Hitler ugyan már október 21-én utasítást adott Keitelnek, a német véderő főparancsnoksága főnökének a müncheni egyezményben meggyöngített, nyugati erődítményvonalától

megfosztott Csehszlovákia lerohanási tervének kimunkálására, de a náci Németország vezetői ekkor, 1938 november közepén *még nem látták elérkezettnek az időt a támadásra.* Ha azonban Horthy csapatai *most* akcióba lépnek, az veszélyeztethetné a kidolgozás alatt álló terveket.

A könnyű zsákmány reménye szertefoszlott, mert Horthy és az Imrédy-kormány nem merte vállalni a kockázatot. *November 21-én utasítást kapott Kozma: az akciót egyelőre le kell állítani . . .*

Ugyanezen a napon este a budai Sándor-palotában az Imrédy-kormány Minisztertanácsra ült össze. Az ülés lefolyását a jegyzőkönyv a következőképpen örökítette meg:

„A *miniszterelnök úr* előadja, hogy a mai rendkívüli Minisztertanácsot azért hívta össze, hogy bizalmas megbeszélés tárgyává tétessék a Magyarországhoz a bécsi döntés folytán visszacsatolt északkeleti területrésznek mai helyzete a vele határos Kárpátalja-Ruszinországhoz. E kérdés megbeszélése céljából a mai Minisztertanács ülésére meghívta Werth Henrik gyalogsági tábornok titkos tanácsos urat, a honvéd vezérkar főnökét, hogy a szükséges felvilágosításokat megadja.

A *külügyminiszter úr* rámutat arra, hogy a lengyeleknek és a lengyel külpolitikát képviselő Beck ezredes lengyel külügyminiszternek gyűlölete Benes volt csehszlovák külügyminiszter, majd köztársasági elnök ellen elsősorban arra vezethető vissza, hogy Benes állandóan támogatta a nagy-ukrán mozgalmat a lengyelek ellen. Ezért elsőrendű lengyel érdek a közös lengyel—magyar határ megteremtése. A németek ezt ellenezték és ellenzik. A lengyelek ezért nem akarnak reguláris csapatokkal támadni, mert ez esetben kitennék magukat annak, hogy a németek felvetik Danzig város kérdését, a Nyugat- és Kelet-Poroszországot elválasztó lengyel korridor kérdését és a Lengyelországban élő németek kérdését. Ezért ma a németek ellenzése egy közös lengyel—magyar határ létesítése ellen nem is annyira német—magyar ellentét, hanem német—lengyel ellentét. Mi Kárpátalja-Ruszinország tekintetében a népszavazást proponáltuk és kértük. Eredetileg Mussolini is, az olasz hivatalos külpolitika és az olasz sajtó is melegen támogatta a magyar—lengyel közös határ tervét. Minden informátorunk azt állította eddig, hogy az ottani lakosság 90%-a mellettünk van és mint autonom területnek Magyarországhoz való csatolását óhajtaná. Az olasz külpolitika és sajtó később elhallgatott; és miután látta, hogy a németek ezt ellenzik, óvatosságot ajánlott.

Horthy Rómában Mussolinival

A Vatikánban

Az olasz királyi pár Budapesten

Mussolini Edda, Ciano felesége Röder honvédelmi miniszter és Tahy államtitkár társaságában

Horthy és felesége Hitlerhez érkezik

Díszszemle. Witzleben tábornok jelentést tesz

Hitler és Raeder között

A háttérben Himler

A főméltóságú asszony a Führer karján

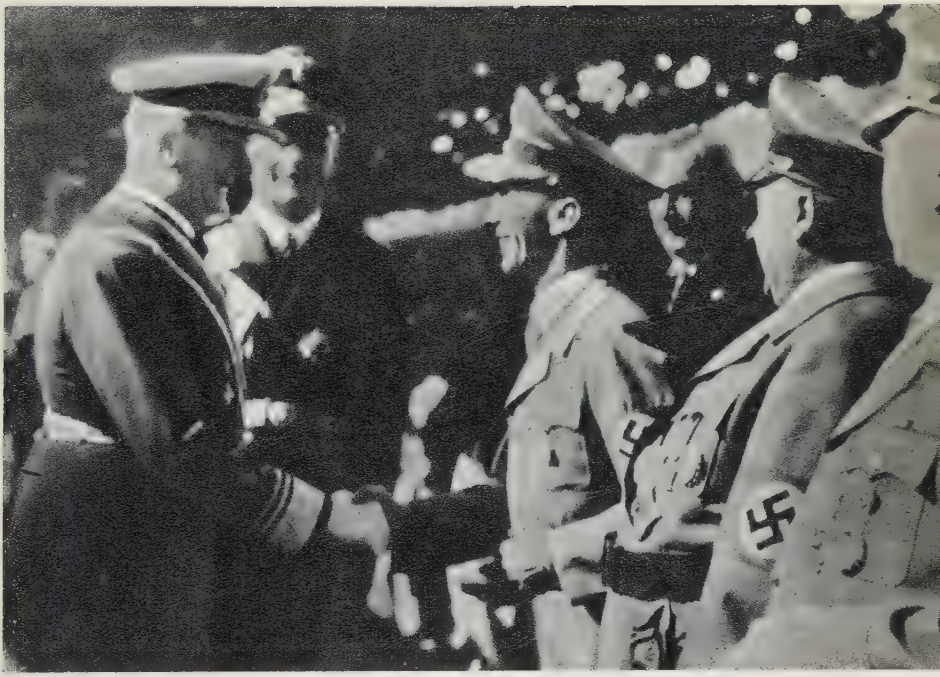

A főméltóságú úr cercle-t tart, kezet fog Göbbelsszel

Horthy látogatása Göring hírhedt vadászkastélyában

A Minisztertanács ezután a kérdést beható megbeszélés tárgyává teszi. Az erre vonatkozó tárgyalásokat bizalmasnak nyilvánítja és a jegyzőkönyvbe való felvételét mellőzni óhajtja. A honvéd vezérkar főnöke távozik a Minisztertanács üléséről."

Ha a minisztertanácsi jegyzőkönyv diszkréten hallgat is az Imrédy-kormány tervbe vett akciójáról, a német külügyminisztériumban a második világháború után megtalált és azóta nyilvánosságra hozott iratok elárulják, mi volt az Imrédy-kormány válasza a november 21-i német jegyzékre.

November 22-én Sztójay Döme, berlini magyar követ megjelent Ribbentrop külügyminiszternél és kormánya megbízásából a következő hivatalos közlést tette, megerősítvén Darányi október 14-i ígéretét:

„A magyar kormány szükségesnek látja, hogy a *Német Birodalommal való kapcsolatainak erősítése céljából tárgyalásokat kezdjen a német kormánnyal, mind politikai, mind gazdasági téren.*

A tengelyhatalmak antibolsevista magatartása mindig megértést és helyeslést talált a magyar kormánynál — hangsúlyozta Sztójay követ —, *és ha a tengelyhatalmak ezt fontosnak tartják, mi hajlandók vagyunk csatlakozni az Antikomintern Paktumhoz.*"

Ez lenne a *politikai ajánlat*, következik a kecsegtető *gazdasági ajánlat:*

„A gazdasági téren is új lehetőségek vannak, s Magyarország hajlandó nemcsak tovább növelni a gazdasági kapcsolatokat, elmélyíteni és nagyobb stabilitást adni nekik, és fejleszteni azokat . . ."

Ribbentrop megelégedéssel végighallgatta Sztójay közlését, majd megkérdezte, mi van Magyarországnak a Népszövetségből való kilépésével.

Sztójay válasza: erre vonatkozóan nincs utasítása, de a kérdést fel fogja vetni; most azt szeretné tudni, hogy a fenti közlés, a *politikai és gazdasági ígéret után nem lenne-e hajlandó a birodalmi kormány revideálni, megváltoztatni tegnapi, november 21-i álláspontját . . .*

Ribbentrop a legnyomatékosabban hangsúlyozta — fejeződik be Sztójay jelentése —, hogy a *tervezett akciótól álljon el a magyar királyi kormány . . .*

Sztójay jelentésének beérkezése után az Imrédy-kormány kiadta az akció teljes leállítására vonatkozó utasítást; úgy látszott, hogy kárbaveszett, hiábavaló volt a sok költség, nem kerülhet sor a tervezett, hőn áhított rablóhadjáratra . . .

Kozma így zárja le naplójegyzeteit:

„November 24. Budapest. Hogy ki mindenkivel beszéltem, és miket mondtam, azt inkább nem írom le. Az első felháborodás után annyira mindenesetre eljutottam, hogy az ügyet semmi körülmények között abba nem hagyom. Diplomáciai és politikai vonalon csinálom tovább, és el kell érnünk azt, amit akarunk. Szarvast megfelelő instrukciókkal helyi munkákkal Ungvárra küldtem. Az elmúlt két napban minden igyekezetem arra irányult, hogy embereimből a határ mentén annyian maradjanak meg, amennyien csak maradhatnak. A jobb jövő reményét nem adom fel."

Hitler, a náci diplomácia elérte célját: sikerült Horthyékat visszatartani a neki nem megfelelő időben tervezett kárpát-ukrajnai akciótól. Ugyanakkor az Imrédy-kormány újabb, nem jelentéktelen politikai és gazdasági ígéreteket is tett.

„TULAJDONKÉPPEN TÁRGYI ELLENTÉT NINCS . . .”

Miniszterelnök, aki a parlamentben bukott meg — A Völkischer Beobachter és a Popolo d'Italia megmenti Imrédyt — A kormánypárt ellentámadása — Bethlen—Echkardt—Sztranyavszky memorandum a kormányzóhoz — Imrédy lemondása

1938. november 15-ét mutatott a naptár. Már javában folyt a kárpát-ukrajnai kaland, amikor a magyar belpolitikai élet váratlanul felbolydult. Rátz Jenő honvédelmi, Mikecz Ödön igazságügy-, Bornemisza Géza iparügyi és Sztranyavszky Sándor földművelésügyi miniszter kivált a kormányból; helyükre Bartha Károly, Tasnádi Nagy András, Kunder Antal és Teleki Mihály gróf került. Tárca nélküli, a felvidéki ügyek vitelével megbízott miniszterként Jaross Andor is tagja lett az új kormánynak.

A kormánypártban tartott értekezleten *Imrédy* miniszterelnök ismertette a kormányváltozás indokait; *„fojtogató keserűségről” panaszkodott,* amit a nagy közép-európai válság heteiben gyakran tapasztalt rémhírterjesztések, felelőtlen pletykázások vagy — ahogyan a Pesti Napló kissé gúnyosan írta — „illetlen politikai magaviseletek” okoztak. A nacionalista irányt, a magyar öncélúságot magasztalta Imrédy, sürgette a nemzetnek militarista szellemmel való megtöltését, kiállt a keresztény erkölcs mellett és — ugyanakkor! — a határozott fajvédő politika hívének vallotta magát. De hallgatott arról, ami az ellentétek hátterében állt, arról ti., hogy a kormánypárt nem akart Imrédynek *diktátori felhatalmazást* adni. A kormány diktatorikus terveiről országszerte elterjedt híresztelésekre célozva Imrédy csupán ennyit mondott, mintegy cáfolatul: *„Törvénytelenségre kapható nem vagyok.* Ami a felfogásbeli különbségeket illeti, amelyek férfiak között mindig előfordulhatnak, ezek akörül forogtak, hogy bizonyos elkerülhetetlenül szükséges reformok megvalósításánál, amelyek szükségességéről mindenki meg van győződve, minő módszereket kövessünk.”

Következtek az ígéretek: — az *500 holdon felüli földbirtokok bizonyos hányadát igénybe veszik földbirtokpolitikai célokra,*

— a *nagy tőkekoncentrációk politikája*, elsősorban a nagyvállalatoké és a hitelügyi koncentrációké, együtt, *párhuzamosan kell hogy haladjon „a nemzet politikai célkitűzésével"* (a kartellek és bankok megrendszabályozása persze kissé furcsán, sőt hihetetlenül hangzott a bankember Imrédy szájából),

— az adópolitikában az első probléma *„a jövedelem- és vagyonadó jobb kimunkálása"*,

— fejlesztik a hadsereget, ennek érdekében rövidesen benyújtják a *honvédelmi törvényjavaslatot*,

— biztosítani fogják *„a közéleti tisztaságot és tisztességet"*,

— *erélyes sajtópolitikát* fognak folytatni (már eddig is betiltottak több mint 40 lapot),

— *revízió alá veszik a zsidókérdést*.

Ami pedig a külpolitikát illeti, Imrédy kijelentette: „A bevált barátokhoz (Hitlerről és Mussoliniről van szó — KE) most már egy újabb okból, a közelmúlt hetekben kézzelfogható eredményekben megnyilvánult barátság jogán is ragaszkodnunk kell, *a mi politikánknak még szorosabban kell simulnia a Róma—Berlin tengely politikájához . . .*" Ez elég gyanúsan hangzott, hiszen a bécsi döntés nem elégítette ki a magyar uralkodó osztályokat. Befejezésül Imrédy patetikus stílusra váltott át:

„Nem tudom, hogy ez a program valamennyi párttag helyeslésével találkozik-e? Nem tudom, hogy miképpen fognak róla vélekedni? Egyet tudok: *engem egyéni szempontok nem vezettek, amikor ezt a keresztet továbbra is vállaltam . . .*"

PÁRTSZAKADÁS, FÖLDINDULÁS

A programnyilatkozatot vita követte, amelynek végén a Nemzeti Egység Pártja bizalmat szavazott ugyan a miniszterelnöknek, de négy képviselő, köztük Tahy László — volt ankarai, prágai és népszövetségi követ, volt belügyi és miniszterelnökségi államtitkár, volt Ház-alelnök, Gömbös egyik legbizalmasabb barátja — bejelentette a pártból való kilépését.

És ami még feltűnőbb volt: az értekezlet után mintegy *ötvenen a Hungária-szállóba mentek* és a sárgateremben *rögtönzött értekezletet tartottak*. A megbeszélésen többek között részt vett Sztranyavszky, Bornemisza, Mikecz, három most lemondott minisz-

ter, továbbá Lányi Márton, a Ház alelnöke, Lázár Andor, Zsitvay Tibor és Nagy Emil volt igazságügyminiszterek, Marschall Ferenc volt földművelésügyi miniszter...

(Másnap, november 16-án volt 19 esztendeje annak, hogy Horthy Miklós különítményei élén bevonult Budapestre. A Magyar Nemzet cikkírója ennek, a magyar nép szempontjából oly szomorú évfordulónak kapcsán — beleszőve az 1938 novemberi kassai bevonulást — Horthyról, meglehetősen ízléstelen, de szinte kötelező tömjénezéssel a többi között a következőket írta:

„Micsoda verejtékes, fáradságos út volt 1919 esős novemberi vasárnapjától 1938 esztendejének egy másik esős novemberi vasárnapjáig! Ezt a hosszú utat Horthy Miklós útjának fogja elnevezni a magyar történelem. A nyirkos, mocsárlázas völgyből az igazság napsütötte ormáig vezetett el az út, melyről egy újra boldog ország boldog népe már látja kibontakozni a magyar ígéretföld kontúrjait. Ezen az úton célhoz azért értünk, mert Horthy Miklós volt a nemzet vezére. Amikor a most elért csúcsról visszatekintünk a szédítő mélységbe, melyből 19 évvel ezelőtt Horthy Miklós kivezette a magyarságot, a szem és a lélek által befutott, szinte megmérhetetlen távolság mutatja meg leginkább Horthy Miklós történelmi nagyságát...")

Öt nap múlva, november 22-én Sztranyavszky Sándor volt földművelésügyi miniszter, Kornis Gyula, a Ház elnöke és még 58-an — köztük 11 volt miniszter, több államtitkár — írásban bejelentették kilépésüket a Nemzeti Egység Pártjából.

E példátlan mértékű pártszakadás okait a Magyar Nemzet vezércikke a következőkben látta:

„Bizalmuk (ti. a kilépett képviselőké — KE) megrendült a miniszterelnökben, mert nem látták többé részéről a szilárd akaratot, a megértést vagy törekvést arra, hogy a magyar alkotmány lényeges vonásait változatlanul megőrizze és továbbfejlessze. Egyedül ez a körülmény adja — a most kilépettek szerint — magatartásuk indokát, nem pedig az, hogy akár csak egy is lenne közülük, aki a készülő szociális reformok szükségességéről ne lenne meggyőződve, vagy ne óhajtaná, hogy Magyarországon a magyar népet erősítő, keresztény politika legyen domináló." E körmönfont megjegyzés első fele arra utal, hogy a kilépettek a magyar alkotmányra hivatkozva tiltakoznak Imrédy diktátori terve ellen. A második mondat azt a nem is alaptalan gyanút igyekszik eloltani, hogy Sztranyavszky és társai nem a magyar alkotmányt féltik, hanem attól tartanak, hogy a diktátor Imrédy esetleg a föld-

és adóreformmal súlyos sebet ejt a feudális magyar társadalmi renden, s ez kiszámíthatatlan következményekkel jár.

Hogy a pártszakadás nem elsősorban elvi okból következett be, azt elárulja az is, hogy bár a kilépettek (vagy közhasználatú szóval: a disszidensek) kijelentették: „szükségesnek látnák egy nemzeti összefogás kormányának megalakítását . . .", nem jelölték meg, hogy ebben a koncentrációs kormányban milyen pártok vennének részt.

Mindez egy nappal azután történt, hogy közös német—olasz fellépésre az Imrédy-kormány kénytelen volt visszavonulót fújni a kárpát-ukrajnai kaland ügyében . . .

Az Ujság cimü lap november 23-i számában érdekes összeállítást közölt a parlamentben újonnan kialakult erőviszonyokról. A képviselők létszáma, pártok szerint:

Nemzeti Egység Pártja	103
Független Kisgazda Párt	23
Egyesült Keresztény Párt	16
Szociáldemokrata Párt	11
Matolcsy—Rakovszky Párt	8
Polgári Szabadság Párt	5
Kossuth Párt	1
Szélsőjobboldali	5
Nemzeti Demokrata Párt	1
Pártonkívüli	71
	244

(Egy választókerületnek, az esztergominak, halálozás folytán átmenetileg nem volt képviselője.)

Ebből az összeállításból az első pillantásra kitűnik, hogy Imrédy a parlamentben elvesztette többségét.

A Magyar Nemzet parlamenti tudósítója a következő, színes képet adta a megnövekedett ellenzékről:

„Korán gyülekeztek szerdán reggel a Ház folyosóján a képviselők. Kissé álmosan jöttek, hiszen a legtöbbre közülük rávirradt a hajnal, amire félbeszakították politikai tanácskozásaikat, jóslásaik, aggodalmaik és reményeik megvitatását. Rövid pihenő után sereglettek ismét össze, hogy kipróbálják új csoportosulásaik erejét és parlamenti visszhangját.

A kilépett képviselők érkeztek legelőbb. Már a ruhatárban meglátszott a keddi nap politikai földrengése. Az ellenzéki oldalon

egymás hegyén-hátán tornyosodtak, zsúfolódtak a kabátok és kalapok, mert hiszen a t. Házban már a ruhatárnál kezdődik a kormánypárt és az oppozíció szétválása. De hát ilyen forgalomra az ellenzéken a képviselőház építtetői aligha számíthattak."

És a képviselőház november 23-i üléséről a Pesti Hírlap a következő címlappal tudósította olvasóit:

„Leszavazták a kormányt a képviselőházban

Tomboló viharban, páratlanul izgalmas ülésen 115 szavazattal 94 ellenében a kormányelnök javaslatának megfelelő napirendi indítvánnyal szemben Marschall Ferenc indítványát fogadták el — Sztranyavszky Sándor felszólította a pártokat, hogy a pártkeretek lebontásával törekedjenek egységes nemzeti közvélemény kialakítására — Eckhardt Tibor hajlandó egy nagy nemzeti párt alakításában részt venni."

Magáról a szavazásról így számolt be a lap parlamenti tudósítója:

„... Megszólal most az elnök csengője. Az egész Ház feszülten figyel az elnök szavaira.

— Következik a határozathozatal — mondja Kornis Gyula. — Kérdem a t. Házat, méltóztatnak-e a miniszterelnök úr javaslatának megfelelően az elnöki napirendet elfogadni?

— Igen, igen — kiáltja a kormánypárt.

— Nem, nem — zúgja a közép és a baloldal.

— Méltóztassanak felállni, akik igennel szavaznak — mondja az elnök. — A jegyző urak szíveskedjenek megszámlálni a szavazatokat.

Leírhatatlan izgalom támad a teremben. Miskolczy Hugó és Esztergályos János jegyzők lemennek a jegyzői emelvényről és megkezdik az igennel szavazók megszámlálását.

Az elnöki napirend mellett szavazott az egész kormánypárt és a Keresztény Párt legnagyobb része: Zichy János gróf, Makray Lajos, Csilléry András, Gyömörey Sándor, Strausz István, Homonnay Tivadar, Huszár Mihály, Petró Kálmán, Toperczer Ákosné, továbbá Milotay István, Rajniss Ferenc.

— 85 — jelenti Esztergályos János jegyző.

— 102 — jelenti Miskolczy Hugó, a másik jegyző.

Most felállanak azok, akik az elnöki javaslat, tehát a kormány ellen szavaznak: Sztranyavszky Sándor vezetésével a kormánypártból kivált egész csoport, Eckhardttal az élén az egész Kisgazda Párt, a pártonkívüliek, köztük Bethlen István gróf, Rassay Károly vezetésével a szabadelvű ellenzék, a Szociáldemokrata Párt, a

Keresztény Pártból Friedrich István, Tobler János és Tauffer Gábor, Matolcsy—Rakovszkyék, szóval a kormánypárton és a Keresztény Párt nagy részén kívül a Ház többi tagja.

Közben a jegyzők hangosan számolják a nemmel szavazókat. — 90, 91, 92...

Az izgalom a teremben a tetőfokára hág. Minden szem a szélsőbaloldal felé fordul, ahol a két jegyző a számolás végéhez közeledik.

— 115 — jelenti az elnöknek Esztergályos jegyző.

Az ellenzék, a disszidensek tapsolnak. A két jegyző pedig a szavazatok megszámlálása után izgatottan magyaráz egymásnak valamit, majd az elnöki emelvényre mennek.

— Mondjon le a kormány — kiáltja közbe Matolcsy Mátyás. Most megszólal az elnöki csengő.

— Esztergályos János és vitéz Miskolczy Hugó jegyzők számlálása között különbség van — mondja Kornis elnök. — A szavazást újra elrendelem.

A két jegyző újra lesiet a terem közepére és hangosan, minden egyes képviselőre rámutatva, számlálni kezd. A képviselők egy része azonban — köztük elsősorban a kereszténypártiak — leülnek, mintha nem akarnának részt venni a szavazásban. Izgatott felkiáltások hallatszanak a Ház minden oldaláról.

— Ilyen még nem történt. Mi szükség van erre? Így se lesznek többen!

— Ez nem méltó sem a Házhoz, sem a kormányhoz — mondja Rassay Károly.

Közben a két jegyző befejezte a számlálást, de ismét nem tudnak megegyezni. Esztergályos János még 99-nél tart, Miskolczy Hugó pedig kijelenti, hogy 101-et olvasott. Az elnök sürgeti őket, hogy tegyenek jelentést.

A jegyzők nem tudnak megegyezni... Harmadik szavazás.

A két jegyző felsiet az elnökhöz és Kornis Gyula pár másodperc múlva kihirdeti a döntést:

— A jegyző urak most sem tudták összeszámolni az igennel szavazókat, s ezért elrendelem a széksoronként való szavazást.

Nagy zaj fogadja az elnöki kijelentést. A két jegyző odaáll a szélsőjobboldal első padmezőnye elé és felkéri az igennel szavazó képviselőket, álljanak fel.

— Tizennyolc! — állapítja meg egyhangúan mind a két jegyző az első mezőnynél. A második mezőnyben a miniszterelnök háta mögött helyet foglaló kormánypárti képviselők kivétel nélkül

mind felállnak. Ebben a mezőnyben 32 igennel szavazó képviselőt számláltak meg a jegyzők. Feltűnést keltett, hogy a miniszterelnök mellett helyet foglaló Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és Kánya Kálmán külügyminiszter a szavazás alatt felálltak helyükről és kimentek a folyosóra. Imrédy Béla miniszterelnök mögött és mellett ebben a pillanatban senki sem ült. A miniszterelnök egy darabig teljesen mozdulatlanul ült a helyén, majd amikor az ő mezőnyére került a sor, hátra fordult és a jegyzőkkel együtt olvasta a szavazatokat.

A harmadik mezőny élén felállt két képviselőminiszter is. Tahy László erre megjegyezte:

— Ilyet még nem hallottam, hogy a kormány önmagának szavaz bizalmat.

Az első három mezőnyben összesen 81 igennel szavazó képviselőt számláltak össze a jegyzők. Ezután következett a negyedik mezőny, amelyben a kereszténypárti képviselők ültek. Elsőnek Zichy János gróf állt fel szavazásra, utána pártjának több tagja. A kereszténypártiakkal együtt 93-ra emelkedett a kormánypárti szavazatok száma, a 94-ik pedig Petró Kálmán pártonkívüli képviselő szavazata volt. Amikor a legutolsó mezőnyre került a sor, Balogh István nemzeti szocialista képviselő kisietett a teremből. Az elnök még utána szól:

— A képviselő úrnak kötelessége szavazni, ha a teremben van.

Balogh István azonban ekkor már kint volt a folyosón.

Amikor Esztergályos János jegyző összeszámlálta az utolsó kormánypárti szavazatokat is, újra záporszerűen hullottak a kormánypárt felé a kiáltások:

— Mi szükség volt erre? Próbálják meg negyedszer is. Hol van a százhúsz szavazat?

Kornis Gyula elnök a jegyzők jelentése után kihirdette, hogy a Ház 115 szavazattal 94 ellenében Marschall Ferenc napirendi indítványát fogadta el.

Azt az indítványt, amely azt állapítja meg, hogy a Ház bizalmatlansággal viseltetik a kormány iránt.

A Házban olyan nagy volt a zaj, hogy az elnök további szavait már nem lehetett érteni. Csak abból látta mindenki, hogy vége az ülésnek, hogy Kornis Gyula elnök még egyszer megrázta a csengőt, felállt helyéről és a jegyzőkkel együtt kiment a teremből."

A szavazás után Bethlen István gróf, aki egyébként az utolsó napokban feltűnő nagy aktivitást tanúsított, kissé gúnyosan je-

gyezte meg: *„Az utolsó évtizedek legalkotmányosabb miniszterelnöke Imrédy Béla, mert íme ő a parlamentben bukott meg."*

(Amikor Imrédyt 1945. november 14-én Népbíróság elé állították, Sulyok Dezső, a Kisgazda Párt parlamenti képviselője, aki mint népügyész szerepelt a perben, erről a szavazásról a következőket mondotta vádbeszédében:

„Én jelen voltam a képviselőháznak ezen az ülésén, és ott tanultam először megismerni Imrédy Bélának belső lelki adottságait. Imrédy Béla a szavazás után nem elégedett meg azzal, hogy az elnök enunciálta a leszavazást, utána még kétszer megszámláltatta a szavazatokat, harmadszor pedig ő maga számlálta meg. Arcán láttam az elváltozást, és láttam azt, hogy ez az ember mindennél jobban és mindenkinél jobban szereti a hatalmat. Nem akarta tudomásul venni a parlamenti szavazásnak azt az eredményét, hogy őt 21 szavazattal leszavazták. Azt hitte, hogyha újra és újra megszámolja a szavazatokat, akkor ez a többség nincs meg, hogy akkor nem szavazták le, és továbbra is megmaradhat hatalmon. Akkor döbbentem meg ettől az embertől. Ahogyan felállott és rámutatott a felálló képviselőkre, amikor számolta őket, akkor ez az arc előttem világossá tette, hogy ennek az embernek pillanatig sem szabad hatalmat hagyni a kezében. Mániákussá lett . . ."

Imrédy a szavazás után, este kilenc órakor megjelent Horthy kormányzónál és benyújtotta a kormány lemondását. A hivatalos jelentés szerint a kormányzó a lemondás elfogadását, illetőleg a döntést fenntartotta magának. Horthy tehát nem akart, vagy nem mert dönteni; talán azt akarta megtudni, kik és miért állanak Imrédyvel szemben, de még inkább azt, kik állanak Imrédy mögött?

Kelemen Kornél, aki 1938. november 22-én a disszidens képviselők között volt, a Népbíróság előtt elmondotta, hogy annak idején, Darányi bukásakor az úgynevezett EX-isták (az Etelközi Szövetség tagjai) Imrédy miniszterelnöki kinevezése ellen foglaltak állást. Ezek jelentették az Egységespárt szélsőjobboldali, uralkodó csoportját. Ekkor Darányi arra kérte őt, hogy járjon közbe az EX-istáknál, és mondja meg: nem igaz az, hogy Imrédy liberális, hogy a németeknek ellensége. Az EX azonban nem volt hajlandó Imrédyt elfogadni. Hogyan, hogy nem, Horthy mégis kinevezte Imrédyt.

— És mi azt láttuk — vallotta Kelemen Kornél —, nem sok idő múltán, hogy azok, akik legjobban ellene voltak Imrédy Béla-

nak, azok férkőztek hozzá legközelebb. Mi, akik a pártban a középirányt kívántuk tartani, azt tapasztaltuk, hogy Imrédy Béla teljesen a szélsőjobboldali emberekkel tart, velük külön megbeszéléseket folytat a miniszterelnökségen. Másutt is tárgyalnak, és ezekbe a tárgyalásokba bennünket nem vontak be. Általában azt mondtuk, hogy Imrédy Béla a szélsőjobb felé kanyarodik.

Kornis Gyula a Népbíróság előtt tett tanúvallomásában az Imrédyvel szemben megnyilvánult bizalmatlanság okairól a következőket mondotta:

„Darányi miniszterelnöksége alatt a nyilas mozgalom előre tört. Ez mindnyájunkat aggasztott és akkor nagy lelki felszabadulás volt, amikor Imrédy Béla lett a miniszterelnök, mert ő azzal a programmal jött, hogy a nyilasokat leverjük.

Azonban egymás után jöttek olyan tünetek, amelyek azt igazolták, hogy diktatúrára tör. Ilyen tünet volt, hogy az 1938-as Kör ülésén azt mondotta: olyan mozgalmat kell alakítani, amely hordozza a kormányt. Tehát nem alkotmányos országgyűlés, hanem egy mozgalom. Ennek már németes íze volt. Azután különösen befolyásolt minket a Cs-csoporthoz tartozók tevékenysége, akik — mint Mecsér, Kölcsey és Jurcsek — később olyan gyászos szerepet játszottak, s akik kellemetlen fermentuma voltak a pártnak. Ezekre támaszkodott.

Kaposvárott csodálatos forradalomról beszélt. Egyes miniszterek mondották nekem, hogy teljes felhatalmazást akar, és különösen megdöbbentett Kánya bizalmas közlése, amikor elmondotta, hogy ez az ember nem akart kimenni a kieli találkozóra, mert a német atmoszférát nem bírja. Akkor tudniillik anglofil volt.

Széchényi Bertalan felsőházi elnököt telefonon felhívtam Somogyból, együtt mentünk el a miniszterelnökhöz és előre megállapított kérdéseket tettünk fel.

Ezeket annak idején le is írtam, úgyhogy nem gyarló emlékezetből beszélek.

Első kérdésem az volt, hogy valóban teljes felhatalmazást akar-e, mint arról értesültem.

Erre kijelentette, hogy igen.

Azt mondottam, hogy ez diktatúra. Válasza az volt, hogy nem diktatúra, de Németországban a vagyon- és jövedelemelosztás újabban olyan kedvezően folyik, hogy azt mintául lehet venni, azonban ezeket a koreszméket magyar színezetűvé kell tenni.

Második kérdésem az volt, milyen tartalmú legyen ez a felhatal-

mazás és mekkora időre szóljon. Itt határozatlan válaszokat kaptam. Amikor látta, hogy ellenkezem, akkor ingerülten megszólalt: »Ha pedig mindez nem sikerül, és akadályokat gördítenek elébe, akkor nem maradok ebben az országban, hanem kivándorolok Brazíliába.«

Harmadik kérdésem az volt, miért szükséges ez. Hivatkozott a lassú parlamenti gépezetre. Később engedett merevségéből és a jogfolytonosságot kezdte hangoztatni, azt, hogy igenis lehet összhangot teremteni a hagyományőrző gondolkodás, az alkotmányos gondolkodás, s a kor szükségletei között. A végén már megnyugodva távoztunk.

Ezzel ellentétben áll, hogy néhány hét múlva, november közepén, amikor a Felvidék visszacsatolásának a törvényjavaslata forgott szóban, egyik miniszter megmutatta nekem az eredeti törvényjavaslatot. A javaslat második szakaszába mégis be volt csomagolva az általános felhatalmazás az egész országra vonatkozólag, és nem pusztán arra a területsávra, amely a Felvidékből visszakerült.

Valószínűleg érdekli a népbíróságot, hogy vajon tört-e Imrédy Béla a magyar alkotmányra. Az volt a benyomásom, hogy érzülete és szándéka szerint igen, azonban akadályok merültek fel.

Végre megérlelődött szándékunk, hogy majdnem hetvenen kilépünk és ismeretes az újságokból, hogy leszavaztatott."

A SZAKADÁROK SZÉTSZAKADÁSA

1938 november végén az Imrédy-kormány leszavazása után lehetőség nyílott arra, hogy széles körű koncentrációs kormány jöjjön létre, amelyben a kormánypárt konzervatív-reakciós csoportjai (Bethlen és Sztranyavszky hívei), a polgári ellenzék (Eckhardttól Rassayig) és a szociáldemokraták vehettek volna részt. Vagyis mindazok, akik leszavazták Imrédyt. De ehhez kellett volna, hogy a kormánypárt disszidensei, a kisgazdapártiak, a liberálisok és a szociáldemokraták között kialakuljon valamiféle egységes *elvi alap* a kül- és belpolitika legfontosabb kérdéseiben, vagy hogy legalább a disszidensek és a kisgazdapártiak egységesen felismerjék a veszélyt: Imrédy — az ő szavai szerint — még szorosabban akar simulni a Berlin—Róma-tengelyhez, és ennek érdekében

fasiszta jellegű államberendezést óhajt megvalósítani. Ha a parlament pártcsoportjai félretéve minden széthúzást, osztályérveket, egyéb szempontot, össze tudtak volna fogni a veszély ellen, akkor az ország sorsa másképpen alakulhatott volna. De kicsinyes egyéni szempontok, szűklátókörűség lehetetlenné tették az egységes, fasisztaellenes front létrehozását. Maga a disszidens társaság legkevésbé sem volt egységes, és főként nem volt eléggé bátor, következetes...

(Egyébként Friedrich István egy ízben a következőképpen jellemezte az Egységespárt tagjait: Ez a gárda sohasem hal meg, inkább mindig megadja magát!...)

Megrettentek már másnap, amikor Imrédy kivonultatta a parlament elé a szélsőjobboldali diákszervezeteket. A diákok legnagyobb része a katolikus Emericana zöld sapkáját viselte; eleinte megelégedtek azzal, hogy Imrédyt és Jarosst éltették, később azonban már „szélesebb skálán" zengtek a kiáltások: „Kolostorba Kornist!" (Kornis ugyanis piarista pap volt.) De szavaltak még sokkal „mereszebb" versiket is, amelyek kínos visszatetszést váltottak ki a parlament ablakában álló honatyák többségéből:

„Zsidóbérenc banda — Vezérük a Sztranya!" — ordították. Vagy: „Kornis, Sztranya egy zsákba, Bedobjuk a Dunába, Eckhardt, Bethlen egy zsákba, Beledobjuk utána!"

Imrédy ezek után fogadta a tüntető diákok küldöttségét és a következőket mondotta nekik:

„Hálás vagyok szívetek spontán megnyilatkozásáért és azért, hogy ilyen hűséges harcosai vagytok annak a politikai szellemnek, amelyet teljes erőmmel szolgálni kívánok és amelynek mindenkor törhetetlen harcosa leszek."

Tüntettek a felheccelt diákok Szegeden is, mindenfelől özönlöttek a megrendelt hűségnyilatkozatok Imrédy miniszterelnökhöz, aki nagyon, de nagyon ragaszkodott a Sándor-palotához...

Mindez már elég volt ahhoz, hogy a disszidensek közül 25—30 képviselő, Mikecz és Bornemisza vezérlete alatt, elhatározza: különválik Sztranyavszkyéktól és „a további tárgyalások során a jobboldali konstruktív politika szolgálatában igyekszik e tárgyalásokat tető alá hozni".

E kétségkívül homályos megfogalmazás bővebb kommentálása helyett álljon itt a Budapesti Hírlap című napilap cikkének e csoport tárgyalásaival foglalkozó része:

„Értesülésünk szerint ezek a jobboldali képviselők több ízben

érintkezést találtak a kormánypárttal, de a kilépett képviselők csoportjának *más tagjai* is tárgyaltak a Nemzeti Egység Pártjával, és így a közeljövőben csak emlékedni fog azoknak a száma, akik a kilépett képviselők csoportjától rövidesen eltávolodnak."

A fasiszta Olaszország távolról sem tanúsított érdektelenséget a magyar belpolitikai élet mozgalmas eseményei iránt. A *Popolo d'Italia*, Mussolini lapja november 24-i, csütörtöki száma a következőket írta: „A liberális világ összefogott Magyarországon az új korszellem megbuktatására. Az a sötét játék, amely szerdán a magyar parlamentben játszódott le, már közismert előttünk... *Imrédy Béla helyes úton jár*, Magyarország reformokat akar, hogy *kiharcolja az új korszellem magyarországi győzelmét* is, és az a tény, hogy *mindjobban Olaszországhoz és Németországhoz, a Berlin—Róma-tengely szelleméhez akarja hasonultatni Magyarország életét és politikáját, csak nagy elismerést válthat ki mindenkiből.*"

Ehhez a lap hozzáfűzte: „Imrédy Bélának ez a hitvallása mindenkit meggyőzhet arról, hogy Imrédy Bélában Olaszország egyik legjobb és leghűbb barátját tisztelheti."

A berlini lapok nagy terjedelmű beszámolóikban egyöntetűen kiemelték azt a körülményt, hogy a magyar parlament november 24-i ülésén a kormánypárti képviselők azt kiáltották a disszidensek felé: „Népfront kifelé!"

„Több lap azt írja — jelentette november 25-én a kormány félhivatalos lapjának, az Esti Újságnak berlini szerkesztője —, hogy a *magyar népfront próbálja megállítani az egészséges fejlődést*", majd idézte egy tekintélyes politikai vezető személyiség nyilatkozatát: „Azt hiszem, elég helyesen ítéljük meg a helyzetet. A hang *Sztranyavszkyé*, a kéz azonban *Bethlené*. — Általában azt hiszik, hogy *Imrédy Béla kap újból megbízatást kormány alakítására a jövő hét első napjaiban.*" Berlinben — bizonyára nem véletlenül — előre terjesztettek olyan híreket, hogy Horthy újból Imrédyt fogja kinevezni miniszterelnöknek. Holott — nem érdektelen megemlíteni — ebben az időben, 1938 november végén már nyílt titok volt, hogy valami baj van Imrédy miniszterelnök „árja" származása körül. Ez azonban láthatólag nem nagyon zavarta a náci Németország zsidófaló politikusait, hiszen Imrédy nagyon használható embernek látszott a Harmadik Birodalom „Südostraum" politikájának megvalósítására!

Közben Horthy kormányzó egymás után hallgatta meg — az

alkotmányos szokásnak megfelelően — a két Ház elnökét, a politikai pártok vezetőit, de még mindig nem tudott dönteni.

November 26-án döntő jelentőségű tárgyalás zajlott le, de nem a Királyi Várban, hanem a Sándor-palotában: *Imrédy miniszterelnök fogadta Basch Ferencet*, akiről már akkor köztudomású volt, hogy a magyarországi németeket ugyanúgy akarja megszervezni, mint Konrad Henlein a csehszlovákiai németeket a Szudéta-vidéken. Imrédy megígérte, hogy jóváhagyja a *Volksbund* alapszabályait, amelyeket eddig minden kormány visszautasított, mert nem tűrhették, hogy *a Volksbund állam legyen az államban* . . .

Imrédy azonban elfogadta, mert miniszterelnök akart maradni . . .

És másnap, november 27-én, vasárnap este háromnegyed nyolckor a Magyar Távirati Iroda a következő jelentést adta ki: „*A kormányzó úr őfőméltósága ma délután hat órakor kihallgatáson fogadta vitéz Imrédy Béla miniszterelnököt és közölte vele, hogy a kormány lemondását nem fogadja el.*"

(Vasárnap délelőtt a Hungária szállóban Eckhardt, Kornis és Sztranyavszky arról tanácskoztak, hogy a disszidensek, egyesülve a kisgazdákkal, közös, kormányképes pártot alakítanak és létrehozzák a szövetséges pártok kormányát, amelyben Sztranyavszky lenne a belügy-, Eckhardt a földművelésügyi, Kornis a kultusz-. Shvoy pedig a honvédelmi miniszter. Miniszterelnök egyelőre még nem volt, erre több nevet emlegettek, egyenlő esélyel . . .

De a tervezgetésekből nem lett semmi. Horthy másként döntött — „állítólag" *Erdmannsdorffnak, a budapesti német követnek is volt némi szerepe az ügynek ilyetén alakulásában . . .*)

Később közölte a Magyar Távirati Iroda az Imrédyhez intézett kormányzói kézirat szövegét is, amelyben Horthy leszögezte: „A sürgősen megvalósítandó reformok tekintetében a képviselőház többségének álláspontja s az Ön felfogása között *tulajdonképpen tárgyi ellentét nincs.* Kétségtelen, hogy a nemzet az Ön további működésétől várja a reformok keresztülvitelét."

Furcsa álláspont: Horthy látja, hogy a képviselőház többségének bizalmát nem bírja a hivatalban levő miniszterelnök, ő azonban nem törődik azzal, hogy Imrédy fasiszta módszerekkel fasiszta államberendezést óhajt megvalósítani, ő szilárdan bízik Imrédyben!

Imrédy így győzött! Kabinetje — legalábbis az első jelentések úgy tudták — változatlan marad, másnap, november 28-án azon-

ban *Kánya külügyminiszter — „egészségi állapotára" való hivatkozással — lemondott tárcájáról.*

Imrédy megmaradása a miniszterelnöki székben meggyorsította a bomlást a disszidensek között. A november 28-án a Hungáriában tartott értekezleten már *alig húszan jelentek meg . . .*

A *Mikecz—Bornemisza-csoport* Imrédy újból való megbízatása után a következő kommünikét juttatta el a sajtóhoz:

„A kormányzó úr őfőméltósága határozott irányvonalat szabott a kormányzati politikának, a döntést *hódolatteljes megnyugvással fogadjuk . . .*"

A képviselőház december 5-i ülésén teljessé vált a Sztranyavszky—Bethlen—Eckhardt-csoport kudarca: az elnöki szék betöltésére rendezett szavazáson a disszidens Kornis 89, a kormánypárt jelöltje — Darányi volt miniszterelnök — 150 szavazatot kapott.

(Alig egy hét alatt 26 fővel csökkent az Imrédy-ellenes tábor a parlamentben . . .)

Az első menet határozottan Imrédyé volt . . .

A „CSODASZARVAS" JEGYÉBEN

Imrédy igyekezett meghálálni a támogatást Hitlernek és Mussolininak; még 1938 karácsonya előtt beterjesztette a képviselőházban a *második zsidótörvényt*, amely már teljesen a faji eszme alapján állt, fokozta a Németországba irányuló szállításokat, megtette az előkészületeket arra, hogy a magyar politikát a fasiszta államok sajátos bel- és külpolitikai rendszeréhez közelebb vigye.

1939. január 3-án — budapesti keltezéssel — nagy feltűnést keltő cikk jelent meg a Popolo d'Italiá-ban, Mussolini lapjában.

„Magyar politikai körökben tegnap óta határozottan beszélnek a magyar politika megtisztításának és fejlődésének tervéről, amelyet a tavasztól kezdődően kétéves terv keretén belül fokozatosan valósítanának meg. Ez a terv nagy fontosságú, és úgy képzelik el, hogy összhangba hozzák a magyar politika új követelményeit a magyar belső politika sajátos jellegével és fejlődésével, a pártok problémájának és a pártküzdelmeknek radikális megoldása útján és a tegnap áldemokráciájának új alapokra való helyezésével . . .

... Határozottan beszélnek az Antikomintern Paktumhoz való csatlakozás logikus következményéről és a szocialista párt autoritatív megszüntetéséről, annál is inkább, mert az jelenleg azonosítja magát — legalábbis vezetőiben — egy nemzetközi zsidó mozgalommal. A Népszava című lapot megszüntetnék. Bizonyos jobboldali csoportok, amelyek a nemzet vitális problémáit illetően végeredményben azonos programot vallanak a kormánnyal, de ennek ellenére nem egészen világos okokból az ellenzéken maradtak, vagy fúzióra, vagy feloszlásra kényszeríttetnek. Más szavakkal, a terep a legszélesebb körben megtisztíttatik az abszolút felesleges csoportoktól és alakulatoktól, amelyek ámbár ellenségesek egymással szemben, de azonos célokat követnek és közös ügyet szolgálnak.

Miután a szocialistákat kiküszöbölték, a centrumot és a jobboldalt beolvasztották a nemzeti keresztény elemekkel együtt, fennmaradna a demo-liberális szárny, amely azonban részben már nyilvánított a jobboldali reformok felé való tendenciákat.

Így meghatározva az elvi álláspontokat, új választásokra kerülne a sor...

... Azt hiszik, hogy e hatalmas program alkalmazása, amelynek kidolgozásához a politikai sakktábla legkitűnőbb férfiait használnák fel, automatikusan magával hozná azoknak az összes kikerülhetetlen szociális, történelmi és gazdasági problémáknak megoldását, amelyek a mai Magyarországot foglalkoztatják a múlt és jövő harcában."

Természetesen a baloldali ellenzék, amelynek létét fenyegette a Popolo d'Italiá-ban meghirdetett program, azonnal ellentámadásba ment át. Rassay Károly lapja, az Esti Kurir január 10-i számának első oldalán teljes terjedelemben közölte az olasz lap cikkét — *„Nyílt színvallást követelünk"* öthasábos szalagcímmel, magát a cikket szenvedélyes bevezetéssel és megjegyzésekkel látta el a szerkesztőség.

A kommentár leszögezte: „Senkinek sincs joga arra, hogy lebecsülje a Popolo d'Italia cikkének, az olasz sajtó értesüléseinek jelentőségét. A kormányválság óráiban az olasz sajtó kitűnő összeköttetései révén abban a helyzetben volt, hogy előre jelenthette a megoldás formáját, és ugyanilyen jólértesültségről tett bizonyságot akkor, amikor még az úgynevezett zsidóbizottság tagjainak sem volt tudomásuk az új zsidójavaslat alapelveiről. A kormányválság idején a miniszterelnökség szinte óráról órára közölte is az olasz lapjelentéseket, jelezve ezzel, hogy hitelességüket elfo-

gadja és értesülésükhöz nem fűz kétséget. Ha tehát most a Popolo d'Italia egészen határozott menetrendet ad a miniszterelnök további törekvéseiről, programjáról, az egész magyar alkotmányos élet megváltoztatásáról, akkor lehet, hogy időben talán elsiette a jelentést, tényként fogadva el a kormánypárt csütörtöki felszívódását — ami formailag nem következett be —, de megbízhatóságához annál kevesebb kétség fér, minthogy a január harmadikáról keltezett tudósítást a magyar kormány mind ez ideig nem tartotta szükségesnek cáfolni."

Imrédy baloldali ellenzékének aggályai annál megalapozottabbak voltak, mert két nappal a Popolo d'Italia cikkének megjelenése után, január 6-án Imrédy meghirdette a *Magyar Élet Mozgalmat*, jelvényül a *csodaszarvast* választva. A zászlóbontó nagygyűlésen fekete egyenruhás fiatalemberek álltak őrséget a pódium körül. A jobboldali ellenzéket, amely „nem egész világos okokból" még nem szívódott fel a kormánypártba, a kormány hevesen támadtatta. Január 13-án Sztranyavszky napirend előtt szót kért és rendkívül éles hangú felszólalásban tiltakozott Ricsóy-Uhlarik főispán január 10-i beiktatási beszéde ellen, amelyben őt és csoportját „meglehetősen ferde beállításban" szerepeltette a közvélemény előtt.

Keresztes-Fischer belügyminiszter kitérő választ adott, nem helytelenítette a főispán kijelentéseit, de megígérte, hogy vizsgálatot indít az ügy tisztázására.

Imrédy pedig haladt a maga útján. Másnap, 1939. január 14-én ülést tartott a Minisztertanács, és Csáky István gróf, az új külügyminiszter tájékoztatást adott arról, milyen útipoggyásszal készül a közeli napokban Berlinben teendő látogatására. Az ülésről felvett jegyzőkönyv 5. pontja így szól:

„A *külügyminiszter úr* az Antikomintern Paktumhoz való csatlakozásunk kérdésében tesz előterjesztést. Eredetileg Japán és Németország kötötték meg az Antikomintern Paktumot 1936-ban. 1937-ben Rómában Olaszország egyenlő félként mint alapító tag lépett be az Antikomintern Paktumba Németország és Japán mellett. Célja: küzdeni a nemzetközi kommunizmus, a komintern ellen, mert az az államok belső rendjét akarja felbontani, és mert az nemcsak az államok belső békéjét, hanem a világ békéjét fenyegeti. A csatlakozás öt esztendőre szól. Egy ideológia mellett való leszögezés (sic!), anélkül, hogy politikai színezetet adna neki. Budapesten írná alá Magyarország nevében a jegyzőkönyvet. Párizs és London keveset törődik vele. A németek örülnének neki.

Az oroszok állásfoglalása e lépésünkkel szemben ez idő szerint bizonytalan. A külügyminiszter úr jogi osztályának véleménye szerint nem kell becikkelyezni törvénytárunkba.

A minisztertanács hozzájárul."

A 6. pont:

„A *külügyminiszter* úr ezután a Népszövetségből való kilépésünk kérdését világítja meg. Az olaszok már másfél év óta kérik ezt tőlünk. Előadó külügyminiszter úr mellette volna. A Kormányzó Úr Ő Főméltósága egy korrekt indokoláshoz kötötte hozzájárulását. Amennyiben tényleg az volna a Kormányzó Úr előzetes felhatalmazása alapján a kormány elhatározása, hogy kilépjünk a Népszövetségből, úgy 15 évre visszamenőleg felsorolná a kormány a Népszövetség hibáit, mulasztásait országunkkal és az érdekünkben előterjesztett petíciókkal szemben. Az olaszok másfél év óta azt tanácsolják és kérik, hogy lépjünk ki a Népszövetségből.

A *miniszterelnök úr* előadja, hogy amikor júniusban bemutatkozó látogatáson volt Rómában, Ciano gróf olasz külügyminiszter igen ajánlotta a Népszövetségből való kilépésünket. A németek is ezt mondták. Ciano gróf mostani budapesti látogatásakor első kérésként azt említette, hogy azonnal lépjünk ki a Népszövetségből. Kilépésünk még szorosabban a német—olasz tengelyhez tenne bennünket és még jobban eltávolítana a nyugati államoktól.

A *belügyminiszter úr* nézete szerint ez egy végleges lekötöttséget jelentene a német (sic!) mellett.

Tudomásul vétetik."

Hitler január 16-án fogadta Csáky külügyminisztert Berlinben, az új kancellári palotában. A megbeszélés egy óra hosszat tartott, és azon jelen volt még Ribbentrop birodalmi külügyminiszter, Sztójay berlini magyar követ és von Erdmannsdorff, budapesti német követ. (Egy másik alkalommal tárgyalt Csáky Göring vezértábornaggyal is.)

ELTÉRŐ JEGYZŐKÖNYVEK

Csáky négy nappal később részletesen tájékoztatta a kormány tagjait berlini hivatalos bemutatkozó látogatásáról. A minisztertanácsi ülés e részének lefolyását a jegyzőkönyv szokatlanul zavarosan, szaggatottan örökítette meg. Könnyű megállapítani, hogy

ebből a jelentésből egyet és mást kihagytak, vagy kifelejtettek:

„Igen meleg, barátságos fogadtatásban volt része (Csákynak. Berlinben — KE). Ribbentrop német külügyminiszter kifejtette előtte a német birodalom politikai helyzetét és jövendő politikáját. Németország a békét akarja, de bármilyen hatalmak részéről támadás érné, úgy fel van készülve annak erős visszaverésére. A brit birodalommal München óta megromlott a viszony (ti. a náci Németország viszonya). Úgy Hitler vezér és kancellár. mint Göring vezértábornagy és Ribbentrop külügyminiszter azon véleményüknek adtak kifejezést előtte, hogy Chamberlain angol miniszterelnök nem elég erős arra, hogy érvényt szerezzen mindenben akaratának, és nem tudja keresztülvinni a brit kormányban azt, hogy a Németországtól elvett gyarmatok kérdésében igazságot szolgáltassanak Németországnak. Ribbentrop német külügyminiszter biztos benne, hogy ha nem is mindent. de a gyarmatok egy részét Németország vissza fogja kapni. Franciaországgal szemben katonai szempontból Németország semmit sem akar. De ha Franciaországnak az az őrült gondolata támadna. hogy katonailag megtámadja Németországot, úgy a német erődvonal meg fogja védeni Németországot. Az Olaszországhoz való viszony a lehető legjobb. Mindkét nagyhatalom tudja, hogy az egyiknek a pusztulása a másiknak a pusztulását is maga után vonja. Róma tudta nélkül nem akarnak semmit sem csinálni. A kollaboráció teljes. Göring nyilatkozata szerint Keleten semmit sem fognak csinálni Lengyelország és Magyarország nélkül.

Hitler vezér és kancellárnál történt fogadása alkalmából Hitler elítélően nyilatkozott a legutolsó hónapok eseményei alatt bizonyos magyar államférfiak részéről is kifejezésre juttatott támadásokról. A németek másként ítélték meg a helyzetet, mint a magyarok. Az őszi kritikus helyzetben ő (ti. Hitler Adolf) és társai elszánták magukat leszámolni Cseh-Szlovákiával. Ekkor egyedül találta magát. Nem talált támogatást sem a lengyeleknél, sem a magyaroknál. A magyarok haboztak őt (Hitlert) követni. A németek ekkor úgy látták (úgymond Hitler Adolf), hogy a magyarok azon álláspontot vallják, hogy a németek haderőikkel vérezzenek, és azután a magyarok majd elfoglalják Szlovákia és Ruszinszkó területét. Nyomatékosan hangoztatta, hogy a szemrehányások időszaka, a nézeteltérések ezen része lezárult. Németország és Magyarország egymáshoz való viszonyát illetőleg most egy új éra kezdődik.

Megemlítette (Hitler) a Népszövetségből való kilépésünk kérdését, amelyre (Csáky) azon választ adta, hogy a magyar kormánynak az az elhatározása, hogy a neki legjobbnak látszó időben kilépjen. Úgy Hitler, mint Ribbentrop és Göring azon kijelentést tették, hogy a belvederei döntőbírósági döntést respektálni kell, de a maguk részéről sem tekintik véglegesen lezártnak a felvidéki kérdést. Hitler kijelentette, hogy ez idő szerint nem hajlandó Cseh-Szlovákia határait garantálni. Érdeklődött gazdasági és katonai helyzetünk felől. Azt az impressziót nyerte, hogy velünk szemben kényszer nincs, nyomást reánk nem akarnak gyakorolni. Hitler megemlítette, hogyha bármit terveznénk a jövőben, úgy ezen terveinket Németországgal is közöljük. Göring tábornagy érdeklődött a Magyarország és Jugoszlávia közötti viszonyt illetőleg. Romániával szemben Berlinben a hangulat fagyos. Hitler vezér és kancellár rokonszenvének adott kifejezést Magyarország iránt. Tökéletesen informálva vannak a magyarországi egyes körök hangulatáról. A németek szimpátiáját kiváltotta a magyar kormánynak reformprogramja.

Szívélyes viszonyba került (Csáky) Ribbentrop külügyminiszterrel. A német sajtó- és rádiótámadások Magyarország ellen meg fognak szűnni. Atmoszférikus javulást sikerült elérnünk és eloszlatták a félreértéseket. A magyarországi német kisebbségekre vonatkozó kérdéseket is, a tanügyi kérdéseket is átbeszélték.

A *miniszterelnök úr* a Minisztertanács nevében megköszöni a külügyminiszter úrnak a magyar—német viszony kedvező kiépítése iránt kifejtett sikeres működését és mindenre kiterjedő tájékoztató előadását.

Tudomásul vétetik."

A német Külügyminisztériumban is készült egy feljegyzés a Hitler—Csáky—Ribbentrop tárgyalásról — és ez nem éppen ugyanazt a képet tárja a szemlélő elé. E feljegyzésből értesülünk a következő, fontosabb részletekről, amelyeket Csáky „kifelejtett" minisztertanácsi beszámolójából:

„Csáky gróf átadja a kormányzó üdvözletét, aki megbízta őt, hogy mondja meg a Führernek: amíg ő áll Magyarország élé·, Németország úgy számíthat Magyarországra, mint legodaadóbb barátjára. Jövetelének fő célja ennek kijelentése. A Führer köszönetét fejezi ki és azzal folytatja, hogy sajnos, Magyarország és Németország kölcsönös viszonyát beárnyékolja valami, amivel nehezen békül ki az olyan nagyhatalom, mint Németország. Nem hajlandó elismerni, hogy Németország bármi tekintetben is ártott

Magyarországnak, ellenkezőleg, az a véleménye, hogy Németország tette lehetővé Magyarország számára határainak első revízióját. Ez Németországnak rengeteg emberébe[!] és sok milliárdjába került és nagy kockázattal járt. Amikor azután azt olvasta, hogy »Németország alávalósága folytán Magyarországot elütötték jogos követelményeitől«, ez nemcsak érthetetlen volt előtte, hanem — ami sokkal fontosabb — mély keserűséget váltott ki a német népből, és azt a tudatot ébresztette benne, hogy nagy hálátlanságot tanúsítottak iránta . . ."

Hitler tehát kevesli Magyarország háláját. S miután szokása szerint hosszadalmas áttekintést adott a magyarországi helyzet fejlődéséről egészen a belvederei döntésig, kijelentette:

„Ő Kányát mindig Németország ellenségének tartotta. Ő Horthy látogatásakor tanácskozásokat folytatott a német—magyar együttműködésről, Kánya ellenben Bledben nem átallotta újra lábrasegíteni a kisantantot, éspedig Németország ellen. Ezért a döntő pillanatban magához hívatta Imrédyt és Csákyt (tévedés: 1938. szeptember 21-én Imrédyvel Kánya volt Hitlernél — KE), lelkükre beszélt, hogy saját érdekükben tárják fel az egész világ előtt Magyarország követeléseit. Amikor azután az események kifejlődtek. Lengyelország megmozdult. Magyarország azonban mindent átaludt, és alig tett néhány jelentéktelen lépést. Németország egyáltalán nem hajlandó feláldozni magát olyan barátaiért, akik a döntő pillanatban megtagadják a segítséget. A világháborúban jó leckét kapott e tekintetben, és azt nem felejti el."

Szóba került a Kozma-féle kárpát-ukrajnai kaland is. Hitler így nyilatkozott róla Csákynak:

„Tulajdonképpen mi volt a szándéka Magyarországnak? Csehszlovákia erősen felülmúlta katonai tekintetben, és néhány nap alatt elfoglalhatta volna Budapestet. Németország lett volna kénytelen közbelépni. Az egész dolog katonai szempontból is hallatlan könnyelműség volt Magyarország részéről. A döntőbírósági határozatot elfogadták, mint az etnográfiai kérdés részleges megoldását. A Führer megkérte Mussolinit, hogy képviselje Münchenben Magyarország és Lengyelország érdekeit, ami meg is történt. Ha azonban Magyarország kellő időben elszánta volna magát a cselekvésre, a döntések egészen mások lettek volna . . ."

Csáky megijedt, s a következő alázatos feleletet adta:

„Németország alapkövetéseit száz százalékig teljesíteni fogják. Magyarország jól tudja, hogy Németország nélkül nem tehet semmit; egymagában sohasem birkózott volna meg ellenségeivel.

A belvederei döntések valóságos eszmei forradalmat idéztek elő Magyarországon. Magyarország, amelyre állandóan ránehezedett a kisantant nyomása, most úgy érzi, hogy lerázta az igát és szabad. Ez történelmi fordulat Magyarország számára."

A Führer kegyesen válaszolt:

„Most a jövőbe kell tekinteni. Nagy sikereket csak a cselekvés kölcsönös összehangolásával lehet elérni. Mindegyik félnek megvannak a maga saját érdekei. Németország elég értelmes és nagyvonalú ahhoz, hogy mindenkinek megadja a maga részét. Ha a németek egyesítésére vonatkozó kívánságai teljesülnek, nem akar háborút. Mussolini fanatikusan állna melléje a háborúban, ha a dolog odáig fejlődnék. De egyetértésre jutott Mussolinival abban, hogy jelenleg néhány évi békére van szükségük, hogy sok mindent megalkossanak és elmélyítsenek. »Vállvetve« — ez kell, hogy a jövő jelszava legyen. Vannak területek, amelyek egyáltalában nem érdeklik Németországot."

„Hallatlan, milyen sokat értek el. (Ti. a németek — KE) Gondolják-e — kérdezte Hitler —, hogy fél évvel ezelőtt én magam is lehetségesnek tartottam volna, hogy Csehszlovákiát tálcán hozzák nekem Csehszlovákia barátai? Nem hittem abban, hogy Anglia és Franciaország háborúba bocsátkozik, de arról meg voltam győződve, hogy Csehszlovákiát háborús úton kell megsemmisíteni. Az, ami történt, csak egyszer történhetik a történelemben. Gratulálhatunk egymásnak teljes szívünkből."

Ezután így folytatta: „Azt hiszem, nyugodtan lehetünk, minden sikerrel biztat, természetesen csak akkor, ha teljes az összjáték. Úgy kell dolgoznunk, mint egy futballcsapatnak. Lengyelország, Magyarország és Németország! Ökonomikusan, amennyire csak lehetséges, krízisek nélkül és villámgyorsan."

De nem feledkezett meg a Führer arról sem, hogy elkápráztassa Csákyt a Berlin—Róma—Tokió „háromszög" szédületes katonai erejével:

„Ha Magyarország szorosabban csatlakozik a tengelyhez, úgy ez 135 millió embernyi erőt jelent. Ha ideszámítjuk az igen jelentékeny Japánt, akkor már 245 millió emberről beszélhetünk. Ebből 135 millió összefüggő területen: a világ leghatalmasabb katonai erejének tekinthető, nem is beszélve a lelki erőkről."

A feljegyzés befejező része:

„... Érintették a zsidókérdést is. Csáky megkérdezte, hogy nem lehetne-e ezt a problémát nemzetközi viszonylatban megoldani? Románia azzal a kéréssel fordult hozzá (Csákyhoz), hogy oldják

meg együttesen a kérdést. A Führer elmondta a probléma pénzügyi úton való megoldásának tervét. Az az egy világos előtte, hogy a zsidóknak mind egy szálig el kell tűnniük Németországból. Megemlítette még azt a választ, amelyet Mussolini adott az amerikai követnek, aki a zsidókérdés felől érdeklődött. Szerinte nemcsak Németországban van zsidókérdés; Németország támogatni fog minden államot, amely belekapcsolódik ebbe a harcba.

A Führer végül megbízta Csákyt, hogy adja át a kormányzónak üdvözletét és szerencsekívánatait ahhoz, amit 1938-ban elértek."

(Bizonyára nem bárcziházi Bárczy István, a Minisztertanács jegyzőkönyvvezetője a ludas abban, hogy Csáky beszámolójában több, nem éppen lényegtelen kérdésnek nyoma sincs!)

„ORSZÁGUNK ROMLÁSÁRÓL"

A Csáky berlini látogatását követő napon, *1939. január 17-én* az Imrédy-kormány benyújtotta az ún. *honvédelmi törvényjavaslatot* — az ellenforradalmi korszaknak talán legfontosabb, egyik legnagyobb jelentőségű törvényjavaslatát. A törvény rendeleti úton való kormányzásra hatalmazta fel a mindenkori kormányt: *a 141. § alapján — az ország veszélyeztetettségére való hivatkozással — bármiféle rendeletet léptethetett életbe a kormány, csak utólag kellett bemutatnia a 33-as bizottságnak!...*

Ezt megelőzően, január 14-én a disszidens csoport, valamint a Kisgazda Párt vezetői memorandumot juttattak el Horthyhoz:

„Mi alulírottak, kik a keresztény nemzeti alapon álló jobboldali ellenzéki politikát ma a képviselőházban irányítjuk, úgy érezzük, hogy felelősségünk tudatában országunk kül-, bel- és gazdaságpolitikai leromlásáról véleményünket tovább nem hallgathatjuk el, s a nyilvánosságot nem óhajtván a helyzet őszinte feltárásával még sötétebb pesszimizmusra hangolni, főméltóságodhoz fordulunk, hogy feltárjuk leglényegesebb aggályainkat, kérve az orvoslást."

Ezután következett a bajok, problémák felsorolása: első helyen „a radikális, sőt forradalmi propaganda és szervezkedés" (a nyilas mozgalom — KE), melyet Imrédy úgy igyekszik legyűrni, hogy „egyrészt hangzatos ígéretekkel túlzott reménységeket kelt, más-

részt a tényleg fennálló sürgős reformok megoldása tekintetében semmit sem tesz, sőt állásfoglalását mindegyre változtatja, hónapról hónapra új és új elvek jegyében próbál kormányozni és magának tömegeket szerezni, végeredményben elérvén azt, hogy az irányát vesztett közvélemény mindenféle szélsőség számára hozzáférhetővé válik, az ország radikalizálódása, sőt forradalmasítása rohamléptekben folytatódik, nemzeti életünk jól bevált alkotmányos intézményei az alulról és felülről egyidejűleg űzött rombolás következtében meginognak, s egész közéletünket belső egyensúlyának az elvesztése fenyegeti, ami a független magyar külpolitika lehetőségeit is derékban törné ketté.

Imrédy Béla nemcsak a jobboldali ellenzékkel nem tud együtt dolgozni, holott tárgyi tekintetben a kormány célkitűzéseit alig választja el valami is a jobboldali ellenzék pártjaitól, hanem saját kormányzati többségével és pártjával is mindegyre szembekerül, és folyton változó új mozgalmak életrehívásával ingoványossá teszi a magyar politikai élet szilárd talaját. Mi magunk is azon az álláspontón vagyunk, hogy ezen a helyzeten lényegileg csak a képviselőház feloszlatásának rendjén, új választások megtartásával lehet segíteni, amikor is törekedni kell a választásokat vezető kormányzatnak arra, hogy komoly elvi alapon álló, nagy többséggel bíró, új kormánypártot szervezzen meg. De ugyanakkor a legnyomatékosabban kénytelenek vagyunk rámutatni arra is, hogy a házfeloszlatás katasztrofális következményekkel járhat az országra, ha a kormány az új választások kiírása előtt azt a két magyar sorskérdést, melynek helyes megoldásától országunk jó rendje és nyugodt fejlődése függ, mégpedig a zsidókérdést és a földkérdést, előzetesen közmegnyugvásra meg nem oldja."

A kibontakozás útját így képzelték el:

„... Szólíttassék fel a kormány arra, hogy a honvédelmi törvényjavaslat mielőbbi letárgyalása után nyomban fogjon hozzá a zsidótörvény és a földkérdés parlamenti letárgyalásához. E két kérdést juttassa megnyugtató módon tényleges elintézéshez. Utána nyomban alakuljon meg a jobboldali parlamenti pártokból, beleértve a mai kormánypártot is, az a forradalomellenes, konstruktív új kormánytöbbség és koncentráció, mely a veszélyes kérdések kiküszöbölése után egy megnyugodott közvélemény elé komoly nemzetépítő programmal és munkatervvel léphet, és le fog tudni törni a közvélemény nagy többségének az erejével minden forradalmasítást és demagógiát.

Egy ilyen, szélesen megalapozott, új pártalakulás nemcsak az eljövendő magyar belpolitika szilárd alapját vetné meg, hanem külpolitikai szempontból valóságos nemzeti szükségesség. Kétségtelen, hogy a német túlsúly jegyében élő Közép-Európában a Német Birodalommal való barátságos együttműködést biztosítani kell. *Ez a barátság nem lehet egyoldalú.* Nem jelenthet kiszolgáltatottságot s a független magyar külpolitikai akarat feladását. Egy német vagy olasz mintára megszervezett egypártrendszer esetén a mindenkori kormánynak hiányoznék az a parlamenti hátvéd s az a szabad véleménynyilvánítás, melyre a mai nehéz időkben éppen a kormányzatnak van legnagyobb szüksége, hogy esetleges külföldi presszióval szemben legyen módja mire támaszkodni és hivatkozni. A független gondolkodású magyar társadalmat minél szélesebb alapon kell majd tehát bevonni az új kormányzati többségbe, hogy azon az eljövendő magyar kormány minden külföldi nyomással szemben meg tudjon állni. Minél keskenyebb vágányra szalad rá a kormányzat, minél inkább kiirtja a szabad véleményt, és minél szolgaibb többséget szervez meg magának, annál gyengébb lesz a magyar kormány túl hatalmas külföldi partnereivel szemben."

A zsidótörvény-javaslat kritikája: „A jelenlegi zsidójavaslat nem a magyar ügyet szolgálja, hanem alacsonyrendű indulatok kielégítését célozza, hogy ezáltal egy gyenge kormány posszibilitását a felelőtlen elemek szemében megnövelje, tekintet nélkül arra, hogy ez az eredmény az országnak mibe kerül?"

A memorandum végül leszögezte: „... Amennyiben az Imrédy-kormány a földkérdést és a zsidókérdést néhány héten belül nem tudná megfelelő megoldáshoz juttatni, kegyeskedjék ez esetben a jelenlegi kormánytól a bizalmat fentebb írt indokokra való tekintettel is megvonni, mely esetben a megalakítandó új kormány és kormánytöbbség tekintetében főméltóságod kívánságára tiszteletteljes javaslatainkat meg fogjuk tenni.

Fogadja főméltóságú kormányzó úr legmélyebb hódolatunk kifejezését, mellyel maradunk alázatos hívei:

Bethlen István
Sztranyavszky Sándor
Kornis Gyula
Dr. Pesthy Pál
Zsitvay Tibor
Tildy Zoltán
Lányi Márton
Eckhardt Tibor
Lázár Andor
Marschall Ferenc
Bornemisza Géza"

A kormánypárti sajtó rendületlenül tovább pocskondiázta a Bethlen—Sztranyavszky csoportot, nem egyszer becsületsértő cikkekben. Ugyanazt a hangot és taktikát használták ellenük, amellyel egykor ők nyomtak el minden reformot követelő megnyilvánulást.

Vitéz Balogh Gábor — aki egyébként az első zsidótörvényjavaslat előadója volt a képviselőházban — 1939. január 18-i interpellációjában a vidéki kormánysajtó egyik lapjának, a Makói Újságnak itt következő förmedvényét idézte: „A mandátumukat féltő és ez okból a Nemzeti Egység Pártjából a decemberi puccsszerű válság idején kivonult képviselők — úgy látszik — a vesztüket érzik, mert a tegnap megkezdett botrányos viselkedésüket ma tovább folytatták és fokozták a parlamentben, ezzel is megerősítve a vidéki, a politikától csömört kapó olvasó lesújtó véleményét az egész disszidens csoportról és a parlamenti rakoncátlankodásokról. Közibük vágni, az egész rendetlenkedő öreggyerek bandát kisöpörni volna már jó, mert a történelmi idők súlyát érző polgárság halálosan unja és utálja mindazt, amit ezek az urak a parlament égisze és ürügye alatt űznek."

Sztranyavszky 1939. január 13-i, napirend előtti felszólalásában részleteket olvasott fel a Nemzeti Egység Pártja Békés megyei titkárának beszédéből, amelynek során az illető titkár kijelentette: „A kilépett képviselők egy csoportja azért lépett ki a Nemzeti Egység Pártjából, mert a zsidók megvesztegették."

A „rendetlenkedő öreggyerekek" titokban új fegyver után nyúltak: „új vonalon" indult támadás Imrédy ellen; terjeszteni kezdték, hogy Imrédy miniszterelnök nem való miniszterelnöknek. Ó, nem azért, mert diktatúrára tör, hanem mert zsidóvér is csörgedez ereiben... Imrédy bajai beszédében önérzetes hangon visszautasította és ocsmány rágalmaknak nevezte ezeket a híreszteléseket.

Közben, 1939. január 27-én a képviselőház harmadszori olvasásban is elfogadta a honvédelmi törvényjavaslatot.

A döntő fontosságú 141. §-nál az alkotmányt, a függetlenséget és szabadságot féltő honatyák közül egyetlenegy sem szólalt fel!

Az ülésen Darányi elnök javasolta, hogy a Ház napolja el üléseit bizonytalan időre.

A Ház az elnöki javaslatot elfogadta.

Az ülés 10 óra 3 perckor kezdődött és 10 óra 6 perckor végződött, tehát mindössze három percig tartott.

Imrédy és kormánya feltarthatatlanul rohant lefelé a lejtőn, a

szakadék felé... Az ország helyzetét külpolitikai téren végzetesen súlyosbítja az Antikomintern Paktumhoz való csatlakozás is. Arnóthy-Jungerth, aki akkor Magyarország moszkvai követe volt, 1945-ben, az Imrédy-per népbírósági tárgyalásán, Sulyok politikai ügyész kérdésére erről a következő tanúvallomást tette:

„Január második felében magához kéretett Litvinov szovjet külügyi népbiztos és ezeket mondotta: »Kérem, nekem értesüléseim vannak arról, hogy Magyarország az Antikomintern Paktumhoz akar csatlakozni. Kérem, figyelmeztesse kormányát, hogy ha ezt megteszik, Oroszország ezt barátságtalan lépésnek fogja minősíteni.« Litvinovval ezután még barátságosan elbeszélgettem és közöltem vele, hogy kormányom erről engem nem informált.

Sulyok: Szóval Litvinovtól tudta meg, hogy Magyarország csatlakozni akar?

Arnóthy-Jungerth: Én Litvinovtól tudtam meg. Értesítettem kormányomat, hogy Litvinov miről beszélt. Ennek az volt a következménye, hogy két-három nap múlva kaptam egy választ, amelyben közölték, hogy Magyarország nem csatlakozott az Antikomintern Paktumhoz, másodsorban pedig közölték, hogy az orosz kormány ismételten kijelentette, hogy neki semmi köze a kominternhez. Szóval kitérő választ adtak. Erre én megint beszéltem Litvinovval. Próbáltam megnyugtatni, hogy a magyar kormány valószínűleg a németeknek vagy az olaszoknak akar valami szívességet tenni. Erre Litvinov azt válaszolta: mi nagyon jól tudjuk, hogy az Antikomintern Paktum szövetség a Szovjetunióval szemben. Tizennégy nap múlva Litvinov megint magához hívatott s azt mondta: »Magát a maga kormánya nem informálja. Az Antikomintern Paktum készen van az aláírásra, csak azért nem írják alá, mert a japánok követelik, hogy a japán nyelvű szöveget is írják alá. A japán nyelvű szöveg, illetve nyomtatvány pedig még nincs meg.« Kijelentette továbbá, hogy ha Magyarország csatlakozik az Antikomintern Paktumhoz, a szovjet kormány Magyarországot nem tekinti többé önálló államnak, s a Szovjetuniónak nem lesz szüksége többé arra, hogy Budapesten követséget tartson, elég, ha nagykövetség lesz Berlinben. Ehhez a hivatalos kijelentéshez hosszabb beszélgetés csatlakozott. Én ajánlottam Litvinovnak, adjon nekem két-három hetet az ügy likvidálására. Megsürgönyöztem a külügyminiszternek ezt a beszélgetést, és kértem, hagyjon engem ott két-három hétig, és remélem, rendezni tudom ezt a konfliktust. Természetesen ajánlot-

tam, hogy az [anti]komintern-paktumot ne kössük meg. Válaszképpen sürgönyt kaptam, melyben az volt: haladéktalanul hagyjam el a Szovjetunió területét a követség egész személyzetével, kivéve egy altisztet és irodatisztet a ház felügyeletére. Ezzel az ügy le volt zárva.

Sulyok: Tehát az ön véleménye szerint ártott Magyarország külpolitikai érdekeinek az a tény, hogy csatlakoztunk az Antikomintern Paktumhoz.

Arnóthy-Jungerth: Abszolúte.

Sulyok: Nagymértékben ártott?

Arnóthy-Jungerth: Az akkori viszonyok között, amikor előre lehetett látni a fejleményeket, feltétlenül.

Sulyok: Igaz-e, hogy ez a lépés nagymértékben kapcsolt bennünket a tengelyhatalmakhoz, a közvetlen okozója volt, hogy később bekapcsolódtunk a háborúba.

Arnóthy-Jungerth: Az én véleményem az, hogy ez volt az első lépés a vég felé."

MIÉRT BUKOTT MEG IMRÉDY?

Aki a végzetes bel- és külpolitikai baklövések ellenére miniszterelnök maradhatott, az végül is egészen más, személyi okok miatt megbukott. Horthy 1939. február 12-én magához kérette miniszterelnökét, és elébe tárván azokat a hiteles anyakönyvi másolatokat, melyekből kitűnt, hogy Imrédy egyik dédatyja hétéves korában, 1814-ben tért át szüleivel együtt a zsidó vallásról a keresztény vallásra, felszólította, hogy adja be lemondását!

Rassay Károly a következőket írja feljegyzéseiben:

„Hogy Imrédy zsidó származását igazoló bizonyítékok mily úton lettek megszerezve, az a történelem szempontjából — lényegtelen. De Horthy előadását (önéletrajzában — KE) ebben a tekintetben két ponton helyesbíteni indokolt. Azt állítja, hogy Bethlen azzal adta át neki az iratokat, hogy azt egy budapesti napilap le akarja közölni. Ez tévedés. Bethlen az eredetiről hiteles másolatokban kivett kivonatokat azzal adta át Horthynak, hogy Imrédy elbocsátásának elutasítása esetén azokat azzal az indítvánnyal fogják letenni a képviselőház asztalára, hogy hitelességüket a két Ház elnökeiből és a hercegprímásból alakítandó bizottság vizsgálja fe-

lül. Tehát nem szenzációt hajszoló újságtrükkről, hanem egy utolsó kísérletről volt szó, hogy az országot megállítsák a lejtőn.

De éppúgy helyesbíteni kell azt is, hogy a bizonyítékokat Keresztes-Fischer szerezte volna be. A való tényállás az, hogy Horthy a Bethlen által átadott okiratok valódiságáról hivatalosan akart meggyőződni. Ezért hívatta Keresztes-Fischer belügyminisztert és titoktartásra szavát véve, utasította, hogy minisztériuma útján verifikálja a beszerzett anyakönyvi kivonatokat. Ez történt.

Imrédy csak annyit kérdezett Horthytól: »Hiteles ez?« Az igenlő válasz után rosszul lett és *felmentését kérte.*"

Ezt mondotta el indoklásul Imrédy a kormánypártban tartott értekezleten, és ezt közölték a parlamentben is.

De a valódi, az igazi ok nem ez volt. A Szociáldemokrata Párt vezérszónoka nyíltan meg is mondotta:

„Egészen tisztázatlan — és ennek a mai vitának keretében mégis csak fel kell vetni ezt a kérdést —, hogy az előző miniszterelnök úrnak miért kellett lemondania. Azt mi már megszoktuk, hogy a kormányok nem a parlamentben buknak meg, hanem rendesen más körülmények hatása alatt kénytelenek megbízásukat visszaadni, de az, amit most itt bejelentettek, hogy a magyar miniszterelnök azért mondott le, mert egynyolcad rész zsidó vér van benne, lehet esetleg a kabaréműsornak hálás témája *(Rátz Kálmán:* Az is!), de a magyar politikai életben egészen példátlan eset, amely nemcsak hogy itt példátlan eset, hanem külföldön is olyan nevetségessé teszi az országot ezekben a súlyos és nehéz időkben (Úgy van! a szélsőbaloldalon), hogy ezt a kérdést itt magyar vonatkozásban is szóvá kell tenni, és azt kell mondani, hogy Magyarországon ezért nem kell miniszterelnöknek lemondania. (Úgy van! a szélsőbaloldalon.) Ha pedig nem azért kellett lemondania a volt miniszterelnök úrnak, akkor kérdjük, miért kellett lemondania? A zsidójavaslat miatt? A zsidójavaslat miatt nem kellett lemondania, hiszen ebben a tekintetben a képviselőház bizottsága már állást foglalt, a földbirtokreformban pedig már annyi alku történt, hogy meg vagyok győződve, hogy ennek az alkunak alapján ezt a kérdést nem hogy meg lehet oldani, hanem el lehet odázni egy ideig. (Úgy van! a szélsőbaloldalon.) Semmiféle olyan ok sem volt tehát, amely itt volna előttünk. Az egész város tele van különböző hírekkel . . ."

Talán még ennél is feltűnőbb és figyelemre méltóbb az, hogy a Nemzeti Egység Pártja február 15-i értekezletén, ahol Imrédy elmondotta, hogy zsidó származása körül újabban felmerült adatok miatt nyújtotta be lemondását, az egyik felszólaló, Szeder János utalt arra, hogy *„a kulisszák mögött történt valami"*, majd így folytatta: „Ki kell azonban jelentenem, hogy ha a politikai irányzat eltérne attól az iránytól, amelyet felvett néhai Gömbös Gyula, majd Darányi Kálmán és legújabban Imrédy Béla vezetése alatt, akkor a tájékozatlan közvélemény, amely nem tudja megérteni, hogy miért távozik egy miniszterelnök, aki maga mögött tudja az ország többségét, kíváncsi lesz arra, mi történik a kulisszák mögött. (Nagy taps és helyeslés.) A tájékozatlan közvélemény akkor kíváncsi lesz arra, hogy kik azok, akik mártírt csinálnak, kik azok, akik keresztre feszítenek, és a folyton erősödő nacionalista, militarista szellemű jobboldali közvélemény ezeket a kulisszákat szét találja dönteni."

A német sajtó nagy részletességgel foglalkozott Imrédy lemondásával. A náci párt hivatalos lapja, a *Völkischer Beobachter* fenyegetően hangsúlyozta: a *következő kormány iránya nem térhet el az előzőétől.* A lap szerint Imrédy ellen összefogtak a reakciósok és a „lakkcsizmás" parasztok.

A Kölnische Zeitung egyszerűen megfenyegette a magyar uralkodó köröket: *„Magyarország csak akkor játszhat aktív szerepet a Duna-medencében, ha belsőleg megerősödik s külpolitikáját belülről nem keresztezik ismételten úgynevezett alkotmányos erők."*

Érdemes megemlíteni, hogy a szélsőjobboldali Új Magyarság 1939. február 17-i száma londoni lapvéleményeket idéz, amelyek szerint Imrédy ereiben minimális zsidó vér folyik, úgyhogy még a német törvények szerint is teljes jogú árjának számítana. A Daily Telegraph felteszi a kérdést: „vajon [Magyarországon] ki állná ki sikerrel az ilyen szigorú családfavizsgálatokat, és budapesti körökben már nyíltan beszélnek több magasállású személyiségről, akik az ilyen családfakutatás áldozatai lehetnének . . ."

Még csak annyit: amikor 1944 nyarán Imrédy, mint a Sztójay kormány tárca nélküli közgazdasági minisztere ellentétbe jutott a németekkel, akkor megint az egynyolcad zsidó származást használták fel megbuktatására! . . .

Mindent összevetve: Imrédy lemondását a származásában felfedezett „hibák" miatt kényszerítették ki, de a miniszterelnök menesztésének elsődleges oka — mint bel- és külföldön a jól értesült körökben akkor is tudták — nem ez volt! *Az az úri, konzervatív,*

reakciós nagybirtokos, nagytőkés réteg, amely 1919 nyarán Szegeden és Becsben megszervezte a Tanácsköztársaság ellen az Anti-bolsevista Comitét, és amely társaság élén Károlyi Gyula gróffal és Bethlen István gróffal, létrehozta 1919 őszén az ellenforradalmi rendszert Magyarországon, és amely társaság Teleki és Bethlen miniszterelnöksége alatt ezt a rendszert stabilizálta. Időszerűnek tartotta a német és olasz fasiszta módszerek utánzását, követését a belpolitikában, egyúttal szabadabb mozgást óhajtott biztosítani magának külpolitikai téren is.

Horthy az új kormány megalakításával Teleki Pál grófot bízta meg. Az Új Magyarság elégedetten szögezte le

„Megnyugvással és örömmel fogadják jobboldalon a válság megoldását, annál is inkább, mert úgy tetik meg, hogy amint a közelmúltban lezajlott kormányválság idején Teleki Pál gróf volt az, aki a megoldás körül neki juttatott szerep betöltése során a legteljesebb baráti ragaszkodással és hűséggel állt Imrédy Béla mellett, úgy most maga a lemondott miniszterelnök, *Imrédy Béla volt az, aki a maga részéről is a válság kitörésekor nyomban Teleki Pál grófot ajánlotta utódjául.*"

Imrédy Béla egy dobozt nyújt át Schachtnak

Díszmagyarban, Kállayval

A Gellért-fürdőben, olvas

Díszti egyenruhában

Zsakettben, sörrel

Esőköpenyben, tábornokkal

A parlamentben Keresztes-Fischer oldalán

Dobogón, Mussolini oldalán

Mint hordószónok Rajniss és Jaross között

Teleki Pál Ribbentroppal

. . . Münchenben, a Hitler-Jugend előtt

Az angol főcserkésszel

A német diktátorral

Cincár-Markovits jugoszláv külügyminiszter megkoszorúzta Budapesten a Hősök emlékművét

Emlékezetül adom ezennel mindenkinek, akit illet, hogy Magyarország országgyűlésének képviselőháza és felsőháza közös egyetértéssel a következő törvénycikket alkotta:

Törvénycikk

a Belgrádban, 1940. évi december hó 12.-én kelt magyar-jugoszláv barátsági szerződés becikkelyezéséről.

1. §. A Magyar Királyság és a Jugoszláv Királyság között Belgrádban, 1940. évi december hó 12.-én kelt barátsági szerződés az ország törvényei közé iktattatik.

2. §. Az 1. §-ban említett barátsági szerződésnek eredeti francia szövege és hivatalos magyar fordítása a következő:

(Eredeti francia szöveg.)

TRAITÉ D'AMITIÉ

entre

le Royaume de Hongrie

et

le Royaume de Yougoslavie.

Son Altesse Sérénissime le Régent du Royaume de Hongrie

et

Sa Nom de Sa Majesté le Roi de Yougoslavie, les Régents Royaux,

Prenant en considération les rapports de bon voisinage, d'estime sincère et de confiance mutuelle heureusement existants entre leurs nations;

(Hivatalos magyar fordítás.)

BARÁTSÁGI SZERZŐDÉS

a Magyar Királyság

és

a Jugoszláv Királyság

között.

Ő Fensége a Magyar Királyság Kormányzója

és

Ő Felsége Jugoszlávia Királyának nevében a Királyi Régensek,

Figyelembe véve a nemzetek között örvendetesen fennálló, jószomszédságon, őszinte megbecsülésen és kölcsönös bizalmon alapuló kapcsolatokat;

A kormány örökbarátsági szerződést kötött Jugoszláviával

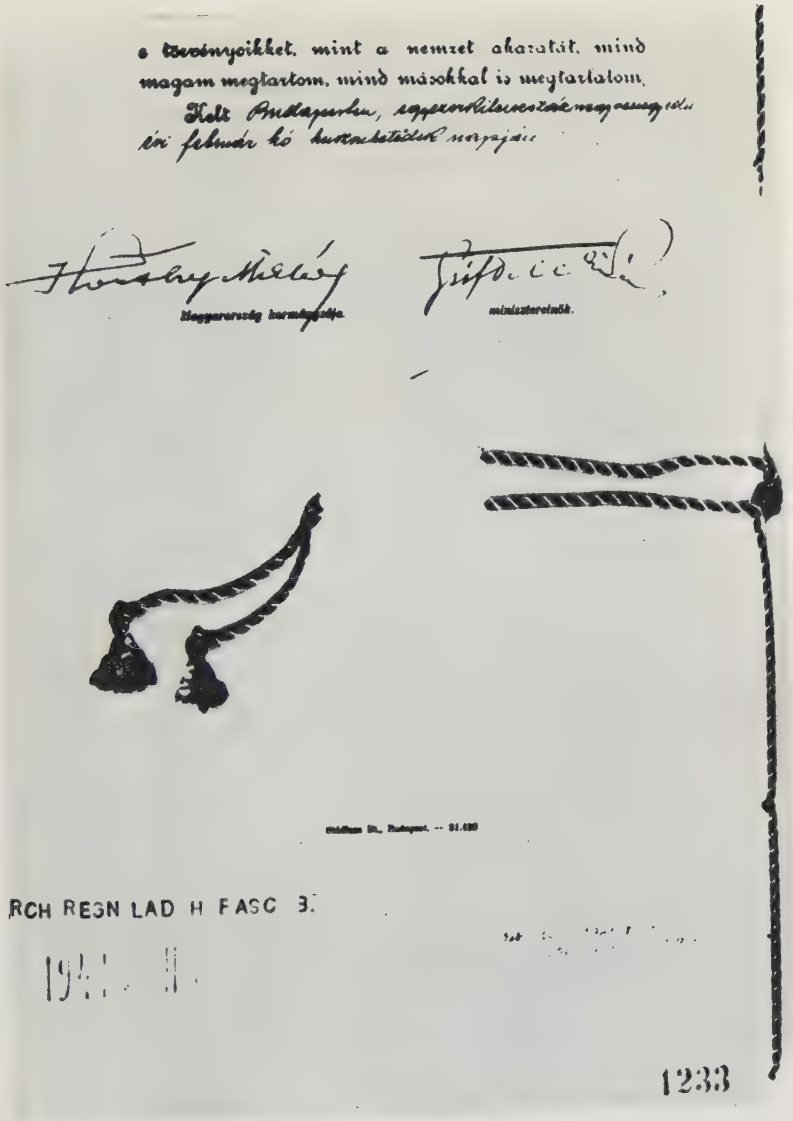

e törvényeikket, mint a nemzet akaratát, mind magam megtartom, mind másokkal is megtartatom.

Kelt Budapesten, [illegible] évi február hó huszonhetedik napján.

Magyarország kormányzója.

miniszterelnök.

RCH REGN LAD H FASC 3.

1233

„Megtartom . . . és megtartatom . . .”

53.

A földmivelésügyi miniszter ur bejelenti, hogy a mai minisztertanácson nincs előterjesztése.

Tudomásul vétetik.

40.

A külügyminiszterium vezetésével megbizott miniszterelnök ur tájékoztatja a minisztertanácsot a balkáni német-olasz katonai előnyomulásról és a mai hadihelyzetről, amely igen kedvezően alakult a tengelyhatalmak hadi erőire nézve. A budapesti német követ kormánya megbizásából közölte, hogy Torontált német csapatok szállják meg, ugyszintén a Drávától északra a Muraköz kérdésében is később lesz a döntés.

A miniszterelnök ur közölte azon álláspontját, hogy Torontál nekünk jár. Ugyszintén mi közöltük a horvátokkal a Muraköz kérdésében elfoglalt álláspontunkat. Addig mig meg nem egyezünk a horvátokkal, igényt tartunk erre a területre is.

A honvédelmi miniszter ur ez alkalommal is rámutat arra, hogy Berlinben tett legutóbbi látogatásakor a Führer kijelentette előtte audienciáján: " Sie können nehmen, was Sie wollen", Keitel tábornagy és Paulus tábornok a vezérkar főnökének helyettese pedig kifejezetten a

./.

„Sie können nehmen, was sie wollen" (elvehetik, amit akarnak) — ígérte Hitler, de . . .
Minisztertanácsi jegyzőkönyv)

Bárdossy László fogadtatása Németországban

A Szovjetunió, hogy kimutassa barátságát és békés szándékát, visszaadta Magyarországnak az 1849-ben zsákmányolt honvédzászlókat. A Budapestre érkezett lobogókat ünnepélyes menet kísérte a Hadimúzeumba

Bárdossy László — a kassai támadás hazug ürügyén — mégis hadat üzent

MÁSODSZOR A SÁNDOR-PALOTÁBAN...

Teleki programja — Az első út Rómába vezet — Pallavicini Londonba, Teleki Berlinbe megy — A második bécsi döntés — Meddig érvényes egy „örökbarátsági" szerződés?

Teleki Pál gróf dezignált miniszterelnök *1939. február 16-án* délután $^1/_2$6-kor mutatta be a *kormány tagjainak névsorát* Horthy Miklós kormányzónak. Az előző kormánylistához képest — a miniszterelnök személyén kívül — annyi változás volt, hogy Hóman Bálint visszakerült a kormányba, ismét átvette a vallás- és közoktatásügyi tárcát.

A kormányzó jóváhagyása után Teleki azonnal a Nemzeti Egység Pártja értekezletére ment, ahol a nagy számban egybegyűlt képviselők, felsőházi tagok és főispánok előtt ismertette programját.

Bevezetőül Imrédy kilenc hónapi miniszterelnöki tevékenységének jelentőségét méltatta, majd kijelentette: „Mély fájdalmunkat, amely mindannyiunkat eltölt amiatt, hogy munkája közben látjuk visszavonulni vitéz Imrédy Bélát, enyhíti az a tudat, hogy közöttünk marad, s munkásságát nem fogjuk elveszíteni. Bírom erre az ő baráti ígéretét..."

A következő kijelentés pedig a pozitív változást várók reményeit hűtötte le: „Mindenekelőtt ki kell jelentenem urbi et orbi (ország-világ előtt — KE), hogy az előző kormány programja változatlanul áll. *Sem a kül-, sem a belpolitikában nem történik irányváltozás. A személyi összetétel változatlanságával is az irány azonosságát kívánjuk dokumentálni.*"

Amikor február 21-én a Miniszterelnökség tisztviselői kara üdvözölte a Sándor-palotában, válaszában Teleki leszögezte: „Húsz évvel ezelőtt már működtem ebben az épületben. Ha azóta el is telt húsz esztendő, *bizonyos, hogy ugyanazzal a lelkesedéssel és változatlanul ugyanazzal a meggyőződéssel jöttem ide, mint annak idején Szegedről.*"

Csak egy pillanatra: mit hozott Szegedről 1919—20-ban Teleki

gróf? Támogatta a fehérterrorista különítmények vérengzéseit; miniszterelnöksége idején hozzájárult, hogy e különítmények mint a reguláris hadsereg egységei szerepeljenek. 1920 tavaszán komoly tárgyalásokat folytatott francia tőkéscsoportokkal a *Magyar Államvasutak 99 évre való bérbeadásáról,* a béketárgyalásokon kilátásba helyezett csekély területi változtatások reményében. Egyebek között a parlament elé terjesztetett és elfogadtatott három igen különös törvényjavaslatot. Az első a középkori botbüntetést állította vissza, a második a zsidó vallású hallgatóknak az egyetemekre és főiskolákra való felvételét korlátozta. (Ez volt az első antiszemita törvény a XX. századbeli európai államok törvénytárában!) A harmadik törvény kiterjesztette Horthy kormányzó amúgy sem csekély jogkörét.

Teleki 1939. február 22-én — minden esetleges téves kombinációt eloszlatandó — leszögezte a kormánypártban: „... Azt a programot, amelyet előttem *Gömbös Gyula* indított útnak, *Darányi Kálmán* és azután *Imrédy Béla* barátaim fejtettek ki, a *legteljesebb mértékben magamévá teszem és továbbviszem.*" És a kormánypárti képviselők élénken tapsoltak.

Amikor pedig mint új miniszterelnök február 23-án hódoló táviratot intézett *Hitlerhez,* a Harmadik Birodalom Führerjéhez, és ebben a táviratban a *„bensőséges baráti viszony fenntartására és további kimélyítésére"* irányuló törekvéseit hangoztatta, már minden józanul látó és gondolkodó magyar állampolgár tudta, milyen miniszterelnököt ültetett az ország nyakára Horthy kormányzó.

KÁRPÁT-UKRAJNA ELFOGLALÁSA

Teleki és Csáky rövidesen átnyújtotta az első „ellenszámlát" a náci vezetőknek. Alig tíz nappal a Teleki-kormány megalakulása után, 1939. február 27-én Csáky külügyminiszter a következő közlést jutatta el Hardy katonai attasé útján Weizsäcker német külügyi államtitkárhoz:

„Csáky gróf kéri, hogy a magyar csapatoknak Kárpátaljára való esetleges bevonulását érintő múltkori kérdését ne tekintsék politikai demarsnak. *Az okok, amelyek Magyarországot arra késztetik, hogy saját kormányzata alá vegye Kárpátalja területét, tisztán gazdaságiak.*"

A német válasz nem váratott magára sokáig; azon egyszerű okból, mert Hitler napirendre tűzte az *egész* csehszlovák kérdés „gyökeres megoldását".

1939 március első napjaiban ismét a csehszlovák kérdés került a világsajtó érdeklődésének középpontjába: a német lapok és rádióállomások — régi recept szerint — nap mint nap a csehszlovákiai németek szörnyű üldöztetéséről, elnyomatásáról harsogtak. Mindenki sejtette, hogy Hitler újabb agresszióra készül.

1939. március 12-én Hitler magához hívatta Sztójay berlini magyar követet és közölte vele, hogy megindítja a Csehszlovákia felszámolására irányuló akciót, egyúttal Sztójay rendelkezésére bocsátott egy különrepülőgépet, hogy menjen Budapestre, adja át Horthynak a *Führer üzenetét:* a Wehrmachttal egyidőben a magyar egységek *kezdjék meg a támadást és foglalják el Kárpát-Ukrajnát.*

Horthy Miklós, örömtől repeső levélben válaszolt Hitlernek:

„Excellenciád!

Nem tudom elmondani, hogy milyen boldog vagyok, mivel ez a forrásvidék Magyarország számára — nem szívesen használok nagy szavakat, de ténylegesen — életkérdés.

Az intézkedéseket már megtettük. *Csütörtökön, folyó hó 16-án határincidens lesz,* amelyet szombaton követ a nagy támadás.

És sohasem fogom elfelejteni a barátságnak eme bizonyítékát, és *Excellenciád az én hálámra mindig sziklaszilárdan számíthat.*

Baráti hűséggel:

Horthy"

1939. március 15-én, Cseh- és Morvaország náci letiprásakor ismét hullatott egy morzsát a náci agresszor a dús zsákmányból: — Kárpát-Ukrajnát megszállhatták a magyar ellenforradalmi rendszer csapatai.

A haladó bel- és külföldi közvélemény utálattal és megvetéssel fogadta a Horthy-garnitúra újabb agresszióját.

A magyar nagybirtokosok és nagytőkések vadászterülete ismét bővült: növekedett a haszon, érdemes volt — gondolták — csatlakozni Hitlerhez. Érdemes volt Imrédyt megbuktatni, hiszen amit ő a „rongyos-gárdistákkal" és a debreceni vegyesdandár felvonultatásával nem tudott elérni, azt Teleki „ingyen" megkapta, sőt maga Hitler kérte, hogy a magyarok is vegyenek részt az újabb területszerzésben!...

„A magyar uralkodó osztályok revíziós politikája gyengítette a csehszlovák köztársaság helyzetét a német hódítóval szemben, *Csehszlovákia likvidálása kockára tette a független Magyarországot*" — állapította meg az Új Hang, a Kommunisták Magyarországi Pártjának folyóirata Hitler Prágában című cikkében.

Horthy, a magyar reakció kockára tette a területi revízió megvalósításáért Magyarország függetlenségét, és ebbe a hazárdjátékba majdnem belepusztult az ország...

Csáky István gróf külügyminiszter a kárpát-ukrajnai akció után egy héttel, 1939. március 23-án a képviselőház külügyi bizottságában hosszasan bizonygatta: a *Teleki-kormánynak különös gondja volt arra, hogy senkitől ne kérjen, senkinek ne ígérjen semmit...*

(Lehet, hogy Horthy kormányzó nem tájékoztatta külügyminiszterét a Führerhez írt leveléről? Vagy Csáky grófot vészes emlékezetzavar kerítette hatalmába, és elfelejtette, hogy két hónappal ezelőtt, 1939. január 16-án mi mindent ígért ő személyesen Hitlernek Berlinben? Arra sem emlékezett már, hogy néhány nappal később milyen nagy igyekezetet fejtett ki a Ciano olasz külügyminiszterrel folytatott budapesti tárgyalásokon a célból, hogy ha Németország és Olaszország katonai jellegű megállapodással egészíti ki az Antikomintern Paktumot, ehhez csatlakozhassék a magyar ellenforradalmi rendszer is!?...)

1939 április közepén Budán, a Sándor-palotában lázas előkészületek folytak: Rómában a fasiszta Olaszország és Berlinben a náci Németország vezetői előtt óhajtott tisztelegni — működésének megkezdése alkalmából — Teleki miniszterelnök. Gömbös Gyula kormányra jutása óta — büszkélkedett Berlinből jövet Teleki gróf — a magyar ellenforradalmi rendszer miniszterelnökei és külügyminiszterei, amikor az ország vezetését átveszik, ellátogatnak a hozzánk barátilag közel álló két nagyhatalom fővárosába, felkeresik e két nemzet vezéreit és az ő munkatársaikat...

Teleki nem akarta megszakítani a szokás fonalát, és nem rajta múlott, hogy a római és berlini látogatásra előbb nem kerülhetett sor. Az volt ugyanis a helyzet, hogy a Führer és a Duce 1939 kora tavaszán éppen soron levő agressziós terveik sürgős megvalósításán „fáradoztak". Hogy csak a legfontosabb dátumokat említsük:

— 1939. március 15-én Hitler csapatai lerohanták Cseh- és Morvaországot, létrehozták a cseh-morva protektorátust.

— Egy héttel később, *1939. március 22-én* a náci *Németország bekebelezte a Memel-vidéket.*

— *Másnap, március 23-án német—szlovák szerződést írtak alá,* melynek alapján a Wehrmacht katonai támaszpontokat létesíthetett Szlovákiában; Szlovákia gyakorlatilag német fennhatóság alá **került.**

— *Március 28-án Franco tábornok* a német—olasz fegyveres erők, páncélosok és repülők támogatásával *bevonult Madridba.*

— *Április 3-án Hitler* kiadta az utasítást a Lengyelország megtámadását célzó terv, a „Fall Weiss" kidolgozására.

— *Április 7-én a Duce csapatai* — koholt ürügy alapján — megszállták Albániát. Zogu király külföldre menekült. Április 12-én az albán nemzetgyűlés — az olasz szuronyok árnyékában — „egyhangú lelkesedéssel" felajánlotta az albán koronát Viktor Emánuel olasz császárnak és királynak...

Ilyen körülmények között a fasiszta Olaszország és a náci Németország politikai és katonai vezetői nem tudtak időt szakítani maguknak arra, hogy fogadják az ellenforradalmi Magyarország miniszterelnökét és külügyminiszterét. Teleki és Csáky nyilván nem sértődik meg, ha megvárakoztatják őket...

Április 14-én végre megjött Rómából a beleegyező válasz, és az aznap tartott Minisztertanácson Teleki örömmel közölhette, hogy „folyó hó 17-én a külügyminiszter úrral Rómába utazik, ahol bemutatkozó látogatást tesz Mussolini olasz kormányelnöknél, és úgy vele, mint Ciano gróf olasz külügyminiszterrel megbeszéléseket fog folytatni".

Teleki és Csáky olyan időpontban indultak az európai fasiszta nagyhatalmak vezetőihez, amikor szinte az egész világ aggodalommal figyelte, merre fog lecsapni az olasz vesszőnyalábos bárd és a kiterjesztett szárnyú német sas. *Tisztelgő, baráti látogatás 1939 április második felében Hitlernél és Mussolininál súlyos politikai tüntetés jellegét viselte magán.*

Teleki és Csáky mindezt tudta, de nemcsak tudta, hanem minden tőlük telhetőt megtett, hogy megmutassa a világnak: ők együtt akarnak haladni az európai fasiszta hatalmakkal.

Már április 4-én Csáky bejelentette a Minisztertanácsban, hogy „a miniszterelnök úr és az ő római és berlini hivatalos útja előtt eltökélt szándéka közölni a Népszövetség vezértitkárságával, hogy Magyarország kilép a Népszövetségből..."

A szót tett követte, és április 11-én a Teleki-kormány ilyen értelmű közlést el is juttatott Genfbe.

Az olasz félhivatalos Stefani hírszolgálati iroda budapesti tudósítója ezzel kapcsolatban a következőket jelentette Rómában: „Magyarország kilépését a Népszövetségből úgy tekintik, hogy Teleki gróf és Csáky gróf, kik legközelebb Rómába utaznak, meg akarják erősíteni azon *elszánt akaratukat, hogy mindenben igen hűségesen követik a Róma—Berlin tengely politikáját.*"

Egy nappal elutazása előtt, Teleki miniszterelnök — vagy azért, hogy biztosítsa az angol kormánykörök jóváhagyását politikájához, vagy talán csak azért, hogy kipuhatolja a Csatorna túlsó oldalán élő politikai barátai álláspontját — a következő levelet intézte Festetich György herceghez*:

„Miniszterelnök

Kedves Georgy! IV/16.

Most indulok Itáliába, pénteken este jövök vissza. De már most meg akarom jó előre írni, hogy úgy látom, nagyon hasznos lenne, sőt szükségessé válhatik, hogy ha egészséged engedi, május elején kimenj Angliába — éspedig úgy látom, h. éppen Te és valószínűleg csakis Te lennél alkalmas. Többet e percben nem mondhatok. 22-étől 27-ig Pesten vagyok. Talán akkor beszélhetünk, és megmondhatod, hogy lehetséges-e kiutazásodat számításba vennem és Tőled ezt az áldozatot kívánni.

Szívből üdvözöl

Bóli"**

BIZALMAS MEGBESZÉLÉS MUSSOLINIVAL

Másnap Teleki és Csáky elutazott Rómába, ahol a magyar államférfiakat nagy ünnepélyességgel fogadták. Az április 18—20-ig tartó tárgyalásokról Csáky külügyminiszter Rómában, április 20-án az alábbi titkos feljegyzést készítette:

„Előadásomat azzal kezdtem, hogy Mussolini kormányelnöknek a legőszintébb köszönetemet tolmácsoltam azért a diplomáciai támogatásért, amelynek eredményeként Kárpátalja és azt megelő-

* F. Gy. herceg — 70 000 hold ura — korábban követségi titkár volt Londonban és rokoni kapcsolatban állt előkelő angol családokkal. Teleki bizonyosan személyi összeköttetéseit igyekezett igénybe venni.

** Teleki Pált családi és szűk baráti körben Bóli-nak becézték.

zőleg Felső-Magyarország magyar többségű része visszakerült az anyaországhoz.

Gr. Teleki Pál a Kormányzó Úr Ő Főméltósága és az egész magyar nemzet nevében ezt, az őszinte barátságot megpecsételő, önzetlen politikai tevékenységet szintén megköszönte.

Ezután előadtam Mussolininak, hogy Magyarország, mint a múltban, a jövőben is híven kitart tengelypolitikája mellett. Kétségtelen, hogy a magyar tömegek szimpátiája inkább Róma felé igazodik, de a kormány minden törekvése azon lesz, hogy egyforma viszonyt tartson fenn Rómával és Berlinnel, nehogy Berlinben félreértések keletkezzenek, és ezáltal az olasz kormány is kellemetlen helyzetbe jusson.

Mussolini teljes mértékben helyeselte ezt a felfogást.

Utána mindenekelőtt arra kérve, hogy félre ne értsen, előadtam, hogy komoly politikusokban megnyilvánul az az aggodalom, hogy a Német Birodalom dinamikus erejét, ha talán nem is közvetlenül, de közvetve Magyarország is megszenvedhetné. Sokan vannak — mondottam —, akik úgy vélik, hogy egy esetleges német—lengyel vagy német—román konfliktus kitörésekor a Birodalom nem sokba venné Magyarország szuverenitását, ha egyes közlekedési vonalaira szüksége volna. És habár a kormány ezt az aggályt nem osztja, hálás volnék, ha kifejtené álláspontját, amelyet természetesen a legnagyobb titoktartással kezelnék.

Az olasz kormányelnök azt válaszolta, hogy ő föltétlen híve a tengelypolitikának, és Németországot jó vagy rossz sorsában követni fogja, és fegyveres konfliktus esetén az első pillanattól kezdve az utolsóig, mégis megállapítja, hogy minden, Magyarország elleni, nyílt német erőszak a tengelypolitikának a végét jelentené, annak minden diplomáciai konzekvenciájával. Az olasz nép — mondotta Mussolini — ismeretes okokból lenyelte Ausztria bekebelezését, megértette Csehország eltűnését, de semmi esetre sem tűrné, hogy Magyarország függetlenségén sérelem essék. Ő — Mussolini — nem hiszi, hogy a németek bármilyen lépésre is elragadtatnák magukat Magyarországgal szemben, de ha ilyesmi előfordulna, akkor számíthatunk Olaszország teljes támogatására.

Ezt a nyilatkozatot köszönettel tudomásul vettük azzal a megjegyzéssel, hogy a magyar kormány őszinte tengelybarát politikája mellett, amely maga után vonja a németekkel való legjobb viszony ápolásának szükségességét, aligha fog ez az eset előadódni."

A jugoszláv—magyar viszonnyal kapcsolatban Csáky kifejtette, hogy még hosszú ideig meg kell maradni „a baráti nyilatkozatok, a kapcsolatok fokozatos kiépítése és a magyar kisebbség sorsának javítása terén, mert *komolyabb aktusra még nem érett meg az idő*".

„Arra kértem Ciano grófot — írja feljegyzésében Csáky —, hogy ha 22-én Velencében Cincar-Markovic jugoszláv külügyminiszterrel találkozik, csak annyit mondjon neki, hogy Magyarország felől a közeledés kapui tárva-nyitva állnak, amiről az olasz kormány feje és ő, Ciano gróf is meggyőződött, és hogy az olasz kormány szívesen látná, ha a magyar—jugoszláv közeledés minél gyorsabb ütemben és minél nagyobb mérvben történnék meg.

Ebben a formulában meg is állapodtunk.

A beszélgetés során úgy Mussolini, mint Ciano gróf kiemelték, hogy a jugoszlávok, bár nem éppen örültek Albánia bekebelezésének, kifogástalan magatartást tanúsítottak. *Ha azonban a jugoszlávok viselkedése Olaszországgal szemben megváltoznék, akkor Jugoszláviának mint egységes államnak el kell tűnnie a föld színéről.*

Általában több ízben nyertem azt a benyomást, hogy az olaszok ugyan szeretnék a mai Jugoszláviát fenntartani, de komolyan számolnak az eshetőséggel, hogy az valamelyes okból lehetetlenné válik, vagy hogy Jugoszlávia a tengely szempontjából megbízhatatlanná lesz, és akkor alkotórészeire szeretnék bontani. *Határozott felosztási programjuk nincs, de a körvonalakat már átgondolták. [?!]*

Megkérdeztem azt is, vajon *a Német Birodalom szintén számol-e Jugoszlávia felosztásának lehetőségével, mire Mussolini* Göring tárgybavágó, néhány nap előtti nyilatkozatára hivatkozva, *igenlőleg válaszolt.*

Jugoszlávia belső, külső, katonai és gazdasági helyzetével, az egyes államokhoz fűződő viszonyáról rendkívül behatóan foglalkoztunk, de végül nem tértünk el attól az állásponttól, hogy úgy Magyarországnak, mint Olaszországnak elsőrangú érdeke, hogy ez az állam lehetőleg tel-quel [úgy, ahogy — KE] fennmaradjon. Velencében — mondotta Mussolini — az olasz kormány minden erejével azon lesz, hogy a jugoszlávokat az Antikomintern Paktumba beleszorítsa. Későbbi fejlődés folyamán, *ha Olaszország, Németország és Japán között katonai egyezmény jönne létre, akkor azt reméli Mussolini, hogy sikerülne minden félreértés lehetőségét elkerülve, Magyarországot és Jugoszláviát a tengelyhez ka-*

tonailag is hozzákapcsolni olyan értelemben, hogy Jugoszlávia és Magyarország is külön-külön kinyilatkoztatná, hogy a tengely által kiépített védelmi rendszerhez csatlakozik. Ezáltal — mondotta Mussolini — a magyar politikának egy másik célja is eléretnék, azaz Románia izolálása."

Szóba került e tárgyaláson Románia is. Mussolini a német—román gazdasági egyezményt igen nagy horderejűnek és Romániára nézve rendkívül súlyosnak jellemezte. Koloniális szerződésre emlékeztet — mondotta az olasz kormányelnök.

Rendkívül érdekes a feljegyzés azon része, amely Közép-Európa érdekszférákra való felosztásáról szól. Mussolini kijelentette, hogy *„bizonyos mértékben érdekszférákra osztották Berlinnel Közép-Európát;* kelet felé szabad kezet adtak a Német Birodalomnak, míg a Földközi-tengeren és az ahhoz kapcsolt részeken Olaszország gyakorol kizárólagos befolyást.

Arra a kérdésemre, hogy *vajon mi hova tartozunk, azt válaszolta az olasz kormányelnök, hogy Magyarországon egyformán óhajtja Róma Berlinnel befolyását érvényesíteni.* Hangsúlyozta, hogy ezzel szemben Jugoszláviában magának kizárólagosságot biztosított.

Nem zárkóztam el ama benyomás elől, hogy Romániában viszont a németeknek engedték át az elsőbbséget. A Balkán többi részeit ismét Olaszország tartotta fenn magának, mint a középtenger egyik fontos hátországát."

Csáky tíz pontban foglalta össze feljegyzésének végén a tárgyalások eredményét:

„1. Magyar—olasz érdekközösség, sőt érdekazonosság a tengelyen belül.

2. Megállapítottuk, melyek a tengely gyenge pontjai, és hogy Olaszország ebben diplomáciailag egy erőtényezőt jelent, mert Román keresztül különböző okokból könnyebb a kis- és középállamok sokaságát a tengelyhez kapcsolni, mint Berlinen keresztül. Ebből azonban természetszerűleg Berlin is kiveszi a maga haszonrészesedését [!].

3. Olaszországnak elsőrangú érdeke az erős Magyarország, és Magyarországnak majdnem életfeltétele az erős Olaszország.

4. A tengelyen belül is szükség van az egyensúlyra, mert csak így lehet tartós. Az egyensúlyt csak úgy lehet biztosítani, ha a tengelyhez minél több, megbízható, kis- vagy középállam csatlakozik. Hiszen világos, hogy az adott erőviszonyokból kifolyólag ezek csatlakozása elsősorban Olaszországot fogja erősíteni. (Itt

Mussolininak feltettem a kérdést, hogy Románia esetleges közeledésének nem az volna-e az ára, hogy területi sérthetetlenségét garantálják? Amire azt válaszolta Mussolini, hogy Olaszország részéről ez a veszély nem fenyeget.)

5. A *tengelypolitika az egyetlen lehetséges politika a mai viszonyok között.* Annak megingása nemcsak Berlin és Róma jelenlegi pozícióját veszélyeztetné, hanem káosszal fenyegetné egész Közép-Európát, sőt talán egész Európát.

6. Románia izolálására fogunk törekedni anélkül, hogy Németország karjaiba hajtanánk, amiből kifolyólag

7. a legjobb viszonyra törekszünk Jugoszláviával, amelyet egyelőre közös érdekből jelenlegi határai között óhajtunk fenntartani.

8. Németország felé kapcsolatainkat ápolni fogjuk, amely követelményhez tartozik az, hogy Szlovákiával szemben a legnagyobb türelmet és óvatosságot gyakoroljuk.

9. Komoly célja mindkét államnak a béke fenntartására mindent elkövetni. A háború egyikünknek sem érdeke, és nem áll az a tétel, hogy az idő a tengelyhatalmak és barátaik ellen dolgozik.

10. Igyekezni fogunk a gazdasági kapcsolatokat Olaszországgal újból kimélyíteni, aminek részletes megbeszélésére Kunder kereskedelemügyi miniszter 30-án Rómába utazik."

Teleki és Csáky megnyugodva jött el Rómából: Mussolini biztosította őket támogatásáról, elismerte a magyar külpolitika közelebbi és távolabbi célkitűzéseinek jogos voltát, egyetértett velük az „ütemezés" kérdésében is. Mindössze azt nem mérte fel a két magyar politikus: ha szükség lenne rá, mennyit jelentene a Duce Olaszországának támogatása, ki tudna-e állni a magyar álláspont mellett — esetleg Hitler Németországa ellenében?!

A nyilvánosság előtt, érthető módon, ezek a meggondolások így, ebben a formában nem jelentkezhettek, nem is jelentkeztek. A hazai és külföldi közvélemény általában úgy könyvelte el Teleki és Csáky római látogatását, mint azt a Frankfurter Zeitung című befolyásos náci újság emelte ki: ennek politikai jelentősége elsősorban abban állt, hogy „a *magyar kormány, tekintettel az általános világpolitikai helyzetre, el akar oszlatni minden kételyt a tengelyhatalmakkal való viszony tekintetében*".

Még folytak Rómában a magyar—olasz tárgyalások, de a náci sajtó már irányt óhajtott szabni azok menetének. A Berliner Börsenzeitung leszögezte: a magyar miniszterek útja a mostani, különösen feszült európai helyzetben „lényegesen hozzájárul a béke

biztosításához. A Rómában folytatandó megbeszélésekről — írta a lap — *még semmi bizonyosat nem tudni,* de annyi tény, hogy a *magyar külpolitika teljesen a Berlin—Róma tengely politikáját követi.*"

Teleki Pál a tiszteletére adott vacsorán pohárköszöntőjében igyekezett minden félreértést eloszlatni: „*Híven a tengelypolitikához, amelyet Magyarország spontán magáévá tett,* nem engedhetjük meg, hogy bármely más államhatalom ferde megvilágításba akarja helyezni nemzeti politikánkat. Kell-e erősebb bizonyíték Róma, Berlin és Budapest politikájának helyessége mellett, mint az, hogy a kölcsönös megbecsülés Budapest és Belgrád között mindjobban hódít a magyarok és jugoszlávok körében."

„SZEREZNI ÉS SZEREZNI HAGYNI..."

Alig érkezett vissza Budapestre Teleki és Csáky, máris komoly és meglehetősen kényes probléma elé került a magyar kormány. Az történt ugyanis, hogy Erdmannsdorff budapesti német követ megjelent a Külügyminisztériumban és átadott „tudomásulvétel végett" egy feljegyzést — amely magában foglalta annak a szerződésnek szövegét, amelyet egy *berlini részvénytársaság* kötött az 1939. március 15-e előtt uralmon volt kárpát-ukrajnai kormánnyal — *Kárpát-Ukrajna természeti kincseinek kiaknázására.*

Kényes volt az ügy, már azért is, mert a német követ a szerződés érvényességével kapcsolatban arra hivatkozott, hogy Teleki miniszterelnök 1939. március 13-án — két nappal Kárpát-Ukrajna megszállása előtt — illetékes német tényezőknek megígérte, hogy kormánya elismeri a kárpát-ukrajnai kormánnyal kötött összes gazdasági szerződéseket.

Csáky külügyminiszter feljegyzése ezután így folytatódik: „A Minisztertanácson ismertettem ezt a kérdést. Gróf Teleki Pál kijelentette, hogy 1. valami tévedésnek kell fennforognia, mert gazdasági kérdésekről a szóban forgó beszélgetés folyamán szó sem volt; 2. egy ilyen horderejű gazdasági lekötöttséget nem is vállalhatott volna, mert ellenkeznék a magyar alkotmánnyal és a fennálló törvényekkel; 3. a miniszterelnök kijelentette, hogy természetesen a birodalmi németek tulajdonában levő vagyont tiszteletben fogjuk tartani.

A Minisztertanács egyhangúlag azt a határozatot hozta, hogy bányászati kutatásokat Kárpátalján csak Magyarország végezhet, de ha találunk valamit, természetesen nem zárkózunk el az elől, hogy annak gyümölcseiből a baráti Németországnak is részt biztosítsunk."

Tehát: hiába vették birtokukba Horthyék Kárpát-Ukrajnát, és lettek részesei ezzel Csehszlovákia feldarabolásának, a zsákmány legértékesebb részére a nácik jelentették be igényüket...

Ezen a minisztertanácsi ülésen az 52. napirendi pont a miniszterelnök és a külügyminiszter németországi útjának előkészítése volt. A minisztertanácsi jegyzőkönyv ezt így örökítette meg:

„A *külügyminiszter úr* előadja, hogy pénteken, április hó 28-án a miniszterelnök úrral együtt Berlinbe utazik. A miniszterelnök úr bemutatkozó látogatást tesz Hitler vezér és kancellárnál. Háromnapi berlini tartózkodásuk alatt több alkalom nyílik arra, hogy beható megbeszélés tárgyává tegyék Németország vezére és kancellárja előtt, nemkülönben a Német Birodalom vezető tényezőivel, így elsősorban Ribbentrop külügyminiszterrel a külpolitikai helyzetet és a minket érdeklő kérdéseket. Bizalmasnak kéri tekinteni a mai külpolitikai helyzetre vonatkozólag előadandó tájékoztatást. Utal arra, hogy Hitler vezér és kancellár Berlinbe való elutazásuk napján, folyó hó 28-án pénteken mondja el a Kroll-operában nagy beszédét a német Reichstag tagjai előtt. Ezen beszédében válaszolni fog Roosevelt amerikai köztársasági elnök üzenetére, és értesüléseink szerint nyilatkozni fog Németországnak Lengyelországhoz való viszonyáról és az európai államok érdeklődésének homlokterébe került német—lengyel problémákról. A külügyminiszter úr megvilágítja az eshetőségeket. A külügyminiszter úr kérésére erre vonatkozó előadása bizalmasnak tekintetvén, annak a Minisztertanács jegyzőkönyvébe való felvételének mellőzését kéri.

A Minisztertanács tudomásul veszi a külügyminiszter úr tájékoztató előadását."

Teleki és Csáky a Hitler-beszéd elhangzása után néhány órával indult el Berlinbe. A díszes fogadtatás, a hivatalos pompa messze felülmúlta az olaszországit: látszott, hogy Hitler megkülönböztetett figyelmet fordít a náci Németország előkelő magyar vendégeinek látogatására.

A náci Németország agresszív terveit nem leplezte Hitler április 28-i beszédében: *felmondta a lengyel—német megnemtámadási szerződést, az 1935-ös angol—német flottaegyezményt*, durván

visszautasította Roosevelt amerikai elnök felhívását a vitás kérdéseknek tárgyalások útján való rendezésére, *nem volt hajlandó kötelező ígéretet tenni arra,* hogy *10 éven belül Németország nem indít támadó háborút.*

Budapesten magyar hivatalos kormánykörökben — jelentette az Havas francia hírszolgálati iroda — *Hitler beszédét monumentális műnek minősítik.* Teleki az indulás előtt a Német Távirati Iroda munkatársának adott nyilatkozatában az 1938 őszén és 1939 tavaszán bekövetkezett „országgyarapításra" utalva kijelentette: „Mindezeknek a változásoknak a bekövetkezése annak a bensőséges együttműködésnek köszönhető, amelyet Németország és Magyarország között a tengelypolitika keretében évek óta minden magyar kormány gondosan ápolt. Az utóbbi hónapoknak ezek az eseményei magyar szempontból is elválaszthatatlanul Hitler Adolf vezér és birodalmi kancellár dicsőségteljes működéséhez kapcsolódnak... Ezekkel az érzelmekkel és tapasztalatokkal és ilyen meggyőződéssel utazom Berlinbe. Bizonyára nem kell külön hangsúlyoznom, hogy magam is igyekszem a német—magyar barátság ápolásában ezen a téren is közreműködni."

A magyar közvélemény náciellenes része aggódva várta a Berlinből érkező híreket. De onnan csak szépet és kellemeset jelentettek a budapesti napilapok kiküldött munkatársai. Az Est című lap színes tudósításban számolt be Hitler kancellár estélyéről. Íme a cikk:

„*Az Adlon,* a *Kaiserhof* és a *Bristol* halljában és bizonyára még sok helyen minduntalan visszatér a beszélgetés arra a vacsorára, amelyet a Führer gróf *Teleki* Pál miniszterelnök és gróf *Csáky* István külügyminiszter tiszteletére adott szombat este. Mihelyt feltűnik valaki, aki ott volt az estélyen, rögtön faggatják az újságírók. Nem a *németek* (ez nekik magánügy), hanem az *idegenek.* És természetesen a magyarok is. Hiszen *külföldön rengeteg rejtelemmel veszik körül Hitler magánéletét.*

Az Adlonban, ahol ezeket a sorokat írni kezdtem, éppen most ment végig báró *Dörnberg,* a német külügyi protokollfőnök. Gyönyörű, hatalmas szál ember, azt mondták róla, hogy *„három méter magas".* De ez határozottan túlzás. Legfeljebb *két méter és még valami.* Ő a magyar miniszterelnök háromtagú szűkebb »Ehrendienstjének« vezetője, a különvonaton is ott volt...

...A kivilágított Wilhelm-Strasse sorfalat álló, heilozó és éljenző közönsége előtt kevéssel este fél kilenc előtt befordultak az

autók a régi kancellária kertes kis udvarára, a fedett előtér alá. »A küszöbön túl« báró Dörnberg, az óriás, akiről előbb szóltam, kalauzolta az érkezőket, *egy hosszúkás, négyszög alakú terembe, amely a bejárattól balra fekszik.* Itt állott Hitler, kevéssel mögötte Ribbentrop, tőle jobbra a felesége, *aki a háziasszonyi tisztet töltötte be.*

A német vezér egyenruhában volt, szokott egyetlen háborús kitüntetését viselte. Minden vendégét személyesen fogadta, *az urakkal szívélyesen kezet fogott, a hölgyeknek kezet csókolt.* A vendégek ezután a háziasszony elé járultak, majd a terem végéből balfelé nyíló szalonterembe mentek át. Tulajdonképpen ott gyűltek össze mintegy 180-an. *Mindenki a legpontosabban érkezett.* A férfiak katonai vagy diplomata egyenruhában vagy frakkban, a hölgyek nagyestélyiben. Mindenki viselte rendjeleit.

Kevéssel fél kilenc után az előkelő társaság átvonult két egymás után sorakozó szalonon, majd egy bal felé nyíló csarnokon át *a hatalmas ünnepi terembe,* amelyet Hitler három évvel ezelőtt építtetett hozzá a régi kancelláriához. A fehér és arany terem két oldalán *tizennyolc, sötétvörös márványból faragott oszlop fut,* rajtuk túl vannak az ablakok. Középen állott a szögletes, nyílt és megfordított nagy U alakú asztal olyképpen, hogy az *U két szára a két oszlopsorral párhuzamosan húzódott.*

Az élen Hitler vezér és kancellár haladt, karján *Teleki grófnéval,* mögöttük *Teleki* miniszterelnök *Göringnét* vezette, és így tovább.

A gyönyörűen terített asztalt, melyen gyertyák égtek és vázák álltak, elborította a kitűnő ízléssel összeválogatott rengeteg koszorú és virág. Az egész kép, a megvilágított plafon, a magas vázákból *felfelé vetett fény tompított, egyenletes ragyogásában úszott.* A fordított nagy U közepén, az asztalfő közepén, arccal a bejárat felé ült *Hitler,* jobbján *Telekiné,* majd *Göring,* balján *Ribbentropné,* vele szemben a bejáratnak háttal *Göringné,* jobbján *Teleki* Pállal és balján gróf *Csákyval.*

Ezután következtek a vendégek: a magyar követség urai, a nemzetiszocialista párt, az állam, a hadsereg, a haditengerészet és a minisztériumok fő funkcionáriusai, hölgyek és urak váltakozva. Neveket felsorolni hosszú volna, azok közül, akiket külföldön világszerte ismernek, természetesen mindenki ott volt. Mindenki előre megkapta az aranyszélű meghívóval együtt *az ültetés nyomtatott rajzát* és *annak a feltüntetését,* hogy *melyik hölgyet fogja asztalhoz vezetni.* Fent, az U két hajlásánál, két kör alakú

»macska-asztalnál« *négy-négy úr és két-két hölgy külön ült.* Igen sok nő, igen sok gyönyörű nő volt jelen, előkelőségek lányai és feleségei. Teleki grófné sötétszínű nagyestélyi ruhát viselt; feltűnően kedves és szép jelenségnek emlegették *Bissingen grófnőt,* Telekiné húgát. A németeken és magyarokon kívül csak *Colonna* római kormányzó és felesége volt jelen, mint külföldi.

A menü könnyű és igen egyszerű volt:

erőleves
humár
hizlalt kappan
fagylalt édességekkel
sajt és gyümölcs.

Az ételekhez fehér és vörös borokat, a német szőlészet legnemesebb termékeit szolgálták fel, kétféle fehér s egyféle vörös bort, továbbá fanyar *Hencken trocken* márkájú pezsgőt. Hitler egyik informátorom szerint szokásos dietikus kosztját kapta, egy német vendég szerint minimális mértékben ugyan, de minden fogásból vett. Lakájok serege szolgált fel, a birodalmi kancellária régi, fekete és ezüst egyenruhájában; a Führernél kezdték és minden harmadik vendégnél új tálat emeltek.

A terem bejáratánál, az összehúzott üvegajtó előtt állt díszes botjával a szertartásmester, akinek minden bemutatásnál eddig is szerepe volt. Pohárköszöntő ezen az estélyen tudvalevőleg nem hangzott el, csak másnap, a Ribbentrop-vacsorán.

A vacsora végét három botkoppantás jelentette, mindenki felállt, és az urak átvezették hölgyeiket közvetlenül az ünnepi terem előtt levő csarnokba és ott maradtak, illetve még további szalonokban oszlottak el. Ezeket a szalonokat is virágok és a német festők, gobelin- és iparművészek remekei díszítették.

Az inasok újabb italokat szolgáltak fel a vendégseregnek, feketekávét, konyakot, német pezsgőt, továbbá frissítőket, gyümölcsleveket stb. A Führer jelenlétében köztudomás szerint nem szokás dohányozni, azért az urak csak bizonyos szalonokban szivaroztak és cigarettáztak.

A hangulat igen bensőséges, meleg és fesztelen volt. Amint német informátorom kiemelte, Hitlerben osztrák vonás a szívélyes udvariasság. Igen sokszor vették körül hölgyek, néha egyszerre hat-nyolc szépasszony is. Mindenki hangoztatja, hogy a német vezér vacsora előtt, alatt és után mindvégig rendkívül előzékeny.

friss, szeretetre méltó és közvetlen volt. A vacsora után való együttlét során ismét hosszú és beható beszélgetést folytatott gróf Teleki Pállal és gróf Csáky Istvánnal.

A társaság lassan kezdett oszladozni. Elsőnek, nem sokkal éjfél előtt, Teleki miniszterelnök és Csáky külügyminiszter köszönt el Hitlertől, aki az oszlopos ünnepi terem előtti csarnok bejárata mellett állott és ott fogadta vendégei búcsúját.

Így állíthattam össze az estély teljes képét különféle szíves referátumokból: remélem, nincsen benne hiba."

Ami pedig a berlini tárgyalásokat illeti, madame Tabouis, az ismert francia újságírónő a párizsi Oeuvre-ben megjelent cikkében azt fejtegette, hogy a *berlini megbeszélések következményeképpen Magyarország lényegében Németország protektorátusa lett*, a Temps c. francia lap pedig, ismertetvén Ribbentrop birodalmi külügyminiszter és Teleki gróf miniszterelnök pohárköszöntőjének fontosabb részleteit, hangsúlyozta: „Mindkét pohárköszöntőből meleg baráti hang csendült ki; Teleki Pál gróf miniszterelnök beszédéből megállapítható, hogy Magyarország végérvényesen állást foglalt, Berlin és Róma mellé sorakozott és külpolitikai cselekvését a jövőben a két tengelyhatalom szempontjai szerint fogja irányítani. Olyan tény ez, amellyel a közép- és keleteurópai helyzet kialakulásának pontos megítélésénél számot kell vetnünk."

A külföldi, főként a francia sajtó nem minden alap nélkül fűzött ilyen kommentárokat Teleki és Csáky berlini tárgyalásaihoz.

Az Új Magyarság O. Gy. (Oláh György) jelzést használó cikkírója a következőket írta a berlini tárgyalásokról:

„Akik látták Teleki Pál grófot és Csáky István grófot, Ribbentrop, majd Hitler szobájából kijönni, és látták belépni Göring fogadójába, ahol Ghyczy és Ullein-Reviczky tanácsosok várakoztak rájuk, azt mondják: csak az olasz úton volt ilyen derűs a két magyar államférfi.

Ezek, a pár óráról készült felvételek is bizonyítják, hogy a zavaros, feszült ellentmondásokkal tele európai légkörben milyen kiegyenlítettséget, biztonságot jelent a külpolitikában ez a magyar—német barátság, amelyet Gömbös Gyula helyezett új alapokra, mikor ezelőtt öt esztendővel oly turista módra, oly meglepő formák között megjelent az európai horizonton akkor még nemrég feltűnt Hitler Adolfnál. A felhőfoltok, amelyekről Csáky gróf a télen említést tett, régen nyomtalanul eltűntek ennek a

barátságnak az egéről. A bolsevista-ellenes paktumhoz való csatlakozásunk és a Népszövetségből való távozásunk a tengelypolitika minden igaz barátjában még mélyebbé tette a bizonyságot, hogy a Gömbös Gyula által megindított új magyar külpolitika, az ellenforradalmi szellem magyar külpolitikája nem lanyhul, és irányából jottányit sem enged."

Ami pedig magukat a tárgyalásokat illeti, azokról két forrás áll rendelkezésünkre: az egyik a náci háborús főbűnösök nürnbergi perében ismertetett D—737. sz. német külügyminisztériumi dokumentum, amely a Ribbentrop—Teleki—Csáky tárgyalásokat foglalja össze; a másik, a magyar Külügyminisztérium levéltárában őrzött irat, Csáky külügyminiszternek a külképviseletekhez küldött tájékoztatója.

Az első dokumentumból kitűnik, hogy Ribbentrop a külpolitikai helyzetet meglehetősen optimista színekkel festette le, kifejtette azon „szilárd meggyőződését, hogy azért, ami Európában történik, egyetlen francia vagy angol katona sem támadná meg Németországot".

Továbbá: „Mi semmiképpen sem fogunk támadni, de ha Anglia és Franciaország ezt az összetűzést óhajtaná, bármelyik nap megkaphatják. Mi megegyezésre törekszünk . . ." (Mindezt Ribbentrop négy héttel azután mondta, hogy a Lengyelország megtámadására szolgáló tervek — a „Fall Weiss" — elkészítésére a Führer kiadta a parancsot!)

Ribbentrop Anglia beavatkozásának lehetőségét taglalva kijelentette: „Anglia az egész világhelyzet szempontjából százszor is meggondolja, hogy ellenünk háborút kezdjen, amelybe Olaszország és Japán azonnal bekapcsolódnának. Spanyolország ebben az esetben legalább jóakaró semlegességet tanúsítana."

— Nem kételkedem abban — mondotta Ribbentrop —, hogy Magyarország ilyen esetben a tengelyhatalmak mellett foglalna állást.

— Teleki: Ezzel mindketten teljesen egyetértünk.

A birodalmi külügyminiszter leszögezte: örömmel üdvözölné, ha Magyarország és Románia között létrejönne megegyezés a kisebbségi kérdésben, sőt Jugoszláviával kapcsolatban még megnemtámadási szerződés megkötésének lehetőségére is utalt.

Szóba került a Magyarországon élő *„népi németek" kérdése* is, Ribbentrop sürgette az iskolakérdés elintézését, továbbá kívánatosnak jelölte azt, hogy három népi német képviselőt beválasszanak a magyar parlamentbe.

Teleki és Csáky minden tekintetben megnyugtató ígéreteket tett, végül a magyar miniszterelnök szükségesnek tartotta annak közlését, hogy a *parlament két házából alkotott bizottság megegyezett a zsidótörvény elfogadásában.*

Ribbentrop ama kijelentését, hogy „a magyar és a német jövőt csak együtt tudja elképzelni", a két magyar államférfi — a jegyzőkönyv szerint — élénken helyeselte.

Csáky a tárgyalások befejezésekor utalt Teleki gróf pohárköszöntőjének arra, az elsősorban a külföldnek szóló mondatára, hogy *„a magyar kormány a németek részéről beléhelyezett bizalmat sziklaszilárdan viszonozza"*, Teleki gróf a magyar kormány nevében meghívta Ribbentropot, hogy látogasson el Budapestre. Ribbentrop a meghívást szívesen elfogadta.

Csáky külügyminiszter feljegyzésének érdekesebb részei (a számjeltávirati utasításból hiányzanak a névelők):

„Berlini látogatás igen baráti légkörben játszódott le. Célja kölcsönös informálás volt. Leginkább német államférfiak ismertették nézetüket egyes államok helyzetéről és azokkal való kapcsolataikról. Német Birodalom nem akar háborút. Bekerítési politika kimélyítése esetén azonban mindenre el lehetünk készülve. »Nem vagyok Bethman-Hollweg* — mondta Hitler —, aki ölbetett kezekkel szemlélődött.«

Az volt benyomásom, hogy felfogásunkat budapesti német követség jelentéseiből annyira ismerték, hogy csak kiegészítő felvilágosításokat kértek. Tőlünk semmit sem kívántak, csak azt, hogy Jugoszláviával, amennyire lehet, javítsuk helyzetünket, és kíséreljük meg Romániával is viszonyt normalizálni. Erre alkalmasnak tartják kisebbségi egyezmény megkötését.

Franciaországról kevés szó esett.

Anglia: Nem tartják kizártnak két állam közti kiegyezést. Kolóniákat, különösen Hitler, határozott hangon visszaköveteli, de meggyőződése, hogy fegyveres konfliktus nélkül kapja meg őket. Sajnálják, hogy Anglia beleavatkozott közép-európai ügyekbe. Önvédelmi túltengésbe esett London egyes államoknak adott garanciával. Kevésbé provokáló forma többet jelentett volna. Felhívták figyelmünket, hogy Anglia, ha érdekei úgy kívánják, védettjeit gyorsan cserben hagyja. Ezek azután két szék között pad

* Theobald Bethmann-Hollweg, a német császárság kancellára volt 1909—1917. Hitler itt (alaptalanul) azzal vádolja, hogy tehetetlenül nézte Anglia bekerítő politikáját Németország ellen, holott valójában B. H.-nek nagy része volt az első világháború kirobbantásában.

alatt maradnak. Mindenki azt hangoztatja, hogy Német Birodalom egyáltalában nem tart Angliától. Nagyobb fegyveres felkészültséggel rendelkezik, és ha Anglia Reichet közvetve vagy közvetlenül megtámadja, Olaszországgal karöltve biztos győzelem reményében veszik fel harcot. Német részről természetesen mindent meg fognak tenni konfliktus elkerülésére. Birodalomnak békés építőmunkához hosszabb időre van szüksége.

Amerika: Különösen kancellár még mindig fel van háborodva Roosevelt üzenet miatt. Választási fogásnak tartja és kísérletnek arra, hogy esetleges konfliktus előidézéséért ódiumot már eleve Birodalomra hárítsák. Megértette, hogy üzenet elsősorban neki szólt, és nem Mussolininak. Törekvése arra fog irányulni, hogy gazdasági kapcsolatait függetlenségének lehető biztosítására még jobban összezsugorítsa.

Olaszország: Rég nem hallottam ennyit dicsérni olaszokat. Tengely szilárdabb, mint valaha.

Lengyelország: Viszony rendkívül rossz. Kancellárt bőszítik lengyel sajtótámadások. 28-i beszédében ismertetett ajánlatát alighа fogja lengyeleknek megismételni. De ha bizonyos idő múlva valamely más formában ez meg is történnék, most már nagyobb ellenszolgáltatást fog kérni. Az a benyomásuk, hogy német közvéleményre, mely ajánlatot lengyelekre nézve túlzottan kedvezőnek tartja, nem jó benyomást gyakorolt. Német—lengyel viszonyt az is komplikálja, hogy birodalom vezetői jövő fejleményeket illetően úgy látszik nem értenek egyet. Valószínű, hogy hacsak lengyelek német kisebbséget kihívó módon nem üldözik, vagy Danzig területi integritását nem sértik meg, vagy háborús gesztust Birodalommal szemben nem tesznek, egyhamar fegyveres konfliktusra nem kerül sor. Sajnos éppen nyugalmi periódus valószínű tartamát illetőleg tér el vezetők véleménye. Birodalom kerülni fogja a provokálást. Ezért nem is rendelt el ellenmozgósítást, csak határőr ezredeket erősítette meg lengyel mozgósításra való tekintettel. Lipskyre haragusznak, mert információik szerint külföldi sajtótudósítások körében uszít Birodalom ellen. Beckben még megbíznak, de attól tartanak, hogy kormány nem elég erős. Állítólag vajdákat sem tudja megfékezni.* Innen származik német kisebbség üldözése. Ha Pilsudszky még élne — mondják — már

* Lipsky — Lengyelország berlini követe. — Beck lengyel külügyminiszter kötötte meg 1934-ben a német—lengyel barátsági szerződést. — A két háború közötti Lengyelország 16 vajdaságra volt felosztva, e kerületek főnökei voltak a vajdák.

régen minden rendben volna. Azt remélik, hogy angolok belátván, hogy elhamarkodták lengyelországi politikájukat, mérséklőleg fognak hatni. Lengyel hadsereg fokozatos leszerelése, azt megfelelően kidomborító sajtóakció keretében, Berlinben igen jó hatást tenne. Egyszóval támadni nem fognak. Hangsúlyozzák, hogy ráérnek várni, de jobb légkör megteremtésére akciót kezdeményezni nem fognak. Azzal is tisztában vannak azonban, hogy német tömegekben ez volna legpopulárisabb háború.

Románia: Szimpátiák nem túl nagyok. Romániát erősen figyelni kell, mint mondják, mert magatartása gyanús. Mind Hitler, mind Göring és Ribbentrop többször is kifejtette, hogy csak gazdasági érdekeik vannak ott. Göring szerint Románia magyar érdekszférába tartozik. Nem hiszi, hogy ez az állam mai összetételében hosszú életű lesz. Nem volt az a benyomásom, hogy ismeretes gazdasági szerződésekhez túlzott reményeket fűznek.

Jugoszlávia: Nem sikerült jugoszlávokat Antikomintern Paktumba bevinni. Ezzel szemben úgy látszik, remélik, hogy legalább Népszövetségből ki fognak lépni. Háború esetére semlegességet és teljes gazdasági támogatást ígértek. Ez németeket kielégíti.

Velünk szemben erős bizalmat mutatnak. Érdekközösség Dunamedence államainak jövő kialakításában fennáll. Német Birodalomnak — mondta Göring — politikai érdeke, hogy akik nagy háborúban vele buktak le, vele emelkedjenek. Szerezni és szerezni hagyni, mondta a kancellár is."

Szerezni és szerezni hagyni — nyílt, őszinte beszéd...

Teleki és Csáky május 3-án érkezett vissza Budapestre. A miniszterelnök a Keleti pályaudvaron nyilatkozott a berlini út eredményeiről és a többi között a következőket mondotta: „A német nép vezére és kiváló nagy munkatársai szintén a legőszintébb barátsággal és azzal az érzéssel fogadtak bennünket, hogy egymás iránt teljes bizalommal dolgozunk népeink kapcsolatának kimüvelésén és azon, hogy Európának ebben a részében a békét, a népek boldogulását és a jövőt szolgáljuk. Ezzel a meggyőződéssel mentünk ki, és ebben a meggyőződésben megerősödve és elmélyülve jöttünk vissza. Ez az, amit hozunk, és ez sokkal több, mint a pillanatnyi események, mert ez évszázados múltat és évtizedes vagy talán évszázados jövőt is jelent. Már Rómából visszajövet azt mondottam, hogy sohase a pillanatoknak, hanem a jövőnek éljünk. Nem is kerestem mást, de ebben mélységesen megerősödve jöttem vissza. Azt szeretném, ha az egész nemzet ettől a mélységes meggyőződéstől áthatva dolgozna úgy, ahogy Német-

országban is akarnak és tudnak dolgozni azért, hogy mi értékes eleme legyünk a népek közösségének, Európának ebben a részében. Ez a feladatunk."

HÓHÉRTÖRVÉNYEK

A miniszterelnök és a külügyminiszter visszaérkezésének napján a képviselőház rövid, de annál jelentőségteljesebb ülést tartott. Makkai János előadó közölte a parlamenttel azt, amit Teleki két nappal előbb Ribbentropnak elmondott, hogy a két Ház bizottságai letárgyalták és áthidalták a második zsidótörvény-javaslattal kapcsolatosan felmerült problémákat, a felsőház már elfogadta ezeket a döntéseket, kéri a t. Házat, hogy hasonlóképp itt is fogadják el. Mindössze két felszólaló, Rupert Rezső liberális és Malasits Géza szociáldemokrata képviselő nyilvánított még, ha egészen röviden is, véleményt a módosítások végleges megszavazása előtt.

Malasits egyebek között a következőket mondotta:

„T. Képviselőház! Elérkeztünk a zsidójavaslat tárgyalásának utolsó felvonásához. Öt és fél hónapon át tárgyalta a törvényhozás ezt a törvényjavaslatot, amelytől az igen t. túloldal rendkívül sokat vár, amely törvénytől várja szerény megítélésem szerint a polgári középosztály tagjainak felsegítését, várja a földreform olcsó megoldását, várja a társadalmi béke helyreállítását. A magam részéről azokkal a néptömegekkel együtt, amelyeket itt szerencsénk van képviselni, kissé másként látjuk a dolgokat, mint Hóman miniszter úr, aki, amint az igen t. előttem szólott képviselőtársam is hangoztatta, vasárnapi beszédében felsorakoztatta, hogy mi minden várható a zsidótörvénytől. Szó volt ebben a beszédben minden társadalmi rétegről, csak a legnagyobb és az ország szempontjából legértékesebb társadalmi rétegekről, a munkásosztályról és a parasztságról nem esett egy szó sem. *(Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi miniszter: Nem igaz! — Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Igaz! — *Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi miniszter: Nem igaz!) Bocsánatot kérek, én négy lap tudósítását elolvastam. *(Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi miniszter: Hogy önök mit írtak, az mindegy, nézze meg mi volt a beszédben!) Mondom, én négy lap tudósítását olvastam el, s így

minden okom megvan arra, hogy ne kételkedjem bennük. *(Hóman Bálint* vallás- és közoktatásügyi miniszter: Nyugodjék meg a képviselő úr, nem igaz, amit mond!) Akkor rosszak voltak a tudósítások!

Nem elég az egész országot fellázítani azzal, hogy ha a zsidótörvény életbelép, akkor itt fenékig tejfel lesz, azzal, hogy a középosztály alsóbb rétegeinek minden fia, lánya el lesz helyezve hivatalos állásba, nem elég megcsillogtatni a polgári középosztály leszegényedett rétege előtt azt a mázt, hogy a zsidótörvény után valóban eldorádó lesz Magyarország, hanem ennek a törvénynek komoly hátterét és következményeit kell tárgyalni, és gondoskodni kell arról, hogy megszűnjenek azok a bajok, amelyeket az urak is látnak. *(Reisinger Ferenc:* A hátterét mutogatja a miniszter úr is! Durva fráter!)

Elnök: Reisinger képviselő urat rendreutasítom!

Malasits Géza: T. képviselőház! Nem nagy illúziókkal tekintettünk a felsőház tárgyalásai elé, mert hiszen tisztában voltunk azzal, hogy a felsőház is azoknak az érveknek hatása alatt áll, amelyeknek hatása alatt idebent még a jobbérzésű képviselők sem mertek őszintén véleményt nyilvánítani. Nem ringattuk magunkat tehát illúziókban a felsőház tárgyalásait illetőleg, mégis reméltük, hogy a felsőház megmutatja a magyar népnek, hogy íme, van egy testület, amely minden lelki terror ellenére kitart a jogrend, Magyarország ősi alkotmánya, a jogegyenlőség, az egyenlő teherviselés és azok mellett az ideálok mellett, amelyeket Kossuth, Deák és Széchenyi valósítottak meg. Nem nagyon csalódtunk abban a feltevésünkben, hogy a felsőház nem fog nagy eredményt jelentő módosítást idehozni, amit azonban idehoztak, az még annál is kevesebb, amit mi reméltünk, pedig amint mondom, mi nagyon keveset reméltünk.

Ezek a módosítások a dolgozó néposztályokat nem érintik, ezért érdemben nem is foglalkozom velük...

... Mindenütt a világon arra törekednek, hogy a munkanélküliséget megszüntessék, hogy a termelt javak mennyiségét fokozzák, mindenütt arra törekednek, hogy ne legyen a munkás munka nélkül, nálunk pedig a javak termelését lefokozzák, a megtermelt javakat minél drágábban akarják eladni, a javak termelése, a munkásokkal való bánásmód, az általános vagyonszerzés tekintetében tehát a legszélsőbb liberalizmus uralkodik — amit mindenki ócsárol —, holott a gyakorlat azt mutatja, hogy éppen itt nem volna helye a szélső liberalizmusnak.

Mi tehát, amikor a zsidótörvény-javaslatot összes mellékágazataival és ezekkel a módosításaival elvetjük, kijelentjük itt az ország házában, hogy ameddig lehet, ameddig módunk van rá, amíg csak tehetjük, harcolni és küzdeni fogunk ellene. Kijelentjük, hogy ezek után most már a kormánynak kötelessége azokat a bajokat orvosolni, amelyeket az öthónapos tárgyalás és azon túl a törvény életbeléptetése a dolgozó néposztálynak okozott és okozni fog. A javaslatot nem fogadom el.

Elnök: Kíván még valaki szólni? (Nem! — *Rassay Károly:* Viseljék a felelősséget! — *Rupert Rezső:* És még merik a kettőskeresztes jelvényt használni! — Zaj.) Ha szólni senki nem kíván, a vitát bezárom s a tanácskozást befejezettnek nyilvánítom."

Másnap, május 4-én délelőtt 10 óra 41 perckor a képviselőház Darányi Kálmán elnöklete alatt összeült, hogy meghallgassa a számvizsgáló bizottság jelentését a t. Ház számadásainak ellenőrzéséről. Miután szinte percek alatt végeztek ezzel a napirendi ponttal, Teleki Pál miniszterelnök jelentkezett szólásra:

„T. Ház! Van szerencsém bejelenteni, hogy legfelsőbb kormányzói kézirat érkezett. Kérem annak felolvasását. *(Drózdy Győző:* Előbb szavazzuk meg a földreformot!)

Elnök: A magas kormányzói kéziratot felbontom. Kérem a jegyző urat, szíveskedjék a magas kormányzói kéziratot felolvasni. (A Ház tagjai felállanak.)

Szeder János jegyző (olvassa): »Magyarország Országgyűlésének Kormányzói Üdvözletemet!

Tisztelt Országgyűlés!

A magyar királyi minisztérium előterjesztésére az 1933. évi XXIII. törvénycikkben gyökerező jogomnál fogva az 1935. évi április hó 27. napjára Budapest székesfővárosba egybehívott országgyűlést ezennel feloszlatom és berekesztettnek nyilvánítom.

Az idézett törvénycikknek rendelkezései alapján ugyancsak a magyar királyi minisztérium előterjesztésére Budapest székesfővárosba *új országgyűlést hirdetek és mindkét házának tagjait az 1939. évi június hó 10. napjára egybehívom.*

Most, hogy az 1935. évi április hó 27. napjára egybehívott országgyűlés működése befejezést nyert, őszinte köszönettel és hálával emlékezem meg az ország érdekében kifejtett hazafias és eredményes munkásságáról.

Kelt Budapesten, 1939. évi május hó 4. napján. Horthy s. k. Gróf Teleki Pál s. k.«

Elnök: A magas kormányzói kézirat kihirdetése megtörtént, az abban foglaltakat a képviselőház tudomásul veszi.

A kéziratot hasonló eljárás céljából a felsőházhoz teszem át."

Amikor Teleki kérésére Horthy kormányzó feloszlatta a képviselőházat, mandátumának lejárta előtt, kormánypárti körökben nemigen kételkedtek a választás kimenetelében; győzelmi reményeiket elsősorban az *1938:XIX. tc.-re* alapították, arra a törvénycikkre, amely ugyan mindenütt, városban és falun elrendelte a titkos szavazást, de a szavazati jog megszerzését és gyakorlását rendkívül súlyos, egyes társadalmi osztályok számára szinte teljesíthetetlen feltételekhez kötötte. A kormánypárti korifeusok, fő- és alkortesek megelégedetten nézegették ezt a 225 szakaszból álló törvénycikket, melyen nemhogy az egyszerű átlagpolgárok, de még a jogtudósok is nehezen igazodhattak el.

Buchinger Manó, a Szociáldemokrata Párt vezérszónoka mondotta a törvényjavaslat vitájában, 1938. március 24-én: „52 szakasz szól arról az egy dologról, hogy kinek van választójoga... *Annak, hogy ezt a törvényjavaslatot így szerkesztették meg, egyetlen célja és jelentősége van, az, hogy eltakarja azt a sok jogfosztást és jogegyenlőtlenséget, ami a javaslat tulajdonképpeni célja."*

A kormánypárti sajtó nem győzte eléggé dicsőíteni a törvényjavaslat haladó, demokratikus jellegét, melynek legfőbb ismérvét a szavazás titkosságának bevezetésében látta. Ugyancsak a Szociáldemokrata Párt szónoka — a munkásosztály szempontjából — mutatott rá ennek csalárd voltára: „Ez az érték — ti. a titkosság — is problematikussá válik azáltal, hogy a társadalom igazi fenntartó osztálya számára ez a titkosság egyszerűen azért nem jelent semmit, mert a munkásosztály nagy része kívülreked ennek a törvénynek alapján..."

Rassay Károly, a liberális ellenzék egyik vezetője keserűen szögezte le a választójogi törvényjavaslat vitájában, hogy ennek *alapján egymillió választópolgárt „sikerül" majd kirekeszteni a választójogból!*

Buchinger Manó a választói jogosultság megszerzéséhez szükséges hatévi egyhelybenlakás feltételéről a következőket mondotta a t. Ház említett 1938. március 24-i ülésén:

„Állítom, t. Ház, hogy a választói jogosultság egyik alapfeltétele — például az, amely a hatévi egyhelybenlakásról szól — egy

olyan rendelkezés, amely *példa nélkül áll az egész világon, és minden túlzás nélkül bátran nevezhető a javaslat legszégyenteljesebb hóhérszakaszának* (Úgy van! a szélsőbaloldalon), *mert egy egész társadalmi osztályt kirekeszt, kizár a választói jogosultságból.* Szeretném tudni és borzasztóan kíváncsi lettem volna arra, hogy a t. előadó úr vagy a kodifikátorok voltaképpen milyen argumentumokkal tudnák ennek a hatéves egyhelybenlakásnak a megállapítását megindokolni. *(Lányi Márton* előadó: Benne van a javaslat indokolásában, el kell olvasni. — Zaj a szélsőbaloldalon.)

Bocsánatot kérek, benne van, de ez nem jelenti ennek a rendelkezésnek az indokolását, az csak ürügyeket jelent, de nem indokokat. Az egyhelybenlakás feltétele másutt mindenütt egy esztendőben, fél évben vagy három hónapban lett megállapítva. Szeretném tudni, hogy mi a jogosultsága annak, hogy itt hat esztendőt állapítanak meg. *(Esztergályos János:* Ilyen gazdasági viszonyok között! — *Farkas István:* Szégyenteljes! — Zaj a szélsőbaloldalon.) Talán még volna ennek valami értelme, ha községi választásokról volna szó, de országgyűlési képviselőválasztásokon nem értem ezt a rendelkezést. Minek akkor például az a feltétel, amely a tízévi állampolgárságról szól. Szeretném tudni, hogy ha az állampolgársági feltétel megvan, miért kell vagy milyen alapon lehet és szabad hatévi egyhelybenlakást követelni, amikor — mint említettem — más országokban nincs ez meg. *(Esztergályos János:* No, előadó úr, erre válaszoljon! — Zaj a szélsőbaloldalon. — *Lányi Márton* előadó: Mert nem hallgatják meg, amit mondok! Az állampolgárság vélelem alapján van megoldva! — Zaj a szélsőbaloldalon. — *Elnök* csenget.) Hasonló jogcímként ki lehetne kötni, hogy csak az szavazhat, akinek két orra vagy három füle van. Ez ugyanolyan jogosult indok és követelés volna. *(Farkas István:* Olyan ostoba rendelkezés, mintha három fület követelnének! Ostoba!)

Elnök: Farkas István képviselő urat rendreutasítom.

Buchinger Manó: Annál kegyetlenebb dolog ez, mert ez a törvényjavaslat olyan időben készül, és olyan időben akarják azt törvényerőre emelni, amikor az ország munkássága mögött egy hosszú gazdasági válság van, amely 1929 óta a mai napig tart, és ebben a hosszú ideje tartó válságban állítja fel a kormány ezt a teljesen lehetetlen és hihetetlen követelést *(Farkas István:* Arculcsapása az egész munkásosztálynak! — *Malasits Géza:* Meg kell mondani, hogy proli szavazó nem kell! Így egyszerűbb! — *Eszter-*

gályos János: Különbséget tesz magyar állampolgár és magyar állampolgár között! — Zaj.)"

Buchinger így fejezte be felszólalását: „Azt lehet tehát mondani, hogy ha a törvényjavaslat törvényerőre emelkedik, akkor ennek alapján ismét *egy olyan parlament ül majd össze, amely — legalábbis, ami a munkásosztályt illeti — az urak számára zimmerrein, szobatiszta lesz.*"

Amikor később, 1940 novemberében felmerült az a kérdés, vajon szükség van-e alkotmányreformra, Bajcsy-Zsilinszky a képviselőházban a következőket mondotta:

„Én azon a nézeten vagyok, hogy igenis kell alkotmányreform. Azért kell, mert az a képviselőház, amely az 1938. évi XIX. tc. alapján választatott, és az a felsőház, amelyet az 1926. évi XXII. tc. kreált, ez az országgyűlés nem képviseli sem a magyar alkotmány igazi történelmi szellemét, sem a nemzet igazi felfogását és akaratát, legkevésbé a szociális kérdésben. Nem is képviselheti ez a képviselőház, mert az új választójog százezreit rekesztette ki az alkotmány sáncaiból azoknak, akiknek már volt választójoguk (Úgy van! Úgy van! a baloldalon), és az *egész törvény valójában a proletártömegek ellen szól és hozatott,* azok ellen a proletártömegek ellen, amelyek túlnyomó részben éppen a színmagyarságból állanak. *(Tildy Zoltán:* A gazdák jó részét is kihagyták a névjegyzékből!... *Malasits Géza:* A főispáni titkár, ha valaki nem tetszett, törölte a névjegyzékből!)..."

Az 1938 : XIX. tc. rendelkezései értelmében választójogot kapott minden 26 éves férfi, illetve 30 éves nő, aki legalább tíz éve magyar állampolgár volt, igazolni tudta, hogy hat év óta ugyanabban a városban, községben lakik, hogy elvégezte az elemi iskola hatodik osztályát.

Ahhoz, hogy valaki jelöltként felléphessen, megfelelő számú ajánlást kellett bemutatni a választóbizottság elnökénél (ez tulajdonképpen nyílt színvallásra kényszerítette a választópolgárokat), ezenkívül nagy pénzbiztosítékot (2000—3000 pengőt) kellett letennie, melyet elvesztett, ha nem kapott megfelelő számú szavazatot. Tehát csak azok a pártok indíthattak jelölteket, amelyek komoly pénzügyi bázisra támaszkodhattak...

A választási harc megindult. Hamarosan nyilvánvalóvá lett, hogy Telekinek tulajdonképpen egy ellenfele maradt: a Nyilas-

keresztes Párt; sem a liberális ellenzék, sem a Kisgazda Párt, sem a Szociáldemokrata Párt nem rendelkezett olyan választási apparátussal, olyan anyagi erővel, mely ennek a választási küzdelemnek sikeres megvívásához elengedhetetlenül szükséges lett volna. (De hiába lett volna is apparátusuk és pénzük, mikor a választójogi törvény szavazóik döntő hányadát már kiirtotta!)

Teleki miniszterelnök a választási harc folyamán különös erővel hangsúlyozta a kormánypárt jobboldali célkitűzéseit, egy vonalba helyezte pártját az olasz fasiszta, a német nacionál-fasiszta és a spanyol jobboldali mozgalmakkal, melyek szerinte „nemzetiek" — ellentétben a baloldaliakkal, melyek nemzetköziek. A jobboldali „nemzeti" mozgalmak — állapította meg Teleki — „nemzeti lobogók és templomi zászlók alatt küzdöttek a vörösök ellen..."

A kormánypárt képviselőjelöltjei programbeszédeikben, a választási plakátokon és röpcédulákon versenyeztek a szélsőjobboldallal az antikommunista, antiszemita, demagóg szociális jelszavak, célkitűzések hangoztatásában, de elhatárolták magukat a nyilasoktól abban, hogy sajátos, önálló, magyar jobboldali mozgalom mellett törtek lándzsát, visszautasítva az olasz és német példák szolgai átvételét, másolását.

SZÁLASI

A nyilasok viszont — nem minden alap nélkül — mutathattak rá arra, hogy a kormánypárt lényegében azt hirdeti, amit ők hirdetnek már évek óta, csak éppen nem olyan következetesen...

A nyilasok Szálasi nevével indultak a választási küzdelembe, az ő nevét harsogták a jól fizetett szavalókórusok, bömbölték a hangszórók, terjesztették a röpcédulák.

Ki is volt ez a nyilas vezér?

Szálasi Ferenc vezérkari őrnagy először a *fővárosi Keresztény Pártban próbált szerephez jutni,* majd amikor ott elutasították azt az ajánlatát, hogy megszervezi a hadsereget Gömbös miniszterelnök ellen, akkor a *Szociáldemokrata Párt vezetőségének ajánlotta fel szolgálatait...* Miután ott is visszautasították, önálló szervezkedésbe fogott és *1935-ben az „Életszövetség"*-nek nevezett titkos társaságból megalakította a *Nemzeti Akarat Pártját,* amely-

nek programjában (pontosabban a programot ismertető röpiratában) ígéretet tett, hogy ha hatalomra jut, mindenkinek *elengedi a hátralékos adóját, magára vállalja összes belföldi adósságát,* továbbá állami hitelt juttat minden rászorulónak...

Ekkor, 1935 elején szerényen még csak a Nemzeti Akarat Pártja *irodavezetőjének* tituláltatta magát, a párt tulajdonképpeni vezetője a *„Fő Tekintetes Úr": vitéz Taby Árpád.*

(Igen, ismerős ez a név, találkoztunk már vele 1919 őszén, amikor az egyik legvérengzőbb ellenforradalmi tiszti különítmény parancsnoka volt...)

A Nemzeti Akarat Pártjának szervezésében igyekezett meríteni azokból a német és olasz propagandafüzetekből, amelyek még vezérkari szolgálata idején kerültek kezébe. E ködös elképzelések öltöttek testet pártjának működésében, a „tízek tanácsában", amelynek tagjait „suttogók"-nak kellett nevezni.

És milyen fennkölt szavakkal végződött első programja: „Hiszek az ősföld életszövetségének meg nem alkuvó harcában, igaz győzelmében!..."

Olasz és német fasiszta példaképeitől kölcsönözte módszerét, mely — mint egy konzervatív, kereszténypárti politikus Horthyhoz intézett memorandumában leírta — abban állott, hogy felbérelt 30—40, pénzért mindenre kapható fiatalembert, akiknek az volt a feladatuk, hogy reggeltől estig, mindenütt, ahol megfordulnak elégedetlenkedjenek, és hirdessék, hogy „majd Szálasi segít".

Drága a villamos... rossz a közlekedés... kevés a munka... rossz a sör... de majd jön Szálasi, az egyetlen becsületes ember az országban... az majd segít...

És amint gyarapodott a pártkassza, annál több fiatalember hirdette hivatalokban, villamosokon, kocsmákban: „Szálasi az egyetlen becsületes ember, minden jóra fordul, ha jön Szálasi vezér..."

Segítette őt és mozgalmát az, hogy amióta Hitler 1938-ban lerohanta Ausztriát, az új határ tárva-nyitva állott a nyilasok előtt, és Bécsben szívesen adtak segélyt, oktatást titkos szervezkedésre, kémkedésre, terrorcselekményekre...

(Nem döntő jelentőségű, de érdemes talán megemlíteni, hogy a nyilaskeresztesek — vagy ahogyan egy időben magukat nevezték: „hungaristák" — bécsi fiókszervezetének élén egy ideig bizonyos, *Labanc* vezetéknévvel bíró fiatalember állott...)

Szálasi mozgalma napról napra terebélyesedett, egyre többen csatlakoztak hozzá, de — amint a már idézett memorandum is

megállapította — „nem az éhesek, nem a munkanélküliek, nem a nyomorgók adják a nyilas tömegeket, hanem a stréber kishivatalnokok, altisztek, BESZKÁRT-kalauzok, beugratott hadnagyok . . .”

Pethő Sándor, a Magyar Nemzet című polgári ellenzéki lap főszerkesztője így jellemezte a nyilas mozgalmat:

„. . . Szálasiról suttognak rémüldözve a zsidók. Az ő nevét sziszegi a hisztéria és vacogja a rettegés. Vele ébrednek és nyugosznak a fantaszták, a snájdig cselekvések ábrándos lovagjai. E név jelében készül egymás karjaiba omlani a régi bugrisság és az új sviháksáq . . .”

Eleinte csak gúnyolódtak, mosolygogtak a nyilas tébolyon, amikor azonban a kormány köreiben észrevették, hogy az új sviháksáq egyre több hívet szerez, különösen a fiatal tisztek körében, erélyes fellépésre szánták el magukat. Izgatás és lázítás címén bíróság elé állították Szálasit. A budapesti törvényszék csak 10 hónapi börtönre ítélte a volt őrnagyot, az Ítélőtábla azonban háromévi börtönre emelte fel büntetését és elrendelte azonnali letartóztatását.

A Kúria 1938. augusztus 16-án tárgyalta Szálasi Ferenc államfelforgatási bűnügyét. A koronaügyész vádbeszédében rámutatott: . . . . A legsúlyosabban terhelő körülmény, hogy a vádlott a hazafias rajongás leplébe burkolta a maga féktelen ambícióját. Igazi indoka a túlfűtött nagyravágyás, a vezéri szerepre való beteges vágyakozás, amely csaknem a patológia határán mozgott.” A Törekvés-tanács ítélete, amelyben helybenhagyták a három esztendőre szóló táblai ítéletet, indokolásában az alábbiakat állapította meg: . . . . A vádlott a főtárgyaláson tett vallomásában kifejezetten beismerte, hogy célját csak fegyveres erőszakkal valósíthatja meg. Erre készítette elő a párttagokat, amidőn mozgalmi harci utasításában figyelmeztette őket, hogy: mindannyian tudjuk, hogy egy véres, kíméletlen, kikerülhetetlen harc felé menetelünk, életért és szabadságért . . .”

Szálasi nagyzási hóbortjára jellemző, hogy az egyik tárgyaláson kijelentette: „Azt állítják, hogy az én elméletem zavaros és érthetetlen. Az Isten is kaoszból teremtette a világot. Én nem lehetek az Istenek Istene.”

A Lajtán túlról, a Harmadik Birodalomból továbbra is támogatásban részesült a Hungarista Mozgalom. A Völkischer Beobachter, a náci párt hivatalos lapja többször megtámadta Keresztes-Fischer belügyminisztert a nyilasok üldözése miatt, amikor

pedig a Nyilaskeresztes Párt anyagi nehézségekkel küzdött, akkor például a német *Mercedes-Benz cégtől kapott négy autót, öt írógépet és nagy mennyiségű rotációspapírt.*

Szálasi pártja és párthívei abban is igyekeztek példaképeiket, Hitlert és Mussolinit utánozni, hogy nem voltak nagyon finnyásak, különösen az első években, a pénzforrások tekintetében: *megzsaroltak zsidó kapitalistákat;* s amikor már túl nagy volt emiatt a botrány, Zsengellér József képviselőt eltávolították a Nyilaskeresztes Pártból.

Az 1939. évi választásokon elfogadtak pénzt olyanoktól is, akiknek a mozgalomhoz semmi közük nem volt, csak velük karöltve szerettek volna politikai karriert csinálni. Ezek adták a pénzt, ők pedig vállalták a választók terrorizálását.

1939 májusában a gellérthegyi Szikla-kápolnánál és az aquincumi színház romjainál, holdvilág mellett tartott titkos megbeszélésen Kovarcz Emil közölte a „hungarista" szervezőkkel: a Nyilaskeresztes Pártnak nincs pénze a választási hadjárat költségeinek fedezésére, ezért a nyilas vezérkar úgy döntött, hogy a jelölteknek csak a fele fog „hithű" hungaristákból állni, a *másik fele pedig azokból, akik a választási költségeket maguk fedezik* . . . De hamarosan fordulat következett be. 1939 májusában Zürichben „rejtélyes kezek" nagy mennyiségben vásároltak pengőt, állítólag Ribbentrop birodalmi külügyminiszter utasítására, s az tény, hogy kevéssel ezután már Magyarországon a nyilaskeresztes képviselőjelöltek hihetetlen összegeket tudtak fordítani a választási küzdelemre: autó, plakát, röpcédula, kortesek hada, vesztegetés. etetés-itatás rengeteg pénzbe került, de mindenre tellett. Berlinből és Bécsből gurult a márka és a pengő a nyilas főhadiszállásra . . .

A náci befektetés meghozta gyümölcsét: a Szálasi—Hubay-féle *Nyilaskeresztes Párt 26*, a Baky—Eitner-féle *Nyilaskeresztes Front 11 mandátum birtokába jutott*, míg más, kisebb szélsőjobboldali csoportok — Nyilaskeresztes Magyar Párt, Keresztény Nemzeti Szocialista Front, Népakarat Párt, melyek főként személyi kérdések miatt szembenálltak Hubayékkal és Bakyékkal — 6 képviselőt küldtek a parlamentbe; összesen tehát 43 szélsőjobboldali, nyilas képviselő jelenhetett meg az Országgyűlés ünnepélyes megnyitásán.

Darányi, Imrédy és Teleki politikája — kifogni a szelet a nyilasok vitorláiból — a szélsőjobboldal malmára hajtotta a vizet . . .

A választás végeredményét, ha előrelátható volt is, a magyar

nép többsége megdöbbenéssel fogadta: *A 260 mandátumból a kormánypárt, a Magyar Élet Pártja 178 mandátumot szerzett* (68,46%), a kormánytámogató Keresztény Gazdasági és Szociális Párt 8-at (3,06%) — tehát *Teleki abszolút többsége az új parlamentben is biztosítva volt.*

De *katasztrofális vereséget szenvedett a Kisgazda Párt,* melynek csak 14 mandátum (5,3%), *valamint a Szociáldemokrata Párt* és a Rassay vezetése alatt álló *Polgári Szabadság Párt,* amelyeknek csak 5—5 mandátum (1,92%) jutott.

Az 1938. november 22-én palotaforradalmat végrehajtott kormánypárti disszidens csoportnak úgyszólván hírmondója sem maradt az új képviselőházban. Sztranyavszky, Kornis és sokan közülük el sem indultak a választásokon; néhányan megpróbálkoztak régi kerületükben, de a kormánypárti terror és a nyilasok féktelen demagógiája általában leküzdhetetlen akadályt jelentett számukra. Most, ez alkalommal saját bőrükön tapasztalhatták, mit jelent Horthy Miklós országlása idején „ellenzéki" képviselőjelöltnek lenni...

Még egyetlen pillantás a hivatalos statisztikára: az új képviselőházban 59 földbirtokos, 11 nagyiparos, vállalati vezérigazgató, bankigazgató, 29 volt állami tisztviselő, 20 volt katonatiszt, 20 lelkész és teológiai tanár, 40 ügyvéd foglalt helyet; a 260 képviselő között 15 gróf és 5 báró...

Horthy ismét „államfői" üzenettel nyitotta meg az országgyűlést, visszapillantást vetett az elért eredményekre, kitűzte a megvalósításra váró feladatokat. A „társadalmi békét és megértést" szolgáló törvények alkotásának szükségességével kezdte, a gazdaságpolitikai törvények célját abban jelölte meg, hogy „mindenki dolgozzon, és különösen hogy mindenki munkájából tisztességesen megélhessen". Hosszan szólt a többtermelés elősegítéséről, az ipar és a mezőgazdaság területén egyaránt, ismét kilátásba helyezte a közigazgatás „jobbá, gyorsabbá és emberiesebbé, közvetlenebbé" tételét, feladatul tűzte ki a „sokkal arányosabb közteherviselés" megvalósítását.

A „trónbeszéd" külpolitikai fejezete sem tartalmazott semmi újat vagy meglepőt: hitet tett az Olaszországgal és Németországgal kialakult baráti, szövetségi kapcsolatok továbbfejlesztése mellett.

Horthy a Danzig és a korridor kérdésében hónapok óta folyó német—lengyel vitában nem foglalt világosan állást: utalt ugyan arra, hogy a jelenlegi feszült helyzet oka „a Párizs környéki békediktátumokban keresendő, amelyek több államban tűrhetetlen helyzetet teremtettek, s amelyből szabadulni a lehetőséghez képest természetesen mindenki törekszik", de ugyanakkor megemlítette, hogy Magyarországot — és ez már nagyobb figyelmet keltett — a szomszéddá vált Lengyelországhoz „a történelmi hagyományok alapján kifejlődött igaz barátság íratlan törvényei" fűzik. Szerinte „a legszerencsésebb megoldás az volna, ha a konkrét problémák megbeszélése céljából a nagyhatalmak összehívására a világ legmagasabb és legönzetlenebb erkölcsi fóruma: a Pápa Őszentsége tenne javaslatot".

A kormányzói megnyitó beszéd hűen tükrözte Teleki bel- és külpolitikai koncepcióját: óvatos reformokkal lecsendesíteni a szociális nyugtalanságot — de szóba sem jöhet sem a földreform, sem a bankok és kartellek tevékenységének korlátozása! —, megváltoztatni a trianoni békeszerződés területi rendelkezéseit Hitler és Mussolini segítségével úgy, hogy közben Párizs, de főként London neheztelését ne vonja magára.

Öt nappal az Országgyűlés megnyitása után, 1939. június 15-én Teleki újabb levelet intézett Festetics herceghez:

Budapest 1939. VI 15.
József-tér 7.

„Kedves Georgy,

Csákyval együtt úgy látjuk most a helyzetet, hogy jó volna régi tervünket, a Te utazásodat a közel jövőben megvalósítani. Ha teheted, hogy feljöjj Pestre, nemsokára megbeszélhetnők.

Szívből üdvözöl

Bóli."

Festetics herceg elutazott Londonba, feltehetően július 17-e után. Ezen a napon ugyanis Teleki a következőket írta Festeticsnek:

„Kedves Georgy!

Tegnap távol voltam. Baranyayval beszéltem. Nála minden rendben lesz. Holnap Csákyval kimegyünk Kenderesre. Azután

szeretnők, ha utaznál. Cs. szerdán beszélhetne Veled (d. u.), én is, de még megüzenném, hogy hol, mikor, feltűnés nélkül. Ha szerdán nem lehetsz itt, akkor valamelyik következő napon, mielőbb.

Üdvözöl

Bóli"

Végül a harmadik levél (dátum nélkül):

„Kedves Georgy!

Örömmel hallottam, h. jól megjártad. Oláhok már híresztelték, h. kormányzó küldött. Nem lesz jó itt fent találkoznunk. Ha megjössz, telefonálj feleségemmel. Kérdezd, h. őtet mikor találod. Legjobb lesz lakásomon, a József téren holnap 11 vagy 12 órakor. Akkor Csákyval odajövünk. Feleségem megmondja. Gerbeaud előtt szállj ki és úgy sétálj át.

Üdvözöl Bóli"

Hogy Festetics herceg kivel és mit tárgyalt Londonban, azt nem tudjuk, legalábbis ez ideig erről szóló feljegyzés, megbízható dokumentum nem került elő, de láthatóan félt attól, hogy a németek megfigyeltetik. Ellenben az tény, hogy 1939. július 24-én Teleki miniszterelnök két levelet küldött Hitler kancellárnak.

Az első levél:

„Kegyelmes Uram!

Európa helyzete változatlanul komoly. Az előrelátó nemzetek összegyűjtik anyagi és erkölcsi erőtartalékukat, hogy felkészüljenek minden eshetőségre és váratlan eseményre.

A Berlin—Róma-tengely erkölcsi és anyagi erejébe vetett mélységes hittől vezettetve, a magyar királyi kormány nevében van szerencsém kijelenteni, hogy *egy általános konfliktus esetén Magyarország a maga politikáját a tengely politikájával fogja összhangba hozni,* aminthogy eddig is bizonyságát adtuk ebbeni törekvésünknek.

Nem lehet azonban kétséges, hogy e politikához alkalmazkodásunk semmi esetre sem ejthet csorbát szuverenitásunkon és nem emelhet akadályokat nemzeti céljaink megvalósítása elé.

Hogy politikánkat a német politikával valóban összhangba tudjuk hozni, *szükségesnek látom, hogy a német—olasz vegyesbizottság a maga állományából mielőbb jelöljön ki egy olyan szervet, amellyel hármasban megtárgyalhatjuk mindazon problémákat,*

amelyek a három hatalom legszorosabb együttműködéséből adódhatnak.

Van szerencsém Nagyméltóságod tudomására hozni, hogy hasonló tartalmú levelet küldtem az olasz kormányfőnek.

Várva nagybecsű válaszát, kérem Nagyméltóságodat, hogy fogadja legmélyebb tiszteletem kifejezését.

Gróf Teleki Pál
m. kir. miniszterelnök"

A második:

„Kegyelmes Uram!

Július 24-i levelem minden hamis értelmezésének megelőzésére van szerencsém ismételten kijelenteni Nagyméltóságodnak, hogy Magyarország, amennyiben az adott körülményekben nem áll be komoly változás, *erkölcsi meggondolásokból nincs abban a helyzetben, hogy hadműveleteket kezdjen Lengyelország ellen.*

Van szerencsém kifejezni Nagyméltóságodnak legmélyebb tiszteletemet.

Gróf Teleki Pál
m. kir. miniszterelnök"

Sztójay berlini követ ugyanezen a napon, 1939. július 24-én megjelent a birodalmi külügyminisztériumban és Weizsäcker külügyi államtitkárnak átadta mindkét levelet.

Weizsäcker a levelek átvételéről a következő feljegyzést készítette:

„Államtitkár — Berlin, 1939. július 24.
589. sz. — T i t k o s

A magyar követ, akinek látogatását Erdmannsdorff úr táviratilag bejelentette (217. számú távirati jelentés), éppen most volt nálam. Átadta a magyar miniszterelnöknek a Führer nevére szóló, eredeti példányban ide csatolt levelét. A követ kijelentette, hogy a levél a magyar kormány elhatározásából íródott. Őt — Sztójayt — bízták meg azzal, hogy a levelet közvetlenül a Führernek adja át; csütörtökön vagy pénteken Bayreuthba utazik, ahol átadhatja a levelet, ha a Führer egyáltalán fogad ott látogatókat. Ha nem, a birodalmi külügyminiszter úr útján szeretné azt átadni. A Duce nevére szóló leveleket valószínűleg ma adják át Rómában.

A levelek átadásának módjára vonatkozólag abban állapodtak meg a magyar követtel, hogy a Führernek szóló eredeti példányokat nekem adja át, és én továbbítom a külügyminiszter úrhoz rendeltetési helyükre való eljuttatás végett.

Sztójay jelenlétében átolvastam mindkét levél nekem egyidejűleg átadott másolatát és kijelentettem neki: »Minthogy a magyar kormány elnökének a Führerhez intézett leveleiről van szó, nem illik véleményt mondanom azokról.« Személyes tájékoztatásom kedvéért azonban megengedtem magamnak annyit, hogy néhány kérdést tegyek fel a követnek:

a) Az első levélben foglalt kérés, amely a német—olasz bizottsággal való szoros együttműködésre irányul, csak a háborús gazdálkodás területére vonatkozik-e, vagy pedig egyéb területekre is? (A magyar kormány a német—olasz paktum IV. cikkéből szerzett tudomást a mi bizottságainkról.)

b) Mi értendő a második levélben e kifejezés alatt: »az adott körülmények között«?

c) Hogyan lehet a két levelet egymással összeegyeztetni?

Sztójay úr egyik kérdésre sem tudott felelni. E tekintetben nem kapott utasításokat. Beszélgetésünket azzal fejeztem be, hogy — mint fentebb említettem — megígértem a két levél átadását, amelyek közül a másodiknak véleményem szerint komoly jelentősége van.

Igen szárazon és röviden beszéltem, nehogy a követnek az legyen a benyomása, hogy nem érzem a magyar kijelentések szokatlanságát. Meghagytam a magunk számára azt a lehetőséget, hogy a továbbiakban bármilyen választ adhatunk.

Meg kell még jegyeznem, hogy a német—magyar együttműködés előkészítése a háborús gazdálkodás terén — amit már régebben terveztünk, és amit előzőleg mindkét fél átgondolt — már megtörtént, amennyiben Ritter követ a múlt héten előzetes tárgyalásokat hozott javaslatba közte és az illetékes budapesti szervek között. Az adott körülmények között célszerűnek tartom e tárgyalások elhalasztását, annál is inkább, mert Sztójay úr is megemlítette ma ezt a lehetőséget.

Megküldendő a birodalmi külügyminiszter úrnak tudomásulvétel és a leveleknek a Führerhez való továbbítása végett.

Weizsäcker."

Villani római követ 1939. július 26-án a következő „szigorúan titkos" számjeltáviratot küldte Csáky külügyminiszternek:

„Miniszterelnök úr leveleinek figyelmesebb olvasása után első benyomás változott. Felfogás, hogy második levél elsőnek értékét lényegesen leszállítja, mivel jelenleg konflagráció, amennyiben általában előállna, lengyel vonatkozásban jelentkezik elsősorban.

Hivatkoztam Nagyméltóságod álláspontjáról régebben tett közlésemre, amely szerint Lengyelország ellen sem közvetve, sem közvetlenül nem volna módunkban ellenségesen fellépni, de magyar kormány mozgósítana és felvonulna román határon (Kárpátalján).

Ciano gróf végleges választ levelekre még függőben tartja.

Villani."

Ciano és Ribbentrop között Attolico berlini olasz nagykövet útján Teleki levelei ügyében tárgyalások folytak. Ribbentrop két megoldást ajánlott: 1. azonnali válasz Hitler nevében Horthyhoz, 2. a válasz elhalasztása az ő és Csáky személyes találkozásáig.

Ciano a második megoldást tartotta célravezetőnek, és ezt Ribbentrop is elfogadta.

Csáky és Ribbentrop megbeszélésére 13 nap múlva, 1939. augusztus 8-án Berchtesgadenben került sor. Ugyanezen a napon — ezt megelőzően vagy ezután, bizonyosat nem lehet tudni — Hitler fogadta Csákyt és közölte vele: Teleki leveleit nagy meglepetéssel olvasta, különösen azt, hogy Magyarország nem lenne hajlandó részt venni a német—lengyel konfliktusban. Magyarország fegyveres részvételére soha nem számítottak, annál kevésbé, mert a kérdés katonai része kizárólag Németországra tartozik. Számára érthetetlen Teleki állásfoglalása, különösen, ha tekintetbe vesszük azt, amit Magyarország ebben az esztendőben német támogatással elért...

Csáky válaszában arra kérte a Führert, hogy Teleki miniszterelnök leveleit tekintse meg nem írottaknak...

Csáky lényegében ugyanezt mondotta Ribbentropnak is, négyszemközti beszélgetésben: a Hitlerhez és Mussolinihoz intézett két levelet, tekintettel arra, hogy azokat, sajnos, félreértették, vissza fogják vonni. Ezért ő, a kormány nevében, felelősséget vállal.

Csáky együtt utazott vissza Budapestre Erdmannsdorf budapesti német követtel, s közölte vele: Sztójavnak már megfelelő utasítást is adott, ha pedig a kormány az ő eljárását nem helyeselné, amit teljesen valószínűtlennek tart, akkor benyújtja lemondását.

(A külügyminiszter miniszterelnökének előzetes tudta és beleegyezése nélkül tette meg ezt a kétségkívül súlyos lépést!)

Sztójay, Csáky utasításának megfelelően, 1939. augusztus 10-én megjelent a birodalmi külügyminisztériumban és minden kommentár nélkül a következő feljegyzést adta át:

„Magyar Királyi Követség
Berlin

Feljegyzés

Hivatkozva Ribbentrop külügyminiszter úr Őexcellenciájával folyó évi augusztus hó 8-án folytatott eredményes megbeszélésekre, gr. Csáky magyar királyi külügyminiszter Őexcellenciája a magyar királyi miniszterelnök nevében kéri a Führer és birodalmi kancellár Őexcellenciáját, hogy tekintse gr. Teleki július 24-i mindkét levelét meg nem írottnak.

Berlin, 1939. augusztus 9."

Négy nap múlva, 1939. augusztus 14-én a német külügyminisztérium a római, a varsói és a budapesti követségnek a következő „titkos" jelzésű táviratot küldte:

„Futárral!
A hivatalok vezetőinek személyesen,
személyes tudomásulvétel végett.

Annak a f. hó 8-i látogatásnak eredménye alapján, amelyet gr. Csáky magyar külügyminiszter tett a német külügyminiszter úrnál, a magyar követ f. hó 10-én egy levelet adott itt át, amelyben gr. Csáky a magyar miniszterelnök nevében kéri a Führert, hogy gr. Teleki július 24-i mindkét levelét tekintse meg nem írottnak."

Teleki ama kísérlete tehát, hogy eleve elhatárolja magát az esetleges fegyveres lengyel—német konfliktustól, ebben az időszakban kudarcot vallott.

Csáky külügyminiszter nem sok időt töltött Budán a Külügyminisztérium palotájában. Augusztus 18-án újra útnak indult, villámlátogatásra Rómába, ahol olasz kollégájának, Ciano külügyminiszternek váratlanul, minden diplomáciai előkészítés nélkül javaslatot terjesztett elő: a Berlin—Róma-tengely kössön katonai szövetséget Magyarországgal.

Ezekben a napokban a német sajtó és rádióállomások Lengyelországgal kapcsolatos hangja — Sztójay berlini követ jelentése

szerint — már veszedelmesen hasonlított az osztrák és a cseh válság idején használt hanghoz. A fiatalabb korosztályok behívása, a magánautók katonai célokra történt igénybevétele a háború közeli kirobbanására mutatott.

Az olasz fasiszta vezetők egyáltalán nem csináltak titkot abból, hogy — ellentétben a náci párt mindenképpen háborút kívánó köreivel — szívesen vennének ismét egy kompromisszumos vagy éppen „müncheni" megoldást, ezért is hűvösen fogadták Csáky ajánlatát.

Pontosan nem lehet tudni, milyen messzire óhajtott menni a Teleki-kormány 1939 augusztus második harmadában a tengellyel való együttműködés terén; de az tény, hogy illetékes német katonai körök Magyarország magatartásával meglehetősen elégedetlenek voltak.

Friderici német tábornok Sztójay követtel 1939. augusztus 29-én hosszabb magánbeszélgetést folytatott, melyről Sztójay a következőket jelentette:

„Tisztán barátilag és bizalmasan beszélve, úgymond Friderici, fájdalommal látja, hogy Magyarország még mindig habozik, és nem tudja magát elhatározni arra, hogy egészen nyíltan Németország mellé álljon. A legteljesebb udvariassági formák és legbarátságosabb külsőségek dacára a helyzet mégiscsak az, hogy Magyarország határozatlan, igyekszik minden kockázatot elkerülni, és nem akarja magát teljesen lekötni. Magyarország ezzel a magatartásával megkockáztatja azt, hogy Kelet-Európa újjárendezésénél lemarad és elesik jogos igényei megvalósításától, amit mint a magyar nép őszinte barátja, sajnálna."

A magyar külpolitika irányvonaláról a következőket mondotta: „Kánya Kálmán külpolitikája, mely mindenkivel jóban lenni igyekezett, idejét múlta. Magyarország sorsának javulását csak Németországtól várhatja, minthogy az antant Magyarországért még akkor sem tenne semmit, ha Németországot legyőznék."

Végül egy jellemző náci nézet Hitlerről és a Führer módszereiről: „Hitler vezér, úgymond, szentimentális, érzelmi lény és a nyíltságot szereti. Olyanokért, akik a veszély pillanatában mellette voltak, sokszor az ésszerűség határain túl is exponálja magát. De nem szereti azokat, akik csak akkor jelentkeznek, mikor már a lakomát felhordják."

De a náci diplomácia közvetlenebb, drasztikusabb módon is kifejezésre juttatta elégedetlenségét a magyar állásponttal szemben: Sztójay 1939. augusztus 29-én kétségbeesetten jelentette Bu-

dapestre, hogy a németek láthatóan ürügyet keresnek, hogy megszüntessék a Magyarországra irányuló hadianyagszállításokat, és ezért azt javasolta, hogy a magyar kormány tegyen megnyugtató nyilatkozatot Berlinben...

Csáky Rómához fordult támogatásért. 1939. augusztus 31-én 24 órakor a következő távirati utasítást küldte Villani római követnek:

„6307.
Statissime!
Kérem, közölje Ciano gróffal, hogy német külügyi államtitkárhelyettes nyilván mesterkélten konstruált ürügyek alatt szemrehányásokat tett magyar kormánynak, hogy annak ellenére, hogy tengely mellett állást foglalt, Németországgal szemben bizonytalan magatartást tanúsít.
Ezért katonai hatóságok utasítást kaptak, hogy bizonyos hadianyagnak Magyarországra való szállítását szüntessék be.
Tapasztalat azt mutatja, hogy németek ilyen érthetetlen fellépése mindig akkor következik be, ha ürügyet keresnek valami kellemetlen követelésük kierőszakolására, vagy valamely ígéretük alól igyekeznek kibújni.
Sztójayt utasítottam, hogy kormány nevében tegyen deklarációt Ribbentrop előtt, hogy német barátsághoz hívek maradunk, és korrekt barátságunkra mindig számíthatnak, kérve őt egyúttal, hogy ne üljön fel intrikáknak.
Hálás volnék Ciano grófnak, ha ő is Magyarországgal kapcsolatban megnyugtatólag hatna német külügyminiszterre, és ha megállapítaná, hogy mi rejlik tényleg németeknek velünk szembeni, legalábbis érthetetlen hangulatváltozása mögött.
Csáky"

Ezzel szinte teljesen egyidőben, 1939. szeptember 1-én 0 óra 50 perckor a következő számjeltáviratot intézte Sztójayhoz: „Kérjen kihallgatást Ribbentropnál és közölje vele magyar kormány nevében következőket: Magyar kormány nem érti, hogy német kormány Magyarország magatartását nem tartja teljesen megbízhatónak. Birodalmi kormány előtt ismeretes, hogy magyar külpolitika egyik alapvonása német barátsághoz való hűség. Ezt a felfogást egész magyar nemzet közvéleménye támogatja. Magyar kormány kéri német kormányt, hogy ne hagyja magát mások által félrevezetni, hanem számítson arra a korrekt magatartásra,

melyet barátaival szemben már a múltban tettekkel bizonyított és jövőben is állni fog. Kérem ezt írásban feljegyzés formájában átadni. Csáky"

Sztójay csak szeptember 1-én 17 órakor tudta átadni ezt a hűségnyilatkozatot Ribbentrop birodalmi külügyminiszternek, aki kijelentette, hogy teljes bizalommal van a Teleki-kormány iránt, soha nem kételkedett Magyarország szövetségi hűségében, végül kifejezte azt a reményét, hogy alkalmas időben „a vadászati meghívásnak eleget fog tehetni".

ÁTVONULÁS HELYETT GAZDASÁGI ENGEDMÉNYEK

A Sztójay—Ribbentrop beszélgetésre közel 12 órával azután került sor, hogy a náci Wehrmacht szárazföldi, tengeri és légi egységei hadüzenet nélkül megkezdték a „Fall Weiss" végrehajtását, Lengyelország lerohanását...

Anglia és Franciaország — Hitler és Ribbentrop várakozásával ellentétben —, ha 72 órás késedelemmel is, hadat üzent Németországnak, Olaszország ellenben — Hitler és Ribbentrop reményeivel ellentétben — közölte, hogy nem óhajt részt venni a háborús konfliktusban...

(Villani, római magyar követ szeptember 1-én délben nyújtotta át az olasz külügyminisztériumban Csáky üzenetét, de Cianóval csak szeptember 2-án reggel tudott beszélni, aki — Villani jelentése szerint — „megígérte, hogy alkalmilag[!] megemlíti a németek előtt, hogy Magyarország lojalitásában kételkedni nem lehet. Változott helyzetre való tekintettel ezen kijelentésnek nagyobb súlya alig lehet, bár német—olasz viszony jó — legalábbis kifelé.")

Az olasz nemhadviselő, de azért nem is semleges álláspontot tette magáévá a Teleki-kormány is. Állást foglalt a náci Németország mellett — a katonai konzekvenciák nélkül; ugyanakkor a háborús helyzetre való tekintettel igénybe vette az 1939:II. tc.-ben biztosított korlátlan felhatalmazást, jelentős korlátozásokat léptetett életbe a gyülekezés-, szólás- és sajtószabadság terén.

A lengyel fronton a hatalmas anyagi és technikai fölényben levő német páncélos és légierők már az első tíz napon döntő sikereket értek el: szeptember 5-én áttörték a Visztula védővonalát,

két nap múlva, szeptember 7-én elfoglalták Danzigot, 10-én megkezdték Varsó ostromát. Az angol—francia haderők ezalatt szinte lábhoz tett fegyverrel álltak a nyugati hadszíntéren.

Közben a Teleky-kormány nehéz napokat élt át: előtérbe került *a német csapatoknak Magyarország területén való átvonulása.*

Ciano 1939. szeptember 6-án a következőket jegyezte fel naplójába: „Villani keres fel Csáky nevében és a német kérés veszélyességéről beszél nekem. A németek ugyanis Magyarország területét akarják csapataik felvonulására felhasználni. Ő szembeszállna ezzel akár fegyveres erővel is; viszont elfogadná, ha beleegyeznének a Románia elleni hadműveletbe. Íme ez Csáky megszokott agyrémeinek egyike, de mindketten, én és a Duce, kevés hitelt adunk mindennek. De figyelemmel kell kísérnünk őt, minthogy hiú és felelőtlen ember, ezenfelül még ingerlékeny is, ami pedig baj."

(Tehát: ha Hitler szabad kezet ad Romániával szemben, akkor a Teleki-kormánynak egyszeriben megszűnnek „erkölcsi meggondolásai" a lengyel—magyar barátsággal kapcsolatban . . .)

Három nap múlva Erdmannsdorf, budapesti német követ a Külügyminisztériumban hivatalosan is átnyújtotta a német kérést. Csáky még aznap, a késő délutáni órákban Villani követ útján Rómához fordult segítségért:

„Németek szeptember 9-én 16^h-kor udvarias formában átvonulást kértek Kassa-vasútvonalon. IX. 10. délig választ kérnek, hálájukat kilátásba helyezték. Mi átvonulás ellen vagyunk. Duce tanácsát sürgősen kérjük. Csáky."

Villani, másnap, szeptember 10-én a következő választ küldi:

„6747/153. Szigorúan titkos!

Ciano gróffal folytatott megbeszélés után 20 órakor együtt Mussolinihez mentünk. Megbeszélés folyamán kifejtettem annak ismert következményeit, ha németeket átengedjük, és azt, ha ellenállást fejtünk ki. Azután eszmecsere következett, mit várhatunk mindnyájan német győzelem esetén. Mindketten véleményemet teljesen magukévá tették. Elismerték teljes lojalitásunkat tengellyel szemben, és ennélfogva érthetetlen előttünk német kormány eljárása; Lengyelországgal gyorsan végezhetnek anélkül, hogy rajtunk átvonuljanak. Erre tehát feltétlenül szükség nincsen. Mussolini kijelentette előttem, hogy ügyünket úgy tekinti, mintha sajátja volna, azonban német—olasz kapcsolat történtek dacára változatlanul fennáll.

A kérést igen barátságosan tagadjuk meg, mert meggyőződése szerint németeket nemzeti területünkre nem engedhetjük be. Érveljünk állandó lojalitásunkkal, és utaljunk arra, hogy nincs kizárva, hogy ezen esetben nemcsak beáll a hadiállapot Angol-, Francia- és Lengyelországgal, hanem esetleg tényleg háborúba keveredhetünk szomszédainkkal.

Mussolini megkérdezte, fel vagyunk-e készülve ellenállás kifejtésére? Azt mondtam, hogy mint már kijelentettük, aki kormány engedélye nélkül területünkre lépett, magyar hadsereggel találja magát szemben. Ezen álláspont nem változott meg.

Mussolini azt hitte, hogy erre nem fog sor kerülni, mert túlkapás esetleg későbbi időpontban megbosszulja magát. Arra kért, hogy azonnal értesítsem további fejleményekről.

Konkrét ígéretet nem tettek közvetítésre vagy segítségre; egyelőre ilyet nem is kértem, tekintettel arra, hogy Nagymeltóságod Mussolini tanácsát óhajtotta, és Ribbentrop titoktartást kért. Mindent egybevetve benyomásom az, hogy Mussolinitől és Ciano gróftól nemcsak szavakat, hanem pozitív és negatív értelemben érzelmi kifejezést kaptam, amelyek tettekre válhatnak, azonban az a kérdés, hogy mikor. Szükséges volna, hogy amennyiben megengedi, néhány nap múlva jelentéstétel végett Budapestre utazzam.

Végül utalok 179 főn. pol. sz. jelentésre.

Katonai attasé utasítást kér, anyag száll. menet vonalára; lehet-e Németországon keresztül tovább szállítani, ellenkező esetben Jugoszlávián keresztül engedély kikérendő volna.

Villani."

Ugyanezen a napon Teleki rendkívüli Minisztertanácsra hívta össze a kormány tagjait. Az ülésről felvett jegyzőkönyv szövege:

„A miniszterelnök úr előadja, hogy rendkívüli és az ország számára igen kiható körülmény tette szükségessé azt, hogy sürgős állásfoglalás céljából rendkívüli Minisztertanácsra hívja össze ma, vasárnap délelőtt a kormány tagjait.

Folyó hó 5-én 7-ikére sürgős megbeszélés céljából von Ribbentrop német birodalmi külügyminiszter találkozóra kérette gróf Csáky külügyminiszter urat, aki repülőgépen 7-én a német hadiszállásra érkezett. A német birodalmi külügyminiszter elnézését kérte a magyar külügyminiszter úrnak, hogy magához kérette a főhadiszállásra, amelyet ő a jelen helyzetben nem tudott elhagyni. Az ok, amiért a magyar külügyminiszter urat magához kérette az, hogy nyomatékosan kérje Magyarországot, hogy most

semmi körülmények között se támadja meg Romániát. Már csak azért se, mert a jelen körülmények között Németországnak nem állna módjában német csapatokkal Magyarországot e harcában támogatnia.

Nekünk tudomásunk volt arról, hogy egy román személyiség átutazott Magyarországon és Hitler vezér és kancellárhoz levelet vitt Károly román királytól.

A külügyminiszter úr a lengyelországi német hadiszálláson két és fél órás megbeszélést folytatott a német birodalmi külügyminiszter úrral, aki véleményét is kikérte a jelenlegi európai helyzetről, majd azon kérdést intézte hozzá, vajon Magyarországnak vannak-e területi aspirációi Lengyelországgal szemben? A magyar külügyminiszter úr utalt arra, hogy Magyarországnak ezeréves határai voltak, és amint azon határokról sohasem mondott le, úgy más országok határait is respektálja, és Lengyelországgal szemben nincsenek területi igényei vagy aspirációi.

A külügyminiszter úr a német birodalmi külügyminiszter úr által részére felajánlott repülőgépen tért vissza Budapestre.

Annál nagyobb volt a meglepetése, amidőn tegnap, 9-én délután 4 órakor a lakásán telefonon felhívta őt a német birodalmi külügyminiszter, és azon kérést intézte hozzá, hogy a magyar kormány engedje meg azt, hogy német katonai csapatok a Kassa—Nagyszaláncz és Velejte vonalon, tehát magyar területen vonulhassanak át Szlovákiából Lengyelországba. Ribbentrop még azt kérte, hogy lehetőleg gyorsan kapjon választ, még este 7 és 8 között, mert 10-én 12 órakor szeretnék a csapatszállításokat megkezdeni. Szigorú titoktartást kért és ígért.

A külügyminiszter úr azt válaszolta, hogy e kérdésben nem foglalhat egyedül állást, és miután a Kormányzó Úr Ő Főméltósága vadászaton van, este 7 és 8 óra között sem adhat választ, hanem csak a mai napon 12 és 1 között.

A miniszterelnök úr és a külügyminiszter úr 9-én kihallgatáson jelentek meg a Kormányzó Úr Ő Főméltóságánál, aki később a honvédelmi miniszter urat és a vezérkar főnökét is magához kérette.

A Kormányzó Úr Ő Főméltóságának és az előtte megjelenteknek is egyöntetűen az volt az álláspontjuk, hogy miután a magyar kormány már a német—lengyel háború kitörésekor leghatározottabban kijelentette, hogy Magyarország részéről a nemzeti becsület ügye, hogy Lengyelország ellen semminemű katonai akcióban nem vehet részt (wir können aktive Kriegshandlungen nicht

vornehmen)*, nemzeti becsületünkkel nem fér össze tehát, hogy ezen kérést teljesítsük, és ennek folytán semmi körülmények között nem engedhetjük meg német csapatoknak magyarországi vasútvonalon való átszállítását és átvonulását Lengyelországba. Megnéztük a térképet és megállapítottuk azt, hogy a német kérés teljesítése másfél napi gyorsítást jelentene. Amennyiben ezen kérést teljesítenők, ez a semlegesség megsértését jelentené, és mindjárt három hadüzenetet kapnánk: Anglia, Franciaország és Lengyelország részéről. De nem teljesítjük azért sem, mert a német csapatoknál vannak a Hlinka-gárda és a szlovák hadsereg osztagai is. Mi különben is akaratunk ellenére nem óhajtunk belekeveredni vagy belesodródni a világháborúba. Különösen most nem vehetnénk részt semmiféle akcióban, amikor a lengyelek már le vannak verve.

A Minisztertanács egyhangúlag helyesli a miniszterelnök úr és külügyminiszter úr álláspontját.

A külügyminiszter úr ezután felolvassa először magyar nyelven, majd német fogalmazásban ezen választ, amelyet a Kormányzó Úr hozzájárulásával a magyar kormány nevében 12 órakor telefonon fog közölni von Ribbentrop német birodalmi külügyminiszterrel.

A belügyminiszter úr felvilágosítást kér a válasz második részére vonatkozólag.

A külügyminiszter úr újból felolvasván a válasz eredeti német fogalmazványát, a Minisztertanács egyhangúlag hozzájárul.

A külügyminiszter úr azon nézetének ad kifejezést, hogy a németek a választ valószínűleg tudomásul veszik. Az olaszokkal bizalmasan közöltük elhatározásunkat, akik azt 100%-ig helyeselték.

Amennyiben a németek kérésük teljesítésének visszautasítása után engedélyünk nélkül mégis magyar területen jönnének, úgy az ellenintézkedéseket a m. kir. kormány meg fogja tenni.

A miniszterelnök úr addig, míg a külügyminiszter úr telefonon a választ megadja, felfüggeszti a Minisztertanács ülését.

A külügyminiszter úr közli a Minisztertanáccsal, hogy a német birodalmi külügyminiszter a m. kir. kormány válaszát tudomásul vette."

* A fordítás eléggé pongyola. Az idézett német szöveg pontos magyar megfelelője: tevékeny hadműveleti cselekményre nem vállalkozhatunk.

Hitler „lenyelte a békát", tudomásul vette a magyar visszautasítást, két okból: egyrészt, mert a háború kitörése után egy héttel rendkívül kellemetlen lett volna a náci Németországnak, hogy magyar szövetségesétől csak fegyverrel tudja valamely kérés teljesítését kicsikarni, másrészt azért, mert a lengyelországi hadműveletek a vártnál lényegesen kedvezőbben fejlődtek, szeptember 11-én a német csapatok átkeltek a San-folyón, szeptember 14-én elérték a Lemberg—Lublin vasútvonalat, szeptember 15-én elfoglalták Przemyslt, Brest-Litovskot és Bialystokot, 17-én pedig a Führer bevonult Danzigba.

De azért ezt a „hűtlenséget" nem felejtette el...

Szeptember 19-én német—magyar gazdasági tárgyalások kezdődtek Budapesten. A Clodius követ vezette német küldöttség *újabb, az eddiginél is nagyobb mértékű nyersanyag- és áruszállításokat kívánt* — az eddiginél is kevesebb ellenszolgáltatásért.

A tárgyalásról készült magyar feljegyzés szerint Clodius támogatást kért az ésszerűség határain belül Németország ellátása részére, egyidejűleg megértést aziránt, hogy náluk egyes árukategóriák szállításában nehézségek fognak mutatkozni, és hogy a tengeri blokád következtében tranzitáruk szállítása részükről lehetetlenné fog válni. Részletezve:

„Többletszállítást állat és állati termékeknél, különösen zsírnál kér a következő hónapokban cca 7 millió RM értékben. Kéri a folyó évi heti 4500 darab sertés-kontingensnek a felemelését, és zsírban, ha a kontingens emelése nem menne, úgy ez év végéig még hátralékos 210 vagon zsír és szalonna terhére kér a tartalékainkból történő azonnali szállításokat, miután a zsírra sürgősen szükségük volna. Kéri a szarvasmarha-kontingens felemelését is, mire Nickl követ kérdést intéz hozzájuk, nem lehetne-e többlet-szükségletet hús vagy konzerv formájában szállítani, minthogy a bőrökre itthon feltétlenül szükségünk van. A németek tanulmányozni fogják a kérdést, lehetőséget látnak rá, miután az állategészségügyi rendelkezéseiket részben felfüggesztették, amelyek pl. a szalámi bevitelét lehetetlenné tették.

Kérték a szerződésileg lekötött takarmányneműek leszállítását, amire Nickl közölte, hogy sem tengeri-, sem rozsszállítás a rossz takarmánytermésre való tekintettel az idei év folyamán nem jöhet számításba. A búza-kontingens felemelése szintén nem lehetséges, mert a takarmányhiány feltöltésére eozinálnunk kell, és a fölös készleteink már el vannak adva. Hajlandók vagyunk azon-

ban a szerződéses 370 000 q lisztet megfelelő ármegállapodás esetén leszállítani. Német részről kifogásolták, hogy a 0-ás lisztet ők nem használhatják, és ezért kérték, hogy tegyük tanulmány tárgyává, hogy nem lehetne-e kenyér- és hátsó lisztet (sic!) szállítani a fenti keretben.

A magyar szállítások megnövekedése és a német ellentétek részbeni kiesése folytán Magyarország javára mutatkozó fizetési egyenleg erős megnövekedése várható, amely a jelenlegi szisztéma mellett a várakozási idő meghosszabbodására és ezzel a magyar exportőrök szállítási készségének a csökkenésére fog vezetni, ezért Clodius kéri, hogy a mutatkozó RM felesleget vagy a Magyar Nemzeti Bank, vagy a Magyar Állam, vagy ezekkel egyetértőleg egy magánbankokból állítandó konzorcium vegye át (»Zwischen-Finanzierung«). Nickl kérdést intézett, nem lehetne-e hadianyagszállítások alapján rendbehozni a szaldó-kérdést, amelyekre nézve a tárgyalások Berlinben már folyamatban vannak, azonban a hosszú határidő miatt nem tud (1940 szeptemberétől kezdődő szállítás) megegyezés létrejönni. Clodius rámutatott arra, hogy még nincs elég tapasztalatuk, hogy mi a saját szükséglet hadianyagban, ezért nem állítható ma, van-e egyáltalán feleslegük, mindenesetre azonban interveniálni fog kérésünk értelmében. Felvetettem a kérdést, termelési eszközök és szerszámgépek szállítása tekintetbe jöhetne-e, amellyel iparunk investiciós szükségletét tudnánk fedezni, ami adott esetben a »Zwischen-Finanzierung«-ot a magánérdekeltségek útján megkönnyíthetné. E kérdésben ugyancsak jóakaratú elintézést helyeztek kilátásba...

...Kérik, hogy a Szlovákiától visszacsatolt területen fekvő antimonbányák termelési feleslegét, továbbá nagyobb mennyiségű faszenet, szérumlovakat és még néhány kisebb — nekik rendkívül fontos — cikket szállítsunk nekik. Nickl a koksz-szállítások, vasötvözetek és fémek szállításának kérdését hozta elő, mint feltétlenül rendezendő kérdéseket. Továbbá kérte, hogy tegyék vizsgálat tárgyává, hogy nyersvasat és bádoglemezeket (konzervgyártáshoz) nem tudnának-e szállítani. Rámutatott az I. G. Farbenindustrie 15%-os áremelésére, amely németországi importunkat ugyancsak nehezíteni fogja, kérte a hadiszállítások lehető előbbrehozatalát."

Teleki miniszterelnök a tárgyalások segítségére alapos feljegyzést készített a magyarországi német érdekeltségekről, a német tőke befolyásáról és növekvő térhódításáról. A dokumentum bevezetőjéből idézzük:

„A Német Birodalom hazánkban olyan nagymérvű és szétágazó érdekeltséggel rendelkezik, hogy ezen keresztül *az egész magyar gazdasági életet ellenőrizni, sőt bizonyos mértékben befolyásolni is tudja.*

Ez a német érdekeltség Magyarországon nem újkeletű: nagyrészt még az egykori *osztrák* pénzintézetek és iparvállalatok itteni kapcsolataiból és tőkeelhelyezéséből ered. De a nemzetiszocialista német kormány megalakulása, különösen pedig a Südostraum felé irányuló Lebensraum-politika kifejlődése óta egyrészt új érdekeltségek születtek, másrészt a régi kapcsolatok kibővültek és politikai jelentőséget nyertek. A német kormány a Deutsche Arbeitfront és a Német Magyar Kereskedelmi Kamara útján gondoskodott arról, hogy — mint minden külföldi államban — *a német cégek és képviselőik az eddigi kizárólagos profitgazdálkodás mellett Magyarországon is elsősorban a német birodalom politikai, katonai és propaganda-törekvéseit szolgálják.* Ezeknek a speciális feladatoknak Magyarországon külön súlyt ad az a körülmény, hogy nálunk a német ipari vezérkar egyben *politikai irányítója is* az Auslandsorganisation der N. S. D. A. P. magyarországi körzetébe tömörülő pártkolóniának."

A feljegyzés szerint Magyarországon egyetlen nagy német pénzintézet működik, melynek egész részvényállománya német kézben van: Österreichische Creditanstalt — Wiener Bankverein. Ezenkívül két kisebb pénzintézetnél a részvények 90%-a van német kézben: a Mercur Váltóüzlet Rt. és az Országos Iparbank Rt. Az előbbinél a bécsi Mercurbank rendelkezik a részvények 90%-ával, utóbbinál pedig a Bécsben élő Fritz Karl és Schönborn-Buchheim gróf. Végül egy negyedik, Magyarországon bejegyzett pénzintézet: a Magyar Ipari és Kereskedelmi Ellenőrző Bank Rt. egy bécsi kontrollbank és a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank közös érdekeltsége.

A bécsi Creditanstalt érdekeltsége magyar nagyvállalatoknál:

Magyar Vasúti Forgalmi Rt	60%
Magyar Asphalt Rt	45%
Magyar Vaggon és Gépgyár Rt	60%
Magyar Ruggyantaárugyár Rt	25%
Magyar Pamutipar Rt	20%
Salgótarjáni Kőszénbánya Rt	20%
Fémáru-, Fegyver- és Gépgyár Rt	15%
Rimamurányi—Salgótarjáni Vasmű	20%
Vulkán Gépgyár Rt	40%

A fentieken kívül ekkor érdekeltsége volt még a sárvári Műselyemgyár, a Magyar Általános Gépgyár, a Kábelgyár, a Mannesmann Cső- és Vaskereskedelmi Rt, a Soproni Szőnyeg és Textilművek vállalatoknál, valamint számos kisebb-nagyobb magyarországi cégnél.

A jelentés szerint *kizárólagos német érdekeltségek* a következő nagyobb vállalatok (zárójelben az alaptőke, pengőben):

Beiersdorff Vegyészeti Gyár (150 000)
Budanil Festékeladási Rt (58 000)
Budapesti Selyem (150 000)
Első Magyar Betűöntőde (1 200 000)
Hungária Bauxit (2 000 000)
Salzmann-féle Magyar Textil (1 300 000)
Schimmel és Társa vegyészeti gyár (500 000)
Tolnai Textilművek (400 000)
Papír- és Nyersfedéllemezgyár (500 000)
Magyar Siemens-Schuckert Művek (2 000 000)
Agfaphoto Fényképészeti Cikkek (150 000)
Kender-Juta és Textilipar (5 360 000)
Meinl Gyula Kávébehozatali Rt (500 000)
Horganyhengermű, Vác (480 000)
Szentgotthárdi Kaszagyár (400 000)
Stölzle és Fiai Üvegáruk (240 000)
Ufa Film (50 000)
Uránia Magyar Tudományos Színházegylet (100 000)
Petőházi és Nagycenki Cukorgyár (4 400 000)
Bosch Robert Kft (?)
Phönix Acélművek (?)
Kispesti Selyemszövőgyár (500 000)
Körting Gépgyár (120 000)
Hartmann-féle Papír (200 000)
Egyesült Ruggyantaárugyár Wimpassing (?)
Hűtő- és Fémárugyár (250 000)
Hutter és Schranz (?)
Alpesi Falu Vendéglő Rt (150 000)
Angol Park Rt (400 000)
Magyar—Német Mezőgazdasági Rt (261 000)
Schenker és Társa Szállítmányozási Rt (600 000)

Első Dunagőzhajózási Társaság magyarországi igazgatósága (50 000 000). Alvállalatai: Pécs-Baranyai Kőszénbánya, Pécsvidéki Kőszénbánya, Mohács—Pécsi Vasút, Óbudai Hajógyár, Hosszúhetényi Kőszénbánya.

A. E. G. Villamossági gyár (500 000)
Berndorfi Fémárugyár magyarországi fiókja (200 000)
Csavar- és Kovácsárugyár, Brevillier és Társa (1 177 000)
Magyarországi Odol Művek (250 000)
Magyar Pharma Gyógyárugyár (156 000)
Magyar Siemens-Reiniger (200 000)
Mez Cérnagyár (600 000)
Óceán Konzervgyár (300 000)
Stever—Austrodaimler—Puch Művek (400 000)
Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút (8 706 000)
Bihari HÉV (1 100 000)
Budapest—Esztergomi HÉV (4 867 000)
Dunántúli HÉV (33 000 000)
Fertővidéki HÉV (4 886 000)
Győr—Veszprém—Dombóvár HÉV (11 300 000)
Hidegkút—Tamási HÉV (490 800)
Kaposvár—Mocsoládi HÉV (1 101 020)
Kassa—Hegyaljai HÉV (3 433 280)
Keszthelyvidéki HÉV (1 744 480)
Mátra—Kőrösvidéki HÉV (9 805 120)
Nógrádvármegyei HÉV (5 070 720)
Szabolcsvármegyei HÉV (7 367 360)
Szeged—Csanádi Vasút Rt (8 560 000)
Szeged—Vedresháza—Országhatári HÉV (382 631)
Szombathely—Pinkafői Rt (1 408 000)

Egyes, fontosabb német részérdekeltségek:
Rákospalotai Kötő- és Szövőgyár
Haas és Somogyi Üveg Vasszerkezetek
Hazai Papírgyár
Hazai Fésűsfonó
Lean Betonipari Rt
Alföldi Villamosságot Szolgáltató Rt
Felsőmagyarországi Bánya és Kohómű Rt
Nova Ipari és Közlekedési Rt

Részvénytársaság Villamos és Közlekedési Vállalatok számára (Tröszt)

Magyar Cukoripar Rt
Magyar Textilfestő Győr
Szikra Magyar Gyújtógyárak Rt
Magyar Telefonautomata Rt
Tudor Accumulátorgyár Rt

A náci külpolitika délkelet-európai aspirációinak megvalósításában ezek a magyarországi német érdekeltségek komoly, le nem becsülhető szerepet játszottak, mind a termelés ellenőrzése, mind a magyar állampolgárságú, Magyarországon tevékenykedő náci ügynökök honorálása terén...

BIZALMAS UTASÍTÁS A SAJTÓNAK

A Teleki-kormány ingadozó irányvonalát jól illusztrálja az a bizalmas utasítás, amelyet a Miniszterelnökség sajtóosztálya 1939. szeptember 25-én juttatott el a napilapokhoz.

Az utasítás szövege:

„Külpolitikai tekintetben törekedjünk tárgyilagosságra. Természetesen tekintetbe véve a kormány külpolitikai vonalvezetését. Vagyis: irányelv, hogy tovább haladunk a hosszú évek óta folytatott magyar külpolitika útján, szoros baráti szálak kapcsolnak a tengelyhatalmakhoz, Olaszországhoz és Németországhoz, baráti érzelmekkel vagyunk Lengyelország felé, a mérsékelt, hűvösebb objektivitás alapján írunk a nyugati hatalmakról, Franciaországról és Angliáról. Jóbaráti viszonyban állunk Bulgáriával. Ne támadjuk a szomszédos államokat (Románia), írjunk a nyugodt jóindulat hangján Jugoszláviáról.

a) *Németország küzdelme általában rokonszenvesen állítandó be*, anélkül azonban, hogy Németország ellenfeleinek sértegetése, lebecsülése vagy akár lekicsinylése megengedhető lenne.

b) *Olaszország politikáját meleg rokonszenvvel, az igazi barátság hangján mutatjuk be.* De itt óvatosságot kell tanúsítani egyes kisebb jelentőségű olasz lapok híreivel szemben, amelyek az olasz sajtó vezető orgánumaitól eltérőleg írnak vagy jelentenek.

c) Ami Lengyelországot illeti, a *lengyel kormány, a vezérkar, valamint a lengyel távirati iroda hivatalos jelentéseit a szükséghez képest a MTI úgyis kiadja, s ezeken túlmenőleg felesleges híreket közölni,* annál kevésbé, mert azok úgysem ellenőrizhetők.

d) *Jugoszláviát rokonszenvvel kell beállítani.* Amennyiben a jugoszláviai magyarság sérelmeiről érkeznének hírek, ezeket közlés előtt okvetlenül jelenteni kell a Külügyminisztérium sajtóosztályánál.

e) *Romániát hűvös tárgyilagossággal kell kezelni.* Nem kell feszegetni a mai időkben semmi olyan körülményt, ami Romániát sérthetné. Amit a kormány Romániára nézve mondani akar, azt adandó alkalommal megteszi, ezen túlmenni felesleges. Ha a sajtónak újabb magyar kisebbségi sérelmekről volnának értesülései, ezeket közlés előtt a Külügyminisztériumnak be kell jelenteni.

f) *Szlovákiát illetően elvétve közölni lehet híreket* ottani magyarok előfordult és tényleg megállapított bántalmazásairól. De általánosságban kerülendő az, hogy a magyar sajtót szlovák-ellenes híráradat lepje el.

g) Oroszországra vonatkozóan a MTI a szükséges híreket kiadja. A bolsevizmussal szemben ma éppen olyan határozott állásfoglalásban vagyunk, mint bármikor a múltban. Azonban a *különleges nemzetközi kapcsolatokra való tekintettel az orosz kérdést csak óvatosan feszegessük.*

h) *Angol és francia vonatkozásban a vezérkari jelentéseket a MTI kiadja. Ezek természetesen hozhatók, sőt hozandók is.* Ugyancsak kiadja a MTI egyrészt a Havas, másrészt az angol tájékoztató minisztérium megfelelőnek ítélt közleményeit.

Általánosságban a *hírek elosztása a sajtóban olyan legyen, hogy az angol, francia és lengyel hírek összessége a német hírek összességét ne haladja meg.* Továbbá: az első helyet általában a német hírnek juttassuk. (Ezzel nem kívánjuk a sajtót uniformizálni, de senki ne jöjjön ezzel szembetűnő ellentétbe.) Kívánatos az is, hogy a hadviselő felek vezérkari jelentései lehetőleg ugyanazon a lapon, ugyanolyan kiállításban mint híranyag jelenjenek meg.

A parlamenti ülés minden szónokát meg kell említeni. Minden szónok beszédéből a lényeget kell hozni, és nem a mellékeset, a lényeget, tehát annak a résznek lényegét, amelyben a szónok a tárgyalás alatt álló törvényjavaslatról vagy tárgyról beszél és lehetőleg — ha van — a beszéd konklúzióját. A sajtó feladata ti. a közönség helyes informálása az országgyűlés munkájáról."

Egy lépés Hitler, egy lépés Chamberlain és Daladier felé . . .

A náci Wehrmacht lengyelországi villámháborús győzelme után mindenki bizonyos volt abban, hogy Hitler azonnal Franciaország és Anglia ellen fog fordulni. Európa a feszült várakozás heteit, majd hónapjait élte, nap mint nap várták a német támadás megkezdését.

De a nyugati fronton ezekben a hetekben és hónapokban alig került sor említésre méltó harci cselekményekre. A „furcsa háború" időszaka volt ez.

A Wehrmach 1939. november elsejétől kezdve teljes harci készültségben állott; az első támadási időpont november 12. volt, december közepéig hétről hétre halasztotta a véderő főparancsnoksága a támadás megindítását, azután a kedvezőtlen időjárás miatt hosszabb szünet következett.

A Teleki-kormány ebben az időszakban minden figyelmét — külpolitikai téren — arra fordította, hogy még a háború tartama alatt kicsikarja Romániától területi revíziós követeléseinek kielégítését, ha kell, fegyveres erővel is.

Hitlernek azonban égető szüksége volt a román olajra, nem tűrhette, hogy Délkelet-Európában háborús konfliktusok veszélyeztessék a Wehrmacht üzemanyagellátását. A Duce is igyekezett korrekt, normális kapcsolatokat fenntartani a román kormánnyal. A Teleki-kormányt udvariasan, de határozottan leintették.

1940 húsvétján Teleki miniszterelnök váratlanul Rómába utazott. Március 26-án fogadta a magyar sajtó római képviselőit, hosszasan elbeszélgetett velük. Elmondotta — az Új Nemzedék tudósítója szerint —, hogy „valóban csak pihenni jött, és semmi sem természetesebb, hogy *ha szabadságra megy, akkor Olaszországba jön.* Nem is megbeszélések és tárgyalások azok, amit Olaszországban folytat, hanem baráti beszélgetések."

Ezután a következőképpen folytatódik a lap tudósítása:

„A miniszterelnök mai programja így alakul: A népi kultúra minisztere, Pavolini ma délben ebédet ad tiszteletére Castell Fosanóban, a tengerparton, délután pedig előreláthatóan Mussolini fogadja. Teleki Pál azonban hangoztatta a tegnapi sajtófogadáson, hogy programja egyáltalában nincs pontosan előre megállapítva. Ha például a Ducénak ma este egyéb, fontos dolga akadna, akkor később találkoznak. Ciano gróffal már többször volt al-

kalma beszélni. Először azon a díszebéden, amelyet az olasz külügyminiszter a Villa Madamában adott tiszteletére, és amelyen több mint százan vettek részt. Aztán a Golfklubban, ahol együtt ebédeltek golfozás után, Teleki Pál mosolyogva jelentette ki magyar újságíróknak, hogy 15 éve nem golfozott, és már az is nagy baráti szolgálat volt Ciano gróf részéről, hogy ismét hozzájuttatta őt ehhez a sporthoz. Ha visszatér Magyarországra, újból golfozni fog. Tegnap délelőtt Ciano gróf egy és háromnegyed órás szívélyes megbeszélést folytatott Teleki Pállal, s mint értesülünk, megvan a lehetősége annak, hogy esetleg még találkozzék a magyar miniszterelnök és az olasz külügyminiszter hosszabb beszélgetésre."

A látogatás befejezése után — mintegy élénk cáfolatul arra, hogy csak baráti beszélgetések folytak — *hivatalos jelentést* adtak ki Rómában Mussolini és Teleki találkozásáról: „A Duce ma este 6 órakor gróf Ciano jelenlétében fogadta gróf Teleki Pál magyar miniszterelnököt, akivel csaknem két óra hosszat tartó megbeszélést folytatott. A szívélyes megbeszélés azt a szándékot eredményezte, hogy a jövőben minden téren még jobban elmélyítik a két ország együttműködését az immár 13 év óta fennálló barátsági egyezmény alapján, amely egyezmény kiállta az események tűzpróbáját. Ez a barátság tökéletesen összeegyeztethető az Olaszország és Németország, valamint Németország és Magyarország között fennálló kapcsolatokkal, úgyszintén az Olaszország és Jugoszlávia közötti viszonnyal. A két kormány szilárdan el van tökélve arra, hogy különösen a jelenlegi körülmények között tevékenységüket összhangba hozzák a Duna-medencei és a balkáni béke megőrzése céljából."

Még többet árulnak el a tárgyalások lényegéről a magyar Külügyminisztériumban készített egykorú feljegyzések. Az első feljegyzés néhány fontosabb részlete:

„Róma, 1940. március 28.

Mussolini többször nyomatékosan aláhúzta, hogy olasz—német barátság legteljesebben fennáll. Olaszország német érdekből is semleges, Hitler azt meg is köszönte. Semlegességgel ma többet használtak, mint fegyveres segítséggel. Havonta 10 000 vagon élelmiszert szállítanak. A navycertek* nem érvényesülnek.

* Navycert (az angol navy certify rövidítése) haditengerészeti bizonylatot jelent. Itt utalás arra, hogy németek úgy játszották ki az angol tengeri blokádot, hogy Olaszországgal vásároltatták meg a háborús tilalmi listára helyezett tengerentúli árukat.

Olasz fegyveres közbelépéssel számolni kell. Ezt háromszor is ismételte a beszélgetés folyamán; természetesen Németország mellett. Franciaország és Anglia mellett soha. Ehhez hozzáfűzte, hogy Magyarország akkor is maradjon csendben semleges. Előbbihez magyarázatul hozzáfűzte, az olasz nép nem szereti a németet, de a szankciós angolt éppenúgy gyűlöli, és a franciát is.

Egyelőre azonban nem lép be a háborúba, mert az úgyis nehéz lesz öt harctéren.

A német—olasz—orosz kapcsolatokból egy szó sem igaz. Éppoly kevéssé a három közti Balkán-szféra felosztásból. Olaszország az oroszoktól továbbra is távoltartja magát. Katonailag azt mondotta, hogy nem hisz nyugati offenzívában egyik részről sem, mert az túl drága. Hosszú háborúra számít és német győzelemre.

Brenneren* Németország Délkeletre előnyomulásáról nem volt szó — sem a brenneri, sem Ribbentroppal való beszélgetésekben. Mussolini erre nem lát okot, ellenkezőleg Németország egész érdeke, hogy a Délkelet csendben maradjon és termeljen. Csáky sürgönykérdésére, hogy nagy offenzíva esetén tegyünk-e neutralitási nyilatkozatot, leghatározottabban nemmel felelt.

Weygand-hadsereget jelentéktelennek minősítette; fekete-tengeri benyomulástól nem fél.

Közöltem vele O'Malleyvel való beszélgetésemet (erről később még lesz szó — KE) a német átvonulás kérdésében, mihez nem volt különös megjegyzése. Nagyon helyeselte, hogy nem megyünk Szovjettel, sőt legcsekélyebb kapcsolatot is kerüljük. Kijelentette, hogy németek az oláh határokat nem garantálták . . .

A németek készülnek. Ribbentrop rövidesen bekövetkező német támadásról beszélt. Négy hónap múlva nincs Franciaország, és nincs angol a kontinensen. Hitler már kevésbé határozott volt. Támadás nem Belgium felől, de Maginot-vonalon át. Ciano nem nagyon hisz végleges német győzelemben, mert Amerika sem fogja engedni Franciaország—Anglia legyőzését. Német átvonulásra nézve azt mondotta, hogy kassai esetben tanácsolták ellenállást, illetve megtagadást. Most nem tudna mit tanácsolni, ez a körülményektől függ.

Arra, hogy mi nem követelünk száz százalékot, és hogy én Belgrádban mást vártam, mint a territoire national (nemzeti terület — KE) hangsúlyozását, valamint arra, hogy az oláhokon a sor, és hogy enélkül én csak azt mondhatom, hogy mindent vissza-

* Hitler és Mussolini 1940. március 18-án találkozott a Brenner-hágón.

követelek — Ciano mindevvel egyetért, s azt hiszi, hogy románokkal tétethető oly deklaráció, hogy tetemes áldozatokra készek, ha nálunk is látnak jóakaratot."

1940. április 5-én Csáky külügyminiszter a következő tájékoztatót küldte a magyar külképviseleteknek Teleki húsvéti római tárgyalásairól:

„A Miniszterelnök úrnak római megbeszéléseire és az utóbbi hetek fontosabb nemzetközi politikai eseményeire vonatkozó kommünikéken túlmenőleg szavainak irányítására az alábbiakat közlöm:

Miniszterelnök olaszországi útja rokoni látogatás céljából rég elhatározott dolog volt. Legtermészetesebb volt, hogy az olasz utazás folyamán meglátogatja Mussolinit és Cianót is. A velük folytatott megbeszéléseknek legfőbb céljuk informatív eszmecsere volt. Minden egyéb beállítás csak inszinuáció.

Teleki Pál gróf az olasz államférfiakkal folytatott beszélgetéskor azt a meggyőződését szűrte le, hogy Olaszország saját legfőbb érdekét abban látja, hogy a háború ne terjedjen a Földközi-tengerre és a Balkánra, és hogy addig, ameddig lehet, semleges maradjon.

A Miniszterelnök tehát teljesen egyetértett az olasz államférfiakkal annak szükségességében, hogy a béke Délkelet-Európában fenntartassék. Ebből is következik, hogy jogot formálunk nemcsak a békének ezen területen való fenntartásához, hanem annak irányításához is, hogy milyen legyen a végleges béke.

Sumner Welles utazása elsősorban azt a célt szolgálta, hogy világos képet nyerjen az európai helyzetről. Sumner Welles azzal a meggyőződéssel ment vissza Amerikába, hogy egy közeli békére kilátás nincs.

A brenneri találkozónak sem volt semmiféle különleges pillanatnyi célja. A találkozónak kifelé demonstratíve dokumentálnia kellett a német—olasz kapcsolatoknak szorosságát a háborúnak ebben az időszakában is. A két vezér tanácskozásába egyébként még a külügyminiszterek sem voltak bevonva.

Minden ilyen tárgyú hírrel szemben megjegyzem, hogy a legilletékesebb helyek kategorikus kijelentése értelmében Németország nem garantálta Románia határait."

1940 kora tavaszán megélénkült a magyar belpolitikai helyzet is: Imrédy és elvbarátai igyekeztek szorosabb kapcsolatokat teteremteni egyes nyilaskeresztes csoportokkal, ugyanakkor sokkal

határozottabb kiállást követeltek a kormánytól Berlin politikája mellett. Ezt jelezte egyébként Imrédy külpolitikai cikke az Új Magyarságban, amely a lap húsvéti számában jelent meg, akkor, amikor Teleki éppen Rómában tárgyalt...

1940. április 24-én viharos jelenetekre került sor a Házban. Szemere Béla, a Meskó-féle nyilaskeresztes csoport képviselőtagja éles támadást intézett azon politikusok, újságírók ellen, akik külföldi sugalmazásra írnak, politizálnak. Szemere felszólalásában egyebek között a következőket mondotta:

„Külföldi érdekekért csak egy kis megfizetett és hataloméhes csoport történt. Mi, magyarok, becsületes nép vagyunk, a jelen háború előtt vállalt kötelezettségeinket még a legnagyobb áldozatok árán is teljesítjük. Magyarok vagyunk, és azok is akarunk maradni. Függetlenségünket megóvjuk, és egy kis magyarországi kalandortársaság nagyravágyásáért és személyes érdekeiért nem vetjük kockára sem hazánk sorsát, sem nemzetünk egyetemes érdekeit. (Helyeslés jobb felől. — *Rajniss Ferenc:* Meg kell mondani, hogy ki a kalandor. — Zaj.)

Elnök: Csendet kérek. (Zaj. — Felkiáltások a középen: Meg kell mondani! — Halljuk! Halljuk! — *Elnök* csenget.)

Szemere Béla: Mint az ősmagyarok egyik leszármazottja, lelkem mélyéből fakadó felháborodással tiltakozom az ellen, hogy idegen származású politikusok kalandokba hajszolhassák nehéz sorsban élő nemzetünket. (Zaj és felkiáltások: Ki az?) Onök éppen úgy tudják, mint én; akinek nem inge, ne vegye magára. (Zaj. — *Elnök* csenget. — Halljuk! Halljuk! jobb felől. — *Egy hang a szélsőbaloldalon:* Így nem lehet beszélni!)... *Hallottam már pengőkiajánlásról, amelyet 15 évig terjedhető fegyházzal lehet büntetni, de hazakiajánlásról csak az utóbbi hónapokban hallottam.* (Zaj. — *Rajniss Ferenc:* Kiről beszél?)

Elnök: Az interpelláló képviselő úr hosszabb ideje általánosságban beszél és súlyos gyanúsító kitételeket használ. Nem lehetett megérteni, hogy a Házon belüli személyekre vagy a Házon kívüli személyekre érti-e ezeket a gyanúsításokat, és egyre súlyosabb kitételeket használ. Arra kérem a képviselő urat, hogy ilyen modorban általánosságokban ne folytassa beszédét (*Rajniss Ferenc:* Nem beszél. Olvas), mert ez nem egyeztethető össze a parlamenti szokásokkal, hanem vagy mondja meg, hogy kikre értette ezeket a súlyos vádakat (Helyeslés a bal- és szélsőbaloldalon), vagy pedig hagyja abba ezt az általánosságban tartott vádaskodást. (*Ma-*

tolcsy Mátyás: Nem magyar eljárás! Tessék nyíltan megmondani!) Csendet kérek Matolcsy képviselő úr.

Szemere Béla: Megmondom: Milotay és az ő társasága, akik ilyen cikkeket írnak, meg Imrédy Béla."

Bár másnap Teleki miniszterelnök maga vette védelmébe a parlamentben Imrédy politikai becsületét, Szemere felszólalása nem múlt el nyom nélkül; Imrédy és társai — nem is alap nélkül — azt gyanították, hogy valahonnan biztatták Szemerét erre. Imrédy nyíltan megmondotta az április 25-i ülésen: „... Meg vagyok róla győződve, hogy egy félrevezetett magyar kézbe adták ezt a mérgezett tőrt, és meg kell tudni, hogy ez a félrevezetett magyar kéz honnan, kitől kapta ezt a mérgezett tőrt?"

De volt egy másik Magyarország is!...

Kevesen voltak, fegyverük sem igen volt, de mégis harcoltak. A Szociáldemokrata Párton belül egyre erőteljesebben szervezkedtek, az Országos Ifjúsági Bizottság (OIB) irányítása alatt, a kommunista és szociáldemokrata ifjúmunkások a náci veszély ellen. Felvilágosító szóval fáradhatatlanul magyarázták, hogy a Lajtán túl, Budapesttől alig 200 kilométerre ott áll legnagyobb ellenségünk, nemzeti létünk halálos veszedelme, a náci Harmadik Birodalom; idebent pedig kérlelhetetlen harcot folytattak a hazai náci ügynökök, a nyilasok ellen, ha kellett, puszta ököllel is...

1940 május elsejére a kommunista irányítás alatt működő Országos Ifjúsági Bizottság röpiratot adott ki:

„Dolgozó fiatalok!

Május 1-e egy jobb világ reménysugara. Az osztálynélküli társadalom, a szocialista társadalom biztos hírnöke.

Rajtatok is múlik, a ti elszántságtokon, a ti kitartó munkátokon, hogy meggyorsítsátok a történelem kerekét.

Rajtatok is múlik, hogy szabadságban éljünk és mindnyájunknak jusson kenyér magyar földön.

Rajtatok is múlik, hogy béke és egyetértés legyen a világ minden népe között.

Harcoljatok velünk a nyilaskeresztes népámítás és a jobboldali reakció ellen. Földért, munkáért, munkanélküli-segélyért. Békéért, szabadságért, független és demokratikus Magyarországért.

Legyen ez a május a magyar dolgozó ifjúság rendíthetetlen összetartásának és harci akaratának tanúbizonysága."

1940. május 10-én a náci Wehrmacht megkezdte régen várt nagy támadását — felrúgva a belga és holland semlegességet — Franciaország ellen. Május 15-én kapitulált a holland, május 27-én a belga hadsereg, június 17-én pedig a Petain-kormány fegyverszüneti kérelemmel fordult a német kormányhoz.

A magyar külpolitika szempontjából még egy fontos változás történt: 1940. június 10-én Mussolini hadat üzent Franciaországnak és Angliának.

1940. május 10-én, azon a napon, amelyen a náci Wehrmacht szárazföldi és légi alakulatai hitszegő módon támadásba kezdtek Belgium, Luxemburg és Hollandia ellen, a Teleki-kormány Werth vezérkari főnök előterjesztésére hozzájárult ahhoz, hogy két hadtestet és a gyors dandárokat hadilétszámra emeljék, továbbá ahhoz, hogy két hét múlva, május 25-én megkezdjék a részleges mozgósítást.

Az ok és cél: a német hadsereg — feltehetően huzamosabb ideig — le lesz kötve a nyugati fronton, talán ez alatt el lehet intézni az erdélyi kérdést — akár fegyveres erővel is.

De sem Hitler, sem Mussolini nem engedhette meg, hogy bármiféle konfliktus veszélyeztesse a román olajtermelést és szállítást.

Május 14-én (!) Hitler válaszolt Teleki április 17-i levelére, és elutasította az olasz—német—magyar tanácskozásokra vonatkozó javaslatát, egyúttal közölte: a Harmadik birodalomnak az adott helyzetben nem áll érdekében a Balkánon indítandó katonai akció, és Magyarország se tegyen kezdeményező lépéseket revíziós igényeinek kielégítésére. Végül *figyelmeztette Telekit, hogy a magyar kormány területi követeléseit csakis Németország beleegyezésével és támogatásával valósíthatja meg.*

A NÉMET MEGÉRTÉS ÁRA

Még meg sem száradt a tinta a német—francia és az olasz—francia fegyverszüneti szerződésen, amikor 1940. június 28-án Csáky külügyminiszter magához kérette a gazdasági ügyekben éppen Budapesten tárgyaló Clodius német követet, és arra kérte, hogy Ribbentrop külügyminiszternek adja át a következő üzenetet:

Romániában erős nyugtalanság van, komolyabb felfordulásra

lehet számítani a besszarábiai események miatt.* A magyar kormány hajlandó gyors akcióval megakadályozni Romániában az anarchia elharapódzását, egyúttal vállalja a Harmadik Birodalom zavartalan ellátását gabonaneműek terén — még román—magyar háború folyamán is —, „esetleg még nagyobb mértékben, mint a múltban történt, mert a csapatok nagyrészt idegen területen lennének élelmezve, mi pedig hajlandók volnánk a derékszíjat még szűkebbre szorítani, hogy a Német Birodalomnak minél több fölösleget juttathassunk". Rámutatott Csáky arra, hogy takarékossági szempontból a kormány csak nemrégiben módosította a kiőrlési arányt. „A másik fontos érdeke a Német Birodalomnak: a közlekedés zavartalan fenntartása. Ezt is garantálni tudnánk a Német Birodalomnak esetleg oly módon, hogy háború tartama alatt német vonatok szabadon közlekedhetnének bizonyos számban, bizonyos meghatározandó útvonalakon, saját személyzetükkel. (Időhöz kötött péage-jog.)"

Clodius követ ezeket a javaslatokat rendkívül érdekesnek találta, és azt mondotta, hogy teljesen beleillenek a német kormány felfogásába Európa gazdasági újjárendezését illetőleg. „Azután azt kérdezte tőlem — jelentette Csáky —, hogy mik volnának körülbelül Magyarország követelései Romániával szemben? Ezt neki előadtam ugyanabban az értelemben, ahogy azt gróf Teleki miniszterelnök ismertette az előtt való nap a budapesti német és olasz követ előtt."

A Teleki-kormány tehát *önként* felajánlotta Hitlernek a Magyarország területén való szabad közlekedést, átvonulást — minden különösebb erkölcsi aggály nélkül —, hă ennek ellenében Romániával szemben szabad kezet kap...

Teleky és Csáky nem kételkedett abban, hogy erre az ajánlatra kedvező német válasz fog érkezni. Annál nagyobb volt meglepetésük, amikor három nap múlva, *1940. július 1-én Erdmannsdorff budapesti német követ közölte kormánya megbízásából, hogy „Németország nem egyezik bele, hogy Magyarország most a maga részéről revíziós óhajai miatt egy Romániával való konfliktus kockázatát vállalja magára".*

De a Teleki-kormány ezt a „baráti" figyelmeztetést nem vette

* A Szovjetunió 1940 júniusában visszakövetelte Romániától az 1918-ban erőszakkal elcsatolt Besszarábiát és Bukovina ukránlakta területeit. A román kormány teljesítette a szovjet követeléseket, 50 000 négyzetkilométer területet kiürített és átadott a Szovjetuniónak

komolyan és folytatta a mozgósítást, valamint a hadsereg felvonultatását a magyar—román határon.

Másnap, 1940. július 2-án, hajnali két órakor Erdmannsdorff követ sürgős kihallgatást kért Csáky külügyminisztertől és átadta neki kormánya jegyzékét. A jegyzék fontosabb pontjai:

— A birodalmi kormány, bár „alapjában nem érdekelt a Balkán kérdéseiben", szeretné, ha a Balkán nem válna hadszíntérré.

— „Németország megértéssel van a jogos magyar revíziós követelések iránt. Magyarország azonban nem várhatja el Németországtól, hogy ezekért a magyar követelésekért fegyvert fogjon. A birodalmi miniszter nem érti, milyen célt követ Magyarország mozgósítási intézkedéseivel? A magyar kormány is tisztában lehetne azzal, hogy Románia támadása Magyarország ellen szóba sem jöhet. Ha tehát a magyar kormány várakozás ellenére megkísérelné, hogy revízióját erőszakkal hajtsa végre, akkor a magyar kormány kizárólag saját felelősségére cselekszik. A birodalmi kormány úgy véli, figyelmeztetnie kell a magyar kormányt arra, hogy bár egy ilyen háború kezdete áttekinthető, nem tekinthető át további alakulása, s mindazon következményei sem, amelyek az adott balkáni helyzetben egy ilyen háborúból Magyarországra hárulnának."

Következik az erélyes figyelmeztetés: „A birodalmi kormány tudatában van, hogy ennek a kérdésnek a megítélése elsősorban magyar ügy, nem akarja azonban elmulasztani, hogy félreérthetetlenül rámutasson arra, hogy Magyarországnak az esetleges nehézségekben vagy bonyodalmakban, amelyek egy ilyen eljárásból reá hárulnának, nem szándékozik semmiféle katonai segítséget sem nyújtani."

Ribbentrop jegyzéke azonban biztató ígérettel fejeződött be: „Alkalmasabb időben végre lehetne hajtani a revíziót ilyen erőszakos útra való térés nélkül is, és a birodalmi kormány akkor síkraszállna ezekért a revíziós követelésekért."

A Teleki-kormány — mi mást tehetett volna —, miután hangsúlyozta a békés úton való revízióra tett német ígéretet, visszavonulót fújt, lemondott a háborús akció megindításáról.

De Hitler ezzel nem elégedett meg. Július 4-én Erdmannsdorff követ Csáky külügyminiszternek újabb jegyzéket adott át, melyben a következő súlyos figyelmeztetés állt:

„Ha a magyar kormány azt mondja, hogy tudja, Németország nem adna katonai segítséget egy ilyen háborúban Románia ellen, ezzel a német magatartás még nincs kimerítően tisztázva. Amit a

birodalmi kormány kifejezésre akart és akar juttatni, az az, hogy nemcsak nem ad katonai segítséget Magyarországnak, hanem hogy mindazokban a következményekben, amelyek Magyarországnak ilyen erőszakos eljárásából származhatnak, Magyarország magára lesz hagyatva."

A jegyzék, hasonlóan a július 2-i jegyzékhez, megismételte az ígéretet a magyar területi revíziós igények támogatására, de ennek *„természetesen előfeltétele az, hogy Magyarország kövesse Németország tanácsát"*.

Hitler és Ribbentrop, miután megértette a Teleki-kormánnyal, hogy a Birodalom nélkül vagy éppenséggel ellenére nem tehetnek semmit, néhány nap múlva, 1940. július 8-án meghívta Münchenbe Telekit és Csákyt. A tanácskozásról, amelyre 1940. július 10-én került sor, Csáky külügyminiszter a következő feljegyzést készítette:

„Gróf Teleki Pál miniszterelnökkel ma felkerestük Hitler vezér és kancellárt Münchenben, a Führerhausban. A kancellár von Ribbentrop német birodalmi külügyminiszter jelenlétében és gróf Ciano olasz külügyminiszter részvételével fogadott. Jelen volt még Schmidt követségi tanácsos mint fordító.

Gróf Teleki mindenekelőtt melegen üdvözölte a kancellárt a Kormányzó Úr Őfőméltósága és a magyar kormány nevében a világtörténelmi jelentőségű német hadisikerek alkalmából. Azután átadta a kencellárnak a Főméltóságú Úr sajátkezű levelét, amire Hitler megkérdezte, hogy azonnal olvassa-e el, vagy később. A miniszterelnök úr azt válaszolta, hogy talán jobb volna, ha a beszélgetés előtt szakítana magának pár percnyi időt. A kancellár azonnal íróasztalához ült, és nagy figyelemmel elolvasta a Kormányzó Úr levelét. Azután egy körasztal köré ültünk, amikor is a kancellár felkérte Teleki grófot, hogy ismertesse Magyarország álláspontját és revíziós követeléseit Romániával szemben.

Gróf Teleki behatóan ismertette követeléseink jogosultságát etnográfiai és gazdasági alapon, majd érintette történelmi érveinket, de nem ment olyan részletekbe, hogy bizonyos határvonalakat szabott volna meg követeléseink részére."

Hitler elismerte, hogy a magyar követelések jogosak, de kételyét fejezte ki aziránt, hogy „ezeknek a megvalósítására a pillanat elérkezett-e", majd feltette a kérdést, vajon biztosak-e a magyar államférfiak abban, hogy a román hadsereget, csak saját erőre támaszkodva, meg tudják verni?

Teleki és Csáky, hivatkozva a magyar katonai szakértők véleményére, határozott igennel válaszolt.

Ezután így folytatódik Csáky feljegyzése:

„A kancellár erre behozatott egy zsebkönyvet Európa egyes hadseregeiről, és abból ismertette előttünk a román hadsereg erejét. Ezenkívül megjegyezte, hogy ők is kénytelenek voltak lekötött Skoda-anyagot és más fegyvereket liferálni, hiszen egy időben olyan nagy szükségük volt olajra és búzára is, hogy azzal kellett fizessenek, amit a románok kívántak. Az antant is folyton küldött fegyvereket. Azután azt mondotta, hogy ő nem óhajt feketén látni, és elvonatkoztatva minden érzelmi momentumtól, csak a reális tényekkel számolva igyekszik a katonai eshetőségeket mérlegelni. Megjegyzem, hogy a kancellár igazán a legmelegebb baráti hangon, a legnagyobb jóakarattal és határozott rokonszenvvel kezdett bele fejtegetéseibe.

Egy háborúhoz — mondotta — négy dolog kell: 1. elsőrangú vezetés, 2. kiváló organizáció, 3. egy olyan katonai létszámfölény, mely mindent elsöpör, vagy 4. az anyagi felszerelésnek olyan ereje, mely minden akadályt összetör. Az első és második követelmény rendesen a háborúban mutatkozik csak meg. Senki sem tudja senkiről, hogy vajon egy Napóleon-e vagy nem. A harmadik tételt illetőleg pedig attól tart, hogy azok a fegyverek, amelyeket a Német Birodalom és Olaszország, a régebbi időben pedig a kezébe jutott feljegyzések szerint a Skoda-gyár szállított Romániának — szó szerint idézzük Csákyt! — »azt a meggyőződést érlelte meg benne, hogy Románia egy határozottan jól felszerelt állam«."

Hitler ezek után felkérte Cianót, hogy ő is nyilvánítsa véleményét.

„Ciano gróf azt mondotta, hogy az olasz kormány felfogása tökéletesen egyezik a német kormányéval. Olaszország sem tartja az időpontot jónak, mert ő sem tudna segítségünkre lenni. Olaszország, éppen úgy, mint a Német Birodalom, nehéz harc előtt áll, amelyet Angliával több hadszíntéren kell megvívnia, és erre kell most minden erejét koncentrálni. Nem teheti azt meg, hogy újabb harctereket teremtsen magának a Balkánon, mert ez csak szétforgácsolná az erőt, mint például a rendkívül nehéz terepű Albániában. Ő is azt hiszi, amit a kancellár, hogy a probléma nem fut el előlünk, és még igen sok és kedvezőbb alkalmunk lesz követeléseinket Romániával szemben megvalósítani, mint most. A magyar kormány — folytatta — különben ismeri Olaszország felfogását, mely szerint minden szorosabb olasz—román barátságnak

az útját Bukarest csak Budapesten át találhatja meg Rómában. Olaszország érdekei gazdasági természetűek, mert a petróleum kérdésében ma a Német Birodalomnál is jobban rá van utalva a román nyersolajra, mert Gibraltár és Szuez elzárása folytán nemigen tudnak máshonnan nyersolajat szerezni, és nincsenek abban a szerencsés helyzetben, mint Németország, hogy saját termésű nyersolajuk volna, vagy szintetikus úton tudnának nyersolajat előállítani olyan mértékben, mint a Német Birodalom, és azokkal a hatalmas rezervákkal sem rendelkeznek, amelyekkel Németország.

Hitler kancellár ezután attól is óvott minket, hogy belelovaljuk magunkat abba a gondolatkörbe, hogy az erdélyi kérdéssel kapcsolatban a mindent vagy semmit álláspontjára helyezkedjünk. »Machen Sie es etappenweise« — mondotta Hitler."

Miután alaposan „megdolgozták" a magyar államférfiakat, Hitler ismét „kegyes" hangra váltott át, és megígérte, hogy a Károly román királyhoz intézendő levele tartalmazni fogja azt a figyelmeztetést, hogy politikailag csak akkor lesz ő (Hitler) abban a helyzetben, hogy „Romániával közelebbi nexusba lépjen, ha előzőleg Románia Magyarországgal területi követeléseit illetőleg kiegyezik".

A beszélgetés 2 óra 45 percig tartott, és mint Csáky írja, „azzal váltunk el a kancellártól, hogy amennyire tőlünk telik, őrködni fogunk Délkelet-Európa nyugalma fölött, ő pedig minket értesíteni fog, ha a román királytól levelére választ kapott".

Csáky egyébként feljegyzéséhez utóiratot is fűzött, amelyben megörökítette Hitler néhány megjegyzését:

„1. Az esetleges magyar—román háborúról azt mondotta Hitler kancellár, hogy arról még a nagy háború befejezése után sem késünk le, mert nézete szerint akkor Németország és Olaszország akarata olyan döntő súllyal fog a serpenyőbe esni egész Európában, hogy a tengelyhatalmak lehetővé tehetik egy háborúnak teljes izolálását bárhol Európában.

2. Azt is mondotta Hitler, hogy mint volt osztrák, tudja, hogy a nemzetiségi problémák milyen bonyolultak a volt Osztrák-Magyar Monarchia területén, így tehát Erdélyben is. A helyes utat nehéz Münchenből is, de még nehezebb Berlinből megtalálni. (A kancellár valószínűleg azt értette ez alatt, hogy mi, akik közelebb vagyunk Romániához, leginkább tudjuk elbírálni, hogy bölcs mérséklettel mit lehet tartósan elrendezni.) Azt is megjegyezte még, hogy természetszerűleg akárhogy is történjék a megosztás,

az egyik fél mindig jajgatni fog. Erdély esetében valószínűleg mind a kettő."

1940 július elején és közepén, a győzelmes nyugati villámhadjárat után Hitler még nem döntött: Szuez vagy Gibraltár felé törjön-e, vagy esetleg megkísérelje az átkelést a Csatornán, behatoljon az angol szigetekre?

Mindezen eshetőségek, lehetőségek mellett legcsábítóbbnak az látszott, hogy: ha sikerülne különbékét kötni Angliával — akkor teljes erővel a Szovjetunió ellen fordulhatna...

Amikor 1940. július 22-én az angol kormány hivatalos nyilatkozatban visszautasította a náci békeajánlatot, a Führer elhatározta: néhány hónap alatt térdre kényszeríti Angliát, és majd azután megindul a Szovjetunió ellen.

1940 augusztus elején a Luftwaffe megkezdte hatalmas légioffenzíváját a brit szigetek ellen, ugyanakkor, sőt azt megelőzőleg, a náci diplomácia erőteljes lépéseket tett a Wehrmacht közép- és délkelet-európai felvonulási területének „megdolgozására".

Alig két héttel Teleki és Csáky 1940. július 10-i müncheni fogadtatása után, július 26-án az új román kormány miniszterei jelentek meg Salzburgban, július 27-én a bolgár, július 28-án pedig a szlovák miniszterek tettek tisztelgő látogatást Berchtesgadenben.

Ilyen körülmények között *önálló akcióba* a Teleki-kormány aligha kezdhetett.

A német—olasz sugalmazásra 1940. augusztus 16-án megindult közvetlen magyar—román tárgyalások augusztus 24-én végleg megszakadtak. Az új román kormány, miután lemondott az angol garanciáról, és az ország sorsát a Harmadik Birodalom szekeréhez kötötte, úgy vélte: Hitlernek az adott pillanatban nem csekély érdeke fűződik ahhoz, hogy a román olajat és gabonát a Birodalom számára biztosítsa, ezért a román—magyar viszályban a románok oldalára fog állni.

A Teleki-kormány pedig „kivárt". Teleki és Csáky nyilván jól emlékezett az 1940 június végi, július elejei német közbelépésre, amely megakadályozta a fegyveres akciót Románia ellen; azon az álláspontón voltak, hogy ha már a német—olasz döntőbíráskodást nem lehet kikerülni, azt kérjék előbb a románok, vagy maguk a tengelyhatalmak fejezzék ki ilyen szándékukat.

De Werth, a magyar vezérkar főnöke külön politikai akcióba

kezdett és tudatta Fütterer budapesti német katonai attaséval, hogy Magyarország döntőbíróságot óhajt.

Mindez még a román felkérés előtt történt... (Azután persze hiába tagadta meg Teleki és Csáky a vezérkar főnökének álláspontját, ez a diplomáciai baklövés kétségkívül gyöngítette a magyar fél pozícióját a későbbi tárgyalásokon.)

A német—olasz döntőbíráskodásra ismét Bécsben, a Belvederepalotában került sor, a két döntőbíró ismét Ribbentrop és Ciano volt.

1940. augusztus 30-án megszületett a második bécsi döntés, melynek értelmében 43 000 négyzetkilométer nagyságú területet csatoltak Magyarországhoz, két és fél millió lakossal. A szóban forgó területen majdnem egymillió román nemzetiségű lakos maradt.

Teleki a döntésről a következőket jelentette az augusztus 31-i Minisztertanácson:

„A miniszterelnök úr a tegnapi, augusztus 30-iki belvederei döntőbírósági döntés eredményeiről tájékoztatja a Minisztertanácsot. Ő maga mint megfigyelő vett részt a tanácskozásokon, de ez csak hivatalos megjelenésének címe volt, különben állandóan hozzá is intéztek kérdéseket. Von Ribbentrop birodalmi külügyminiszter és gróf Ciano olasz királyi külügyminiszter először Magyarország képviselőit fogadták. Von Ribbentrop beszélt először. Kifejtette, hogy már Ciano gróf müncheni tartózkodása alatt a tengelyhatalmak megállapodtak abban, hogy fegyveres konfliktust nem akarnak Magyarország és Románia között. Olyan értesüléseket kaptak, hogy imminens a veszély katonai konfliktusok kitörésére. Erős hangon jelentette ki, hogy a legerősebb eszközökkel fognak megakadályozni minden fegyveres akciót, akár a magyarok, akár a románok részéről indulna ki. Ciano gróf olasz külügyminiszter mindenben egyetértett Ribbentroppal. Magyarországnak a legutóbbi években bizonyos kérdésekben tanúsított magatartását az első belvederei döntés előtti és utáni időkben is előhozta Ribbentrop. Ezekre a miniszterelnök úr a választ megadta. Jobb volt kibeszélni magunkat, és bizonyos félreértéseket helyreigazítani. Csáky gróf külügyminiszter úr válaszolt a két ország — Magyarország és Románia — közötti területi rendezést illetőleg eddig folytatott tárgyalásokról, és azok eredménytelenségének okairól. Úgy a külügyminiszter úr, mint a miniszterelnök úr igen hangsúlyozták azt, hogy a székely keleti határvármegyék visszacsatolásához feltétlenül ragaszkodunk. Erre nagy súlyt fek-

tetünk, mert kényszerűen ez más, tekintélyes kiterjedésű területeket hoz vissza.

Úgy Ribbentrop, mint Ciano gróf hangsúlyozták, hogy a mai háborús helyzetben nincs sok idejük e problémával foglalkozni, legfeljebb két napot szánhatnak reá. Azon kijelentésük, hogy kényszeríteni fognak a fegyveres elintézésről való lemondásra, másrészt, hogy igen kevés az idejük — ultimátum jellegű volt. Felvetették a döntőbíráskodás útján való elintézését a területi rendezésnek. Bár nem szívesen tették, de miután az adott helyzetben elhatározták a döntőbíráskodást, formailag azt akarták, hogy mi kérjük a döntőbíráskodást. A románok óhajtották a döntőbíráskodást, mert belpolitikailag és régi szövetségeseik előtt is mint nyomást akarták beállítani. Az természetes volt, hogy a románok kérik a döntőbíráskodást. Mégis, Manoilescu román külügyminiszter sürgető telefonhívására, Károly román király elnöklete alatt megtartott bukaresti koronatanácson — éjféltől hajnalig tartó tanácskozáson — döntötték el, hogy 11 szavazattal 9 ellenében belementek a döntőbíráskodás elfogadásába. A miniszterelnök úrnak és a külügyminiszter úrnak ezek után az volt az álláspontja, hogy részünkről nem lehet megtagadni a döntőbíráskodás elfogadását. Ezután telefonált Budapestre a belügyminiszter úrnak, kérvén a minisztertanácsi hozzájárulást és az államfő hozzájárulását. Miután a Kormányzó Úr Őfőméltósága hozzájárult, és a magyar királyi kormány Budapesten időző tagjai is hozzájárultak, délután 3 órakor Németország budapesti követe, von Erdmannsdorff adta át hozzájárulásunkat a döntőbírósági elintézéshez. A Belvedere-kastélyban olvasták fel a döntés jegyzőkönyveit. A miniszterelnök úr erre felolvassa a Minisztertanács előtt úgy a döntőbíróság iránti kérésre, mint magára a döntőbírósági határozatra vonatkozó jegyzőkönyveket. Ezeknek magyar, német és olasz nyelven kiállított 1—1 példánya a mai Minisztertanács jegyzőkönyvéhez csatoltatik.

A miniszterelnök úr ezután előadja, hogy tudomásunkra adatott, hogy Németország és Olaszország ezen döntőbíráskodás után garantálja Románia határait. 400 000 magyar kisebbség maradt tehát Románia határain belül. Görögkeleti vallású román alig marad nálunk. A visszacsatolt románok majdnem mind görögkatolikusok. Revíziós propagandát Románia irányában — éppúgy, mint Szlovákiával szemben, amelynek határait Németország szintén garantálta — a jövőben nem folytathatunk."

Ezen felül Ribbentrop már ott Bécsben benyújtotta a „számlát":

„Németország ezt az alkalmat felhasználta arra — közölte Teleki —, *hogy úgy Magyarországgal, mint Romániával szemben a német kisebbségi kérdést rendezze.* Kéri a Minisztertanácsot, hogy ezen felolvasott német kisebbségi egyezményt vegye tudomásul. A külügyminiszter úrral vállalták ezért a felelősséget..."

A *Minisztertanács* egyhangú helyesléssel tudomásul vette Teleki és Csáky Bécsben elfoglalt álláspontját, és *mind a döntőbírósági, mind a magyar—német kisebbségi egyezményhez egyhangúlag hozzájárult...*

A második bécsi döntésben Ribbentrop és Ciano úgy húzta meg a határt Románia és Magyarország között, hogy az egyik felet sem elégítette ki, nyugtatta meg.

(Két évvel később, amikor Antonescu marsall Göring birodalmi marsallnál járt Karinhallban és szóba hozta az erdélyi problémát, *Göring cinikusan megjegyezte: „Miért veszekszenek Magyarországgal Erdély miatt, mely a valóságban inkább német, mint román vagy magyar?")*

Sztójay berlini követ 1940. szeptember 10-én felkereste Hitlert, hogy átnyújtsa neki Horthy levelét, melyben a kormányzó őszinte háláját fejezte ki a második bécsi döntésért. A Führerrel folytatott beszélgetésről Sztójay hosszabb jelentésben számolt be Csáky külügyminiszternek, majd az alábbi öt pontban foglalta össze a Birodalommal szemben követendő irányelveket:

„a) Sziklaszilárdan kell állni Németország mellett.

b) A bécsi döntéssel szemben való megelégedést és hálanyilatkozatokat nem szabad csorbítani.

c) A délkeleti békét nem szabad veszélyeztetni.

d) Németországot még áldozatok árán is támogatni kell szállításokkal.

e) A német kisebbségek tekintetében vállalt kötelezettségeket teljes mérvben és mielőbb végre kell hajtani."

A Teleki-kormány figyelembe vette berlini követének intéseit, sőt ennél tovább is ment: 1940. szeptember 18-án a kormányzói amnesztia alapján szabadon bocsátotta Szálasi Ferencet.

Salv Endre „Szigorúan bizalmas" című könyvében a következőképpen írja le Szálasi szabadlábra helyezését:

„Szálasi tegnap délután szabadult a Csillag-börtönből. Párthívei autókkal várták, s a menet, amelynek élére egy csendőrökkel megrakott autó állott, hat kocsiból rögtön megalakult. B. jelentése szerint a hatóságok kívánták, hogy ne vasúton, hanem autón utazzék Budapestre, s a csendőröket azért rendelték ki,

hogy a rendzavarást megakadályozzák. A csendőrök csak Budapest határáig kísérték, itt a többi autó az előre meghatározott útvonalon elszórt nyilasok tüntetése közben ért az Andrássy úti nyilasház elé, ahol háromszáz-négyszáz főnyi tömeg hangos éljenzésbe kezdett, miközben az autók valóságos díszmenetbe fejlődtek föl. A rendőrség most már közbelépett és a tüntetőket szétkardlapozta. Szálasi ezután szüleinek lakására hajtatott, ahonnét a rendőrség értesülése szerint holnap beköltözik a nyilasházba."

Néhány nap múlva, október első napjaiban Teleki, a magyar közvélemény komoly megrökönyödésére, kihallgatáson fogadta Szálasi Ferencet és alvezérét, Rátz Kálmánt. A megdöbbenés és az ennek nyomában született találgatások oly mértéket öltöttek, hogy Thuránszky sajtófőnök október 8-án kénytelen volt magához kéretni a lapok politikai szerkesztőit, hogy tájékoztassa őket a látogatásról:

„Amikor Szálasi Ferenc kiszabadult, a múlt hét elején, Ruszkay Jenő útján bejelentette a miniszterelnöknek, hogy tisztelgő látogatást óhajt nála tenni, mint a legnagyobb ellenzéki pártnak a vezetője.

Teleki Pál gróf az audiencia időpontját szombaton az esti órákra tűzte ki, s a kihallgatás, amelyen Ruszkay Jenő is megjelent, a kitűzött időben meg is történt.

Ez történt és semmi más, s minden olyan kombináció, amely esetleg kompromisszumról, kollaborációról vagy egyéb politikai akcióról szólna, ideges agyak fantáziája csupán. A kormány a nyilaskeresztes párttal kompromisszumot sohasem keresett, nem fog keresni, és nem is köt, amiből nyilván következik, hogy ilyen gondolatok azon a kihallgatáson, amikor gróf Teleki Pál Szálasit és Ruszkayt fogadta, föl sem merülhettek.

Bizalmasan elmondta még Thuránszky, hogy mikor szombaton este belépett a miniszterelnök dolgozószobájába, az egyik oldalon Ruszkay és Zsindely államtitkár beszélgettek, a kályha mellett pedig a miniszterelnök és Szálasi térképeket nézegettek. Politikáról sem akkor, sem azelőtt nem volt szó."

Ha nem volt szó politikáról, akkor milyen célt szolgált ez a miniszterelnöki audiencia?!

Ugyanakkor, 1940. október 7-én Imrédy és elvbarátai, miután addig a kormánypárton belül folytattak éles harcot a feltétlen és kizárólagos tengelybarát-politika érvényre juttatásáért, kiléptek a Magyar Élet Pártjából.

Imrédy és társai kilépéséről a Miniszterelnökség a következő tájékoztatást nyújtotta a lapok szerkesztőinek:

„Hosszú hónapok óta beszélnek arról, hogy a kormánypártban kisebb frakciók elégedetlenkednek, s terveiket és várható magatartásukat a legkülönbözőbb beállításokban szellőztetik. A miniszterelnöknek kezdettől fogva az volt az álláspontja, hogy aki a kormány politikájával és a párt vezetésével elégedetlen, az ne maradjon meg a párt kebelében, hanem meggyőződésének vonja le a konzekvenciáit.

Több, egymásra következő pártértekezleten nyíltan kifejezésre is juttatta a miniszterelnök ezt az álláspontját, s egyenesen felszólította azokat, akik bármely kormányzati kérdésben vele egyet nem értenek, a kilépésre. A miniszterelnök felhívásának nem lett eredménye, az elégedetlen frakciókról szóló hírek azonban nem csöndesedtek el. Ilyen körülmények között történt azután, hogy a párt vezetősége levelet intézett a frakciózó képviselőkhöz, s határozott hangon felszólította őket, hogy záros határidőn belül tisztázzák magatartásukat.

Ekkor jelentették be Imrédy Béla, Jaross Andor és társaik, hogy kilépnek a pártból, míg ugyanakkor több más képviselő, aki ugyancsak felszólító levelet kapott az elnökségtől, azt jelentette ki, hogy továbbra is a párt tagja óhajt maradni. A kilépők jegyzékét a határidő letelte után a kormányzó párt vezetősége publikálni fogja."

Két két múlva a parlamentben napirend előtt szót kért Imrédy és a következőket mondotta: „Tisztelettel bejelentem, hogy *politikai barátaimmal együtt Magyar Megújulás Pártja néven új országos politikai pártot alakítottunk.* A párt programját, célkitűzését és megalakulásának okait ez alkalommal nem fejtem ki, mert rövidesen lesz rá alkalmam az appropriáció vitájának során, ma kizárólag erre a rövid bejelentésre szorítkozom, hogy a t. Háznak közvetlenül is tudomására hozzam a pártalakítást, amelyről egyénenként a sajtóból bizonyára már értesültek. A párt tagjai kívülem, Jaross Andor és Kunder Antal képviselő urakon kívül Börcs János, Füssy Kálmán, Horváth Ferenc, Horváth Géza, Nagy László, gróf Károlyi Viktor, Rajniss Ferenc, Incze Antal, Oláh György, Németh Andor, Papp Mihály, Pintér Béla, Mester Miklós és Zsidó Sándor országgyűlési képviselők."

Teleki helyzete nehezebb és komplikáltabb lett a parlamentben . . .

1940 őszén Berlin és Róma szorosabb szövetségi kapcsolatokra lépett Tokióval: *1940. szeptember 27-én Rómában aláírták a Háromhatalmi Egyezményt,* melynek bevallott célja az volt, hogy a nevezett három hatalom megteremtse a „dolgok új rendjét". Ennek érdekében *Németország, Olaszország és Japán elhatározta, hogy „a nagy kelet-ázsiai térre és az európai területekre vonatkozó törekvéseiket illetően vállvetve együtt fognak működni".*

Az Egyezményben a német, olasz és japán kormány nyitva hagyta az ajtót azon államok előtt, amelyek „készek arra, hogy fáradozásaiknak övékhez hasonló irányt adjanak".

1940 szeptember közepén már világossá lett, hogy a német légierő nem tudja térdre kényszeríteni a Royal Air Force-ot, az angol légierőt, tehát az invázió legfontosabb előfeltételét nem tudja megteremteni. Hitler úgy döntött: nem folytatja Anglia ellen a légi offenzívát, nem Gibraltár és Szuez, hanem a Szovjetunió ellen fordul.

1940. október 7-én a berlini román követség hivatalos közleményt adott ki, mely szerint Románia beleegyezésével német csapatok érkeztek az országba, hogy „... újjászervezzék a román hadsereget a modern hadviseléshez szükséges mindenféle felszereléssel".

A Teleki-kormány hozzájárult ahhoz, hogy a német csapatok Magyarországon át vonuljanak Romániába.

Október 9-én O'Malley budapesti angol követ felkereste Csáky külügyminisztert, hogy felvilágosítást kérjen a német csapatok átengedéséről. Csáky erről a beszélgetésről készített feljegyzésében a következőket írja: „O'Malley ... kérdést intézett hozzám a Reuter-hírügynökség által terjesztett ama hírekre vonatkozólag, hogy Erdélyen keresztül egyenruhás fegyveres német alakulatok vonultak volna be Romániába. Azt válaszoltam neki, hogy ez valótlanság, és a Reuter-hírt meg is fogom cáfolni. Lehetséges, hogy SS és SA alakulatok a bukovinai és besszarábiai németek repatriálására polgári ruhában átutaztak valahol Magyarországon, de hivatalosan erről nincs tudomásom ... Feltevésemet megerősíti az a körülmény is, hogy szeptember végéig berlini követségünkön a németek kb. 6500 vízumot váltottak ki. Ha normális láttamozással polgári ruhában németek átutaznak Magyarországon, ehhez senkinek semmi köze.

Erre megkérdezte az angol követ, hogy ha később zárt német alakulatok egyenruhában és fegyveresen, hadianyaggal felszerelve át akarnának vonulni Magyarországon keresztül Romániába, mit csinálna a magyar kormány?

Azt válaszoltam neki, hogy alig kívánhatja bárki is, hogy azt fegyveresen akadályozzuk meg.

O'Malley azt mondotta erre, hogy nincs kizárva, hogy úgy mint az olaszok az Egyiptomban átvonuló vagy tartózkodó csapatokat támadják, az angol légihaderő megtámadja a Magyarországon átvonuló német csapatokat.

Azt válaszoltam neki, hogy a hasonlat nem áll. Románia tudomásom szerint semleges és Angliával is normális diplomáciai kapcsolatokat tart fenn. Senkinek semmi köze ahhoz, hogy Magyarország milyen feltételek mellett engedi át területén egy baráti államnak fegyveres alakulatait egy semleges országba. Azonfelül — fejeztem be — Magyarországnak nem érdeke, hogy Romániában felfordulás legyen. A német csapatok jelenléte ebben a forrongó országban pedig ránk nézve is a békét és nyugalmat jelenti . . ."

(Érdemes megemlíteni, hogy Montgomery budapesti amerikai követ O'Malleyhoz hasonlóan felkereste Csákyt, amikor a német csapatoknak civil ruhában való átvonulása Románia felé megkezdődött. A magyar külügyminiszter kijelentette, hogy ilyen átvonulásról tudomása nincs. Az amerikai követ erre megnyugodva eltávozott, s gyalog indult haza. Útközben találkozott a német követtel, Erdmannsdorffal, aki őt a német követségre invitálta valamilyen üggyel kapcsolatban. Montgomery német kollégájának is föltette a kérdést a német csapatszállításokkal kapcsolatban, aki — jól tudván, hogy az ilyen csapatszállításokat a pályaudvarokon nagyon könnyű ellenőrizni — Csákytól eltérően nem tagadott le mindent, hanem megmondta az igazat. Montgomery ezóta Csákyról mindig azt mondta: „He is not a liar, he is a big liar!" (Ő nem hazug, hanem nagy hazug — KE.)

Csáky 1940. november 12-én a következő távirati tájékoztatást küldte a követnek:

„. . . . Romániába irányuló német csapatszállításokkal kapcsolatban a magyar kormány nem látott okot fennforogni, hogy német és román kormány ily irányú kérését megtagadja. Csapatok szállítása nem szolgálja háborús akció célját, és befogadó ország azon kívánságára történt, hogy németek a legmodernebb harcászatban képezzék ki a román hadsereget. A csapatszállításoknak már csak

azért sem lehet angol ellenes élt tulajdonítani, mert köztudomásu, hogy Romániában az angol szimpátiák mindig mélyebben gyökereztek, mint a németek iránt iak. Románia különben sem hadviselő állam.

Német csapatszállítás nem magyarázható akként, hogy Magyarország vakon aláveti magát tengelyhatalmak vezetésének. Csak folytatja eddig is követett politikáját, alkalmazkodva a helyzet által előírt követelményekhez..."

Amikor Barcza londoni magyar követ ezt a tájékoztatást kötelességszerűen közölte az angol Külügyminisztériumban, Cadogan külügyi államtitkár gúnyosan megjegyezte: „meg van lepve, hogy a magyarok ennyire szívükön viselik Románia sorsát". Ugyanakkor leszögezte, hogy az angol kormány nem óhajt az ügyben további lépéseket tenni, tekintettel arra, hogy Románia már nem szövetségese Angliának. „De — folytatta — ha Magyarország átengedne német csapatokat *Anglia szövetségesei ellen,* akkor az angol kormány megszakítaná Magyarországgal a diplomáciai kapcsolatokat, ha pedig támogatná a támadást vagy esetleg maga is r szt venne benne, akkor ezt casus bellinek tekintenék..."

KETTŐS JÁTÉK

Teleki és Csáky tehát már 1940 őszén tisztában lehetett azzal, milyen következményekkel járhat egy hasonló lépés például Jugoszlávia esetében...

1940. november 12-én Hitler kiadta az utasítást a keleti hadjárat előmunkálatainak megkezdésére, egyúttal diplomáciai akciót indított a felvonulás déli szárnyának biztosítására. Itt két problémát kellett megoldani: 1. kiutat találni a Mussolini által 1940. október 28-án megindított, de ez idő szerint kudarccal fenyegető görög hadjáratból,

2. közelebb hozni Jugoszláviát a tengelyhez.

A jugoszláv probléma megoldásában segítséget vártak a tengelypolitikához egyre jobban alkalmazkodó Teleki-kormánytól.

Csáky külügyminiszter a költségvetési vitában 1940. november 13-án ismét hitet tett e Berlin—Róma-tengely mellett. Nem átallotta kijelenteni, hogy Hitler és Mussolini „a háború kockázatát a jobb és maradandóbb béke érdekében vállalta magára", majd

leszögezte: „A tengelyhatalmak emelkedése maga után vonta Magyarország kiemelkedését, de legyünk mindjárt tisztában azzal is, hogy azok visszaszorítása a mi csillagunk elhalványulásához vezetne. (Úgy van! Úgy van!) Ettől az eshetőségtől azonban sem politikai, sem gazdasági téren nem tartok." Beszédének végén elragadta a szónoki hév: „T. Ház! A tengely kereteibe való beilleszkedésünk helyességét a múlt igazolta, és meg vagyok győződve róla, hogy jelenünket és jövőnket is megtalálhatjuk benne."

1940. november 20-án Teleki miniszterelnök és Csáky külügyminiszter Bécsben a magyar kormány nevében aláírták a csatlakozást a Háromhatalmi Egyezményhez. Az Imrédy-kormány Kárpátukrajna birtoklásáért megígérte Hitlernek a támadó jellegű Antikomitern Paktumhoz történő csatlakozást, továbbá a kilépést a békés célokat szolgáló Népszövetségből. 1939 tavaszán a magyar ellenforradalmi rendszer mindkét ígéretét teljesítette. Most, 1940 őszén újabb végzetes lépést tett a Teleki-kormány.

A magyar parlamentben *egyetlen tiltakozás* hangzott el a Háromhatalmi Egyezményhez történő csatlakozás miatt. *Bajcsy-Zsilinszky Endre,* a Kisgazda Párt vezérszónoka a költségvetési vitában nyíltan megmondotta: „... *A magam részéről nem helyeslem a kormánynak a Háromhatalmi Egyezményhez való csatlakozását, ezzel nem azonosítom magam, ez ellen tiltakozom.*"

Nem érdektelen, ha megemlítjük: amikor a költségvetési vitában más felszólalók viszont a kormány szemére vetették, miért nem előbb csatlakozott a Háromhatalmi Egyezményhez, Teleki válaszában, 1940. december 3-án kijelentette: „Amikor a három hatalom ezt az egyezményt egymással megkötötte, azon a héten Magyarország csatlakozása is megtörtént a lelki approbáció, a lelki csatlakozás formájában. Mert *üdvözletünket olyan formában tolmácsoltuk, amely magában foglalta, hogy hajlandók vagyunk erre a lépésre is,* ami most megtörtént."

Csáky külügyminiszter a Háromhatalmi Egyezményhez való csatlakozásról a Schaffendes Ungarn című Magyarországon megjelenő német folyóiratban a következőket írta: „A tengely Európa újjárendezését akarja, és már eddig is arra törekedett, hogy az igazságos, ésszerű újjárendezést keresztül vigye. Aki ehhez nem akar csatlakozni, a következményeket is viselni fogja azért, hogy az idő szavát nem értette meg. Magyarország csatlakozása a Háromhatalmi Egyezményhez nem egyéb, mint a magyar külpolitikának kézzelfogható következménye, amely előtt 20 esztendőn át csak az a cél lebegett, hogy igazságos, tartós békét teremtsen

Délkelet-Európában, és az itt élő népek békés együttélését biztosítsa. Nagyon is érthető, ha országunk ebben a formában csatlakozott azokhoz a hatalmakhoz, amelyek — miután ehhez a lehetőséget megteremtették — minden erővel határozottan ugyanarra a célra törekszenek, sőt azt már részben el is érték."

Hitler az Egyezmény aláírása után folytatott baráti beszélgetés során közölte Telekivel és Csákyval: a Birodalom nagyon fontosnak tartja, hogy a magyar—jugoszláv viszony ne rosszabbodjék, sőt nem ártana, ha a jugoszláv—magyar közeledéssel Magyarország „tehermentesítené" déli szárnyát. Teleki és Csáky ebből azt a következtetést vonta le, hogy Hitler jugoszláv—magyar egyezményt szeretne látni...

Hét nap múlva, *1940. november 27-én Csáky* bejelentette, hogy a *magyar kormány Jugoszláviával is szorosabbra kívánja fűzni kapcsolatait,* és megvan minden oka arra, hogy feltételezze, Belgrádban is hasonló vélemény alakult ki. „Nekünk nem érdekünk — mondotta Csáky — a délszláv állam politikai és gazdasági gyengülése, s Délszláviának is érdeke, hogy erős, megbízható északi szomszédja legyen."

Ugyanakkor a jugoszláv—magyar viszony megjavítására tett külügyminiszteri nyilatkozattal foglalkozva Bajcsy-Zsilinszky kijelentette: „Erről a kérdésről beszélnünk kell, mert önmagában a leghelyesebb hivatalos külpolitika sem elég, hanem szükséges hozzá, hogy nyomatékot adjon neki a közvélemény, a nemzet együttakarása. De a külügyminiszter úr említett szavaiban kifejezésre jutatott felfogása szerint sem árt talán a kormánynak, ha *mi innen a képviselőházból és annak ellenzéki oldaláról is világosan megmondjuk, hogy ebben a jugoszláv—magyar barátkozásban az egész magyar nemzet teljes lélekkel vesz részt.* (Úgy van! Úgy van! Taps a jobb- és baloldalon és a középen. — Mozgás a szélsőbaloldalon.*)

A magyar közeledési kísérletet örömmel fogadták Belgrádban, és *1940. december 10-én Csáky külügyminiszter máris utazhatott a jugoszláv fővárosba,* hivatalos látogatásra.

(Teleki és Csáky kettős játékot folytatott: a jugoszláv fél előtt biztató képet festettek a megkötendő egyezmény németellenes jellegéről, ugyanakkor Csáky a budapesti német követ útján eljuttatta Ribbentrophoz az egyezménytervezet szövegét — jóváhagyás céljából!)

* A parlament szélsőbaloldali padsoraiban az 1939—1940-es ciklusban a nyilas képviselők ültek.

A Popolo d'Italia a következőket írta Csáky utazásának előestéjén:

„A magyar külpolitika ezúttal ismét eredményesen együttműködött a tengellyel. Jugoszlávia, amikor megerősíti kapcsolatait Magyarországgal, ugyanakkor megerősíti viszonyát azzal a két nagyhatalommal, amelyeknek politikájával Magyarország összhangba hozta külpolitikáját. Ciano budapesti látogatása során Csáky István azt mondotta: »Barátaink barátai a mi barátaink.« Jelenleg arról van szó — teszi hozzá az újságíró —, hogy Jugoszlávia is részt vegyen az új Európa megteremtésében, és nagyon helyes, hogy ez Magyarországon keresztül történik meg..."

Csákyt nagy dísszel és ünnepélyességgel fogadták Belgrádban, a szerződés megkötésére irányuló tárgyalásokat azonnal megkezdték. A jugoszlávok azt ajánlották, hogy az 1938. decemberi német—francia egyezmény mintájára a szerződés szögezze le: a szerződő felek elismerik, hogy köztük nem áll fenn semmiféle területi probléma. Csáky ezt elutasította.

1940. december 12-én délután negyed hét után néhány perccel a belgrádi külügyminisztérium első emeleti vörös szalonjában Csáky és Cincar-Markovics a következő egyezményt írta alá:

„Őfőméltósága a Magyar Királyság Kormányzója és Őfelsége Jugoszlávia Királyának nevében a Királyi Régensek

figyelembe véve a nemzeteik között örvendetesen fennálló jószomszédságot, őszinte megbecsülésen és kölcsönös bizalmon alapuló kapcsolatokat,

óhajtva, hogy kapcsolataiknak szilárd és tartós alapot adjanak,

abban a meggyőződésben, hogy a politikai, gazdasági és kulturális téren fennálló kölcsönös kötelékeknek megszilárdítása és szorosabbá tétele a két szomszédos ország érdekeit, valamint a Duna-vidék békéjét és jólétét fogják szolgálni,

elhatározták, hogy Barátsági Szerződést kötnek, és ebből a célból Meghatalmazottaikká kijelölték:

Őfőméltósága a Magyar Királyság Kormányzója körösszeghi és adorjáni Csáky István gróf m. kir. külügyminisztert,

Őfelsége Jugoszlávia Királyának nevében a Királyi Régensek Cincar-Markovics Alexander őnagyméltóságát, Jugoszlávia királyi külügyminiszterét,

akik jó és kellő alakban talált meghatalmazásaik kicserélése után a következő rendelkezésben állapodtak meg:

I. cikk.

A Magyar Királyság és a Jugoszláv Királyság között állandó béke és örök barátság fog fennállani.

II. cikk.

A Magas Szerződő Felek egyetértenek abban, hogy tanácskozni fognak mindazon kérdésekben, amelyek megítélésük szerint kölcsönös kapcsolataikat érinthetik.

III. cikk.

A jelen Szerződés meg fog erősíttetni, és a megerősítő-okiratok, mihelyt lehetséges, Budapesten ki fognak cseréltetni.

A Szerződés a megerősítő okiratok kicserélésének napján lép életbe.

Aminek hiteléül a fentnevezett Meghatalmazottak ezt a Szerződést pecsétjeikkel ellátva aláírták.

Kelt két eredeti példányban Belgrádban, 1940. évi december hó 12. napján.

Csáky s. k.

Cincar-Markovics s. k."

Az aláírás után a két külügyminiszter ünnepélyes deklarációt olvasott fel a sajtó képviselői előtt.

Cincar-Markovics nyilatkozatának fontosabb részei:

„Nagyon boldog vagyok, hogy közölhetem önökkel, hogy Csáky István gróf magyar külügyminiszter úr látogatása alkalmából Magyarország és Jugoszlávia ma állandó béke és örökbarátsági szerződést írt alá. Ez az esemény Csáky István gróf külügyminiszter látogatásának még különösebb jelentőséget ad. A légkör, amelyben ez az aktus lefolyt, és a szívélyesség, amelynek Önök mindnyájan tanúi, felment engem a kötelezettség alól, hogy ismertessem ennek a szerződésnek jelentőségét, amely szerződés formálisan megerősíti a mi két országunk között már fennálló őszinte baráti kapcsolatokat. Nyilvánosságra hozva a szerződés szövegét azt kérem, hogy lássanak abban egy újabb hozzájárulást a békepolitikához és az együttműködéshez, amelyet a magyar és a jugoszláv kormány követ a Duna-medencében."

Csáky hasonló meleg hangot ütött meg, teljes volt a harmónia a két fél között.

A magyar külügyminiszter tiszteletére adott vacsorán a szokásoknak megfelelően mindkét külügyminiszter pohárköszöntőt mondott.

Csáky a következőket mondotta:

„Különösen kellemesen érint, hogy én lehetek az első magyar külügyminiszter, aki hivatalos látogatást tesz a jugoszláv kormánynál, és nagyon örvendek, ha ezen a módon is bebizonyíthatom, hogy őszinte óhajunk a jugoszláv néppel örökre szoros és barátságos viszonyban maradni.

A jugoszláv nemzet, évezredes tradíciók letéteményese, sohasem szűnt meg ősi civilizációjáért és a szabadság szent ideáljáért küzdeni. Ezek a nagyszerű tulajdonságok és a legendás heroizmus váltották ki azt az őszinte nagyrabecsülést, amellyel minden magyar a vitéz, bátor és erős jugoszláv nép iránt viseltetik. Ennek a nagy népnek, ifjú királyának és méltó kormányzójának, Pál hercegnek szól hódolatom.

Nagyméltóságod szíves volt visszaemlékezni kormányzónk 1926-ban mondott beszédére, amely a Jugoszláviával való együttműködési politikánk és kölcsönös megértésünk alapjait rakta le.

A magyar kormány politikája ezen a vonalon szerencsés módon megegyezett Ő Királyi Fenségének, Pál hercegnek és a jugoszláv kormánynak bölcsességen és méltányosságon alapuló, nálunk oly nagyrabecsült politikájával.

Végtelenül örülök, hogy a mi két kormányunk megtalálta e politika szellemének kifejezését egy barátsági szerződés megkötésében. Engedtessék meg nekem a megállapítás, hogy nemcsak a kormány, hanem a magyar közvélemény is óhajtja a Jugoszláviával való kapcsolatok kimélyítését, aminek több képviselő parlamenti beszéde is bizonyítékát szolgáltatta.

Ez a szerződés csak látható kifejezése azoknak a kapcsolatoknak, amelyek a két nép között különben is fennállottak. Ezért lesz ez a szerződés *jó és tartós*. Jó, mivel két nép elhatározta, hogy a béke művében együttműködik, mivel megfelel a szilárd béke gondolatának, ami a tengelyhatalmak legfőbb célja.

Ebben a szellemben emelem poharam Őfelsége II. Péter király, Pál herceg és a királyi régensek egészségére, Jugoszlávia boldogulására és nagyságára, valamint Cincar-Markovics úr és felesége őexcellenciáik személyes boldogságára."

A magyar kormány félhivatalos lapja, a Függetlenség 1940. december 14-i számának első oldalán öthasábos főcímmel adta tudtul olvasóinak:

„Délkelet-Európa békéjét véglegesen biztosította a magyar—jugoszláv szerződés —

A tengelyhatalmak nagy megelégedéssel fogadják a belgrádi egyezményt."

A szerződés megkötésének híre nagy figyelmet keltett angol kormánykörökben is. Barcza londoni követ erről a következőket jelentette: „Úgy Churchill, mint Eden és az egész Foreign Office a magyar—jugoszláv örökös barátsági szerződésről olyképpen vélekedtek, hogy majd *csak idővel* fog eldőlni, hogy az tulajdonképpen mit jelent és mennyit ér. Ha — mondotta Eden — Magyarország azért közeledett Jugoszláviához, hogy ezzel egy függetlenségéhez ragaszkodó blokk alapjait rakja le, úgy ennek Anglia őszintén örvendezne. Ha azonban azért, hogy ezáltal Jugoszláviát a németek mirajtunk (Magyarországon) keresztül, mint egy politikai hídon keresztül, a maguk hatalmi csoportjába tereljék és felhasználják, úgy ez már egészen más megítélés alá esne."

Amikor 1941. február 4-én a magyar képviselőház elé került a jugoszláv—magyar szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat, ezek a kétségek már nem is lehettek kétségek.

A törvényjavaslat előadója, vitéz Csicsery-Rónay István kijelentette: „T. Ház! Ismeretes az, hogy a Magyarországgal szoros kapcsolatban levő és a magyar nemzeti ügynek több vonatkozásban oly sok szolgálatot tett tengelyhatalmak nagy súlyt helyeznek a folyamatban levő háború korlátok közé szorítására, és hogy különös érdekeik fűződnek a békének a Duna-medencében és a Balkánon való fenntartásához és biztosításához. Természetes, hogy ilyen körülmények között a *tengelyhatalmak is szívesen látják a magyar—jugoszláv baráti szerződésnek ezt a megnyilvánulását, és azt Délkelet-Európa békéje egyik biztosítékának tekintik."*

1941. február 28-án a Romániában állomásozó *német „tancsapatok" a román—bolgár határ összes, stratégiai szempontból fontos pontjait megszállták.* Másnap, március 1-én Bulgária csatlakozott a Háromhatalmi Egyezményhez, *március 2-án a német csapatok* — a bolgár kormány kérésére! — *bevonultak Szófiába és Várnába;* a jugoszláv-probléma napirendre került.

Hitler 1941. március 4-én fogadta Filov bolgár miniszterelnököt és Sztójav magyar követet, s a következőképpen körvonalazta előttük a háborús helyzetet:

„Az európai háborút Németország tulajdonképpen már meg-

nyerte, nagy butaságot kellene elkövetnie, hogy azt elveszítse... Kezében vannak a világ legproduktívabb hadiipari üzemei (Krupp, Rheinmetall, Borsig, Skoda, Steyr, Vitkovice, Schneider-Creusot stb., stb.), de ezek teljesítőképességét még fokozni kell..."

Amidőn Jugoszlávia és Törökország várható magatartását hoztam szóba — írta Sztójay —, a birodalmi kancellár azon határozott meggyőződésének adott kifejezést, hogy e két állam nyugodtan fog maradni. „Ha Jugoszlávia megmoccan, nem fogom magamat szégyellni azt oly túlerővel szemben megtámadni, hogy ennek súlya alatt azonnal összeroppan. És ez volna Jugoszlávia vége, mert végképpen felosztanám. Nekünk (értsd: Magyarország, Németország és Bulgária) még vannak úgyis bizonyos követeléseink Jugoszláviával szemben (Filov és én helyeslőleg intettünk). Maguk és Bulgária, különben igen helyesen jó viszonyt létesítettek Jugoszláviával, de tisztában kell lennünk azzal, hogy a jugoszlávok nagy része Anglia és Franciaország felé tart..."

Március 14-én Teleki miniszterelnök titkos levelet küldött — a budapesti angol követség futárával — Eden külügyminiszternek. Teleki e levelében azt fejtegette, hogy nem kell komolyan venni Magyarország kiállását a „tengely" mellett, és biztosíthatja az angol kormányt, hogy ameddig ő marad a kormány feje, Magyarország nem fog támogatást nyújtani Németországnak. Teleki, aki a nyugati hadjárat végén még szilárdan hitt a német győzelemben, az angliai légicsata kudarca, a líbiai olasz vereség után, úgy látszik, kissé megingott. Nem egészen egy esztendővel azelőtt, amikor a náci Wehrmacht messze felülmúlta korszerű fegyverekben az angol—francia haderőt, Teleki még egészen más hangot ütött meg.

Eden válaszának lényege az volt, hogy nem kételkedik Teleki miniszterelnök vagy Barcza követ jóindulatában, de kérdés, ellen tudna-e állni a növekvő német nyomásnak. Nagyon határozottan megismételte a már több ízben leszögezett álláspontjukat: *Magyarország a legsúlyosabb következmények elé néz, ha megengedi, hogy országán német csapatok vonuljanak keresztül egy Nagy-Britanniával szövetséges ország ellen, vagy még inkább akkor, ha részt is vesz a támadásban.* (Meg kell jegyezni, hogy ezek az angol fenyegetések légbuborékokká váltak, amikor sor került volna beváltásukra. Anglia, mint Csehszlovákia és Lengyelország esetében, Jugoszlávia védelmében sem tört lándzsát.)

Erdmannsdorff budapesti német követtel folytatott tárgyalása

után, 1941. március 16-án Bárdossy László, az új külügyminiszter — Csáky 1941. január 27-én vesebajban meghalt — arról tájékoztatta Sztójayt, hogy bizalmas értesülése szerint „... a jugoszláv kormány csatlakozását a Háromhatalmi Egyezményhez azon feltételhez köti, hogy a birodalmi kormány Jugoszlávia területi épségét garantálja". — Bárdossy nyomatékosan hozzáfűzte: „... Mi a Führer kifejezett kívánságára kötöttünk baráti szerződést Jugoszláviával, azonban nem adtuk fel területi igényeinket. Német—jugoszláv területi garancia a magyar közvéleményben mély elkeseredést keltene."

Bárdossy március 21-én — Ribbentrop meghívására — Münchenbe érkezett. Ribbentrop a magyar kormány megnyugtatására a következőképpen körvonalazta a Harmadik Birodalom álláspontját...

„A magyar revíziós igények a birodalmi kormánynál jó kezekben vannak. Nem kell tehát félni attól, hogy Jugoszláviával szemben olyan kijelentést tesznek, ami területi igényeink későbbi megvalósítását megakadályozná. Az előbbiekben azonban már kifejtette, hogy a jugoszláv kormány, tekintettel az erősen angolbarát közvéleményre, csak nehezen tudja magát elhatározni arra, hogy a Háromhatalmi Egyezményhez csatlakozzon, az új európai rendbe előre beilleszkedjék. Azt is elmondta, hogy a német kormánynak viszont érdeke, hogy ezt a beilleszkedést lehetővé tegye, és ezzel az angol zavarkeltésnek a Balkánon útját állja. Ez egyébként kétségtelenül magyar érdek is. Érthető tehát, hogy a birodalmi kormány a jugoszlávok elhatározását szeretné megkönnyíteni. A megbeszélések jelenlegi állása szerint bizonyos koncessziókat kell a jugoszlávoknak tenni. Ezek részben arra vonatkoznak, hogy a német hadvezetőség nem szállít át csapatokat Jugoszlávia területén, s részben arra, hogy a birodalmi kormány kijelenti, hogy Jugoszlávia területét a maga részéről respektálja. A birodalmi kormány ezzel nem mondana semmit újat és semmi olyant, ami Magyarország érdekeibe ütközik. A birodalomnak tényleg nincsenek igényei Jugoszláviával szemben, és ennek megállapítása nem vág elébe, illetőleg nem akadályozza meg a magyar igények későbbi érvényesítését. Arra kér tehát, nyugodjunk bele abba, ha a birodalmi kormány — feltéve, hogy a jugoszlávok a Háromhatalmi Egyezményhez tényleg csatlakoznak — olyan kijelentést tesz, amely szerint Jugoszlávia területi integritását a maga részéről respektálni fogja..." — Így szól Bárdossy jelentése.

1941. március 25-én Sztojadinovic utóda, Cvetkovic miniszterelnök és Cincar-Markovics külügyminiszter Bécsben aláírta Jugoszlávia csatlakozását a Háromhatalmi Egyezményhez.

A jugoszláv csatlakozás hírét március 26-án közölte a belgrádi rádió. Március 27-én hajnali 2 órakor azonban a kormányt lemondatták, Pál régensherceget távozásra kényszerítették az országból, s a kiskorú Péter király kezébe adták a főhatalmat. Belgrádban nagyarányú németellenes tüntetésekre került sor. Hitler képét sárba tiporták, az utcák angol- és szovjetbarát jelszavaktól visszhangoztak.

A belgrádi hírek komoly kavarodást idéztek elő a Führer főhadiszállásán. A „Barbarossa"-terv, a Szovjetunió elleni támadás jobbszárnya veszélybe került. Hitler azonnal megbeszélésre hívta a birodalom politikai és katonai vezetőit, és *néhány óra alatt megszületett a döntés: Jugoszláviát el kell tiporni — a szomszédos államok segítségével.*

Hitler kijelentette:

„Fontos, hogy a lehető leggyorsabban lépjünk fel. Arra kell törekednünk, hogy a szomszédos államoknak is lehetővé tegyük a legmegfelelőbb módon való közreműködést. Meg kell követelni, hogy Olaszország, Magyarország és bizonyos vonatkozásban Bulgária tényleges katonai segítséget nyújtson Jugoszlávia ellen; Románia fő feladata, hogy védelmet nyújtson Oroszország ellen.

Magyarország és Bulgária nagyköveteit már tájékoztattuk. A nap folyamán üzenetet kell intézni a Ducéhoz...

A Jugoszlávia elleni háború kétségtelenül igen népszerű lesz Olaszországban, Magyarországon és Bulgáriában, mert ezeknek az államoknak területeket fogunk ígérni: az Adria partvidékét Olaszországnak, a Bánátot Magyarországnak, Macedóniát pedig Bulgáriának."

TELEKI PÁL DILEMMÁJA

Március 27-én a kora délutáni órákban *Sztójay Döme* berlini magyar követ a Ribbentrop német birodalmi külügyminiszter által rendelkezésre bocsátott különrepülőgépen *Budapestre érkezett* és röviddel megérkezése után a Királyi Várban *kihallgatásra jelentkezett Horthy kormányzónál,* hogy átadja Hitler sürgős, sze-

mélyes üzenetét. A kihallgatáson jelen volt *Teleki Pál* miniszterelnök és *Bárdossy László* külügyminiszter.

Hitler üzenete röviden: a német birodalmi kormány a szövetséges Magyarország területi igényeit Jugoszláviával szemben teljes mértékben elismeri, éspedig addig a határig, amelyet Horthy maga szab meg. Hitler a Magyarországhoz csatolandó területek között megemlítette a *Bácskát* és a *Bánátot*, valamint kilátásba helyezte azt is, hogy biztosít Magyarországnak szabad tengeri kikötőt. *Fiume* ugyan az olaszoké, de Hitler megígérte, hogy minden befolyását latba fogja vetni e kérdésben.

„A területi revízió órája ütni fog, éspedig abban az esetben, ha katonai akcióra kerülne sor Jugoszlávia ellen. A birodalmi kancellár — hangoztatta Sztójay — a Kormányzó Úr Őfőméltóságának magas elhatározására bízza, illetőleg megfontolás tárgyává óhajtaná javasolni, hogy *Őfőméltósága megfelelő katonai intézkedéseket foganatosítson.*"

Hitlernek nem sok kétsége lehetett a magyar választ illetően, mert Sztójay hozzátette: a birodalmi kancellár közölte, hogy a *katonai intézkedések megbeszélése céljából a német hadvezetőség valószínűleg 24 órán belül érintkezésbe fog lépni a magyar hadvezetőséggel.*

Mint a másnapi, március 28-i Minisztertanácson Bárdossy külügyminiszter elmondotta, Sztójay kormányzói kihallgatása után *megszületett a döntés*, melynek értelmében *a magyar vezérkar felhatalmazást kapott arra, hogy a német csapatoknak Magyarország területén való átvonulását a német hadvezetőséggel megtárgyalja.* Hóman Bálint, az ellenforradalmi rendszer egyik vezető politikusa naplójában ezt a minisztertanácsi ülést a következőképpen örökítette meg:

„A Minisztertanácson Bárdossy külügyminiszter részletes tájékoztatót adott a jugoszlávok szerződésszegése következtében beállt új külpolitikai helyzetről. Pál régensherceg és a Cvetkovic-kormány eltávolítása és a Simovic-kormány hivatalba lépése egyértelmű a Háromhatalmi Egyezményhez történt csatlakozás érvényének megtagadásával s a Német Birodalom súlyos inzultálásával. Bár az új jugoszláv kormány békeszándékát hangoztatja, s a válságot belpolitikai okokkal magyarázza, nyilvánvaló, hogy teljes politikai fordulattal állunk szemben, mely az angol politika győzelmét jelenti Szerbiában. A magyarázatok csak a konfliktus kirobbanásának késleltetésére szolgálnak, hogy kellő idejük legyen a titokban tüstént elrendelt országos mozgósítás végrehajtá-

sára s a görög földön partra szállt angol sereggel — különböző hírek szerint 50 000—250 000 ember — és a görög hadsereggel leendő egyesülésre. Német és olasz részen külsőleg teljes nyugalommal és fegyelmezetten viselkednek, tartózkodóan kommentálják az eseményeket, de a legnagyobb erővel készülnek a sértés megtorlására s a Balkánon kialakulásnak indult keleti angol front felgöngyölítésére. Az új jugoszláv kormányba igyekeznek — valószínűleg sikerrel — belekényszeríteni a horvátok és szlovének képviselőit is, élükön Macekkel, aki ugyan a német tájékozódás egyik előharcosa, de életét féltve kénytelen lesz meghajolni, ha másképpen nem, a vele és munkatársaival szemben alkalmazásba veendő kényszer hatása alatt. Ennek ellenére Horvátországban igen széles rétegekben felismerhető a szerbellenes hangulat, s e körök a németekkel való együttműködés és főleg a béke fenntartását szeretnék munkálni. Törekvésük azonban nyilvánvalóan idejét múlta. A német—jugoszláv leszámolásnak útját állni immár nem lehet.

Ily körülmények közt érkezett Budapestre a német nagyvezérkar főnökének helyettese, hogy a Führer levelét elhozva, az együttműködés kérdését felvesse és a részleteket megtárgyalja. Legmagasabb hely hozzájárulásával bejelentette a külügyminiszter, hogy a német csapatok átvonulására korábbi határozat és a Háromhatalmi Egyezmény értelmében a felhatalmazás megadatott, amit a Minisztertanács tudomásul vett. Bejelentette továbbá, hogy a jugoszláv és angol részről várható esetleges légitámadások sikeresebb elhárítása végett légelhárító kötelékeink megerősítését kértük a német hadvezetőségtől, ami kellő erő rendelkezésre bocsátásával megtörtént. Bejelentette végül, hogy mivel a Birodalom vezére a háború gyors lebonyolításával számol, felajánlotta, hogy a német akcióval párhuzamosan, illetőleg azt rövid időközben követőleg a magyar honvédség is kezdjen akciót a régi magyar területek birtokbavételére, mely hadművelet vezetése a német haderővel való megbeszélés szerint, de attól teljesen függetlenül országunk kormányzóját illeti. Evégből igen rövid idő múltán szükséges lesz azokat a feltételeket megállapítani, melyek teljesítése esetén a magyar honvédség akcióba léphet, annál is inkább, mert a Kormányzó Úr a miniszterelnök és külügyminiszter részvételével tartott katonai tanácskozás után a részvételre való hajlandóságunkat már be is jelentette. A végleges döntés a Legfelső Honvédelmi Tanácsnak az államfő elnöklete alatt tartandó ülésén fog megtörténni. Kifejezte valameny-

nyiünk által osztott aggodalmait a tekintetben, hogy egy állammal, amellyel igen rövid idő alatt a magyar kormány — ugyan a jelenlegi külügyminiszter részvétele nélkül — ún. örök barátsági szerződést kötött, a premisszák előzetes szabatos tisztázása nélkül hadba bocsátkozzék. Másfelől rámutatott arra, hogy a Háromhatalmi Egyezmény német támadás esetén de jure nem ró ugyan ránk semminő kötelezettséget, de mivel a magyar külpolitika alapvető célja az országtól elrabolt területek visszaszerzése, nehezen zárkózhatunk el attól, hogy a Bácskát, a Bánát nyugati részeit s a baranyai háromszöget és a Muraközt saját erőnkkel vegyük legalább részben birtokunkba, s ne hatalmas szövetségesünktől várjunk ismét kegyajándékot. A Háromhatalmi Egyezmény egyébként is hatályosabban kötelező nemzetközi egyezmény a jugoszláv—magyar barátsági szerződésnél, melynek megkötése alkalmával s a nyomában járó budapesti szerb látogatás (Cincar-Markovic) alkalmával is mindkét fél részéről nyomatékosan kifejezésre jutott, hogy a szerződés a két állam berlini—római tájékozódásának s a Háromhatalmi Egyezménynek is a szellemében köttetett meg.

A Minisztertanács tudomásul vette a külügyminiszter bejelentéseit, s több miniszter részéről kifejezésre jutott az a felfogás, hogy saját erők latbavetése nélkül megszerzett országrészek további megtartására sokkalta kevesebb erkölcsi alappal rendelkeznénk, mint ellenkező esetben."

Hóman utal ezután az egész kormány határozott állásfoglalására a kárpátaljai bevonulás kérdésében, s arra, hogy a Szovjetunió besszarábiai bevonulása idején egyedül és kizárólag a tengelyhatalmak határozott ellenzése miatt álltak el a fegyveres erdélyi akciótól, holott az sokkal nehezebb küzdelemnek látszott. Majd így folytatja:

„A Minisztertanács végén Teleki Pál azon indokkal, hogy ő nem látja magát alkalmasnak az új események küszöbén a kormány továbbvitelére, mert fél, hogy a német vonalon nem tudja kellő erővel képviselni egyfelől az általa is helyeselt szövetségi hűség és együttes akció gondolatát, másfelől a német részről netán sérelemnek tekintett magyar érdekeket, bejelentette, hogy másnap a Kormányzó Úrnak *be fogja jelenteni maga és kormánya lemondását,* s kérni fogja nála alkalmasabb személy megbízását a kormányalakítással.

A külügyminiszter hosszas indokolással igyekezett rábírni a miniszterelnököt álláspontja megváltoztatására, mert egyrészt

Teleki Pál személye iránt német félen a kárpátaljai bevonulás ideje óta a legteljesebb bizalom nyilvánult meg, s ez napról napra fokozódóban van, másrészt Telekinél alkalmasabb személyt, aki a nemzet érdekeit és a külpolitikai követelményeket hozzá hasonló bölcsességgel tudná kiegyenlíteni, ma alig lehetne az országban találnunk, végül pedig egy kormányválság beláthatatlanul súlyos külpolitikai és belpolitikai következményekkel járna a közvélemény és a propaganda részéről ehhez fűzött kombinációk nyomán. Kéréséhez valamennyi miniszter hosszabb-rövidebb okadatolással csatlakozott. Magam felvetettem a javaslatot, hogy a miniszterelnök és a külügyminiszter maradjanak a helyükön, de a kormány többi tagjai bocsássák a miniszterelnök rendelkezésére tárcájukat, hogy ilyenképpen minden személyi tekintettől függetlenül választhassa ki munkatársait, akikkel politikáját sikeresebben tudja érvényesíteni. E közbevetett megjegyzés alakjában tett s emiatt nem is tárgyalt javaslatomra, melyet a következő Minisztertanácson kívántam részletesen megindokolni, az késztetett, hogy Teleki, lemondásának indokai közt, különös súllyal emelte ki kormányzati és közigazgatási szervek meg nem értését politikájával szemben, s a kormány egyes intézkedéseinek — így különösen a nemzetiségi kérdésben tett rendelkezéseknek — állandó félremagyarázását és szabotálását.

Hosszabb kapacitálás után a miniszterelnök belátta, hogy nem volna helyes lemondania, s mi azzal az érzéssel távoztunk a Minisztertanácsról, hogy vállalja a további kormányzást."

Mindez 24 órával azután történt, hogy Belgrádban katonai puccs tört ki és elsöpörte a Cvetkovic-kormányt, amely március 25-én aláírta az olasz—német—japán Háromhatalmi Egyezményhez való csatlakozását, és 12 órával azután, hogy Hitler a berlini birodalmi kancelláriában tartott bizalmas megbeszélés után kiadta 25. sz. hadműveleti utasítását, amely Jugoszlávia lerohanását célozta, és amely hadműveleti utasításban Hitler a következőképpen rendelkezett: *„Kilátásba helyezve Bánát és Macedónia visszanyerését, arra kell törekedni, hogy Magyarországot és Bulgáriát a hadműveletekben való részvételre megnyerjük* ... A légierő megkapja a felhatalmazást arra, hogy a légi hadműveleti térség elhatárolásának tekintetében az olasz és magyar légierőkkel, az érintett országok főparancsnokságaival már most megegyezzen ... A szárazföldi hadsereg összekötő törzset küld ki a II. olasz hadsereghez és Magyarországra."

Március 30-án reggel Budapestre érkezett Paulus tábornok és

azonnal tárgyalásokat kezdett a magyar hadsereg vezérkari főnökével, Werth tábornokkal és a vezérkar hadműveleti osztályának vezetőjével, László alezredessel. Mint a háborús főbűnösök nürnbergi perében Paulus tábornok elmondotta: „A *tárgyalások minden nehézség nélkül folytak és csakhamar a kívánt eredményre vezettek.* Az eredményt térképeken rögzítettük."

Paulus nyilván jelentette a kedvező eredményt Berlinbe, és még ugyanezen a napon Hitler kiadta a 25. sz. hadművelet végrehajtásához szükséges utasításokat. Ellentétben a március 27-i utasítással, amikor is Horthy-Magyarország részvétele még csak mint kívánatos és szükséges valami szerepelt, ez alkalommal Hitler lerögzíthette, hogy Horthy-Magyarország a Jugoszlávia elleni hadjáratban részt vesz, és „előrenyomul a Száva—Duna területről északon egészen a Tisza torkolatáig". A magyar hadvezetőség erre a célra kilátásba helyezi, hogy készenlétbe állítja április 14-ig a Dunától nyugatra fekvő területen a 3. hadsereget, legkevesebb három brigáddal, a Duna és Tisza közti területen a 2. hadsereget tizenkét brigáddal, és a Tiszától keletre a 2. hadsereget egy brigáddal. A magyar hadvezetőség a végrehajtandó hadművelet tekintetében, hangsúlyozta Hitler utasítása, alárendelte magát az OKH-nak, a német szárazföldi hadsereg főparancsnokságának ...

Az események ezután drámai gyorsasággal peregtek tovább. 1941. április 1-re Horthy és Teleki összehívta a Legfelsőbb Honvédelmi Tanácsot. Az ülés egyetlen tárgya: hogy belépjen-e, és ha igen, milyen feltételek mellett, Magyarország a Jugoszlávia elleni akcióba?

Erre az ülésre 72 órával azután került sor, hogy — *Horthy, Teleki és Bárdossy tudtával és jóváhagyásával — a magyar vezérkar a német vezérkar kiküldöttével folytatott tárgyalásokon a szükséges hadműveleteket térképeken rögzítette ...*

Hóman Bálint a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács április 1-i üléséről a következőket írja naplójában:

„Teleki Pál miniszterelnök *bámulatosan világos okfejtéssel* jellemezte a helyzetet és írta körül a teendőket. Elvben csatlakozva a külügyminiszter javaslataihoz, a hadműveleteknek a Dunavonalra való korlátozását illető véleményhez, szabatosan kifejtette a teendőket, *minek alapján határozatba ment, hogy a beavatkozást a horvátországi német előrehaladástól és ezáltal a jugoszláv állam szétbomlásától tesszük függővé. Teleki miniszterelnök javaslatai alapján a kormányzó úr* a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács véleményének megfelelően *megbízta a honvéd vezérkar főnökét*

és a honvédelmi minisztert a szükséges német—magyar tárgyalások lebonyolításával, és az összes előkészületek megtételével, beleértve a négy vagy öt hadtestig terjedő mozgósítás előkészítését is, e tekintetben a végső rendelkezést önmagának tartva fenn.

A miniszterelnök felszólalásában leghatározottabban kidomborítva hallottuk mindazokat az *aggályokat* és nemzeti szempontokat, amelyek őt e fontos kérdés elbírálásában bizonyos fokig — velünk együtt — *feszélyezték, de egyszersmind a meggyőzés erejével hallottuk okadatolását annak, miért kell úgy cselekedni, ahogy az határozatba ment.*"

Ami pedig Teleki hangulatát illeti, Hóman megjegyzi: „Sem a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács ülésén, a döntő fontosságú határozat után, sőt még másnap sem volt Teleki egyáltalán a szokott depressziós hangulatban."

Teleki április 2-án este 6 óra tájban a budai Sándor-palotából átment a Külügyminisztériumba, s ott Bárdossy megmutatta neki Barcza londoni követ röviddel ezelőtt érkezett sürgönyét. Március 30-án ugyanis Teleki és Bárdossy utasították Barcza londoni magyar követet, hogy puhatolóddzék az angol kormánynál: mi lenne Anglia magatartása abban az esetben, ha Magyarország bármilyen formában részt venne a Jugoszlávia elleni német akcióban?

A hír meglehetősen kedvezőtlen volt Telekiék szempontjából, különösen azután, hogy az összes szükséges intézkedéseket éppen Teleki javaslatára már megtették a beavatkozásra.

A Foreign Office, az angol külügyminisztérium válasza:

„Amennyiben németek Jugoszláviát megtámadják, és azok ellenállnak, ami várható, úgy [a jugoszlávok] természetesen azonnal Angliai szövetségeseivé válnak. Ebben az esetben itteni reakció magyar—jugoszláv viszony lehető alakulásával szemben következő:

1. Amennyiben magyar kormány eltűri, sőt elősegíti, hogy német hadsereg Magyarországra bevonulva, azt katonai bázisnak használja Jugoszlávia ellen, Anglia részéről diplomáciai viszonyunk megszakításával és annak összes következményeivel okvetlen számolni kell.

2. Ha azonban Magyarország támadáshoz bármilyen indokolással (Jugoszlávia területén magyarok megvédése) csatlakoznék, úgy Nagy-Britannia és szövetségesei (Törökország, esetleg idővel Szovjet) hadüzenetével is számolni kell. Ezen esetben, angolok

végső győzelme esetén, magatartásunk alapján, mint Anglia és Amerika nyílt ellensége leszünk megítélve, sőt... örök baráti szerződés flagráns megsértésével leszünk megvádolva, mert itt szerződést úgy értelmezik, hogy éppen béke érdekében Jugoszláviával szemben is területi igényeink érvényesítéséről egyelőre lemondottunk. Egyesült Államok, amelynek magatartása már teljesen azonos Angliával, és amelynek nyílt csatlakozása Angliához okvetlenül várható, sőt hajózási incidensek folytán nemsokára is beállhat, velünk szemben analóg magatartást fognak tanúsítani.

Nagyméltóságod fenti táviratában kifejtett különleges magyar indító oknak nyomatékos hangsúlyozását itt alig fogják megérteni, és mindkét fenti eshetőségben egész angol és amerikai világ bennünket szerződésszegéssel és esetleg új barátaink hátbatámadásával fog megvádolni."

Miután Teleki átvette a táviratot és megismerkedett annak tartalmával, derűje teljesen eltűnt; felugrott helyéről és a szobában fel-alá járva, fejét fogva ismételgette: „Tudtam, tudtam, hogy ez lesz a következménye."

Valóban, Telekinek az angol válasz tekintetében 1940 októbere óta semminemű kétsége nem lehetett.

Teleki majdnem hat hónap óta tudta, hogy mi lesz az angol álláspont abban az esetben, ha Magyaország támogatja a hitleri Németország agresszióját. Ennek ellenére nem tett semmilyen ellenvetést Sztójay március 27-i kormányzói kihallgatásán, ahol elhatározták, hogy megengedik a német csapatok átvonulását.

Teleki a Foreign Office álláspontjának tudatában a március 28-i Minisztertanácson a kormány egyes tagjainak aggályaival szemben keresztülvitte akaratát, s a Minisztertanács elfogadta: ha a német támadó akció következtében Jugoszlávia alkotó elemeire bomlik, és Horvátország elszakad Jugoszláviától, akkor már nem azzal a Jugoszláviával van dolgunk, amelyikkel 1940. december 12-én kormánya aláírta Belgrádban az örök barátsági szerződést, tehát megindulhatnak a magyar királyi honvédség csapatai Jugoszlávia megtámadására.

Telekinek nem lehettek kétségei a nyugati hatalmak és a Szovjetunió álláspontja tekintetében, mégis a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács április 1-én tartott ülésén az ő javaslatai alapján határozták meg szabatosan azokat a feltételeket, amelyeknek teljesülése esetén a német vezérkarral történt előzetes megállapodás alapján Horthy csapatai megindulhatnak dél felé. Hogyan is írta Hóman a naplójában? *Teleki bámulatosan világos okfejtéssel jellemezte a*

helyzetet... és a meggyőződés erejével magyarázta, fejtette ki, miért kell úgy cselekedni, ahogyan az határozatba ment.

Ez a *határozat,* amely tulajdonképpen *Magyarországnak a második világháborúba való belesodródását jelentette,* az után született, hogy Teleki elmondotta mindazokat az aggályokat, amelyek őt e fontos kérdés elbírálásában bizonyos fokig feszélyezték. Teleki ezeken az aggályokon túltette magát, és ő maga győzte meg minisztertársait arról, hogy helyes a Jugoszlávia elleni agresszió. *Leküzdhetetlen erkölcsi aggályokról április 1-én még nem volt szó.* Mikor támadtak Telekinek leküzdhetetlen aggályai? Akkor, amikor újból értesült arról, hogy Anglia és esetleges jövendőbeli szövetségesei semmiképpen sem fogják jóváhagyólag tudomásul venni a magyar kormány agresszív lépését a náci Németország oldalán...

Teleki április 2-án a késő esti órákban lement a Bazilikába, ott meggyónt, majd visszatért a budai Sándor-palotába és inasának meghagyta, hogy reggel korán keltse fel, mert cserkésztisztekkel együtt áldozni óhajt.

Pontosan nem deríthető ki, hogy a következő néhány órát mivel töltötte. Az tény, hogy több búcsúlevelet írt, kettőt Horthy kormányzóhoz, egyet fiához, egyet titkárához. Az első búcsúlevélben azt írta, hogy kormánya szószegő lett, megszegte a Jugoszláviával nemrégen kötött örök barátsági szerződést. Leírta azt, hogy: „gazemberek oldalára álltunk...", megírta azt, hogy önvádat érez, mert nem tartotta vissza a kormányzót az agresszióban való részvételtől. „Bűnös vagyok", ezzel fejeződik be Teleki Pál első búcsúlevele.

A második búcsúlevél szó szerint a következőképpen hangzik: „Főméltóságú Úr, ha cselekedetem nem is sikerülne teljesen, és még élnék, ezennel lemondok." Teleki valamennyi búcsúlevelet sajátkezűleg írta meg, utána revolverrel főbelőtte magát. Másnap a kora reggeli órákban megtartott orvosi vizsgálat megállapította, az öngyilkosság tényéhez nem fér kétség.

Teleki lényétől, lelki alkatától nem volt idegen az öngyilkosság gondolata. *„Nem egyszer emlegette bizalmasai előtt* — írja Hóman naplójában —, *előttem is, sőt a Minisztertanácson is a golyót, mint a nagy problémák egyetlen megoldását.* Legutóbb a Nemzeti Színházban a Kegyenc előadása közben beszélgettünk a dohányzóban Teleki László (a dráma hőse, Teleki Pál egyik őse — KE) sorsáról és öngyilkosságának indító okáról, amikor mosolyogva mondotta: Tudod, *lelkiismereti konfliktusok esetén a leg-*

egyszerűbb megoldás — itt halántékához emelte a kezét — a *puff.*"

Teleki öngyilkos lett, de korántsem azért, mert nem helyeselte az örök barátsági szerződés megsértését. Ezen túltette magát, mint Hóman írja: győzött benne a reálpolitikus...

Teleki öngyilkos lett, mert belátta, hogy a hitleri Németország agressziójának támogatása *katasztrófába sodorta a magyar nemzetet.*

Ezt a politikai irányvonalat két évtizeden át tűzzel-vassal tartani igyekezett; igen komoly mértékben volt felelős azért, hogy a szakadék szélére került az ország.

Hogy nyíltan kiálljon és bátran feltárja a helyzetet, ellenállásra szólítván a nemzetet — ez talán fel sem ötlött benne.

Teleki ott volt Szegeden, 1919-ben, az ellenforradalmi rendszer születésénél. Miniszterelnökséget vállalt; hittel, meggyőződéssel védte osztályát, a nagybirtokos arisztokráciát. Amikor látta, hogy a két évtizeden keresztül hirdetett, a minden áron területi revízióra törő külpolitika 1941 áprilisában katasztrófába viszi az országot, levonta, saját személyére nézve, a legsúlyosabb konzekvenciát.

Teleki 1941. április 3-ára virradó éjszaka a Sándor-palotában ítéletet mondott az általa is képviselt kül- és belpolitikai irányvonal fölött. Különb volt a többinél, Darányinál, Imrédynél, volt bátorsága szembenézni a katasztrófával, de mivel éppen osztálykorlátainál fogva azt elkerülhetőnek nem tartotta, ezért választotta a golyót...

A Berlin—Róma tengely esküdt híve nem akart Hitler oldalán háborút viselni — ha azt az angolok nem hagyják jóvá.

Emberi tragédiája tilalomfa lehetett volna a feltétlen, korlátlan tengelybarátságot hirdető politika útjában...

KILENCVEN NAPON BELÜL KÉTSZER INDÍT HADAT HORTHY ÉS BÁRDOSSY

Bethlen megjósolja: könnyű háborúba menni, de nehéz befejezni... — Két vezérkar összefogása Magyarország hadbalépése érdekében

A kormány délutáni félhivatalos lapja, a Magyarország Teleki öngyilkosságának napján első oldalán a következő főcímekkel jelent meg:

„Gróf Teleki Pál tragikus halála.
Orvosi jelentés a halál körülményeiről.
Kormányzó Urunk a miniszterelnökségen.
A politikai irány nem változik."

Kül- és belföldön nem kevesen hitték, hogy Teleki öngyilkossága az utolsó pillanatban elháríthatja a fenyegető katasztrófát. Berlinben nagy nyugtalansággal fogadták a hírt, és — mint Hóman írja naplójában — „hivatalos körökben tartottak tőle, hogy ez az esemény kihatással lesz a magyar—német viszony alakulására is, mivel Budapestről hírek érkeztek arról, mintha Teleki tette a jugoszláviai beavatkozással volna oksági összefüggésben."

Sajnos, Berlin aggodalmai alaptalanok voltak, Horthy rövid néhány óra alatt mindent elrendezett...

Az események, időrendi sorrendben, 1941. április 3-án:

Reggel háromnegyed hétkor fedezték fel Teleki miniszterelnök öngyilkosságát, melyről bárcziházi Bárczy azonnal értesítette a kormány tagjait, s azok sietve megjelentek a Sándor-palotában.

Délelőtt kilenc órakor a kormány tagjai Keresztes-Fischer, a rangidős miniszter elnöklete alatt Minisztertanácsra ültek össze, amelyen elhatározták, hogy a kormány benyújtja lemondását a kormányzónak.

A képviselőház ülését 10 óra 18 perckor nyitotta meg Tasnádi Nagy elnök, de mindössze három percig tartott az ülés, amelyen az elnök a következő bejelentést tette: „T. Ház! Mélységesen megilletődve jelentem a t. Háznak, hogy a miniszterelnök úr ma éjjel

tragikus hirtelenséggel elhunyt (a Ház tagjai felállnak). A gyászos megdöbbenésnek ezek a percei nem alkalmasak arra, hogy a szenvedett súlyos veszteségről méltóképpen megemlékezzünk, de alkalmatlanok arra is, hogy itt most bárminő kérdésben tárgyalást folytassunk. Ezért javaslom a t. Háznak, hogy a Ház üléseit bizonytalan időre napoljuk el. Méltóztatnak ehhez hozzájárulni? (Igen!) Akkor ezt határozatként mondom ki."

Tizenegy órakor Horthy megjelent Teleki halottasságyánál, ahol mintegy 30 percig tartózkodott.

Délben megkezdődtek a kormányalakítási tárgyalások. Először Keresztes-Fischer jelent meg Horthynál. Horthy felajánlotta neki a miniszterelnöki tárcát, de a belügyminiszter nem fogadta el azzal az indokolással, hogy *nincs jó neve a németeknél,* és maga helyett Bárdossy külügyminisztert ajánlotta a miniszterelnöki posztra. Bethlen István, akit Horthy szintén meghallgatott, ugyancsak Bárdossyt javasolta.

Délután két óra körül megszületett a döntés: Horthy Bárdossyt kérte fel az új kormány megalakítására. Bárdossy László azonnal megalakította kormányát:

Miniszterelnök és külügyminiszter: Bárdossy László.
Belügyminiszter: Keresztes-Fischer Ferenc.
Honvédelmi miniszter: vitéz Bartha Károly.
Vallás- és közoktatásügyi miniszter: Hóman Bálint.
Igazságügyminiszter: Radocsay László.
Pénzügyminiszter: Reményi-Schneller Lajos.
Kereskedelmi és közlekedési, valamint iparügyi miniszter: Varga József.
Földmívelésügyi miniszter: Bánffy Dániel báró.
Tárcanélküli közellátási miniszter: Laky Dezső.

Az új kormány még aznap délután megtartotta első ülését. A jegyzőkönyv első pontja így szól:

„A miniszterelnök úr megnyitja az elnöklete alatt megalakult új kormány első Minisztertanácsát, a hála és kegyelet érzelmeivel emlékezik meg nagy elődje, gróf Teleki Pál miniszterelnöknek a haza szolgálatában tett elévülhetetlen érdemeiről. Az egész magyar nemzet háláját érdemelte ki, amit az országért, amit a fajáért tett. Mint országgyűlési képviselő, tanár, tudós, kétszer Magyarország miniszterelnöke, mint külügyminiszter és vallás- és közoktatásügyi miniszter, mint békedelegációk tagja és lelkes munkása szíve minden dobbanásával hazáját szolgálta.

Indítványozza, hogy emléke a mai első Minisztertanács jegyző-

könyvében is megörökíttessék. Kéri minisztertársait, hogy az ő szellemében induljunk a munkába.

A vezetése alatt álló kormánynak és egyenként minden egyes minisztertársának külön-külön is megköszöni azt, hogy felkérésére hajlandók voltak megmaradni kormányában. *Ugyanazon irányban haladjunk.* Gróf Teleki Pál temetése után kérni fogja minisztertársait, hogy keressék fel őt és az országgyűlés két házában való bemutatkozás alkalmából a kormány-program részére adandó anyag tekintetében tájékoztassák.

A pénzügyminiszter úrnak, mint a gazdasági tárcákat irányító csúcsminiszternek külön kéri a hathatós támogatását, mert igen nagy súlyt helyez a gazdasági problémák megoldására. Kéri a gazdasági tárcák élén álló miniszter urakat is, hogy a harmonikus együttműködés érdekében mindent kövessenek el a mai súlyos helyzetben, hogy a gazdasági problémák a legjobb megoldást találják.

A belügyminiszter úr, mint rangban legidősebb miniszter úr rámutat arra, hogy maga az a tény, hogy mindjárt vállalkoztak tárcáik további megtartására, bizonyítja azt, hogy szívvel-lélekkel akarják támogatni a miniszterelnök urat. Kéri a miniszterelnök urat, hogy ugyanolyan bizalommal forduljon minisztertársaihoz, amilyen bizalommal és nagyrabecsüléssel fogják ők is őt az ország érdekében kifejtendő nehéz feladatoknak sikeres megoldása terén támogatni.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter felszólalásában külön megköszöni munkatársai nevében, hogy a miniszterelnök úr felelősségteljes állása mellett a külügyminiszteri tárcát is fogja vezetni."

CASUS BELLI

Horthy még a délután folyamán személyes levélben közölte Hitlerrel Teleki öngyilkosságát, azt, hogy mennyire mélységesen megrázta őt és az egész nemzetet ez a tragikus esemény, de ugyanakkor megnyugtatta Hitlert, hogy nincs semmi változás, „a március 28-án kelt levelemben kifejtetteknek megfelelően megtörténtek a katonai előkészületek".

Horthy mindössze azt kérte, hogy „a német főparancsnokság határozza meg a csapatainkra vonatkozó feladatokat, lehetőleg oly

módon, hogy azok mindenkor összeegyeztethetők legyenek lelkiismeretünkkel".

Horthy levelét Bartha honvédelmi miniszter vitte Hitlerhez.

A kormányzó levelének átadásáról Sztójay a következőképpen számolt be:

„Miután a Führer a Kormányzó Úr Őfőméltósága levelét elolvasta, a honvédelmi miniszter szóbelileg kiegészítette azt azzal, hogy leszögezte, miszerint a magyar beavatkozás a Jugoszláviával fennálló barátsági szerződés következtében csak az esetben volna lehetséges, ha egy casus belli konstatáltatnék. Egy ilyen, a magyar kormány nézete szerint, az volna, ha a jugoszlávok megtámadnák vagy a német, vagy a magyar csapatokat, illetőleg ha sikerülne ily konfliktust kiprovokálni. Avagy ha a horvátok, illetőleg tekintetbe jövő horvát politikusok például Zágrábban kimondanák Horvátország függetlenségét és elszakadását Jugoszláviától, mely esetben magától megdől az említett barátsági szerződés.

A birodalmi kancellár teljes megértéssel vette e fejtegetést, és megjegyezte, hogy a kormányzói kéziratban foglaltakat át fogja gondolni és a már amúgy is tervezett levelében reflektálni fog Őfőméltóságának ezen soraira is.

Ezután őszinte és mély részvétének adott kifejezést gróf Teleki Pál miniszterelnök úr tragikus elhalálozásáról. A továbbiakban azonban kifejtette, hogy nézete szerint, különösképpen a jelenlegi történelmi időkben, a nemzetek érdeke és sorsa mindenek felett áll. Ennek minden egyéni érzelemnek és sorsnak alá kell hogy vesse magát (sic!) — bármi tragikus is legyen az.

Ami a casus belli kérdését illeti, a birodalmi kancellár azon nézetének adott kifejezést, hogy ez tulajdonképpen már be is állt, legalábbis Németország részére, mert a jugoszlávok de facto máris megszegték a hármas paktumhoz való csatlakozási szerződésüket."

Hitler a megbeszélés végén „nagylelkűségéről" tett tanúbizonyságot:

„Elgondolása szerint a katonai együttműködés úgy alakulhatna, hogy a Kormányzó Úr Őfőméltósága természetesen teljesen önállóan vezetné a magyar hadsereget. Ő, azaz Hitler, az egységes cselekvés szempontjából, illetőleg ennek biztosítása érdekében csak javaslatokat tenne, és mindenképpen azon volna, hogy a Kormányzó Úr Őfőméltósága személye mint honfoglaló a magyar önálló királyság presztizse érdekében is magasan kidomborodjon.

Ennek kapcsán újból igen melegen emlékezett meg Őfőméltóságáról és a magyar királyságról.

Úgy, mint múltkor, megemlítette most is a Bánátot és Bácskát, mely értékes területek visszaszerzésével Magyarország gazdaságilag is lényegesen gyarapodna."

Másnap délelőtt 11 órakor a Bárdossy-kormány letette az esküt, majd Bárdossy bizalmas értekezletet hívott egybe, melyen vezető képviselőházi és felsőházi tagok vettek részt. Az értekezlet lefolyásáról Rassay Károly a Bárdossy-perben a következőket mondotta:

„Bárdossy megemlékezett Teleki Pál tragikus haláláról és azt mondotta, hogy a háború határainkhoz közeledik. Utána csend volt. Ekkor én felszólaltam és bejelentettem, hogy *tiltakozom a Jugoszlávia elleni háborúban való részvétel ellen.* Utánam felszólalt Imrédy Béla, Baky és Jaross, akik azt magyarázgatták, hogy a jugoszláv baráti szerződés tulajdonképpen már nincs hatályban, mert más kormánnyal kötötték. Peyer Károly jelentette, hogy a magyar munkásság a Jugoszláviával kötött baráti szerződést igenis komolyan vette, érvényesnek tartotta, és *érvényesnek tartja.* Csatlakozott a tiltakozáshoz, amelyet a háborúval kapcsolatban én elmondtam. Felszólalt gr. Bethlen István is, aki igen röviden, de határozottan kijelentette, hogy *egy háborúba könnyű belemenni, de igen nehéz azt befejezni,* és a maga részéről azt kérte, hogy a kormány tegyen meg minden emberit, sőt emberfelettit, hogy ettől a háborútól az országot távoltartsa."

Nem hatott megnyugtatólag a magyar kormányférfiakra a washingtoni magyar követ április 3-i számjelzéses távirata sem. Ghika György a következőket jelentette:

„Utóbbi napokban alkalmam volt beszélni úgy külügyi hivatali, mint néhány közéleti számottevő emberrel. Minden esetben szóba került érdeklődés központjában álló jugoszláv helyzet, és sajnálattal tapasztaltam, hogy 39. számú számjeltáviratban szereplő érvelés semminemű visszhangra nem talált. Merészelem állítani, hogy különösen külügyi tisztviselők által hangoztatott alábbi álláspont visszatükrözi úgy közvélemény, mint egész sajtó várható reakcióját, miszerint: bármennyire indokolt motívumoktól ered magyar támadás, nem jelenthet mást, mint német agresszió útjának egyengetését, és ennélfogva nyílt ellenséges cselekedetet demokratikus hatalmak ellen. Államtitkárhelyettes barátilag figyelmeztetett, hogy háború sorsa még korántsem dőlt el, és abban való aktív részvételünk legsúlyosabb következményekkel

járhatna, ha Amerikának sikerül végső likvidációra számottevő befolyást gyakorolni."

Április 4-én a Külügyminisztérium a következő bizalmas körirat intézte a lapokhoz:

„Az idegen lapok tudósítóinak az alábbi gondolatmenetet bocsátottuk rendelkezésükre. Kérem a főszerkesztő urat, hogy a külpolitikai rész megfelelő átdolgozásával használja fel a gyászos haláleset kommentálásánál.

Az egész magyar nemzet és Magyarország összes külföldi barátai megrendülten értesültek gróf Teleki Pál miniszterelnök tragikus elhunytáról. A haláleset éjszaka történt, és csak reggel vették észre. Az első reggeli órákban az a hír terjedt el, hogy a miniszterelnököt szívszélhűdés ölte meg. Később azonban köztudomásúvá vált, hogy a halál oka: öngyilkosság.

Teleki Pál gróf mély belső életet élő ember volt, akinek lelkületén erős nyomokat hagytak azok az óriási és világot megrázó események, amelyek kormányzása alatt egész Európában, sőt az egész világon lejátszódtak. Az emberiség minden fájdalma, a körülöttünk dúló háború minden borzalma súlyos hatással voltak érzékeny lelkületére, és idegrendszere mind kevesebb és kevesebb ellenállást tanúsított a körülmények folytán szinte maguktól adódó külső behatásokkal szemben.

Ehhez járult bánkódása feleségének rendkívül súlyos betegsége felett, amely minden egyébtől eltekintve számára kínzó egyedüllétet is jelentett. A körülötte levők már hosszabb idő óta aggodalommal figyelték gróf Teleki Pálnak már az életuntsággal határos, időről időre felmerülő lelki depresszióját. Súlyos lelki betegsége és egyáltalán gyenge fizikai kondíciója ellenére Teleki Pál gróf rendületlenül teljesítette kötelességét és vezette a kormány hajóját kül- és belpolitikai téren abban az irányban, amelyet az országra nézve leghelyesebbnek, sőt egyedül lehetőnek ismert el ő is és az egész kormány. Ha régóta húzódó lelki depresszziójának egy véletlen erős kirobbanása az április harmadikára virradó éjszaka véget is vet a haza szolgálatában eltöltött nemes és munkás életének, az a politika, amelynek irányítója és leghűbb szolgája ő maga volt, változatlanul élni fog. A magyar nemzet most már két nagy halottjának, gróf Csáky Istvánnak és gróf Teleki Pálnak tartozik azzal, hogy rendületlenül tovább haladjon azon az úton, amelyet hazánk nagyjai számára kijelöltek."

Április 5-én befutott Barcza londoni követ újabb távirata:

„Külügyminiszter helyettese részvétét fejezte ki Teleki gróf el-

hunyta felett, mely jugoszláv—német feszültséggel volna kapcsolatban. Utalt ama újsághírekre, melyek szerint német motorizált csapatok máris áthaladtak volna magyar területen Jugoszlávia felé. Legutóbbi értesüléseim szerint, mint annak idején Romániába átengedett német csapatok, területünkön csak átvonultak, de ott nem tartózkodnak.

Határozott hangon ezután azt mondotta, hogy amennyiben németek Jugoszláviát megtámadnák — amit valószínűnek tart —, Jugoszlávia Anglia szövetségese lesz. Helyzete tehát más megítélés alá fog esni, mint annak idején Romániáé. Magyarország ezen esetben való magatartásának megítélésében angol kormány különbséget tenne, hogy mi aktív vagy passzív magatartást tanúsítunk-e? Ha német csapatokat Jugoszlávia ellen átengedünk, és nekik országot és annak katonai berendezéseit (repülőtereket) bázisul önként, tehát tiltakozás vagy kényszer valamilyen kimutatása nélkül átengedjük, sőt letelepedésüket elő is segítjük, angol kormány Magyarországot ellenség által megszállt területnek fogja minősíteni és velünk való diplomáciai viszonyát sajnálatára meg fogja szakítani. Ezenkívül jogosult lesz magyar területen levő német katonai objektumokat és haderőt bombázni. A másik esetben angol kormány Magyarországot nyílt ellenségnek lesz kénytelen tekinteni és szövetségeseivel együtt nekünk hadat üzenni. Külügyminiszterhelyettes hozzátette, hogy magatartásunkat mindkét esetben jugoszláv—magyar örökös barátsági szerződés szellemének flagráns megsértésének fogják mindenhol tekinteni. Kiemelte, hogy az Egyesült Államok részéről azonos lépésekkel kell számolnunk, mihelyt azok Angliához de jure is csatlakoztak, ami csak rövid idő kérdése.

Hangsúlyozta, reméli, hogy egyik fent említett eset sem fog beállni, főleg nem az utóbbi, mert nem képzelheti el, hogy itten általánosan megbecsült Kormányzó Úr és magyar kormány szerződésben nemrég ünnepélyesen adott aláírásukat ilyen kirívóan megszeghessék, aminek nemcsak jelenleg, de távolabbi jövőben is igen komoly kihatásai lennének. Angol követ bízik magyar felelős tényezők mindig lojális és előrelátó magatartásában."

Ugyanezen a napon Moszkvában aláírták a szovjet—jugoszláv barátsági szerződést.

Horthynak Hitlerhez intézett levele, a Bartha honvédelmi miniszterrel folytatott berlini tárgyalások tökéletesen megnyugtatták a német vezető köröket. Az egész német sajtó a legmelegebb hangon üdvözölte Bárdossy Lászlót, az új miniszterelnököt.

A Berliner Börsenzeitung a következőket írta: „Csáky István gróf és Teleki Pál gróf meghalt, de politikai végrendeletük a legjobb kézben van. Eszünkbe jut ma Bárdossy László müncheni látogatása, amelynek lefolyása oly meggyőzően hirdette a német—magyar munka- és sorsközösség érinthetetlen szilárdságát."

A Völkischer Beobachter „Csáky szellemében" című vezércikkében Bárdossy László következő kijelentését idézte:

„A magyar kormányok mindig tudatában voltak annak, hogy csupán a Német Birodalommal való messzemenő és bensőséges együttműködés hozhatja meg a magyar nép számára az elszenvedett nemzeti katasztrófa jóvátételét... Legfőbb kötelességemnek tekintem, hogy Csáky gróf művét folytassam, és országom bevált külpolitikáját Németország, Olaszország és Japán Háromhatalmi Szerződésnek szellemében tovább fejlesszem."

Ugyanezen a napon a Függetlenség első oldalán a következő főcím jelent meg: *„Fegyverben áll egész Jugoszlávia."* A lap egyik cikke szerint: „ a nemzetközi sajtó azt remélte, hogy e hét végére a jugoszláv-ügyben megenyhül a feszültség. Ehelyett a viharfelhők még jobban tornyosultak, mint bármikor ezelőtt. A ma befutott táviratok közül nincs egyetlenegy sem, amely a békés megoldás felé vezető munkát bármilyen vonatkozású ténnyel is alátámasztaná. A diplomáciai fronton dermesztő csend uralkodik, s mintha a balkáni térséget teljesen a fegyvercsörgetés zaja töltené be. Ma már nyílt titok, hogy április elsején II. Péter szerb király aláírásával elrendelték egész Jugoszláviában az általános mozgósítást. Azok a külföldiek, akik Jugoszláviában tartózkodtak, beleértve a követségek személyzetét is, sietve elhagyták a háborús lázban égő országot. A békés kibontakozás reménye egyre jobban elhalványul."

Amikor ezek a sorok napvilágot láttak, azon a napon már hajnal óta folyt a német csapatok támadása Jugoszlávia és Görögország ellen.

Másnap, április 7-én a Külügyminisztérium sajtóosztálya a következő bizalmas köriratot küldte meg a lapoknak:

„A beérkezett jelentésekből megállapíthatók a következők:

1. Jugoszláv részről a mozgósítás már teljesen be van fejezve.
2. A jugoszlávok megszállották a Duna-Tisza között Magyarországgal szemben kiépített erődvonalakat.
3. Hatalmas jugoszláv csapatösszpontosítások történtek a magyar határon.

4. A front mögött a nemzetiségileg német és magyar vidékeket felfegyverzett csetnik-alakulatok szállták meg.

5. Egész Jugoszlávia — elsősorban a szerbek — háborús lázban ég.

A sajtóosztály vezetője kéri a Főszerkesztő Urat, hogy az ezekre vonatkozó híreket feltűnő helyen regisztrálja, azokat szembeszökő címekkel lássa el és kommentárjában fejtse ki, hogy rendkívüli könnyelműség volna magyar részről ilyen óriási háborús készülődés láttára, és tudván, hogy a német—jugoszláv háborús konfliktus kellős közepén vagyunk, elővigyázatossági intézkedéseket (!) nem tenni. A magyar kormányzatnak kötelessége a magyarok védelméről gondoskodni, és ezt a kötelességet minden körülmények között meg is fogja tenni. Kéri kiemelni, hogy ez az egész német—jugoszláv konfliktus nem tört volna ki, ha a szerbek nem provokálják Németországot az ismert belgrádi pucscsal.

Kéri megjegyezni, hogy amikor a nyáron Magyarország Románia ellen mozgósított, a jugoszlávok azonnal katonai ellenrendszabályokat léptettek életbe, noha az egész ügyhöz semmi közük sem volt."

A magyar közvélemény túlnyomó többségének rokonszenve a megtámadott Jugoszlávia mellett volt. Hóman Bálint — többször idézett naplójában — keserűen jegyzi fel: „Még most sem szűntek meg egyesek német-gyűlöletüknek nyíltan hangot adni, s a Magyarországot húsz év előtt kifosztó szerbeket sajnálni. A magyar társadalom bizonyos rétegei mintha teljesen megfeledkeztek volna a húsz év előtt történtekről, s a mesterségesen felszított régi kuruc—labanc ideológia világában élve, foglalnak állást a német—magyar viszony kérdésében. Sajnálják az »elnyomott« cseheket és szerbeket, és szinte teljesen érzéketlenek a szlovák és horvát autonómia iránt."

Április 8-án, kedden *Bárdossy miniszterelnök bemutatkozott a Magyar Élet Pártjában*, a kormánypártban. Beszédében — a Magyar Nemzet tudósítása szerint — a többi között a következőket mondotta:

„Amikor a múlt hét csütörtökjén a kormányzó úr őfőméltósága azt a kívánságát fejezte ki, hogy az elárvult kormány vezetését én vegyem át, nehéz belső lelki küzdelmek után csak azért tudtam magamat erre elhatározni, mert úgy éreztem, a kormányzó parancsának eleget tenni, különösen az adott pillanatban, kötelességem. Tisztában voltam azonban azzal, hogy a nekem szánt

feladatot csak akkor vállalhatom, ha számíthatok azon tényezők támogatására, amelyek a zavartalan továbbkormányzáshoz feltétlenül szükségesek. Mindenekelőtt nagy halottunk kipróbált, kiváló munkatársainak további együttműködését kívántam biztosítani, és újból kötelességem megköszönni nekik, hogy önzetlenül, minden személyes szempontot félretéve, rendelkezésre bocsátották tapasztalatukat és képességüket azért, hogy a kormány politikája és munkája az eddigi szellemben és, hangsúlyozom, töretlenül az eddigi szellemben és irányban, változatlanul haladhasson tovább. A második teendőm az volt, hogy bejelentettem belépésemet a pártba, annak tudatában, hogy a kormány politikájának alapja, a nemzet egyetemléhez való kapcsolata ez a párt. Becsülettel meg kell rögtön mondanom, hogy különösen az első időben nem lesz módom arra, hogy a párttal magával sokat foglalkozzam. A miniszterelnökségen kívül meg kellett tartanom a külügyminisztérium vezetését is. Nem kell magyaráznom azt, hogy ezekben a pillanatokban miért, miért nem, de odafent a várbeli hivatali szobában a helyem azok mellett a telefonok mellett és annak az apparátusnak közvetlen közelében van, amelynek felhasználására munkámhoz lesz szükségem.

Ezen túlmenően nincs sok mondanivalóm. A parlamentben az alkotmányos szokásoknak megfelelően bemutatkozom, ismertetem a kormány programját. Ez sem lesz nehéz, mert azt hangsúlyozom, hogy ez a politika mindenben nagy halottunk, Teleki Pál gróf szellemi örökségének végrehajtása. Nem győzöm eléggé kiemelni, hogy a tragikus halál ennek a politikának irányán semmit, egy hajszálnyit sem változtat. Ne engedjétek magatokat megfélemlíteni semmiféle politikai praktikával, amely misztikumot akar teremteni e tragikus halál körül. A kormány politikája változatlanul Teleki Pál szellemében halad tovább. Azokat a problémákat illetően, amelyekkel ma szembenézünk, ő mutatta meg az utat és a megoldás módját. Mi csak ezt követjük, semmi mást."

A VÁKUUM

1940. április 10-én Bárdossy a következő számjeltáviratot küldte a moszkvai, ankarai, berni, stockholmi, washingtoni, madridi, lisszaboni és vichyi magyar követnek:

„Kizárólag a hivatalvezető fejtheti meg!

Német akció rendkívül gyors eredménye előreláthatólag azzal a következménnyel fog járni, hogy Jugoszlávia északi részében elhelyezett jugoszláv katonai erők esetleg szintén visszavonulni kényszerülnek. Ezzel volt magyar területeken *vákuum támad,* s ott élő, igen jelentékeny számú magyarság sorsa bizonytalanná válik. Ily módon könnyen előálló helyzetben valószínűleg nem kerülhetjük el, hogy magyarságot esetleges anarchikus állapotok következményeitől megvédjük és sorsát biztosítsuk. Számolnunk kell tehát azzal, hogy fent vázolt helyzetben kénytelenek leszünk Vajdaságba, Bánságba és baranyai háromszögbe katonai erővel bevonulni.

Fentieket egyelőre szigorúan és kizárólag Méltóságod bizalmas, személyes tájékoztatására közlöm. Közölteket semmi esetre se használja most fel, hanem csak akkor, ha akciónk már tényleg megindult, és erről Méltóságod tőlem rövid értesítést kap. Ebben az esetben iparkodjék ottani tényezőkkel megértetni, hogy akciónkban kizárólag délvidéki magyarság helyzete és sorsa biztosításának kötelessége vezet bennünket, és hogy lépésünk nem irányul Jugoszlávia ellen. Hangsúlyozza azt is, hogy Jugoszláviával szemben területi igényeinket mindig fenntartottuk, és legutóbb kötött szerződésben is ez igények érvényesítésére kívántunk lehetőséget teremteni. Bárdossy."

1941. április 10-én Bárdossy rendkívüli Minisztertanácsra hívta egybe a kormány tagjait. Az ülésről felvett jegyzőkönyv szövege:

„A miniszterelnök úr előadja, hogy a mai rendkívüli Minisztertanács összehívását a következő események tették szükségessé.

A késő esti órákban értesültünk arról, hogy Horvátországban, tehát horvát területen *egy komoly csoport,* amelynek élén Kvaternik tábornok áll, *kikiáltotta az önálló Horvátországot.* Kvaternik tábornok dr. Pavelics Antével, a horvát szabadságmozgalom vezérével átvette a szabad és független Horvátországban a hatalmat, és az országot önálló hatalommá nyilvánította. Macek Vladko, a volt jugoszláv miniszterelnökhelyettes, a horvát parasztpárt vezére átadta a horvátság vezetését Kvaternik tábornoknak és Pavelicsnek, egyidejűleg kiáltvánnyal fordult a horvát néphez, felszólítva a horvátokat, hogy csatlakozzanak a független horvátságot képviselő új kormányhoz. Ezen horvátországi események indították őt arra, hogy azonnal a fenti hírek vétele után audiencián jelenjék meg a Főméltóságú Kormányzó Úr előtt. Az új hely-

zet folytán azt javasolta Ő Főméltóságának, hogy az eléje terjesztett kiáltvány-tervezet kiadásához legmagasabb hozzájárulását megadni kegyeskedjék.

A helyzet alakulása lehetővé tette, hogy olyan módon és akkor vegyünk részt a katonai akcióban, amikor Jugoszlávia mint államalakulat megszűnt, s ennek folytán teljes akciószabadságunkat visszanyertük.

A belügyminiszter úr szerint fontos az, hogy Zágrábbal sürgős összeköttetést kapjunk.

A honvéd vezérkar főnöke, Werth Henrik gyalogsági tábornok úr tájékoztatást ad a németek katonai előnyomulásáról. *A honvédség csapatai holnap reggel kezdik meg a bevonulást.* (!!)

A belügyminiszter úr felveti a »Muraköz« kérdését.

A honvéd vezérkar főnöke szerint be kell vonulnunk oda is. A németekkel megbeszélendő.

A miniszterelnök úr ezután teljes szövegében felolvassa a Kormányzó Úr Ő Főméltósága által a honvéd csapatok megindulásának időpontjában holnap reggel kiadandó és a miniszterelnök által ellenjegyzett következő kiáltványt:

»Amióta a háború tüze fellángolt Európában, állandóan az a törekvés vezetett, hogy Magyarországot és gondjaimra bízott népét, amely az 1914—18. évi világháborúban olyan bőven ontotta vérét és amelynek a háború után olyan súlyos megpróbáltatásokat kellett elviselnie, lehetőleg megóvjam az újabb vérveszteségektől és szenvedésektől. Minthogy a világháború után az akkor végleg kimerült, elalélt és félrevezetett nemzettől minden harc nélkül ragadtak el olyan területeket, amelyeket népünk ezeréves munkája és annyi áldozata szentelt magyarrá, az volt a meggyőződésem, hogy az igazság jogán a jóvátételnek is harc és küzdelem nélkül kell megtörténnie.

E meggyőződés szellemében a Duna-völgyi békét kívánta szolgálni az a szerződés, amelyet a múlt év decemberében az akkori Jugoszláviával, annak akkor békés szándékú kormányával kötöttünk.

Március hó 26-án Jugoszlávia törvényes államfőjét erőszakkal elmozdították helyéről, békés szándékú kormányának tagjait börtönbe vetették. Ezt az erőszakos változást, úgy látszik, ugyanazok az erők készítették elő és hajtották végre, amelyek 1914-ben egyszer már annyi könnyet, vért és szenvedést zúdítottak Európára. Most sem a béke fenntartását, a jószomszédi viszony keretében megteremthető megegyezést akarták, hanem ellenkezőleg azt,

hogy a háborút Európának erre a részére is kiterjesszék. Ezért idéztek fel szándékosan összeütközést a nagy német és olasz nemzetekkel, amelyekhez bennünket a benső barátság szálain kívül a Háromhatalmi Egyezményhez történt csatlakozásunk kötelékei fűznek.

Az új belgrádi rendszer katonai erőket vonultatott fel határainkon, s ezzel szemben Magyarország csak akkor tett védelmi intézkedéseket, amikor sorozatos légitámadások érték az ország területét, és határunkon betöréseket kíséreltek meg, ami ellen kormányom ismételten hiába tiltakozott.

A rohamosan lejátszódó események új helyzetet teremtettek. A horvát nép vezérei — látva az új belgrádi rendszer politikájának végzetes következményeit — kimondották Horvátország önállóságát és függetlenségét. Őszinte örömmel üdvözöljük ezt az elhatározásukat, amelyet a magunk részéről mindenben tiszteletben tartunk. Ezer évig éltünk jóban, rosszban együtt a horvát nemzettel, egymást megbecsülve és bajban támogatva, s azt kívánjuk, hogy a nemes horvát nép találja meg állami önállóságában boldogulását és jólétét.

A független és önálló horvát állam megalakulásával Jugoszlávia megszűnt létezni és alkotó elemeire bomlott.

Ezzel egyidejűleg parancsoló kötelességünkké vált, hogy a Magyarországtól 1918-ban elszakított terület és azon nagy tömegben élő magyarság sorsának és helyzetének biztosítását újból kezünkbe vegyük. Olyan szent nemzeti kötelesség ez, amelyet haladéktalanul teljesítenünk kell. Ezért még a mai napon parancsot adok katonáimnak, hogy a délvidéken élő magyarságot az anarchia pusztításától megóvjuk. Katonáim akciója nem a szerb nép ellen irányul, amellyel nincs vitánk és amellyel a jövőben békében akarunk élni.

Szeretettel és örömmel köszöntöm hozzánk visszatérő s oltalmunk alá vett véreinket. Isten áldását kérem a magyar nemzetre és a hazára!

Kelt Budapesten, 1941. évi április hó 10-én.

Horthy Miklós s. k.
Bárdossy László s. k.«

A miniszterelnök úr felkérésére vitéz Keresztes-Fischer Lajos tüzérségi tábornok úr, a Kormányzó Úr Ő Főméltósága főhadsegéde és katonai irodájának vezetője felolvassa Magyarország Kormányzójának mint legfelsőbb Hadúrnak holnap reggel a kiáltvánnyal egy időben megjelenő következő hadparancsát:

»Honvédek!

A Kötelesség ismét arra szólít bennünket, hogy elszakított magyar véreink segítségére siessünk.

Mindig bevált katonai erényeitekre és fegyelmetekre építve bízom benne, hogy ezt az új feladatot is tökéletesen fogjátok megoldani.

A magyarok Istene és a nemzet minden gondolata most is veletek van.

Előre az 1000 éves déli határokra!

Budapest, 1941. évi április hó 10. napján

Horthy.«

A Minisztertanács a miniszterelnök úr előterjesztéseihez egyhangúlag hozzájárul."

Arról, hogy minderre a „lehetőséget" 1941. március 27-én Hitler adta meg, hogy ő kérte fel Horthyt a Jugoszlávia ellen indítandó támadásban való részvételre, arról ez a szépen hangzó kiáltvány természetesen mélyen hallgat!...

Másnap, 1941. április 11-én, nagypénteken hajnalban a magyar csapatok Horthy parancsára támadó szándékkal átlépték a jugoszláv—magyar határt, négy hónappal a belgrádi, az örök békét kinyilatkoztató szerződés aláírása után.

Április 12-én Kristóffy moszkvai magyar követ felkereste Visinszkij helyettes külügyi népbiztost, hogy közölje vele a magyar hadsereg hadbalépését. Kristóffy kifejezte reményét, mely szerint „a szovjet kormány elismeri azt, hogy fellépésünk indítóokai méltányosak és jogosak".

A helyettes külügyi népbiztos Kristóffy követ közlésére igen éles hangú választ adott — olvasható a Bárdossy-kormány április 13-i Minisztertanácsáról felvett hivatalos jegyzőkönyvben. — Közölte: ha a magyar kormánynak ez a nyilatkozata azért történt, hogy megismerje a szovjet kormány véleményét Jugoszlávia elleni fellépésünkről, úgy ki kell jelentenie, hogy a szovjet kormány nem helyeselheti a magyar kormány elhatározását és azt, hogy a magyar csapatok bevonultak Jugoszlávia területére. A szovjet kormányra különösen az tesz rossz benyomást, hogy Magyarország ugyanazt a Jugoszláviát támadja meg katonailag, amellyel négy hónappal ezelőtt örök barátsági szerződést kötött. *Magyarországnak, amelyet szintén szétdaraboltak, leginkább kellene megértenie, mit jelent, ha egy országot úgy széttépnek, mint most Jugoszláviát.*

Kristóffy követ a helyettes külügyi népbiztosnak csupán annyit válaszolt, hogy a szovjet kormánynak ezt a nyilatkozatát kormányának jelenteni fogja.

A BÁNÁT

1941. április 15-én a Minisztertanácson kellemetlen probléma kerül felszínre: a németek — ígéretük ellenére — nem akarják beengedni a Bánátba Horthy csapatait:

„A külügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnök úr tájékoztatja a Minisztertanácsot a balkáni német—olasz katonai elői yomulásról és a mai hadihelyzetről, amely igen kedvezően alakult a tengelyhatalmak hadi erőire nézve. A budapesti német követ kormánya megbízásából közölte, hogy *Torontált német csapatok szállják meg,* úgyszintén a Drávától északra *a Muraköz kérdésében is később lesz döntés.*

A miniszterelnök úr közölte azon álláspontját, hogy Torontál nekünk jár. Úgyszintén mi közöltük a horvátokkal a Muraköz kérdésében elfoglalt álláspontunkat. Addig, amíg meg nem egyezünk a horvátokkal, igényt tartunk erre a területre is.

A honvédelmi miniszter úr ez alkalommal is rámutat arra, hogy Berlinben tett legutóbbi látogatásakor a *Führer kijelentette* előtte audienciáján: *„Sie können nehmen, was Sie wollen."* Keitel tábornagy és Paulus tábornok, a vezérkar főnökének helyettese pedig kifejezetten a Bánátot is említették előtte, mint olyan területet, ami minket illet. Berlini követünk instruálva lett a kellő lépések megtételére.

A belügyminiszter úr súlyt helyez arra, hogy berlini követünk, Sztójay sürgősen jelentse a magyar kormány álláspontját. Kérjen audienciát a Führernél, akinek ígéretében bíztunk. Miután itt tisztázatlan kérdések vannak, ezért ezek a közöttünk levő jó viszony és a közvélemény miatt is gyorsan tisztázandók.

Az iparügyi miniszter úr rámutat arra, hogy a Hadparancs is ezeréves határokról szólt.

Tudomásul vétetik."

A Bánát kérdésében a német álláspont győzött . . .

Április 17-én a jugoszláv hadsereg megmaradt egységei letették a fegyvert.

Április 24-én Horthy az Aspang mellett levő vezéri főhadiszál-

lásra repült, hogy Hitlerrel tárgyaljon. A két államfő megbeszéléséről Hóman a következő értesülést jegyezte fel naplójába:

„A Kormányzó Úr négy és fél óra hosszat beszélgetett a Führerrel ebéd előtt és ebéd után az Aspang melletti főhadiszálláson, s még aznap délután hazarepült. Mivel négyszemközt folyt a beszélgetés, csupán az elejtett megjegyzésekből és meglepően jó hangulatából lehetett következtetni a tárgyalás tartalmára."

Ugyanezen a napon Bárdossy bemutatkozott kormányával a parlamentben. A programbeszéd nem tartalmazott semmi különösebb újdonságot sem a bel-, sem a külpolitikában, mindössze annyit érdemes megjegyezni, hogy a háborús viszonyokra való tekintettel a miniszterelnöki bemutatkozó beszédet nem követte vita, a t. Ház bizonytalan időre elnapolta üléseit.

1941. JÚNIUS 22

Hitler 1941 május közepére tervezte a Szovjetunió megtámadását. A jugoszláviai népi felkelés, a balkáni háború, ha villámháború volt is, több mint egy hónappal kitolta az akció kezdetének időpontját.

1941. május 22-én utolsó, döntő szakaszába érkezett a náci Wehrmacht felvonulása a Szovjetunió nyugati határa mentén; a lengyel főkormányzóságban bezárták az iskolákat, a vasúti és országúti közlekedési csomópontokon szakadatlan áradatban hömpölyögtek kelet felé a csukaszürke egyenruhás náci csapatok, páncélosok, gyalogosok, mindenfajta motorizált egységek.

Sztójay, a berlini követ, és Homlok, a követség katonai attaséja egymás után küldték a figyelmeztető jelentéseket: küszöbön áll a Szovjetunió ellen a német támadás, tenni kellene valamit, nehogy ebből az akcióból a Führer kihagyja Magyarországot.

1941. június 22-én, vasárnap hajnalban von Ribbentrop német külügyminiszter magához kérette Sztójay Döme berlini magyar követet. Reggel hat óra 20 perckor a következő telefonsürgöny érkezett Budapestre, a Külügyminisztériumba: *„Birodalmi külügyminiszter ma, 22-én reggel 4 órakor közölte velem, hogy Németország és Szovjetoroszország között ma reggeltől kezdve ellenséges viszony állott be.* Részletes jelentés következik. Sztójay."

Röviddel ezután, nyolc óra tájban befutott a berlini követ telefonsürgönyének folytatása. „Egyúttal közölte velem Ribbentrop, hogy *Hitler kéziratot küldött Kormányzó Úr Ő Főméltóságának* e tárgyban, mely külön futárral megy. Kifejtette indokokat és azon nézetének adott kifejezést, hogy a szovjet hadsereget aránylag rövid időn belül megverik."

Erdmannsdorff budapesti német követ reggel 6 óra 15 perckor kereste fel Bárdossy Lászlót, és tudatta vele Ribbentrop megbízásából a keleti fronton zajló eseményeket, egyúttal kifejezte azt a reményét, hogy a magyar kormány levonja a szükséges következtetéseket.

Budán, a Királyi Várban a következő órák izgalomteljes várakozásban teltek el. Délelőtt 10 óra 30 perckor érkezett meg Berlinből a már jelzett Hitler-levél. Ebben Hitler kifejezte azt a reményét, hogy Horthy megérti Németország lépését és támogatja a német hadsereg keleti hadműveleteit azzal, hogy *megerősíti északkeleti határait.*

Hitlernek Horthyhoz intézett levelében csak a határok megerősítéséről volt szó, Magyarország hadbalépéséről, *magyar csapatoknak a keleti fronton történő bevetéséről a levél még csak említést sem tett.*

Mint Erdmannsdorff később elbeszélte, Horthy nagyon megörült a Wehrmacht újabb támadó akciójának, és jókívánságait küldte a Führernek a bolsevizmus ellen indított keresztes hadjárata alkalmából.

Horthy és Bárdossy tudomásul vette Hitler felszólítását az ország északkeleti határainak a megerősítésére, világosan látta azt, hogy a Háromhatalmi Egyezmény nem kötelezheti Magyarországot aktív fellépésre, hiszen teljesen nyilvánvaló, hogy a megindult ellenségeskedésekben Németország volt a kezdeményező fél, *a hitleri Németország volt az agresszor.*

Érdemes megjegyezni, hogy amikor *Horthy Miklós tizenkét esztendővel később,* 1953-ban Estorilban (Portugáliában) papírra vetette emlékirataiban e levél tartalmát, *úgy emlékezett, hogy Hitler azt követelte hozzá intézett kéziratában, hogy Magyarország üzenjen hadat a Szovjetuniónak . . .*

A németbarát magyar katonai és politikai köröket rendkívül kínosan érintette Hitler döntése, bár nem érte váratlanul. Amikor Weizsäcker báró, a birodalmi külügyminisztérium államtitkára 1941 május végén magánemberként Magyarországon tartózkodott, maga Bárdossy László miniszterelnök próbált tőle valami

határozott, a katonai beavatkozás előkészítésére felszólító nyilatkozatot kapni. Bárdossy az 1941. június 26-iki Minisztertanácson elmondotta, hogy Weizsäcker báró „hűvösen kitért" a kérdés megvitatása elől, amivel megerősítette a német politikai tényezők addig tanúsított magatartását.

A német vezérkar a Barbarossa-terv kidolgozásakor nem hagyta számításon kívül a magyar gazdasági és hadi potenciált. A „Zeittafel", az időrendi tábla szerint 1941. június 14-én kellett megkezdeni a magyar hadvezetőséggel a tárgyalásokat, hogy erősítse meg a határokat Szovjet-Oroszország felé. Ebből azonban következett az is, hogy a Szovejetunió ellen indított háború első szakaszában a legfelsőbb német katonai vezetés a magyar hadseregnek csak passzív, defenzív szerepet szánt.

Ujszászy tábornok, a magyar vezérkari főnökség kémelhárító osztályának vezetője, akit a német háborús főbűnösök nürnbergi perében tanúként kihallgattak, elmondotta, hogy Halder generális, a német hadsereg vezérkari főnöke 1940 decemberében levelet intézett Werth Henrikhez, aki akkoriban a magyar hadsereg vezérkari főnöke volt. Halder ebben a levélben kifejezi azt a nézetét, hogy Magyarországnak részt kell vennie Jugoszlávia és a Szovjetunió ellen indítandó háborúban.

Werth ezzel egyetértett, de felhívta a figyelmet a magyar hadsereg gyenge fegyverzetére és felszerelésére, amely lehetetlenné teszi, hogy a Szovjetunió ellen harcba szálljon. Ennek utána, még 1940 decemberében Keitel marsall meghívta Berlinbe Bartha Károly magyar hadügyminisztert, hogy személyesen tárgyalják meg a felfegyverzés kérdését, továbbá kidolgozzák 1941-re a Németország és Magyarország között megvalósítandó politikai és katonai együttműködés tervét. E terv értelmében a németek felszerelik a magyar hadsereget modern tüzérséggel, tankokkal és páncélkocsikkal. A magyar fél viszont vállalta, hogy 1941. június 1-re befejezi a kárpátaljai erődítési munkálatokat, a Szovjetunió ellen indítandó háború céljaira pedig Németország rendelkezésére bocsát három motorizált vagy lovas és egy harckocsi seregtestet.

Végül: a német vezérkarral kötött megállapodás szerint Magyarország a háborúban való részvétel fejében Jugoszláviából és a Szovjetunióból fog területeket kapni, a többi között a Kárpátok lábától a Dnyeszterig terjedő részt.

Eddig Ujszászy tábornok nürnbergi vallomása a magyar és német vezérkar 1940 decemberében kötött megegyezéséről.

Hogy 1941. június 22-én mégsem indulhattak meg Horthy csa-

patai a Szovjetunió ellen, azt Paulus német tábornok a nürnbergi perben tett tanúvallomásában a következőképpen indokolta: *„Hitler biztos volt a magyarok részvételében,* és ezért ellátta őket fegyverekkel, segített a hadsereg megszervezésében, de magának tartotta fenn annak a pillanatnak a megválasztását, amikor ezt a szövetségest programjába be akarta vonni."

Magyarország háborúba lépésének problémája tehát tulajdonképpen egy időponti kérdésre egyszerűsödött: Hitler 1941. június 22-én még nem látta elérkezettnek az időt a magyar hadsereg bevonására.

A VÉGZETES VERSENGÉS

A magyar katonai és politikai vezetők nagy többsége azonban nem akart — bizonytalan ideig — várni. *Sztójay* berlini követ *1941. június 17-én kelt* jelentésében határozottan kérte, hogy *„lépjünk be aktívan a német—orosz háborúba, mert különben lemaradunk a románok és szlovákok mögött".*

A félelem, hogy Hitler a magyar szövetségnél előbbre valónak tartja a románok és szlovákok szövetségét, ez volt egyik eredője azoknak a lépéseknek, melyek elősegítették Magyarország háborúba lépését.

Visszatérve az események menetére: egy nappal a német támadás megindulása után, *1941. június 23-án* Minisztertanácsot tartott a magyar kormány, amelyen Bárdossy miniszterelnök és külügyminiszter előterjesztésére úgy döntöttek, hogy *megszakítják a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval, eleget téve a Háromhatalmi Egyezményben vállalt kötelezettségnek.*

Rögtön jegyezzük meg: Bárdossy indokolása hamis volt, mert a Háromhatalmi Egyezmény semmi ilyenfajta kötelezettséget nem rótt a szerződő felekre. Ezt igazolja az is, hogy Japán, a három hatalom egyike, nem szakította meg a diplomáciai kapcsolatokat a Szovjetunióval.

A jegyzőkönyvből kimaradt, pontosabban Bárdossy kihagyatott egy részt. Ezt bárcziházi Bárczy népbírósági tanúvallomásából ismerjük:

„... A miniszterelnök azzal a javaslattal járult a Minisztertanács elé, Magyarország szakítsa meg a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval. Keresztes-Fischer belügyminiszter közbeszólt:

»Ne olyan gyorsan.« Bárdossy miniszterelnök így folytatta: Mennél gyorsabban, annál előnyösebb. Imrédy pártjára célzott. Kijelentette, máris megindult a versengés. Mecsér András, a németek bizalma embere már Berlinbe érkezett, tehát tenni kell valamit. Ez után a kijelentés után Bárdossy miniszterelnök azt mondotta: utasítja Vörnle Jánost, a külügyminiszter állandó helyettesét, közölje Nyikolaj Csaranovval, a Szovjetunió budapesti követével, hogy miután Magyarország tagja a Háromhatalmi Szövetségnek, ezért indíttatva érzi magát, hogy megszakítsa a diplomáciai viszonyt, és értesítse, hogy kiadják az útlevelét. Bárdossy ezután közölte, hogy jelentést tesz a kormányzónak, majd ismét bejött a terembe s azt mondotta: »Telefonon értesítettem a kormányzót. A Kormányzó Úr Őfőméltósága hozzájárult.«

Ezután felszólította Bartha Károly honvédelmi minisztert, adjon szakvéleményt, milyen kilátása lehet a most kiütött szovjet—német háborúnak. Bartha erre a következő véleményt adta:

»Miután a németek a lengyeleket három hét alatt győzték le, a franciákkal is kb. ennyi idő alatt végeztek, miután a jugoszláv hadsereget 12 nap alatt leverték és három hét alatt az egész Balkánt elfoglalták, úgy gondolom, hogy hat hét alatt a németek Moszkvában lesznek és teljesen leverik Oroszországot.«"

A diplomáciai kapcsolatok megszakítása még közelebb vitte Magyarországot a háborúhoz, de még mindig volt remény, hogy az ország szekerét távol lehet tartani a katasztrófától. Erre meg is volt a hajlandóság a magyar uralkodó osztály angolszász orientációjú részében, amely nem hitt feltétlenül a német győzelemben, és amely a *német hadviselést hajlandó volt támogatni*, de csak gazdasági téren, ennél tovább nem akart menni.

Más oldalról azonban, elsősorban a vezérkar részéről, már a német támadás megindulása előtt egyre erősebben nyilvánult meg az az óhaj, hogy a magyar hadsereg együtt meneteljen a háború első pillanatától kezdve a németekkel a bolsevizmus ellen. Werth Henriknek, a vezérkar főnökének az volt a véleménye, hogy *a német haderő igen rövid idő alatt ki fogja vívni a győzelmet*, akkor pedig Magyarország részvétele is igen rövid ideig fog tartani, és — a következőket szó szerint idézzük 1941. június 14-én kelt memorandumából — „néhány hét múlva a mozgósított magyar haderő fokozatos leszerelésére számíthatunk úgy, hogy *a bevonultatott tartalékosok a leszerelés után még az aratásra is hazatérhetnek . . .*"

Ilyen „Blitzkrieg"-ről, villámháborúról álmodoztak a magyar

vezérkar urai, ezért érthető, hogy amikor egyre-másra jelentek meg az OKW, a német nagyvezérkar minden képzeletet meghaladó győzelmekről beszámoló hadijelentései, nem tudtak nyugodtan várni addig, míg Hitler szólítja őket. Féltek, hogy túl soká kell várni, véget ér a háború, és akkor mi lesz?...

Mielőtt a szovjet—német háborúnak Magyarországra gyakorolt hatását, a következő napok történetét behatóan ismertetnők, el kell mondani, hogy *Winston Churchill* angol miniszterelnök a német támadás napján este 9 órakor a BBC-ben, az angol rádióban beszédet mondott, amelyben kijelentette: „*A Szovjetuniót fenyegető veszély minket is fenyegető veszély*, ezért az oroszok harca otthonukért, hazájukért, a föld bármely pontján élő szabad emberek és szabad népek ügye." Határozottan leszögezte az angol miniszterelnök, hogy azok a nemzetek, amelyek felveszik a harcot a nácizmus ellen, Anglia természetes szövetségesei. „*Minden ember és minden állam, amely Hitler mellé áll, a mi ellenségünk*" — hangsúlyozta Churchill.

Június 23-án pedig Sumner Welles, az amerikai külügyminisztérium másodállamtitkára hivatalos nyilatkozatban foglalt állást a hitleri Németország újabb agressziója ellen és kijelentette: „*Amerikának ma egyetlen igazi ellensége van, Hitler Németországa, és egyetlen veszedelem fenyegeti: Hitler esetleges győzelme.*"

Ezt a két nyilatkozatot, mely érthetően nagy feltűnést keltett világszerte, pontosan ismerték a Bárdossy-kormány tagjai, a magyar vezérkar és Horthy. Pontosan tudhatták, hogy a hitleri Németországhoz való csatlakozás: szembefordulás a szabadságért, a demokráciáért küzdő népek egységes világfrontjával. A magyar nemzet érdekei azt kívánták volna, hogy Magyarország ne álljon a hitleri Németország mellé, vagy pontosabban szólva, ha már földrajzi helyzete folytán nem állhat a Hitler-ellenes szövetség oldalán, akkor *tanúsítson jóindulatú semlegességet a kirobbant konfliktusban.* Erre az adott pillanatban meg is lett volna a lehetőség.

1941. június 23-án délelőtt *Kristóffy József* moszkvai magyar követet a Külügyi Népbiztosságra kérették.

A moszkvai megbeszélésről Kristóffy követ a következőket jelentette:

„Molotov ma délelőtt kéretett, kérdést intézett Magyarország állásfoglalásával kapcsolatban a német—orosz konfliktussal szemben.

Közölte velem, hogy a szovjet kormánynak, mint azt már több ízben kijelentette, nincs követelése vagy támadó szándéka Magyarországgal szemben, nem volt észrevétele, hogy magyar követelések Románia kárára megvalósuljanak, e tekintetben a jövőben sem lesz észrevétele.

Események gyors menete folytán azonban szovjet kormánynak mielőbb tudnia kellene, hogy Magyarország szándékozik-e részt venni a háborúban vagy semleges magatartást kíván-e.

Közöltem, hogy a kormány álláspontja tekintetében nincsenek utasításaim, így kérdés tisztázása tekintetében nem válaszolhatok. Kértem, tegye lehetővé, hogy kormányommal érintkezést felvegyem, ezt megígérte.

Magánvéleményem gyanánt megjegyzem, magyar sajtó és rádió útján vett hírek szerint nem tartom valószínűnek, hogy Magyarország háborúba szándékozna lépni Oroszországgal.

Miután Molotov mielőbbi választ kér, kérek sürgős utasítást."

Kristóffy távirata június 24-én reggel érkezett meg a Külügyminisztériumba. A táviratot sorsáról később még szólunk.

Június 23-án a magyar vezérkar, a Bárdossy-kormány meglehetős nyugtalansággal vette tudomásul azt, hogy a keleti front hadműveleteiben részt vesz 30 000 főnyi szlovák hadsereg, valamint tíz román hadosztály.

Június 23-án délelőtt Budapesten még egy fontos tanácskozás zajlott le: *Himer tábornok,* a német véderő főparancsnokságának Magyarországra kirendelt összekötő tisztje Halder vezérezredesnek, a német szárazföldi hadsereg vezérkari főnökének nevében és megbízásából közölte *Werth Henrik vezérkari főnökkel, hogy Németország Magyarország részéről mindennemű katonai közreműködést hálásan venne.*

A német nagyvezérkar eme lépésének egészen kézenfekvő oka volt, éspedig az, hogy *a Heeresgruppe Süd, a német déli hadseregcsoport offenzívája távolról sem hozta meg az első két napon a várt eredményt;* a szovjet csapatok rendkívül heves ellenállást tanúsítottak.

Werth közölte Bárdossyval a német hadvezetőség kérelmét, a kormány pedig azonnal Minisztertanácsra ült össze. Itt a következő határozat született: *Magyarország hadbalépésének kérdése* nem a vezérkar hatáskörébe tartozik, ez *elsősorban politikai kérdés.* Ha Németországnak a magyar hadsereg aktív fellépésére szüksége lenne, ezt diplomáciai úton kérje a magyar kormánytól.

A Bárdossy-kormány döntésének hátterében az rejlett, hogy a

hadbalépés fejében szerettek volna már előzetesen komoly területi ígéreteket kapni a német politikai vezetéstől. Ez volt a döntés oka, nem pedig az, mintha a Bárdossy-kormány nem óhajtott volna részt venni a Szovjetunió ellen indított hadjáratban.

Amikor másnap, június 24-én Bárdossy a magyar kormánynak ezt a döntését közölte Erdmannsdorff budapesti német követtel, megnyugtatásul hozzáfűzte: *ha a német kormány kéri, a magyar kormány készséggel hajlandó megvizsgálni a magyar csapatoknak a Szovjetunió ellen indított hadjáratban való részvételét.*

De a német politikai vezetésnek egyáltalában nem állt érdekében az, hogy a magyar kormánynak újabb területi ígéreteket tegyen.

A KASSAI INCIDENS

Mint előbb már említettük, Kristóffy moszkvai magyar követ távirata a Külügyi Népbiztossággal folytatott tárgyalásáról június 24-én érkezett meg a Külügyminisztériumba. Bárdossy átvette Kristóffy jelentését, de „elfelejtette" közölni kormányának tagjaival, továbbá nem mutatta be Kristóffy sürgönyét Horthynak sem.

Bárdossy a háború után a Népbíróság előtt azzal védekezett: azért felejtette el közölni Kristóffy jelentését Horthyval és a kormány tagjaival, mert „az *ideges hangulatban a sürgöny jelentősége elsikkadt*".

Abban azonban nem befolyásolta Bárdossyt e napok ideges hangulata, hogy a sürgönyt el ne juttassa a magyar és a német vezérkarhoz! Tehát mégsem sikkadt el a sürgöny jelentősége!

Ahogyan Béldy altábornagy mondotta a Bárdossy-perben a Népbíróság előtt: Kristóffy sörgönye után a *magyar és a német vezérkar megkettőzte erőfeszítéseit — Magyarország hadbalépése érdekében.*

1941. június 25-én, tehát akkor, amikor Magyarország még nem volt hadiállapotban, a tömeghisztéria és a háborús hangulat fokozása céljából a légvédelmi elsötétítés terén újabb, szigorító rendelkezéseket léptettek életbe.

Június 26-án délben 1 óra 8 perckor három, német felségjelet viselő repülőgép jelent meg Kassa felett, körülbelül öt percig keringett háborítatlanul a város felett. A három gép összesen 27 bombát dobott le. A légiriadó 1 óra 43 perckor ért véget.

Még szinte véget sem ért a légitámadás, amikor Budapestre a vezérkarhoz jelentés érkezett arról, hogy Kassát szovjet gépek bombázták, és alig telt el 10 perc a riadó lefújása után, amikor Bárdossy miniszterelnök már jelentést tett Horthynak a bombázásról.

Bárdossy mindössze néhány percig tartózkodhatott a kormányzónál, mert 2 óra 30 perckor már összeült a Minisztertanács, hogy megtárgyalja az előállott új helyzetet. A Horthy—Bárdossy beszélgetésről pontos képet alkotni nem lehet, mert Bárdossy és Horthy annak lefolyását eltérő módon adta elő. Bárdossy szerint Horthy kijelentette, hogy lesülne a bőr a képéről, ha ezek után nem venne részt a háborúban. Ezzel szemben Horthy azt állítja, hogy egyáltalán nem tett olyasfajta kijelentést, mely egyértelműen a hadbalépésre vonatkozott volna; azt hitte, hogy majd a Minisztertanács hoz döntést ebben a kérdésben, és azt remélte, hogy Bárdossy visszajön és ratifikálja a határozatot...

A Minisztertanácsot olyan sietséggel hívták egybe, hogy Laky Dezső közellátási miniszter csak az ülés végére érkezett meg, Zsindely miniszterelnökségi államtitkár, akinek szintén részt kellett volna vennie, éppen a strandon volt. Ullein-Reviczky Antal külügyi sajtófőnök hivatalos villásreggelin vett részt és csak a helyettesét tudta maga helyett elküldeni. Bárdossy ezen a Minisztertanácson jelentést tett a kassai támadásról, és javasolta, hogy a Minisztertanács mondja ki: a magyar királyi kormány a támadás következtében hadiállapotban levőnek érzi magát Szovjetoroszországgal szemben.

Bár Keresztes-Fischer belügyminiszter, Bánffy földművelésügyi miniszter és Varga iparügyi miniszter ellenezték a hadiállapot azonnali bejelentését, és azt javasolták, hogy várni kell addig, ameddig a német politikai vonal azonosítja magát a német katonai vonallal, Bárdossy keresztülhajtotta a Minisztertanácson a hadiállapot azonnali kimondását.

Mielőtt a Minisztertanács határozatának a gyakorlatba való átültetését ismertetnők, néhány szót a kassai bombatámadásról. Mint a háborús főbűnösök nürnbergi perében kiderült, Kassa bombázásának ötlete Fütterer német tábornoktól és László tábornoktól, a magyar vezérkar hadműveleti osztályának vezetőjétől ered. Ujszászy tábornok elmondotta vallomásában: „Fütterer és László azt javasolta, hogy bombáztassuk Magyarország határmenti területeit szovjet felségjelű repülőgépekkel, vagyis szovjet gépeknek álcázott német repülőgépekkel."

Krudy Ádám, a kassai repülőtér parancsnoka, aki végignézte a bombázást, látcsöve segítségével kétségkívül *megállapította, hogy német hadigépekről van szó*. Telefonon ezt azonnal jelentette a hadtestparancsnokságnak, ahonnan rövidesen megjött a válasz: Krudy jelentése helytelen, mert nem német, hanem orosz gépekről van szó...

Amikor pedig Krudy értesült a Minisztertanács döntéséről, akkor félhivatalos magánlevelet küldött a miniszterelnöknek, akit bukaresti követ korából jól ismert. Krudy levelében hivatkozott katonai lelkiismeretére és becsületére, és ismételten kiemelte, hogy nem orosz, hanem német gépek bombázták Kassát.

Bárdossy erre a levélre két hét múlva válaszolt. „Leveledet megkaptam — írta Krudynak. — Azt tanácsolom neked, hogy jó lesz hallgatni, *azt a kérdést, hogy a bombázást végrehajtó gépek milyen gépek voltak, jó lesz nem feszegetni, mert ez számodra súlyos következményekkel járhat.*"

Bárdossy a Minisztertanács ülése után, 1941. június 26-án délután 4 óra 10 perckor magához kérette Erdmannsdoff német követet, de minthogy őt éppen nem lehetett megtalálni, helyette Werkmeister követségi tanácsos jelent meg a miniszterelnöknél. Bárdossy közölte Werkmeisterrel a kormány határozatát. *Werkmeister* követségi tanácsos — Bárdossy feljegyzése szerint — kijelentette: örül annak, hogy ez a fordulat bekövetkezett, és *kifejtette azt a nézetét, hogy a szovjet légitámadás megkönnyítette a magyar hadbalépést.* Mint Magyarország őszinte barátja — folytatta — örül annak, hogy az események bekövetkezett fordulata katonai vonalon is teljessé teszi a szolidaritást és az együttműködést Magyarország és a tengelyhatalmak között.

(Karl Werkmeister úr, a Harmadik Birodalom egykori követségi tanácsosa *ma* nagyköveti rangban az NSZK diplomatája...)

Másnap, 1941. június 27-én, kora reggel magyar repülőgépek bombatámadást intéztek szovjet városok és helységek ellen, majd utána Bárdossy délelőtt féltizenegykor a *képviselőház ülésén bejelentette*, hogy a *kassai bombatámadás következtében Magyarország és a Szovjetunió között a hadiállapot beállott.*

A magyar alkotmány értelmében a hadüzenethez előzetesen ki kellett volna kérni az Országgyűlés hozzájárulását. Mint a Népügyészség vádirata 1945-ben megállapította: az Országgyűlésnek törvényben megkívánt előzetes hozzájárulását nem pótolhatta a miniszterelnök alkotmánysértő bejelentését követő éljenzés és taps.

Bárdossy a Népbíróság előtt azzal védekezett, hogy azért nem teljesítette az alkotmányban előírt kötelességeit a hadüzenettel kapcsolatban, mert nem ismerte az alkotmányt...

Megtörtént a hadiállapot bejelentése, de ez a hír egyáltalán nem váltott ki lelkesedést az ország lakosságának túlnyomó többségéből. Budapest munkáslakta kerületeiben másnap hajnalban sok helyen feliratok jelentek meg: „Le a háborúval!" — „Nem akarunk harcolni a Szovjet ellen!..."

De a magyar uralkodó osztályok nagy része, a katonai babérokra áhítozó vezérkari tisztek azt hitték: nem lehet itt semmi hiba, a keleti frontra kidobott gyorshadtest rövidesen győzelmesen visszatér; ahogyan Werth írta június 14-i memorandumában: aratásra már le is szerelnek a bevonultatott bakák...

Bárdossy, Werth és társai tévedtek. Új, még szomorúbb fejezet kezdődött a magyar nép történetében.

A SZÖVEGBEN IDÉZETT FONTOSABB FORRÁSOK JEGYZÉKE

Az ellenforradalom hatalomrajutása

— Rónai Zoltán előadói beszéde: Az MSZMP Központi Bizottsága Párttörténeti Intézete Archívuma (a továbbiakban: P. I. A.). A Budapesti Központi Munkás- és Katonatanács 1919. aug. 1-i ülésének jegyzőkönyve.
— Andrássy Gyuláné naplója: Országos Levéltár (a továbbiakban: OL.).
— A Peidl-kormány rendeletei: a Budapesti Közlöny és a Népszava 1919. aug. 1—6. között megjelent számaiban, továbbá: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. Az ellenforradalom hatalomrajutása és rémuralma Magyarországon 1919—1921. Szerk. és a bev. tanulmányt írta Nemes Dezső, a szerkesztésben részt vett Karsai Elek, Kubitsch Imre, Pamlényi Ervin. Szikra. Bp. 1956. (A továbbiakban: Iratok az ellenforradalom történetéhez.) 110—115. old.
— A román burzsoá csapatok kegyetlenkedései: P. I. A. TAGYOB (a Tanácsköztársaság történetét gyűjtő országos bizottság) iratai.
— A Prónay-különítmény vérengzése Marcaliban: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 152—153. old.
— A Lehár-csapatok vérengzése: Im. (Idézett mű) 161. old.
— Peidl a koncentrációs tárgyalásokról: Az 1922. június 16-ára összehívott nemzetgyűlés naplója (a továbbiakban: 1922—1927 NN) III. köt. 288—289. old.
— Böhm a szakszervezeti kormányról: Böhm Vilmos: Két forradalom tüzében. Népszava. Bp. 1946. 360. old.
— 1919. augusztus 6-a eseményei: 1922—1927 NN III. köt. 267—295. old.
— Az előszállási terror: Prónay Naplója III. köt. 181. old. Közölte: Nemes Dezső: Az ellenforradalom története Magyarországon 1919—1921. Akadémiai Kiadó. Bp. 1962. 93. old.
— Az enyingi „rendcsinálás": Prónay Naplója II. köt. 186. old. Közölte: Nemes Dezső Id. m. 94. old.
— Belitska 1919. aug. 16-i rendelete: Karsai—Pamlényi: A fehér terror. Bibliotheca. Bp. 1951. 24. old.
— A Latinka-ballada: Karsai—Pamlényi Id. m. 26. old.

— Beniczky vallomása: Az Újság, 1925. május 31. Közölte: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 166—167. old.
— Horthy utasítása a propaganda-járőröknek: Karsai—Pamlényi: A fehérterror. 27. old.
— Az 1919. nov. 5-i megegyezés: P. I. A. XXII/7—1919/126. Közölte: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 210. old.
— Horthy és Vázsonyi beszélgetése: Garami: Forrongó Magyarország, Emlékezések és tanulmányok. Pegazus kiadás. Leipzig—Wien 1922. 178. old.
— Bandholtz 1919. nov. 19-i jelentése: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 212. old.
— Clerk 1919. nov. 23-i levele Huszárhoz: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 215—216. old.
— A szolnoki főállamügyészhelyettes 1919. nov. 23-i jelentése: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 218—219. old.
— A kecskeméti rendőrkapitány 1919. nov. 27-i jelentése: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 221—223. old.
— A csendőrségi ügyész határozata: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 228. old.
— A Minisztertanács az SZDP panaszairól: Új Nemzedék, 1919. dec. 16.
— Tudósítás az SZDP választmányi üléséről: Új Barázda, 1919. dec. 19.
— Az SZDP követelései, a választmányi ülés döntése: Nemzeti Újság, 1919. dec. 21.
— Károlyi József gróf utasítása: P. I. A. XXII 7/1919/93.
— Peyer és Miákits 1920. jún. 15-i levele Huszárhoz: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 244—245. old.
— Az SZDP és a KNEP 1920. január 22-i tanácskozása: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 246—247. old.
— Andrássy gróf 1920. febr. 27-i beszéde: Az 1920. február 16-ára összehívott Nemzetgyűlés Naplója (a továbbiakban: 1920—1922 NN) I. köt. 75. old.
— Huszár 1920. febr. 16-i beszéde: 1920—1922 NN I. köt. 6—7. old.
— Huszár 1920. febr. 20-i beszéde: 1920—1922 NN I. köt. 19. old.
— Beniczky 1925. május 31-i vallomása: Az Újság, 1925. május 31. Kivonatosan közölte: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 255. old.
— A Tábla 1930. nov. 22-i végzése: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 256. old.
— A kormányzóválasztás eredménye: 1920—1922 NN I. köt. 105. old.
— Kozma 1919. dec. 1-i utasítása: OL. Kozma-iratok katonai vonatkozású adatgyűjteménye 7—8. old.
— Horthy a parlamenti pártokkal lefolyt alkudozásokról: Horthy Miklós: Emlékirataim, Buenos Aires 1953., 125. old., továbbá Rassay Károly feljegyzései: OL. R. 226/1289. 7—10. old.

— Rakovszky, Huszár és Lukovich nyilatkozata az 1920. márc. 1-i eseményekről: 1920—1922 NN I. köt. 107—108. old.
— Az első Nemzetgyűlés összetétele: Nemzetgyűlési Almanach 1920—1922. Szerk. Vidor Gyula (Bp. é. n.) c. könyv adatai alapján, saját számításaim.
— Az 1920. május 12-i értekezlet a földreform előkészítése ügyében: OL. Belügyminisztérium elnöki (a továbbiakban: BM. eln.) 1920—19—3664. Kivonatosan közölte: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 309—315. old.
— Az 1920 : XXXVI. tc. a földreformról: Magyar Törvénytár, 1920. évi törvénycikkek, Franklin, Bp. 1921. 130—273. old.
— A földreform-novella előkészítése: A fasiszta rendszer kiépítése és a népnyomor Magyarországon, 1921—1924. Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. Szikra, Bp. 1956. 463—467. old.
— Huszár interpellációja a Héjjas-ügyben: 1920—1922 NN III. köt. 246. old.
— Hegedüs—Rupert összeszólalkozás a parlamentben: 1920—1922 NN XVI. köt. 348. old.
— Rakovszky—Nagyatádi Szabó összecsapás a parlamentben. 1920—1922 NN XVI. köt. 329. old.
— Huszár felszólalása a fővárosi nyomorról: 1920—1922 NN XVI. köt. 215. old.

„A kormánygyeplő Bethlen gróf kezébe kerül..."

— IV. Károly 1921. márc. puccskísérlete: Iratok az ellenforradalom történetéhez I. köt. 403—410. old., továbbá Nemes Dezső Id. m. 443—449. old.
— Bethlen miniszterelnöki kinevezése: OL. Miniszterelnökség (a továbbiakban Me.) 1923—III—2048. (2596/1921.) Közölte: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 129. old.
— Bethlen hivatalbalépése: Surányi Miklós: Bethlen. Történetpolitikai tanulmányok. Singer és Wolfner, Bp. 1927. 17—18. old.
— Szilágyi 1921. május 21-i felszólalása: 1920—1922 NN X. köt.
— Bethlen bukása a hódmezővásárhelyi választáson: Sebess Dénes: Bethlen István gróf. Egy kortárs feljegyzései. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Bp. 1927. 43. old.
— Fáy Gyula 1921. ápr. 19-i felszólalása: 1920—1922 NN IX. köt. 197—198. old.
— A bankgassei pénzrablás, az elszámolás, a kiküldött bizottságok jelentései: Krausz Simon: Életem, 332. old. (Bartlett: The Tragedy Of Central Europe, 125. old.) — Kerecsény János: A magyar Dreyfuss-pör. Az állam 500 milliárdjának titokzatos útja a magyar politika útvesztőjében. Bp. 1926. 35—54., 145—146. old., továbbá OL. Bm. eln. 1921—IV—5162., Me. 1922—III—2660. — Az Állami Szám-

vevőszék elnökének levele Bethlenhez: OL. Me. 1926—T. tétel után iktatlan.
— Az Esküdt—Nagyatádi panama: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 212—229. old.
— Az 1921. október 22-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve, Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 230—234. old., továbbá 235—245. old.
— Bethlen cikke az Encyclopaedia Britannicában a királypuccsról: Surányi: Bethlen 121. old.
— Bethlen—Peyer paktum: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 245—254. old., továbbá: Réti László: A Bethlen—Peyer paktum. Magyar Történelmi Társulat. Bp. 1951.
— Kozma—Szerdahelyi tárgyalás: OL. Me. 1921—V—10.151. Közölte: Réti Id. m. 18. old.
— Peidl Gyula 1925. máj. 26-i felszólalása: 1922—1927 NN XXXII. köt. 209. old.
— Szilágyi Lajos 1925. máj. 23-i felszólalása: 1922—1927 NN XXXII. köt. 134. old.
— Bethlen 1922. jan. 5-i beszéde a Kisgazda Párt vacsoráján. Az MTI jelentései: OL. MTI Magyar Kiadás 1922. jan. 5.
— Bethlen 1922. jan. 7-i elhatározása: OL. MTI Magyar Kiadás 1922. jan. 7. Közölte: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 255. old.
— Kovács J. István 1920. ápr. 14-i felszólalása: 1920—1922 NN I. köt. 409. old.
— Az 1922. jan. 24-i minisztertanácsi ülés jegyzőkönyve: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 255—264. old.
— Lingauer levele Gömböshöz: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 276—278. old.
— Csizmadia levele Kozmához a Vas megyei legitimista terrorról: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 290—292. old.
— Radvánszky báró levele Bethlenhez: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt 289. old.
— Bethlen 1922. jan. 3-i távirata: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 292—293. old.
— Táviratváltás a Miniszterelnökség és a Belügyminisztérium között: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 294—297. old.
— A második Nemzetgyűlés 1922. június 19-i ülése: 1922—1927 NN I. köt. 3—6., a június 20-i ülés: Ugyanott I. köt. 7—8. old.
— Az „ingyen részvények" ügye: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 318—326. old.
— Friedrich 1923. aug. 10-i felszólalása: 1922—1927 NN XVI. köt. 54—59. old.

— Hadik gróf 1923. máj. 10-i felszólalása: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 466. old.
— Görgey, Hajdú vármegyei tiszti főorvos 1925. márc. 23-i jelentése: Az ellenforradalmi rendszer gazdasági helyzete és politikája Magyarországon 1924—1926. Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 325—329. old.
— A püspökkari konferencia 1923. május 16-i határozata: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 467. old.
— Esküdt 1924. febr. 7-i fellebbezése a Táblához: Iratok az ellenforradalom történetéhez II. köt. 222—225. old.
— Bethlen 1924. ápr. 5-i beszéde: 1922—1927 NN XX. köt.
— Bethlen 1924. ápr. 17-i beszéde: 1922—1927 NN XXIII. köt. 437. old.
— Bethlen nyilatkozata Esküdt vallomása ügyében: OL. MTI Magyar Kiadás 1924. aug. 26.
— A szovjet—magyar szerződés előzményei: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 675—690., 703—736. old. A szerződés szövege: Ugyanott 736—740. old.
— Horthy állásfoglalása: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 742. old.
— Bethlen 1924. okt. 7-i felszólalása: 1922—1927 NN XXVI. köt. 30. old.
— Rupert 1924. okt. 7-i felszólalása: 1922—1927 NN XXVI. köt. 35. old.
— Meskó 1924. okt. 9-i felszólalása: 1922—1927 NN XXVI. köt. 133. old. — Nagyatádi Szabó válasza: 1922—1927 NN XXVI. köt. 136—137. old.
— A nemzetgyűlés 1924. nov. 28-i ülése: 1922—1927 NN XXVII. köt. 497. old. — Pikler felszólalása: 1922—1927 NN XXVII. köt. 509. old.
— A II. Internacionále végrehajtóbizottságának határozata: Réti: A Bethlen—Peyer paktum 35. old.
— A Honvédelmi Minisztérium kat. pol. osztályának 1924. nov. 26-i helyzetjelentése: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 295—296. old.
— A szombathelyi rendőrfőkapitány 1924. decemberi helyzetjelentése: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 298—299. old.
— A választójogi törvényjavaslat előkészítése: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 407—419. old.
— Zsirkay felszólalása a választójognak iskolai végzettséghez való kötéséről: 1922—1927 NN XXXII. köt. 121. old.
— Meskó 1925. máj. 13-i felszólalása: 1922—1927 NN XXXI. köt. 426. old.
— Apponyi 1925. máj. 14-i felszólalása a nyílt szavazás kötelezővé tételéről: 1922—1927 NN XXXII. köt. 12. old.
— Rassay 1925. máj. 22-i felszólalása a nyílt választás ellen: 1922—1927 NN XXXII. köt. 111. old.

— Mokcsay 1925. 14-i felszólalása: 1922—1927 NN XXXII. köt. 8. old.
— Griger felszólalása a nyílt szavazással biztosítható kormánypárti többségről: 1922—1927 NN XXXI. köt. 391. old., továbbá 405—406. old.
— Fáy Gyula válasza Grigernek: 1922—1927 NN XXXII. köt. 147—149. old.
— Griger az ellenzék jövendő parlamenti szerepéről: 1922—1927 NN XXXI. köt. 391. old.

A frankhamisítástól a Vass—Dréhr panamáig

— A frankhamisítás: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 442—594. old. — Fontosabb iratok: Hir nyilatkozatai: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 569—572. old. — A parlamenti bizottság jelentése: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 554—558. old. — Windischgraetz börtönnaplója: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 545—549. old. — Windischgraetz levele Telekihez: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 590—593. old. — Windischgraetz levele Bárdossyhoz: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 594—597. old.
— Friedrich felszólalása a felsőházról szóló törvényjavaslat tárgyában: 1922—1927 NN XLVI. köt. 174—175. old.
— A nemzetgyűlés 1924. nov. 16-i ülése: 1922—1927 NN XLVI. köt. 390. old.
— A szombathelyi legitimisták állásfoglalása Bethlen mellett: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 363. old.
— Zsirkay a babiloni Militta napról (1925. máj. 22.): 1922—1927 NN XXXII. köt. 120. old.
— A derecskei választás (Zsilinszky—Pekár): Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 633—636. old.
— Farkas István 1926. dec. 10-i távirata: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 654. old.
— Az SZDP tiltakozása a választási terror ellen: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 653. old.
— Kozma György naplója: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 638—644. old.
— Választások eredménye: Iratok az ellenforradalom történetéhez III. köt. 663—669. old.
— A Kisgazda Párt (Egységespárt) képviselőtagjainak statisztikája: a nemzetgyűlési és az országgyűlési almanachok alapján készített saját számítások.
— A két Móricz-riport: Móricz Zsigmond Összegyűjtött Művei, Riportok II. köt. 1920—1929. Szépirodalmi Bp., 1958. 517—518., 530—531. old.
— Khuen-Héderváry Sándor gróf: A magyar külpolitika Trianontól a

Gömbös-kormány megalakulásáig. OL. Külügyminisztérium (a továbbiakban: Küm.) Pol. hírszolgálat 72.
— Hory 1927. febr. 7-i jelentése: OL. Küm. res. pol. 1927—23—144. (69.)
— Bethlen—Mussolini tárgyalás: OL. Küm. res. pol. 1927—23—171.
— Kozma naplójegyzetei a római útról: OL. Kozma—iratok. 2. csomó. Bethlen, Klebelsberg római útja.
— A munkanélküliségre, a munkaidőre, a szociális intézményekre vonatkozó adatok: Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon. Szerk. Incze Miklós. Írták: Incze Miklós, Karsai Elek, Kubitsch Imre, Petőcz Pál, Sipos Aladár. Akadémia, Bp. 1955. 46., 48—49., 51., 53. old.
— A salgótarjáni szénbányász-sztrájk: Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon, 410. old.
— Szterényi jelentése a Minisztertanácsnak az optánsügy állásáról: OL. Minisztertanácsi jegyzőkönyvek (a továbbiakban: Mt. jkv.) 1928. okt. 15.
— A Dréhr—Vass per aktái. OL. Me. 1931. 1390. csomó.
— Bethlen 1931. ápr. 21-i beszéde: Gróf Bethlen István beszédei és írásai. Genius Bp. 1933. I—II. köt., II. köt. 319—324. old.

Bethlen gróf után Károlyi gróf

— A Zala megyei főispán jelentése: Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon, 348. old.
— Veres Péter a parasztság nyomoráról: A válság éveiből. Bp. 1945. 50. old.
— Adatok a munkanélküliségről, a bérekről: Az 1929—1933. évi világgazdasági válság hatása Magyarországon 334., 337—338. old.
— A Bánya- és Kohómunkások Országos Szövetségének levele a bányászokhoz: A bányászok élete a Horthy rendszerben 1919—1944. Válogatott dokumentumok gyűjteménye. A kötet forrásanyagát összeállították és szerkesztették Kubitsch Imre és Szekeres József. Bp. 1960. 169—170. old.
— A 33-as bizottság tanácskozásai: OL. Országgyűlési Levéltár (a továbbiakban: Ogy. Lt.), a 33-as bizottság jegyzőkönyvei 1. és 2. kötet.
— Bethlen lemondásának okai. OL. Kozma-iratok, 3. csomó. Adatgyűjt. 1931.
— Bethlen a Károlyi-kormány feladatairól: Gróf Bethlen István beszédei és írásai. II. köt. 356—358. old.
— Sallai és Fürst letartóztatása, a tárgyalás és a kivégzés: Az egykorú napi sajtó alapján, továbbá Balla Aladárné: Sallai Imre és Fürst Sándor élete és mártírhalála, Szikra. Bp. 1952., Domokos József: „... emlékezz proletár!" Kossuth. Bp. 1962.
— A 33-as bizottság ülései 1932 nyarán: OL. Ogy. Lt., a 33-as bizottság jegyzőkönyvei. 12. köt.

— Julius Fucik Sallai és Fürst kivégzéséről: Tvorba, 1932. augusztus. Közölte: A magyarországi munkásmozgalom 1929—1939-ig. Kossuth Bp. 1958—1959. 231—233. old.

A Sándor-palota új lakója: Gömbös Gyula

— Keresztes-Fischer 1932. július 27-i beszéde a 33-as bizottságban: OL. Ogy. Lt., a 33-as bizottság jegyzőkönyvei. 12. old.
— Kozma naplójegyzetei a Gömbös-kormány megalakulásáról. OL. Kozma-iratok, 3. csomó. Adatgyűjt. 1932.
— A Gömbös—Hitler találkozó: Karsai Elek: Iratok a Gömbös—Hitler találkozó (1933. június 17—18.) történetéhez. Akadémia. Bp. 1962. 55. l.
— Bajcsy-Zsilinszky 1933. június 20-i parlamenti beszéde: Az 1931. évi július hó 18-ára hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi Napló (a továbbiakban: 1931—1936 KN) XVII. köt. 351—357. old. — Gömbös válasza: 1931—1936 KN XVII. köt. 359—362. old.
— Bajcsy-Zsilinszky 1933. június 22-i parlamenti felszólalása: 1931—1936 KN XVII. köt. 426—428. old.
— A római hármasegyezmény: Az egykorú napi sajtó, továbbá Berend-Ránki: Magyarország a fasiszta Németország „életterében" 1933—1939. Közgazdasági és jogi kiadó. Bp. 1960. 120—122. old. Ránki György: A római hármasegyezmény és a német külpolitika. Századok 1961. 4—5. sz. 645—669. old., OL. Küm. res. pol. 1934—23. tétel.
— Móricz két parlamenti riportja: Móricz Zsigmond Összegyűjtött Művei, Riportok III. köt. 1930—1934., Szépirodalmi. Bp. 1958. 547. old., 516. old.
— G. Tabouis francia újságírónő beszélgetése Barthouval: J. J. Minc—V. P. Patyomkin—N. P. Kolcsanovszkij: Az újkori diplomácia története 1919—1939 (a továbbiakban: Az újkori diplomácia 1919—1939). Szikra, Bp. 1950. 541. old.
— Barthou külpolitikai elgondolása: Az újkori diplomácia 1919—1939, 535. old.
— A marseille-i merénylet: OL. Küm. res. pol. 1934—16/a tétel, továbbá az egykorú napi sajtó.
— A Külügyminisztérium 1934. okt. 10-i utasítása: OL. Küm. res. pol. 1934—16/a tétel. Kristóffy feljegyzése: A marseille-i merénylettel kapcsolatos események története.
— Kozma Miklós feljegyzései a merényletről és a nyomozásról: OL. Kozma-iratok. Adatgyűjtemény 1934. II. 233—234., 276., 277., 305. l.
— A Külügyminisztérium 1934. nov. 4-i emlékirata: OL. Küm. res. pol. 1934—16—598.
— Kánya tájékoztatója a Minisztertanács 1934. nov. 20-i ülésén: OL. Mt. jkv. 1934. nov. 20. (74); a dec. 4-i tájékoztató: OL. Mt. jkv. 1934. dec. 4. (49).

— Eckhardt számjeltávirata: OL. Küm. res. pol. 1934—16/a—680.
— Kánya—Laval megbeszélés 1935. jan. 17-én: OL. Küm. res. pol. 1935—16/a—109.
— Vacsora Kozma Miklósnál: OL. Kozma György: Korképek a trianoni Magyarországról. Emlékiratok 1919—1938 (a továbbiakban: Kozma György naplójegyzetei) 116—117. old.; az 1925. jan. 29-i bizalmi szavazás ugyanott, 116. old.
— Rassay feljegyzései a Bethlen—Horthy ellentétről a házfeloszlatás ügyében: OL. R. 226/1289. 51. old.
— Az Egységespártban tartott főispáni értekezlet: OL. Kozma György naplójegyzetei. 118. old.
— Rácz Kálmán—Windischgraetz epizód: Kozma György naplójegyzetei 126. old.
— Bethlen 1935. márc. 16-i nagykanizsai választási beszéde: Pesti Napló, 1935. márc. 19. „Gróf Bethlen István beszéde Nagykanizsán".
— A Kisgazda Párt és az Egységespárt választási paktumának felbomlása: Újság, 1935. márc. 31. „Felborult a nemzeti egység pártja és a kisgazdapárt választási paktuma. Sztranyavszky Sándor és Eckhardt Tibor érdekes nyilatkozatai."
— A 8 Órai Újság cikke a választási eredményekről: 8 Órai Újság. 1935. április 2. „A gőzhenger."
— A választások statisztikája: Pesti Hírlap, 1935. április 18. „A mainál nagyobb kormánypárti többséget is látott már a t. Ház."
— Gömbös 1935. őszi németországi látogatása: Berend-Ránki: Magyarország a fasiszta Németország „életterében" 1933—1939, 131—132. old.
— A titkos Gömbös—Göring megegyezés: C. A. Macartney: October Fifteenth. A history of modern Hungary 1929—1945. Edinburgh. Second Edition 1961 (a továbbiakban: Macartney: A history of modern Hungary), 148. old.
— A müncheni magyar konzul jelentése Gömbös betegségéről, kezeltetéséről, haláláról: OL. Küm. pol. 1936.
— Horthy az 1936-os berchtesgadeni látogatásról: Horthy: Emlékirataim 168—170. old.
— Horthy sajátkezű feljegyzése a Hitlerrel folytatandó megbeszélésre: Szinai—Szücs: Horthy Miklós titkos iratai. Kossuth. Bp. 1962. 157—168. old.

A győri program és ami körülötte volt...

— Kánya—Göring beszélgetés 1936. okt. 11-én: Ádám—Juhász—Kerekes: Magyarország és a második világháború (a továbbiakban: Magyarország és a második világháború), Kossuth Bp. 1959. 57—59. old.
— Darányi programbeszéde: Az 1937. évi április hó 27-re hirdetett

Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi Napló (a továbbiakban: 1935—1940 KN) X. köt. 10—15. old.
— Friedrich a felsőházi törvényjavaslatról: 1935—1940 KN X. köt. 34. old.
— Friedrich Darányi programbeszédéről: 1935—1940 KN X. köt. 32. old.
— Rassay a belpolitikai helyzetről: OL. R. 226/1289. 56—59., a kormányzói jogkör kiterjesztéséről: 29—34. old.
— Hitler és bizalmas munkatársainak 1937. nov. 5-i értekezlete: Procès des Grand Criminels de guerre devant le Tribunal Militaire International Nuremberg 14 Novembre 1945 — 1er Octobre 1946. Nuremberg 1949 (a továbbiakban: TMI) XXV. köt. 402—413. old. PS—386. sz. dok.
— Göring—Darányi—Kánya 1937. nov. 22-i megbeszélése: Magyarország és a második világháború, 72—77. old.
— Az 1938. márc. 23-i parlamenti naplórészlet: 1935—1940 KN XVII. köt. 313. old.
— Rassay feljegyzése Kozma bukásáról: OL. R. 226/1289. 53—55. old.
— Göring—Sztójay 1938. márc. 12-i beszélgetése: Magyarország és a második világháború, 82—83. old.
— Horthy 1938. április 3-i szózata: Szinai—Szűcs: Horthy Miklós titkos iratai, 174—180. old.
— Az 1937. februári pécsi bányászsztrájk: A magyarországi munkásmozgalom 1929—1939-ig, 331—332. old.
— Az 1938. május 10-i csendőrségi jelentés: A magyarországi munkásmozgalom 1929—1939-ig, 347—348. old.
— Kozma jellemzése Darányiról: OL. Kozma-iratok, 9. csomó. Adatgyűjt. 1938.

A miniszterelnöki székben: Imrédy Béla

— A Külügyminisztérium tájékoztató távirata Barcza londoni követnek: OL. Küm. pol. 1938—21/7—2492.
— Hitler—Horthy—Imrédy—Ribbentrop—Kánya tárgyalása a Patrián: TMI. XXXI. köt. 135—137. old. PS—2796. sz. dok. és TMI. XXXI. köt. 138—139. old. PS—2797. sz. dok.
— A szovjet kormány 1938. szept. 17-i nyilatkozata: Okmányok és adatok a második világháború előzményeiről. 1937. nov. — 1938. Közzétette a Szovjetunió Külügyminisztériuma. Révai. Bp. é. n. (a továbbiakban: Okmányok és adatok 1937—1938) I. köt. 185—186. old.
— Az 1938. okt. 1-i Minisztertanács: OL. Mt. jkv. 1938. okt. 1. (8. pont).
— Az 1938. okt. 6-i Minisztertanács: OL. Mt. jkv. 1938. okt. 6. (1. pont).
— Hitler és Ribbentrop 1938. okt. 11-i megbeszélése: Okmányok és adatok 1937—1938. I. köt. 241. old.
— Az 1938. okt. 13-i Minisztertanács: OL. Mt. jkv. 1938. okt. 13. (1. pont).

— Az 1938. okt. 14-i Minisztertanács: OL. Mt. jkv. 1938. okt. 14. (19. pont).
— Kánya beszámolója az első bécsi döntésről: OL. Mt. jkv. 1938. nov. 3.
— Kánya 1938. okt. 12-i számjeltávirata Hory varsói követhez: Magyarország és a második világháború, 147. old.
— Kozma naplója: Magyarország és a második világháború, 156—157. old.
— Az 1938. nov. 21-i Minisztertanács: OL. Mt. jkv. 1938. nov. 21. (13. pont).
— Sztójay 1938. nov. 22-i közlése Ribbentrop előtt: Magyarország és a második világháború, 192—193. old.

„Tulajdonképpen tárgyi ellentét nincs..."

— Sulyok politikai ügyész az Imrédy-kormány leszavazásáról: Ítél a történelem. Az Imrédy-per. A vád, a vallomások és az ítélet. Híradó könyvtár. Szerk. Ábrahám Ferenc és Kussinszky Endre (a továbbiakban: Az Imrédy-per), Bp. 1945. 99. old.
— Kelemen Kornél tanúvallomása a Népbíróság előtt: Az Imrédy-per, 65—66. old.
— Kornis Gyula tanúvallomása a Népbíróság előtt: Az Imrédy-per, 86—87. old.
— Az 1938. nov. 24-i tüntetés: a Magyar Nemzet c. lap 1938. nov. 25-i riportja alapján.
— Csáky beszámolója a Hitlerrel folytatott 1935. jan. 16-i megbeszélésről: OL. Mt. jkv. 1939. jan. 20. (52. pont). — A német külügyminisztérium feljegyzése: A németek magyarországi politikája titkos német diplomáciai okmányokban 1937—1942 (a továbbiakban: A németek magyarországi politikája), Szikra 1950. 73—82. old.
— A disszidens csoport memoranduma: Szinai — Szücs: Horthy Miklós titkos iratai, 209—214. old.
— Arnóthy-Jungerth tanúvallomása a Népbíróság előtt az Antikomintern Paktumhoz történt csatlakozásról: Az Imrédy-per, 90—91. old.
— Rassay feljegyzése Imrédy bukásáról: OL. R. 226/1289. 66—67. old.
— Az SZDP vezérszónoka Imrédy bukásáról: 1935—1940. KN XXI. köt. 522—523. old.

Másodszor a Sándor-palotában

— Horthy 1939. márc. 13-i levele Hitlerhez: TMI. XXXI. köt. 155. old., PS—2816. sz. dok.
— Ciano 1938. dec. budapesti tárgyalásai: OL. Küm. Iratok Magyarország külpolitikájához 1919—1944, kézirat (a továbbiakban: OL. Küm. Iratok... 1919—1944).

— Teleki levelei Festetics Györgyhöz: OL. Festetics-levéltár.
— Mussolini—Ciano—Teleki—Csáky tárgyalás Rómában, 1939. ápr. 20-án: Magyarország külpolitikája a II. világháború kitörésének időszakában 1939—1940. Összeállította és sajtó alá rendezte Juhász Gyula. Akadémiai Kiadó, Bp. 1962 (a továbbiakban Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940), 178—179., 179—180., 181., 184—185. old.
— Teleki római pohárköszöntője: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940, 177. old.
— Csáky feljegyzése a kárpát-ukrajnai német igényekkel kapcsolatban: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940, 193. old.
— Ribbentrop—Teleki—Csáky 1939. ápr. végi berlini tárgyalásai: TMI. XXXV. köt. 432—438. old., D—737. és 738. sz. dok.
— Csáky feljegyzései: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940. 218—220. old.
— Malasits felszólalása a képviselőház 1939. május 3-i ülésén: 1935—1940 KN XXII. köt. 625. old.
— Buchinger felszólalása a parlament 1938. márc. 24-i ülésén: 1935—1940 KN XVII. köt. 346—349. old.
— Rassay felszólalása a választójogi vitában: 1935—1940 KN XVII. köt. 387. old.
— Bajcsy-Zsilinszky felszólalása 1940. nov. 29-én: Az 1939. évi június hó 10-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója (a továbbiakban: 1939—1944 KN) VIII. köt. 1032. old.
— A nyilas mozgalom ismertetése Sombor-Schweinitzer József főkapitányhelyettes összeállítása alapján (OL. Küm. Békeelőkészítő anyag).
— Teleki 1939. július 24-i levele Hitlerhez: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940, 378—379. old.
— Weizsäcker feljegyzései a levél átvételéről: A németek magyarországi politikája, 87—88. old.
— Villani 1939. július 26-i távirata: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940, 385. old.
— Sztójay 1939. aug. 10-i feljegyzése a német külügyminisztérium részére: A németek magyarországi politikája, 95. old.
— A német külügyminisztérium 1939. aug. 14-i távirata: A németek magyarországi politikája, 96. old.
— Frederici tábornok beszélgetése Sztójayval: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940, 445. old.
— Csáky 1939. aug. 31-i távirata Villaninak: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940, 462. old.
— Csáky 1939. szept. 1-i távirata Sztójaynak: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940, 462—463. old.
— A német átvonulási követelés és annak elutasítása: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940, 503—507. old.
— Az 1939. szept. 19-i feljegyzés a magyar—német gazdasági tárgya-

lásokról: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940, 537—539. old.
— Teleki feljegyzése és a mellékelt kimutatás a magyarországi német érdekeltségekről: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940, 566—573. old.
— A magyar sajtónak adott irányelvek (1939. szept. 25.): Saly Dezső: „Szigorúan bizalmas!" Bp. 1945. 31—32. old.
— Teleki 1940. márciusi római tárgyalásai: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940, 763—764., 765., 765—766. old.
— Teleki 1940. ápr. 17-i levele Hitlerhez, Sztójay jelentése a levél átadásáról: Juhász: Magyarország külpolitikája 1939—1940, 771—773. old.
— Szemere Béla felszólalása a parlament 1940. ápr. 24-i ülésén: 1939—1944 KN V. köt. 340—341. old.
— Az OIB röpirata: A magyarországi munkásmozgalom 1939—1944, 170—171. old.
— Csáky üzenete Clodius követ útján a birodalmi kormánynak: Magyarország és a második világháború, 273. old.
— A Teleki-kormány kísérlete az erdélyi kérdés fegyveres megoldására, a németek elutasító álláspontja: Magyarország és a második világháború, 277., 278—279. old.
— Az 1940. július 10-i müncheni tanácskozás: Magyarország és a második világháború, 282—289. old.
— Az 1940. augusztus 31-i Minisztertanács: Magyarország és a második világháború, 297—299. old.
— Sztójay jelentése a Hitlerrel 1940. szept. 10-én folytatott megbeszélésről: OL. Küm. Iratok... 504. old.
— Szálasi szabadlábrahelyezése, kihallgatása Telekinél: Saly: „Szigorúan bizalmas!!" 246—247., 258. old.
— Hivatalos sajtótájékoztató Imrédyék kilépéséről: Saly: „Szigorúan bizalmas!!" 258. old.
— Imrédy bejelentése a parlamentben az MMP megalakulásáról: 1939—1944 KN VII. köt. 127—128. old.
— Csáky feljegyzése O'Malley angol követtel 1940. okt. 9-én folytatott beszélgetésről: OL. Küm. Iratok... 459. old.
— O'Malley véleménye Csákyról: OL. Küm. Iratok... 460. old.
— Csáky 1940. november 12-i tájékoztatója: OL. Küm. Iratok... 458. old.
— Barcza és Cadogan tárgyalása: C. A. Macartney: A history of Hungary 1929—1945, I. köt. 464. old.
— Csáky külpolitikai expozéja 1940. nov. 13-án: 1939—1944 KN VII. köt. 291—292. old.
— Bajcsy-Zsilinszky tiltakozása a Háromhatalmi Egyezményhez történt csatlakozás miatt: 1939—1944 KN VIII. köt. 1035. old.
— Bajcsy-Zsilinszky a jugoszláv—magyar baráti viszony megteremtéséről: 1939—1944 KN VIII. köt. 1035. old.

— Barcza jelentése a jugoszláv—magyar szerződés londoni visszhangjáról: OL. Küm. Iratok ... 464. old.
— A jugoszláv—magyar örökbarátsági szerződés tárgyalása a Képviselőházban: 1939—1944 KN IX. köt. 132—133. old.
— Hitler 1941. március 4-i nyilatkozata Sztójay előtt, Teleki március 14-i levele Edenhez, Bárdossy márc. 16-i utasítása Sztójaynak, Ribbentrop márc. 21-i nyilatkozata: Karsai Elek: „Országgyarapítás" — országvesztés Második Rész 1939—1945, Kossuth, Bp. 1961 (a továbbiakban: Karsai: „Országgyarapítás ..." II.), 26—29. old.
— Hitler 1941. márc. 27-i üzenete Horthyhoz: Karsai: „Országgyarapítás ..." II. 30—31. old.
— Hóman naplója (az 1941. márc. 28-i Minisztertanács, az ápr. 1-i LHT ülés, Teleki öngyilkossági szándéka stb.) OL. Filmtár, Szálasi-per: Közölte: Karsai: „Országgyarapítás ..." II. 32—36., 46—48., 51. old.
— Barcza 1941. ápr. 2-i távirata: Karsai: „Országgyarapítás ..." II. 49. old.
— Teleki búcsúlevelei: Magyarország és a második világháború, 329 old.

Kilencven napon belül kétszer indít hadat
Horthy és Bárdossy

— Az 1941. ápr. 4-i Minisztertanács: OL. Mt. jkv. 1941. ápr. 4. (1. pont).
— Rassay az ápr. 4-i képviselőházi értekezletről: OL. Küm. Iratok ... 573. old.
— Ghika washingtoni követ április 3-i jelentése: OL. Küm. Iratok ... 573. old.
— A Külügyminisztérium utasítása a lapokhoz a Telekiről írandó cikkek irányvonaláról: Saly: „Szigorúan bizalmas!!" 329—330. old.
— Sztójay jelentése a Hitler—Bartha találkozóról: Magyarország és a második világháború 333—339. old.
— A Külügyminisztérium 1941. ápr. 7-i bizalmas körirata: Saly: „Szigorúan bizalmas!!" 372. old.
— Barcza 1941. ápr. 5-i jelentése: Karsai: „Országgyarapítás ..." II 64—65. old.
— Hóman naplójegyzetei a jugoszláv-barát hangulatról: Karsai: „Országgyarapítás ..." II. 66. old.
— Bárdossy 1941. ápr. 10-i utasítása: Magyarország és a második világháború, 340. old.
— Az 1941. ápr. 10-i Minisztertanács: OL. Mt. jkv. 1941. ápr. 10. (1).
— Kristóffy—Visinszkij megbeszélés: Magyarország és a második világháború, 341. old.
— Az 1941. ápr. 15-i Minisztertanács: OL. Mt. jkv. 1941. ápr. 15. (1. pont).
— Sztójay telefonsürgönye: OL. Küm. res. pol. 1941—24—393.

— A „Barbarossa"-terv „időrendi táblája": TMI. XXXIV. köt. 228—239. old., C—039. sz. dok.
— Ujszászy vallomása: TMI. VII. köt. 338. old.
— Paulus vallomása: TMI. VII. köt. 263. és köv. old.
— Az 1941. jún. 23-i Minisztertanács: OL. Küm. Iratok... 633. old.; Bárczy feljegyzései Bárdossy kihagyásairól: OL. Küm. Iratok... 634—635. old.
— Kristóffy—Molotov tárgyalás 1941. jún. 23-án: Karsai: „Országgyarapítás..." II. 93—94. old.
— Himer feljegyzése: OL. Küm. Iratok... 636. old.
— Az 1941. jún. 26-i Minisztertanács: OL. Küm. Iratok... 642—647. old.
— Külügyminisztériumi feljegyzés a kassai bombázásról: OL. Küm. Iratok... 656—657. old.
— Bárdossy—Werkmeister megbeszélés: OL. Küm. Iratok... 647. old.

P. Ábrahám Dezső, ügyvéd, 1918-ban igazságügyi államtitkár, 1919-ben a második szegedi ellenforradalmi kormány miniszterelnöke, majd a Huszár-kormány belügyi államtitkára. — 10.

Ágoston Péter, szociáldemokrata politikus, a Károlyi-kormány idején főispán-kormánybiztos, majd belügyi államtitkár. A Tanácsköztársaság külügyi népbiztos-helyettese. A Tanácsköztársaság leverése után a Peidl-kormány külügyminisztere, a népbiztos perben halálra ítélik, a fogolycsere útján előbb a Szovjetunióba, majd Párizsba kerül. — 12, 20

Albrecht főherceg, lásd Habsburg Albrecht.

Andaházy-Kasnya Béla, festőművész, tagja az első Nemzetgyűlésnek. 1927—1939-ig a mindszenti, majd a gyomai kerület képviselője, egységespárti, később kisgazdapárti programmal. — 47, 55

Andrássy Gyula, gróf, nagybirtokos, legitimista politikus, 1906—1910-ig a koalíciós kormány belügyminisztere. 1918. október 24—november 5-ig a Monarchia külügyminisztere. 1921 februárjától a KNEP tagja és elnöke. Mindkét királypuccsban aktív részt vesz, 1921 végén néhány hétre letartóztatják. Az 1922-es választáson Sopronban a szociáldemokrata Hébelttel szemben vereséget szenved. — 11, 20, 24, 25, 28, 29, 37, 38, 45, 76, 77, 83, 84, 94,. 117

Andréka Károly, 1924—1933-ig budapesti főkapitány-helyettes, az államrendészeti osztály vezetője. — 107

Ángyán Béla dr., ügyvéd, 1922—1927-ig a Miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője, majd igazságügyi államtitkár. 1926-ban a békési, 1931-ben a pápai, majd 1935-ben újra a békési választókerületben jut mandátumhoz. — 220

Apponyi Albert, gróf, nagybirtokos, legitimista politikus. 1901-ben a képviselőház elnöke, 1906—1910-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1920-ban a párizsi béketárgyalásokon a magyar delegáció vezetője. A Nemzetgyűlésben, majd az Országgyűlésben Jászberény képviselője. Több ízben képviseli Magyarországot a Népszövetség tanácskozásain. — 25, 28, 29, 39, 43, 44, 76, 80, 97, 98, 117, 142

Arnóthy-Jungert Mihály, 1919—23-ig a szovjet—magyar hadifogolycsere-tárgyalásoknak egyik vezetője. 1922-től a balti álla-

mokban Magyarország ügyvivője, majd rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter, előbb Törökországban, később a Szovjetunióban. 1944 nyarán a külügyminiszter helyettese. — 120, 121, 122, 125, 356, 357

Bacsó Béla, újságíró, a Népszava munkatársa. 1920. február 17-én az Ostenburg-féle különítmény tagjai őt és Somogyi Bélát elhurcolják és meggyilkolják. — 80

Bajcsy-Zsilinszky Endre, a Tanácsköztársaság idején részt vesz az ellenforradalmi szervezkedésben, a MOVE egyik alapítója, a Szózat című fajvédő napilap szerkesztője, a Gömbös Eckhardt-csoport tagja. Az első és második nemzetgyűlési választáson a derecskei választókerület mandátumát szerzi meg. 1926-ban Pekár Gyulával szemben fajvédő programmal vereséget szenved. Később szakít a fajvédőkkel, a liberális ellenzékhez csatlakozik, s a hitleristák elleni függetlenségi mozgalom egyik vezetője lesz. 1944. március 19-én a Gestapó elhurcolja és csak szeptember közepén szabadul a fogságból. 1944. november 22-én, mint a Magyar Nemzeti Felkelés Felszabadító Bizottságának vezetőjét elfogják, és december 24-én Sopronkőhidán kivégzik. — 174, 175, 176, 246, 247, 386, 433

Bakach-Bessenyei György, báró, diplomata, 1927-ig a római követségen teljesít szolgálatot, 1934—1938-ig a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1938—1941-ig belgrádi, 1941—1943-ig vichy, 1943-tól berni követ. — 187

Baky László, nyug. csendőrőrnagy, a nyilaskeresztes mozgalom egyik vezetője. A Sztójay-kormányban belügyi államtitkár 1944 április elejétől 1944 július végéig. A Szálasi-kormánytól felhatalmazást kap különleges katonai rendfenntartó szervezet felállítására. Népellenes bűneiért a Népbíróság 1946-ban halálra ítélte. — 390, 455

Balogh Gábor, ügyvéd, a Vitézi Szék főügyvésze, a nagybajomi kerület képviselője 1935—39-ig, egységespárti programmal, az első zsidótörvény-javaslat előadója. — 355

Balogh István, a Magyar Nemzeti Szocialista Párt képviselője az envingi kerületben. — 337

Bandholtz, Harry Hill, amerikai tábornok. A Tanácsköztársaság leverése után a magyarországi Szövetségközi Katonai Ellenőrző Bizottság elnöke, az Amerikai Katonai Misszió vezetője. — 27

Bánffy Dániel, báró, 1940. december 30—1944. március 22-ig földművelésügyi miniszter. — 452, 474

Bánffy Dezső, báró, 1895. január 14—1899. február 26-ig miniszterelnök. — 37

Bánffy Miklós, gróf 1906—1909-ig Kolozs megye főispánja. 1921. április 14—1922. december 19-ig külügyminiszter. Ezután visszavonul a politikai élettől. — 63, 157

Barcza György, diplomata, 1933-tól vatikáni, 1939—1941-ig londoni magyar követ. — 306, 432, 438, 439, 447, 456, 457

Bárczay Ferenc, országgyűlési képviselő, 1906-ban a gönci kerületben alkotmánypárti, 1935-ben és 1939-ben a csurgói kerületben egységespárti programmal szerez mandátumot. A Nemzeti Egység Pártjának elnöke 1938/1939-ben. — 296

Bárczy István dr., liberális politikus, Budapest polgármestere (1906—1917-ig), majd egy évig (1918—1919) főpolgármester, a

Huszár-kormányban igazságügyminiszter. Tagja mindkét Nemzetgyűlésnek. Az 1926-os választásokon az ellenzéki Egyesült Balpárt programjával szerez mandátumot Budapest I. választókerületében, később azonban belép az Egységespártba. — 28, 30. 143

Bárczy István, bárcházi, miniszteri tanácsos, a Miniszterelnökség Elnöki Osztályának vezetője. 1928-ban államtitkárrá nevezik ki. A Minisztertanács üléseinek jegyzőkönyvvezetője. — 279, 352, 451, 469.

Bárdossy László, 1924—1930-ig a Külügyminisztérium sajtóosztályának vezetője, 1930—34-ig követségi tanácsos Londonban, 1934—1941-ig bukaresti követ, 1941. február 4—1942. március 7-ig külügyminiszter, Teleki halála után 1941. április 4—1942. március 9-ig miniszterelnök. Nevéhez fűződik Jugoszlávia megtámadása és a Szovjetunió nak küldött hadüzenet. 1946-ban mint népellenes és háborús bűnöst a Népbíróság halálra ítélte. — 167, 168, 440, 442, 446, 447, 451, 452, 455, 457, 458, 459, 460, 461, 463, 466, 467, 468, 469, 470, 472, 473, 474, 475, 476

Barla Szabó József, orvos, a Kisgazdapárt tagja, 1920—1931-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (Szigetvár). — 86

Baross Gábor, 1922-ben a Postatakarékpénztár elnökigazgatója. 1925 szeptemberében a TESZ elnökévé választják. Részt vesz a frankhamisításban, de a bíróság felmenti. A frank-per után nyugalomba vonul. — 153, 164

Baross János, 1922-ben pártonkívüli programmal a pilisvörösvári kerület mandátumát szerzi meg. — 129, 130

Bartha Károly, tábornok, 1938. november 15—1942. szeptember 24-ig honvédelmi miniszter, m. kir. titkos tanácsos. — 331, 452, 454, 468, 470

Bartha Richárd, 1920 áprilisától a Kormányzói Kabinetiroda főnöke. — 125

Barthou, Jean Louis, francia konzervatív politikus. 1913-ban miniszterelnök, 1921-ben hadügyminiszter, 1922-ben a Jóvátételi Bizottság elnöke, 1922—1924-ig igazságügyminiszter. A kollektív biztonsági rendszer és a francia—szovjet együttműködés híve. 1933/1934-ben külügyminiszter. 1934. október 9-én Marseille-ben Sándor jugoszláv királlyal együtt fasiszta merénylet áldozata lesz. — 252, 253, 254

Bartos János, a Tanácsköztársaság leverése után Esztergom, Győr, Fejér, Komárom és Veszprém megye kerületi kormánybiztosa. — 98

Basch Ferenc, a magyarországi németek fasiszta szervezetének, a Volksbundnak elnöke. Mint háborús bűnöst a Népbíróság 1946-ban halálra ítélte. — 343

Batitz Gyula, a Szociáldemokrata Pártnak és az Építőmunkások Szövetségének vezetőségi tagja. Az 1922—26-os Nemzetgyűlésben a budai választókerület képviselője. Az 1926-os választásokon nem kapott mandátumot. — 133

Batthyány Tivadar, gróf, nagybirtokos. 1917-ben tárca nélküli miniszter az Esterházy-kormányban, 1918-ban a Nemzeti Tanács egyik vezetője. 1921-ben újra megalakítja a Függetlenségi és 48-as Kossuth Pártot, mely az 1922-es választásokon két mandátumot szerez. — 67

Beck, Jozef, lengyel diplomata, 1932—1939-ig külügyminiszter, a Németországgal való együttműködés híve. — 328, 379

Beck Lajos, földbirtokos, 1906-ban országgyűlési képviselő, 1917-ben a Wekerle-kormány igazságügyi államtitkára, 1918 októberében az Osztrák—Magyar Bank budapesti kormányzója. 1919 augusztus első napjaiban közvetít a Peidl-kormány és az ellenforradalmi csoportok között. 1920—1936-ig az őrszentpéteri kerület nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselője. — 19, 105

Béldy Alajos, altábornagy, a levente mozgalom vezetője. — 473

Belitska Sándor, 1918-ban a Monarchia keleti hadseregének vezérkari főnöke, 1918 októberétől a hadsereg főparancsnoka. A szegedi ellenforradalmi kormányban (1919. július 12—1919. augusztus 12.) majd 1920. december 16—1923. június 28-ig honvédelmi miniszter. 1923-ban nyugalomba vonul, de röviddel ezután varsói követté nevezik ki, s ebben a funkcióban marad 1931-ig. — 22, 23, 63

Beneš, Eduard, csehszlovák polgári politikus. 1918-ban a Monarchia összeomlása után a Csehszlovák Köztársaság külügyminisztere, 1921—1923-ig miniszterelnök, majd újra külügyminiszter. A kisantant egyik megalapítója. 1935—1938-ig a Csehszlovák Köztársaság elnöke, majd az emigrációban 1939—1940-ig a párizsi Csehszlovák Nemzeti Bizottság elnöke, 1940-től a cseh emigráns kormány vezetője. 1946-ban ismét köztársasági elnökké választották. Támogatja a szociális átalakulás elleni reakciós kísérleteket, a népi erők 1948 februári győzelme után lemond. — 148, 309, 312, 328

Beniczky Ödön, legitimista politikus, 1919 őszén a Friedrich-kormányban belügyi államtitkár, majd a Huszár-kormány belügyminisztere. A második királypuccs után rövid időre letartóztatják. 1925 májusában a Somogyi—Bacsó-ügyben súlyosan terhelő vallomást tesz Horthy ellen. Vallomását megjelentette az Újság c. lapban, ezért letartóztatták és kormányzósértésért kétévi börtönbüntetésre ítélték. 1931-ben öngyilkos lett. — 24, 25, 30, 34, 37, 40, 41, 42, 76, 80, 166

Benkő Gábor, a Kisgazdapárt tagja, a tiszalöki kerület képviselője az első Nemzetgyűlésben. — 86

Berki Gyula, földbirtokos, a Nagyatádi Szabó—Rubinek-féle Kisgazdapárt igazgatója. 1920—1935-ig a nagyszalontai kerület képviselője. — 276

Bernolák Nándor, ügyvéd. Az első Nemzetgyűlésben, mint Debrecen egyik kerületének képviselője, keresztény nemzeti programmal vesz részt. Az első Bethlen-kormányban népjóléti és munkaügyi miniszter. — 57

Bethlen István, gróf, erdélyi nagybirtokos, 1901-ben országgyűlési képviselő, Tisza István gróf politikájának támogatója. 1919-ben kezdeményezésére alakul meg az ellenforradalmi Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja (KNEP). Az első világháború előtt és alatt a soviniszta nemzetiségi politika szószólója. A Tanácsköztársaság idején Bécsbe emigrál, s ott az Antibolsevista Comité fő szervezője és vezetője. 1920-ban tagja a párizsi békedelegációnak. 1921. április 14—1931. augusztus 21-ig miniszterelnök, 1922 januárjában híveivel együtt belép a Kisgazdapártba és Keresztény Kisgazda, Földműves és Polgári Párt néven megszervezi az egységes kormánypártot. 1927-ben

szerződést köt a fasiszta Olaszországgal. A 30-as évek második felétől a konzervatív ellenzék egyik vezetője. 1939-ben Horthy a Felsőház örökös tagjává nevezi ki. — 10, 24, 25, 27, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 79, 80, 81, 82, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 107, 109, 112, 113, 114, 115, 117, 118, 119, 126, 128, 131, 132, 134, 135, 136, 139, 141, 145, 146, 147, 148, 155, 156, 157, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 178, 179, 183, 184, 185, 186, 188, 194, 195, 204, 209, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218—220, 221, 234, 235, 236, 238, 240, 242, 248, 251, 254, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 276, 277, 278, 283, 284, 285, 286, 288, 303, 321, 331, 335, 337, 340, 341, 342, 344, 354, 355, 357, 358, 360, 451, 452, 455

Bíró Pál, a Rimamurány—Salgótarjáni Vasmű Rt. igazgatósági elnöke, tagja a GYOSZ igazgatóságának. 1922 februárjában belép az Egységespártba. Az 1922-es nemzetgyűlési választásokon Ózdon szerez mandátumot. Vanczák Jánossal szemben. 1926—1938. decemberéig az ózdi kerület képviselője. — 108, 272

Bleyer Jakab, egyetemi tanár, legitimista politikus, 1919. augusztus 15—1920. december 16-ig a nemzeti kisebbségek minisztere, képviselő, a német kisebbség egyik vezetője. 1920—1922-ig a szentgotthárdi, majd 1927—1933-ig a villányi kerület képviselője. — 30

Blomberg, Werner von, német tábornagy, 1933-ban a Reichswehr minisztere, 1935—1938. február 4-ig birodalmi hadügyminiszter és a német fegyveres erők főparancsnoka. — 242, 293

Bodor György, kisgazdapárti képviselő, az első Nemzetgyűlésbe a paksi kerület mandátumával kerül be. — 86

Bolgár Elek, 1918-ban a KMP egyik alapító tagja. A Tanácsköztársaság idején bécsi magyar követ, majd a külügyi népbiztos helyettese. A Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe, majd Berlinbe, később a Szovjetunióba emigrál. Magyarországra a felszabadulás után tér vissza. 1947—48-ban külügyminiszter, egyetemi tanár, majd prágai, később londoni követ. — 66, 67

Bónis Arkangyal, ferencesrendi szerzetes, a vérengző tiszti különítmények papja, az Etelközi Szövetség egyik szervezője. — 166

Borbély-Maczky Emil, földbirtokos, 1922—1923-ig Borsod—Gömör vármegye főispánja. Igazgatósági tagja az ÉME-nek, 1927-ben Miskolcon fajvédő programmal szerez mandátumot, 1930 augusztusától ismét Borsod—Gömör és Miskolc vármegye főispánja. — 178

Bornemisza Géza, gépészmérnök, a Hungária Villamossági Rt. igazgatója, 1935 márciusától 1935 augusztusáig kereskedelmi miniszter, majd iparügyi miniszter 1938. november 15-ig, közben 1935. augusztus 1—szeptember 2-ig, majd 1936. október 12—1938. május 13-ig ideiglenesen kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter, 1943. március 29—1944. március 22-ig ismét iparügyi miniszter. — 267, 331, 332, 341, 344, 354

Boroviczény Aladár, diplomata, legitimista politikus. Az Antibolsevista Comité tagja. A Tanácsköztársaság leverése után egy ideig Horthy fővezérségén teljesít szolgálatot. Ugyanakkor

Habsburg Károly bizalmasa, és mindkét Habsburg restaurációs kísérletben jelentős szerepet játszik. — 69

Böhm Vilmos, műszerész, szociáldemokrata politikus, 1918. október 31. után hadügyi államtitkár, majd hadügyminiszter. A Tanácsköztársaság idején szocializálási, majd hadügyi népbiztos, a Vörös Hadsereg főparancsnoka. 1919. júliusában, mint a Tanácsköztársaság bécsi követe tárgyal az antant képviselőivel a Tanácsköztársaság megdöntéséről. Az ellenforradalmat követően 1945-ig emigrációban él. 1945-ben hazatér. 1946—1948-ig stockholmi követ. — 17

Börcs János, kisbirtokos, községi bíró, 1939-től kormánypárti képviselő, majd a Magyar Megújulás Pártjának tagja. — 429

Bródy Ernő, ügyvéd, a Demokrata Párt tagja, 1906—1944-ig országgyűlési képviselő. — 62.

Buchinger Manó, könyvkötő, 1905-től az SZDP titkára és a Népszava munkatársa. 1917-ben a stockholmi békekonferencia magyar delegációjának tagja. A Tanácsköztársaság idején passzivitásba vonul, a Tanácsköztársaság bukása után Bécsbe emigrál, és a Jövő című lap munkatársa. 1929-ben tér haza. Tagja volt a II. Internacionálé Végrehajtó Bizottságának. 1931—1939-ig országgyűlési képviselő Buda déli választókerületében. — 27, 384, 385, 386

Bud János, közgazdász, egyetemi tanár, 1921-ben a Közélelmezési Minisztérium államtitkára, 1922 októberétől 1924 májusáig közélelmezési miniszter, 1924 novemberétől 1928 szeptemberéig pénzügyminiszter, ezután, 1929 augusztusáig közgazdasági miniszter, majd 1931 augusztusáig kereskedelemügyi miniszter. — 132, 176

Chamberlain, Neville, az angol konzervatív párt vezére, nagy vas- és acélipari érdekeltségek tulajdonosa. 1922-től több kormányban miniszter, 1937. május 28—1940. május 10-ig miniszterelnök. Nagy része volt a Francót segítő benemavatkozási politikában, fő szószólója a hitleri agressziót bátorító békéltetési politikának. 1940. november 9-én halt meg. — 308, 309, 310, 311, 348, 411

Chorin Ferenc, a Salgótarjáni Kőszénbánya Rt. elnökvezérigazgatója, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alelnöke, számos bank és nagyvállalat igazgatósági tagja. 1926-tól a GYOSZ alelnöke, 1933-tól elnöke, a Felsőház tagja, elnöke a Munkaadók Központjának, 1944. májusában 25 évre átadja az SS-nek a WM konszern vagyonát a Weiss-, Chorin-, Mautner- és Kornfeld-családok külföldre juttatásáért. — 303, 321, 322

Churchill, sir Winston Leonard Spencer, angol konzervatív párti politikus, 1899—1900-ig haditudósító az angol—búr háborúban. 1908—1929-ig több ízben tagja különböző kormányoknak mint kereskedelmi, tengerészetügyi, gyarmatügyi és pénzügyminiszter. Mint hadügyi és légügyi miniszter 1918 és 1921 között a szovjetellenes intervenció egyik szervezője, 1940. május 10—1945. július 25-ig, majd 1951 és 1955 között miniszterelnök. A második világháború után a hidegháború szószólója (Fultoni program). — 438, 471

Chwalkowsky, Frantisek, római majd berlini csehszlovák követ, 1938. október 14—1939. március 15-ig külügyminiszter. — 312, 318, 319

Ciano, Galeazzo, di Corte Lazzo, Mussolini veje, olasz fasiszta politikus, külügyminiszter 1936—1943-ig. 1939-től a Fasiszta Nagytanács tagja. A külügyminiszteri székből való távozása után vatikáni nagykövet. A Fasiszta Nagytanács 1943 júliusi ülésén szembefordul Mussolinival, ezért 1944 januárjában halálra ítélik és kivégzik. — 319, 320, 322, 323, 347, 364, 365, 368, 369, 397, 399, 400, 401, 402, 412, 413, 414, 415, 421, 422, 425, 426, 427, 435

Cincar-Markovics, Alexander, jugoszláv külügyminiszter. — 368, 435, 436, 437, 441, 444

Clemenceau, Georges Benjamin, francia polgári politikus, 1906—1909-ig, 1917 novemberétől 1920 januárjáig miniszterelnök, a Párizs-környéki béketárgyalásokon Franciaország képviselője. — 16, 20, 29

Clerk, sir George Russel, angol diplomata, 1919-ben prágai rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. 1919 október végén Magyarországra jön az antant-hatalmak megbízásából, előkészíti Horthy különítményeinek budapesti bevonulását, és közreműködik az ellenforradalmi pártok átmeneti „koncentrációs" kormányának, a Huszár-kormánynak a megalakításában. — 25, 26, 28, 29, 30, 64, 68

Clodius, Karl, 1937—1943-ig a német Külügyi Hivatal gazdaságpolitikai osztályának helyettes vezetője. — 405, 406, 418, 419

Colonna, Don Ascanio dei principi, budapesti olasz követ 1932. október 6—1936. december 21-ig. — 248, 375

Csáky István dr., gróf, diplomata, m. kir. titkos tanácsos, 1919-ben külügyi szolgálatba lép. Követségi titkár Bukarestben, majd a Külügyminisztérium sajtóosztályára kerül, hol előbb Bárdossy helyettese, majd az osztály vezetője lesz. 1933/1935-ben a madridi és a lisszaboni magyar követség ügyvivője. 1935—1938-ig a Külügyminisztérium kabinetirodájának vezetője. 1938. december 10—1941. január 26-ig külügyminiszter. 1938. december 31-én időközi választáson az ózdi kerületben, 1939-ben Sopronban mandátumhoz jut. — 306, 312, 317, 318, 325, 326, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 362, 364, 365, 366, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 378, 380, 392, 393, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 414, 415, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 425, 427, 430, 431, 432, 433, 434, 435, 436, 440, 456, 458

Csáky Károly, gróf, 1899-ben kerül a vezérkarhoz. 1919-ben nyugalomba vonul, 1923-ban tábornokká, 1924-ben altábornaggyá léptetik elő. 1925-ben időközi választás alkalmával a gávai kerületben egységespárti programmal szerez mandátumot. 1923. július 8—1929. október 10-ig honvédelmi miniszter. — 119, 160, 190

Csaranov, (Charanow) Nyikolaj, budapesti szovjet követ 1939. december 7—1941. június 27-ig. — 470

Csernoch János, 1890-ben esztergomi kanonok, 1908-ban csanádi püspök, 1911-ben kalocsai érsek, 1912-ben hercegprímás, majd 1914-ben bíboros. — 112

Csernyánszky Aladár, ügyvéd, 1916-tól a budapesti ügyészség vezetője, 1918-tól kúriai bíró. — 161

Cserti József, tanító, képviselő, a lovasberényi választókerület mandátumát 1920-ban kisgazdapárti, majd 1922-ben Rassay-

párti programmal nyeri el. — 143

Csicsery-Rónay István, vitéz, földbirtokos, ny. áll. vk. alezredes, 1935—1944-ig országgyűlési képviselő egységespárti programmal (Kaposmérő, Kaposvár vidék), a honvédelmi törvény (1939 : II. tc.) előadója volt. — 438

Csilléry András dr., orvos, irányító tagja az ellenforradalmi „Fehérház" szervezetnek, a Peidl-kormány lemondatásában jelentős szerepe van, a Friedrich-kormányban népegészségügyi miniszter (1919. augusztus 7—1919. november 24-ig). Megalapítja a MONE-t, 1928—1931-ig az OTI főorvos-igazgatója. 1922-től 1928-ig, majd 1932-től nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő Budapest északi kerületében, kereszténypárti, majd kormánypárti programmal. — 18, 19, 20, 335

Csontos Imre, kisbirtokos, 1922—1931-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (karcagi kerület). — 86

Cziráky József, gróf, nagybirtokos, legitimista politikus. 1911-től tagja a Főrendiháznak, 1920-ban Nyugat-Magyarország kormánybiztosa és Vas megye főispánja. A második királypuccskísérlet egyik aktív részvevője. A második Nemzetgyűlésbe Szombathelyen Hegyeshalmy kereskedelemügyi miniszterrel szemben szerzett mandátummal került be. 1927-től tagja a Felsőháznak. — 76, 94, 95, 96, 97

Daitz, Werner, az NSDAP (Nationalistische Deutsche Arbeiter Partei) külkereskedelmi osztályának vezetője. — 242

Daladier, Édouard, francia politikus, a radikális szocialista párt egyik vezetője, 1933/1934-ben miniszterelnök, 1934/1937-ben nemzetvédelmi miniszter és helyettes miniszterelnök, 1933 áprilisától 1940 márciusáig ismét miniszterelnök. Ő írja alá 1938. szeptember 29-én a müncheni egyezményt. Franciaország összeomlása után előbb a vichy kormány, majd 1943—1945-ig a németek foglya. — 311, 411

Dánér Béla dr., bírósági jegyző, az ÉME egyik vezetője, az első Nemzetgyűlésbe a hajdúszoboszlói kerület mandátumával jut be, kereszténypárti programmal. — 86, 161, 163, 164

Darányi Kálmán, 1910—1914 Fogaras megye főispánja, 1917-ben Hont megye, 1920-ban Győr és Komárom, 1923-tól Moson, 1924—1927-ig Győr—Moson—Pozsony megye és Győr város kormánybiztosa, majd főispánja. Igazgatósági tagja az OMGÉ-nak. 1928 áprilisától a Miniszterelnökség politikai államtitkára, 1935—1938 márciusáig földművelésügyi miniszter, 1936. október 10—1938. május 13-ig miniszterelnök. — 279, 282, 283, 284, 286, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 316, 317, 318, 319, 329, 338, 339, 344, 355, 359, 362, 383, 390, 450

Daruváry Géza, 1893—1905-ig diplomáciai szolgálatban áll, majd a kabinetiroda magyar osztályának vezetője lesz. 1922 június 16—1923. június 11-ig igazságügyminiszter, 1922. december 19—1924. október 7-ig külügyminiszter. — 113, 119

Dénes István dr., ügyvéd, a második Nemzetgyűlésbe a kispolgári Magyarországi Munkáspárt programjával kerül (Tótkomlós). — 143

Derkovits Gyula, festő és grafikus, a két világháború közötti festészetünk egyik legnagyobb

alakja. Az I. világháborúban megrokkant. Művészetszemléletét a munkásosztályhoz való tartozása és az illegális kommunista mozgalomban való részvétele határozta meg. Rövid élete (1894—1934) nyomorban és betegségben telt el. — 217

Dietz Károly, 1918-ban, az októberi forradalom után főkapitány. Ő fogatja le Kun Bélát és társait. A Tanácsköztársaság idején letartóztatták. 1919 augusztusa után ügyvédi irodát nyit, élénk szerepet vállal a sportéletben, 1934-ben a Magyar Labdarúgó Szövetség kapitánya lesz. — 18

Dinich Ödön, középiskolai tanár, a ráckevei választókerület mandátumával jut be a második Nemzetgyűlésbe az Andrássy-párt programjával — 133

Dinnyés Lajos, a Független Kisgazdapárt szervezkedésekor kapcsolódik be a politikai életbe, 1931—1944-ig kisgazdapárti programmal Alsódabas képviselője. 1946 végén honvédelmi miniszter, 1947/48-ban miniszterelnök. 1948-tól haláláig a Mezőgazdasági Könyvtár és Dokumentációs Központ igazgatója. — 240

Dobi István, 1937 óta tagja a Független Kisgazdapártnak, a párt szegényparaszti szárnyának vezetője. A II. világháború idején aktívan részt vesz az ellenállási mozgalomban, a felszabadulás után a Kizgazdapárt egyik vezetője, 1946/48-ban államminiszter, ill. földművelésügyi miniszter, 1949—52-ig a Minisztertanács elnöke, 1952-től a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnöke. 1959-ben tagja lesz az MSZMP-nek. — 274

Doboczky Dezső, földbirtokos, a második Nemzetgyűlésbe a hevesi választókerület mandátumával, egységespárti programmal kerül be. — 128

Dollfuss, Engelbert, 1932/34-ben osztrák szövetségi kancellár és külügyminiszter. 1934. július 25-én a náci puccsisták meggyilkolják. — 245, 248, 249, 250, 251, 252

Dovcsák Antal, vasesztergályos, a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének elnöke, részt vesz a proletárdiktatúra megdöntésére irányuló összeesküvésben. A Peidl-kormány kereskedelemügyi minisztere. A Népbiztosper egyik vádlottja, a fogolycsere-egyezmény kapcsán 1922-ben a szovjet kormány kicseréli. — 20

Dömötör Mihály dr., ügyvéd, a második szegedi kormányban (1919. július 12—augusztus 12-ig) népjóléti miniszter, a Simonyi-Semadam-kormányban (1920. április 19—július 19-ig) a belügyi tárcát tölti be. 1920-ban kereszténypárti programmal Kapuvárott szerez mandátumot. — 86

Dréhr Imre, 1921-ben a Lloyd Bank ügyvezető igazgatója, számos részvénytársaság igazgatósági tagja, az 1922-es és az 1926-os választásokon az enyingi kerület mandátumát szerzi meg 1925—1931-ig a Népjóléti és Munkaügyi Minisztérium politikai államtitkára. A minisztériumban feltárt panamák miatt a Kúria 1936 februárjában 3 és félévi börtönre ítéli. Az ítélet kihirdetése napján öngyilkosságot követ el. — 204, 205, 206, 207, 208, 209

Drózdy Győző, tanító, 1918 őszén a Károlyi-párt titkára, 1918 végén belép a Kisgazdapártba. 1920—1939-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, előbb

kisgazdapárti, majd mérsékelten liberális ellenzéki programmal. A felszabadulás után a Kisgazdapárt jobbszárnyának egyik vezetője. — 15, 55, 142, 383

Durini, di Monza Ercole, 1924—1929-ig budapesti olasz követ. — 187

Éber Antal dr., ügyvéd, a Magyar—Olasz Bank vezérigazgatója, a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, a főváros törvényhatósági bizottságának tagja. 1931—1939-ig pártonkívüli programmal a nyíregyházi kerület képviselője. — 209

Eckhardt Tibor, a Tanácsköztársaság leverése után Siófokon a Fővezérség külügyi osztályának, majd 1920—1922-ig a Miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője. Elnöke az ÉME-nek, 1923-ban Gömbössel együtt megalakítja a Fajvédő Pártot. Később csatlakozik a Kisgazdapárthoz, és Gaál Gaszton halála után (1932) a párt vezére lesz. 1934/35-ben Magyarország fődelegátusa a Népszövetségben. A II. világháború idején — Horthy megbízásából — az USÁ-ba utazik. Jelenleg az emigráció egyik vezére. — 63, 64, 92, 117, 126, 130, 132, 234, 235, 259, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 278, 279, 285, 331, 335, 340, 341, 343, 344, 354

Eden, sir Roberth Anthony, angol konzervatív államférfi. 1934—1935-ben főpecsétőr, 1935 decemberétől 1938. február 20-ig külügyminiszter. 1939—1940-ig gyarmatügyi, 1940—1945-ig ismét külügyminiszter. 1951—1955-ig külügyminiszter és miniszterelnökhelyettes, 1955—1956-ig miniszterelnök. Az 1956. évi Egyiptom elleni angol agresszió egyik szervezője. — 438, 439

Édes Antal, földbirtokos, az Egységespárt tagja, a második nemzetgyűlési választáson a mezőcsáti választókerület mandátumát szerzi meg. — 94

Eitner Ákos, az 1939. évi választáson a Pálffy Fidél-féle Nemzeti Szocialista Párt programjával választják meg a párt Zala megyei listáján. — 390

Endre László, gödöllői főszolgabíró, majd Pest megyei alispán, a Sztójay-kormányban belügyi államtitkár. Szálasi polgári főkormánybiztosnak nevezi ki. Népellenes cselekedeteiért a Népbíróság 1946-ban halálra ítélte. — 287

Erdmannsdorff, Otto von, német diplomata, 1937. május 11—1941. július 31-ig magyarországi német nagykövet. — 317, 327, 343, 347, 371, 394, 396, 401, 419, 420, 426, 431, 439, 467, 473, 475

Ernst Sándor, pápai prelátus, klerikális politikus, a keresztényszocialista mozgalom egyik vezetője. Megalapítója a Keresztény Szociális Gazdasági Pártnak, mely 1919 szeptemberében egyesül a Friedrich-féle Keresztény Nemzeti Párttal. 1920-tól minden parlamenti ciklusban az ipolysági kerület mandátumával, kormánytámogató kereszténypárti programmal kerül be. 1930 szeptemberétől 1931 augusztusáig népjóléti, majd azután haláláig, 1931. december 16-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter. — 46, 47, 221, 290

Erődi-Harrach Béla, egyetemi tanár, a Kisgazdapárt, majd az Egységespárt tagja, az első és a második Nemzetgyűlésbe, valamint az 1926-os Országgyűlésbe a szalárdi választókerület mandátumával kerül be. — 86

Esküdt Lajos, Nagyatádi Szabó

István személyi titkára és a Kisgazdapárt egyik titkára. A Földművelésügyi Minisztériumban a kiviteli panama ügyek egyik főszereplője. 1924-ben ötévi börtönre ítélik, majd elmegyógyintézetbe zárják. — 73, 74, 75, 89, 112, 118, 134

Esztergályos János, 1904—1908-ig a Molnárok és Malommunkások Szövetségének titkára, 1919 őszétől az SZDP központi titkárságán mint párttitkár működik. 1922—1939-ig Pécs képviselője a parlamentben. — 131, 132, 335, 336, 337, 385, 386

Fabinyi Tihamér, gazdaságpolitikus, 1932 októberétől 1935 márciusáig kereskedelemügyi miniszter, 1935 januárjától ideiglenes, majd 1935 márciusától 1938. március 9-ig rendes pénzügyminiszter, utána a Hitelbank vezérigazgatója. — 237, 297, 298

Farkas István, cipészsegéd, a cipészszakszervezet első titkára, jobboldali szociáldemokrata politikus. 1911-től a Szociáldemokrata Párt főtitkára, a Tanácsköztársaság idején a pártvezetőség tagja. Az ellenforradalom hatalomra jutása után a párt egyik vezetője. Egyik aláírója a Bethlen—Peyer-paktumnak. 1922—1939-ig Budapesten kap képviselői mandátumot. — 102, 105, 108, 128, 133, 135, 176, 290, 385

Fáy Gyula, földbirtokos, 1920-ban kisgazdapárti, 1922-ben pártonkívüli programmal szerez mandátumot. — 65, 144

Fenyő Miksa, liberális politikus, 1918—1942-ig a GYOSZ ügyvezető igazgatója. Az első világháború előtt liberális politikus. Megalapítója és szerkesztője a Nyugat című folyóiratnak. Több ízben fellép a választásokon, de nem jut mandátumhoz. — 195

Festetics Domonkos, gróf, földbirtokos, 1935—1944-ig országgyűlési képviselő (Szigetvár) a Nemzeti Egység Pártja, majd a Magyar Élet Pártja programjával, a TESZ társelnöke. — 284

Festetics György, herceg, nagybirtokos, az első világháború előtt a monarchia londoni követségén teljesít szolgálatot. — 366, 392, 393

Forster Pál, báró, diplomata, 1923—1927-ig hágai magyar követ, 1927—1929-ig belgrádi követ. — 147, 148

Francia-Kiss Mihály, a kecskeméti ellenforradalmi vérengzések egyik vezetője. A felszabadulás után álnéven él. Az 1956-os ellenforradalmi lázadásba bekapcsolódik. 1957-ben elfogják, halálra ítélik és kivégzik. — 25, 32

Franco, Francisco, spanyol tábornok, 1936 októberétől az ellenforradalmi erők feje és katonai főparancsnoka. 1937-ben felveszi a caudillo (vezér) címet. A spanyol köztársaság vérbefojtása óta diktátori hatalmat gyakorol. — 365

Friedrich István, gépgyáros, legitimista politikus. 1918-ban a Károlyi-kormány hadügyi államtitkára. 1919. augusztus 7—november 25-ig miniszterelnök. A „koncentrációs" Huszár-kormányban hadügyminiszter. 1920 áprilisában kilép a KNEP-ből. A második királypuccs idején rövid időre letartóztatják. 1920—1944-ig minden parlamenti ciklusban képviselői mandátumot szerez, keresztény-párti, ellenzéki, legitimista programmal. — 13, 17, 18, 20, 22, 25, 27, 28, 29, 30, 100, 102, 103, 105, 106, 107, 108, 130, 155, 171, 284, 285, 286, 290, 336, 341

Fritsch, Werner, 1935—1938. feb-

ruár 4-ig a német hadsereg főparancsnoka. — 293

Fürst Sándor, a magyar forradalmi munkásmozgalom egyik kiemelkedő harcosa, 1928-tól a Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottságának tagja, 1932. július 29-én Sallai Imrével együtt rögtönítélő bíróság elé állítják és kivégzik. — 211, 224, 225, 227, 229, 230, 231, 232, 234

Füssy Kálmán, 1910-től Nagyatádi Szabó István pártjának tagja. 1920-tól a prágai nemzetgyűlés képviselője, 1938-tól a Felvidéki Egyesült Magyar Párt képviselője, később Imrédy pártjához csatlakozik. — 429

Fütterer, Cuno Heribert, német repülőtábornok, budapesti légügyi attasé a II. világháború idején. — 425, 474

Gaál Endre ügyvéd, nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, a fehérgyarmati kerületben 1920—1935 kisgazdapárti programmal. — 86, 112, 113

Gaál Gaszton, nagybirtokos. 1906-ban országgyűlési képviselő, 1919 őszén Somogy—Tolna—Baranya megye kormánybiztosa. 1920-ban nemzetgyűlési képviselő, 1921-ben a Ház elnöke. 1922 augusztusában kilép az Egységespártból, 1926-ban megalakítja az Agrárpártot, mely 1931-ben egyesül az újjászervezett Kisgazdapárttal; az egyesült párt élére ő kerül. — 86, 215, 262

Garami Ernő, 1897-ben a Szociáldemokrata Párt egyik vezetője lesz, és átveszi a Népszava szerkesztését. 1918. október 31—1919. március 19-ig kereskedelemügyi miniszter. A Tanácsköztársaság idején Svájcba emigrál, és 1919 augusztusában tér vissza. A Huszár-kormány megalakulása után emigrációba megy. Lovászy Mártonnal megalapítja és főszerkesztője lesz a Jövő c. lapnak. 1929-ben hazatér, és tagja lesz a Népszava szerkesztőségének. — 16, 26, 29

Garbai Sándor, kőműves, 1903-ban a MÉMOSZ elnöke, 1910-ben a Munkásbiztosító Pénztár elnöke. A Tanácsköztársaság idején a Kormányzótanács és a Szövetséges Központi Intéző Bizottság elnöke. A Peidl-kormányban közoktatásügyi miniszter. A Friedrich-puccs után emigrál, és a bécsi „Világosság" nevű centrista csoportban tevékenykedik. — 20

Gerő László, őrnagy, a Térképészeti Intézet műszaki vezetője, a frankhamisítás egyik főszereplője. — 152, 153, 157, 158, 164, 165

Ghyczy Jenő, diplomata, 1933-tól a prágai, majd a belgrádi, végül a berlini követségen tanácsos. 1939-től a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1942-től a külügyminiszter állandó helyettese, 1943. július 24—1944. március 22-ig külügyminiszter. — 376

Giesswein Sándor, kanonok, klerikális politikus, 1905-től néppárti képviselő, majd a Keresztény Szociális Gazdasági Párt vezetője. 1920-ban és 1922-ben Magyaróvárott szerez mandátumot. — 15

Glattfelder Gyula, a központi papnevelő intézet tanulmányi főnöke, 1910-ben a budapesti egyetem teológiai fakultásának tanára, 1911-től csanádi püspök. — 204, 272

Gömbös Gyula, az I. világháborúban vezérkari tiszt, 1919 februárjában megalakítja a Magyar Országos Véderő Egyesületet. 1922-ben a Bethlen—Nagyatádi Szabó-féle Egységespárt ügyvezető elnöke. A párt-

ból 1923-ban kilép, megalakítja a Fajvédő Pártot, és ellenzékbe vonul. 1928-ban visszatér az Egységespártba, és előbb hadügyi államtitkár, majd 1929-ben hadügyminiszter lesz. 1932. október 1—1936. október 6-ig miniszterelnök. — 55, 59, 63, 64, 81, 85, 86, 89, 92, 93, 98, 117, 132, 156, 168, 169, 178, 189, 190, 197, 219, 221, 228, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 254, 257, 258, 259, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 270, 271, 272, 274, 275, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 283, 284, 286, 288, 291, 292, 295, 296, 302, 332, 359, 362, 364, 376, 377, 387, 427

Göring, Hermann Wilhelm, a fasiszta Németország egyik vezetője. 1935-től a légierők főparancsnoka és légügyi miniszter. A birodalmi gyűlés elnöke, porosz miniszterelnök. A háborús főbűnösök nürnbergi perében halálra ítélték, a kivégzése előtti éjszakán cellájában öngyilkosságot követett el. — 278, 279, 282, 293, 294, 295, 299, 347, 348, 349, 374, 376, 380

Graeffl Jenő, a második Nemzetgyűlésben egységespárti programmal a tiszafüredi kerületet képviseli, s ezzel a mandátummal kerül be az első Országgyűlésbe is, melynek korelnöke lett. Felsőházi tag. — 172

Gratz Gusztáv, legitimista politikus, 1913—1918-ig a Gyáriparosok Országos Szövetségének ügyvezető igazgatója. 1917-ben a közös Külügyminisztérium osztályfőnöke, majd az Esterházy-kormány pénzügyminisztere. A Tanácsköztársaság idején a bécsi Ellenforradalmi Comité tagja. 1918 októberétől 1921 januárjáig Magyarország bécsi követe. 1921 januárjától április elejéig külügyminiszter. 1926. május 19-én a kormánytámogatással szanált Egyesült Budapesti Fővárosi Takarékpénztár ügyvezető igazgatója lett. Az 1926-os választásokon pártonkívüli, kormánytámogató programmal Bonyhádon szerez mandátumot. — 45, 60, 76, 77

Griger Miklós, katolikus pap, 1920—1935-ig a csornai kerületet képviseli a Keresztény Szociális Gazdasági Párt programjával. — 53, 144, 257

Gyömörey György, az első Nemzetgyűlésen a celdömölki kerületet képviseli, kereszténypárti programmal. — 44

Gyömörey Sándor, 1926-ban és 1931-ben a zalaszentgróti kerület egyhangú mandátumával kerül be a képviselőházba. — 335

Györki Imre, ügyvéd, szociáldemokrata képviselő. 1922—1939-ig a debreceni kerület mandátumával jut be a képviselőházba. — 102, 134, 160

Habicht, Theodor, a német Reichstag tagja, mint Landesinspecteur, vezetője az osztrák Nemzeti Szocialista Pártnak. — 245

Habsburg, Albrecht, a Habsburgház tagja. 1920 után szoros összeköttetésben áll a Gömbös-csoporttal, a szabad-királyválasztók egyik jelöltje a trónra. — 10

Habsburg Károly — lásd IV. Károly

Hadik János, gróf, nagybirtokos. 1917 augusztusától 1918 januárjáig a Wekerle-kormány közélelmezési minisztere, 1918 októberében Károlyi Mihály kinevezése előtt megbízása volt kabinetalakításra. A Tanácsköztársaság leverése után a Közélelmezési Tanács elnöke, az 1924-ben létrehozott Magyar Nemzeti Bank főtanácsának tagja. — 109, 111

Hajts Lajos, vezértanácsnok, a Térképészeti Intézet vezetője. — 152, 158, 164

Halász Móric, 1922—1931-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (Lajosmizse, Alsódabas), egységespárti programmal. — 133

Haller István, hírlapíró, klerikális politikus. 1919/1921-ben a KNEP egyik vezetője. 1919 szeptember —novemberig propagandaminiszter. 1919 novemberétől 1920 novemberéig vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az 1922-es választásokon a vasvári kerületben jut mandátumhoz. — 30, 40

Haubrich József, szociáldemokrata politikus, a Vas- és Fémmunkások Szövetségének titkára. A Tanácsköztársaság idején hadügyi népbiztos, a 4. hadtest és a budapesti helyőrség parancsnoka. A Peidl-kormány hadügyminisztere. A Népbiztos-per egyik vádlottja, akit a fogolycsere egyezmény keretében a szovjet kormány kicserél. — 9. 17, 20

Hébelt Ede, szociáldemokrata politikus, jogász, a Jogvédő Egyesület ügyésze. A kommunisták ellen rendezett perekben a vádlottak ügyvédje, a szegénysorsú politikai üldözöttek családtagjainak áldozatos segítője. Védői tevékenysége miatt a budapesti rendőrség letartóztatja, majd rendőri felügyelet alá helyezi. Az 1922-es nemzetgyűlési választásokon Sopronban Andrássy Gyula gróffal szemben szerez mandátumot, szociáldemokrata programmal. — 133

Hegedüs Lóránt, 1905-ben a GYOSZ igazgatója, 1913-ban a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ügyvezető igazgatója. A Tanácsköztársaság megdöntése után megszervezi a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületét (TÉBE). 1920 decemberétől 1921 szeptember végéig pénzügyminiszter. — 63, 72

Hegyeshalmy Lajos, 1919 szeptemberétől, a második Friedrich-kormányban kereskedelmi miniszter, 1920 decemberétől a harmadik Teleki-kormányban újra kereskedelmi miniszter. — 63, 96, 97

Hegymegi Kiss Pál, az első Friedrich-kormányban mint belügyi államtitkár, a rendőri osztály élén áll. 1921-ben, Rassay liberális pártjának megalakulása után a párt igazgatója lesz. 1922—1935-ig Debrecen mandátumával kerül be a képviselőházba. — 160, 274

Heinrich Ferenc, vasáru nagykereskedő, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank alelnöke, a második Friedrich-kormányban, majd a Huszár-kormányban kereskedelemügyi miniszter. — 30, 106

Héjjas Iván, földbirtokos, 1919-ben a Kecskemét-környéki halálbandák vezére, egyik vezetője az Ébredő Magyarok Egyesületének (ÉME), 1921-ben a nyugat-magyarországi felkelés egyik vezetője. Az 1926-os választásokon fajvédő programmal Kunszentmártonban szerzett mandátumot. — 25, 32, 33. 55, 178, 286

Hencz Károly, 1905-től képviselő, az első Nemzetgyűlésben a széchenyi kerület mandátumát szerzi meg, kereszténypárti programmal. — 86

Herriot, Edouard, francia politikus, Lyon polgármestere, a radikális szocialista párt egyik vezetője, 1924—1926-ig miniszterelnök, majd 1932-ben újra miniszterelnök és külügyminiszter. 1936—1942-ig a francia képviselőház elnöke. — 231

Herrmann Miksa, gépészmérnök. 1899-től műegyetemi tanár, a Mérnöki Kamara elnöke. Az első és második Nemzetgyűlésben a sajószentpéteri választókerület képviselője előbb kereszténypárti, majd egységespárti programmal. 1926 október 15—1929. augusztus 31-ig kereskedelemügyi miniszter. 1926-ban mint Sopron város képviselője kerül be az új országgyűlésbe. — 165

Hir György, földbirtokos, a Tanácsköztársaság leverése után az egyik tiszti különítmény parancsnoka. Az első Nemzetgyűlésben az adonyi kerület mandátumát szerezte meg, kisgazdapárti programmal. 1921-ben részt vett a nyugat-magyarországi bandaharcokban, a Prónay-féle Lajtabánság kormányzótanácsának gazdasági előadója volt. — 86, 155, 156

Hitler, Adolf (eredeti neve: Schikkelgruber), a német nemzetiszocialista mozgalom Führerje, 1933—1945-ig Németország diktátora. 1941 decemberétől a Wehrmacht legfőbb parancsnoka. 1945. április 30-án a birodalmi kancellária bunkerjében öngyilkosságot követett el. — 236, 240, 241, 242, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 251, 253, 254, 262, 278, 280, 281, 293, 294, 295, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 313, 317, 318, 319, 322, 324, 326, 327, 330, 332, 344, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 362, 363, 364, 365, 370, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 388, 390, 392, 393, 395, 396, 397, 398, 400, 401, 403, 405, 411, 412, 413, 414, 418, 419, 420, 421, 422, 423, 424, 427, 430, 432, 433, 434, 438, 440, 441, 442, 443, 445, 446, 450, 453, 454, 457, 464, 465, 466, 467, 469, 471

Hóman Bálint, 1922-ben az Országos Széchényi Könyvtár igazgatója, 1923—1932-ig a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. 1925—1931-ig a Pázmány Péter Tudományegyetemen a középkori magyar történelem nyilvános rendes tanára. 1932 októberétől 1938 májusáig, majd 1939 februárjától 1942 júliusáig vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1938 májusától 1938 júliusáig tárca nélküli miniszter. 1946-ban a Népbíróság mint háborús bűnöst életfogytiglani börtönbüntetésre ítéli. — 237, 361, 381, 382, 442, 444, 446—448, 451, 452, 459

Homlok Sándor, alezredes, a Vezérkari Főnökség 6. vkf. osztályának vezetője. — 325, 326, 327, 466

Homonnay Tivadar, földbirtokos, a KNEP, majd a Haller Párt tagja, a vasutasok keresztényszocialista szervezkedésének egyik vezetője. Az első Nemzetgyűlésen ő terjeszti be a botbüntetésről szóló javaslatot. 1942-től 1944. március 19-ig Budapest főpolgármestere. — 335

Horthy Miklós, vitéz, nagybányai (1868—1957) 1909—1914-ig Ferenc József szárnysegédje, az I. világháborúban sorhajókapitány, majd ellentengernagy. 1918 februárjában vérbefojtja a cattarói tengerészlázadást. 1918. október 31-én átadja a Monarchia hadiflottáját a jugoszlávoknak. A szegedi ellenforradalmi kormány hadügyminisztere, megkezdi a tiszti különítményekből álló „nemzeti" hadsereg szervezését. 1920. március 1-én Magyarország kormányzójává választják, mely tisztséget 1944. október 16-ig tölti be, amikor Szálasi Ferenc nyilasvezér javára lemond a kormányzóságról. A II. világháború után mint háborús bűnös egy

ideig Nürnbergben letartóztatásban van, de nem kerül bíróság elé. Élete utolsó éveiben Portugáliában élt. — 10, 13, 14, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 38, 39, 40, 43, 44, 45, 47, 50, 55, 59, 60, 64, 65, 69, 75, 80, 81, 86, 89, 91, 92, 93, 97, 98, 125, 132, 154, 158, 161, 165, 166, 180, 183, 189, 204, 205, 210, 214, 216, 218, 219, 220, 221, 234, 235, 236, 237, 238, 246, 263, 264, 265, 267, 268, 275, 278, 279, 280, 281, 282, 290, 297—299, 302, 305, 306, 307, 308, 310, 314, 319, 322, 323, 324, 326, 327, 328, 333, 338, 342, 343, 349, 350, 352, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 383, 384, 388, 391, 392, 396, 403, 404, 421, 426, 427, 441, 442, 443, 446, 448, 449, 451, 452, 453, 454, 457, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 468, 471, 473, 474

Horváth Ferenc dr., gyáros, 1935-ben a lövői kerület kisgazdapárti programmal küldi a Képviselőházba. 1938-ban kilép a Kisgazdapártból és a MÉP tagja lesz, ennek programjával választják meg 1939-ben a sopron—csepregi kerület képviselőjévé. — 429

Horváth Géza, nyugalmazott ezredes, az 1939-es választáson MÉP-programmal a gyomai kerület mandátumát szerzi meg. — 429

Horváth Zoltán dr., ügyvéd, az első és a második Nemzetgyűlésbe 48-as és a Független Kisgazdapárt programjával, a kiskunfélegyházi kerület mandátumával kerül be. 1926-ban és 1931-ben kisebbségben marad, 1935-től régi kerületében kisgazdapárti programmal újra megválasztják. — 15

Hory András, diplomata, 1923—1927-ig belgrádi, 1927—1934-ig római követ, 1934—1935-ig a külügyminiszter helyettese, 1935—1939-ig varsói magyar követ. — 183, 186, 187, 323, 324

Hoyos Miksa, gróf, földbirtokos, Tisza István gróf politikájának híve, a főrendiház, majd a felsőház tagja, az Országos Mezőgazdasági Kamara elnöke. — 48

Hubay Kálmán, újságíró, 1933 elején a Függetlenség című lap szerkesztője. 1938-ban — időközi választáson — fajvédő programmal Lovasberényben mandátumot szerez. Rátz Kálmánnal megalapítja a Magyar Nemzeti Szocialista Párt Hungarista-mozgalom elnevezésű szélsőjobboldali nyilaskeresztes pártot, amelyet a Teleki-kormány 1939 februárjában államellenes tevékenység miatt feloszlat. Ennek helyébe néhány héttel később megalapítja a Nyilaskeresztes Pártot. Hírhedt nemzetiségi törvényjavaslata miatt a képviselőház 1940. július 22-én megfosztja mandátumától. A felszabadulás után a Népbíróság 1946-ban halálra ítélte. — 390

Huszár Károly, tanító, klerikális képviselő, 1910-ben a sárvári kerületben jut mandátumhoz. 1919. szeptember 15—november 23-ig kultuszminiszter, 1919. november 25—1920. március 15-ig miniszterelnök. 1928-ban az Országos Társadalombiztosító Intézet elnöke lesz. — 15, 27, 28, 29, 30, 36, 37, 38, 40, 41, 43, 45, 46, 55, 105, 335

Iklódy Szabó János dr., 1910-ben a nagyvázsonyi kerületben munkapárti, 1920-ban kisgazdapárti programmal választják meg. — 86, 98, 108

Imrédy Béla, vitéz, 1922—1926-ig a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének titkára, később főtitkára. 1927-től a Magyar Nemzeti Bank igazgatóhelyettese, 1928-tól igazgatója. 1932. ok-

tóber 1—1935. január 6-ig pénzügyminiszter, azután a Nemzeti Bank elnöke, 1938. március 9—1938. május 13-ig tárca nélküli (közgazdasági) miniszter, 1938. május 14—1939. február 15-ig miniszterelnök. 1932-ben időközi választáson NEP-programmal Jászberényben, 1939-ben Pécsett MÉP-programmal nyer mandátumot. 1939-ben Magyar Élet Mozgalom elnevezéssel erős jobboldali mozgalmat szervez, majd 1940 októberében megalapítja a Magyar Megújulás Pártját. 1944 májusától augusztusáig közgazdasági miniszter. 1946-ban a Népbíróság halálra ítélte. — 237, 297, 302, 304—306, 307, 309, 311, 318, 320, 322, 326, 331, — 333, 334, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 350, 352, 353, 355, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 390, 415, 416, 417, 428, 429, 450, 455, 470

Incze Antal, orvos, 1939-től a Magyar Élet Mozgalom egyik vezetője, később a Magyar Megújulás Pártjához csatlakozik. — 429

Ivády Béla, földbirtokos, 1922—1944-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (Pásztó), előbb egységespárti, majd MÉP-programmal. 1931. augusztus 24—1932. február 4-ig földművelésügyi miniszter, 1939-ben az Országos Földhitelintézet elnöke lesz. — 220

Jankovich Arisztid, ny. vezérkari ezredes, a frankhamisítás egyik főszereplője, Hollandiában letartóztatják és kétévi börtönbüntetésre ítélik. — 147, 148, 149, 154, 160

Jány Gusztáv, vitéz, vezérezredes, m. kir. titkos tanácsos. Horthy kabinetirodájának főnöke, majd a keleti frontra kiküldött és ott elpusztult 2. magyar hadsereg parancsnoka. Hitler a doni katasztrófa után, 1943. március 31-én a vaskereszt lovagkeresztjével tünteti ki. A Népbíróság mint háborús bűnöst 1947-ben halálra ítélte. — 306

Jaross Andor, földbirtokos. Vezető szerepet játszik a szlovákiai politikai életben, a Magyar Nemzeti Párt egyik vezetője. 1938. november 15—1940. április 1-ig a felvidéki ügyek tárca nélküli minisztere. 1940. október 7-én Imrédyvel megalakítja a szélsőjobboldali Magyar Megújulás Pártját. A Sztójay-kormányban a belügyminiszteri tárcát tölti be. 1944 júliusában jelentős szerepe van a szélsőjobboldali parlamenti képviselőket tömörítő Törvényhozók Nemzeti Szövetsége létrehozásában, melynek 1944 decemberétől 1945 márciusáig Sopronban elnöke. A felszabadulás után, 1946-ban a Népbíróság halálra ítélte. — 331, 341, 429, 455

József főherceg, a Habsburg-ház tagja, 1918 október végén „homo regius". A Peidl-kormány eltávolítása után (1919. augusztus 7.) az ország kormányzójának deklarálja magát, de az antanthatalmak követelésére kénytelen lemondani (1919. augusztus 23.). Számos társadalmi és kulturális egyesület, a többi között a Magyar Tudományos Akadémia elnöki tisztét töltötte be. — 17, 20, 21, 39

Jurcsek Béla, földbirtokos, 1935-től a sárbogárdi kerület képviselője egységespárti programmal. 1944. március 22—1945 áprilisáig földművelésügyi miniszter. — 339

Kabók Lajos, szociáldemokrata politikus, a vasasszakszervezet titkára. A Tanácsköztársaság bukása után az SZDP vezetőségének, a Szakszervezeti Tanácsnak tagja. 1922—1935-ig,

1939—1944-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő. 1944 őszén a nyilasok elhurcolják és megölik. — 132

Kállay Miklós, földbirtokos, 1922—1929-ig Szabolcs megye főispánja. 1929-ben politikai államtitkár a Kereskedelmi Minisztériumban, 1932. október 1—1935. január 9-ig földművelésügyi miniszter. 1937-től az Öntözésügyi Hivatal elnöke, 1942 márciusától miniszterelnök. 1944. március 19-én, a német megszállás napján a török követségre menekül. 1944 november 19-én elhagyja a követséget, a nyilasok Sopronkőhidán bebörtönzik, majd Dachauba viszik. Jelenleg Capri szigetén él. — 54, 237

Kállay Tibor, 1919 őszén külügyminisztériumi államtitkár, 1920-ban pénzügyi államtitkár, majd 1921 decemberétől 1924. február 20-ig, a szanálási törvényjavaslatok benyújtásáig, pénzügyminiszter. 1928-ban, mikor Gömbös belép az Egységespártba, ellenzékbe megy. — 86, 90, 99, 215, 224

Kánya Kálmán, diplomata, 1921-től a külügyminiszter állandó helyettese. 1925—1933-ig berlini követ, majd 1933 februárjától 1938. november 28-ig külügyminiszter. Lemondása után Horthy a Felsőház tagjává nevezi ki. A Magyar Általános Hitelbank igazgatósági tagja. — 120, 121, 122, 125, 238, 241, 242, 243, 259, 260, 279, 282, 291, 293, 294, 300, 306, 307, 309, 311, 313, 314, 317, 320, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 337, 339, 344, 350, 398

Karafiáth Jenő, ügyvéd, 1919 szeptemberében a Belügyminisztérium politikai államtitkára, majd a Huszár-kormányban miniszterelnökségi államtitkár. 1920—1939-ig az ipolyszalkai kerület képviselője, KNEP, majd egységespárti programmal, 1931. december 16—1932. október 1-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter. 1937—1942-ig Budapest főpolgármestere. — 62

Karagyorgyevics, II. Sándor, Jugoszlávia királya. 1921-ben lép a trónra, 1934. október 9-én Marseille-ben horvát usztasák meggyilkolják. — 252, 253, 254,

Karikás Frigyes, író, kommunista forradalmár, vasmunkás, 1914-ben orosz fogságba esik, 1917-ben Moszkvában vöröskatonaként harcol, 1918-ban kommunista hadifoglyokkal együtt tér haza. A Tanácsköztársaság idején politikai biztos. A Tanácsköztársaság leverése után Bécsbe, majd Moszkvába emigrál. 1931-ben hazatér Magyarországra, ahol illegális munkát végez, 1932-ben letartóztatják s 1935-ig börtönben ül. Ezután a Szovjetunióba kerül, s ott él 1938-ig, haláláig. — 224, 225, 227, 230

IV. Károly, Habsburg, 1916-tól Ausztria császára és Magyarország királya. 1918 novemberében a forradalom lemondásra kényszeríti. 1921-ben két alkalommal is visszatér Magyarországra, és eredménytelen kísérletet tesz a trón visszaszerzésére. Második alkalommal Horthy csapatai Budaőrsnél szétverik a Károlyt támogató alakulatokat. Madeira szigetén hal meg 1922. április 1-én. — 17, 26, 35, 47, 56, 59, 60, 72, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 89, 204

Károlyi Gyula, gróf, nagybirtokos, 1905-ben a Főrendiház tagja. 1906-ban Arad megye és város főispánja. A Tanácsköztársaság idején a megszálló francia csapatok támogatásával Aradon, majd Szegeden ellenforradalmi „kormány"-t alakít. 1930-ban külügyminiszter, 1931.

augusztus 24—1932. október 1-ig miniszterelnök. Felsőházi tag. — 59, 194, 211, 217, 220, 221, 222, 223, 226, 228, 234, 235, 236, 240, 262, 263, 283, 286, 360

Károlyi József, gróf, földbirtokos, legitimista politikus. 1917-től Fejér vármegye főispánja. A második királypuccs után főispáni állásáról le kell mondania. Az 1922. évi választáson Székesfehérváron jut mandátumhoz. — 24, 36

Károlyi Viktor, gróf, földbirtokos, 1935-ben a mindszenti kerületben NEP-programmal, 1939-ben a csongrádi kerületben MÉP-programmal szerez mandátumot. — 429

Kelemen Kornél, ügyvéd, földbirtokos, jelentős szerepet játszik az egyetemi ifjúság jobboldali mozgalmaiban és sportéletében. 1931-ben kormányfőtanácsossá nevezik ki, 1932-ben az Országos Testnevelési Tanács elnöke lesz. Pest vármegye Törvényhatósági Bizottságának tagja. 1931—1939-ig országgyűlési képviselő NEP-programmal. — 338

Keitel, Wilhelm, német fasiszta tábornagy, 1938—1945-ig a német fegyveres erők (OKW) vezetője. A nürnbergi nemzetközi katonai törvényszék a náci háborús főbűnösök perében 1946-ban halálra ítélte. — 306, 319, 327, 465, 468

Kenéz Béla dr., egyetemi tanár, 1931. augusztus 24—1932. október 1-ig a kereskedelemügyi tárcát tölti be. A Károlyi-kormány lemondása után visszatér az egyetemre. 1920—1939-ig a szolnoki kerület mandátumával képviselő, egységespárti programmal. 1921-ben a Nemzetgyűlés alelnöke. — 220

Keresztes-Fischer Ferenc, ügyvéd, a Pécsi Takarékpénztár Rt. jogtanácsosa, 1921-től Baranya megye és Pécs, 1925-től ezenfelül Somogy megye főispánja. 1931. augusztus 24—1935. március 8-ig belügyminiszter. 1936 januárjában Horthy felsőházi taggá nevezi ki, 1938. május 13—1944. március 22-ig újra belügyminiszter. A német megszállás után a Gestapo letartóztatja és 1945 tavaszán németországi koncentrációs táborba viszik. A háború befejezése után Ausztriában halt meg. — 220, 226, 227, 229, 234, 236, 257, 267, 275, 337, 346, 358, 451, 452, 463, 469, 474

Keresztes-Fischer Lajos, 1919-ben egyike a „tizenkét kapitány"-nak, 1939-től kezdve mint altábornagy főhadsegéd és a kormányzó katonai irodájának vezetője. K.-F. Ferenc testvéröccse. — 463

Khuen-Héderváry Sándor, gróf, diplomata, 1919-től a Külügyminisztérium politikai osztályának vezetője, 1925-től rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri rangban a külügyminiszter állandó helyettese. 1934-től 1941-ig párizsi követ. — 148, 183, 184, 187, 207

Kilián György, vasesztergályos, 1928-tól tagja a Kommunista Ifjúmunkás Szövetségnek, hamarosan egyik vezető funkcionáriusa, 1931-ben titkára lesz. Több ízben letartóztatja a rendőrség, közel hat évet tölt börtönben. 1939-ben a Szovjetunióba kerül. A második világháború idején a Szovjet Hadsereg kötelékében a fronton harcol, 1943-ban hazaindul, hogy elősegítse a partizánmozgalom kifejlesztését Magyarországon, ejtőernyővel leugrik, és harc közben hősi halált hal. — 224, 225, 227, 230

Kiss Menyhért, kereskedelmi iskolai tanár, az ÉME igazgatóságának tagja. Tagja az első Nem-

zetgyűlésnek, az 1922-es választáson pártonkívüli programmal választják meg a nagyszentmiklósi kerületben. Később csatlakozik Gömbös fajvédő csoportjához. — 86

Klárik Ferenc, 1896-tól 1926-ig az SZDP vezetőségi tagja. Az 1922-es választásokon a salgótarjáni választókerületben kap mandátumot. — 173

Klebelsberg Kuno, gróf, 1914-ben vallás- és közoktatásügyi államtitkár, 1917. március 19-től miniszterelnökségi politikai államtitkár. A Munkapárt egyik vezetője. 1921. december 3—1922. június 16-ig belügyminiszter, 1922. június 16—1931. augusztus 24-ig vallás- és közoktatásügyi miniszter. — 86, 90, 91, 187, 209

Korányi Frigyes, 1912-től az Országos Központi Hitelszövetkezet vezérigazgatója. 1919. szeptember 12—1920. december 16-ig pénzügyminiszter, lemondása után visszatér az OKH élére. 1923-ban párizsi magyar követ, 1924 márciusától 1924 novemberéig újra pénzügyminiszter, majd ismét párizsi követ. 1928-ban a Pénzintézeti Központ elnöke lesz. — 30, 45, 132, 164, 220

Kornis Gyula, filozófus, egyetemi tanár, 1927-től 1931-ig vallás- és közoktatásügyi államtitkár, 1931-től 1939-ig a váci kerület képviselője egységespárti programmal. 1935 áprilisától 1938 májusáig a Képviselőház alelnöke, utána 1938 decemberéig elnöke. 1938 novemberétől a NEP-ből kivált csoport egyik vezetője. — 333, 335—337, 339, 341, 343, 344, 354, 391

Korvin Ottó, banktisztviselő, 1917/1918-ban a forradalmi szocialisták szervezetének vezetője, a KMP egyik alapító tagja, a Tanácsköztársaság idején a belügyi népbiztosság politikai osztályának vezetője. A Tanácsköztársaság leverése után az illegális Kommunisták Magyarországi Pártja megszervezésére Budapesten marad. A Peidl-kormány idején több társával együtt elfogják. 1919. november 16-án halálra ítélik és december 29-én kivégzik. — 35

Koszó István, ügyvéd. Az első Nemzetgyűlésbe kisgazdapárti programmal, Szeged III. kerületének mandátumával kerül be. Az 1922-es választásokon mint az Egységespárt jelöltje szerez régi kerületében mandátumot. 1921—1926-ig a Belügyminisztérium politikai államtitkára. — 86

Kovács J. István, protestáns lelkész, kisgazdapárti képviselő, a Teleki-kormány idején kultuszminiszteri államtitkár, a Kisgazdapárt és a KNEP közös intézőbizottságának tagja. — 86, 88

Kovarcz Emil, katonatiszt, 1931-ben a Ludovika Akadémia tanára, 1938-ban nyugdíjba megy, 1939-től nyilas képviselő. 1940-ben részese a Dohány utcai merényletnek, a felelősségre vonás elől Németországba szökik. Az 1944. október 15-i puccs egyik szervezője. 1944. október 17. után a totális mozgósítás minisztere. A Népbíróság 1946-ban halálra ítélte. — 42, 390

Kozma György, 1921-ben a Szabolcs vármegyei közélelmezési hivatal vezetője, majd vásárosnaményi főszolgabíró, 1938-tól Zemplén megye főispánja, Kozma Miklós testvéröccse. — 177, 264, 265, 267, 273, 274

Kozma Miklós, 1919-ben a „nemzeti" hadsereg hírszerző osztályának vezetője, 1920—1939-ig a Magyar Távirati Iroda, illetőleg a Rádió vezetője. A Gömbös-kormányban a belügymi-

niszteri tárcát tölti be (1935. március 4—1937. február 3-ig), 1939—1941-ig Kárpát-Ukrajna kormányzói biztosa. — 38, 60, 63, 64, 81, 94, 148, 174, 186, 211, 218, 219, 237, 238, 257, 264, 265, 267, 269, 272, 279, 295, 296, 303, 304, 323—325, 326, 327, 328, 329

Kölcsey István, 1935-től 1944-ig MÉP-programmal képviselője a fehérgyarmati választókerületnek, a kormánypárt egyik vezetője. — 339

Krausz Simon, számos ipari és bankvállalat igazgatósági tagja, az Angol—Magyar Bank elnöke. — 66, 206, 207

Kristóffy József, diplomata, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszteri rangban 1939. szeptember 30—1941. június 24-ig moszkvai magyar követ. — 464, 465, 471, 472, 473

Kun Béla, újságíró, betegpénztári tisztviselő. A magyar és a nemzetközi kommunista mozgalom kiemelkedő alakja, a Kommunisták Magyarországi Pártjának egyik alapítója és vezetője. Az I. világháborúban orosz fogságba esik. A tomszki táborban a forradalmi mozgalom vezetője. 1918 elejétől az Oroszországi Kommunista Párt magyar csoportjának vezetője, a kommunista hadifoglyok nemzetközi föderációjának elnöke. 1918 novemberében hazatér, és vezetésével alakul meg a KMP. A Tanácsköztársaság külügyi és hadügyi népbiztosa. A Tanácsköztársaság megdöntése után Ausztriában internálják. A szovjet—osztrák fogolycsere egyezmény alapján kiszabadul, s 1920-ban a Szovjetunióba emigrál. 1921 és 1936 között a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának tagja. — 7, 9, 11

Kuna P. András, kisbirtokos, 1920—1935-ig a kunszentmártoni kerület képviselője, kisgazdapárti, majd egységespárti programmal. — 129

Kunder Antal, gépészmérnök, 1938 májusától kereskedelmi és közlekedésügyi államtitkár, 1938. szeptember 22—1939. október 27-ig kereskedelemügyi miniszter, 1938. november 15—1939. július 24-ig ideiglenesen az Iparügyi Minisztériumot is vezeti. 1944. március 22—1944. augusztus 24-ig kereskedelmi és közlekedésügyi miniszter. 1938-tól a NEP, majd a MÉP programjával kerül a képviselőházba. — 331, 429

Kurtz Sándor, 1924 decemberétől 1926 januárjáig a Térképészeti Intézet parancsnoka, részt vesz a frankhamisításban, a bíróság kisebb börtönbüntetésre ítéli. — 152, 164, 165

Laky Dezső, 1940. december 17—1941. szeptember 16-ig tárca nélküli (közellátási) miniszter. — 452, 474

Lányi Márton, ügyvéd, az I. világháború alatt Versec főispánja, 1931—1939-ig kormánypárti képviselő, több jobboldali egyesület elnökségi tagja. 1938. május 23—1938. december 1-ig a Ház alelnöke. — 333, 354, 385

László Dezső, tábornok, a Vezérkari Főnökség 1. vkf. osztályának vezetője 1939—1941-ig, majd a vkf. hadműveleti csoportfőnöke, 1943/1944-ben a kassai VIII. hdt. parancsnoka. — 446, 474

Latinka Sándor, lakatos, majd műszaki rajzoló. 1910-től tagja a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének és az SZDP-nek. A Tanácsköztársaság idején a Somogy megyei direktórium vezetője. A proletárdiktatúra leverése után a Prónay-különítmény 1919

szeptemberében meggyilkolja. — 23, 24

Laval, Pierre, 1934—1935-ig francia külügyminiszter, 1935—1936-ig miniszterelnök és külügyminiszter. Franciaország összeomlása után a vichy bábkormány miniszterelnökhelyettese, majd Franciaország teljes megszállása után 1942—1944-ig miniszterelnök. A háború után, 1945-ben mint a németekkel kollaboráló áruló politikust halálra ítélték. — 259, 260, 261

Lázár Andor, ügyvéd, 1931 májusától 1931 augusztusáig politikai államtitkár a Honvédelmi Minisztériumban. 1932 októberétől 1938 márciusáig igazságügyminiszter, 1931—1939-ig kormánypárti országgyűlési képviselő. A Weisz Manfréd-konszern jogtanácsosa. — 237, 297, 298, 333, 354

Lehár Antal, báró, legitimista katonatiszt. A Tanácsköztársaság idején az ausztriai Feldbachban szervez ellenforradalmi egységeket. Kezdetben együttműködik Horthyval, a nyugat-magyarországi (szombathelyi) katonai körlet parancsnoka. A második királypuccs idején IV. Károlyhoz csatlakozik, aki a hadsereg főparancsnokává, hadügyminiszterré és tábornokká nevezi ki. A katonai puccs összeomlása után rövid ideig letartóztatásban van, kiszabadulása után Münchenbe költözik. — 10, 14, 22, 76, 77

Lendvay István, újságíró, az ÉME és a Fajvédő Párt egyik vezetője, a második Nemzetgyűlésbe Cegléd mandátumával kerül be. — 126

Lingauer Albin, szombathelyi lapszerkesztő, szélsőséges legitimista politikus. Az első világháború előtt szabadkőműves páholy tagja, később Horthy, Gömbös és Eckhardt bizalmas környezetéhez tartozik. Az első Nemzetgyűlésben mint a kőszegi kerület küldötte, a KNEP jelöltjeként szerez mandátumot. Az 1922-es választásokon már az Andrássy—Friedrich-párthoz csatlakozik s régi kerületében Rakovszky Ivánnal szemben újra képviselővé választják. 1926—1935-ig kormánytámogató kereszténypárti programmal szerez mandátumot Kőszegen. — 92, 93, 174

Lipták Pál, mérnök, az első Nemzetgyűlésbe a budapesti XVI. választókerület mandátumával, kereszténypárti programmal kerül be. 1920 márciusától augusztusáig kereskedelemügyi államtitkár. — 86

Lovászi Márton, újságíró, liberális politikus, a magyar októberi forradalom idején a Nemzeti Tanács tagja, majd a Károlyi-kormányban kultuszminiszter. A Tanácsköztársaság idején részt vesz a bécsi ellenforradalmi szervezkedésben. A második Friedrich-kormányban külügyminiszter, az Országos Függetlenségi és 48-as Párt elnöke. 1921 januárjában Bécsbe költözik, s ott Garami Ernővel együtt a Jövő című lapot szerkeszti. — 26

Lukács Béla, vitéz, földbirtokos, 1931-től NEP-, majd MÉP-programmal szerzi meg az ónodi kerület mandátumát. 1938-ban földművelésügyi államtitkár, a kormánypárt egyik vezetője. — 275

Lukovich Aladár, földbirtokos, az első Nemzetgyűlésben kisgazdapárti programmal a nagykátai kerület képviselője és a Nemzetgyűlés háznagya. — 45, 46, 86, 97

Madai Gyula dr., c. tankerületi főigazgató, 1922—1939-ig a haj-

dúnánási kerületet képviseli a parlamentben kormánypárti programmal. — 133

Makkai János, újságíró, előbb a Magyarság, majd az Új Magyarság munkatársa, később az Esti Újság szerkesztője. 1935-től kormánypárti képviselő, a második zsidótörvény parlamenti előadója. — 381

Makray Lajos, vitéz, pápai kamarás, 1935—1939-ig a tolnai kerületet képviseli a parlamentben, előbb pártonkívüli, majd NEP- s végül Egyesült Kereszténypárti programmal. 1939-ben a dél-pesti választókerületben Egyesült Kereszténypárti programmal kap mandátumot. — 335

Malasits Géza, szociáldemokrata politikus, lakatos és villanyszerelő munkás, 1905—1919-ig a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Szövetségének titkára, 1924-től 1944-ig Győr város mandátumával nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő. — 131, 142, 173, 381, 382, 385, 386

O'Malley, Owen St. Clair, 1939. május 16—1941 áprilisáig budapesti angol követ. — 414, 430, 431

Marinovich Jenő, a budapesti rendőrség bűnügyi osztályának vezetője, főkapitány-helyettes, 1927-től főkapitány. — 73, 149

Marschall Ferenc földbirtokos, 1934-től államtitkár a Földművelésügyi Minisztériumban, majd 1938-ban márciustól májusig miniszter. 1922-től kormánypárti képviselő, később felsőházi tag. — 297, 331, 335, 336, 354

Marton Béla, földbirtokos, a Prónay-különítmény tagja, a Magyar Országos Véderő Egyesület egyik szervezője és ügyvezető igazgatója, egyike a „tizenkét kapitány"-nak. 1931-től országgyűlési képviselő, Gömbös közvetlen munkatársa, a Nemzeti Egység Pártjának ügyvezető főtitkára, majd a fasiszta munkásszervezetnek, a Nemzeti Munkaközpontnak vezetője. — 270

Masirevich Szilárd, diplomata, 1911-től a közös Külügyminisztériumban teljesít szolgálatot, 1920-ban bécsi ügyvivő, 1921-től követ, 1925-től prágai, 1933 májusától 1936-ig berlini, majd utána 1938-ig londoni követ. — 119

Matolcsy Mátyás, gépészmérnök, 1935—1944-ig országgyűlési képviselő, 1935-ben a nagykátai választókerületben pótválasztáson NEP-programmal szerez mandátumot. 1939-ben mint a Nyilaskeresztes Front képviselője kerül be az Országgyűlésbe. — 336, 416, 417

Mayer János, 1919. augusztus 15—27-ig tárcanélküli (kisgazdaügyi) miniszter, 1921. december 3—1922. június 17-ig és 1924. november 15—1931. augusztus 24-ig földművelésügyi, majd 1931. augusztus 24—1931. december 16-ig tárcanélküli (kisgazda) miniszter, 1921. április 14—június 29-ig egyidejűleg közélelmezési miniszter is. — 13, 86, 90, 91, 132, 221, 222

Mecsér András, különítményes tiszt, 1919 szeptemberétől katonai attasé a berlini magyar követségen, 1931-től kormánypárti képviselő, később az Országos Mezőgazdasági Szociálpolitikai Tanács tagja, Gömbös bizalmas híve. — 244, 339, 470

Melczer László, nagybirtokos, 1910-ben mint a Nemzeti Munkapárt jelöltje kap mandátumot a mezőcsáti kerületben. Később csatlakozik a Nemzeti Középpárthoz, majd 1922 februárjá-

ban belép az Egységespártba. — 94

Meskó Zoltán, 1920—1935-ig kisgazdapárti, egységespárti, majd ellenzéki fajvédő képviselő. 1932 júniusában megalakítja az első nyilaskeresztes pártot (Magyar Nemzetiszocialista Földműves és Munkás Párt). Az 1939-es választásokon Szolnok vármegyében szerez mandátumot. — 86, 88, 128, 130, 140, 143

Mester Miklós, 1939-től kormánypárti képviselő, később a Magyar Megújulás Pártjához csatlakozott. — 429

Miákits Ferenc, szociáldemokrata vezető politikus, a Vas- és Fémmunkás Szövetség titkára. A Tanácsköztársaság idején összeköttetésben áll az ellenforradalmat szervező katonatisztekkel. 1913-tól az SZDP vezetőségi tagja. 1919. november 25—1920. január 15-ig a „koncentrációs" Huszár-kormányban kereskedelmi államtitkár, a Peidl-kormányban kereskedelemügyi miniszter. — 33, 34, 36, 37, 80

Mikes János, gróf, 1911-től szombathelyi püspök, a dunántúli ellenforradalmi mozgalmak egyik szervezője. Legitimista politikus, 1921-ben mindkét legitimista puccs-kísérletben tevékeny szerepet vállal. — 59

Mikecz Ödön, ügyvéd, igazságügyi államtitkár, majd 1938. március 9—november 15-ig igazságügyminiszter. — 297, 331, 332, 341, 344

Milosevics János, pénzügyi tanácsos, miniszteri biztos. Az első Nemzetgyűlésben a cinkotai kerület mandátumát szerzi meg kisgazdapárti programmal. — 86

Milotay István, újságíró, az Új Nemzedék (1913), a Magyarság (1920), majd az Új Magyarság (1943) szerkesztője, illetve főszerkesztője. 1933-ban a mezőcsáti kerület mandátumával, keresztény ellenzéki programmal került a parlamentbe. 1935-ben pártonkívüli, 1939-ben kormánypárti programmal szerez mandátumot Nagykőrösön. 1940 októberében csatlakozik az Imrédy—Jarossféle pártalakulathoz. — 335, 417

Mindszenty (Péhm) József, 1920-tól zalaegerszegi apátplébános, 1944-ben veszprémi püspök, 1945-ben esztergomi érsek lesz. A demokratikus rend és a köztársaság elleni összeesküvés irányítása miatt 1948-ban életfogytiglani börtönre ítélik. 1956. október 30-án az ellenforradalmárok kiszabadítják. November 3-i rádióbeszédében a nagybirtokosok és nagytőkések fasiszta rendszerének helyreállítását hirdette meg. Az ellenforradalom bukása után, a felelősségrevonás elől az USA magyarországi követségére menekült. — 139

Miskolczy Hugó dr., vitéz, 1922-től a székelyhidi járás főszolgabírája. 1935—1944-ig MÉP-programmal a nagylétai választókerület képviselője. — 335, 336

Mokcsay Zoltán, nyug. ezredes, a Nyilaskeresztes Párt egyik alapító tagja. Az 1939. évi választásokon Budapest I. kerületében jut mandátumhoz. — 142, 143

Montgomery, John Flournoy, az Egyesült Államok budapesti követe 1933. augusztus 1—1941. december 31-ig. — 431

Mussolini, Benito, az olasz szocialista mozgalom renegátja, az I. világháború után megszervezi a fasiszta mozgalmat és az olasz uralkodóosztályok fasiszta polgárháborús-fegyveres alakulatait. 1922 októberében az

olasz király miniszterelnökké nevezi ki, 1943. július 25-én a Fasiszta Nagytanács leszavazza. A monarchista Badoglio-kormány fogságából a hitleristák kiszabadítják, és a németek gyámsága alatt működő olasz fasiszta köztársaság feje lesz. 1945. április 28-án Észak-Olaszországban a partizánok elfogják és kivégzik. — 183, 184, 185, 186, 187, 188, 236, 240, 245, 248, 249, 250, 251, 258, 259, 261, 262, 302, 310, 317, 318, 319, 326, 328, 332, 342, 344, 350, 351, 352, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 379, 390, 392, 394, 396, 401, 402, 412, 413, 414, 415, 418, 432, 441

Nádosy Imre dr., 1920—1926-ig országos főkapitány, a frankhamisítási bűnügy egyik főszereplője, a Kúria 1926 októberében három és fél évre ítéli, de 1928 áprilisában kormányzói amnesztiában részesül, majd nyugdíjazzák. — 73, 147—149, 150, 151, 153, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 164, 165, 166, 167, 171

Nagy Emil, ügyvéd, az Esterházy-hitbizomány ügyésze. Az 1922-es választásokon az Egységespárt jelöltjeként szerez mandátumot a jászladányi kerületben. 1923. július 11—1924. február 21-ig igazságügyminiszter. — 100, 102, 106, 117, 333

Nagy Ernő, az 1922-es nemzetgyűlési választásokon a vásárosnaményi kerület mandátumát szerzi meg, liberális (Rassay-párti) programmal. — 103, 107, 131

Nagy László, ügyvéd, Budapest törvényhatósági bizottságának tagja, a Magyar Élet Keresztény Községi Párt igazgatója, az 1939. évi választásokon MÉP-programmal Budapest északi választókerületében kap mandátumot. — 429

Nagy Vince, 1919. januárjától márciusáig a Berinkey-kormány belügyminisztere. 1924 februárjában, időközi választáson, Debrecenben szerez mandátumot, Kossuth-párti programmal. — 128

Nemes Bertalan, ügyvéd, 1922-ben egységespárti programmal kap mandátumot. — 126, 172

Németh Andor, mezőgazdasági szakértő, 1939-től kormánypárti programmal szerez mandátumot, később a Magyar Megújulás Pártjához csatlakozik. — 429

Neubauer Ferenc dr., ügyvéd, Nagyatádi Szabó István csoportjának tagja a Kisgazdapártban. Az 1922-es választásokon, mint az Egységes Párt jelöltje, a nagybajomi kerületben szerez mandátumot. Részt vesz a földreform-törvény előkészítésében. 1925 júniusától 1926 októberéig igazságügyi államtitkár. — 112, 113

Nickl Alfréd, a Külügyminisztérium gazdaságpolitikai osztályának vezetője, rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter. — 405, 406

Nyéki József, tanító, az első Nemzetgyűlésben a makói kerület képviselője, kisgazdapárti programmal. — 86

Oláh György, újságíró, 1924-től a Magyarság, majd az Új Magyarság című lap szerkesztője, 1938-tól az Egyedül vagyunk című folyóirat főszerkesztője. 1939-ben MÉP-programmal Kapuvárott kap mandátumot, az Imrédy—Jaross-csoport egyik vezetője. — 376, 429

Ostenburg-Moravek Gyula, az ellenforradalom uralomrajutása után szervezett, egyik leghírhedtebb tiszti különítmény parancsnoka, a szélső legitimistákhoz csatlakozik, a második

királypuccsban fegyveresen részt vesz csapataival együtt, a puccs leverése után egy időre letartóztatják. Különítménye gyilkolja meg Somogyit és Bacsót, a Népszava munkatársait. — 22, 42, 47, 77, 79

Örffy Imre dr., ügyvéd, kisgazdapárti képviselő. 1920—1944-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (Szekszárd, Tolna vármegye) Keresztény Nemzeti, kisgazdapárti, majd egységespárti programmal, 1937-től felsőházi tag. — 86

Pakots József, író, hírlapíró, több napi- és hetilap munkatársa, 1922—1935-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő demokratapárti programmal. — 129, 133

Pallavicini György, őrgróf, nagybirtokos, legitimista politikus, 1906-tól országgyűlési képviselő, 1917-ben az Esterházy-kormányban miniszterelnökségi államtitkár. A Tanácsköztársaság leverése után a Dunántúl központi kormánybiztosa. 1920—1936-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (Dombóvár). Az 1935-ös választáson Rajniss Ferenccel szemben marad kisebbségben. — 20, 21, 24, 28, 45, 48, 67, 87, 156, 215

Pálffy Daun József, gróf, nagybirtokos, vezérkari százados a „nemzeti" hadseregben, 1916-ban főrendiházi tag. Az 1935-ös, 1939-es választásokon a váli kerületben szerez mandátumot a Nemzeti Egység Pártja programjával. — 67, 68

Pályi Ede, hírlapíró, a Nagyváradi Kereskedelmi Kamara főtitkára, a Magyar Szó c. napilap egyik megalapítója. — 21

Papp Mihály, kisbirtokos, Nagykapos község bírája. 1939—1944 között a felvidéki képviselőkkel hívták be az Országgyűlésbe. 1940-ben belép a Magyar Megújulás Pártjába. — 429

Patacsi Dénes, Baranya megyei kulák, részt vesz a Kisgazdapárt megszervezésében, a „mérsékelt" szárny egyik vezetője. A Huszár-kormányban a Kisgazdaügyi Minisztérium államtitkára, a Simonyi—Semadam-, majd az első és második Teleki-kormányban hadügyi államtitkár. Mindkét Nemzetgyűlésbe a szentlőrinci kerület mandátumával kerül be. — 44

Patay Tibor, földbirtokos, 1917-ben Pest megye főispánja, 1922—1931-ig egységespárti nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő. 1939-ben Pest megyében kap mandátumot. — 172

Paulus, Friedrich, német tábornok, részt vesz a lengyelországi, majd a hollandiai és a franciaországi hadjáratban, a Sztálingrádnál körülzárt és megsemmisített 6. német hadsereg parancsnoka. Szovjet fogságba kerül, 1953-ban a Német Demokratikus Köztársaságban telepedik le. — 445, 446, 465, 469

Peidl Gyula, nyomdász, jobboldali szociáldemokrata politikus, 1909-től 1919. március 21-ig tagja a pártvezetőségnek. A Berinkey-kormányban népjóléti miniszter (1919 január—1919. március 21.). A Tanácsköztársaság kikiáltását ellenzi, funkciót nem vállal. 1919. augusztus 1—augusztus 6-ig miniszterelnök. A Huszár-kormány megalakulása után emigrál, 1921-ben tér haza, az Általános Fogyasztási Szövetkezet elnöke lesz. 1922—1931-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő Szeged II. kerületének mandátumával, a szociáldemokrata parlamenti frakció elnöke.

— 9, 11, 12, 15, 18, 19, 20, 21, 80, 82, 102, 107, 108, 133, 134

Pekár Gyula dr., író, a Kisfaludy Társaság tagja, 1901-ben országgyűlési képviselő. A Tanácsköztársaság idején a „Fehér Ház" elnevezésű ellenforradalmi szervezet elnöke. 1919. augusztus 27—november 24-ig tárcanélküli miniszter (feladata: antant-missziókkal való kapcsolat). 1920 januárjától 1922 júniusáig vallás- és közoktatásügyi államtitkár, 1922—1939-ig kormánypárti nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (Kecskemét, Derecske, Bonyhád). — 80, 174, 175

Perényi Zsigmond dr., báró, titkos tanácsos, Máramaros megye főispánja, majd 1913—1917-ig a Tisza-kormány belügyi államtitkára. A második Friedrich-kormányban, 1919. augusztus 15—1919. szeptember 11-ig belügyminiszter. Az irredenta és soviniszta szervezeteket irányító Magyar Nemzeti Szövetség országos elnöke, a frankhamisítás egyik főszereplője. 1927—1933-ig a komáromi, majd a szepesi kerület országgyűlési képviselője, 1933-ban koronaőrré választják, 1941-ben Kárpát-Ukrajna kormányzói biztosává nevezik ki. — 161, 162, 163, 164, 255

Perlaky György, mérnök, lapszerkesztő, a fővezérség propagandatisztje, majd kisgazdapárti képviselő. 1920—1931-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (Pécsvárad), kisgazdapárti, később egységespárti programmal. — 173

Pesthy Pál, földbirtokos, törvényszéki elnök. 1922—1939-ig a gyönki kerület nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselője kormánypárti programmal. 1924. március 13—1929. január 8-ig igazságügyminiszter, utána az Egységespárt elnöke, a földbirtokrendezés pénzügyi lebonyolítására alakult szövetkezet elnöke. — 160, 236, 354

Petrichevich Horváth Emil, báró, ügyvéd, egyetemi tanár, 1921—1926-ig pénzügyminisztériumi államtitkár. 1925-ben a hatvani kerületben kap mandátumot, egységespárti programmal. — 94, 95

Petró Kálmán, ügyvéd, kormányfőtanácsos, 1931—1944-ig képviselő (Eger), előbb keresztény gazdasági, majd kormánypárti programmal. — 335, 337

Peyer Károly, géplakatos, 1918-ban a Bányamunkások Szakszervezetének titkára. Az SZDP vezetőségi tagja. A Károlyi Mihály-kormány idején vérbefojtja a salgótarjáni bányászok forradalmi fellépését. A Peidl-kormányban belügyminiszter, a Huszár-kormányban, 1920 januárjáig népjóléti miniszter. 1921-ben Bethlen Istvánnal megköti a hírhedt titkos paktumot. 1922—1944-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (Dorog, Budapest—észak). A felszabadulás után az SZDP-ben a jobbszárny irányítója, a kommunistákkal való együttműködés felbomlasztására törekszik. 1947-ben kilép az SZDP-ből és csatlakozik a Radikális Párthoz. A választások után külföldre szökik. — 17, 18, 20, 29, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 82, 96, 132, 133, 135, 160, 196, 200, 455

Pikler Emil, magántisztviselő, 1922-ben a Magántisztviselők Országos Szövetségének elnöke, a nemzetgyűlési választásokon Budapest II. kerületében kap mandátumot, szociáldemokrata programmal. — 15, 102, 103, 106, 107, 129, 130, 134

Pintér Béla, kisgazda, az 1939—1944. évi Országgyűlésben mint a Felvidéki Egyesült Magyar Párt behívott képviselője foglal helyet. 1940-ben belép a Magyar Megújulás Pártjába. — 429

Popovics Sándor, 1918. február 11—1918. október 31-ig pénzügyminiszter, 1924—1935-ig a Magyar Nemzeti Bank elnöke, majd felsőházi tag. — 15

Preszly Elemér, 1920—1935-ig Pest—Pilis—Solt—Kiskun megye főispánja, 1929-ben a Nemzeti Hitelintézet elnöke. 1935 márciusában az újjáalakult Gömbös-kormányban belügyi államtitkár. — 273

Prohászka Ottokár, 1905-től székesfehérvári püspök, az ellenforradalmi mozgalom egyik vezető alakja. Az ellenforradalom uralomra jutása után Horthy híve lesz. — 44

Prónay Pál, az egyik leghírhedtebb ellenforradalmi különítmény parancsnoka, az ÉME vezetőségi tagja, a burgenlandi bandaharcok egyik vezére. — 14, 22, 23, 24, 160, 166, 187

Propper Sándor, kárpitos, 1904-ben a Famunkások Szövetsége központi vezetőségének tagja. 1907-től a Munkásbiztosító Pénztár tisztviselője, majd titkára. Tagja az SZDP vezetőségének. A Tanácsköztársaság idején a jobboldali csoporthoz tartozik. A Tanácsköztársaság megdöntése után a Népszava helyettes szerkesztője, a pártvezetőség tagja, a Bethlen—Peyer-paktum egyik aláírója, 1922—1939-ig parlamenti képviselő (Budapest). — 107, 108, 128, 132

Pröhle Vilmos, nyelvész, egyetemi tanár, fajvédő politikus. Az első nemzetgyűlési választásokon Debrecen II. kerületében nemzeti programmal jut mandátumhoz. — 86

Puky Endre, m. kir. titkos tanácsos. 1920-ban a Magyar—Olasz Bank miskolci fiókjának elnöke, 1922 márciusában Abaúj—Tolna megye, 1922 szeptemberében Miskolc főispánja lesz. 1924—1944-ig kormánypárti programmal képviselő, 1932. október 1—1933. január 7-ig külügyminiszter, azután a Közigazgatási Bíróság elnöke. — 142, 237

Rábai Dezső, Windischgraetz herceg titkára, 1926-ban a frankhamisítás egyik szereplője, a Kúria 10 hónapi börtönbüntetésre ítéli. — 20, 153, 154, 155, 164, 165

Ráday Gedeon, gróf, földbirtokos, 1910—1918-ig a Nemzeti Munkapárt tagja, 1914—1918-ig főrendiházi tag. A Tanácsköztársaság bukása után Pest és Szolnok megye, továbbá Kecskemét városának kormánybiztosává nevezik ki. 1921. április 14—1925. december 3-ig a Bethlen-kormányban belügyi tárcát tölt be, 1921-ben pártonkívüli programmal Pécs I. kerületének képviselője. 1922-ben és 1931-ben Győr mandátumával lesz képviselő. 1935-ben a kormányzó a Felsőház tagjává nevezi ki. — 31, 63, 72, 89, 265

Radocsay László, 1934 júniusától 1939 novemberéig Komárom—Esztergom, illetőleg Győr—Moson megyének és Győr városának a főispánja, 1939. november 9—1944. március 22-ig igazságügyminiszter. — 452

Rajniss Ferenc, újságíró, Gömbös bizalmi embere, 1935-ben pártonkívüli programmal — Pallavicini György őrgróffal szemben — megszerzi a dombóvári kerület mandátumát, az 1939-es választásokon kormánypárti

programmal jut ugyanott mandátumhoz. 1940 októberében csatlakozik az Imrédy—Jarosspárthoz. 1944. október 17—1945. március 7-ig a Kormányzótanács tagja, továbbá vallás- és közoktatásügyi miniszter. A Népbíróság halálra ítélte mint háborús főbűnöst és kivégezték. — 239, 240, 335, 416, 429

Rakovszky István, 1920-ban az első ellenforradalmi Nemzetgyűlés elnöke, 1921 októberében a második királypuccs alkalmával IV. Károly miniszterelnökké nevezi ki, a királlyal együtt Tihanyba viszik, letartóztatják, de rövid idő múltán szabadlábra kerül. Kiszabadulása után csatlakozik Andrássy és Friedrich legitimista pártjához, 1926 után visszavonul a politikai élettől. — 43, 44, 45, 56, 76, 77, 83, 84, 106, 128, 149, 150, 151, 160, 165, 336

Rantzenberger—Ruszkay Jenő, vezérkari őrnagy, majd ezredes. A fővezérség, majd a kormányzó katonai kabinetirodájának beosztottja, az Etelközi Szövetség tagja. — 428

Rassay Károly, ügyvéd, liberális ellenzéki politikus. A Tanácsköztársaság idején részt vesz az ellenforradalmi szervezkedésekben. Az ellenforradalom hatalomra jutása után belép a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjába. A Huszár-kormányban igazságügyi államtitkár. Az Esti Kurír című napilap főszerkesztője. 1920—1944-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (Szeged, Budapest). — 39, 43, 45, 98, 99, 103, 106, 107, 108, 141, 142, 159, 160, 171, 172, 215, 228, 229, 235, 245, 257, 268, 271, 285, 287, 288, 295, 335, 336, 340, 345, 357, 383, 384, 455

Rátz Jenő, altábornagy, 1927-től 1938-ig vezérkari főnök, 1938. május 14—november 15-ig honvédelmi miniszter, 1944. március 22—augusztus 27-ig a Sztójay-kormányban miniszterelnökhelyettes, Szálasi hatalomra jutása után a Felsőház elnöke. A Népbíróság mint háborús bűnöst életfogytiglani kényszermunkára ítélte. — 287, 306, 331

Rátz Kálmán, huszárkapitány, képviselő, közgazdasági író, 1935—1944-ig országgyűlési képviselő (Sárospatak, Budapest II.) NEP, Hungarista-, majd Nyilaskeresztes Párti programmal. — 274, 358, 428

Reisinger Ferenc, szociáldemokrata politikus, asztalosmester, a Berinkey-kormány idején Miskolc kormánybiztos főispánja. 1922—1936-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (Miskolc). — 382

Reményi-Schneller Lajos, 1935-ben a Gömbös-kormány idején kapcsolódott be a politikai életbe. Kormánypárti képviselő, 1938 márciusától minden kormányban pénzügyminiszter. 1946-ban mint háborús bűnöst a Népbíróság halálra ítélte. — 169, 297, 452

Ribbentrop, Joachim von, 1938. február 4-től Németország katonai összeomlásáig birodalmi külügyminiszter. A nürnbergi nemzetközi katonai törvényszék 1946-ban halálra ítélte. — 306, 307, 313, 318, 319, 320, 323, 327, 329, 347, 348, 349, 372, 374, 376, 377, 378, 380, 381, 390, 396, 397, 399, 400, 402, 403, 404, 414, 418, 420, 421, 425, 426, 427, 434, 440, 441, 466, 467

Ricsóy Uhlarich Béla, 1939 januárjától Csongrád megye főispánja, majd 1940-től a Földművelésügyi Minisztériumban ügyosztályvezető, 1943-tól a termelési főosztály vezetője, 1944

márciusától Erdély kormánybiztosa. — 346

Roosevelt, Franklin Delano, amerikai államférfi. 1933—1945-ig négy ízben választják az Egyesült Államok elnökévé, a Hitler-ellenes koalíció kiemelkedő alakja. A háború győzelmes befejezése előtt, 1945. április 12-én halt meg. — 372, 373, 378

Rothenstein Mór, a nyomdászok szakegyesületének és a Szakszervezeti Tanácsnak elnöke. Az 1922-es és az 1926-os választásokon Budapest északi kerületében jut mandátumhoz. — 108

Rubinek István, ügyvéd, Rubinek Gyula fia, a Kisgazdapárt tagja. Az első nemzetgyűlési választáson a monori kerület mandátumát szerzi meg, 1923-ban időközi választás útján jut be a Nemzetgyűlésbe, az eleki kerület mandátumával. Az OMGE választmányi tagja, a Weiss Manfréd család jogtanácsosa, az Egységespárt alelnöke. A frankhamisítás hátterének kivizsgálására kiküldött parlamenti bizottság előadója. 1926—1936-ig országgyűlési képviselő (Elek), egységespárti programmal. — 86

Rubinek Gyula, gazdasági író, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület titkára, majd 1906-tól igazgatója és a Köztelek főszerkesztője, az ellenforradalom győzelme után jelentős szerepet tölt be Nagyatádi Szabó István Kisgazdapártjában. 1919 augusztusától 1920 augusztusáig földművelésügyi miniszter, 1920 júliusától 1920 decemberéig kereskedelemügyi miniszter. — 30, 43, 48, 49, 50, 87

Rupert Rezső dr., ügyvéd, részt vesz az ellenforradalmi szervezkedésben. Mindkét Nemzetgyűlésnek képviselője (Devecser), előbb kisgazda-, majd Rassay-párti programmal. 1927-ben nem jut mandátumhoz. 1935—1944 között újra tagja az Országgyűlésnek (Budapest észak) a Polgári Szabadság Párt programjával. — 117, 127, 130, 133, 160, 285, 381, 383

Sallai Imre, 1931-től a Kommunisták Magyarországi Pártja Központi Bizottságának tagja, 1932. július 29-én Fürst Sándorral együtt a statáriális bíróság hamis vádakra épített ítélete alapján kivégzik. — 211, 224, 225, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 234

Saly Endre, 1920-tól az SZDP gazdasági hivatalának vezetője, tagja a pártvezetőségnek és az ellenőrző bizottságnak. Az 1922-es választásokon a Budapest környéki választókerületben szerez mandátumot. — 133, 427

Schindler Szilárd, altábornagy, a Honvédelmi Minisztérium földi főcsoportfőnöke. — 186

Schnetzer Ferenc, tábornok. Részt vesz a szegedi ellenforradalmi szervezkedésben, 1919 augusztusától november 25-ig honvédelmi miniszter. — 18, 19

K. Schriffert Ferenc, ügyvéd, tartalékos tiszt, a szegedi horthysta hadsereg tagja. 1920-ban leszerel, belép a Kisgazdapártba, megkapja a békésgyulai mandátumot. — 86

Scitovszky Béla, Nógrád megyei földbirtokos, 1910-ben munkapárti programmal képviselővé választják. 1917-ben a Képviselőház alelnöke. Az 1922-es választásokon Balassagyarmaton szerez mandátumot. 1922 augusztusában Gaál Gaszton lemondása után a második Nemzetgyűlés elnöke lesz. 1926. október 15—1931. augusztus

24-ig belügyminiszter. — 165, 176

Scitovszky Tibor, 1899—1921-ig a Kereskedelemügyi Minisztériumban, majd 1921—1922-ig a Külügyminisztériumban dolgozik, 1922-ben a Hitelbank vezetője lesz. 1924. november 16—1925. március 17-ig külügyminiszter, majd lemondása után a Hitelbank vezérigazgatója. — 132

Serédi Jusztinián, 1927—1945-ig esztergomi érsek, bíboros hercegprímás. — 272

Shvoy Kálmán, vitéz, 1919-ben vezérkari ezredes, a „nemzeti első hadsereg" parancsnokságának vezérkari főnöke. 1926 májusában tábornokká nevezik ki, 1931-ben lesz altábornagy, 1934-ben nyugdíjba megy. Szegeden a Nemzeti Egység Pártjával szerez mandátumot 1931-ben. Az Etelközi Szövetség tagja, a Gömbös-féle Nemzeti Egység Pártja országgyűlési képviselője. — 343

Siegler Géza, alezredes, altábornagy, a debreceni 6. dandár parancsnoka. — 325, 327

Sigray Antal, földbirtokos, legitimista politikus, 1904-ben főrendiházi tag, Bécsben az Ellenforradalmi Comité egyik vezetője. A Friedrich-kormány Nyugat-Magyarország kormánybiztosává nevezi ki. A második királypuccs alkalmával csatlakozik a királyhoz, tíz hétig vizsgálati fogságban tartják. Őt bízta meg Habsburg Ottó — gróf Károlyi József halála után — a magyar legitimista politika irányításával. Apponyi halála után e politika legexponensebb képviselője. 1920—1940-ig a körmendi kerületet képviseli a Nemzetgyűlésekben, valamint keresztény ellenzéki programmal az Országgyűlésben. — 45, 59, 67, 150, 156, 215, 216, 235

Siménfalvy Sándor, ezredes, a Kettős Vérszövetség egyik vezetője. Kapcsolatot tart az osztrák fasiszta, nacionalista szervezetekkel. — 163

Simonyi-Semadam Sándor, ügyvéd, az első ellenforradalmi Nemzetgyűlés elnöke, 1920. március 15—1920. július 19-ig miniszterelnök. A KNEP tagja. — 286

Somogyi Béla, szociáldemokrata újságíró, 1918. október 31-től a Károlyi-kormány közoktatásügyi államtitkára. Szembefordul a Tanácsköztársasággal. A proletárdiktatúra bukása után a Szociáldemokrata Röpiratok, majd a Népszava szerkesztője. A lapban még a román megszállás ideje alatt megjelent, Horthyék dunántúli vérengzését leleplező közlemények miatt 1920. február 17-én Horthy parancsára az Ostenburg-különítmény tisztjei meggyilkolták. — 25, 41, 42, 80

Somogyi István, ügyvéd, hírlapíró, legitimista politikus, az első Nemzetgyűlésben KNEP-programmal a hatvani kerületet képviseli. — 55

Somssich László gróf, nagybirtokos, az OMGE elnöke, 1914-től örökös főrendiházi tag. 1920-ban részt vesz a békedelegáció munkájában. Tagja a 36-os bizottságnak, elnöke a Magyar Nemzeti Banknak. — 30, 48, 50

Strache Gusztáv, 1906-ban főügyész-helyettes, majd 1920-ban főügyész. Az Egyesült Nemzeti Keresztény Liga választmányi tagja. Később a budapesti királyi ügyészség elnöke. — 162, 163, 164

Strausz István, köztisztviselő, a Legfőbb Állami Számvevőszék

elnöke. 1918—1920-ig, 1922—1936-ig pártonkívüli ellenzéki képviselő (Marcali). — 335

Sulyok Dezső dr., ügyvéd, 1935—1940-ig pártonkívüli programmal Pápa képviselője. 1945 után a Kisgazdapárt jobbszárnyának egyik vezetője. Jelenleg emigrációban él az USÁ-ban. — 338, 356, 357

Sütő József, építőmunkás, szociáldemokrata nemzetgyűlési képviselő. — 133

Szabó Imre, asztalos, a Peidl-kormányban munkaügyi és népjóléti miniszter. A Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja. 1920 januárjától a Népszava kiadója, 1927 januárjától pedig felelős szerkesztője. Az 1922-es nemzetgyűlési és az 1926-os országgyűlési választásokon a Budapest környéki választókerületben szerez mandátumot. — 20, 133

Szabó István (Nagyatádi), Somogy megyei gazdagparaszt. 1918-ban a Berinkey-kormányban tárca nélküli népgazdasági miniszter. A Kisgazdapárt vezére. Az ellenforradalom hatalomra kerülése után a második Friedrich-kormányban földművelésügyi miniszter, 1919 novemberétől 1920 augusztusáig közélelmezési miniszter. Pártja 1919 november végén egyesül a Rubinek—Sokorópátkai Szabó-féle Földművespárttal. Teleki Pál kormányában 1920. augusztus 15—1921. december 3-ig földművelésügyi miniszter. 1922. június 17—1924. október 9-ig ismét földművelésügyi miniszter. Titkárának, Esküdt Lajosnak panamáiban való részvétel gyanúja miatt lemondásra kényszerül, majd hirtelen meghal. — 13, 15, 20, 25, 28, 30, 35, 50, 51, 56, 59, 63, 64, 65, 72, 73, 74, 75, 80, 83, 85, 86, 87, 88, 89, 93, 98 105, 109, 112, 113, 114, 118, 119, 128, 130, 131, 132

Szabó István (Sokorópátkai), kisgazda, Győr megyei gazdagparaszt. A nagybirtokosok irányításával működő Földművespárt egyik vezetője. 1919. augusztus 27—1920. december 16-ig „kisgazdaügyi" miniszter. — 30, 38, 86, 87

Szabó József, munkás, újságíró, az Igaz Szó megalapítója. Az ÉME egyik vezetője, a keresztényszociális szakszervezetek központi titkára. 1920—1926-ig, majd 1935—1940-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (Budapest III.), a Keresztény Gazdasági Párt programjával. — 62, 108

Szabóky Jenő, mérnök. 1918 végén részt vesz a Kisgazdapárt megszervezésében. 1920—1936-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő (Kalocsa) kisgazdapárti, majd egységespárti programmal. — 86

Szálasi Ferenc, 1919-ben vezérkari őrnagy, az Etelközi Szövetség tagja, 1935-ben megalakítja a Nemzet Akaratának Pártját, 1937-ben a Nemzeti Szocialista Pártot. 1938-ban három évi börtönre ítélik. 1944. október 16-án Horthyval saját magát nevezteti ki miniszterelnöknek. 1944. november 4-én felveszi a „nemzetvezető" címet. Népellenes és háborús bűneiért a Népbíróság halálra ítélte. — 387, 388, 389, 390, 427, 428

Szászy Béla, 1918-ban igazságügyminisztériumi államtitkár. Az első Friedrich-kormányban igazságügyminiszter, majd a második Friedrich-kormányban újra államtitkár. — 119

Széchenyi Viktor, gróf, földbirtokos, főispán, 1895-től örökös főrendiházi tag. 1910-ben csatlakozik a Nemzeti Munkapárthoz,

majd a Nemzeti Középpárt tagja. 1919-ben belép a Kisgazdapártba. 1920—1926-ig nemzetgyűlési képviselő (Mór), 1937-től felsőházi tag. — 87

Szeder Ferenc, a Szociáldemokrata Párt egyik jobboldali vezetője, a Földmunkások Szövetségének elnöke, 1922-től az SZDP központi titkárságán dolgozik, pártvezetőségi tag. Az 1922-es választásokon Békéscsabán szerez mandátumot, az 1926-os, 1931-es és 1935-ös választásokon nem kerül be az Országgyűlésbe, az 1939-es választásokon szociáldemokrata programmal a Budapest környéki választókerületben szerez mandátumot. — 129, 130, 359, 383

Szemere Béla, főorvos, egészségügyi főtanácsos. Az 1939. évi választásokon Jász—Nagykun—Szolnok megyében lép fel a Magyar Szocialista Földműves- és Munkáspárt programjával, s előbb pótképviselő, majd képviselő lesz. — 416

Szijj Bálint, a KNEP és a Kisgazdapárt közös intézőbizottságának tagja, később az Egységespárt egyik vezetője. 1920—1926-ig kisgazdapárti képviselő, 1927-től felsőházi tag, 1930-ban az újjáalakult Kisgazdapárt elnöke lesz. — 44, 86

Szilágyi Lajos, földbirtokos, legitimista politikus. Részt vesz a Kisgazdapárt megszervezésében, de 1920 nyarán kilép a pártból. Mindkét Nemzetgyűlésben a berettyóújfalui választókerület mandátumát szerzi meg. Az 1926-os választásokon újra régi kerületében szerez mandátumot, pártonkívüli kormánytámogató programmal. 1933—1937-ig Bihar megye főispánja, 1938. január 1-től felsőházi tag. — 62, 82, 133, 142

Szmrecsányi György, földbirtokos. A Tanácsköztársaság idején a bécsi ellenforradalmi csoport egyik vezetője. 1919/1920-ban az ÉME országos elnöke. 1920/21-ben a Nemzetgyűlés elnöke és a zalaegerszegi kerület képviselője. — 67, 70

Szmrecsányi Lajos, 1912-től egri érsek. — 272

Szörtsey József, kormányfőtanácsos. A Tanácsköztársaság idején részt vesz az ellenforradalmi szervezkedésben. A Tanácsköztársaság leverése után számos irredenta, fajvédő egyesületben tölt be vezető szerepet. Ügyvezető elnöke a TESZ-nek, alelnöke a Magyar Nemzeti Szövetségnek. A frankhamisítási perben letartóztatják, de a bíróság felmenti. — 164

Szterényi József, báró. 1905-ben a Kereskedelemügyi Minisztérium adminisztratív, 1906-ban pedig politikai álllamtitkára. A Wekerle-kormány kereskedelemügyi minisztere. 1920-ban Budapest VIII. választókerületében szerez mandátumot pártonkívüli programmal. A második nemzetgyűlési választásokon kisebbségben marad. — 194

Sztojakovics (Sztójay) Döme, a „nemzeti" hadsereg hírszerző tisztje, 1925—1933-ig a berlini magyar követség katonai attaséja, 1936-tól berlini követ, 1944. március 22—augusztus 29-ig a németek által megszállt ország miniszterelnöke. 1946-ban mint háborús bűnöst kivégezték. — 256, 299, 324, 329, 347, 359, 363, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 427, 438, 439, 440, 441, 442, 448, 454, 465, 466, 469

Sztranyavszky Sándor, földbirtokos, 1912-től képviselő, 1922—1926-ig Nógrád—Hont megye főispánja. 1926. október 15-től belügyi államtitkár. Az 1926-os

választások alkalmával a salgótarjáni kerület mandátumát szerzi meg egységespárti programmal. Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején a NEP elnöke. 1938. május 14—1938. november 15-ig földművelésügyi miniszter. — 174, 175, 199, 270, 274, 275, 289, 331, 332, 333, 335, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 354, 355, 391

Taby Árpád, vitéz, különítményes tiszt, csendőr-, majd testőrtiszt, társelnöke a TESZ-nek, fontos szerepe van az egri ellenforradalmi megmozdulásban. A kormánypártból átlép a Magyar Megújulás Pártjába. Az 1939. évi választásokon a gyöngyösi kerületben MÉP-programmal nyert mandátumot. — 388

Tahy László, 1920—1924-ig prágai, majd 1933-ig konstantinápolyi magyar követ. — 332, 337

Takách—Tolvay József, gróf, katonatiszt, ezredes. A Tanácsköztársaság idején a bécsi ellenforradalmi csoportban tevékenykedett, a bankgassei rablás egyik vezetője. A Tanácsköztársaság leverése után a Friedrich-kormány bécsi katonai meghatalmazottja. 1920—1923-ig varsói, 1926-ig bukaresti katonai attasé. 1935—1944-ig országgyűlési képviselő (Szentgotthárd, Jászberény) NEP-, majd MÉP-programmal. — 67

Takács József, szociáldemokrata politikus, részt vesz a Földmunkások Országos Szövetségének megszervezésében. Az 1905-ben meginduló Világszabadság című lap munkatársa, majd felelős szerkesztője. 1918-ban a Földmunkásszövetség titkára lesz. A Peidl-kormányban földművelésügyi miniszter. — 20

Tasnádi Kovács József dr., ügyvéd, a Debreceni Takarék- és Hitelintézet jogtanácsosa. Friedrich István csoportjához tartozik. Az 1920-as választásokon Hajdúböszörményben a KNEP programjával győz Bethlen Istvánnal szemben. — 64

Tasnády Nagy András, ügyvéd, 1933-ban az Igazságügyminisztérium adminisztratív államtitkára, 1935-től a Közlekedésügyi Minisztérium politikai államtitkára. 1935—1944-ig országgyűlési képviselő, egységespárti programmal. 1938. november 15—1939. november 9-ig igazságügyminiszter, 1939. december 1-én a Képviselőház elnöke lett. — 331, 451

Tauffer Gábor, ügyvéd, okleveles gyógyszerész, 1926 óta törvényhatósági bizottsági tag, 1931-ben Friedrich-párti programmal szerez mandátumot Budapest északi kerületében. 1935-ben időközi választáson keresztény ellenzéki programmal előző kerületében, az 1939. évi választásokon a Keresztény Nemzetiszocialista Front listáján jutott mandátumhoz. — 336

Teleki Mihály, gróf, vitéz, földbirtokos, 1938 májusától földművelésügyi államtitkár, 1938. november 15—1940. december 30-ig földművelésügyi miniszter. — 331

Teleki Pál, gróf, erdélyi nagybirtokos, egyetemi tanár, 1905—1911-ig országgyűlési képviselő. A Tanácsköztársaság idején Svájcba emigrál, majd a második szegedi ellenforradalmi kormányban külügyminiszter. Az ellenforradalom győzelme után a békeelőkészítő iroda vezetője. 1920. április 19—1920. szeptember 22-ig, 1920. december 16—1921. január 18-ig, majd 1921. április 12—1921. április 14-ig külügyminiszter. 1920. július 19—1921. április

14-ig miniszterelnök. Utána a Menekültügyi Hivatal, majd az irredenta társadalmi egyesületek és szervezetek központjának egyik irányítója. 1939. február 16—1941. április 3-ig miniszterelnök, 1941. január 26—1941. február 4-ig ideiglenes külügyminiszter. 1941. április 3-ára virradóra öngyilkos lett. — 13, 59, 60, 62, 89, 153, 157, 158, 161, 162, 164, 167, 171, 207, 240, 286, 303, 312, 313, 314, 318, 322, 325, 331, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 370, 371, 372, 373, 374, 376, 377, 378, 380, 381, 383, 384, 386, 387, 390, 391, 392, 393, 394, 396, 397, 402, 406, 412, 413, 415, 416, 417, 418, 419, 421, 422, 424, 425, 427, 428, 429, 432, 433, 434, 439, 441, 442, 444, 445, 446, 447, 448, 449, 450, 451, 452, 453, 454, 455, 456, 458, 460

Teleszky János, 1911-ben a Pénzügyminisztérium adminisztratív államtitkára. 1912. április 22—1917. június 15-ig pénzügyminiszter. Az Országos Pénzügyi Tanács és a Magyar Pénzügyi Szindikátus elnöke, felsőházi tag. — 105, 216, 223, 321

Temesváry Imre, földbirtokos, mérnök, 1920—1936-ig Keresztény Kisgazdapárti programmal a szeghalmi kerületben szerez mandátumot. 1936-ban időközi választáson Gyöngyösön, az 1939. évi választáson Hódmezővásárhelyen MÉP-programmal szerez mandátumot. — 86, 222

Thuránszky László, 1939—1944-ig a Miniszterelnökség sajtófőosztályának vezetője, 1944 márciusáig miniszterelnökségi államtitkár. — 428

Tildy Zoltán, református lelkész, politikus. 1930-ban részt vesz a Független Kisgazdapárt megalakításában, s a párt ügyvezető elnöke lesz. Az 1935. évi választásokon a szeghalmi kerületben vereséget szenved Temesváry Imre NEP-képviselővel szemben, azonban a választást petícióval megtámadják, s 1936-ban e kerületben mandátumot kap, melyet megtart 1944-ig. 1944-ben csatlakozik a Magyar Fronthoz, 1945 novemberétől miniszterelnök, 1946—1948-ig köztársasági elnök. 1956-ban aktív szerepet vállalt az ellenforradalmi lázadásban (1956. október 28—november 4-ig Nagy Imre kormányának minisztere), ezért a Legfelsőbb Bíróság Népbírósági Tanácsa hatévi börtönbüntetésre ítélte, hátralévő büntetését az Elnöki Tanács 1960-ban felfüggesztette. — 354

Tisza István, gróf, konzervatív politikus, földbirtokos, a magyar imperializmus vezető képviselője. 1910-től a Nemzeti Munkapárt elnöke. 1903—1905-ig és 1913—1917-ig miniszterelnök. 1918. október 31-én ismeretlen katonák agyonlövik. — 64, 97, 98

Tobler János, kelmefestő, a Keresztényszocialista Országos Szakegyesületek Szövetségének elnöke. 1920-ban a cseh parlament képviselője. 1926—1940-ig országgyűlési képviselő (Budapest környék) a Keresztény gazdasági és Szociális Párt programjával. — 336

Toókos Gyula, százados, a fővezérség tisztje, az Etelközi Szövetség egyik fő szervezője. — 256, 257

Tomcsányi Vilmos Pál dr., jogász, földbirtokos. 1918-ban igazságügyminiszteri tanácsos, 1920. július 19—1922. június 16-ig igazságügyminiszter. 1921. február 19—1921. április 14-ig belügyminiszter. 1920-ban a vásárosnaményi kerületben szerez kisgazdapárti programmal

mandátumot, az 1922-es választásokon a Rassay-párti Nagy Ernő képviselővel szemben vereséget szenved. 1926—1940-ig országgyűlési képviselő (Mezőkászony) egységespárti programmal. 1939-ben nem vállalt mandátumot, mert időközben felsőházi tag lett. — 73, 86, 321, 326

Töreky Géza, 1907-ben törvényszéki, majd ítélőtáblai, s 1921-ben kúriai bíró. 1922-ben a budapesti büntetőtörvényszék másodelnöke, majd 1926-tól elnöke. Később a Kúria másodelnöke és felsőházi tag lesz. 1937—1944 között a Kúria elnöke. Az ő tanácsa ítélkezett több kommunista perben, valamint Hatvany Lajos és Hock János perében. A kommunisták ellen folytatott perek kíméletlenségéről hírhedt bírája volt. — 164, 229, 230

Túrvölgyi Albert, vitéz, a Pénzügyminisztérium szeszipari főosztályának vezetője, 1944-ben, a Sztójay-kormány idején a zsidók anyagi- és vagyoni ügyeinek kormánybiztosa. — 298

Ugron Gábor, főispán, 1917. június 15—1918. január 25-ig belügyminiszter, majd néhány hónapig Erdély királyi biztosa. 1920—1935-ig (Budapest) nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, előbb a Nemzeti Szabadelvű Párt programjával, majd egységespárti programmal. — 44

Újszászy István, tábornok. 1933-ban varsói, 1935—1937-ig prágai katonai attasé. 1939—1942-ig a Honvédelmi Minisztérium kémelhárítási osztályának vezetője, majd a Belügyminisztériumban az Államvédelmi Központ vezetője. — 468, 474

Ulain Ferenc, ügyvéd. A Tanácsköztársaság leverése után megalapítja a Szózat című szélsőjobboldali lapot. A Gömbös-féle csoporthoz tartozik, összeköttetésben áll a Ludendorff-féle német nacionalistákkal. A második Nemzetgyűlésben a barcsi kerületben egységespárti programmal szerez mandátumot. 1926-ban és 1931-ben nem jutott mandátumhoz. A harmincas években Eckhardt Tibor mellett a Kisgazdapárt egyik vezetője, s e programmal szerez 1935-ben mandátumot a csongrádi kerületben. — 100, 104, 105, 114, 130, 161, 162, 163, 164, 166, 264, 265, 273, 274, 275, 282

Ullein-Reviczky Antal, diplomata. 1939—1943-ig a Külügyminisztérium sajtóosztályának, időközben a kulturális osztálynak is vezetője. 1943 végétől 1944 márciusáig stockholmi követ. — 376, 474

Vanczák János, lakatos, szociáldemokrata pártvezér. A Tanácsköztársaság idején a jobboldali szakszervezeti vezetők csoportjához tartozik, aktívan részt vett a proletárdiktatúra megbuktatását célzó aknamunkában, s kapcsolatot tartott az ellenforradalmi tisztekkel. 1920—1926-ig a Népszava szerkesztője. Szerzője annak a cikknek, melyben néhány nappal Somogyi és Bacsó meggyilkolása után az SZDP Horthy kormányzónak felajánlotta szolgálatait. 1922—1931-ig (Budapest) szociáldemokrata programmal nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő. — 37, 80

Varga József dr., 1939. július 25—1943. március 29-ig iparügyi, 1939 októberétől 1943. március 29-ig (ideiglenesen) kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter. — 452, 474

Varjassy Lajos, a Tanácsköztár-

ság idején az aradi és szegedi ellenforradalmi kormányok kereskedelemügyi minisztere. — 26

Várnai Dániel, 1907-től a Népszava politikai rovatvezetője, majd helyettes szerkesztője. 1921-től 1924-ig az SZDP elméleti folyóiratának, a Szocializmusnak a szerkesztője. Az 1922-es és 1926-os választásokon a Budapest környéki választókerületben kap mandátumot. — 133, 188

Vasady-Balogh György, tanár, 1920-ban kisgazdapárti, 1922-ben egységespárti képviselő. — 86

Vass József, katolikus pap, teológiai tanár. 1920 júliusától decemberéig közélelmezésügyi miniszter, 1920 december—1922 júniusig kultuszminiszter, utána, 1930. szeptember 8-ig népjóléti és munkaügyi miniszter. 1927-től kalocsai nagyprépost. — 63, 73, 75, 84, 174, 189, 192, 203—205, 207—209, 267

Vázsonyi Vilmos dr., ügyvéd, polgári demokrata pártvezér, legitimista politikus. 1901-től országgyűlési képviselő. 1917-ben az Esterházy-kormányban igazságügyminiszter, a Wekerle-kormányban választójogi, később igazságügyminiszter. A Wekerle-kormány lemondása után belső titkos tanácsosi címet kap. 1918. október 31. után emigrál, s csak 1919 szeptemberében tér vissza, amikor újjászervezi a Demokrata Pártot. Közreműködik a Horthy budapesti bevonulását elősegítő politikai megegyezés megkötésében, ezután csakhamar ismét elhagyja az országot. 1921 elején tér haza, s átveszi a Demokrata Párt vezetését. Az 1920-as és 1922-es választások alkalmával Budapest VI. kerületben szerez mandátumot. A frankbizottság kisebbségi véleményének megszerkesztése után, 1926 májusában meghal. — 26, 142, 160

Vértes Vilmos István, az 1920-as nemzetgyűlési választások alkalmával kisgazdapárti, az 1926-os országgyűlési választások alkalmával egységespárti programmal szerez Mezőtúron mandátumot. — 86

Vészi József, liberális újságíró, az ellenforradalom idején a kormány félhivatalos német nyelvű lapjának, a Pester Lloydnak a főszerkesztője. — 257

Villani Frigyes, 1923—1925-ig prágai, 1925—1928-ig bukaresti, 1928—1933-ig párizsi, majd 1933—1942-ig római követ. — 395, 396, 399, 400, 401, 402

Vörnle János, diplomata, 1938—1942-ig a külügyminiszter állandó helyettese, 1942—1944-ig ankarai követ. — 470

Walko Lajos, 1919 szeptemberében a Pénzügyminisztérium adminisztratív államtitkára. 1921-ben a Külügyminisztériumba kerül, ahol rendkívüli követ és meghatalmazott miniszter lesz. 1922. június 16—1926. október 15-ig kereskedelemügyi miniszter. Az 1926-os választásokon a bajai kerületben jut mandátumhoz. 1925. március 17-től ideiglenesen, 1926. október 15—1930. december 9-ig külügyminiszter. — 165, 219, 221

Weiss Fülöp, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Textilgyárosok Országos Egyesületének elnöke, a Magyar Nemzeti Bank főtanácsosa, 1917-től felsőházi tag. — 219

Weizsäcker, Ernst von, Baron, német diplomata, 1936—1938-ig a német külügyminisztérium politikai osztályának a vezetője, 1938—1943-ig a külügyminisztérium államtitkára, majd Né-

metország katonai vereségéig a Harmadik Birodalom vatikáni nagykövete. — 362, 394, 395, 467, 468

Wekerle Sándor, ifj., Wekerle Sándor miniszterelnök fia, 1928. szeptember 7—1931. augusztus 24-ig pénzügyminiszter, felsőházi tag. — 212, 215

Welles, Sumner, amerikai diplomata, Roosevelt elnök munkatársa, 1937—1943-ig az Egyesült Államok helyettes külügyminisztere. — 415, 471

Werth Henrik, tábornok, 1919-ben Horthy fővezérségén dolgozott, 1931 szeptemberétől 1936 márciusáig a pécsi 4. honv. vegyes dandár parancsnoka, 1938 októberétől 1941 szeptemberéig vezérkari főnök. — 328, 418, 424, 446, 461, 468, 470, 472, 476

Windischgraetz Lajos, herceg, nagybirtokos, legitimista politikus, az Etelközi Szövetség és más titkos társaságok tagja. Az I. világháború végén a közös Külügyminisztériumban az első osztály főnöke. 1918 januárjától tárca nélküli miniszter, a közélelmezési ügyek vezetője. Az első nemzetgyűlési választásokon Sárospatakon szerzett mandátumot. — 10, 147, 150, 151, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 274

Wolff Károly, földbirtokos, 1907-ben külügyminisztériumi osztálytanácsos, a Tanácsköztársaság leverése után a Fővárosi Keresztény Községi Párt elnöke, az ÉME igazgatósági, a TESZ választmányi tagja. 1922—1939-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő, jelentős szerepet tölt be a főváros törvényhatósági bizottságában. — 222, 223, 228

Zadravetz István, ferencesrendi szerzetes, a szegedi rendház főnöke, a szegedi Antibolsevista Komité tagja, a Prónay-különítmény hírhedt lelkésze. Tagja az Etelközi Szövetség Vezéri Tanácsának. 1920-ban a pápa tábori püspökké nevezi ki. Részt vesz a frankhamisításban is, de nem kerül bíróság elé. — 154, 309

Zákány Gyula, a KNEP tagja, az első nemzetgyűlési választáson a tapolcai kerület mandátumát nyeri el. A kiviteli panama-ügy egyik főszereplője. — 113

Zeöke Antal dr., a Földművelésügyi Minisztériumban Nagyatádi Szabó titkára, a kiviteli panamaügyek egyik főszereplője, a Kisgazdapárt tagja. Mindkét nemzetgyűlési választáson a gyomai kerület mandátumát szerzi meg, s ezt meg is tartja, 1936-ig. — 112

Zichy Gyula, gróf, 1905-ben pécsi püspök, 1923-ban a kalocsai érseki szék apostoli adminisztrátora, 1924-ben kalocsai érsek. — 204

Zichy János, gróf, nagybirtokos, legitimista politikus. 1925-ben megalakítja a Keresztény Gazdasági és Szociális Pártot. 1922—1944-ig nemzetgyűlési, majd országgyűlési képviselő. — 162, 163, 335, 337

Zsidó Sándor, ügyvéd, 1939-ben kormánypárti programmal szerez mandátumot, 1940. október 7-én csatlakozik a Magyar Megújulás Pártjához. — 429

Zsindely Ferenc, 1931—1944-ig kormánypárti képviselő, 1938-tól a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban, 1939-től a Miniszterelnökségen államtitkár, 1943 márciusától 1944. március 22-ig kereskedelem- és közlekedésügyi miniszter. — 428, 474

Zsirkay János, fajvédő képviselő, az 1922-es választásokon a tarpai kerület mandátumát szerzi meg. — 131

Zsitvay Tibor, ügyvéd, 1919-ben a KNEP egyik szervezője, kecskeméti kormánybiztos. Az ellenforradalom hatalomra jutása után tagja a KNEP-nek, majd a disszidens csoporthoz tartozik. 1922-től tagja, 1924-től alelnöke, 1926-tól elnöke a Nemzetgyűlésnek. A második nemzetgyűlési választásokon Kecskeméten szerez mandátumot. 1929 februárjától 1932 októberéig igazságügyminiszter, később a kormánypárt egyik szervezője, 1922—1929-ig kormánypárti képviselő. — 173, 211, 228, 354

1919.

augusztus 1. A Budapesti 500-as Munkás- és Katonatanács ülése, a Tanácsköztársaság kormánya lemond, megalakul a Peidl-kormány.
augusztus 2. A Peidl-kormány rendeletei: amnesztia a letartóztatott ellenforradalmároknak, a forradalmi törvényszékek megszüntetése, a régi bírósági szervezet visszaállítása, az 1919. március 21-ét megelőző államforma proklamálása.
augusztus 2. A magyar Vörös Hadsereg néhány alakulata folytatja a harcot, visszafoglalják Szolnokot, Székesfehérvárott a Vörös Őrség megütközik a tiszti különítményekkel.
augusztus 2. A párizsi Ötös Tanács tudomásul veszi a Peidl-kormány megalakulását.
augusztus 3. A Vörös Őrség feloszlatása, a régi rendőrség visszaállítása.
augusztus 4. Az antant megszünteti a Magyarország elleni blokádot.
augusztus 4. A román csapatok bevonulnak Budapestre.
augusztus 5. Az olasz és az angol kormány megbízottai tárgyalnak a Peidl-kormánnyal.
augusztus 6. Újabb kormányrendeletek: az ipari és kereskedelmi vállalatok szocializálásának megszüntetése, a kiosztott földek visszaadásának tervezete, jelentkezési felhívás a volt csendőrtisztekhez.
augusztus 6. Az ellenforradalmárok puccsal lemondatják a Peidl-kormányt, megalakul a Friedrich-kormány, József főherceg kormányzó lesz.
augusztus 7. A Friedrich-kormány első rendelete: a köztulajdonba vett földeket visszaadják a földbirtokosoknak.
augusztus 9. Horthy ellentengernagy létrehozza az ellenforradalmi hadsereg fővezérségét.
augusztus 15. Megalakul a második Friedrich-kormány.
augusztus 17. A Gyáriparosok Országos Szövetsége 50%-kal csökkenti a munkabéreket.
augusztus 23. József főherceg az antant-hatalmak felszólítására lemond a kormányzóságról, megalakul az új Friedrich-kormány.

augusztus 24. Újra megalakul a Szociáldemokrata Párt.
szeptember 3. A Friedrich-kormány érvényteleníti a Tanácsköztársaság idején kötött mezőgazdasági kollektív szerződéseket.
szeptember 3. Megalakul az Egyesült Kisgazda- és Földműves Párt Sokorópátkai Szabó István és Rubinek Gyula vezetésével.
szeptember 6. A tatabányai bányászok sztrájkja. Összeütközés a csendőrség és a bányászok között.
szeptember 28. Budapesten újra megjelennek a napilapok, köztük a Népszava is.
október 23. A párizsi békekonferencia megbízásából Budapestre érkezik sir George Clerk, hogy koncentrációs kormányt hozzon létre.
november 15. A Vörös Hadsereg elfoglalja Omszkot, Kolcsak székhelyét.
november 16. Horthy a tiszti-különítmények élén bevonul Budapestre.
november 23. Megalakul a koncentrációs kormány, Huszár Károly elnökletével.
november 25. Clerk a békekonferencia nevében elismeri az új magyar kormányt.
november 29. A Nagyatádi Szabó István vezette Kisgazda Párt egyesül a Rubinek—Sokorópátkai Szabó-féle Kisgazdapárttal, az új párt neve: Országos Kisgazda- és Földmunkás Párt.
december 2. A Huszár-kormány megkapja a meghívást a béketárgyalásokra.
december 6. A Huszár-kormány rendelete az internálásról.
december 6. Az OMGE nagygyűlésen foglal állást a földreform ellen.
december 18. Az SZDP választmányi ülése követeli Peyer és Miakits visszahívását a kormányból.
december 18. A halálra ítélt Lenin-fiúkat kivégzik.
december 29. Kivégzik Korvin Ottót és László Jenőt.

1920.

január 10. Ratifikálják a német békeszerződést.
január 15. Az SZDP a tömegek nyomására visszahívja képviselőit a koncentrációs kormányból, elhatározza, hogy nem vesz részt a választásokon.
január 16. A szövetséges és társult hatalmak képviselői Párizsban átadják a békefeltételeket a magyar küldöttségnek.
január 25—27. Nemzetgyűlési választások a Dunántúlon, Budapesten és a Duna—Tisza közén.
február 1. A Horthy kormányzói megválasztását célzó akció kezdete: a szombathelyi népgyűlés Horthy fővezér jelölését javasolja az összeülő Nemzetgyűlésnek.
február 4. A nagykövetek tanácsa nyilatkozatban foglal állást a Habsburg restaurációs kísérletek ellen.

február 10. Átnyújtják a magyar kormány válaszát a békefeltételekre.
február 16. Ünnepélyes szentmise után megkezdi ülésezését az első Nemzetgyűlés.
február 17. Somogyi és Bacsó meggyilkolása. — Február 20. Huszár miniszterelnök napirend előtti bejelentése a gyilkosságról és a gyilkosság megtorlásáról. — 1930. november 22-én a Budapesti Királyi Ítélőtábla megszünteti az eljárást a gyilkosok ellen.
február 27. A Nemzetgyűlés elfogadja az alkotmányosság helyreállításáról szóló törvényjavaslatot.
március 1. A Nemzetgyűlés, a tiszti különítmények fegyveres asszisztenciája mellett Horthy Miklós ellentengernagyot kormányzóvá választja. A kormányzóválasztás után a Huszár-kormány benyújtja lemondását Horthynak.
március 13—17. Sikertelen katonai felkelés (Kapp—Lüttwitz-féle puccs) Berlinben.
március 14. Megalakul az új kormány, Simonyi—Semadam Sándor elnökletével.
április 1. Horthy bevonul a királyi várba.
április 11. A nemzeti hadsereg a Vérmezőn felesküszik Horthyra.
április 19. Horthy Teleki Pál grófot külügyminiszterré nevezi ki.
április 23. A GYOSZ tisztelgő látogatást tesz Horthynál.
május 6. Az antant legfőbb tanácsa elutasítja a magyar ellenjavaslatot, és véglegesnek nyilvánítja a magyar békeszerződést.
május 27. A csehszlovák Nemzetgyűlés két kamarájának együttes ülésén Masarykot a csehszlovák köztársaság elnökévé választják.
június 4. Az antant és Magyarország képviselői Trianonban aláírják a békeszerződést.
június 8. Az USA felveszi a kereskedelmi kapcsolatot Szovjet-Oroszországgal.
június 20—augusztus 9. Nemzetközi szállítómunkás bojkott Magyarország ellen, tiltakozásul a fehér terror miatt.
június 26. Megbukik a Simonyi—Semadam-kormány. — Július 8. Horthy Bethlen István grófot bízza meg kormányalakítással. — Július 14. Bethlen gróf visszaadja megbízatását. — Július 19. Az új kormányt Teleki Pál gróf alakítja meg.
július 3. Megkezdődik Budapesten a népbiztosok perének tárgyalása.
július 5. A szovjet kormány elfogadja Nagy-Britannia ajánlatát a kereskedelmi kapcsolatok felvételéről.
július 8. A Budapesti Hadosztálybíróság Stromfeld Aurél ezredest, a magyar Vörös Hadsereg vezérkari főnökét háromévi súlyos börtönre ítéli.
augusztus 5. A magyar Nemzetgyűlés elfogadja a kormányzó jogkörének kiterjesztéséről szóló törvényjavaslatot.
augusztus 14. Csicserin szovjet külügyi népbiztos távirata Telekihez a perbe fogott népbiztosok ügyében.

augusztus 15. Horthy Nagyatádi Szabót földművelésügyi miniszterré nevezi ki. — Augusztus 18. Nagyatádi Szabó beterjeszti a földreformról szóló törvényjavaslatot.
augusztus 22. Haller kultuszminiszter beterjeszti a Nemzetgyűlésben a numerus claususról szóló törvényjavaslatot.
augusztus 25. Tomcsányi igazságügyminiszter törvényjavaslatot terjeszt a Nemzetgyűlés elé, az „állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről".
augusztus 25. Megjelenik a kormány rendelete a vitézi telkekről.
szeptember 1. A Nemzetgyűlés megszavazza a botbüntetésről szóló törvényjavaslatot.
október 27. A Nagykövetek Tanácsa szabad várossá nyilvánítja Danzigot.
november 12. A Nemzetgyűlés elfogadja a földreformról szóló törvényjavaslatot.
november 15. A Népszövetség negyvenkét tagállamának első ülése.
december 2. A Teleki-kormány Korányi pénzügyminiszter parlamenti leszavaztatása miatt benyújtja lemondását.
december 15. Ausztriát felveszik a Népszövetségbe.
december 16. Megalakul az új Teleki-kormány.
december 24. Megjelenik Horthy amnesztia-rendelete, mely kiterjed a Nemzetgyűlés összeülése előtt elkövetett fehérterrorista gyilkosságok tetteseire.
december 28. Négy halálos ítélettel véget ér a népbiztosok pere.

1921.

január 16—18. Sztrájk az Esztergom megyei szénbányákban.
február 3. A kormányzó-párt leszavazza Teleki miniszterelnököt a király-kérdésben. —
Február 4. A Nemzetgyűlés a király-kérdésben bizalmat szavaz a kormánynak.
február 18. Megalakul a liberális blokk, a Polgárok és Munkások Szövetsége.
március 14. A Nemzetgyűlés elfogadja az „állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről" szóló törvényjavaslatot (1921 : III. tc.).
március 14—26. Csehszlovák—magyar tárgyalások Bruckban.
március 26—április 5. IV. Károly első puccskísérlete.
április 13. Lemond a Teleki-kormány.
április 14. Az új kormányt Bethlen István gróf alakítja meg. —
Április 19. Bemutatkozik a Parlamentben a Bethlen-kormány.
április 23. Románia és Csehszlovákia kölcsönös segélynyújtási szerződést kötnek esetleges magyar támadás elhárítására. —
Június 3. Románia és Jugoszlávia kölcsönös segélynyújtási szerződést kötnek, ezzel létrejön a kisantant.

május 2. A Szövetségesek londoni konferenciája elhatározza a Ruhr-vidék megszállását.
június 10—23. Csehszlovák—magyar tárgyalások Bruckban és Marianské-Lázněban.
július 26. A trianoni béke ratifikációja.
augusztus 8. Rigában aláírják a szovjet—magyar fogolycsere-egyezményt.
augusztus 22. A magyar hadsereg bevonul a pécs-baranyai területre.
augusztus 29. Az USA különbékét köt Magyarországgal.
szeptember 12. Letartóztatják Esküdt Lajost és társait.
szeptember 21. Pártközi megegyezés a nyugat-magyarországi kérdés, a pénzügyi helyzet és a kiviteli panamák ügyében.
október 11—13. A velencei konferencia Burgenlandról tárgyal.
október 20—24. A második legitimista államcsíny-kísérlet.
November 6. A Nemzetgyűlés elfogadja a Habsburg-ház trónfosztását kimondó törvényjavaslatot.
november 14. A Bethlen-kormány lemond. —
December 3. Megalakul a második Bethlen-kormány.
december 14—15. Népszavazás Sopronban és Sopron környékén a terület hovatartozásáról. A népszavazás eredménye: Magyarországra 15 334, Ausztriára 8227 szavazat esett.
december 22. Aláírják a kormány és a Szociáldemokrata Párt között létrejött egyezményt.

1922.

január 10—23. Kizárják a Ganz Vagongyár összes munkását.
február 2. Megalakul az Egységespárt; a disszidens képviselők Bethlen gróf vezetésével belépnek a Kisgazdapártba.
február 6. Pápává választják Ratti milánói érseket, aki XI. Pius néven foglalja el trónját.
február 16. Lejárt a Nemzetgyűlés kétéves mandátuma. A kormányzó a Nemzetgyűlést feloszlatja.
március 2. Megjelenik a Bethlen-kormány választójogi rendelete.
március 10—április 12. Vasmunkássztrájk a fővárosban és környékén.
április 1. Habsburg Károly Madeira szigetén meghal.
április 3. Pokolgépes-merénylet az Erzsébetvárosi Kör ellen. A merénylet következtében tízen meghaltak és tízen súlyosan megsebesültek.
április 16. Szovjet-Oroszország és Németország képviselői egyezményt írnak alá Rapallóban diplomáciai, továbbá kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok létesítéséről.
május 28—29., június 6., június 12—13. Nemzetgyűlési választások Magyarországon.
június 16. Megalakul a harmadik Bethlen-kormány.
június 19. Összeül a második Nemzetgyűlés.

június 24. Nacionalista merénylők meggyilkolják Walter Rathenau német külügyminisztert.
július 28—augusztus 24. A salgótarjáni bányászok sztrájkja.
augusztus 17—28. A budapesti vasmunkások sztrájkja.
augusztus 31. Csehszlovákia és Jugoszlávia kölcsönös segélynyújtási szerződést kötnek esetleges magyar támadás elhárítására.
szeptember 18. Magyarországot felveszik a Népszövetségbe.
október 13. Kizárják a Ganz-Danubius gyár munkásait.
október 19. Lloyd George lemond, konzervatív párti kormány alakul.
október 25. A Vörös Hadsereg elfoglalja Vladivosztokot.
október 26. Olasz fasiszta csapatok Mussolini vezetésével bevonulnak Rómába. A hatalmon levő Facta-kormány lemond. A király Mussolinit nevezi ki miniszterelnökké.
december 11. Megalakul a magyar Munkaadók Központja, elnöke ifj. Chorin Ferenc.
december 20. Megalakul a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége (Szovjetunió).

1923.

január 11. Megkezdődik a Ruhr-vidék megszállása.
február 21. A budapesti törvényszék Károlyi Mihály grófot bűnösnek mondja ki felségsértés és hűtlenség bűntettében, és vagyonának elkobzására ítéli.
február 27—március 24. 60 000 vasmunkás sztrájkol Magyarországon.
május 2—5. Bethlen és Kállay párizsi tárgyalásai a Magyarországnak nyújtandó kölcsönről.
május 7—10. Bethlen és Kállay Londonban tárgyal Magyarország pénzügyi helyzetéről és a lehetséges külföldi kölcsönökről.
május 16. Bethlen és Kállay Rómában tárgyal a Magyarországnak nyújtandó kölcsönről.
július 31. 6000 budapesti téglagyári munkás sztrájkja.
augusztus 2. Gömbös és társai kilépnek az Egységespártból, és megalakítják a Fajvédő Pártot.
augusztus 24—szeptember 14. A budapesti malomipari munkások sztrájkja.
szeptember 5—24. Bethlen gróf miniszterelnök, Daruváry külügyminiszter és Kállay pénzügyminiszter genfi tárgyalásai a külföldi kölcsönről.
szeptember 22. Forradalmi harcok Bulgáriában.
szeptember 24. Bethlen miniszterelnök Genfben megegyezik Beneš cseh külügyminiszterrel, a határátlépések megkönnyítésére, az állampolgárság és illetékesség kérdésére, a propagandaügyre és a magyar kölcsönre vonatkozólag.
október 23—25. Általános sztrájk és fegyveres felkelés Hamburgban.
november 7. Letartóztatják Budapesten Ulain Ferencet és társait.

november 8—9. A Ludendorff—Hitler-puccs Münchenben.
november 30. A Népszövetség pénzügyi bizottsága 250 millió aranykoronában állapítja meg a Magyarországnak nyújtandó kölcsön összegét.

1924.

január 19. A Népszövetség magyar albizottsága elfogadja Londonban a pénzügyi bizottság javaslatát a kölcsönről.
január 21. V. I. Lenin halála.
január 23. Angliában munkáspárti kormány kerül hatalomra. (Miniszterelnök: Ramsay MacDonald.)
január 25. Francia—csehszlovák katonai egyezmény esetleges német és magyar támadással szemben.
február 2. Anglia elismeri a Szovjetuniót.
Február 5-én Ausztria, március 8-án Görögország, március 15-én Svédország, május 31-én Kína, augusztus 1-én Mexikó, október 28-án Franciaország, 1925. január 25-én Japán felveszi a diplomáciai kapcsolatot a Szovjetunióval.
február 7. A Szovjetunió és Olaszország szerződést köt diplomáciai kapcsolatok létesítéséről, továbbá a kereskedelemről és a tengeri hajózásról.
február 25. Diplomáciai kapcsolatok létesülnek a Szovjetunió és Ausztria között.
március 14. A kisantant képviselői aláírják Genfben a Magyarországnak nyújtandó kölcsönről szóló jegyzőkönyvet.
március 17—25. A dorogi és pilisvörösvári bányászok sztrájkja.
március 31. A Nemzetgyűlés elfogadja a földreform-novellát (1924 : VII. tc.).
április 7—május 3. A budapesti hírlapszedők sztrájkja.
április 8. A Népszövetség az amerikai J. Smith-t nevezi ki magyarországi főbiztosává.
április 17. A Jóvátételi Bizottság elfogadja az ún. Dawes-tervet a német jóvátétel ügyében.
április 18. A magyar Nemzetgyűlés elfogadja a szanálási törvényjavaslatokat (1924 : IV. tc., 1924 : V. tc. és az 1924 : VI. tc.).
május 1. Smith népszövetségi főbiztos megkezdi működését Magyarországon.
június 24. A Magyar Nemzeti Bank alakuló közgyűlése.
július 2. Kibocsátják a magyar népszövetségi kölcsönt Londonban, New Yorkban és Stockholmban.
július 10. Rómában a fasiszták meggyilkolják Giacomo Matteotti olasz szocialista képviselőt.
július 21. Kormányzói amnesztiát kapnak az 1921 októberi király-puccs szabadlábon levő vádlottai, köztük Andrássy Gyula gróf, Sigray Antal gróf, Rakovszky István, Gratz Gusztáv, Beniczky Ödön.

augusztus 8. Anglia és a Szovjetunió kereskedelmi egyezményt köt.
augusztus 26. Megkezdődik az Esküdt-per (a kiviteli panamák bűnügye) törvényszéki tárgyalása.
Október 9. Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter bejelenti lemondását. — Október 31. Nagyatádi Szabó váratlanul meghal.
augusztus 26. Berlinben magyar—szovjet tárgyalások kezdődnek a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatok felvételéről.
Szeptember 12. Az egyezményeket aláírják.
október 10. A Minisztertanács elfogadja a Berlinben aláírt magyar—szovjet szerződéseket.
október 30. Az angliai választásokon a konzervatív párt többséget szerez, a munkáspárti kormány megbukik.
november 13. A magyar kormány kéri a magyar—szovjet szerződések december 5-én lejáró ratifikálási határidejének négy hónappal való meghosszabbítását.
November 26. A szovjet kormány kéthónapos halasztáshoz járul hozzá. — 1925. január 24. A szovjet kormány hozzájárul a ratifikáció határidejének április 12-ig való meghosszabbításához. — Április 14. A szovjet kormány elutasítja a ratifikáció újabb elhalasztására irányuló kérelmet.
november 15. Részleges magyar kormányátalakítás.
Korányi báró pénzügyminiszter távozik, a pénzügyi tárcát Bud János veszi át. Nagyatádi Szabó halála után a földművelésügyi tárcát Mayer János, az Egységespárt kisgazda csoportjának új vezetője kapja meg. Scitovszky Tibor külügyminiszter lesz.
november 28. Parlamenti vita Bethlen szerepéről az Esküdt—Nagyatádi Szabó-féle kiviteli panamákkal kapcsolatban.
December 1. A parlamenti csoportokból alakult Demokratikus Ellenzéki Szövetség kimondja a parlamenti passzivitást.
november 29. A belügyminiszter megvonja a Népszavától az utcai árusítás jogát.
december 11. A Nemzetgyűlés megszavazza a házszabályokat megszigorító javaslatot.
december 31. A Népszava közzéteszi az 1921 decemberében kötött Bethlen—Peyer paktum szövegét.

1925.

február 4—április 14. Bányászsztrájk Tatabányán a munkaidő meghosszabbítása ellen.
február 27. Bud pénzügyminiszter beterjeszti a parlamentben az első arany-költségvetést.
Március 18. A törvényjavaslatot a Nemzetgyűlés elfogadja (1925 : IX. tc.).
április 7. Megalakul a Magyarországi Szocialista Munkáspárt (MSZMP).

április 26. Hindenburgot a Német Birodalom elnökévé választják.
május 21—22. Fővárosi törvényhatósági bizottsági választások Budapesten. A Demokratikus Blokk választási győzelmet arat.
május 31. A liberális Az Újság című lap közli Beniczky írásbeli vallomását a Somogyi—Bacsó-gyilkosságról. A lapot elkobozzák.
június 1. Beniczky Ödönt letartóztatják.
június 27. Megkötik a magyar városi kölcsön-szerződést a New York-i Speyer-bankházzal.
június 30. Az MSZMP elnökét, Vági Istvánt és a párt több vezetőjét letartóztatják.
július 7. A Nemzetgyűlés elfogadja az új választójogi törvényjavaslatot (1925 : XXVI. tc.).
augusztus 18—21. A Kommunisták Magyarországi Pártjának I. kongresszusa Bécsben.
november 5—16. A locarnói konferencia.
december 14. Hágában letartóztatják Jankovichot és két társát hamis ezerfrankosok forgalombahozatala miatt.
december 18—31. Az SZKP XIV. kongresszusa határozatokat fogad el a szocialista iparosítás megkezdéséről.
december 24—25. A magyar Szociáldemokrata Párt XXIII. kongresszusa.

1926.

január 2—7. A leleplezett frankhamisítók egy csoportjának letartóztatása.
Január 18. A Képviselőház pártközi értekezlete parlamenti vizsgálóbizottságot küld ki a frankhamisítási ügy politikai vonatkozásának kiderítésére. — Január 22—február 23. A frankhamisítási ügy parlamenti vizsgálóbizottságának ülései.
február 25. Gaál Gaszton vezetésével megalakul az Agrárpárt.
április 24. Létrejön a szovjet—német semlegességi szerződés.
április 27. A salgótarjáni bányászok éhségfelvonulása.
május 7—26. A frankhamisítási bűnper törvényszéki tárgyalása.
Augusztus 24. A Tábla helybenhagyja a törvényszék ítéletét. — Október 14. A Kúria Nádosy büntetését három és fél évre mérsékli.
június 25. Megjelenik a magyar kormány rendelete a városi lakások és lakbérek fokozatos felszabadításáról (5208/1926. Me.).
július 1. A népszövetségi főbiztos magyarországi működése megszűnik, az ellenőrzést kisebb hatáskörű népszövetségi megbízottak veszik át.
szeptember 8. Németország belép a Népszövetségbe.
október 14. A Bethlen-kormány — miután a kúriai ítélet lezárta a frankhamisítási bűnügyet — formálisan benyújtja lemondását.
október 15. Horthy nem fogadja el a kormány lemondását. Bethlen

még ugyanezen a napon átalakítja kormányát: Walko külügyminiszter, Hermann Miksa kereskedelemügyi, Scitovszky Béla belügyminiszter lesz.

november 11. A Nemzetgyűlés elfogadja a felsőházról szóló törvényjavaslatot (1926 : XXII. tc.).

december 8. Vácrátóton, a választáson a csendőrség fegyvert használt: két halott, három sebesült.

december 8—10. Képviselőházi választások. Az Egységespárt fölényes győzelmet arat.

1927.

január 3—10. Felsőházi tagok választása.

január 29. Horthy megnyitja az Országgyűlést.

február 27. Szántó Zoltánt kommunista szervezkedés miatt letartóztatja a rendőrség.

április 2. Bethlen Rómába utazik az olasz—magyar szerződés megkötésére.

Április 3. Mussolini—Bethlen tárgyalás. — Április 5. Aláírják az olasz—magyar barátsági szerződést. — Május 19. A Képviselőház elfogadja az olasz—magyar szerződést.

május 13. Az Arkosz londoni orosz külkereskedelmi vállalat helyiségeiben házkutatást tart a rendőrség.

Május 24. Baldwin angol miniszterelnök bejelenti, hogy megszakítják a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatot a Szovjetunióval.

május 23. Budapest főváros közgyűlése elfogadja a 20 millió dolláros külföldi kölcsönt.

június 21. Rothermere lord cikket írt a Daily Mailben „Magyarország helye a nap alatt" címmel, és követeli a trianoni béke revízióját.

július 9. A Bethlen-kormány Minisztertanácson foglalkozik a növekvő drágasággal.

július 14. A magyar vármegyei kölcsönt Londonban túljegyzik.

július 15. Forradalmi tüntetések Bécsben, a tüntetők felgyújtják az igazságügyi palotát. Az utcai harcoknak több mint száz halottja és hatszáznál több sebesültje van.

július 30. A budapesti Egyesült Izzó 4500 munkást bocsát el „amerikázás" miatt.

Augusztus 3. A vasipari sztrájkmozgalom átterjed Csepelre.

augusztus 23. Amerikában kivégzik a szocialista Saccót és Vanzettit. A kivégzést követően világszerte óriási tüntetések zajlanak le.

november 2. Prónay György báró miniszterelnökségi államtitkár vezetésével magyar küldöttség utazik Olaszországba, hogy tanulmányozza a fasizmust.

november 9. A budapesti törvényszék nyolc és fél évi fegyházra ítéli Szántó Zoltánt.

november 30. XI. Pius pápa Serédi Jusztiniánt nevezi ki esztergomi érsekké.
december 6. Genfben felszabadítják a Népszövetségi kölcsönből fennmaradt 40 millió pengőt beruházási célokra.

1928.

április 7. Nádosy Imre országos főkapitány kormányzói amnesztiával elhagyja a hartai fegyházat.
Május 26. Windischgraetz herceg is amnesztiában részesül.
április 17. Olasz politikai és kulturális küldöttség érkezik Budapestre.
április 27. Bécsben letartóztatják Kun Bélát.
Május 1. A magyar hatóságok Kun Béla kiadatását kérik. — Június 25. Az osztrák igazságügyminiszter megtagadja a kiadatást.
május 20. A német birodalmi választások a kommunista és a szocialista párt nagy győzelmével végződnek.
június 7. Angliában ismét munkáspárti kormány kerül hatalomra.
június 9. Megjelenik az Országos Mezőgazdasági Kamara évi jelentése a magyar agrárválságról.
június 16. A Képviselőház megkezdi a gyufa-javaslat tárgyalását.
Június 23. A törvényjavaslatot elfogadják.
szeptember 6. Gömbös Gyula és a Fajvédő Párt belép az Egységespártba.
szeptember 7. Bethlen átalakítja a kormányt: Wekerle Sándor lesz a pénzügyminiszter, Bud János tárca nélküli miniszter, Gömböst honvédelmi államtitkárrá nevezik ki.
szeptember 27. Megegyezés Londonban az angol—szovjet diplomáciai kapcsolatok helyreállításáról.
október 1. A Nemzeti Bank 7%-ra emeli fel a leszámítoló kamatlábat.
október 20. A kormányzó átadja a forgalomnak a csepeli vámmentes kikötőt.
november 12. Bethlen gróf és Kellogg beszélgetésével nyílik meg Bécs, Berlin és London közvetítésével a magyar—amerikai telefonösszeköttetés.
december 5. Ausztria elnökévé Miklas keresztényszociális képviselőt választják meg.
december 11. Pilisvörösvárról 2000 sztrájkoló bányamunkás elindul, hogy tüntető menetben vonuljon a Parlament elé. A tüntetőket Óbuda határában a csendőrök feltartóztatják.
december 19. A Képviselőház megszavazza az új házszabályokat.

1929.

február 11. Olaszország és a Vatikán megegyezése.
április 3. Seipel, Ausztria kancellárja lemond.
április 23. A Magyar Nemzeti Bank újabb 1%-kal emeli a kamatlábat.
április 25. Az SZKP XVI. konferenciája jóváhagyja a Szovjetunió első ötéves tervét.
május 1. Fegyveres összetűzés Bécsben szocialista munkások és a Heimwehr szervezetei között.
május 1—3. Utcai harcok Berlinben kommunista munkások és a rendőrség között, a harcoknak 23 halottja és 36 súlyos sebesültje van.
augusztus 28. A hágai értekezleten megegyezés jön létre a német jóvátétel ügyében.
október 1. Anglia újból felveszi a kereskedelmi kapcsolatokat a Szovjetunióval.
október 12. Horthy pertörlést rendel el Garami, Buchinger és Weltner szociáldemokrata politikusok ügyeiben.
október 23. Nagy pánik a New York-i tőzsdén.
november 3. Törvényhatósági választások Magyarországon.

1930.

január 10. A hágai értekezlet dönt a magyar jóvátételről: Magyarországnak évi 13 és fél milliót kell fizetnie 1966-ig.
február 17. Bethlen az SZDP-vel tárgyal a munkanélküliségről.
február 28. A Társadalmi Egyesületek Szövetségének hódoló díszfelvonulása a várban Horthy országlásának tízesztendős jubileumán.
április 10. Tábornoki bizottság rehabilitációs határozatot hoz Windischgraetz herceg ügyében.
április 11—12. Bethlen miniszterelnök Rómában tárgyal Mussolinival. A pápa magánkihallgatáson fogadja a magyar miniszterelnököt.
április 22. Megegyezéssel ér véget a londoni tengerészeti lefegyverzési kongresszus, amelyen Nagy-Britannia, az USA és Japán vettek részt.
május 15. A Népszövetség hozzájárul Magyarország pénzügyi ellenőrzésének megszüntetéséhez.
május 17. Briand francia külügyminiszter 26 európai kormánnyal közli az Európai Egyesült Államok létrehozásáról szóló tervét.
május 23—25. Újabb árzuhanás a New York-i tőzsdén.
június 15. Bethlen gróf miniszterelnök az angol kormány meghívására Londonba érkezik.
Június 18. Az angol király fogadja Bethlent.
július 15. A magyar kormány nemleges választ ad Briand memorandumára.
augusztus 23. Lengyelországban Pilsudszky veszi át a hatalmat.

augusztus 25. Horthy kormányzó Vass népjóléti minisztert 10 éves működése alkalmából teljes elismerésével tünteti ki.
szeptember 1. Munkanélküliek nagyarányú tüntetése Budapesten és az ország nagyobb városaiban.
szeptember 14. A németországi választásokon előretör a náci párt, megkapja a szavazatok 18%-át.
október 4. Megnyitják a budapest—bécsi új országutat.
október 13. Tizenegy vármegye küldöttei Békésen megalkotják a Független Kisgazda-, Földmunkás és Polgári Pártot.
December 10. A Gaál Gaszton vezetésével működő Agrárpárt egyesül a Független Kisgazdapárttal.
október 28—29. Bethlen törökországi látogatása.
november 7. A kormány 20—60%-kal fölemeli a posta-, távíró- és telefondíjakat.
november 22. Bethlen Berlinben tárgyal a német birodalmi kormány vezetőivel.
A Budapesti Királyi Ítélőtábla megszünteti az eljárást Somogyi és Bacsó gyilkosai ellen.
december 10. Walko külügyminiszter lemond, utóda Károlyi Gyula gróf lesz.

1931.

január 21. Beniczky volt belügyminiszter öngyilkosságot követ el.
január 26. Bécsben aláírják az új osztrák—magyar barátsági és döntőbírósági szerződést.
január 27. Laval alakít kormányt Franciaországban.
április 14. Kikiáltják a spanyol köztársaságot.
április 21. Bethlen grófot 10 éves miniszterelnöki jubileuma alkalmából ünnepli az Egységespárt.
május 14. A bécsi Creditanstalt válságba kerül.
május 19. Magyar—olasz kereskedelmi szerződést írnak alá.
június 6. Az Országgyűlést mandátumának lejárta előtt, kormányzói leirattal feloszlatják.
június 30—július 7. A képviselőválasztások újra az Egységespárt többségét eredményezik.
július 14. A Reichsbank kivételével bezárják a német bankokat.
július 14. A magyar kormány háromnapos bankzárlatot rendel el, amelyet folytatólagosan július 30-ig meghosszabbítanak.
július 16. Endresz György és Magyar Sándor pilóták az amerikai Harbour Grace-ből leszállás nélkül Bicske határáig repülnek. Teljesítményükért megkapják Rothermere lord 10 000 dolláros díját.
július 21. A kormányzó ünnepélyesen megnyitja az új Országgyűlést.
július 23. A Nemzeti Bank 7%-ról 9%-ra emeli a kamatlábat.
augusztus 1. A Képviselőház megválasztja a 33-as bizottság tagjait; a

Független Kisgazdapárt és az SZDP visszautasítja a bizottságban való részvételt.

augusztus 6. A Képviselőházat bizonytalan időre elnapolják.

augusztus 7. Megjelenik a deviza-rendelet.

augusztus 7. A 33-as bizottság megkezdi tanácskozásait, amelyeket titkosaknak nyilvánít.

augusztus 14. A Bethlen-kormány súlyos feltételek árán megszerzi az ötmillió font külföldi kölcsönt.

augusztus 19. Lemond a Bethlen-kormány.

augusztus 24. Károlyi Gyula gróf elnökletével megalakul az új kormány.

Augusztus 27. A kormány bemutatkozik a Képviselőházban.

augusztus 29. A kormány a 33-as bizottság elé terjeszti a fizetéscsökkentésről szóló rendelettervezetet.

szeptember 3. A kormány a 33-as bizottság hozzájárulásával 2%-ról 3%-ra emeli a forgalmi adót.

szeptember 7. A magyar kormány népszövetségi szakértők kiküldését kéri az ország pénzügyi helyzetének felülvizsgálására.

szeptember 13. Szörnyű vasúti merénylet Biatorbágynál. A Budapestről 11 óra 20 perckor elindult bécsi gyorsvonatot éjfélkor a biatorbágyi viaduktnál pokolgéppel kisiklatják. A mozdony és több személykocsi a mélységbe zuhan. A merényletnek 22 halott és számos sebesült áldozata van.

szeptember 18. Árzuhanás a londoni és a New York-i tőzsdén.

szeptember 19. A Károlyi-kormány korlátozza a gyülekezési jogot és kiterjeszti a rögtönítélő bíróság hatáskörét.

szeptember 21. Az angol kormány felfüggeszti az Angol Bank aranyfizetési kötelezettségét és bezáratja a tőzsdét.

október 6. Tizenkilenc nagybank bezárja kapuit az Amerikai Egyesült Államokban.

október 27. Angliában a Munkáspárt katasztrofális vereséget szenved a választásokon.

november 4. A Képviselőház első ülése augusztus 28-a óta; a szociáldemokrata képviselők a Bethlen-kormány vád alá helyezését és a statárium megszüntetését követelik.

november 28. Puccstervet fedez föl a rendőrség.

December 9. A puccsügyben letartóztatják Schill Ferenc nyugalmazott tábornokot, a csendőrség volt felügyelőjét. — December 12. Schill tábornok öngyilkosságot követ el a Margit körúti fogházban. — 1932. március 8. Vannay László főhadnagyot, a november 28-án leleplezett puccs-szövetkezet egyik vezetőjét, hathónapi államfogházra és lefokozásra ítéli a budapesti hadbíróság.

december 11. A 33-as bizottság ellenzéki tagjai lemondanak bizottsági tagságukról.

december 23. Magyarország transzfermoratóriumot léptet életbe az összes külföldi fizetésekre, kivéve a népszövetségi kölcsönt.

január 8. Bulgária bejelenti, hogy nem tud eleget tenni külföldi pénzügyi kötelezettségeinek.
Január 9. Ausztria hasonló nyilatkozatot tesz. — Január 10. Brüning német kancellár közli a berlini angol nagykövettel, hogy Németország nem tud tovább jóvátételt fizetni.
január 14. Bethlen gróf Rómában Mussolinival és Grandival tárgyal.
január 27. Japán csapatok partra szállnak kínai földön; megkezdődik a kínai—japán háború.
február 18. Pacsán, Zala megyében a végrehajtások miatt összeütközés támad a nép és a csendőrök között. A csendőrök sortüze után négy halott és több sebesült marad a helyszínen.
április 10. Németországban Hindenburgot választják meg elnökké.
április 13. Németországban a birodalmi elnök feloszlatja a Nemzeti Szocialista Párt összes katonai szervezetét.
május 6. Doumergue francia köztársasági elnököt meggyilkolják.
Május 10. Lebrun lett a francia köztársaság elnöke.
május 10. Gömbös Gyula Rómában tárgyal Mussolinival.
május 11. A keresztényszocialista Dollfuss kap megbízást az új osztrák kormány megalakítására.
július 15. Letartóztatják Sallait, Fürstöt, Karikást és Kiliánt.
Július 24. Utcai tüntetések Sallai mellett. — Július 29. Sallait és Fürstöt halálra ítélik és azonnal kivégzik.
július 30. A német általános választások eredménye: az NSDAP 229, a szocialisták 132, a kommunisták 88 mandátumhoz jutottak.
augusztus 12. Feloszlatják a Reichstagot.
szeptember 21. Lemond a Károlyi-kormány.
október 1. A Gömbös-kormány leteszi az esküt.
október 10. A Gömbös-kormány megszünteti a statáriumot.
október 17. Az angol kormány felmondja a szovjet—angol kereskedelmi szerződést.
október 25. Gömbös közreadja 95 pontból álló munkatervét.
október 26. Mussolini Milánóban kijelenti: „Egy évtized alatt Európa vagy fasisztává válik, vagy fasisztává tesszük."
november 6. A német választások eredménye: NSDAP 195, szocialisták 121, kommunisták 100 mandátum.
november 8. Az USÁ-ban a választásokon döntő győzelmet arat a Demokrata Párt. 472 Roosevelt-párti elektorral szemben mindössze 59 Hoover-pártit választanak meg.
november 20. Budapesten leleplezik Nagyatádi Szabó István szobrát.
december 6. A Független Kisgazdapárt Eckhardt Tibort választja meg vezérévé.
december 31. Sikerrel zárul az első szovjet ötéves terv.
1933. január 12. A Szovjetunióban nyilvánosságra hozzák a második ötéves népgazdasági tervet.

január 28. Németországban megbukik a Schleicher-kormány, náci és nacionalista koalíció létesül, Hitler vezetésével.
január 30. Hindenburg elnök Hitlert nevezi ki kancellárrá.
február 1. Hindenburg Hitler javaslatára feloszlatja a Birodalmi Gyűlést.
február 4. Kánya Kálmán az új magyar külügyminiszter.
február 6. A Gömbös-kormány újra életbe lépteti a politikai jellegű népgyűlések, fölvonulások megtiltásáról szóló rendeletet. Ok: az adórendeletekkel szemben megnyilatkozó ellenszenv és elkeseredés.
február 27. A Reichstag égése Berlinben.
március 3. Roosevelt háromnapos bankzárlatot rendel el az Amerikai Egyesült Államokban.
március 3. Az amerikai bankpánik egyre nagyobb arányokat ölt. 37 állam kihirdeti a moratóriumot.
március 6. Birodalmi gyűlési választások Németországban.
március 14. Roosevelt intézkedésére 1000 amerikai bank újból megnyitja kapuját.
március 17. Kánya Kálmán Rómában tárgyal Mussolinival.
március 24. Hindenburg kivételes hatalommal ruházza fel Hitlert, négy évi időszakra.
március 27. Japán kilép a Nemzetek Szövetségéből.
április 10. A német kormány képviseletében Göring és Papen Rómába érkezett, hogy tárgyaljon Mussolinival.
április 20. Amerika letér az aranyalapról.
május 2. Németországban a nemzeti szocialisták megszállják a szakszervezeteket, letartóztatják a szervezetek vezetőit.
június 12. Ausztriában a nácik sorozatos bombamerényleteket követnek el.
június 12—július 27. Világgazdasági konferencia Londonban.
június 17—18. Hitler—Gömbös találkozó Berlinben és Erfurtban.
június 20. Ausztriában betiltják a Nemzeti Szocialista Pártot.
június 22. Feloszlatják a Német Szociáldemokrata Pártot.
június 26. Németországban letartóztatják a Bajor Katolikus Néppárt valamennyi birodalmi és tartománygyűlési képviselőjét.
június 27. Hugenberg lemond, feloszlatják a német nacionalista és a bajor néppártot.
július 4. Gömbös benyújtja a kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló javaslatot a Képviselőházban.
Július 7. A Képviselőház elfogadja a kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló törvényjavaslatot.
július 5. Németországban a Centrumpárt kimondja feloszlását.
július 10. Gömbös miniszterelnök Bécsbe utazik, hogy tanácskozzék Dollfuss osztrák kancellárral.

július 15. Olaszország, Franciaország, Németország és Nagy-Britannia 10 évre szóló békepaktumot ír alá Rómában.
július 20. Aláírják a Vatikán és Németország konkordátumát.
július 23. Gömbös Gyula és Kánya Kálmán Rómában tanácskozik Mussolinival.
szeptember 2. Olaszország és a Szovjetunió megnemtámadási szerződést köt.
szeptember 18. Papen német alkancellár, Gömbös Gyula berlini látogatásának viszonzására, Budapestre érkezik.
szeptember 21. Az osztrák kormányt átalakítják, Dollfuss Ausztria diktátora lesz.
október 14. Hitler bejelenti Németország kilépését a Népszövetségből.
október 17. Gömbös Gyula miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter elindul tíznapos ankarai és szófiai útjára.
november 16. Az Egyesült Államok elismeri a Szovjetuniót.
november 28. Gömbös Gyula és Kállay Miklós Ausztriába utazik.
december 2. Fölavatják a Magyar Rádió lakihegyi nagyadóját.
december 10. A kultuszminiszter külön szervet létesít az állástalan diplomások elhelyezésére (ÁDOB).
december 23. A Reichstag-perben a Német Birodalmi Törvényszék halálra ítéli van der Lubbét, a vele együtt vádolt német és bolgár kommunistákat fölmenti.

1934.

január 26. Németország és Lengyelország tíz évre szóló megnemtámadási szerződést köt Berlinben.
február 6. Aláírják a magyar—szovjet diplomáciai kapcsolatok felvételéről szóló szerződést.
február 7. Dollfuss osztrák kancellár Gömbös látogatásainak viszonzására Budapestre érkezik.
Február 9. A kormányzó a legnagyobb magyar érdemrenddel tünteti ki Dollfusst.
február 12—15. Háromnapos általános sztrájk és utcai harcok Bécsben a szocialisták és a Heimwehr tagjai között. Feloszlatják az osztrák szocialista pártot.
február 16. Nagy-Britannia és a Szovjetunió kereskedelmi szerződést kötnek.
február 17. Párizsban az Anschluss ellen megállapodás jön létre Franciaország, Anglia és Olaszország között.
március 13. Mussolini—Gömbös találkozó Rómában.
Március 14. Gömbös Gyula kihallgatáson jelenik meg a pápánál. — Március 15. Rómában megkezdődik a tanácskozás Mussolini, Gömbös és Dollfuss között. — Március 17. Rómában aláírják a Mussolini, Gömbös és Dollfuss tárgyalásainak eredményét tartalmazó jegyzőkönyveket.

április 17. A Képviselőház elfogadja a középiskolai reformjavaslatot.
május 1. Új, fasiszta jellegű alkotmány életbelépése Ausztriában.
május 14. Rómában aláírják az Olaszország, Magyarország és Ausztria között létrejött gazdasági szerződéseket.
június 8. Megkezdődik a Dréhr Imre volt államtitkár ellen indított bűnvádi per főtárgyalása a budapesti büntetőtörvényszéken.
Július 5. Hűtlen kezelés, csalás és hivatali sikkasztás bűntettében a budapesti büntetőtörvényszék Dréhr Imrét bűnösnek mondja ki, és ötévi fegyházra ítéli.
június 9. A kisantant elismeri a Szovjetuniót.
június 15. Mussolini és Hitler Velencében több ízben tárgyalnak egymással. Olasz hírforrás szerint megegyeznek, hogy Németország tiszteletben tartja Ausztria politikai függetlenségét.
június 17. Gömbös beszámol Hitler és Mussolini velencei találkozásáról. Beszédében először fordul elő a „tengelyhatalmak" elnevezés.
június 30. A Röhm-puccs leverése Németországban, az SA megszűnik mint hatalmi tényező.
július 9. A Gömbös-kormány tagjai több napig időznek Pannonhalmán, ahol sorozatosan ülésezett a Minisztertanács.
július 25. Az osztrák náci párt sikertelen puccs-kísérlete Bécsben, Stájerországban, Felső-Ausztriában és Karintiában. A puccs során a nácik megölik Dollfuss szövetségi kancellárt.
július 27. Von Papent nevezik ki Németország bécsi követévé.
július 29. Kurt Schuschnigg Ausztria új kancellárja.
augusztus 2. Hindenburg német birodalmi elnök halála. Hitler egyesíti a birodalmi elnök és a birodalmi kancellár funkcióját, és a „vezér és birodalmi kancellár" címet adományozza önmagának. A német birodalmi véderő felesküszik Hitlerre.
augusztus 10. Schuschnigg osztrák kancellár Budapestre érkezik, és Gömbössel tárgyal. A sajtó képviselői előtt kijelenti, hogy az önálló Ausztria és az önálló Magyarország egész Európa érdeke.
augusztus 21. Mussolini és Schuschnigg firenzei találkozóján megállapodnak Dollfuss politikájának folytatásában, egyetértenek abban, hogy Ausztria függetlenségének megóvása Európa érdeke és a Duna-medence nyugalmának biztosítéka.
augusztus 27. Angol—francia—olasz kormánynyilatkozat Ausztria függetlenségének és területi épségének megőrzése érdekében.
szeptember 8. A Nemzetek Szövetségének Tanácsa negyven szavazattal fölveszi a Szovjetuniót a Népszövetség tagjai közé. Tíz tanácstag tartózkodott a szavazástól. A Szovjetuniónak állandó tanácstagságot szavaztak meg.
október 9. Marseille-ben meggyilkolják Sándor jugoszláv királyt és Barthou francia külügyminisztert.
október 13. Lavalt nevezik ki Barthou utódául.
október 19. Gömbös Varsóban tárgyal a lengyel államférfiakkal.
november 4. Gömbös Bécsben Schuschnigg kancellárral tárgyal.

november 5—7. Gömbös Rómában tanácskozik Mussolinival.
november 20. Matuska Szilvesztert, a biatorbágyi merénylőt, több hetes főtárgyalás után a budapesti törvényszék 22 rendbeli gyilkosság elkövetéséért életfogytiglani fegyházra ítéli.
november 22. A jugoszláv király meggyilkolásával kapcsolatban Jeftics jugoszláv külügyminiszter vádat emel a Népszövetség előtt Magyarország ellen. Benes és Titulescu csatlakoznak a vádhoz.
December 1. A jugoszláv hatóságok megkezdik a magyarok tömeges kiutasítását. — December 5. Genfben létrejön a megegyezés a jugoszláv ügyben. — 1935. január 12. Eckhardt Tibor főmegbízott benyújtja a Népszövetség Tanácsához a magyar kormány jegyzékét a marseille-i ügyről. A jegyzék beszámol a decemberi tanácshatározat alapján megtartott vizsgálat eredményéről és az ezt követő kormányintézkedésekről. — 1935. január 18. A Népszövetség tudomásul veszi a jugoszláv—magyar viszályról szóló magyar emlékiratot.

1935.

január 2. Eckhardt Tibor, a Kisgazdapárt elnöke bejelenti, hogy a választójog tárgyában megegyezett Gömbös Gyula miniszterelnökkel.
január 6. Francia—olasz egyezményt írnak alá Rómában a két országot érdeklő gyarmati kérdésekről.
január 7. Popovics Sándor lemond a Nemzeti Bank elnökségéről. Utóda Imrédy Béla pénzügyminiszter.
január 13. Népszavazás a Saar-vidéken. A szavazatok 90,08%-a Németország javára szól.
február 8. Rákosi Mátyás volt népbiztost a budapesti törvényszék életfogytiglani fegyházra ítéli.
február 9. Gömbös és Bethlen három és fél órás kihallgatáson jelennek meg a kormányzónál. A kiadott hivatalos jelentés szerint „tisztázták az összes vitás kérdéseket", megállapodtak a „fölmerült tárgyi és személyi ellentétek" elintézésében.
március 5. Az Egységespárt a déli órákban megtartott értekezletén egyhangúlag bizalmat szavaz Gömbös miniszterelnöknek.
március 5. A Képviselőházat kormányzói leirattal föloszlatják. Az új Országgyűlést április 27-re hívják össze.
március 5. Gömbös új kormánya leteszi az esküt.
március 6. Bethlen István kilép az Egységespártból.
március 16. Németországban bevezetik az általános védkötelezettséget.
március 17. Bethlen István nagykanizsai programbeszédében élesen támadja Gömbös Gyulát.
március 20. Endrődön a csendőrség egy választói gyűlés föloszlatásakor fegyverét használja. Hat embert meggyilkolnak és sokat megsebesítenek.

március 25. Sir John Simon és Eden Berlinben Hitlerrel tárgyal.
március 28—31. Eden moszkvai látogatása.
március 31—április 11. Képviselőválasztások Magyarországon.
április 1—3. Eden Varsóban.
április 4. Eden Prágában.
április 7. A danzigi választásokon a nácik kapják a szavazatok 60%-át.
április 30. Az Országgyűlés ünnepélyes megnyitása. Horthy Miklós kormányzói beszédében fölsorolja a kormány reformterveit.
május 1. A képviselőház Sztranyavszky Sándort választja elnökévé.
május 2. Aláírják a francia—szovjet kölcsönös segélynyújtási paktumot.
május 13—15. Laval Moszkvában.
május 16. Cseh—szovjet kölcsönös segélynyújtási egyezményt írnak alá Prágában. A segélynyújtási kötelezettség csak abban az esetben lép érvénybe, ha Franciaország is segítséget nyújt a megtámadott félnek.
május 20. Közreadják a Gömbös-kormány négyéves munkatervét.
május 24. Göring porosz miniszterelnök kétnapos tartózkodásra Budapestre érkezik.
június 1. A Dréhr-ügyben a Kúria megsemmisíti a táblai ítéletet, és a Táblát új ítélet hozatalára utasítja.
Október 26. Dréhr Imrét az Ítélőtábla két és fél évi fegyházra ítéli. — 1936. február 6. Dréhr Imrét a Kúria három és fél évi fegyházra ítéli. Az ítélet kihirdetése után Dréhr hirtelen meghal.
június 6. Göring porosz miniszterelnök látogatása Belgrádban.
június 18. A franciák tiltakozása ellenére aláírják az angol—német tengerészeti egyezményt.
június 24. Eden és Mussolini megbeszélése Rómában a mindinkább élesedő abesszin kérdésről.
július 4. Ausztriában az Államtanács törvényjavaslatot fogad el, mely visszaadja a Habsburgoknak elkobzott vagyonukat, és a volt uralkodócsalád tagjainak megengedi, hogy visszatérjenek az országba.
július 13. Az USA egy évre szóló kereskedelmi szerződést köt a Szovjetunióval.
július 25. Összeül a Komintern VII. kongresszusa Moszkvában.
augusztus 5. Többnapos Minisztertanács kezdődik a Bakonyban, a kincstár várpalotai erdőbirtokának vadászházában.
szeptember 14. A magyar kormány Kék Könyvben számol be háromévi működéséről.
szeptember 15. A Reichstag megszavazza a zsidók ellen irányuló nürnbergi törvényeket.
szeptember 26. Gömbös miniszterelnök Göring meghívására Németországba utazik a Kelet-Poroszországban rendezett szarvasvadászatra.

október 3. Olaszország háborút üzen Abesszíniának.
október 9. Összeül a Népszövetség közgyűlése, hogy a tanács előterjesztésére foglalkozzék az olasz—abesszin háborúval. Ausztria és Magyarország képviselői kijelentik, hogy nem járulnak hozzá az Olaszország ellen alkalmazandó megtorló intézkedésekhez.
Október 19. A megtorlásokkal foglalkozó bizottság Genfben megszavazza az Olaszország elleni gazdasági szankciókat. — 1936. május 5. Mussolini bejelenti az abesszin háború befejezését. — Május 6. Az angol alsóház külügyi vitája során az abesszin kérdést tárgyalja. Eden beismeri, hogy a Népszövetség ezúttal csődöt mondott.
december 14. Masaryk lemond, Benešt választják a Csehszlovák Köztársaság elnökévé.
december 18. Hoare lemond, Eden lesz az angol külügyminiszter.
december 20. Ünnepségek Horthy Miklósné nyomorenyhítő akciójának tízéves jubileuma alkalmából.

1936.

február 16. A spanyolországi általános választások a Népfront győzelmével végződnek.
március 7. A német Wehrmacht bevonul a demilitarizált Rajnavidékre. Hitler a szovjet—francia szerződés megkötésének ürügyén felmondja a locarnói egyezményt.
március 21. Hármas tanácskozás Rómában Mussolini, Gömbös és Schuschnigg között.
Március 23. Olaszország, Ausztria és Magyarország képviselői újabb hármas-jegyzőkönyvet írnak alá.
május 2. A francia választásokon a Népfront győz.
május 14. Gömbös Gyula miniszterelnök betegszabadságra megy. A kormányzó Darányi Kálmánt bízza meg helyettesítésével.
június 9. Olaszországban újjászervezik a kormányt. Ciano gróf, eddigi propagandaminiszter külügyminiszter lesz.
június 12. Nyilvánosságra hozzák az új szovjet alkotmány-tervezetet.
június 16. A német Birodalmi Bank elnöke, Schacht Budapestre érkezik, s a kormány tagjaival tárgyal.
július 11. Ausztria és Németország között megegyezés jön létre. A kiadott hivatalos közlemény szerint, a német birodalmi kormány elismeri Ausztria teljes szuverenitását.
július 16. Fasiszta lázadás a spanyol köztársasági kormány ellen. Franco tábornok vezetésével.
augusztus 21. Horthy Tirolba utazik vadászatra.
Augusztus 22. Horthy meglátogatja Hitlert Berchtesgadenben, és háromórás megbeszélést folytat vele. — Augusztus 29. Horthy Miklós Veldenben meglátogatja Miklas osztrák szövetségi elnököt.

szeptember 2. Gömbös lemond a Honvédelmi Minisztérium vezetéséről. A kormányzó Somkuthy József altábornagyot nevezi ki honvédelmi miniszterré.

Szeptember 3. Gömbös gyógykezeltetése céljából egy müncheni szanatóriumba érkezik. — Október 6. Gömbös meghal Münchenben.

szeptember 20. Neurath német külügyminiszter Budapesten Kánya Kálmán külügyminiszterrel tárgyal.

október 10. Feloszlatják az osztrák Heimwehrt.

október 12. Darányi Kálmán alakít kormányt.

október 24—25. Ciano berchtesgadeni látogatása. Olasz—német egyezmény aláírása (a Berlin—Róma-„tengely" létrejötte).

november 3. Rooseveltet óriási többséggel ismét az Amerikai Egyesült Államok elnökévé választják.

november 12. Magyarország, Olaszország és Ausztria külügyminisztereinek értekezlete Bécsben.

november 24. Rómában nagy pompával fogadják Horthy kormányzót és feleségét, Darányi miniszterelnököt és Kánya külügyminisztert.

November 27. Horthyt és feleségét a pápa fogadja a Vatikánban.

november 25. Berlinben aláírják a német—japán egyezményt (Antikomintern Paktum).

1937.

január 13. Göring Rómába érkezik az olasz államférfiakkal folytatandó tárgyalásokra.

március 23. A Vatikán nyilvánosságra hozza a pápai enciklikát, amely azzal vádolja a német kormányt, hogy megszegi az 1933-ban kötött konkordátumban vállalt kötelezettségeket.

április 16. A magyar rendőrség őrizetbe veszi, majd az eljárás megindítása után szabadon engedi Szálasi Ferenc nyugalmazott őrnagyot, a Nemzeti Akarat Pártja vezetőjét, betiltja a párt további működését.

április 24. Szálasi Ferencet izgatásért háromhónapi fogházra ítélik.

május 2. A Szovjetunió bejelenti a harmadik ötéves népgazdasági tervet.

május 3. Miklas, Ausztria szövetségi elnöke és Schuschnigg kancellár Budapestre érkeznek.

Május 5. Miklas és Schuschnigg a három napig tartó fényes vendéglátás után visszautaznak Bécsbe.

május 19. Olaszország királya, Vittorio Emanuele, feleségével és leányával, Mária királyi hercegnővel, továbbá Ciano gróf külügyminiszterrel négynapos tartózkodásra Budapestre érkezik.

május 28. Angliában lemond Baldwin miniszterelnök. A kormány kevés személyi változtatással Neville Chamberlain elnökletével alakul újjá.

június 21. Kormányválság Franciaországban. Léon Blum francia miniszterelnök lemond.
Június 22. Chautemps alakítja meg az új kormányt.
június 28. Blomberg, Németország hadügyminisztere Budapestre érkezik. Többnapos tartózkodása folyamán részt vesz több katonai szemlén és a kormányzó is fogadja.
július 1. A Képviselőház vita nélkül elfogadja a kormányzói jogkör módosításáról és kiterjesztéséről szóló törvényjavaslatot.
július 20. A japán Domei-ügynökség bejelenti, hogy Pekingtől délkeletre a japán csapatok megkezdték „büntető hadjáratukat" a kínai csapatok ellen.
augusztus 21. Aláírják a szovjet—kínai megnemtámadási szerződést.
augusztus 31. A kisantant külügyminiszterei Sinajában befejezik tanácskozásaikat, az értekezleten megjelent Bárdossy, Magyarország bukaresti követe is, és tárgyalt a három kisantant-ország külügyminiszterével.
szeptember 25—29. Mussolini és Hitler müncheni találkozója.
október 5. Roosevelt, az Egyesült Államok elnöke, chicagói beszédében kijelenti, hogy „a rémuralom és ököljog már fenyegetni kezdi a civilizáció alapjait".
október 13. Budapesten elsötétítési próba keretében megrendezik az első légvédelmi gyakorlatot.
október 13. Németország garantálja Belgium semlegességét.
október 20. Böszörményi Zoltánt, a kaszáskeresztes mozgalom vezérét államfelforgatás bűntettére való szövetkezés címén kétévi és kéthónapi fegyházra ítéli a budapesti törvényszék.
október 23. Schuschnigg részt vesz a bábolnai vadászaton, és ott Darányi miniszterelnökkel és Kánya külügyminiszterrel tanácskozik.
november 5. Hitler a hadsereg főparancsnokai és a külügyminiszter előtt ismerteti agresszív terveit.
november 6. Olaszország csatlakozik az Antikomintern Paktumhoz.
november 11. Anglia diplomáciai megbízottat nevez ki Franco kormányához.
november 17—21. Lord Halifax németországi tárgyalása Neurath külügyminiszterrel és Hitler kancellárral.
november 21—25. Darányi miniszterelnök látogatása Németországban Kánya külügyminiszter társaságában.
november 29. A budapesti büntetőtörvényszék Szálasi Ferencet lázadásra való szövetkezés vétsége miatt tízhónapi államfogházra ítéli.
december 2. A Képviselőház elfogadja a felsőház jogainak kiterjesztéséről szóló törvényjavaslatot.
december 11. Az olasz Fasiszta Nagytanács elhatározza, hogy Olaszország kilép a Nemzetek Szövetségéből.
december 15—18. Röder magyar honvédelmi miniszter római látogatása.

január 10—12. Olasz—magyar—osztrák tanácskozás Budapesten. Az értekezleten részt vesz Schuschnigg osztrák kancellár, Schmidt osztrák külügyi államtitkár, Ciano olasz külügyminiszter.

január 11. Pest megyében vitéz Endre László gödöllői főszolgabírót választják alispánná.

január 27. A Népszövetség felszabadítja Magyarországot mindennemű pénzügyi ellenőrzés alól.

február 4. Jelentős változások a Harmadik Birodalomban. Hitler felmenti Blomberg hadügyminisztert és főparancsnokot, őmaga veszi át a Wehrmacht főparancsnokságát. Ribbentrop lép Neurath külügyminiszter helyére, aki a Titkos Tanács elnöke lesz, az OKW új főnöke: Brauchitsch vezérezredes.

február 5—9. Horthy, Kánya külügyminiszter kíséretében látogatást tesz Lengyelországban.

február 12. Schuschnigg osztrák kancellár Hitler meghívására Berchtesgadenbe utazik.

február 16. Újjáalakul az osztrák kormány, a belügyi tárcát Seyss-Inquart, a nemzeti szocialisták jelöltje kapja.

február 17. Ausztria új belügyminisztere, Seyss-Inquart Berlinben Hitlerrel tárgyal.

február 20. Eden angol külügyminiszter lemond.

február 20. Hitler beszédet mond a Reichstagban a Birodalom határain kívül élő 10 millió német problémájáról.

február 21. Halifax lesz a lemondott Eden külügyminiszter utóda.

február 22. A belügyminiszter föloszlatja Szálasi Ferenc pártját, a Nemzeti Szocialista Pártot.

március 2. Kánya külügyminiszter Bécsben Schuschnigg kancellárral és Schmidt osztrák külügyminiszterrel tárgyal.

március 5. Darányi miniszterelnök győri programbeszédében meghirdeti az egymilliárdos fegyverkezési programot.

március 9. Lemond és újjáalakul a Darányi-kormány.

március 9. Schuschnigg bejelenti, hogy három napon belül népszavazás lesz Ausztriában.

Március 10. Hitler parancsot ad az „Otto" hadműveleti terv végrehajtására. — Március 11., délután 2 óra. Schuschnigg miniszertanácsot hív össze, és közli a népszavazás elhalasztását. — Március 11., este 8 óra. Schuschnigg rádióbeszédében bejelenti a kormány lemondását. — Március 11., este 8 óra 45 perc, Hitler kiadja az „Otto" hadművelet 2. sz. utasítását; a Wehrmacht egységei átlépik az osztrák határt. — Március 13. Az osztrák Államtanács elfogadja Ausztriának Németországhoz való csatlakozását (Anschluss-törvény).

március 10—14. Francia kormányválság. Léon Blum lesz a miniszterelnök.

március 16. Magyarország, berlini követe útján, szerencsekívánatait fejezi ki Ausztria és a Német Birodalom egyesülése alkalmából.
március 16. Mussolini beszéde: „A német—olasz barátság erősebb mint bármikor."
március 17. A szovjet kormány jegyzéke a nagyhatalmakhoz az agresszió elleni összefogás érdekében.
március 23. A Képviselőház megkezdi a választójogi törvényjavaslat vitáját.
Április 7. A Képviselőház részleteiben is megszavazza a választójogi törvényjavaslatot.
április 3. Horthy beszéde az Anschlussról, Magyarország bel- és külpolitikájáról.
április 8. Blum francia miniszterelnök lemond, utóda Daladier.
április 8. A Darányi-kormány beterjeszti a Képviselőházban „a társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról", a fegyverkezésről, továbbá a sajtóról szóló törvényjavaslatot.
április 16. Olaszország és Anglia képviselői Rómában egyezményt írnak alá, amely a Földközi-tenger, Abesszínia és a spanyol polgárháború vitás kérdéseit elintézve, véglegesen biztosítani óhajtja a két nagyhatalom baráti viszonyát.
április 19. Romániában letartóztatják Zelea Codreanut, a titokban működő Vasgárda vezérét és kétszáz hívét, mert Bukarest ellen akart vonulni.
április 22. Hitler utasítást ad a „Fall Grün" irányelveinek kidolgozására.
április 30. A Képviselőház elfogadja a milliárdos fegyverkezési beruházásról szóló törvényjavaslatot.
május 2—10. Hitler olaszországi látogatása.
május 4. A Képviselőház elfogadja a sajtórendészeti törvényjavaslatot.
május 13. A Képviselőház elfogadja a „társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról" szóló törvényjavaslatot.
május 13. A Darányi-kormány lemond, az új kormányt Imrédy Béla alakítja meg.
május 19. A Képviselőház elfogadja az egyesületi jog szabályozásáról szóló törvényjavaslatot.
május 25—29. A XXXIV. Eucharisztikus Világkongresszus Budapesten.
június 14. A Képviselőház Horthy kormányzót ünnepli hetvenedik születésnapján.
június 22. Romániában tízévi kényszermunkára ítélik Codreanut, a Vasgárda vezérét, majd a jilavai sóbányába szállítják.
július 18—20. Imrédy és Kánya látogatása Rómában. A magyar kormányférfiak római látogatásáról kiadott hivatalos jelentés meg-

állapítja, hogy a római jegyzőkönyvek Ausztria megszűnése után is érvényben maradnak.

augusztus 3. Lord Runciman, az angol kormány megbízottja Prágába érkezik, hogy megvizsgálja a szudétakérdést.

augusztus 12. Lengyelország kilép a Nemzetek Szövetségéből.

augusztus 22—25. Horthy kormányzó, Imrédy miniszterelnök és Kánya külügyminiszter kíséretében, Németországban tárgyal Hitlerrel, Ribbentroppal és a német hadsereg főparancsnokaival.

augusztus 23. A kisantant Bledben megtartott értekezletéről kiadott hivatalos jelentés megelégedéssel emlékezik meg a Magyarországgal folytatott barátságos tárgyalások előrehaladásáról, ami lehetővé teszi, hogy a három kisantant-állam elismerje Magyarország fegyverkezési egyenjogúságát.

augusztus 24. A Kúria, a tábla ítéletét jóváhagyva, lázadás vétségéért háromévi fegyházra ítéli Szálasi Ferencet, a Hungarista Mozgalom vezérét.

szeptember 5. Franciaországban behívják a tartalékosokat.

szeptember 5. Imrédy Béla kaposvári beszédében nagyszabású reformtervezetet jelent be: az új honvédelmi törvény bevezeti az általános hadkötelezettséget, új alapokra kívánja helyezni a földbirtokpolitikát, szigorúan szabályozni óhajtja az álláshalmozást és az összeférhetetlenséget.

szeptember 15. Chamberlain Hitlerhez utazik Obersalzbergbe a szudétakérdés megbeszélésére.

szeptember 17. A Szovjetunió biztosítja Csehszlovákiát, hogy eleget tesz szerződéses kötelezettségeinek.

szeptember 17. Henlein Németországból felkelésre szólítja fel a szudétanémeteket.

szeptember 18. Hitler az NSDAP nürnbergi pártnapján támadja Csehszlovákiát és Benešt.

szeptember 18. A csehszlovák kormány önkormányzatot ad a Szudétavidéknek.

szeptember 20. Imrédy és Kánya megbeszélése Hitlerrel a csehszlovák kérdésről.

szeptember 20. Hitler lengyel államférfiakkal tárgyal.

szeptember 20. Horthy Kelet-Poroszországban Göring porosz miniszterelnök vendégeként vadászaton vesz részt, Imrédy miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter Obersalzbergbe repülnek, s ott Hitlerrel tárgyalnak.

szeptember 20. A cseh kormány elfogadja az angol—francia javaslatot.

szeptember 21. Horthy ismét meglátogatja Hitlert.

szeptember 22. Chamberlain másodszor repül Hitlerhez, a godesbergi tárgyalások azonban szeptember 23-án eredménytelenül végződnek.

szeptember 22. Sirovy tábornok alakít kormányt Csehszlovákiában.

szeptember 26. Hitler beszéde a berlini Sportpalotában.

szeptember 29. Anglia, Franciaország, Olaszország és Németország képviselői értekezletre gyűlnek össze Münchenben a csehszlovák kérdés megoldására. Néhány órai tanácskozás után létrejön a megegyezés.

Október 1. A német csapatok megkezdik bevonulásukat a Szudétavidékre. — Október 5. Beneš köztársasági elnök lemond, utóda Hácha.

október 5. A magyar kormány hozzájárult a komáromi tárgyalások kétnapos elhalasztásához.

október 9. Csehszlovák—magyar tárgyalások kezdődnek Komáromban a müncheni egyezmény alapján.

November 2. Ribbentrop német és Ciano olasz külügyminiszterek döntenek Bécsben a Csehszlovákiától Magyarországhoz csatolandó területekről.

október 21. Hitler utasítja Keitelt, a Csehszlovákia lerohanását tartalmazó terv kidolgozására.

október 28. Ribbentrop német külügyminiszter több napos megbeszélést folytatott Rómában Mussolinival és Cianóval.

november 7. Von Rath német követségi titkárt egy menekült német zsidó meggyilkolja Párizsban.

november 9. „Birodalmi kristályéjszaka" (Reichskristallnacht): egész Németországban előre elkészített terv szerint zsidó üzleteket és zsinagógákat rombolnak szét.

november 15. Miniszterváltozások a magyar kormányban.

november 17. Anglia elismeri az olasz császári birodalmat.

November 20. Franciaország hasonló nyilatkozatot ad ki.

november 22. 60 képviselő kilép az Egységespártból.

November 27. Horthy nem fogadja el Imrédy lemondását. — November 28. Kánya lemond tárcájáról. — December 10. Az új külügyminiszter Csáky István gróf lett.

november 22. Sztójay berlini követ felajánlja Magyarország csatlakozását az Antikomintern Paktumhoz.

november 22. A csehszlovák kormány garantálja Szlovákia és Ruténföld autonómiáját.

november 23. A Képviselőház leszavazza az Imrédy-kormányt.

november 30. Codreanut 13 más vasgárdista vezérrel együtt meggyilkolják Romániában.

december 6. A német és a francia külügyminiszter Párizsban közös nyilatkozatot ír alá, amelyben országuk határait véglegeseknek ismerik el.

1939.

január 6. Imrédy meghirdeti a Magyar Élet mozgalmat.

január 6. Csáky külügyminiszter Velencében találkozik Ciano olasz külügyminiszterrel.

január 10—14. Chamberlain angol miniszterelnök és Halifax külügyminiszter római tárgyalásai.
január 13. Magyarország csatlakozik az Antikomintern Paktumhoz.
január 14. A disszidensek és a Kisgazdapárt vezetői memorandumot intéznek Horthyhoz.
január 15. Csáky külügyminiszter Berlinben.
Január 16. Hitler fogadja Csákyt.
január 17. Az Imrédy-kormány benyújtja a honvédelmi törvényjavaslatot.
január 21. A csehszlovák külügyminiszter felkeresi Hitlert Berlinben.
január 25. Ribbentrop Varsóban.
január 26. Franco csapatai bevonulnak Barcelónába.
január 27. Csehszlovákia 16 millió font angol—francia kölcsönt kap.
január 27. A Képviselőház elfogadja a honvédelmi törvényjavaslatot.
február 3. A Szovjetunió megszünteti budapesti követségét Magyarországnak az Antikomintern Paktumhoz való csatlakozása miatt.
február 12. Imrédy lemond.
február 16. Teleki megalakítja a kormányt.
február 24. Franciaország elismeri Franco kormányát.
február 24. Feloszlatják a Hungarista Pártot és a belügyminiszter betiltja a Hungarista Mozgalmat.
február 27. A brit kormány elismeri a spanyol Franco-kormányt.
március 2. Pacelli bíborost pápává választják. Az új pápa a XII. Pius nevet vette fel.
március 5. Megalakul a Magyar Élet Pártja.
március 7. A Tiso-kormány elfogadhatatlan követeléseket támaszt Prágával szemben.
Március 10. A prágai kormány erélyes ellenintézkedései Szlovákiában: Hácha köztársasági elnök elmozdítja a Tiso-kormányt, és új kormányt nevez ki. — Március 13. Hitler Berlinbe rendeli Tisót és Durcanskyt. — Március 14. A szlovák nemzetgyűlés kikiáltja Szlovákia függetlenségét, és a Cseh-Morvaországtól való elszakadását. — Március 14. Hitler Berlinbe hívja Háchát és Chwalkowskyt. — Március 14-én éjjel magyar csapatok megkezdik Kárpát-Ukrajna megszállását. — Március 15-én 6 órakor a német csapatok megkezdik a bevonulást Cseh-Morvaországba, Hitler proklamálja a Cseh-Morva Protektorátus létrejöttét. — Március 16. Hitler, a szlovák kormány kérésére, vállalja a Szlovákia feletti védnökséget.
március 20. Németország ultimátumot nyújt át Litvániának a Memel-vidék Németországhoz csatolásáról.
Március 23. Német csapatok bevonulnak a Memel-vidékre.
március 28. Franco bevonul Madridba.
március 31. Chamberlain bejelentése az angol alsóházban a Lengyelországnak nyújtandó segítségről.
Április 6. Aláírják az ideiglenes angol—lengyel kölcsönös segélynyújtási egyezményt.

április 3. Hitler utasítást ad a Lengyelország elleni támadás tervének elkészítésére.
április 7. Olaszország megszállja Albániát.
április 11. Magyarország kilép a Népszövetségből.
április 15. Roosevelt felhívása Hitlerhez és Mussolinihoz: garantálják tíz évre 29 európai, illetve ázsiai ország megnemtámadását.
Április 20. Mussolini visszautasítja Roosevelt felhívását. — Április 28. Hitler is elutasító választ ad.
április 17. Teleki és Csáky Rómába utazik.
április 28—május 2. Csáky és Teleki Németországban tárgyal.
április 28. Hitler beszéde a Reichstagban (a lengyel—német megnemtámadási szerződés és az angol—német flottaegyezmény felmondása).
május 4. Horthy feloszlatja az Országgyűlést.
május 22. Rómában Ciano és Ribbentrop német—olasz katonai egyezményt (ún. acélpaktumot — „Stahlpakt") ír alá.
június 12. Strang, az angol külügyi hivatal közép-európai osztályának vezetője Moszkvába utazik.
július 24. Teleki két levele Hitlerhez a lengyel kérdésről.
augusztus 2. Aláírják az angol—lengyel szerződést.
augusztus 8. Csáky—Ribbentrop megbeszélés.
augusztus 10. Ribbentrop és Ciano Salzburgban találkoznak.
augusztus 12. Francia és angol katonai misszió érkezik Moszkvába.
augusztus 16. Csáky külügyminiszter Ribbentroppal tárgyal Salzburgban, majd Rómába utazik.
Augusztus 18. Csáky látogatása Rómában.
augusztus 22. Hivatalos közlemény Ribbentrop moszkvai utazásáról.
Augusztus 23. Aláírják a szovjet—német megnemtámadási szerződést.
augusztus 25. Angol—lengyel szerződést írnak alá.
augusztus 25. Az OKW leállítja a Lengyelország ellen megindítandó hadműveletet. Hitler ajánlata Angliának: oldják meg a lengyel kérdést, s ő garantálja a brit világbirodalom fennmaradását.
augusztus 26. Németország biztosítja Hollandiát, Luxemburgot és Belgiumot, hogy tiszteletben tartja semlegességüket.
augusztus 26—27. Hitler és Daladier levélváltása.
augusztus 29. A Wehrmacht egységei bevonulnak Szlovákiába.
szeptember 1. Hajnali 5 óra 30 perckor a Wehrmacht egységei megtámadják Lengyelországot.
Szeptember 3. Az ultimátum lejárta után, Anglia délelőtt 11 órakor, Franciaország délután 5 órakor megüzeni a háborút Németországnak.
szeptember 1. A Teleki-kormány életbe lépteti a kivételes állapotot.
szeptember 5. A Wehrmacht áttöri a Visztula védővonalát.
szeptember 7. Danzig elesik, a lengyel kormány Varsóból Lublinba költözik.

szeptember 9. A német kormány engedélyt kér német csapatoknak Magyarországon való átvonulására.

Szeptember 10. A Minisztertanács visszautasítja a német kérést.

szeptember 17. Hitler bevonul Danzigba.

szeptember 17. A Vörös Hadsereg átlépi a lengyel—szovjet határt, és megkezdi Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Belorusszia felszabadítását.

szeptember 23. Magyarország és a Szovjetunió között helyreáll a diplomáciai kapcsolat.

szeptember 27. Varsó megadja magát.

szeptember 28. Szovjet—észt kölcsönös segélynyújtási egyezményt írnak alá.

Október 5. Szovjet—lett egyezmény. — Október 10. Szovjet—litván egyezmény.

október 6. Hitler a Reichstagban mondott beszédében békeajánlattal fordul a nyugati hatalmakhoz.

Október 12. Anglia és Franciaország elutasítja az ajánlatot.

október 10. A lengyel csapatok leteszik a fegyvert.

október 15—17. Németellenes tüntetések a prágai egyetemen. A német megszálló szervek megtorlásul 120 diákot kivégeznek.

november 6. Olaszország csatlakozik az Antikomintern Paktumhoz.

november 8. Sikertelen bombamerénylet Münchenben Hitler ellen.

november 30. Kitör a szovjet—finn háború.

december 21. Magyar kormányrendelet a búza és a rozs kiőrlési arányának szabályozásáról: 1940. február 1-től a pékek csak egységes kenyeret süthetnek.

december 29. A Teleki-kormány elrendeli a heti két hústalan napot.

1940.

január 6—7. Ciano—Csáky találkozó Velencében.

január 20. Eckhardt Tibor lemond a Kisgazdapárt elnökségéről.

február 5. Az angol—francia legfelsőbb haditanács ülése Párizsban.

február 9—március 20. Sumner Welles amerikai helyettes államtitkár látogatása Berlinben, Londonban, Párizsban és Rómában.

február 11. Német—szovjet kereskedelmi egyezményt írnak alá.

február 15. A szovjet csapatok áttörik a megerősített Mannerheim-vonalat.

február 28. A Képviselőház törvényjavaslatot fogad el, amely törvénybe iktatja Horthy Miklós kormányzó érdemeit.

március 7. Paasikivi finn miniszterelnök vezetésével delegáció utazik Moszkvába, fegyverszüneti tárgyalásokra.

Március 12. Aláírják a szovjet—finn fegyverszüneti egyezményt.

március 18. Hitler és Mussolini találkoznak a Brenneren.

március 20. Daladier francia miniszterelnök lemond, az új kormányt Reynaud alakítja meg.

március 23. Teleki Rómában Mussolinival és Cianóval tárgyal.

Április 4. Teleki Pál a képviselőház külügyi bizottságában beszámol olaszországi útjáról.

március 31. Megalakul a Karél—Finn Szovjet Szocialista Köztársaság.

április 1. Jaross Andor, a felvidéki ügyek minisztere lemond, a minisztérium megszűnik.

április 5—június 9. A „Fall Weserübung" végrehajtása. Dánia és Norvégia lerohanása.

április 17. Teleki levele Hitlerhez.

Május 14. Hitler válasza Teleki április 17-i levelére.

április 18. A dunai államok: Magyarország, Jugoszlávia, Bulgária és Románia megegyezést kötnek a dunai forgalom biztonsága érdekében.

május 10. A Wehrmacht egységei megtámadják Hollandiát, Belgiumot és Luxemburgot. A Chamberlain-kormány lemond, az új angol kormányt Churchill alakítja meg.

Május 15. A holland hadsereg leteszi a fegyvert. — Május 26-ról 27-re virradó éjszaka elesik Calais. — A belga hadsereg leteszi a fegyvert. — Május 28—június 3-ig 340 000 francia, angol és belga katonát szállítanak Dunkerque-ből Angliába.

május 16. Magyarország két hadtestet mozgósít.

május 18. Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter Velencében Bottai miniszterrel találkozik. — Angol—francia-ellenes tüntetések Olaszországban.

május 31. Teleki nyilatkozata a háború befejezésének lehetőségéről.

június 5. Német csapatok áttörnek a Somme-folyón.

június 10. Olaszország hadat üzen Angliának és Franciaországnak.

június 10. Csáky külügyminiszter kijelenti, hogy Magyarország továbbra is „nem-hadviselő" állam.

június 12. Spanyolország kijelenti, hogy már nem semleges, hanem csak „nem-hadviselő".

június 14. Párizs elesik.

Június 17. Pétain rádióbeszédében bejelenti, hogy fegyverszünetet kér a németektől. — Június 18. Hitler és Mussolini megbeszélése Münchenben. — Június 22. Aláírták a német—francia fegyverszüneti egyezményt. — Június 24. A francia—olasz fegyverszüneti egyezmény aláírása. — Június 25. Franciaországban érvénybe lépett a fegyverszünet.

június 19. A képviselőház ülésén Teleki Pál gróf miniszterelnök bejelenti, hogy a rendkívüli időkre való tekintettel a felvidéki kerületekben már előkészített képviselőválasztásokat elhalasztják.

június 22. Varga kereskedelem- és iparügyi miniszter Belgrádba utazik.

június 26. A Szovjetunió jegyzéket intéz a román kormányhoz: követeli az 1918-ban elcsatolt besszarábiai és bukovinai területek visszaadását.

Június 28. A szovjet csapatok megkezdik Besszarábia és Bukovina kiürített területeinek megszállását.

június 28. Csáky—Clodius megbeszélés a Románia ellen indítandó akcióról.

Július 1. Hitler kijelenti: nem egyezik bele, hogy Magyarország konfliktusba keveredjék Romániával.

július 1. Románia lemond a brit—francia garanciáról.

július 4. Radocsay igazságügyminiszter Belgrádba utazik.

július 10. Hitler—Teleki—Ribbentrop—Csáky találkozó Münchenben

július 10. Románia kilép a Népszövetségből.

július 10. Magyar—bolgár kereskedelmi megállapodást írnak alá.

július 13. Teleki Pál gróf miniszterelnök a képviselőház ülésén összeférhetetlenségi bejelentést tesz Hubay és Vágó nyilas képviselők ellen, nemzetiségi törvényjavaslatuk benyújtása miatt.

július 26. Hitler—Gigurtu—Ribbentrop—Manoilescu találkozó Berlinben.

július 27. Hitler—Filov—Ribbentrop—Popov megbeszélés Berlinben.

július 28. Hitler—Tiso—Tuka—Ribbentrop megbeszélés Berlinben.

augusztus 16. Turnu—Severinben magyar—román tárgyalások kezdődnek Erdélyről.

Augusztus 24. A tárgyalások megszakadnak. — Augusztus 30. A második bécsi döntés: a német—olasz döntőbírói ítélet Magyarországnak juttatja Észak-Erdélyt. — Szeptember 5—13-ig magyar csapatok bevonulnak a döntőbírói ítéletben megjelölt területekre.

augusztus 19. Román—bolgár tárgyalások Dél-Dobrudzsáról.

Augusztus 21. Románia átengedi Dél-Dobrudzsát Bulgáriának.

augusztus 28. Hitler—Ciano—Ribbentrop találkozó Berghofban.

augusztus 30. Ribbentrop új német-kisebbségi egyezményt kényszerít rá a Teleki-kormányra.

szeptember 4. Romániában Antonescu tábornok veszi át a hatalmat.

szeptember 18. Szálasi amnesztiát kap.

szeptember 19. A kormány rendelete zár alá helyezi az ország 1940. évi búza- és zabtermését.

szeptember 27. Németország, Olaszország és Japán képviselői tíz évre szóló háromhatalmi egyezményt írnak alá Rómában.

szeptember 30. Teleki Mihály földművelésügyi miniszter Belgrádba utazik.

október 4. Hitler és Mussolini találkozója a Brenneren. A tanácskozáson részt vesz Ribbentrop, Ciano és Keitel is.

október 7. Imrédy és társai kilépnek a Magyar Élet Pártjából, megalakítják a Magyar Megújulás Pártját.

október 7. Német csapatok Magyarországon keresztül vonulnak Romániába, hogy — a német—román megegyezésnek megfelelően — újjászervezzék a román hadsereget.

Október 9. Az angol kormány felvilágosítást kér a német csapatoknak Magyarország területén való átengedéséről.

október 28. Olasz csapatok megtámadják Görögországot.
november 5. Rooseveltet harmadízben választják az USA elnökévé.
november 8. A görög csapatok a Pindus hegységben körülzárják a harmadik alpesi hadosztályt, és ötezer foglyot ejtenek.
november 12—14. Molotov szovjet külügyminiszter berlini tárgyalásai. — Hitler kiadja 18. sz. hadműveleti utasítását a Szovjetunió elleni hadjárat előkészítésére.
november 13. Csáky külügyi beszámolója a képviselőházban.
november 17. Borisz bolgár király látogatása Hitlernél.
november 18. Ciano és Suner Hitlernél.
november 20. Magyarország Bécsben csatlakozik a Háromhatalmi Egyezményhez.
november 23. Románia Berlinben csatlakozik a Háromhatalmi Egyezményhez.
november 24. Szlovákia Berlinben csatlakozik a Háromhatalmi Egyezményhez.
december 9—17. Az angol csapatok egész Egyiptomból kiverik az olaszokat.
december 10. Csáky hivatalos látogatásra Belgrádba utazik.
December 12. Aláírják a jugoszláv—magyar barátsági szerződést.
december 13. Hitler hadműveleti utasítása a „Fall Marita" végrehajtására. Német csapatok Magyarországon áthaladva megkezdik bevonulásukat Romániába.
december 18. Hitler kiadja 21. sz. hadműveleti utasítását a „Fall Barbarossa" (a Szovjetunió elleni támadás) előkészítésére.
december 23. Változások az angol kormányban. Eden külügyminiszter lesz, lord Halifax washingtoni angol nagykövet.

1941.

január 19. Hitler—Mussolini találkozó Obersalzbergben.
január 27. Csáky külügyminiszter meghal, utódául február 5-én Bárdossyt nevezik ki.
január 29. Bartha Károly honvédelmi miniszter Hitlernél.
február 3. Hitler parancsot ad a „Sonnenblume" (észak-afrikai hadszíntér hadműveletei) előkészítésére. — Hitler megbeszélése a „Barbarossa-terv"-ről a katonai főparancsnokkal.
február 4. A magyar—jugoszláv szerződés becikkelyezése.
február 17. Angol hivatalos jelentés: Egyiptom, Szudán és Kenya földjéről kiűzték az olaszokat.
február 26—27. Cincar-Markovics jugoszláv külügyminiszter Budapesten.
február 28. Német csapatok megszállják a román—bolgár határt.
március 1. Bulgária csatlakozik a Háromhatalmi Egyezményhez.
március 3—5. Eden és Dill Athénben.

március 16. Erdmannsdorff és Bárdossy megbeszélése a jugoszláv kérdésről.

március 17. Az Egyesült Államok befagyasztja a magyar követeléseket.

március 21. Bárdossy külügyminiszter Münchenbe utazik Hitlerhez.

március 25. Cvetkovic és Cincar Markovics aláírja Bécsben Jugoszlávia csatlakozását a Háromhatalmi Egyezményhez.

Március 27. Katonai puccs Belgrádban. — Március 30. Hitler utasítást ad a Jugoszlávia elleni hadjárat megkezdésére.

április 3. Teleki Pál halála. Utóda Bárdossy László külügyminiszter

április 4. Lezárják a magyar—jugoszláv határt.

április 5. Szovjet—jugoszláv barátsági szerződés aláírása.

április 6. A Wehrmacht megtámadja Jugoszláviát és Görögországot.

április 8. Bárdossy bemutatkozó beszéde a MÉP-ben.

április 11. Horvát szeparatisták kikiáltják Horvátország elszakadását.

április 11. A magyar hadsereg megindítja támadását Jugoszlávia ellen.

Április 13. Belgrád eleste. — Április 17. A jugoszláv hadsereg kapitulál, Péter király angol katonai repülőgépen elhagyja az országot.

április 20. Az Epiruszban és Macedóniában harcoló görög csapatok leteszik a fegyvert.

Május 2. Az utolsó angol és görög csapatok elhagyják Görögországot.

április 24. Horthy Hitlerrel tárgyal.

május 20. Német támadás Kréta ellen.

Május 25. A görög király és a kormány tagjai elmenekülnek Kréta szigetéről. — Június 1. Az összes angol erőket visszavonják Krétáról.

június 2. Hitler és Mussolini találkozik a Brenneren.

június 3—5. Bárdossy Rómában.

június 11—12. Antonescu Hitlernél.

június 14. Horvátország csatlakozik a Háromhatalmi Egyezményhez.

június 14. Döntő tanácskozás Hitler és a katonai főparancsnokok között a „Barbarossa" megindításáról.

Június 14. Az OKW felkéri a magyar hadvezetőséget a szovjet határ megerősítésére. — Június 18—20. Erős német csapatmozdulatok a szovjet határ mentén Petsamótól a Fekete-tengerig. — Június 21-én 13 óra 30 perckor az OKW utasítást ad a Szovjetunió megtámadására. — Június 22-én hajnali 3 óra 30 perckor a Wehrmacht egységei hadüzenet nélkül megtámadják a Szovjetuniót. — Olaszország és Románia megüzenik a háborút a Szovjetuniónak. — Este 9 órakor elhangzik Churchill rádióbeszéde a Szovjetuniónak nyújtandó segítségről.

június 24. Magyarország megszakítja diplomáciai kapcsolatát a Szovjetunióval.

június 27. A Bárdossy-kormány hadat üzen a Szovjetuniónak.

TARTALOM

NÉHÁNY SZÓ A SÁNDOR-PALOTÁRÓL 5
AZ ELLENFORRADALOM HATALOMRAJUTÁSA 7
Az 500-as tanács utolsó ülése 7
Az emigráció készülődik 10
A Peidl-kormány 12
Horthy és Prónay „munkához" lát 13
Visszafelé 14
A kormány elfogása 18
„Rendcsinálás" 22
Az úgynevezett alkotmányosság 34
Felelőtlen elemek? 40
Kormányzóválasztás 43
A t. Ház ülésezik 47
„A KORMÁNYGYEPLŐ BETHLEN GRÓF KEZÉBE KERÜL ..." 59
Tekintély és konszolidáció 60
Mi történt 121,5 millióval? 66
Pártfúzió bíró segítséggel 72
Királypuccs, detronizáció 76
Titkos paktum, nyílt szemfényvesztés 80
Távoli célok érdekében 89
Szuronyokkal szerzett mandátumok 97
Nem megvesztegetés, csak erkölcsi fertő 100
A BETHLENI KONSZOLIDÁCIÓ 109
Éhes, tetves, rongyos, satnya gyerekek 109
Földreform-novella és a kiviteli panamák 112
Szanálás 115
Bethlen megvédi Nagyatádit 118
Őfőméltóságát feszélyezné 119
„Ez az ország eladatott!" 127

Nagyatádi nem bírja tovább 128
Miniszterelnök mint hamis tanú 132
Bizalmas jelentések a reménytelen nyomorról 136
Jellem és választójog 138
A FRANKHAMISÍTÁSTÓL A VASS—DRÉHR PANAMÁIG ... 147
„Barátilag..." 149
Titokzatos tények 155
A herceg börtönnaplója és két áruló levele 160
Egy választás Magyarországon 171
Üres a parlament 180
Bethlen Róma felé tart 183
Külföldi kölcsönök — mire? 189
Véletlenül Bethlen is érdekelt 194
1930. szeptember 1 195
A Dréhr—Vass panama 203
A világra szóló csoda 210
BETHLEN GRÓF UTÁN KÁROLYI GRÓF 211
A gazdasági válság 212
Különös magyarázatok 218
Fizetéscsökkentés 222
Sallai és Fürst 224
„Valamit tenni kell..." 228
A SÁNDOR-PALOTA ÚJ LAKÓJA: GÖMBÖS GYULA 234
Az erős kéz 235
Nemzeti Munkaterv 238
Berlin és Róma 241
Jankapuszta 252
Lehull az álarc? 262
Még egy választás Magyarországon 270
Gömbös Berlinben, Horthy Berchtesgadenben 278
A GYŐRI PROGRAM ÉS AMI KÖRÜLÖTTE VOLT 282
Kedélyes parlamenti bemutatkozás 284
A nyilas izgatás 287
Lesz-e Horthy-dinasztia? 288
„Darányi folytatja Gömbös művét" 291
Miniszterek jönnek, mennek 295
Ausztria legázolása 298
A szabadságjogok korlátozása 300
A MINISZTERELNÖKI SZÉKBEN: IMRÉDY BÉLA 304
A lakoma és a főzés 305
Új helyzet áll elő 308

A komáromi tárgyalások 311
Döntőbíróság! 318
A kárpátukrajnai akció 323
„TULAJDONKÉPPEN TÁRGYI ELLENTÉT NINCS..." 331
Pártszakadás, földindulás 332
A szakadárok szétszakadása 340
A „csodaszarvas" jegyében 344
Eltérő jegyzőkönyvek 347
„Országunk romlásáról" 352
Miért bukott meg Imrédy? 357
MÁSODSZOR A SÁNDOR-PALOTÁBAN 361
Kárpátukrajna elfoglalása 362
Bizalmas megbeszélés Mussolinival 366
„Szerezni és szerezni hagyni" 371
Hóhértörvények 381
Szálasi 387
Teleki és a lengyel kérdés 392
Átvonulás helyett gazdasági engedmények 400
Bizalmas utasítás a sajtónak 410
Készülődés Románia ellen 412
A német megértés ára 418
„Tancsapatok" átutazása 430
Kettős játék 432
Teleki Pál dilemmája 441
KILENCVEN NAPON BELÜL KÉTSZER INDÍT HADAT HORTHY ÉS BÁRDOSSY 451
Casus belli 453
A vákuum 460
A Bánát 465
1941. június 22 466
A végzetes versengés 469
A kassai incidens 473
FORRÁSMUNKÁK 477
NÉVMUTATÓ 493
IDŐRENDI ÁTTEKINTÉS 532

48,— Ft